НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
36

«БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ»

НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ III ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

07 березня 2025 року

Тернопіль 2025

УДК 08: 37.014
Б 39

Б 39 Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції, 07 березня 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. 566 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу», проведеної на базі Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти 07 березня 2025 р.

Усі матеріали збірника подаються в редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 1 від 07.03.2025 р.)

УДК 08: 37.014

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2025

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ

07 березня 2025 р.

З М І С Т

СЕКЦІЯ 1. ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ: БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Петровський О. М. Інформаційні загрози гібридної війни та їх вплив на українську національну та громадянську ідентичність у XXI столітті….. с. 13

Беньковська Н. Б. Вивчення англійської мови за професійним спрямуванням у вищих військових навчальних закладах як компонент безпеки…….. с. 25

Брик Р. С. Організація безпечного освітнього середовища в умовах сьогодення: концептуальні та нормативно-правові аспекти…… с. 27

Глінчук Ю. О. До проблеми безпечного освітнього середовища…….. с. 32

Голочинська І. О. Дистанційне та змішане навчання німецької мови в умовах війни: забезпечення якості та безпеки освітнього процесу……. с. 36

Дерев'янко С. П. Онлайн-курси підвищення обізнаності щодо безпеки освітнього середовища ……..... с. 42

Дудка У. Т. Безпека та виклики української системи освіти ……. с. 45

Зінченко Д. А. Роль служби освітньої безпеки Національної поліції України у формуванні безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану…….. с. 47

Іванишин Н. Л. Іншомовна підготовка у європейських закладах освіти у сфері безпеки життєдіяльності: порівняльний аспект…….. с. 52

Кавецький В. Є. Організація безбар'єрного інклюзивного середовища в ЗЗСО**…….** с. 56

Ковальчук Б. І., Дудка У. Т. Освітній простір в умовах війни …….. с. 61

Козир М. В. Цифрові інструменти для консультування в освіті дорослих: безпека та якість в умовах війни……. с. 64

Козій О. Б. Основні принципи викладання дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» на немовних факультетах……. с. 71

Корман М. М. Соціально-психологічна безбар'єрність освітнього простору…… с. 76

Кульчицька О. М. Сучасні підходи до охорони праці в закладі освіти…. с. 78

Матвеєва Н. О. Основні аспекти організації безпечного освітнього середовища в умовах війни……. с. 82

Михалюк А. М. Креативність та інновація: сучасний науковий дискурс.. с. 87

Михалюк І. М. Новітні виклики навчання дітей: дистанційне та змішане навчання…… с. 91

Носко О. О. Ключові аспекти діяльності керівника закладу освіти з питань забезпечення пожежної безпеки. ……... с. 95

Олійник О. Й. Виклики системи освіти в умовах війни крізь призму НМТ-2024 студентів фахової передвищої, вищої освіти……. с. 101

Стовбур Л. М., Лисенко Н. І. Нормативно-правові засади створення безпечного освітнього середовища…… с. 107

Стрельніков В. Ю. Безпечне освітнє середовище і сучасні стратегії розвитку системи позашкільної освіти…….. с. 112

Турчина А. К., Атрощенко Т. О. Теоретичні аспекти проблеми формування культури батьківства у взаємодії закладу дошкільної освіти з молодими сім'ями……. с. 116

Юдіна О. В. «Дорожня карта» супроводу дитини з особливими освітніми потребами в системі інклюзивної освіти…….. с. 121

Якимчук А. Ю. Освітнє середовище у сфері надання послуг ветеранам війни……... с. 127

Яцишин І. В. Цифровізація закладу освіти: ключові аспекти……... с. 132

СЕКЦІЯ 2. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Андрющенко Т. К. Емоційний інтелект педагога у векторі безпечного освітнього середовища…….. с. 138

Борисюк З. В. Виховання культури здоров'я учнівської молоді у закладі освіти …… с. 143

Венгловська О. А., Дем'яненко В. І. Підготовка майбутніх вихователів до організації безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти……. с. 149

Газдик А. М., Атрощенко Т. О. Професійний імідж майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти як наукова дефініція та вимога сьогодення……..... с. 156

Галатюк М. Ю. Функції спортивної діяльності в процесі розвитку спортивної культури студентів……..... с. 160

Гальчич І. П. Формування медіаційних навичок майбутніх соціальних працівників у контексті психологічної безпеки освітнього середовища… с. 164

Глядик М. Б. Застосування засобів навчання при організації освітньої діяльності здобувачів освіти з ООП…….. с. 166

Запорожцева Ю. С. Становлення психологічної компетентності педагога в процесі створення безпечного освітнього середовища……. с. 169

Ігнатюк О. А. Безпечне освітнє середовище університету як фактор розвитку особистісно-професійного потенціалу викладача і майбутнього фахівця-лідера…… с. 174

Калько І. В. Формування соціально-значущих якостей особистості…….. с. 179

Кінах Н. В. Соціально-емоційний розвиток педагога……..... с. 184

Книш І. В., Панфілов Ю. І. Практики впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у безпечне освітнє середовище……... с. 189

Колодійчук О. Я. Роль безпечного природного середовища в життєдіяльності вчителя ЗЗСО та здобувача освіти……. с. 197

Коненко Л. Б., Іваночко О. В. Шляхи подолання викликів, які стоять перед здобувачами освіти початкової школи в час війни……. с. 200

Лебедик Л. В. Роль безпечного освітнього середовища у формуванні шкільним психологом професійних ціннісних орієнтацій учнів…… с. 205

Лиса О. М. Використання інноваційних навчальних технологій в освітньому процесі…….. с. 209

Литвин А. В., Кухта Ю. О. Проблема безпеки життєдіяльності здобувачів вищої освіти…….. с. 214

Локоткова Л. А., Шелест Л. В., Грищенко А. О. Вплив безпечного освітнього середовища на особистісний розвиток педагогічних працівників та здобувачів освіти…… с. 219

Магера Т. В. Безпечне освітнє середовище як важливий чинник особистісного розвитку та професійного зростання освітян…….. с. 228

Мандзій Н. І. Створення безпечного середовища в освітньому закладі: теоретичні засади та практичні аспекти**……** с. 233

Мельничук Р. Б. Організація розвивального середовища в сучасному закладі дошкільної освіти відповідно вікової категорії дітей…….. с. 238

Молчанова К. К., Лупаренко С. Є. Емоційне вигорання працівників освіти та шляхи його подолання в умовах воєнного часу…… с. 240

Онофрійчук Л. О. Безпечне психологічне середовище в процесі підготовки майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти…… с. 244

Павлюк О. М. Безпечне освітнє середовище як фактор розвитку особистості педагогічного працівника і здобувача освіти в Україні…….. с. 249

Поліщук Д. В. Розвиток професійно-педагогічної компетентності майбутніх докторів філософії в умовах безпечного освітнього середовища технічного університету …… с. 253

Пометун О. І. Що таке травмо-інформована педагогіка і чого вона потребує від вчителя…… с. 257

Рябовол Л. Т. Відповідальне й етичне використання штучного інтелекту як умова безпечного освітнього середовища…….. с. 261

Сидоренко О. О. Від безпеки до самореалізації: роль освітнього середовища у розвитку творчої особистості здобувачів освіти…….. с. 265

Силкіна С. А., Кечик О. О. Діти «цифрового покоління» у сучасному освітньому середовищі..... с. 269

Стрийвус Н. Б., Герасимчук Г. І. Формування безпекових компетентностей учнівської молоді в умовах викликів російсько-української війни…….. с. 274

Стрілець Л. А. Створення безпечного пізнавально-комунікаційного середовища: психосоціальні аспекти сучасного уроку іноземної мови…. с. 280

Ткаченко Н. О., Кордівська Р. Т. Професійні компетентності педагога-дошкільника як основний чинник розвитку особистості …… с. 285

Харламов М. І., Трипольська К. С. Особливості корпоративної етики як фактору безпечного середовища в закладах освіти ДСНС України…….. с. 288

Хорошев О. М. Освіта упродовж життя як вимога сучасного стану розвитку суспільства…… с. 291

Юрженко А. Ю., Свирида В. С. Освітнє середовище як фактор мотивації до навчання та професійної діяльності майбутніх морських фахівців……. с. 295

СЕКЦІЯ 3. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Алещенко Ю. І. Національно-патріотичне виховання учнів на основі національних культурних надбань……. с. 298

Бабійчук Т. В. Література рідного краю: окремі зауваги до заняття «Рускій мір у творах письменників Житомирщини»…… с. 304

Буняк С. М. Формування культури безпеки та національної свідомості: від шкільних уроків до реальних дій ……. с. 309

Вельгій М. О. Національно-патріотичне виховання учнівської та студентської молоді як один із важливих напрямків діяльності Національного заповідника «Замки Тернопілля»……..... с. 312

Веренич Л. В. Формування національно-патріотичного світогляду здобувачів освіти……..... с. 317

Голуб М. Я. Інтеграція ідей української етнопедагогіки в освітній діяльності Нової української школи…….. с. 321

Грубі Т. В., Богун Т. Національно-патріотичне виховання як елемент національної безпеки: теоретичні засади та практичні підходи…….. с. 329

Гупан Н. М. Трансформація змісту шкільної історичної освіти у контексті національно-патріотичного виховання…….. с. 333

Дзудзило В. М., Волянюк С. Б. Національно-патріотичне виховання в умовах воєнного стану – роль вчителя ……. с. 337

Дияк В. В., Кравчук А. І. Національно-патріотичне виховання у системі забезпечення національної безпеки…… с. 343

Келембет Л. І., Фляк О. О. Безпечне освітньо-виховне середовище як засіб національно-патріотичного виховання дітей та молоді…….. с. 345

Ковалик І. М. Консолідуючий вплив формування гідності в національно-патріотичному вихованні у контексті Української Хартії вільної людини…… с. 351

Копичинська О. М., Штокалюк О. В. Національно-патріотичне виховання в умовах викликів сучасності…….. с. 357

Кравцова І. В. Національно-патріотичне виховання майбутніх екологів як сучасна складова освітнього процесу**……** с. 362

Медведєв І. А. Процес створення музейної експозиції в селі Боголюбове Тростянецької громади Сумської області: компетентнісний аспект…….. с. 367

Огірко О. В. Християнське виховання як основа національно-патріотичного виховання……. с. 372

Савченко Л. Л., Тесля В. М., Чернишова А. О. Співпраця педагогів та батьків у національно-патріотичному вихованні дітей в умовах війни…….. с. 381

Сеньовська Н. Л., Скуратко Т. М. Патріотичне виховання здобувачів вищої педагогічної освіти: можливості і перспективи пропедевтичної (пасивної) практики…….. с. 386

Ступніцька І. В. Національно-патріотичне виховання як компонент безпеки: теорія і практика……... с. 392

Чорна М. І. Освітні стратегії викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» в контексті національної безпеки та оборони…… с. 397

СЕКЦІЯ 4. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Абрамович Т. В. Попередження булінгу в інклюзивному класі: стратегії підтримки дітей з особливими освітніми потребами…… с. 405

Аржанухіна С. В., Агафонова Д. В. Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної роботи здобувачів освіти в умовах воєнного стану…….. с. 409

Барліт О. О. Булінг і мобінг: дестабілізаційні чинники безпечної освіти……. с. 414

Бахмат В. Г., Іванцов В. О. Роль психологічної культури викладачів у формуванні безпечного освітнього середовища здобувачів освіти в закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України……. с. 417

Борець Ю. В. Формування психологічно безпечного простору у закладах вищої освіти: ключові аспекти ……... с. 423

Грива Д. Л., Гонтаренко Л. О. Вплив тривожного розладу на навчання та соціальне життя підлітків…….. с. 426

Жизномірська О. Я. Психологічна безпека освітнього середовища – запорука успіху ментального здоров'я особистості……. с. 428

Загурська С. М. Щодо важливості емоційного інтелекту та підтримки в закладі освіти…… с. 434

Іванцов В. О. Психолого-педагогічні умови створення безпечного освітнього середовища в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання в системі Міністерства внутрішніх справ……. с. 437

Ільницька І. А. Трансформація почуття соціально-психологічної безпеки студентської молоді в екстремальних умовах життєдіяльності… с. 442

Коротюк З. М., Ярмолицька С. О. Життєстійкість як умова збереження ментального здоров'я…….. с. 447

Кулик Д. Ю., Гонтаренко Л. О. Психологічні аспекти депресії: аналіз причин симптомів та методів лікування……. с. 455

Поліщук В. М. Психологічна безпека у системі вищої освіти…… с. 456

Поліщук С. А. Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку у надзвичайних ситуаціях…… с. 461

Починок Ю. М. Психологічна безпека освітнього середовища…….. с. 465

Примак Ю. В. Дистанційне навчання в умовах війни: психологічна безпека учасників освітнього процесу……... с. 470

Редько М. О., Грубі Т. В. Співпраця сім'ї та школи у забезпеченні психологічної безпеки учнів…… с. 474

Степаненко І. І. Психологічна безпека освітнього середовища…… с. 477

Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Протидія гендерно зумовленому насильству під час війни як шлях до безпечного освітнього середовища…… с. 481

Шевчишена О. В. Психічне та психологічне здоров'я особистості: розмежування понять, змістовне наповнення та їх значення в професійній діяльності педагога……. с. 485

СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УСІХ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Бабовал Н. Р., Мацюк С. О. Інформаційна безпека учасників освітнього процесу як елемент безпечного освітнього середовища…….. с. 490

Вітенко І. М. Формування інформаційної культури здобувачів освіти ЗЗСО шляхом реалізації інноваційного освітнього проєкту регіонального рівня на тему «Організація впровадження наскрізної моделі медіаосвіти в умовах інформаційної агресії»……... с. 493

Дичок С. М., Сургаєва В. В. Інформаційна безпека суб'єктів освітньої взаємодії у закладі післядипломної освіти в умовах дистанційного

навчання…… с. 497

Дуда В. В. Цифрова грамотність як ключ до інформаційної безпеки всіх учасників освітнього процесу……. с. 502

Замора Я. П., Чалий А. Д., Мяхкота В. П., Стельмах О. М. Освітньо-виховний простір мережі Інтернет як засіб формування інформаційної культури студентів**……..** с. 507

Олексюк О. Р. Інформаційно-психологічна безпека учнів: основні загрози та їх превенція..... с. 511

Плужник А. Л. Інформаційно-цифрова компетентність здобувачів професійної освіти як фактор забезпечення інформаційної безпеки…….. с. 515

Подліняєва О. О. «Brain rot» в епоху цифрових технологій: виклик для педагогів та батьків..... с. 520

СЕКЦІЯ 6. СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Вітенко І. М., Городецька О. В., Миколів З. П. Роль STEM-освіти у розвитку критичного мислення як ключової компетентності XXI століття…….. с. 523

Гайда В. Я. Можливості штучного інтелекту для STEM-освіти……. с. 527

Дудко С. Г. Здоров'язбережувальне середовище загальноосвітнього закладу як соціальна, педагогічна проблема та предмет дослідження ….. с. 533

Каменярська Л. Р. STEM-світ інноваційних можливостей: досвід роботи закладів загальної середньої та позашкільної освіти Тернопільщини……. с. 538

Коркушко А. Л. Дизайн і технології в екологічному будівництві: інтеграція інновацій для сталого розвитку…… с. 543

Левицький В. Е. Особливості використання дидактичних ігор у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку…….. с. 548

Леонтьєва І. В. Створення, підтримка та розвиток безпечного освітнього середовища в екосистемі вищої педагогічної освіти …… с. 553

Магдюк О. В. Вивчення іноземних мов у контексті екологічних ініціатив: як зробити навчання частиною глобальних змін……. с. 557

Щербина В. М. Сталий розвиток і Монтессорі-освіта: виховання відповідального ставлення до навколишнього середовища на рівні початкової школи……. с. 560

СЕКЦІЯ 1. ОСВІТА СЬОГОДНІ – ВІД БЕЗПЕКИ ДО ЯКОСТІ: БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Петровський Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент, директор Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ТА ГРОМАДЯНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ У XXI СТОЛІТТІ

Анотація. *У статті досліджено феномен інформаційних загроз гібридної війни та їх вплив на українську національну та громадянську ідентичність у XXI столітті. Охарактеризовано інформацію як різновид зброї та особливий засіб ведення війни. Доведено, що однією із цілей гібридної війни є дестабілізація ситуації в Україні через цілеспрямований маніпулятивний вплив на зміну індивідуальної, групової та масової свідомості, політичної та електоральної поведінки, а також ідентифікації, як окремих індивідів, так і окремих груп українського суспільства. Відзначено, що з початком неоголошеної війни московії проти України 2014 року прагнення захистити свою державу стало об'єднавчим фактором українського суспільства. Проаналізовано ключові механізми інформаційного впливу на українське суспільство, зокрема дезінформацію, пропаганду, маніпулятивні наративи та кіберзагрози. Висвітлено соціокультурні та політичні наслідки інформаційної агресії гібридної війни, її вплив на формування суспільної свідомості*

українського суспільства, а також запропоновано ефективні стратегії протидії ворожим інформаційним маніпуляціям зокрема.

Ключові слова: *інформаційні загрози, гібридна війна, національна українська ідентичність, громадянська ідентичність, медіаграмотність, суспільна свідомість, кібербезпека, інформаційна війна.*

Гібридна війна, яку московія веде проти України є багатовимірним феноменом, що виходить далеко за межі традиційних бойових дій. Інформаційний «фронт» став важливим компонентом війни і продемонстрував наскільки потужною та руйнівною може бути інформаційна агресія через систематичний маніпулятивний вплив на свідомість особистості, суспільства та нації в цілому.

Системне застосування дезінформації, пропаганди, історичних маніпуляцій, психологічного тиску та кібероперацій перетворило інформаційний простір на поле бою, де збройним інструментом стали наративи, спрямовані на підрив української національної та громадянської ідентичності українців, руйнування державності, деморалізацію суспільства та легітимізацію повномасштабної збройної агресії на міжнародній арені. Московитська пропагандистська машина роками готувала інформаційний ґрунт для повномасштабного вторгнення, формуючи через ЗМІ ідеологеми про «єдність слов'янських народів», «історичну спільність», концепцію «рускій мір», щоб досягти своїх геополітичних цілей. Ці дії доводять, що інформаційна війна є не спонтанним процесом, а цілеспрямованою та довгостроковою стратегією країни-агресора. Створення альтернативної реальності через медіа, соціальні мережі та дипломатичні важелі сприяє поширенню кремлівських наративів, заперечення факту війни, дискредитації Збройних Сил України, звинувачення України у злочинах, вчинених московітами, зниження рівня довіри до влади та міжнародних партнерів. Тому однією із найбільших загроз суверенітету і незалежності України є інформаційна агресія та її вплив на самоідентифікацію української нації. Спотворення української історії та історичної пам'яті й

розкол суспільства, спрямовані на зміну історичної свідомості українців, їхньої національної єдності та створення передумов для політичної і соціальної дестабілізації. Відтак застосування зазначених гібридних та геноцидних інструментів московії проти України актуалізує необхідність наукового осмислення ефективних механізмів протидії ворожим, пропагандистським, інформаційним маніпуляціям. Це, зокрема, стосується розробки стратегій інформаційної безпеки, збереження української національної та громадянської ідентичності, зміцнення стійкості українського суспільства перед зовнішніми загрозами.

Вважаємо за необхідне звернутися і до тлумачення понять. По-перше, російсько-українську війну називають «гібридною», аргументуючи тим, що московія використала раніше невідомі способи та методи боротьби. Проте на думку українських істориків практично всі її інструменти (спроба закріплення свого впливу на українських теренах через підтримку антиукраїнських або проросійських політичних середовищ, внутрішньополітичний розкол українського суспільства засобами пропаганди, відкрите військове втручання, намагання представити агресію як внутрішній громадянський конфлікт) випробовувала російська влада ще з XVII ст. Подібний сценарій застосували більшовики проти Української Народної Республіки під час Української революції 1917-1921 рр. [5].

По-друге, масове застосування нетрадиційних (інформаційний вплив) методів ведення війни отримало назву інформаційної, до арсеналу інструментів якої входять: політична пропаганда, дезінформація, технології викривлення інформаційного простору, використання компроматів, неправдивої інформації [1]. Інформаційна війна, як складова гібридної війни, є специфічною, адже не має «лінії фронту», юридичних і моральних норм та правил, ведеться без офіційного оголошення і є новітнім видом глобального протистояння [1]. У цьому зв’язку необхідно розрізняти «війну інформаційної ери» й «інформаційну війну». Технології інформаційної ери реалізовуються через

теоретичну можливість – пряме маніпулювання інформацією противника. Інформаційна війна, навпаки, розглядає інформацію як окремий об'єкт або потенційну зброю для безпосереднього досягнення поставленої мети [6, с. 89]. Глибинною сутністю інформаційної агресії є ідентоцид, тобто навмисне знищення та доведення національної – державної – громадянської ідентичності країни-суперника до такого стану, коли про нього вже можна сказати одне – ворог; переконання частини народу країни, а в ідеалі й частини народу супротивника в злих намірах іншої частини щодо своїх [6, с. 9].

По-третє, попередньо спланований та послідовно реалізований вплив на думки, настрої, світоглядні позиції людей з метою реалізувати власні цілі організатора називається ІПСО (інформаційно-психологічна операція) [10, с. 6]. Якщо у збройному конфлікті боротьба йде за території, то в інформаційних війнах вона точиться за аудиторію. У цьому зв'язку, у трактаті «Про військове мистецтво» Суньцзи зазначав: «Війна – це шлях омани. Тому, якщо ти можеш що-небудь, показуй противнику, що не можеш; якщо ти користуєшся чим-небудь, показуй йому, нібито ти цим не користуєшся; хоч ти й близько від нього, показуй, нібито ти далеко; хоч ти й далеко від нього, показуй, що ти близько» [2, с. 129-130]. Це формулювання мети дезінформаційних заходів залишається актуальним й досі.

Отже, ворожа експансія в інформаційному просторі стала ключовою і найнебезпечнішою складовою гібридної війни московії проти України, враховуючи, що такий медіавплив здійснюється упродовж новітньої історії українсько-російських відносин.

І хоч поняття «інформаційної зброї» з'явилося не так давно, у другій половині XX ст., однак пересічному громадянину або навіть непідготовленому в цій сфері політику чи, навіть, президенту, усвідомити таку загрозу складно. Не випадково так часто цитуємо досвідченого політика і державного діяча Отто фон Бісмарка про те, що «Успіх у війні вирішують два фактори: зброя нового зразка і шкільний учитель» [8, с. 28]. Без сумніву, сьогодні

інформаційну зброю, у зв'язку з величезними масштабами її застосування та розміром шкоди, який вона може заподіяти, порівнюють із зброєю масового ураження. В умовах циркуляції інформації в режимі реального часу перевагу отримує та сторона, яка має більш розвинену інформаційну інфраструктуру і доносить до світової спільноти вигідну для себе інтерпретацію конфлікту [8, с. 28].

Яскравим прикладом агресивних інформаційних кампаній гібридної війни є створення та поширення пропагандистських наративів, зокрема доктрини «ДНР» і концепції «руского Донбасу». За допомогою цих ідеологем російські агресори прагнуть змінити свідомість громадян, викривити їхнє уявлення про реальність та використати їх як інструмент у своїх геополітичних цілях [11, с. 21].

Застосування технологій психологічного впливу через інформаційні повідомлення призвело до зниження здатності суспільства критично оцінювати інформацію, що спричинило кризу ідентифікаційного поля українського соціуму. Спекуляції щодо соціокультурних відмінностей та цивілізаційних розломів стали засобом маніпуляції громадською свідомістю, сприяючи міжрегіональному відчуженню та штучному загостренню сепаратистських тенденцій у середині українського суспільства, які всі роки незалежності загрожували національній безпеці й територіальній цілісності України [7, с. 42].

Російська пропаганда активно використовує старі радянські міфи та стереотипи, що відтворюють образ «чужого» або ворога. Країни НАТО – вперто називають зовнішньою загрозою, тоді як пострадянські держави, що перебувають у зоні впливу росії, позиціонуються як «свої». У контексті війни «чужі» починають сприйматися як «вороги», які загрожують традиційним цінностям і стабільності, а будь-який прояв української ідентичності, зокрема використання національної символіки, може стати приводом для репресій, ув'язнення, полону чи фізичного знищення. Водночас країна-агресор намагається сформувати уявлення про захисників державного суверенітету як

ворогів, використовуючи радянські штампи про «українських націоналістів», «бандерівців» і «фашистів» [7, с. 42]. У російському контексті це означає чітке розмежування «друга» і «ворога», формування негативного образу України та виправдання агресивних дій Росії. Наприклад, такі як «росія воює не з народом України, а з київським нацистським режимом» чи «українці та росіяни – єдиний народ», є не лише фальшивими, але й небезпечними. Вони спрямовані на делегітимізацію суверенітету України, виправдання військової агресії та підтримання штучної ілюзії «справедливості» дій росії як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [4, с. 33]. Оскільки старі стереотипи вже глибоко вкорінені в колективній пам'яті, їхнє відтворення та маніпулятивне використання є значно ефективнішим інструментом для агресора, ніж створення нових.

Сучасні виклики вимагають формування й утвердження української національної та громадянської ідентичності на основі спільних суспільно-державних цінностей: самобутності, свободи, соборності та гідності. Важливим є також виховання почуття відповідальності, гордості за власну державу, її історію, мову, здобутки та досягнення. Усвідомлення необхідності захисту державного суверенітету й територіальної цілісності України, розуміння громадянського обов'язку щодо її розвитку та процвітання стає ключовим фактором стійкості українського суспільства в умовах гібридної війни.

Інформаційні загрози гібридної війни проявляються через: *фейки та пропаганду* – поширення неправдивих новин, створення вигаданих або перекручених фактів з метою дискредитації української держави, армії, волонтерського руху тощо; *маніпуляцію історією* – спроби спотворення історичної пам'яті нації, історичної свідомості щодо змісту і перебігу історичних подій, знецінення подвигів національних героїв і боротьби за свободу; *мовно-культурну експансію* – нав'язування російської мови та культури наче «спільної спадщини»; *психологічний тиск*. Ці методи є складовими масштабної інформаційної агресії задля знищення української

національної та громадянської ідентичності. Водночас події останніх років засвідчують кризу російської пропагандистської моделі, яка замість формування так званої культурної спільноти, на ідеях імперського шовінізму, ненависті, виховала рашистів, подібних до гоблінів, готових знищувати сусідні нації. В свою чергу, це сприяє поширенню радикальних настроїв та агресивної риторики, що веде до деструктивних наслідків як у внутрішньому, так і зовнішньополітичному вимірах. Для узагальнення понять, зазначимо, що *фейки* – вигадані факти використовуються для маніпуляцій, дезінформації та інших інформаційно-психологічних операцій. Однак не менш небезпечною є *інтерпретація* – подання реальної інформації у викривленому вигляді, що сприяє формуванню потрібного противнику сприйняття. Інтерпретація може мати ще більш згубний ефект, ніж фейк, бо її складніше виявити та спростувати. Щоб спрямувати суспільне сприйняття в бажаному для агресора напрямку, активно застосовуються маніпулятивні технології. *Маніпуляція* є формою психологічного впливу, яка змушує людину мислити та діяти відповідно до інтересів маніпулятора. Фейки, маніпуляції та викривлені інтерпретації використовуються для створення інформаційних *меседжів* – чітко сформульованих тез, що закріплюються у свідомості суспільства, нерідко уникаючи критичного осмислення. Збірка меседжів формує *наратив* – міф, що пояснює світ навколо; це концептуальні історії, що пояснюють суспільні процеси та можуть визначати й змінювати світоглядні орієнтири у довгостроковій перспективі. А такі зміни на користь ворога і є основною ціллю ІПСО [10, с.10].

Національна ідентичність – це усвідомлення спільної історії, мови, культури, традицій, а також почуття приналежності до єдиної політичної та соціальної спільноти. Вона є фундаментом суспільної єдності та державотворчих процесів. Однак у контексті гібридної війни інформаційні загрози спрямовані на її підрив та дестабілізацію, що здійснюється через: *заперечення української національної ідентичності, нав'язування чужих*

наративів; викривлення історичної пам'яті – демонізація українського визвольного руху (ОУН, УПА) як нібито нацистських колаборантів; виправдання радянських репресій та Голодомору як «природних» або навіть «вигаданих» явищ; нав'язування міфу про «велику вітчизняну війну» на противагу правдивій історії Другої світової війни; *дискредитацію української мови та культури й розмивання національних символів; розкол суспільства* – створення ворожнечі між різними регіонами за релігійними чи мовними ознаками, між владою і українським суспільством.

Водночас ці загрози мають й інше значення. Із 2014 року, після розв'язання московією неоголошеної війни проти України, українське суспільство продемонструвало високий рівень згуртованості та національної єдності, що стало несподіванкою для агресора. Відбулося чітке усвідомлення громадянами України своєї приналежності до політичної нації, зростання відповідальності за її розвиток і захист, формування оборонної свідомості, патріотизму. Відтак інформаційна війна, попри свої загрози, сприяє також активізації громадянського суспільства через: *зміцнення національної свідомості* – усвідомлення спільних цінностей, історичної спадщини та культурної ідентичності; *підвищення рівня медіаграмотності* – розвиток критичного мислення та вміння розпізнавати фейки, маніпуляції та пропаганду; *громадську самоорганізацію* – активну участь населення в оборонних, волонтерських і просвітницьких ініціативах; *формування політичної свідомості українського суспільства* – здатність зберігати єдність і підтримувати демократичні інститути; чітке розуміння демократії, прав людини та свободи слова тощо.

Забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності; підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства є однією із основних стратегічних цілей у сфері інформаційної безпеки України, які потрібно реалізувати в умовах воєнного стану [17].

Отже, інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки та визначається як стан захищеності особистості, суспільства і держави від деструктивного впливу інформаційних атак. Для кожного рівня – особистісного, суспільного й державного – існують різні загрози, які потребують специфічних підходів до протидії. Історія свідчить, що ефективна протидія гібридній війні потребує стратегічного мислення, комплексного підходу, скоординованих дій та інвестицій у розвиток власного інформаційного простору. Водночас важливо не лише реагувати на виклики, а й працювати на випередження.

По-перше, проявляти освітні ініціативи та медіаграмотність, адже молодь є найбільш активним користувачем цифрових технологій та особливо вразливою категорією, що піддається інформаційному впливу. Несформованість психічної, вольової та емоційної сфери, недостатній рівень розвитку критичного мислення в дітей і підлітків у поєднанні з неконтрольованим доступом до інформаційного простору можуть призвести до негативних наслідків. Це може проявитися як у деструктивних діях, так і у формуванні викривленого світогляду та морально деформованої особистості [3, с. 60]. Згадаймо «підривників» ТЦК, вбивство І. Фаріон та інші приклади.

По-друге, необхідно посилювати інформаційну безпеку – розвивати стратегії державної інформаційної політики, вести активну боротьбу з ворожою пропагандою на рівні законодавства, підтримувати волонтерські та громадські ініціативи, розвивати інструменти державного та міжнародного моніторингу інформаційного простору задля ідентифікації джерел дезінформації та їх блокування.

По-третє, потрібна активна підтримка незалежних медіа, що є важливою умовою для формування правдивого та збалансованого інформаційного середовища.

Усвідомлюючи зазначені інформаційні загрози, важливо розуміти, що кожен із цих викликів є окремим напрямом роботи для освітян у процесі

формування стійкості здобувачів освіти до маніпулятивного інформаційного впливу. Це ті питання, на які суспільство має активно реагувати, розробляючи механізми запобігання деструктивним інформаційним впливам, адаптуючи освітні програми, акцентуючи увагу на розвиток критичного мислення та медіаграмотності, щоб забезпечити формування інформаційно стійкого громадянського суспільства, здатного протистояти викликам сьогодення. Наприклад, дискредитація результатів переговорів між рф та США тезами про нібито неготовність України до 30-денного припинення вогню; про так звані «звірства ЗСУ на Курщині»; посилення риторики про «повернення півострова в рідну гавань» і «Крим назавжди у складі росії»[12].

Формування національної української та громадянської ідентичності можливе лише за умови системної роботи – через освіту, культуру, медіа та державну політику. В умовах війни система освіти, як одна з основних інституцій, здатна відігравати визначальну роль у протидії ворожій інформаційній агресії, зокрема через аналіз та деконструкцію антиукраїнських наративів. Важливим чинником підвищення стійкості України є громадянське суспільство, особливо ветерани війни, оскільки вони володіють унікальним досвідом та знаннями, що можуть сприяти розвитку українського соціуму. Одним із дієвих засобів є впровадження програм, орієнтованих на виховання громадянської свідомості, патріотизму та критичного мислення, що дає відчутні результати. Педагоги повинні вміти не лише викривати маніпуляції та пропаганду, але й формувати в здобувачів освіти здатність до самостійного аналізу інформаційних потоків, зокрема через активне використання історичних прикладів антиукраїнських наративів. Крім того запроваджувати просвітницькі ініціативи для батьків, що сприятиме формуванню єдиного фронту інформаційного супротиву [13, с. 8].

Шлях до свободи і незалежності України лежить через виховання підростаючого покоління на основі цінностей україноцентризму та європоцентризму, на основі історичної правди і національної гідності. Цінності

Української Хартії вільної людини – засіб виховання національної та громадянської ідентичності. Тож, формування національної ідентичності – це активний процес, в якому виховуваний є не пасивним об'єктом виховання, а активним борцем за те, що утверджується в його думці [14, с. 23].

Погоджуємося із думкою, що для народу, який не пропонує світові власного культурного та інтелектуального доробку, а прагне привласнити чужі цінності та надбання, «у XXI столітті уготована єдина дорога – бути розчиненим і упокореним. Тому висока і благородна місія національної культури і освіти – оберігати й утверджувати Ідентичність Української Нації як фундаментальну цінність буття…» [15, с.8].Тільки так ми зможемо захистити нашу свідомість від інформаційних атак, зберегти українську державність і наблизити нашу Перемогу.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження шляхів ефективної протидії інформаційним загрозам гібридної війни з метою вивчення стратегій інтеграції громадянського суспільства задля зміцнення суверенітету України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. URL : http://www.nbuv.gov.ua/node/5937
2. Валюшко І. О. Еволюція інформаційних війн: історія і сучасність / І. О. Валюшко // Історико-політичні студії. 2015. № 2. С. 127-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipc_2015_2_15
3. Войтович І. С., Войтович В. І., Войтович О. П. Формування інформаційно-безпекової культури здобувачів освіти // Сучасні досягнення в науці та освіті : зб. пр. XVIII Міжнар. наук. конф., 13–20 верес. 2023 р., м. Нетанія (Ізраїль). Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 59-62. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1b1a91ac-ad37-4c7a-b3cc-438633f63f47/content
4. Гаврилюк В. Інформаційний аспект гібридної війни рф проти України. *Війна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (9 грудня 2024 року) / за заг. ред. В.В. Коцура. Укладач Л. М. Переяслав, 2024. 340 с. С. 29-36. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23766/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf
5. Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ: НА СБУ, 2021. 189 с. URL : https://nasbu.edu.ua/uploads/p_57_28744724.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

6. Качковська Л., Малеончук Г., Зінюк Д. Інформаційний вплив в умовах гібридної війни. С. 87-102. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/276/255 (дата звернення: 25 лютого 2025).

7. Кіндратець О. М., Сергієнко Т. І. Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни. С.40-46. URL : http://politicus.od.ua/1_2021/6.pdf

8. Козьма В. В. Інформаційна зброя Російської Федерації як чинник сучасної геополітики. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози*: зб. матер. круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ : НА СБУ, 2021. 189 с. С. 26-30 URL: https://nasbu.edu.ua/uploads/p_57_28744724.pdf (дата звернення: 21.02.2025).

9. Курило В. С., Савченко С. В. Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на Сході України / В. С. Курило, С. В. Савченко // Education and pedagogical sciences. 2017. № 2. С. 5-1 URL : file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/OsDon_2017_2_2.pdf

10. Мегель А., Яремчук М. Ворожі ІПСО. Як визначити та протистояти / А. Мегель, М. Яремчук. Київ, 2023. 98 с.

11. Новакова О. В. Пропагандистські наративи як зброя Російської федерації в гібридній війні проти України. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози:* зб. матер. круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Київ : НА СБУ, 2021. 189 с. С. 20-23. URL : https://nasbu.edu.ua/uploads/p_57_28744724.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

12. Прогноз Центру щодо інформаційних загроз на кінець березня 2025 року https://cpd.gov.ua/international-direction/yevropa/prognoz-czentru-shhodo-informaczijnyh-zagroz-na-kinecz-bereznya-2025-roku/ (дата звернення 17.03.2025).

13. Скакальська І., Левчук А. Формування громадянської компетентності в здобувачів освіти як відповідь на виклики гібридної війни. *Війна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (9 грудня 2024 року) / за заг. ред. В. В. Коцура. Укладач Л. М. Переяслав, 2024. 340с. С. 78 – 76 URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/23766/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf

14. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. 654 с.

15. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : монографія. Київ : Рута, 2008. 300 с.

16. Трюхан В. Гібридна війна проти України: історія, інструменти, технології. URL : https://library.vn.ua/news-and-events/novini/gibridna-vijna-proti-ukraiini

17. Указ Президента України №685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL : https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069

УДК 378.147

Беньковська Наталя Борисівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія», м. Одеса

ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ

Глобалізаційні процеси, інтеграція України в міжнародні безпекові структури, зокрема співпраця з НАТО та участь у миротворчих місіях, висувають нові вимоги до військовослужбовців. Однією із ключових компетенцій сучасного військового є володіння англійською мовою на рівні, достатньому для ведення професійної діяльності. Адже сучасне озброєння, командні накази, міжнародні переговори та стратегічне планування часто базуються на англомовних джерелах.

Відповідно, ефективне вивчення англійської мови у вищих військових навчальних закладах є не лише освітнім аспектом, а й важливим елементом забезпечення національної та міжнародної безпеки.

Англійська мова є міжнародною мовою військового спілкування. Усі країни-члени НАТО, а також більшість держав-партнерів використовують англійську для оперативного управління, проведення навчань, підготовки документації та координації дій.

Основні аспекти використання англійської мови у військовій сфері:

- командні та тактичні комунікації (під час міжнародних операцій військові підрозділи різних країн діють спільно і ефективний обмін інформацією можливий лише за умови спільної мови);
- документація та стандартизація (усі основні військові стандарти, технічні інструкції, протоколи безпеки створюються англійською мовою);
- миротворчі місії (українські військовослужбовці беруть участь у миротворчих операціях ООН, НАТО та інших міжнародних організацій, що потребує знання англійської мови для взаємодії із колегами та місцевим населенням);
- технічне забезпечення (багато сучасного озброєння, яке використовується українськими військовими, розроблене в США та країнах

Європи. Інструкції, програмне забезпечення та обслуговування цього обладнання потребують знання англійської мови.

Для ефективної підготовки майбутніх офіцерів необхідно адаптувати викладання англійської мови до реальних потреб військової служби. Напрями навчання можуть бути:

1. професійно орієнтоване навчання:

- використання автентичних матеріалів: військові документи, статути, інструкції;

- вивчення спеціалізованої термінології (команди, збройні сили, технічні характеристики);

- переклад військових текстів та аналіз документів НАТО.

2. комунікативні методи навчання:

- моделювання бойових ситуацій англійською мовою;

- використання рольових ігор (командні навчання, переговори);

- імітаційні тренінги з міжнародної координації військових операцій.

3. підготовка до міжнародних іспитів:

- система STANAG 6001 як стандарт оцінки володіння англійською мовою для військових НАТО;

- тестування за міжнародними стандартами для визначення рівня мовної підготовки.

Військова підготовка неможлива без якісного мовного забезпечення. Знання англійської мови серед військовослужбовців сприяє:

- оперативному управлінню військами;

- чітке розуміння наказів і стандартних процедур запобігає помилкам, які можуть мати критичні наслідки;

- захисту інформаційного простору;

- українські військові повинні мати доступ до актуальних світових військових аналітичних матеріалів;

- оперативна робота з іноземними джерелами допомагає швидше реагувати на загрози;
- посиленню міжнародної співпраці;
- ефективна комунікація з союзниками та партнерами;
- доступ до передових військових технологій та навчальних програм.

Вивчення англійської мови у вищих військових навчальних закладах є необхідною умовою ефективного функціонування сучасних Збройних Сил України. Це не лише підвищує рівень професійної підготовки військових, а й сприяє забезпеченню національної безпеки, міжнародній інтеграції та ефективній взаємодії з партнерами.

Рекомендовано впровадження новітніх методик викладання, розширення програми мовної підготовки та обов'язкове тестування військовослужбовців за міжнародними стандартами. Це дозволить забезпечити високу якість підготовки офіцерського складу та підвищити боєздатність української армії.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арістархова М. С. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності викладачів вищих військових навчальних закладів: дис.… д-ра філос. наук: 011-освітні, педагогічні науки. *Репозиторій Національного університету оборони України*, 2021. 286 с.

2. Беньковська Н. Б. Ретроспективний аналіз поняття «Професійна компетентність військовослужбовців Збройних Сил України». *Збірник наукових праць «Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки: теорія і практика»*. Запорізький національний університет, 2022. № 1 (41). С. 100 –108.

УДК 37.01

Брик Роман Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і методології освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НОРМАТИВНО–ПРАВОВІ АСПЕКТИ

В умовах сьогодення освітні заклади стикаються з різноманітними викликами та небезпеками, які можуть впливати на безпеку учасників освітнього процесу та освітнє середовище, включно із загрозами здоров'ю, екологічними проблемами, технологічними ризиками, кібербезпекою, а також соціальними та психологічними аспектами, такими як булінг, насильство тощо. Проблема безпеки кожного учасника освітнього процесу в умовах широкомасштабної російсько-української війни є однією із найважливіших. Особливо актуальною вона є по відношенню до здобувачів освіти, відповідальність за життя і здоров'я яких поділяємо сьогодні на всіх рівнях – від держави загалом, до окремого закладу освіти. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» зазначається, що «заклад освіти має створити безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів, а також сформувати в них гігієнічні навички та засади здорового способу життя» [7].

Вимоги до безпечного здорового освітнього середовища визначені сучасними нормативними документами, досліджуються вченими і педагогами. Закон України «Про освіту» розкриває сутність безпечного освітнього середовища, як «сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливлюють вживання на

території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [6].

У «Кодексі безпечного освітнього середовища» автори визначають безпечне освітнє середовище як «стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу» [9].

Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі [5], схваленою Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 визначено завдання та підходи у формуванні безпечного і здорового освітнього середовища для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, учасників освітнього процесу, громадськості.

В очікуваних результатах Стратегії [5] передбачається, що заклади освіти відповідатимуть критеріям санітарного та епідеміологічного добробуту, матимуть сучасну матеріально-технічну базу для організації навчання, у тому числі формування здоров'язбережувальних компетентностей та забезпечення фізичної активності учнів; організація харчування в закладах освіти здійснюватиметься згідно із законодавством, усі учасники освітнього процесу матимуть доступ до здорової їжі та питної води, а матеріально-технічне забезпечення їдалень (харчоблоків) закладів освіти буде сучасним і спроможним забезпечити потреби в здоровому та збалансованому харчуванні учнів, педагогічних працівників, інших учасників освітнього процесу тощо. На виконання Стратегії, розпорядженнями Кабінету Міністрів України, щорічно затверджується план заходів з реалізації.

Головною вимогою в організації освітнього процесу під час війни є питання безпеки закладів освіти, забезпечення рівних, належних і безпечних

умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища. З цією метою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р схвалено Концепцію безпеки закладів освіти [8]. Реалізація Концепції сприятиме створенню безпечного освітнього середовища в закладах освіти, поліпшенню стану їх пожежної та техногенної безпеки, можливості для кожного закладу освіти організовувати освітній процес в очному режимі, забезпеченню комфортного перебування в об'єктах фонду захисних споруд закладів освіти, а також підвезенню учнів та вчителів до/із закладів освіти.

У листопаді 2023 року набув чинності Порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти, затверджений спільним наказом Міністерства внутрішніх справ та Міністерства освіти і науки України від 18.08.2023 № 685/1013 [4]. Цим нормативним документом визначено механізм реагування поліції, ДСНС і закладів освіти у разі застосування особою або групою осіб фізичного та/або психологічного насильства (із застосуванням (не застосуванням) різних видів зброї) у закладі освіти та прилеглій до нього території й затверджено форму Паспорта безпеки.

Вимоги щодо безпеки дітей у школі та на її території встановлені у Санітарному регламенті для закладів загальної середньої освіти. Організація здоров'язбережувального освітнього процесу включає систему умов, заходів і педагогічних технологій, які мають на меті зберегти та оптимізувати резервні можливості організму учнів, підтримати високу працездатність й оптимальний розвиток фізичних, психічних можливостей соціально здорової особистості [2].

На допомогу закладам освіти Державна служба якості освіти спільно із експертами ініціативи «Система забезпечення якості освіти», що впроваджується в рамках проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) розробила рекомендації «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки» [1], які допоможуть керівникам закладів освіти організувати безпечне освітнє середовище і в очному, і в дистанційному, і у змішаному форматах

навчання, а також ефективніше змінювати формати залежно від безпекової ситуації.

Таким чином, ознайомившись із вищевказаними нормативно-правовими актами та методичними рекомендаціями, можна стверджувати, що сьогодні регламентуються вимоги до створення безпечного здорового освітнього середовища, триває системна робота щодо зменшення ризиків та забезпечення безпеки для всіх учасників освітнього процесу. Організація безпечного освітнього середовища потребує плідної системної роботи усіх учасників освітнього процесу на різних рівнях (державному, на рівні громади, закладу освіти, окремого класного колективу, на міжособистісному та особистісному).

«Безпечний простір у закладі освіти – це умови праці та навчання, за яких:

- усіх учасників освітнього процесу поважають та захищають;
- налагоджена система взаємопідтримки, стосунки будуються на основі турботи, чуйності, рівності;
- відсутня дискримінація за статтю, віком, національністю, віросповіданням, соціальним становищем тощо;
- унеможливлені будь-які прояви насильства через забезпечення ресурсів для його запобігання;
- дотримані правила і норми соціальної, психологічної, інформаційної та фізичної безпеки» [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Державна служба якості освіти, 2022. URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/ (дата звернення: 10.02.2025).

2. Брик Р. С. Організація здоров'язбережувального освітнього процесу як важлива складова успішного навчання учнів, збереження та зміцнення здоров'я. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (01 берез. 2024 р.) Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 432–436

3. «Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни»: посіб. для вчителів закладів загальної середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/news/opublikovano-posibnik-iz-psikhologichnoi-pidtrimki-dlya-vchiteliv-ta-ditey-u-chasi-viyni (дата звернення: 14.02.2025)

4. Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти : спільний наказ Міністерства внутрішніх справ та Міністерства освіти і науки України від 18.08.2023 № 685/1013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1583-23#Text https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1583-23?fbclid=IwAR3y00V0gMl1al6DWq5S6kk9Q68aW2oVAcQL5zjfDsy7iTDKYm2dSnIi2Fw - Text(дата звернення: 14.02.2025)

5. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text (дата звернення: 15.02.2025).

6. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 15.02.2025).

7. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. Редакція від 17.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 15.02.2025).

8. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 18.02.2025).

9. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. Київ : Укр. фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf (дата звернення: 19.02.2025).

УДК 37.01

Глінчук Юлія Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри технологічної, професійної освіти та цивільної безпеки Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне

ДО ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

На жаль, для багатьох проблема безпеки освітнього середовища стала очевидною лише після повномасштабного російського вторгнення 2022 р. Хоча насправді вона потребувала негайного вирішення набагато раніше, позаяк статистичні та дослідницькі дані засвідчували стрімку втрату здоров’я серед представників зрослого покоління за період здобуття загальної середньої освіти та критичний стан професійного здоров’я вчителів.

Стосовно втрати здоров'я здобувачами освіти, то І. Калиниченко, О. Стеценко, Н. Стеценко й Т. Стефаник, узагальнивши статистичні показники епідеміологічних досліджень, встановили, що кількість здорових здобувачів освіти за період навчання в закладах загальної середньої освіти зменшується з 86,59% до 10,0–25,81%, причому 52,69% здобувачів освіти мають функціональні відхилення [6].

Результати детального дослідження стану здоров'я здобувачів загальної середньої освіти та чинників, що на нього впливають, здійсненого С. Няньковським, М. Яцулою, М. Чикайлом та І. Пасечнюком, засвідчили значне погіршення здоров'я зрослого покоління за період навчання в закладах загальної середньої освіти, оскільки до першого класу приходить близько 80 % відносно здорових, а закінчує заклад загальної середньої освіти відносно здоровими – близько 10 % [8].

Відповідно до Щорічної доповіді про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України за 2015 р., за період здобуття загальної середньої освіти реєструється найвища поширеність захворювань і накопичення хронічної патології [10].

Що стосується вчителів, то відповідно до результатів дослідження Б. Долинського, 78 % постійно відчувають психологічний дискомфорт під час роботи, 81 % перебувають у постійному стресовому стані, що негативно позначається на їхньому здоров'ї і викликає нервові та серцево-судинні захворювання, 93 % скаржаться на втому від нервових перевантажень, 68 % відзначають неможливість переносити стреси, 57 % взаємини зі шкільною адміністрацією визначають як несумісні. Внаслідок цього виникають емоційні зриви, неврози, зниження працездатності, формується цинічне ставлення до праці й об'єктів своєї праці (негуманне, байдуже ставлення до здобувачів освіти тощо) [3, с. 107–108].

Відповідно до результатів дослідження О. Коломійцевої, 62,3% вчителів мають перенапруження регуляторних систем і зриви адаптації, 21% страждає від нервових захворювань [7].

Відповідно до результатів дослідження М. Зоріної, 60 % вчителів відчувають постійний дискомфорт під час роботи, 85 % – перебувають у постійному стресовому стані, 35 % педагогів-жінок мають захворювання нервової системи, оскільки їх професія негативно впливає на сімейні стосунки [5, с. 176].

Прикро, але не всі розуміють, що безпечне освітнє середовище – це не просто середовище, де відсутнє інформаційне чи психологічне насильство і наявне укриття на випадок обстрілів, а середовище, в якому відсутні чи мінімізовані негативні виробничі чинники.

Негативні виробничі чинники поділяються на небезпечні та шкідливі. Небезпечні чинники – це виробничі чинники, вплив яких на людину призводить до травм, погіршення здоров'я чи смерті. Шкідливі чинники – це виробничі чинники, вплив яких на людину може призвести до захворювання, зниження працездатності та / чи негативного впливу на здоров'я нащадків [9].

У публікаціях на освітню тематику поняття «виробничі чинники освітнього середовища» є маловживаним, хоча значна кількість педагогічних досліджень стосується саме цього: конфліктів, надмірних інтелектуально-психологічних навантажень у освітньому середовищі, неергономічності освітнього процесу тощо.

Загалом виробничі чинники можна поділити на чотири основні групи:

1) санітарно-гігієнічні: освітлення, температура, вентиляція, шум, вібрація, випромінювання, радіація, шкідливі речовини, електромагнітні поля, професійні інфекції, біологічне забруднення та ін.;

2) психофізіологічні: фізичні й нервово-психічні навантаження, робоча поза, монотонність процесу праці, режими праці й відпочинку, травмонебезпечність та ін.;

3) естетичні: світлокольорова композиція, звукове середовище, ароматичність запахів, інтер'єр робочої зони приміщень, технологічне обладнання, озеленення, гармонійність робочих поз і рухів праці та ін.;

4) соціально-психологічні: психологічний клімат, згуртованість колективу, характер групових та міжгрупових взаємин та ін. [4].

Звичайно, не всі наведені вище виробничі чинники характерні для освітнього середовища, проте доволі часто багато з них мають місце, причому масово: розклад для здобувачів освіти неергономічний; контрольні роботи з «важких» предметів проводяться по понеділках і п'ятницях, зокрема, під час перших і останніх уроків; фізкультхвилинки, пальчикові, зорові гімнастики, психодинамічні паузи тощо не проводяться або проводяться в недостатній кількості; підготовка до масових заходів відбувається за рахунок уроків фізичної культури; час застосування комп'ютерної техніки перевищує всі допустимі норми; режимів прибирання, провітрювання не дотримуються; температура в класах занизька; друкована продукція не відповідає нормам; домашні завдання надто об'ємні; управління окремими педагогами освітнім процесом здійснюється в адміністративно-командному стилі; психологічний мікроклімат несприятливий; кількість «ситуацій успіху» недостатня; потреба виділитися, самореалізуватися для багатьох не задоволена; вікові, індивідуальні та гендерні особливості враховуються недостатньо тощо. Це призводить не лише до погіршення здоров'я, а й до травматизму [1; 2].

Професійна діяльність учителів теж відбуваються в умовах сукупної дії значної кількості негативних виробничих чинників: вимоги постійно зростають; об'єми «паперової» роботи надмірні; розклад неергономічний; відповідальність за навчання, виховання, збереження майна висока; психологічний клімат у педагогічних колективах часто несприятливий; санітарно-гігієнічні вимоги до приміщень недотримані; має місце залучення до непрофесійних видів діяльності (ремонту, передвиборчих зустрічей із депутатами, перепису населення) тощо [1; 2].

Першопричиною цього є нерозуміння багатогранності безпеки в освітньому середовищі та незнання відповідних норм і технологій, що потребує нагального вирішення й удосконалення підготовки в системі вищої та післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Глінчук Ю. О. Основи безпечного й здоров'язберігального загальноосвітнього середовища: навч.-метод. посіб. Одеса: Олді, 2024. 164 с.
2. Глінчук Ю. О. Система формування працеохоронної компетентності майбутніх учителів початкової школи: [моногр.]. Рівне: Доцент, 2021. 520 с.
3. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2011. 549 с.
4. Зеркалов Д. В. Охорона праці в галузі. Загальні вимоги: конспект лекцій. URL: http://www.zerkalov.kiev.ua/sites/default/files/opg-kl_2.pdf (дата звернення 22.02.2025).
5. Зоріна М. О. Професійне здоров'я вчителя як важлива складова його діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 33 (86). С. 175–179.
6. Калиниченко І. О., Стеценко О. В., Стеценко Н. М., Стефаник Т. В. Оцінка стану здоров'я школярів загальноосвітніх навчальних закладів різного типу. *Вісник СумДУ*. Сер.: «Медицина». 2012. № 1. С. 172–177.
7. Коломійцева О. Е. Оптимізація професійно-прикладної підготовки студентів середніх гуманітарних навчальних закладів: автореф. дис. … канд. наук з фіз. вих. та спорту: 24.00.02. Харків, 2006. 18 с.
8. Няньковський С. Л., Яцула М. С., Чикайло М. І., Пасечнюк І. В. Стан здоров'я школярів в Україні. *Здоров'я дитини*. 2012. № 5 (40). URL: http://www.mif-ua.com/archive/article/32962 (дата звернення 22.02.2025).
9. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12/ed20110625#Text (дата звернення 21.02.2025).
10. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України: за ред. Квіташвілі О. Київ: МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». 2015. С. 35–60.

УДК 371.81

Голочинська Ірина Олександрівна,
магістр, вчитель німецької мови, Теребовлянського академічного ліцею імені Ярослави Стецько, м. Теребовля

ДИСТАНЦІЙНЕ ТА ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. *У статті розглядаються особливості дистанційного та змішаного навчання німецької мови в умовах війни. Проаналізовано виклики, з якими стикаються викладачі та учні, а також запропоновано рекомендації щодо забезпечення якості та безпеки освітнього процесу. Окрему увагу приділено впровадженню цифрових технологій, психологічній підтримці учнів та адаптації навчальних методик до нових реалій.*

Ключові слова: *дистанційне навчання, змішане навчання, німецька мова, безпека освіти, воєнні умови, цифрові технології.*

Сучасні реалії ставлять перед освітою нові виклики, особливо в умовах війни. Забезпечення безперервності навчального процесу, його якості та безпеки є пріоритетними завданнями сучасного педагога. Важливу роль у цьому відіграє дистанційне та змішане навчання, яке дозволяє продовжувати освітній процес навіть за умов нестабільності. Викладання німецької мови вимагає особливого підходу, оскільки передбачає інтерактивну взаємодію, використання автентичних матеріалів і практику комунікативних навичок.

Тема дистанційного та змішаного навчання в умовах війни є досить актуальною, оскільки сучасний вчитель стикається щоденно з новими викликами та потребами. Впродовж тривалого часу над даною темою працює безліч дослідників, з поміж яких виділяємо: Гончаренко С. [1], Жук Ю. [2], Климова О. [4], однак основним джерелом роботи є МОН України та обласні ІППО.

Зупинимося на ключових викликах, з якими ми стикаємося при організації дистанційного та змішаного навчання німецької мови в умовах війни. Всупереч усім труднощам, наша головна мета – забезпечити безперервність освітнього процесу, підтримати учнів та створити для них максимально комфортні умови навчання.

Одна з найгостріших проблем – це нестабільне з’єднання з Інтернетом та часті відключення електроенергії. Учні можуть переривати уроки через технічні збої, що ускладнює засвоєння матеріалу. У таких умовах важливо забезпечити

доступ до матеріалів у зручних форматах. Наприклад, можна використовувати офлайн-версії презентацій, записані відеоуроки та робочі зошити у PDF-форматі, які учні можуть завантажити заздалегідь.

Наступною проблемою є відсутність необхідних пристроїв у частини учнів – не всі школярі мають ноутбуки або планшети, тому часто змушені працювати з мобільних телефонів. Це обмежує їхні можливості під час виконання інтерактивних завдань та тестування. Слід зазначити, що можна організовувати заняття так, щоб матеріали були адаптовані для мобільних пристроїв, а також використовувати аудіоформати завдань, які не потребують великих ресурсів.

Дистанційне навчання потребує не лише технічного забезпечення, а й вміння працювати з освітніми платформами. Деякі учні та викладачі стикаються з труднощами під час роботи в Google Classroom, Moodle, Zoom тощо. Тому необхідно проводити додаткові тренінги, інструктажі та надавати технічну підтримку.

Війна супроводжується психологічною напругою, що впливає на концентрацію уваги та емоційний стан учнів. В свою чергу, учитель повинен створювати підтримуючу атмосферу, застосовувати методи ненасильницького спілкування та проводити уроки в спокійній, доброзичливій формі.

Коли навколо відбуваються драматичні події, у багатьох дітей падає мотивація до навчання. На наше переконання, важливими є використання інтерактивих форм роботи: онлайн-ігор, квестів, відеозавдань, щоб зацікавити учнів. Наприклад, завдання на платформі Kahoot або мовні виклики у Viber-групах допоможуть урізноманітнити навчальний процес. Учні потребують не лише знань, а й емоційної підтримки. Учитель може впроваджувати елементи арт-терапії, короткі вправи на релаксацію, а також давати можливість учням висловлювати свої почуття під час уроків.

Очне навчання дозволяє легко коригувати вимову, реагувати на помилки учня та підтримувати мотивацію, а дистанційний формат ускладнює цю

взаємодію. Щоб компенсувати це, варто частіше використовувати відеозв'язок та інтерактивні завдання, а також організовувати індивідуальні консультації.

Вивчення німецької мови вимагає постійної мовної практики. Однак під час дистанційного навчання учні мають менше можливостей спілкуватися. Вихід – організація розмовних клубів, парної роботи в Zoom або використання голосових повідомлень у месенджерах. Також можна залучати волонтерів та носіїв мови для онлайн-зустрічей.

Навчальні програми не завжди розраховані на дистанційний формат. Важливо переглядати навчальні плани, скорочувати обсяг матеріалу, адаптувати завдання під цифровий формат та використовувати гейміфікацію. Наприклад, можна давати більше проєктних робіт, які учні можуть виконувати самостійно або в групах онлайн.

Дистанційне та змішане навчання в умовах війни ставить перед нами нові виклики, але водночас відкриває можливості для вдосконалення освітнього процесу. Завдяки правильній організації, використанню цифрових технологій та психологічній підтримці учнів ми можемо створити якісне та безпечне навчальне середовище.

В умовах війни викладання німецької мови потребує особливого підходу, тому вчителі мають не лише передавати знання, а й підтримувати емоційний стан учнів, адаптовувати навчальні методики до змінених реалій і використовувати сучасні технології.

Пропонуємо декілька основних стратегій, які допомагають забезпечити якісний і безпечний освітній процес:

- використання цифрових технологій;
- інтерактивні платформи;
- використання автентичних відео- та аудіо матеріалів;
- мобільні додатки та інтерактивні вправи.

Цифрові технології відіграють ключову роль у дистанційному та змішаному навчанні, оскільки, вони дозволяють організувати ефективний

освітній процес, навіть якщо учні перебувають у різних місцях або не мають стабільного доступу до школи. ***Zoom, Google Meet*** – основні засоби для проведення онлайн-занять, які дозволяють учням бачити вчителя, працювати в малих групах у «кімнатах» і виконувати інтерактивні завдання. ***Google Classroom, Moodle*** – платформи для організації навчальних матеріалів, перевірки домашніх завдань і комунікації з учнями. Учитель може розмістити у Google Classroom список завдань, записані відеоуроки та презентації, щоб учні мали доступ до матеріалів у зручний для них час. ***YouTube*** (канали ***Deutsche Welle, Easy German***) – дають можливість учням чути живу мову. ***Podcasts (Slow German, Learn German by Podcast***) – чудовий ресурс для аудіювання та сприйняття вимови носіїв мови.

Під час вивчення теми «Reisen» можна практикувати використовувати відео з ***Deutsche Welle*** про визначні місця Німеччини, а потім обговорити їх німецькою з учнями; ***Quizlet, Kahoot*** – інтерактивні платформи для створення тестів, вікторин і карток зі словами. ***Duolingo, Anki*** – допомагають учням самостійно повторювати лексику та граматику. Наприклад, використання ***Kahoot*** для перевірки знань після уроку у форматі гри допомагає мотивувати учнів і зробити процес навчання цікавим.

Як зазначалося вище, війна значно впливає на емоційний стан дітей, тому важливо створити дружню атмосферу на уроках і забезпечити підтримку учнів. Одним із найефективніших способів підтримати учня є особисте спілкування. Деякі діти можуть соромитися висловлювати свої думки перед класом або мають труднощі з навчанням, тому консультації допомагають їм отримати додаткове пояснення та підтримку. Важливу роль відіграють щотижневі 10-хвилинні індивідуальні консультації в Zoom для кожного учня, щоб перевірити його емоційний стан і відповісти на питання щодо навчального матеріалу.

Використання інтерактивних методів навчання полегшує засвоювання навчального матеріалу, коли вони активно беруть участь у процесі навчання. Використання ігор, рольових діалогів та інтерактивних вправ допомагає

знизити стрес і підвищити зацікавленість. Наприклад, можна запропонувати учням зіграти в гру «Уявна подорож», у якій кожен учень описує свій маршрут німецькою мовою, використовуючи лексику про міста, транспорт і визначні місця.

Організація неформального спілкування німецькою мовою навіть під час дистанційного навчання є важливою, з цією метою можна організовувати онлайн-клуби та тематичні мовні чати (створення Telegram- або Viber-групи), де учні щодня пишуть короткі повідомлення німецькою мовою про свій день, діляться новинами чи цікавими фактами.

Щоб навчальний процес був ефективним, варто застосовувати нові підходи до викладання, які адаптовані до сучасних умов. Застосування підходу «перевернутий клас» передбачає, що учні спочатку самостійно знайомляться з новим матеріалом (через відеоуроки, статті), а під час онлайн-заняття відпрацьовують його через практичні вправи.

Поєднання онлайн- та офлайн-навчання дає можливість компенсувати недоліки дистанційного формату, де учні виконують граматичні вправи та переглядають теоретичні матеріали онлайн, а під час очних занять фокусуються на говорінні та практичних завданнях.

Застосування ігрових елементів мотивує учнів та робить навчання цікавішим. До прикладу, використання онлайн-квестів, під час яких учні розгадують загадки німецькою мовою або проходять «квест по Берліну», виконуючи мовні завдання, щоб «відкрити» нову локацію.

Забезпечення якісного та безпечного навчального процесу в умовах війни можливе завдяки правильному поєднанню цифрових технологій, підтримці учнів і адаптації методик викладання. Інтерактивні платформи, психологічна підтримка та гейміфікація допомагають зберігати мотивацію учнів, навіть у складних умовах.

Головне завдання учителя – створити таке середовище, у якому кожен учень почуватиметься комфортно, матиме можливість взаємодіяти з учителем і однокласниками та поступово вдосконалювати свої знання з німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. У. Методика викладання іноземних мов у сучасних умовах. Київ: Освіта, 2021. 256 с.
2. Жук Ю. О., Кузьмінська О. Г. Цифрові технології в освітньому процесі. Київ: Наукова думка, 2020. 304 с.
3. Змішане навчання: чи передбачено законодавством та які види практикують школи. URL: https://nus.org.ua/2023/09/18/zmishane-navchannya-chy-peredbacheno-zakonodavstvom-ta-yaki-vydy-praktykuyut-shkoly/ (дата звернення: 12.02.2025р.).
4. Климова О. Л. Особливості навчання німецької мови в умовах дистанційної освіти // *Наукові записки*. Серія: Педагогіка. 2023. № 52. С. 45–56.
5. Deutsche Welle. Didaktik des digitalen Lernens im Fremdsprachenunterricht URL: https://www.dw.com/de/didaktik (дата звернення: 12.02.2025р.).
6. Goethe-Institut. Digitale Lehrmethoden für den DaF-Unterricht URL: https://www.goethe.de (дата звернення: 12.02.2025р.).

УДК 37.091.2

Дерев'янко Світлана Петрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

ОНЛАЙН-КУРСИ ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ ЩОДО БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасні реалії небезпеки навколишнього світу пов'язані з загрозливим впливом на життя людини кібербулінгу, стихійних лих та війни, пандемії. Онлайн-курси можуть стати корисним інструментом підвищення обізнаності щодо протистояння та подолання цих загроз.

На сьогодні відомо немало робіт стосовно проблеми безпеки освітнього середовища [1; 2], проте недостатньо презентовано засоби дистанційної освіти для розширення знань щодо самозахисту від інформаційної та цифрової небезпеки.

Мета даної роботи – охарактеризувати онлайн-курси, які можна використовувати для підвищення обізнаності стосовно безпеки сучасного освітнього середовища.

Відомими в Україні є низка платформ, які мають безкоштовний ресурс для самоосвіти українців. Охарактеризуємо онлайн-курси, розміщені на різноманітних платформах, які можна використовувати з метою підвищення обізнаності щодо безпеки освітнього середовища учасників освітнього процесу.

1. Онлайн-курс «Протидія булінгу (у форматі SCORM)», розміщений на платформі «Освітній ХАБ міста Києва» (https://eduhub.in.ua/courses/scorm-kurs-43-protidiya-bulingu).

Онлайн-програма курсу ґрунтується на вивченні та застосуванні практичних інструментів розпізнавання булінгу у закладах освіти та протидії цьому явищу. Тренери курсу М. Писаренко, А. Сугаренко, З. Біневич пояснюють основні ознаки булінгової поведінки учасників освітнього процесу та надають рекомендації щодо коригування віктимної поведінки.

2. Студія онлайн-освіти «Подумай двічі: платформа критичного мислення» на платформі EdEra (https://surl.li/vmwrgf).

Контент на цій платформі представлений в ігровій формі з цікавими персонажами та завданнями. Передбачаються окремі лінії взаємодії з матеріалом – для вчителів, школярів та ГО. Пояснюється небезпечний вплив фейкової інформації, засоби боротьби з гейтом та кібербулінгом у соціальних мережах.

3. Онлайн-курс «Безпека в інтернеті під час війни», розміщений на платформі «PROMETHEUS» (https://surl.li/tghuak).

Цей курс рекомендований для вивчення педагогічним та науково-педагогічним працівникам, освітнім тренерам, батькам школярів з метою отримання інформації про інформаційну обізнаність та безпеку в інтернет-просторі. Особливо актуальними є презентовані матеріали стосовно

налаштування самозахисту від фейкової інформації під час війни, корисними є рекомендації щодо контролю за власними цифровими слідами.

4. Онлайн-курс «Основи інформаційної безпеки», розміщений на платформі «PROMETHEUS» (https://surl.li/zpcnov).

Даний онлайн-курс буде особливо корисним для школярів та студентів. Програма курсу містить інформацію про сучасні загрози інформаційної безпеки, загрози для комп'ютерів та ноутбуків (комп'ютерні віруси), загрози для мобільних пристроїв. Аналізуються принципи поводження з персональною інформацією та можливості її захисту.

5. Онлайн-ресурс «Психологічна безпека дорослих і дітей під час повітряної тривоги у школі» – на платформі Зрозуміло! (https://surl.li/hswjsr).

Онлайн-курс спрямований на емоційну підтримку вчителів та дітей під час повітряної тривоги. В онлайн-курсі представлено низку практичних вправ та технік, орієнтованих на розвиток навичок емоційної саморегуляції учасників освітнього процесу та підвищення їх стресостійкості.

Отже, підвищення обізнаності щодо безпеки освітнього середовища пов'язане з розширенням уявлень про комунікативний безпечний простір в закладах освіти, про необхідність критичного сприйняття навколишньої дійсності, про психологічну безпеку під час війни та виживання в умовах інформаційного перевантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник / за наук. ред. Н. В. Лунченко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 134 с.

2. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. К.: Український фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с.

УДК 37.014.53

Дудка Уляна Теодозіївна,
кандидат педагогічних наук, викладач спеціальних економічних дисциплін ВСП «Бережанський фаховий коледж НУБіП України», м. Бережани

БЕЗПЕКА ТА ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Війна кардинально змінює всі аспекти суспільного життя, і система освіти зазнає особливо значних трансформацій. Освітнє середовище, яке традиційно мало бути простором розвитку та безпеки, в умовах війни зустрічається з безпрецедентними викликами. Руйнування інфраструктури, вимушене переміщення учасників освітнього процесу, психологічні травми, обмежений доступ до цифрових ресурсів – ці та інші фактори вимагають переосмислення підходів до організації навчання.

Як зазначає доктор педагогічних наук, професор Кремень В. Г. [2]: Освіта в умовах війни повинна стати не лише джерелом знань, але й простором безпеки, стабільності та психологічної підтримки. Це вимагає від нас переосмислення всієї освітньої парадигми та створення нових підходів до організації освітнього процесу.

Аналіз досвіду країн, які пережили або переживають збройні конфлікти, демонструє, що освіта може стати не лише жертвою війни, але й потужним інструментом підтримки стабільності, відновлення та розбудови миру. Водночас система освіти потребує комплексної трансформації для адаптації до нових реалій та забезпечення безпечного освітнього середовища.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну кардинально змінило реалії функціонування освітньої системи. Безпечне освітнє середовище, яке раніше сприймалося як основоположний, але здебільшого непомітний аспект освітнього процесу, сьогодні стало пріоритетним фактором в організації освіти. Фізична безпека учасників освітнього процесу – це перша сходинка піраміди освітніх потреб воєнного часу. Без укриттів, систем оповіщення та регулярних

навчань з цивільного захисту неможливо говорити про ефективність навчання. Психологічна безпека стала другим критичним компонентом. Травматичний досвід, постійна тривога та невизначеність суттєво впливають на когнітивні здібності та емоційний стан як здобувачів освіти, так і педагогів.

Дистанційне навчання, яке розпочалось як тимчасовий захід під час пандемії, перетворилось на довгострокову реальність для багатьох закладів освіти. Проте досвід показує, що цифрові інструменти, при всій їхній інноваційності, не можуть повністю замінити живого спілкування та взаємодії в авдиторії. Особливо гостро ця проблема постає при викладанні навчальних дисциплін, що вимагають практичної роботи.

Досвід таких країн, як Сирія та Україна, показує, що гнучкі освітні моделі, адаптовані до мінливих умов безпеки, дозволяють зберегти доступ до освіти для більшості здобувачів освіти навіть в умовах активного конфлікту [3].

Виклики війни призвели до масштабного переміщення як всередині країни, так і за її межі. Це створило безпрецедентну ситуацію для освітньої системи – необхідність забезпечити безперервність навчання для мільйонів здобувачів освіти у різних країнах, з різними умовами та часовими поясами. Інтеграція українських здобувачів освіти до освітніх систем інших країн та одночасне збереження зв’язку з українською освітою стали складним завданням для педагогів, батьків та самих здобувачів освіти.

Війна загострила проблему нерівного доступу до якісної освіти. Здобувачі освіти з окупованих територій, із зони бойових дій та з родин з низьким соціально-економічним статусом опинилися у найбільш вразливому становищі. Відсутність стабільного інтернет-з’єднання, технічних пристроїв або безпечного місця для навчання – це фактори, що поглиблюють освітню нерівність.

Для подолання цих викликів освітяни та держава впроваджують інноваційні підходи до організації навчання. Розробляються змішані моделі освіти, що поєднують онлайн та офлайн формати. Створюються спеціальні

психологічні служби підтримки для здобувачів освіти та педагогів. Впроваджуються програми з розвитку стійкості та життєстійкості. Міжнародні партнери надають підтримку у впровадженні сучасних освітніх технологій та методик, адаптованих до умов війни.

Система освіти України зіткнулася з безпрецедентними викликами, які вимагають фундаментального переосмислення підходів до організації навчання. Безпечне освітнє середовище в умовах війни – це комплексне поняття, що охоплює фізичну та психологічну безпеку, доступність якісної освіти для всіх та навчання життєво важливим навичкам в умовах кризи. Попри всі складнощі, українські педагоги демонструють неймовірну адаптивність та відданість своїй справі, постійно шукаючи нові шляхи та можливості для забезпечення права здобувачів освіти на освіту. Світовий досвід свідчить, що якісна освіта є ключовим чинником відновлення країни після воєнних конфліктів, формуючи покоління, здатне будувати мирне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Київ: Державна служба якості освіти. URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/

2. Кремень В. Трансформація освіти в умовах війни: виклики та перспективи. Педагогічна газета, 2022. 3(4), 2-5.

3. Освітній кластер ООН. Найкращі практики забезпечення безперервності освіти в умовах гуманітарних криз. Нью-Йорк: ООН, 2023. 86 с.

УДК: 351.74:37-057.87(477)

Зінченко Даніїл Анатолійович,
ад'юнкт відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури Харківського національного університету внутрішніх справ старший лейтенант поліції, м. Харків

РОЛЬ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Освіта є одним із фундаментальних елементів суспільного розвитку, а її безпека в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності. В сучасних реаліях Україна зіштовхується з численними викликами, що впливають на освітню сферу, зокрема загрозами фізичної безпеки учнів і викладачів, кіберзлочинністю, деструктивним інформаційним впливом та підвищеним рівнем психологічного стресу серед учасників освітнього процесу. У зв'язку з цим діяльність Служби освітньої безпеки Національної поліції України (СОБ) стає ключовою у забезпеченні стабільного та безпечного освітнього середовища.

Служба освітньої безпеки виконує ключову функцію у створенні безпечного середовища для навчання, зосереджуючи свою діяльність на забезпеченні правопорядку в освітніх закладах. Вона є спеціалізованим підрозділом Національної поліції, що здійснює комплекс заходів, спрямованих на попередження правопорушень, захист учасників освітнього процесу та координацію між освітніми установами, місцевою владою та правоохоронними органами.

Основний акцент у роботі Служби освітньої безпеки спрямований на профілактичні заходи, що включають роз'яснювальну роботу серед учнів, педагогів та батьків щодо основ безпечної поведінки. Правоохоронці проводять навчальні заходи, спрямовані на формування у молоді навичок самозахисту та усвідомлення потенційних ризиків, а також розробляють рекомендації для адміністрацій навчальних закладів щодо посилення фізичної безпеки та захисту дітей у кризових ситуаціях. Контроль за дотриманням заходів безпеки є ще одним важливим аспектом діяльності підрозділу. Поліцейські здійснюють регулярний моніторинг навчальних закладів, оцінюючи рівень їхньої захищеності, наявність укриттів, ефективність евакуаційних маршрутів та дотримання протоколів реагування на загрози. У разі виявлення порушень надаються відповідні рекомендації, а в критичних ситуаціях – вживаються оперативні заходи для усунення небезпеки. Значну увагу приділяють

запобіганню злочинним проявам у дитячому та молодіжному середовищі [1]. Співробітники служби активно співпрацюють із адміністраціями шкіл, коледжів і вишів для виявлення та усунення потенційних загроз, пов'язаних із насильством, залученням неповнолітніх до протиправної діяльності та розповсюдженням небезпечних речовин. Також реалізуються заходи з попередження випадків булінгу, конфліктів між учнями та інших негативних явищ, що можуть загрожувати фізичній чи психологічній безпеці дітей. Оперативне реагування на надзвичайні ситуації є невід'ємною складовою роботи служби. У разі загрози безпеці освітнього закладу або його учасників, працівники СОБ негайно залучають відповідні сили для запобігання небезпеці та мінімізації її наслідків. Це стосується ситуацій, пов'язаних із загрозами терактів, випадками збройних нападів чи масових заворушень. Спільно з іншими підрозділами поліції забезпечується охорона шкіл, контроль доступу та оперативне реагування на будь-які сигнали про небезпеку.

На наше переконання, завдяки скоординованій роботі та системному підходу Служба освітньої безпеки виконує важливу місію із забезпечення стабільності та правопорядку у сфері освіти, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану.

Воєнний стан створює значні виклики для забезпечення безпеки освітнього процесу, що вимагає адаптації роботи Служби освітньої безпеки до нових реалій. У цей період головною метою стає мінімізація ризиків для учасників навчального процесу, враховуючи загрозу ракетних ударів, диверсій, терористичних актів та загального зростання криміногенної ситуації.

Забезпечення фізичної безпеки навчальних закладів набуває першочергового значення. Особливу увагу приділяють розробці ефективних евакуаційних заходів, удосконаленню укриттів і захисних споруд, а також організації навчального процесу з урахуванням потенційних загроз. Співробітники служби проводять інспекції закладів освіти, оцінюючи їхню готовність до екстрених ситуацій, а також розробляють інструкції щодо

алгоритму дій у разі повітряної тривоги, обстрілів чи інших небезпек [2]. Крім того, у співпраці з педагогами та батьками здійснюється навчання дітей основам поведінки під час надзвичайних ситуацій, що значно підвищує рівень їхньої обізнаності та готовності діяти у критичних умовах. Захист інформаційного простору також є важливим напрямком роботи, оскільки в умовах війни зростає загроза дезінформації, яка може викликати паніку серед учнів, батьків та педагогів. Поліцейські спільно з адміністраціями шкіл здійснюють перевірку поширюваної інформації, запобігають розповсюдженню чуток, а також проводять роз'яснювальну роботу про методи розпізнавання фейкових повідомлень [3]. Такі заходи дозволяють зменшити вплив ворожої пропаганди на молодь і стабілізувати психологічний стан освітянської спільноти. Війна завдає серйозного удару по психоемоційному стану дітей, педагогів та батьків, що потребує впровадження заходів психологічної підтримки. Служба освітньої безпеки спільно з психологами та соціальними службами розробляє програми реабілітації, які спрямовані на подолання наслідків стресу, тривожних розладів та емоційного виснаження. Особлива увага приділяється підтримці дітей, які пережили бойові дії, вимушене переселення або втрату близьких. Також проводяться тренінги для педагогічних працівників, щоб вони могли ефективно реагувати на зміни в поведінці учнів та надавати необхідну підтримку в складних ситуаціях. Підвищення ефективності роботи Служби освітньої безпеки вимагає розширення співпраці між поліцією, адміністраціями навчальних закладів, батьківськими комітетами та громадськими організаціями [4]. Такий підхід дозволяє не лише оперативно реагувати на загрози, а й розробляти довгострокові заходи щодо зміцнення безпеки в школах і вишах. Додатково розглядається впровадження сучасних технологій для контролю безпекової ситуації, зокрема систем відеоспостереження, автоматичних тривожних кнопок та інших засобів миттєвого реагування. Важливим кроком у подальшому розвитку СОБ є налагодження міжнародного співробітництва. Використання

досвіду інших країн, які мають практику забезпечення освітньої безпеки в умовах кризових ситуацій, дозволить адаптувати найефективніші методики до українських реалій [5]. Участь у міжнародних програмах сприятиме підвищенню кваліфікації правоохоронців, вдосконаленню законодавчих норм та запровадженню новітніх підходів до захисту дітей та педагогів.

На нашу думку, у сучасних умовах робота Служби освітньої безпеки потребує гнучкості, швидкого реагування на загрози та постійного вдосконалення методів забезпечення правопорядку в освітніх установах. Комплексний підхід до вирішення проблем безпеки, посилена міжвідомча співпраця та впровадження новітніх технологій стануть ключовими факторами ефективного функціонування системи захисту освіти в умовах воєнного стану.

Розглянувши вищевикладене можемо зробити висновок, що формування безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану є одним із найважливіших завдань держави, і ключова роль у цьому процесі належить Службі освітньої безпеки Національної поліції України. Завдяки комплексному підходу, що включає профілактичні заходи, правозастосування, кібербезпеку та психологічну підтримку, СОБ сприяє створенню умов для безперебійного функціонування освітньої сфери. Вдосконалення методів роботи, адаптація до нових загроз та впровадження сучасних технологій дозволять СОБ ефективно виконувати свою місію навіть у складних умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко С. В. Запобігання злочинності серед неповнолітніх у діяльності підрозділів національної поліції України. *Юридичний вісник. 2023. № 1. С. 87-94.*

2. Головко О. П. Адміністративно-правові засади забезпечення безпеки в закладах освіти національною поліцією України. *Вісник національного університету внутрішніх справ. 2022. № 3 (106). С. 143-150.*

3. Даниленко Ю. В. Діяльність національної поліції України у сфері гарантування безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. *Проблеми законності. 2023. № 154. С. 27-33. Doi: https://doi.org/10.32850/pl.2023.154.04.*

4. Макарова О. П. Дослідження професійної ідентичності майбутніх правоохоронців на етапі фахової підготовки. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. МВС України. Харків. 2016. С. 81-84.*

5. Макарова О. П. Розвиток образу професійного «я» під час навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі сил оборони України. МВС України. ДНДІ МВС України. Н.-д. Лаб психол. Забезп. Київ [: вид-во Людмила]. 2022. С. 186-188.*

УДК 373.3:37.016.3(4)Б

Іванишин Наталія Любомирівна,
старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, м. Львів

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Асоціація EFSCA була створена в червні 1988 року трьома національними школами пожежної охорони з Франції, Нідерландів та Великої Британії з метою сприяння регулярному обміну досвідом із різних аспектів підготовки пожежників. Сьогодні до складу асоціації входять усі національні центри підготовки фахівців цивільного захисту з 27 країн Європейського Союзу та чотирьох країн Європейської торговельної асоціації. Опрацювавши дані Асоціації закладів освіти Європейського Союзу у сфері безпеки життєдіяльності (European Fire Service College's Association (EFSCA), було здійснено пошук ЗВО у сфері цивільного захисту в Європі та проаналізовано їх ОПП.

Країна	*Заклад освіти (вищої, професійно-технічної)*	*Посилання*
Україна	Львівський державний університет безпеки життєдіяльності	https://ldubgd.edu.ua/
Естонія	Rescue College	https://www.sisekaitse.ee/et/paastekolledz

Австрія	Burgenland State Fire Service College	https://www.lfv-bgld.at/
Чехія	Fire Service College	https://www.hzscr.cz/sos-po-a-vos-po.aspx
Фінляндія	Pelastvsopisto Emergency Service College	https://www.pelastusopisto.fi/
Німеччина	Fire Service Academy Hamburg	https://feuerwehrakademie.de/
Німеччина	Fire Service and Civil Defence School of the State of Rheinland-Pfalzompanie	https://lfka.rlp.de/
Латвія	Fire Safety and Civil Protection College	https://www.ucak.vugd.gov.lv/lv

Для аналізу було відібрано освітньо-професійні програми (ОПП) «Екстрене реагування» Естонської академії наук безпеки (The Estonian Academy of Security Sciences), «Цивільний захист» Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, «Запобігання ризикам та порятунок» ВПУ пожежної охорони в Чехії. На сайтах досліджуваних закладів освіти було перевірено наявність іншомовної професійної підготовки та вивчено ступінь деталізованості поданої інформації.

		Львівський державний університет безпеки життєдіяльності	*Естонська Академія безпеки*	*ВПУ пожежної охорони в Чехії*
1.	*Назва ОПП*	Цивільна безпека	Екстрене реагування	Запобігання ризикам та

				порятунок
	Спеціальність	Цивільний захист	Внутрішній захист	-
2.	*Рівень освіти відповідно до рамки кваліфікацій*	6	5	-
5.	*Форми та методи навчання*	Студенто-орієнтоване навчання та самонавчання. Комбінація лекцій, практичних і семінарських занять та проектів, індивідуальні консультації з викладачами, наукова робота.		Комбіноване (чергування денної та дистанційної форми)
6.	*Іноземна мова*	4,5 кредитів ЄКТС	4 кредити ЄКТС	
7.	*Тривалість навчання*	240 кредитів ЄКТС, 3 роки 10 місяців.	180 кредитів ЄКТС 3 роки	3 роки (ділиться на 6 періодів - семестрів)

Цілі навчання:

1. У Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності – підготовка фахівців, які мають оволодіти компетентностями, потрібними для створення і підтримання здорових та безпечних умов праці, життєдіяльності людини, забезпечення цивільного захисту, техногенної безпеки, а також реагування на надзвичайні ситуації та ліквідацію їх наслідків [3].

2. Серед цілей Естонської академії безпеки – розуміння основ функціонування суспільства, ЄС, держави та організації; вміння застосовувати законодавство ЄС та Естонії, пов'язане зі сферою навчання; фактори впливу на поведінку людини, принципи управління та організаційної поведінки; естонська мова С1, англійська мова не нижче В2; вміння створювати та підтримувати безпечне життєве середовище, запобігати небезпекам; управління ризиками; профілактична діяльність, моніторинг безпеки, управління кризовими ситуаціями та рятувальну діяльність; володіння знаннями оперативного ланцюга порятунку життя під час аварійно-рятувальних робіт, розмінування та зв'язку в умовах надзвичайних ситуацій; принципи реагування на надзвичайні ситуації; аналіз та вирішення професійних проблем на основі наукової літератури та сучасних знань технологічного інструментарію; знання принципів планування, організації й управління командною роботою; самостійна робота і співпраця з органами державної та місцевої влади, некомерційними організаціями й іншими зацікавленими сторонами і приватним сектором; дотримання етичного кодексу служби надзвичайних ситуацій [4].

3. Освітня програма ВПУ пожежної охорони в Чехії орієнтована на новітні знання у сфері протипожежного захисту, кризового менеджменту та захисту населення. Вона готує випускників до виконання управлінських і технічних функцій або діяльності в Чеській пожежно-рятувальній службі, у підрозділах протипожежної охорони та для інших організацій, які здійснюють діяльність у сфері протипожежного захисту, управління кризами та захисту населення, особливо на місцях запобігання, планування й управління та реагування на надзвичайні події, готує випускників до професійно-кваліфікованої діяльності відповідно до § 11 Закону про РО. Випускники також отримують необхідну мовну освіту [2].

Аналіз показав, зокрема, різнорідність професійної підготовки сфери цивільного захисту у різних країнах ЄС. Підготовка фахівців даної сфери

здійснюється як в ЗВО, так і в ВПУ, а подекуди на окремих спеціалізованих курсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Заклади вищої освіти Естонії. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/estonia/higher-education (дата звернення: 14.09.2024).
2. Коледж пожежної служби у Чехії. URL: https://www.hzscr.cz/sos-po-a-vos-po.aspx – (дата звернення: 06.02.2025).
3. ОПП другого (магістерського) рівня ЛДУ БЖД. URL: https://ldubgd.edu.ua/content/civilniy-zahist-0 (дата звернення 28.08.2024).
4. ОПП «Внутрішній захист», Естонська академія безпеки. [URL: https://www.sisekaitse.ee/sites/default/files/inline-files/Paasteteenistuse%20oppekava%202022_2023%20versioon_0.pdf – (дата звернення: 12.10.2024).
5.Європейська асоціація коледжів пожежної служби EFSCA. URL: https://academy.fireservice.gr/en/pages/30/Links.html – (дата звернення: 08.01.2025).

УДК 376+37.01

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗЗСО

Реалізація освітніх завдань в умовах воєнного стану висуває нові вимоги до організації освітнього процесу. Особливо вразливою категорією є учні з ООП, тому потребує особливої уваги питання створення комфортних умов для їхнього навчання, виховання і розвитку.

Організацію безбар'єрного середовища розуміють як комплекс заходів для забезпечення доступності та створення рівних можливостей для осіб з особливостями психофізичного розвитку в усіх сферах життя суспільства [2]. Розглянемо особливості організації безбар'єрного інклюзивного середовища в освітніх закладах.

Сучасні науковці (Є. Гончарова, Т. Зубарєва, О. Кукушкіна, М.

Малофєєв, О. Нікольська, Н. Шматко основними ознаками інклюзивного середовища вважають такі:

1) ціннісне ставлення закладу освіти до організації інклюзивного навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, наявність ресурсного забезпечення життєдіяльності (нормативно-правові, програмно-методичні, інформаційні, матеріально-технічні тощо), спрямовані на реалізацію індивідуальних здібностей;

2) створення сприятливого психологічного та емоційного клімату в закладі освіти до залучення дітей з особливими освітніми потребами в освітній процес та колективне формування інклюзивного середовища;

3) організація партнерської взаємодії з батьками вихованців;

4) задоволення оптимальної структури освітнього процесу та освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами та врахування інтересів здорових однолітків; створення педагогічних умов для спільної взаємодії дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату;

5) створення індивідуально-орієнтовних програм, ураховуючи внесення змін щодо можливостей кожної дитини;

6) система діяльності інклюзивно-ресурсних центрів щодо супроводу та побудови освітнього маршруту дитини з особливими освітніми потребами; моніторингово-консультативний і корекційно-розвивальний компоненти [1].

Аналіз підходів до організації навчання учнів з ООП в ЗЗСО засвідчив, що вчителі й інші учасники освітнього процесу намагаються створити комфортні умови відповідно до потреб кожної дитини. При цьому фіксується врахування особливостей навчання в умовах воєнного стану. Так, педагогічні працівники цілеспрямовано допомагають учням з ООП адаптуватися до навчання в інклюзивному класі, налагодити контакти з однолітками. Чимало зусиль спрямовується на створення сприятливого психологічного клімату й

забезпечення відчуття захищеності й безпеки в здобувачів освіти. Учителі при організації інклюзивного освітнього середовища орієнтуються як на загально дидактичні принципи навчання, так і на принципи інклюзивної освіти, а саме:

– цінність кожної особистості не залежить від її здібностей і досягнень;

– кожна людина здатна відчувати і мислити;

– кожна особистість має право на освіту і вибір форми навчання;

– особливості кожної людини – це не перепони, а стимул навчання, каталізатор її всебічного розвитку;

– єдність освітнього простору на засадах: консолідації парадигм і технологій спеціальної і загальноосвітньої підтримки кожної особистості та індивідуального і диференційованого підходів;

– наступність і комплексність у забезпеченні матеріальними, навчально-методичними, кадровими та іншими ресурсами,необхідними для ефективного функціонування інклюзивного середовища;

– корпоративний підхід – спільна робота державних і громадських організацій, кваліфікованих медичних і психолого-педагогічних фахівців на основі взаємодопомоги і взаєморозуміння, забезпечуючи системність і цілісність середовища;

– варіативність розвивального середовища;

– динамічність освітнього процесу за рахунок модульної організації навчальних програм і курикулумів;

– добровільність – усі учасники освітнього процесу в умовах інклюзивного освітнього середовища навчаються, взаємодіють і співпрацюють один з одним добровільно;

– активність усіх суб’єктів інклюзивного освітнього процесу [3].

Водночас важливо спрямувати зусилля на усунення недоліків у реалізації завдання інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище ЗЗСО. До таких недоліків відносять: соціальне маркірування дитини з особливими потребами як

неповноцінної; охоплення системою фахової освіти лише частини дітей; випадіння з неї дітей з глибокими порушеннями в розвитку; відсутність спеціалізованої соціально-педагогічної допомоги дітям зі слабко вираженими порушеннями; твердість та безваріативність форм одержання спеціальної освіти; пріоритет освітнього стандарту над розвитком особистості; штучна ізоляція дітей з інвалідністю в особливому соціумі, що часто не сприяє їхньої подальшої адаптації та інтеграції в суспільство [2]. До цього переліку можна додати ще й відсутність досвіду організації психолого-педагогічного супроводу учнів з ООП в надзвичайних умовах. Також більшість дослідників до бар'єрів, що заважають повноцінній інтеграції учнів з ООП в освітнє середовище ЗЗСО відносять непристосованість довкілля та середовища освітнього закладу для навчання особливих дітей. Тому важливо спрямувати зусилля на створення безбар'єрного освітнього середовища у різних аспектах, як от:

1. Фізична безбар'єрність передбачає розробку єдиних транспортних, будівельних, архітектурних стандартів для фізичної доступності, особливо для маломобільних груп – осіб з ООП.

2. Інформаційна безбар'єрність на практиці означає інформативність за використання інформаційно-комунікаційними технологіями, незалежно від стану фізичної мобільності, функціональних обмежень, комунікативних, інтерактивних здібностей і загальної мотивації людей.

3. Цифрова безбар'єрність, за вільного доступу всіх членів суспільства до мережі Інтернет. такий підхід, на думку науковців підвищує ефективність навчання, цифрову грамотність, індивідуалізацію та диференціацію навчання, інтеграцію членів освітнього процесу в інформаційне суспільство.

4. Суспільна безбар'єрність створює рівноцінні можливості щодо активної громадянської позиції та участі особистості у соціально-економічному житті суспільства.

5. Економічна безбар’єрність спрямована на формування підприємницької економічної культури господарської діяльності, забезпечення сприятливих умов до працевлаштування, захисту від дискримінаційних проявів.

6. Освітня безбар’єрність трансформує рівні можливості до вільного доступу громадян до якісних освітніх послуг упродовж життя, а також здобуття професії, перекваліфікації, підвищення кваліфікації, неформальної освіти [4].

Створення відповідного безбар’єрного інклюзивного середовища можливе за умови дотримання стандартів універсального дизайну, що передбачає:

- рівноправність використання засобів та приміщень всіма категоріями користувачів, щоб додаткові, доступні пристосування не ставили окремих відвідувачів у гірше становище;
- гнучкість у вживанні, коли одним і тим же пристроєм могли б користуватися всі однаково легко;
- простоту, коли дія не вимагає додаткових навичок, досвіду чи знань мови, а може здійснюватися на інтуїтивному рівні;
- сприйняття інформації та сигналів, зокрема людьми з проблемами слуху і зору чи людьми зі зниженим рівнем уваги, інтелектуальною недостатністю;
- толерантність до помилок, коли випадкова чи ненавмисна дія не створить загрози;
- мінімальність зусиль, коли пристрій чи елемент середовища викликає мінімальну втому при тривалій дії, а також невеличке одноразове зусилля;
- достатність розмірів і простору, включаючи місце для допоміжних засобів, якими користуються люди з особливими потребами, а також враховуючи зони досяжності, різні для різних людей [5].

Дотримання цих стандартів сприятиме ефективній інтеграції учнів з ООП в інклюзивне середовище ЗЗСО. Загалом необхідно об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін задля створення комфортних умов для здобуття освіти дітей з ООП, що стане хорошим підґрунтям для їхньої подальшої успішної особистісної і професійної самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балла Л. В. Особливості організації інклюзивного освітнього середовища ЗДО. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.* Серія: «Педагогічні науки» 2021. №3. С. 110–115.
2. Вайнола, Р. Безбар'єрне середовище закладу освіти як умова інтеграції дітей з інвалідністю. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2018/%D0%9F%D0%9E__1_2018_%D0%92%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%B0.pdf (дата звернення: 17.02.2025 р.).
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. *Путівник для педагогів.* Київ: АТОПОЛ, 2010. 96 с.
4. Савінова, Н. В., Чуйко О. А. Основні етапи розбудови безбар'єрного освітнього середовища в Україні. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 70, т. 1. С. 63-67.
5. Універсальний безбар'єрний дизайн. *Аудит доступності.* Львів: РЦНЖ, 2003. 24 с.

УДК 37.014.53

Ковальчук Богдан Ігорович,
аспірант кафедри машинознавства і транспорту Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль;
Дудка Уляна Теодозіївна,
кандидат педагогічних наук, викладач спеціальних економічних дисциплін ВСП «Бережанський фаховий коледж НУБіП України», м. Бережани

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР В УМОВАХ ВІЙНИ

Безпечне освітнє середовище є фундаментальною умовою для здійснення якісного навчання. Однак в умовах збройного конфлікту традиційні підходи до організації освітнього процесу вимагають системних змін та інноваційних рішень.

В умовах збройного конфлікту першочерговим викликом стає забезпечення фізичної безпеки учнів, студентів та педагогів. Освітні заклади можуть ставати цілями для нападів або опинятися в зоні бойових дій, що перетворює їх з простору розвитку на джерело загрози. За даними ЮНІСЕФ, під час збройних конфліктів у світі щороку пошкоджуються або руйнуються тисячі закладів освіти, що позбавляє мільйони дітей доступу до освіти [2].

Проблема фізичної безпеки включає ризик обстрілів та бомбардувань освітніх закладів, необхідність обладнання укритів та евакуаційних шляхів, загрозу мінування територій закладів освіти та ризики пов'язані із переміщенням до місць навчання.

Олена Пометун, професор, доктор педагогічних наук, підкреслює, що фізична безпека – це не просто технічне питання захисту приміщень, це комплексна система, що включає регулярні навчання, психологічну готовність та чіткі алгоритми дій для всіх учасників освітнього процесу [4].

Війна неминуче призводить до дезорганізації освітнього процесу через вимушене переміщення значної частини здобувачів освіти та викладачів, пошкодження або знищення освітньої інфраструктури, нестабільне електропостачання та доступ до інтернету та необхідність постійної адаптації до мінливих безпекових умов.

За оцінками ЮНЕСКО, в регіонах, охоплених конфліктами, діти втрачають у середньому від 3 до 5 років навчання, що має довгострокові наслідки для їхнього розвитку та майбутніх перспектив [1].

Одним із найсерйозніших викликів є психологічний вплив війни на всіх учасників освітнього процесу. Це посттравматичний стресовий розлад, підвищений рівень тривожності та депресії, складнощі з концентрацією уваги та засвоєнням матеріалу, емоційне виснаження педагогів.

Дослідження, проведені Світовим банком, показують, що до 70% дітей у зонах конфлікту демонструють ознаки психологічного стресу, що безпосередньо впливає на їхню здатність навчатися [5].

Наталія Пов’якель, доктор психологічних наук, зауважує, що психологічна травма війни впливає на когнітивні функції, емоційний стан та соціальну взаємодію. Особливо складною є ситуація для дітей, оскільки травматичний досвід накладається на процеси розвитку, що може призвести до довготривалих негативних наслідків. Тому психологічний супровід має бути інтегрований в освітній процес на всіх рівнях [3].

В умовах переходу до дистанційного навчання загострюються проблеми цифрової нерівності, а саме нерівний доступ до технічних засобів, відсутність стабільного підключення до інтернету, недостатній рівень цифрових компетентностей та обмежені можливості для практичної та лабораторної роботи.

Забезпечення безпечного освітнього середовища в умовах війни вимагає системного підходу, що охоплює як фізичні аспекти безпеки, так і психологічне благополуччя всіх учасників освітнього процесу. Ключовими компонентами такого підходу є:

1. Пріоритетність фізичної безпеки здобувачів освіти та педагогів через створення захищених освітніх просторів та розробку чітких протоколів дій у надзвичайних ситуаціях.

2. Впровадження гнучких моделей навчання, що забезпечують безперервність освітнього процесу навіть в умовах постійних змін безпекової ситуації.

3. Інтеграція програм психосоціальної підтримки в освітній процес для мінімізації негативних наслідків воєнної травми.

4. Подолання технологічних обмежень через впровадження інноваційних рішень, що забезпечують доступ до освіти навіть при нестабільному інтернет-з’єднанні.

5. Адаптація змісту освіти для формування компетентностей, актуальних в умовах кризи.

Досвід країн, що пережили збройні конфлікти, показує, що освіта може стати не лише жертвою війни, але й інструментом розбудови миру та відновлення. Ефективна система освіти в умовах війни має бути орієнтована не лише на підтримку академічного прогресу, але й на забезпечення психосоціального благополуччя, розвиток стійкості та формування навичок, необхідних для відбудови країни.

Подальші дослідження в цій сфері доцільно спрямувати на розробку методології оцінки ефективності різних моделей забезпечення безпечного освітнього середовища в умовах конфлікту та створення стандартизованих підходів, які можуть бути адаптовані до різних контекстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Глобальна доповідь з моніторингу освіти: освіта в умовах кризи. Париж: ЮНЕСКО. 2022. URL: https://www.unesco.org
2. Освіта під загрозою: вплив збройних конфліктів на освіту дітей. Нью-Йорк: ЮНІСЕФ. 2023. URL: https://www.unicef.org
3. Пов'якель, Н. Психологічні наслідки воєнних дій для учасників освітнього процесу. *Психологічний часопис,* 2023. 9(1), 25-37.
4. Пометун, О. Забезпечення фізичної безпеки в освітніх закладах: комплексний підхід. *Український педагогічний журнал,* 2023. 1, 38-46.
5. Психосоціальний вплив конфліктів на дітей та молодь: аналіз та рекомендації. Вашингтон: Світовий банк. 2021. URL: https://www.worldbank.org

УДК 378.147:004.9:355.4

Козир Маргарита Валентинівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ КОНСУЛЬТУВАННЯ В ОСВІТІ ДОРОСЛИХ: БЕЗПЕКА ТА ЯКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність теми. У сучасному світі, де інформаційні технології проникають у всі сфери життя, освіта дорослих стає важливим елементом розвитку особистості та суспільства в цілому. В умовах швидких змін на ринку

праці та соціальних трансформацій, необхідність безперервного навчання стає особливо актуальною. Зростаюча роль інформації та знань у житті суспільства, а також формування глобального інформаційного простору вимагають переходу на новий етап розвитку – інформаційне суспільство. У такому контексті постійне навчання стає необхідністю, адже інакше особа може втратити свою конкурентоспроможність на ринку праці та не зможе активно брати участь у суспільному житті.

Сьогодні концепція навчання впродовж життя стала важливою складовою особистісного та професійного розвитку. Вона підкреслює, що освіта не обмежується молодим віком і має тривати протягом усього життя, забезпечуючи можливості для особистісного зростання, кар'єрного просування та соціальної інтеграції.

Значний внесок у розвиток андрагогіки, особливо в дослідження проблем освіти дорослих, зробили такі науковці, як О. Аніщенко, С. Архіпова, Л. Даниленко, О. Дубасенюк, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Огієнко, В. Олійник, С. Сисоєва.

Серед визнаних іноземних дослідників у сфері освіти дорослих є М. Ноулз, М. Нокс (США), Д. Кид (Канада), Ф. Пеггелер (Німеччина), Т. Александр, Х. Радницка, Л. Торрус (Польща).

Пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення в Україну стали каталізаторами глибоких змін у різних сферах життя, зокрема в освіті. Ці події не лише вплинули на традиційні освітні процеси, але й зумовили необхідність швидкої адаптації до нових умов. Перехід на дистанційне навчання, обмеження фізичних контактів та нестабільність в соціально-економічній ситуації створили нові виклики для освітніх установ і дорослих учнів. У цих умовах консультаційна діяльність в освіті дорослих набуває особливої ваги. Вона покликана допомогти дорослим учням орієнтуватися в нових реаліях, підтримувати їх у процесі навчання та адаптації до змін. Цифрові ресурси та інструменти, які вже набули популярності до пандемії, стали незамінними у цій

діяльності, оскільки забезпечили можливість безперервного навчання та доступу до інформації.

Зокрема, під час пандемії спостерігалося стрімке зростання використання онлайн-платформ, відеоконференцій та інших цифрових інструментів, які дозволяли організовувати навчальний процес у нових форматах. Це сприяло не лише збереженню освітніх програм, але й розвитку нових методик, які адаптують навчання під індивідуальні потреби учнів. Цифрові технології відкрили нові горизонти для дистанційної освіти, зробивши її більш доступною та гнучкою.

Зміни в умовах навчання також поставили нові вимоги до компетентностей викладачів і консультантів. Освітяни повинні були швидко освоювати нові технології, розвивати навички онлайн-комунікації та навчання, а також знаходити ефективні способи підтримки учнів у цій трансформації. У результаті, консультаційна діяльність стала важливим елементом, що сприяє збереженню мотивації та успішності дорослих учнів у процесі навчання.

Дослідження цифрових ресурсів та інструментів консультативної діяльності в освіті дорослих в умовах постійних змін є надзвичайно актуальним. Вивчення цієї теми дозволить виявити ефективні стратегії підтримки дорослих учнів, адаптації навчальних програм до нових реалій та розвитку професійних навичок викладачів. Це сприятиме не лише покращенню освітнього процесу, але й формуванню стійкості освітніх установ у кризових ситуаціях.

З огляду на вищезазначене, вважаємо актуальною темою нашої магістерської роботи: «Цифрові ресурси та інструменти консультативної діяльності в освіті дорослих».

Об’єктом дослідження є освіта дорослих. **Предметом дослідження** – зміст, форми, методи застосування консультаційної діяльності в освіті дорослих. **Мета дослідження:** на основі аналізу наукових джерел емпірично дослідити ефективність застосування цифрових ресурсів та інструментів консультаційної діяльності в освіті дорослих.

Відповідно до мети дослідження визначено основні завдання:

1. Проаналізувати теоретичні засади й наукову літературу з досліджуваної проблеми.

2. Схарактеризувати інноваційні підходи до консультаційної діяльності в освіті дорослих.

3. Дослідити провідну роль цифрових ресурсів та інструментів консультаційної діяльності в освіті дорослих.

4. Визначити критерії й показники ефективності застосування цифрових ресурсів та інструментів.

5. Розробити методичні рекомендації щодо оптимального застосування цифрових ресурсів та інструментів консультаційної діяльності в освіті дорослих.

Для розв'язання поставлених завдань й досягнення мети використано комплекс **методів** наукового дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння); емпіричні (спостереження, анкетування); статистичні (для кількісного та якісно аналізу емпіричних даних, оброблення результаті, вірогідності отриманих даних).

Практичне значення дослідження полягає у діагностиці ефективності застосування цифрових ресурсів та інструментів консультаційної діяльності в освіті дорослих, розробленні відповідних методичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, освіта дорослих сьогодні відіграє критично важливу роль у формуванні кваліфікованої, соціально активної та адаптивної спільноти. В умовах війни, коли багато освітніх процесів перейшли в онлайн-формат, зросла потреба в ефективних цифрових інструментах для навчання та консультування. Ключовими викликами на даному етапі є такі: вимушене дистанційне навчання через війну та міграцію; психоемоційне напруження серед учасників освітнього процесу; кіберзагрози, що впливають на безпеку даних та інформаційного середовища; зниження якості навчання через відсутність прямої взаємодії.

Отже, вбачаємо за важливе проаналізувати цифрові інструменти, що використовуються для консультування дорослих, оцінити їхню безпеку та ефективність в умовах війни, сформувати рекомендації щодо їхнього покращення.

Цифрові платформи стали ключовими інструментами у навчальному процесі для дорослих. Вони включають:

1. Системи управління навчанням (LMS):

- Moodle, Google Classroom, Canvas – платформи для дистанційного навчання, що дають змогу створювати курси, взаємодіяти з учасниками та оцінювати їхні знання.
- Prometheus, Coursera, EdEra – доступ до курсів від провідних українських та міжнародних університетів.

2. Відеоконференцзв'язок та комунікаційні платформи:

- Zoom, Microsoft Teams, BigBlueButton – платформи для онлайн-лекцій, консультацій, тренінгів.
- Telegram, Signal, Viber – канали для швидкого обміну інформацією, підтримки та менторства.

3. Штучний інтелект та автоматизовані консультанти:

- Чат-боти для підтримки навчального процесу (наприклад, бот «Освітній омбудсмен»).
- AI-технології для персоналізованого навчання (ChatGPT, Felo, Grammarly, Coursera AI).

4. Онлайн-ресурси для психологічної підтримки:

5. «Розкажи мені», «Stressed Help» – платформи для психологічного консультування та підтримки.

Щодо питання безпеки цифрових інструментів в умовах війни, то тут існують ключові загрози:

- Кібератаки: хакерські атаки на освітні платформи та особисті акаунти.

- Фішинг і витік даних: підроблені веб-сайти та програми, які крадуть особисту інформацію.
- Дезінформація: поширення маніпулятивного контенту через освітні ресурси.

Поряд із цим залишається актуальним питання щодо способів захисту, а саме: використання надійних платформ – захищені месенджери (Signal, ProtonMail), спеціалізовані освітні сервіси з безпековими сертифікатами (BigBlueButton); кібергігієна – використання VPN, двофакторної автентифікації, складних паролів; освітні ініціативи – державні програми з підвищення кіберграмотності викладачів та студентів («Дія. Цифрова освіта»); захист інформації – рекомендації щодо безпечного збереження та обміну навчальними матеріалами.

Попри численні переваги цифрових технологій, їхнє використання ставить під загрозу якість освіти. При цьому основними викликами залишаються такі: зниження мотивації студентів через брак особистої взаємодії; обмежений доступ до якісного інтернету у зонах бойових дій; проблеми із залученням до навчання та відсутність самодисципліни.

Пропонуємо наступні методи покращення якості навчання:

1. Гейміфікація навчального процесу – використання інтерактивних елементів, вікторин, балів та рейтингів.
2. Адаптивне навчання – AI-рекомендації щодо навчальних матеріалів залежно від рівня студента.
3. Мікронавчання – короткі інтерактивні модулі замість тривалих лекцій.
4. Роль тьютора та менторства – регулярна підтримка від консультантів, які допомагають дорослим студентам досягати освітніх цілей.

Успішними кейсами на нашу думку можуть стати програми психологічної підтримки в українських ЗВО, платформа «Дія. Цифрова освіта» (навчальні

курси для підвищення цифрової грамотності дорослих), ініціативи EdEra та Prometheus для переселенців та військових.

Висновки. Таким чином, освіта дорослих в умовах війни неможлива без якісних та безпечних цифрових інструментів. Безпека має бути пріоритетом – кібергігієна, надійні платформи та захист персональних даних. Вважаємо за необхідне персоналізувати навчальний процес через використання AI, гейміфікації та інтерактивних методів.

Рекомендуємо розвивати цифрову грамотність викладачів і студентів (курси з кібербезпеки, навчальні тренінги); створювати державні платформи для онлайн-консультування з урахуванням безпекових стандартів; розширювати можливості для психологічного консультування через цифрові сервіси; актуалізувати співпрацю держави, освітніх установ та ІТ-компаній для вдосконалення цифрового середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О. Є. З історії виникнення і становлення вищої освіти в Європі // *Теорія і практика професійної підготовки фахівців у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів: зб. наук. праць* / за заг. ред. проф. Вітвицької С. С., доц. Колесник Н. Є. Житомир: ФОП Левковець, 2016. С. 309–315.
2. Василенко В. В. Платформи дистанційного навчання: основні характеристика та можливості використання // *Вісник Книжкової палати*, № 1. 2022.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
4. Вовк Б. Матвієнко Д. Інноваційні педагогічні технології як засіб удосконалення професійної діяльності педагогів. // *Молодий вчений.* 2020. 10(86), с. 375–381.
5. Впровадження інноваційних технологій навчання у процесі професійної підготовки студентів закладів вищої освіти / В. І. Ковальчук, А. В. Щербак // *Молодий вчений*. 2018. № 3 (2). С. 543–547.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
7. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти: монографія / за наук. ред. д. пед. н., проф. Л. З. Ребухи. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С.143.
8. Інноваційні технології та їхнє значення для підготовки магістрів філологів в університетах України і Польщі. Г.П’ятакова. 2015. Pedagogika. PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. S. 185-193.URL: http://dx.doi.org/10.16926/p.2015.24.14.
9. Козир М., Іващенко А. Цифрові технології як інструмент консультативної діяльності в освіті дорослих. // Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія та практика. Психологія. Педагогіка.» Випуск №39 (1/2023) С. 73–79 Режим доступу: https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/365

10. Куцак Л. В., Крамаренко І. С., Сірик Е. П., Цифрові освітні ресурси у професійній діяльності сучасних педагогів в реаліях масштабної військової агресії. *Академічні візії.* Вип.20. 2023.

11. Лабенко О. В., Вакеривич М. М., Усата О. Ю. Діджиталізація та диверсифікація сучасного освітнього простору. *Академічні візії.* Вип. 15. 2023.

12. Педагогічна інноватика: навчально-методичний посібник / М. В. Братко, М. В. Козир. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. С. 272.

УДК 37.016:003-028.42]:811.11

Козій Ольга Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету м. Кропивницький

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Останнім часом великою мірою зросла роль іноземної, особливо англійської, мови. Це розширює перспективи працевлаштування, сприяє формуванню сучасного мислення, розвитку толерантності, сприяє зростанню професійної мобільності. Це тягне за собою необхідність професійної підготовки вчителя іноземної мови.

Успішна професійна діяльність гарного спеціаліста передбачає володіння іноземною мовою на рівні щоденного спілкування, а також значним обсягом лексичного матеріалу в сфері професійної діяльності та його вільним оперуванням. Шляхи оволодіння мовою професійного спілкування є такими ж, як і в загальноосвітньому курсі. Через це першочергового значення набуває педагогічне уміння викладача брати до уваги загально-методичні принципи оволодіння основними видами мовленнєвої діяльності (іншомовними вміннями та навичками) та коригувати їх. Викладач має надати студентам алгоритм дій по засвоєнню фахової лексики, навчити їх правильно добирати автентичну інформацію (тексти) для використання їх в аудиторній та самостійній роботі.

У процесі вивчення іноземної мови професійного спрямування важливо використовувати автентичні джерела науково-популярної літератури, періодичних видань останніх років, Інтернету, користуватися новітніми засобами пошуку інформації та навчання, наприклад, комп'ютерні та інтернет-технології, блоги, вебресурси, метод проектів, online-конференції, вебінари тощо.

Для успішної реалізації поставлених цілей дуже важливо з самого початку навчання створити у студентів правильне відношення до читання як виду мовної діяльності, що має своє специфічне комунікативне завдання, як засобу здобуття інформації. вивчення англійської мови студентами факультету іноземних мов. Обираючи матеріал для читання, варто зважати на такі вимоги до художнього тексту, як сучасність твору, доступність, зразковість, змістовність, цікавість, дискусійність, різнобічність, відповідність рівню підготовки студентів тощо. Від повноти забезпечення цих умов буде залежати мотивація читацької діяльності й активності студентів. Також, при виборі текстів для читання та розробці методичних рекомендацій до них, потрібно зважати на ті навчальні функції іншомовних текстів, які сприяють успішному формуванню комунікативної компетенції.

Перед викладачем постає завдання навчити студентів розуміти автентичні тексти, не застосовуючи при кожній зустрічі з незнайомим словом словника. Для цього студенти мають засвоїти декілька правил роботи з текстом: читати текст іноземною мовою – це не означає перекладати кожне слово. Для розуміння будь-якого тексту важливу роль відіграє життєвий досвід, що є у студента. Тож щоб зрозуміти текст (або спрогнозувати, про що йтиметься у ньому), необхідно звернутися за допомогою до заголовка, малюнків, а у випадку з науковим текстом – схем, таблиць, структури тексту.

За умови здійснення професійно-орієнтованого підходу до вивчення іноземних мови найефективнішими є вправи на закріплення лексики, оскільки вони мають комунікативну спрямованість, та відповідають рівню знань

студентів та їх практичним потребам. Студенти повинні оволодіти вміннями складати резюме, профільно-орієнтованого тексту, науково-популярної статті, написання реферату чи виступу на науковій конференції. Через це визначальними залишаються положення щодо автентичних текстів: вони є не лише цінним інформаційним та пізнавальним матеріалом, що доповнює отримані студентами з підручників знання, а також можуть стати зразком при виконанні власних творчих завдань.

Організовуючи роботу із лексичним матеріалом необхідно враховувати наступні моменти мету навчання (сфера спілкування, врахування рівня студентів), доцільність вибору лексичних одиниць (відповідність реальному рівню знань студентів, їх початковий словниковий запас) та повторюваність вживання [3].

Розрізняють два основних рівні розуміння тексту*:* рівень значення і рівень смислу/змісту (хоча кожен з них ще включає по декілька проміжних рівнів). Перший пов'язаний із встановленням значень сприйнятих мовних одиниць та їх безпосередніх зв'язків, другий – із розумінням змісту тексту як цілісної мовної одиниці. У зв'язку з цим навички та вміння, які забезпечують розуміння тексту, умовно поділяють на дві групи, хоча процеси сприймання та осмислення відбуваються одночасно. Перша група – це навички, які пов'язані з технічним аспектом читання. Вони забезпечують безпосередній акт сприйняття графічних знаків та співвіднесення їх з відповідними значеннями; друга група – це вміння, які забезпечують смисловий аспект читання: встановлення смислових зв'язків між мовними одиницями тексту, досягнення розуміння змісту, замислу автора, тобто розуміння тексту як завершеного мовленнєвого твору. Щоб досягти такого рівня розуміння, навички техніки читання мають бути граничне автоматизованими, завдяки чому увага читця повністю зосереджується на смисловій переробці тексту.

Самостійна робота з домашнього (або індивідуального) читання може стати ефективним фактором, що забезпечує збагачення активного вокабуляру

майбутнього спеціаліста. Це дозволить підвищити мотивацію студентів до вивчення іноземної мови. Робота з індивідуального читання здатна зробити процес формування лексичної компетенції більш ефективним.

Використання домашнього читання для розвитку навичок критичного мислення, разом із фаховою і соціальною компетентністю, забезпечує конкурентоздатність і мобільність освіченої людини на ринку праці, її готовність жити і працювати в умовах неперервних змін [5], оскільки результатом навчання є не засвоєння фактів чи чужих думок, а напрацювання власних суджень через застосування до інформації певних прийомів мислення, що потребує від студентів достатніх навичок оперування доказами та формулювання висновків, здатність знаходити та інтерпретувати оригінальні документи та джерела інформації, аналізувати аргументи, обґрунтовувати висновки міцними доказами.

Вивчення дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» неможливе без забезпечення міжпредметної координації. Вона включає в себе оволодіння викладачами іноземної мови, спеціальною професійною лексикою для навчання студентів нефілологічних спеціальностей, використання фахових знань студентів у вивченні професійно спрямованої іноземної мови. Цей аспект передбачає співпрацю викладачів іноземної мови з викладачами фахових дисциплін для уникнення повторення навчального матеріалу, адаптацію навчальних планів, формування в студентів толерантності до різних точок зору на одну проблему, розвитку продуктивного мислення, створення інтересу до вивчення іноземної мови.

Лексико-граматичні вправи також корисно давати і після читання тексту, тому що вони дають можливість ще раз зупинитися на тому чи іншому граматичному явищі, яке може викликати певні труднощі, або відпрацьовувати вживання лексики, що корисно як для читання наступного тексту, так і для усного мовлення, якщо в цьому є потреба. На заключному етапі роботи доцільне виконання вправ із текстом. Вони різняться від наведених вище тим,

що основою для роботи служить текст, і перед студентами стоїть завдання самостійно вибрати з тексту та семантизувати ті чи інші похідні слова.

Таким чином, успіх реалізації поставлених цілей багато в чому залежить від формування у студентів правильного відношення до читання як виду мовної діяльності, що має своє специфічне комунікативне завдання, залежно від виду читання. Читання на заняттях з англійської мови сприяє поглибленню знань як рідної, так і іноземної мови, збагаченню загального і спеціального лексичного словника. Завдання для роботи з науковим текстом розроблені виходячи з принципу взаємопов'язаного навчання усіх видів мовленнєвої діяльності. Виконання запропонованих вправ вимагає кількаразового перечитування тексту, а це важливо для правильності, повноти та глибини розуміння прочитаного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барабанова Г. В. Когнітивно-комунікативна модель навчання професійно-орієнтованого читання іноземної мови у немовному вузі. Іноземні мови.2004. № 1. С. 29-31.
2. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ. Київ, 2005. 101 с.
3. Гринюк Г. А., Семенчук Ю. О. Відбір навчального матеріалу для формування англомовної лексичної компетенції у студентів-економістів. Іноземні мови. 2007. Вип. 2. С. 30–34.
4. Коваль Л. М. Формування у студентів немовних вищих навчальних закладів англомовної професійно орієнтованої мовної компетенції. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20(4). С. 318–321.
5. Рижак Л. Університетська освіта в XXI сторіччі: філософсько-синергетичний аспект. Вісник Львів, ун-ту. Серія філос. 2009. Вип. 12. С. 26-35.
6. Тарнопольський Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. К.: ІНКОС, 2006. 248 с.
7. Тарнопольський О. Б., З. М.Корнєва. Аспектний підхід до навчання англійської мови для спеціальних цілей у немовних ВНЗ. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2011. Вип. 18. С. 231–239.

УДК 376-053.4

Корман Марія Михайлівна,
кандидат історичних наук, доцент, кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального Інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Питання створення безбар'єрного середовища на сьогодні у нашій країні є однією з найактуальніших проблем. З цією метою Кабінет Міністрів України 14.04.2021 схвалив «Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення приміщень, що надаються дільничним виборчим комісіям звичайних виборчих дільниць для організації їх роботи та проведення голосування» (2020). Затверджено також низку актів законодавства, спрямованих на створення й розвиток безбар'єрного середовища, підтримку осіб з інвалідністю та осіб з обмеженою мобільністю. [3] Та, зазвичай, коли іде мова про безбар'єрність соціального простору, мається на увазі фізична доступність. Проте, не менш важливим, та менш фінансово затратним, але набагато важчим є процес подолання соціально-психологічних бар'єрів.

Перешкоди, які виникають у процесі взаємодії між учасниками освітнього процесу через соціальні, психологічні чи культурні фактори, ускладнюють процес навчання, спілкування та соціалізацію здобувачів освіти, особливо дітей з особливими освітніми потребами.

Відповідно, є категорії здобувачів освіти, які знаходяться у зоні ризику щодо зіткнення із соціально-психологічними бар'єрами через:

- **Стереотипи та упередження (**здобувачі освіти з ООП можуть стикатися з негативними стереотипом (наприклад, що вони не здатні досягти успіху).
- **Проблеми комунікації (**відсутність навичок ефективного спілкування у вчителів і учнів, бар'єри у взаємодії між вчителями, учнями та батьками через різні цінності, культурні особливості тощо.
- **Соціальна ізоляція та булінг** (здобувачі освіти з ООП, діти із малозабезпечених сімей можуть бути неприйнятими колективом класу, агресивне ставлення з боку однолітків, боулінг).
- **Неготовність педагогів до інклюзивного навчання (**брак знань та навичок роботи з учнями з особливими освітніми потребами, відсутність психологічної готовності та мотивації у вчителів)
- **Низький рівень психологічної підтримки (**недостатня кількість шкільних психологів та соціальних педагогів, низький рівень підтримки з боку батьків або їхня недовіра до педагогів).
- **Культурні та релігійні бар'єри (**різні релігійні переконання, відмінності у традиціях, поглядах на освіту та виховання можуть викликати конфлікти в учнівському середовищі.[2]

Подолати соціально-психологічних бар'єрів допоможе: формування толерантності, професійний розвиток педагогів щодо причини появи та розпізнавання наявності соціально-психологічних бар'єрів в освітньому середовищі, психологічна підтримка здобувачів освіти, співпраця з батьками для усунення соціальних стереотипів і покращення взаємодії вчителів, дітей та їх сімей.

Отже, соціально-психологічна безбар'єрність освітнього середовища, особливо інклюзивного, це не лише відсутність перешкод, а й активне створення умов для комфортного навчання та розвитку всіх дітей. Вона передбачає створення умов, за яких усі учасники освітнього процесу,

незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, мають рівні можливості для навчання та розвитку. [2]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безбар'єрне середовище. URL:https://vue.gov.ua/%D0%91%
2. Прохоренко Л. І. Інклюзивність табезбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами URL: https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265
3. Фахова передвища і вища освіта в умовах воєнного стану. URL: https://mon.gov.ua/news/fakhova-peredvishcha-i-vishcha-osvita-v-umovakh-voennogo-stanu

Кульчицька Оксана Михайлівна,
начальник відділу енергозбереження, технічного нагляду та охорони праці комунальної установи Тернопільської обласної ради «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Питання безпеки життєдіяльності та охорони праці під час військового стану та бойових дій на території України наразі є надзвичайно актуальним.

Створення безпечних умов праці − це невід'ємна частина соціально-економічного розвитку держави, складова державної політики та національної безпеки, одна з найважливіших функцій органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів.

Охорона праці і безпечне освітнє середовище в організації освітнього процесу закладу освіти наразі є надзвичайно пріоритетними питанням. Дотримання встановлених законодавчих норм з охорони праці – це одна з найважливіших складових її ефективної діяльності. Необхідно поставити пріоритет на безпечності умов під час проведення навчального процесу, вживанні конкретних заходів щодо збереження життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Законодавство України про охорону праці являє собою систему взаємозв'язаних нормативних актів, що регулюють відносини в галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Законодавство України про охорону праці складається із Конституції України, Закону України «Про охорону праці» [1], Закону України «Про освіту» та нормативних актів України: Кодексу законів про працю України, Кодексу цивільного захисту України, нормативно-правовим актом з охорони праці НПАОП 0.00-4.12-05 «Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці» [2], Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України [3], Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти [4] та інших.

У закладах освіти особа готується до повноцінного життя в умовах існуючого в Україні рівня безпеки, а, значить, її необхідно навчити запобігати нещасним випадкам через формування активної соціальної позиції щодо власної безпеки та безпеки оточуючих, розвинути практичні навички із самозахисту в умовах зростаючого психологічного навантаження, забезпечити нормальний та здоровий спосіб життя в умовах нашої суворої дійсності. Педагогічний колектив, обслуговуючий і технічний персонал закладу повинен з великою відповідальністю ставитися до питання охорони праці і безпеки життєдіяльності.

Кожен керівник закладу освіти зобов'язаний, в першу чергу визнавати життя і здоров'я дітей однією з найвищих соціальних цінностей, формувати команду однодумців серед педагогів, створюючи належні умови для всіх працівників, ретельно продумавши план роботи, спільно виховувати здорове

покоління, бо саме від нього значною мірою залежить стан продуктивних сил країни, її економічний, оборонний, інтелектуальний, духовний потенціал, ресурс розвитку суспільства, безпека держави.

Системній підхід до управління охороною праці та створення безпечних умов життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу – це добре продумана, творча, дієва і результативна робота, один із найважливіших аспектів управління, спрямована на:

бездоганне виконання посадових обов'язків працівниками і правил для учнів, ознайомлення з принципами і способами захисту від небезпечних ситуацій у повсякденному житті та надзвичайних умовах, знання про юридичну відповідальність за порушення правопорядку;

навчання, передбачення результатів своєї небезпечної поведінки на всіх етапах реального життя і праці;

профілактику шкідливих звичок, своєчасне прийняття рішень щодо запобігання їх;

формування розуміння про здоров'я і життя як найважливішого, що є у людини.

Саме тому керівник закладу освіти повинен розуміти, що, забезпечуючи налагоджену роботу з охорони праці в системі освіти, він забезпечує здорові і безпечні умови роботи, попередження травматизму, безпечну експлуатацію будівель, обладнання і технічних засобів навчання, створює оптимальний режим роботи і навчання.

Організація роботи з охорони праці проводиться відповідно до сформованих планів, супроводжується виданням відповідних наказів, розпорядчих документів. Наказ видають на виконання законів, постанов уряду, наказів та рекомендацій вищих органів управління освітою, планів роботи навчального закладу. Річний план роботи з охорони праці повинен містики такі заходи:

- навчання та перевірка знань працівників з охорони праці; проведення інструктажів;
- розробка, періодичний перегляд посадових інструкцій;
- внутрішній контроль;
- профілактичні та інші організаційні заходи, що спрямовані на підвищення рівня безпеки учасників освітнього процесу;
- визначення потреби у новому обладнанні, матеріально-технічних засобах безпеки та санітарно-побутовому обслуговуванні.

Згідно з установленими вимогами законодавства з охорони праці та з метою систематичного їх виконання, необхідно розробляти та затверджувати посадові інструкції. Діяльність кожного підрозділу (навчального кабінету) регламентується відповідними положеннями, затвердженими наказами Міністерство освіти і науки України, наказами керівника закладу. В їх роботі передбачаються заходи з безпеки життєдіяльності, що обліковуються в планах роботи кабінету, класного керівника і мають відповідне нормативне забезпечення. Особливу увагу і організації роботи з охорони праці слід приділяти інструктажам з охорони праці [5].

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації та зростанням ризиків застосування ворогом зброї масового ураження, зокрема, хімічної зброї, необхідністю стає набуття знань та навичок дії в надзвичайних ситуаціях та використання їх при навчанні працівників і учнів.

Обов'язкового потрібно проводити навчання та інструктажі не лише щодо охорони праці, а й безпеки учасників освітнього процесу під час бойових дій, правила поводження у разі небезпечної ситуації та інше.

В умовах воєнного стану особливу увагу необхідно приділяти укриттям фонду захисних споруд цивільного захисту, їх утриманню та експлуатації у разі необхідності. У разі безпосередньої загрози життю та здоров'ю учасників освітнього процесу на об'єктах освіти вводити в дію Плани евакуації закладів освіти.

Важливо пам’ятати, що функціонування та подальший розвиток будь-якого закладу освіти не буде ефективним, якщо на першому плані не стоятиме питання створення безпечних умов, збереження життя і здоров’я всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, лише спільними зусиллями, об’єднавши ресурс та набутий досвід, спільною, системною й чітко спланованою роботою можемо прийняти виклики часу, пов’язані із безпековою ситуацією в країні, допомогти і підтримати один одного, захистити життя та здоров’я наших дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992р. № 2695-XII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text (дата звернення 26.02.2025р.).
2. Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці «Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою» від 26.01.2005р. № 15 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text (дата звернення 26.02.2025р.).
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладах, установах, організаціях, підприємствах, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України» від 18.04.2006р. № 304 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-06#Text (дата звернення 26.02.2025р.).
4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» від 26.12.2017р. № 1669 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text (дата звернення 26.02.2025р.).
5. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України Комітет по нагляду за охороною праці «Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці» від 29.01.1998р. № 9 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98#Text (дата звернення 26.02.2025р.).

УДК 37.014

Матвеєва Наталія Олексіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри початкової освіти та освітніх
інновацій Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙНИ

На сучасному етапі розвитку освітньої галузі в Україні питання безпеки освітнього середовища є особливо актуальним. Спрямування державної політики до проблем становлення та формування гармонійної особистості в умовах нової української школи, визнання Україною Конвенції «Про права дитини», перегляд традиційних підходів до організації освітнього процесу в сучасних умовах стали підґрунтям у накресленні подальших шляхів освітнього розвитку. На часі – питання організації цілісного, доступного всім без винятку дітям шкільного віку освітнього середовища, створення сприятливих умов їх адаптації, самоактуалізації, активної участі у житті суспільства, отримання якісних освітніх послуг. Зрозуміло, комфорт та безпека здобувачів освіти залежать від низки чинників. Середовище – це складна система, що перебуває у постійному розвитку та є сукупністю осіб, об'єднаних спільними умовами, видами занять та інтересами. У цілому саме поняття «середовище» відображає залежність та взаємозв'язок умов, що забезпечують розвиток особистості, її взаємодію з оточенням. Освітнє середовище закладу – це своєрідна характеристика шкільного життя, система виховних та навчальних впливів, чинників та передумов формування гармонійної особистості, можливостей її всебічного розвитку в умовах соціального та просторово-предметного оточення.

Загальновідомо, що освітнє середовище слугує отриманню якісних освітніх послуг, задоволенню пізнавальних інтересів, допомагає у досягненні поставлених цілей, створює передумови успішної соціалізації здобувачів, інтеграції їх у суспільство, самоствердженню та самореалізації, підготовці до подальшого самостійного життя.

Сучасна освітня практика свідчить про реалізацію широкого доступу до освітніх послуг у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання чи вибором здобувачів освіти (їхніх батьків), незалежно від стану здоров'я, віку,

національності, соціального статусу, навчальних можливостей тощо. Соціальну спрямованість означеної проблеми підтверджують філософія гуманізму як засадничі підвалини розвитку демократичного устрою, відкритість й доступність освіти в Україні, на чому акцентують увагу основні нормативно-правові документи про освіту, а саме: Конституція України, Закони «Про дошкільну освіту», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», Концепція Нової української школи, Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні тощо. Зокрема Концепція НУШ зауважує, що: «Потрібна докорінна реформа, яка зупинить негативні тенденції, яка перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості…», «кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками» [3].

Питання створення безпечного середовища багатовимірне, а тому його доцільно розглядати в різних аспектах. До прикладу, на потребі соціального захисту особистості вказують концептуальні положення Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Так, освітнє середовище нової української школи – це передовсім безбар'єрний й безпечний простір, у якому створено можливості для самовираження здобувача, реалізації його потреб й інтересів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей. У контексті означеного соціальний захист виступає на кшталт системи гарантованих державними органами управління економічних, соціальних та правових заходів, що забезпечують умови подолання різних перешкод і спрямовані на створення рівних можливостей громадян щодо участі в житті суспільства.

Стрижневого значення набуває правовий вектор організації освітнього середовища. Так, Закон України «Про охорону дитинства» [2] наголошує на потребі проведення низки державних та громадських заходів щодо створення

умов повноцінної життєдіяльності дитячого населення України, всебічного його розвитку та захисту прав. Особливу увагу звернено у документі на створенні комфортних умов задля підтримання здорового способу життя й охорони здоров'я кожної дитини, її навчання, виховання та розвитку (фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального).

Окрім того, слід розмежовувати й інші важливі аспекти організації безпечного освітнього середовища, а саме:

– психологічний аспект, що передбачає створення сприятливої психологічної атмосфери у закладі, попередження виникнення будь-яких конфліктів, труднощів соціалізації та адаптації учнів до умов навчання, проявів нездорової конкуренції чи упередженого ставлення з боку педагога;

– інформаційний – актуальний сьогодні в епоху швидкоплинності інформації й суспільних змін. Інформаційна безпека свідчить про запобігання закладом освіти негативному впливу різної інформації на учасників навчально-виховного процесу, забезпеченні механізмів контролю її якості;

– екологічний, який вказує на потребу захисту особистості від негативного впливу екологічних чинників у процесі її навчання, виховання та розвитку;

– фізичний (безпека життєдіяльності). Так, в умовах війни особливого значення набуває забезпечення доступної, безпечної освіти для всіх верств населення України.

Останні статистичні дані Міністерства освіти і науки України вказують на те, що внаслідок воєнних дій на території нашої країни пошкоджено близько 2300 закладів освіти, з них – 286 повністю зруйновані [1]. Основними вимогами створення освітнього середовища сьогодні виступають: технологічні й матеріально-технологічні, організаційні, соціально-психологічні й морально-етичні, навчально-методичні та розвивальні. Відповідно характерними ознаками сучасного сприятливого середовища закладу освіти є:

– спланований та правильно організований фізичний простір, що гарантує психологічну підтримку та безпеку, сприятливі умови навчання, виховання та всебічного розвитку особистості;

– забезпечення сприятливого соціального й емоційного клімату;

– реалізація педагогіки партнерства й співпраці, спільного навчання та розвитку, надання допомоги задля досягнення позитивного результату.

Реалії сьогодення вказують на те, що організація освітнього середовища повинна так само відбуватися з дотриманням відповідних принципів його проєктування, як-от:

а) загальні принципи:

– принцип дитиноцентризму, самоцінності дитинства;

– принцип поліфункціональності освітнього середовища;

– принцип активності, зв'язку навчання з життям;

– принцип випереджального характеру навчання;

– принцип динамічності;

б) спеціальні принципи:

– безпека освітнього середовища (облаштування навчальних кабінетів, безпечне та безперешкодне пересування по школі, наявність шляхів евакуації та укриття, шумоізоляції, протоколи безпеки);

– принцип доступності об'єктів освітнього середовища;

– принципи впорядкованості, поінформованості (проведення інструктажів про правила переходу до укриття, правила мінної безпеки);

– принципи партнерства, співпраці, взаємозв'язку із системою соціальних відносин (пропагування антибулінгової політики, обговорення протоколів безпеки);

– принцип адаптації (проведення заходів для внутрішньо переміщених осіб, гнучкість розкладу занять) [4].

Отже, безпечне освітнє середовище в сучасних умовах – те, яке створює безпечні умови навчання й участі учасників в різних видах діяльності, слугує

налагодженню їх міжособистісної взаємодії, сприяє емоційному благополуччю, не допускає будь-яких проявів насилля, булінгу й дискримінації, містить у собі всі необхідні ресурси, що реалізують права й свободи учасників, забезпечують дотримання норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Державна служба якості освіти України. URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/
2. Закон України «Про охорону дитинства». *Відомості Верховної Ради.* 2001. № 30. С. 142.
3. Концепція НУШ, Ухвалена Рішенням Колегії МОН від 27.10.2016р. URL: http://zakinppo.org.ua/images/2017/docs/10/konczepcziya.pdf
4. Сакалюк О. О, Александрова С. О. Розвиток освітнього середовища як технологія управління навчальним закладом в умовах інклюзії. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 13. С.22–28.

УДК 37:001.895

Михалюк Алла Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

КРЕАТИВНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЯ: СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Нинішній етап розвитку цивілізації тісно пов’язаний із лідерством у дослідженнях і розробках, появою нових знань, розвитком високотехнологічного виробництва та створенням масових інноваційних продуктів. Розвиток інноваційного потенціалу є не лише шляхом до динамічного розвитку і успіху, а й засобом забезпечення безпеки та суверенітету держави, її конкурентоспроможності у сучасному світі. У світлі вищезазначеного актуалізується проблема розвитку особистості. Філософія освіти підкреслює необхідність розвитку людини, як здатності систематично розмірковувати про найважливіші питання та проблеми, вписуючи факти в

ширший контекст, оцінювати моральне значення дій і вибору, ефективно передавати знання і ставити питання. Таким чином, основною домінантною ознакою прогресивного розвитку нашого часу є становлення інноваційної особистості, здатної до творення нововведень у всіх сферах своєї життєдіяльності [6, с. 44].

В англомовній науковій літературі слова «креативність» (creativity) і «творчість» (creativeness) походять від одного слова – креативний (creative), яке означає «такий, що передає або містить оригінальну ідею». Слово creative позначає також особу, яка професійно займається творчою діяльністю [5]. У цілому можна висвітлити певні узагальнення англомовних дослідників щодо креативності. Так, підсумовуючи наукові розвідки щодо креативності, М. Мамфорд дійшов висновку, що упродовж останнього десятиліття досягнуто загальної згоди в тому, що креативність обумовлює створення як духовного, так і корисного (матеріального) продукту. Креативність також може бути визначена як процес створення будь-чого, що є як оригінальним, так і таким, що має цінність або характеризується неповторністю, експресивністю та винахідливістю [7].

Творчість – це складний багатовимірний процес, який включає філософські, фізіологічні, психологічні, соціологічні, логічні, педагогічні та інші аспекти. У сучасних філософських енциклопедичних виданнях творчість визначається як діяльність, що створює нові цінності (матеріальні або ідеальні) та людину-творця. «Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий вид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів» [9, с. 630].

Цікавими для нашого дослідження є практичні порівняння креативності та інноваційності, які сформулювала О. Кліпкова:

- креативність – це процес формування нових ідей, а інноваційність – це їх практичне впровадження.

- креативність – це можливість винаходити нові речі, а інноваційність – можливість створювати нові речі. Багато речей, які приходять на думку, можуть бути реалізованими, але це не є обов'язковою умовою для розгляду процесу як творчого. На противагу цьому, інноваційний процес не може зупинитися на стадії концептуального – він спрямований на отримання результату. Інноваційний процес також присутній у фазі творчих підходів до проблеми і може бути упущений, лише якщо генерація ідей включає роботу, пов'язану з роками досліджень.

- креативність – це ідеї, а інновації – це значення ідей плюс вартість. Це порівняння показує справжню силу інновацій. Робота, пов'язана з інноваціями, є набагато ширшою – тут мова йде не лише про ідеї, а й про продукти. Процес створення інновацій на концептуальній стадії включає етапи формування та розробки продукту (розробка і дослідження, тестування, патенти, ліцензії, покупки тощо) [4, с. 77].

У сучасних дослідженнях категорія «інновація» досить часто ототожнюється із категорією «нововведення» або розглядається як синонім терміну «новація». Проте, на думку деяких дослідників [3], саме втілення нових ідей відрізняє «інновації» від «новацій». Якщо фахівець відкриває щось принципово нове, то його можна назвати новатором; якщо трансформує наукову ідею – інноватором. Тож, варто розрізняти поняття «інновація» та «новація», адже під «новацією» розуміються засоби (нові методи, методики, технології, програми тощо), а «інновацією» – процеси, що розгортаються за певними етапами. Інновація є введенням нового в мету, зміст, методи, форми та організацію діяльності [8].

Ми погоджуємося з думкою О. Дубасенюк, що інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, результатом якого є

підвищення показників (рівнів) досягнень структурних компонентів освіти та перехід системи до якісно іншого стану [2, с. 13].

Дослідниця Л. Даниленко визначає освітню інновацію як новизну, що суттєво змінює результати освітньої діяльності, створюючи при цьому вдосконалені чи нові освітні, дидактичні, виховні системи; освітні, педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості; організацію навчання та виховання; технології управління закладом освіти та системою освіти. Авторка виділяє освітні інновації у навчанні, вихованні та управлінні, зазначаючи, що до освітніх інновацій належать:

- у навчанні – ті, що якісно покращують мотивацію учасників освітнього процесу і вносять зміни у взаємини між учнем і вчителем, перетворюючи їх на партнерські.

- у вихованні – ті, які формують в учнів особистісні цінності у контексті загальнолюдських.

- в управлінні – ті, що створюють умови для прийняття керівником самостійного оперативного й ефективного управлінського рішення [1].

Узагальнюючи аналіз сучасних досліджень проблеми креативності та інновацій, можна зауважити багатоманітність точок зору. Географія досліджень та широта охоплення науковими галузями (філософія, соціологія, психологія, педагогіка тощо) свідчить про загальний інтерес до розв’язання цієї проблеми не лише в творчих сферах діяльності. У сучасному науковому дискурсі феномен креативності розуміється як здатність до варіативності, гнучкості, ліквідності, стійкості, орієнтації на дії та може бути сформована завдяки створенню особливих умов у процесі навчання і виховання. Поняття «інновація» означає процес втілення нових ідей. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті якого підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти та відбувається перехід системи до якісно іншого стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Даниленко, Л. (2004). Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. К. : Міленіум, 358 с.

2. Дубасенюк, О. (2014). Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, С. 12–28.

3. Каташов, А. (2001). Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею. Л., 265 с.

4. Кліпкова, О. (2015). Креативність та інноваційність як основні складові нового вектора в управлінні підприємством. Науковий вісник Мукачівського державного університет. Серія: Економіка, Випуск 2 (4). Частина 2, С. 76 – 80.

5. Кремень, В. (2008). Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія АПН України, Ін-т обдар. дитини. К. : Педагогічна думка, 472 с.

6. Кремень, В. (2009). Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К. : Педагогічна думка, 520 с.

7. Куцевол, О. (2007). Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури. К., 448 с.

8. Karwowski, M. (2009). Identyfikacja potencjalu tworctego. Warszawa : APS, 300 p.

9. Шинкарук, В. (2002). Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ⁄ голов. ред. В. І. Шинкарук. К. : Абрис, 742 с.

УДК 37.018.432:37.026

Михалюк Ілона Михайлівна,
кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри біології, екології та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

НОВІТНІ ВИКЛИКИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ: ДИСТАНЦІЙНЕ ТА ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ

У час Інтернет-технологій багато аспектів нашого життя переноситься в мережу, прискорюючи тим самим темпи розвитку інформаційного суспільства і долаючи географічні бар’єри. Не виключенням є й освіта. Розвиток інформаційних технологій звернув увагу людей на проблему модернізації системи освіти. У зв’язку з цим у суспільстві з’явилась ідея дистанційної освіти. Актуальність такої освітньої концепції пов’язана з таким глобальним явищем як Інтернет, що охоплює широкі шари суспільства і стає одним з

найпотужніших і важливіших факторів його розвитку. Така модернізація системи освіти набуває особливого значення в Україні [3, 5].

Дистанційна освіта – це можливість навчатися та отримувати необхідні знання віддалено від навчального закладу. Вона використовує усі стандартні складові (методичні матеріали, цілі, зміст, організаційні форми, технологічні засоби та контроль), але у форматі інтерактивної віддаленої взаємодії, за допомогою Internet-технологій. Головним завданням дистанційного навчання є розвиток творчих та інтелектуальних здібностей дитини за допомогою відкритого й вільного використання всіх освітніх ресурсів і програм, включно з наявними в Інтернеті [3].

Дистанційна освіта це:

1. *Відсутність територіальних обмежень*. Для переселенців, біженців, дітей та підлітків, які проживають на території проведення бойових дій, на окупованих територіях, а також у дітей з віддаленої місцевості є можливість навчатися зручно і системно.

2. *Зручність*. Діти та їх батьки вільно обирають час навчання відповідно до рекомендованого розкладу занять. Навіть можуть навчатися під час подорожі або на відпочинку, поєднувати професійну кар'єру з навчанням, самостійно планувати свій час та життєвий простір! Обов'язкова умова – мати комп'ютер та підключення до Інтернету.

3. *Формування відповідальності*. Діти несуть особисту відповідальність за своєчасність освоєння навчального матеріалу, письмових завдань різних форм відповідно до рекомендованого розкладу занять, та вимог щодо термінів завершення першого, другого семестрів та навчального року в цілому.

4. *Підтримка вчителів 24/7*. В більшості таких навчальних закладів куратори забезпечують належний взаємозв'язок школи зі їх батьками чи опікунами. Системно інформують про стан успішності, ведуть інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо навчально-виховного процесу.

5. *Індивідуальний підхід до дітей, з особливими індивідуальними потребами*. До їх числа входять діти, які мають виняткові здібності або таланти та діти з фізичними, психічними, соціальними відмінностями.

6. *Економія*. Зазвичай, дистанційне навчання дешевше за очну або заочну форми навчання [2].

Разом з тим, дистанційне навчання не позбавлене і ряду недоліків:

1. Проблема соціалізації дитини серед однолітків. Іноді батьки вимушені відмовитись від таких занять, тому що дитина, особливо у шкільному віці, потребує живого спілкування.

3. Проблема низького рівня комп'ютеризації суспільства та системи навчальних закладів [5].

Змішане навчання (в англомовній літературі – *blended* або *hybrid learning*) має різні визначення. Загалом це – поєднання офлайн- (або особисто, «на місці») та онлайн-навчання у різних пропорціях. Сама концепція з'явилася ще в 1990-х як противага онлайн-навчанню, проте вивчати та впроваджувати її почали лише з 2000-х.

Традиційне навчання – це навчання, в основі якого лежить комунікативна модель, згідно з якою процес навчання розглядається як обмін інформацією між вчителем та учнями. Різниця в тому що при змішаному навчанні учні виконують свої завдання за допомогою ноутбуків, телефонів, із дому або під час заняття.

Змішане навчання є поєднанням декількох підходів до навчання. Традиційна модель навчання включає в себе основні елементи – лекційні заняття, семінарські й практичні заняття, практичні завдання (курсові й контрольні роботи, доповіді, реферати), контроль і оцінка отриманих знань і навичок [2].

Самостійне опрацювання частини матеріалу робить навчальний процес більш гнучким. Слухачі курсу можуть проглянути його у такому місці та темпі,

який зручний саме для них. Формат уроку зазвичай не дає можливості повторити пройдений чи осмислити новий матеріал у потрібному обсязі.

Згідно з дослідженнями у різних сферах, система змішаного навчання – більш ефективна, ніж звичайне навчання у класі чи онлайн-навчання, незалежно від напрямку курсу [1].

Онлайн-платформи дозволяють бачити кількість часу, яку витрачають учні на виконання різних завдань. Система змішаного навчання може оптимізувати витрати на використання приміщення чи розробку додаткових матеріалів. Безкоштовні платформи для онлайн-навчання та відеозв'язку (D-learn, Moodle, Cisco Webex, Zoom, Everytale, Edmodo, Google suite тощо). Можливе використання сервісів Padlet, Plickers.

Більшість інструментів онлайн освіти доступні у вигляді курсів або окремих уроків у різноманітних формах. Це можуть бути подкасти (виклад матеріалу у формі аудіо записів), відео, інтерактивний/ігровий формат, а також заключне тестування /опитування з певної теми. Є платформи, які пропонують безкоштовні курси з певних тем. Також окремі відео можна легко знайти на YouTube.

До найкращих платформ онлайн-освіти в Україні можна віднести EdEra та Prometheus. Найбільш відомою платформою у світі є Coursera, однак, далеко не всі курси тут є доступними українською чи російською мовами. Значний відсоток матеріалів викладається англійською. Також перевагою онлайн-курсів є те, що у випадку успішного опанування матеріалу, можливо безкоштовно отримати сертифікат.

Кількість та якість курсів постійно зростають. Кожен із курсів можна легко знайти, скориставшись пошуком за назвою на сторінці відповідної платформи [1].

В Україні дистанційне навчання впроваджується і підтримується на державному рівні. Майже у кожному навчальному закладі, від школи до університету, є центри з дистанційним навчанням, що дають можливість у

будь-якому віці та у будь-якій місцевості безперервно отримувати освіту та набувати теоретичних навичок в обраній спеціальності [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інструменти для організації дистанційного навчання в умовах війни. URL: https://osvitanow.org/wp-content/uploads/Instrumenty-dlia-orhanizatsii-dystantsiinoho-navchannia-v-umovakh-viiny.pdf (дата звернення : 14.02.2025).
2. Методичні рекомендації від МОН щодо організації дистанційного навчання в школі. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_rekomendatsii_vid_mon_shchodo_orhanizatsii_dystantsiinoho_navchannia_v_shkoli (дата звернення : 14.02.2025).
3. Особливості дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. URL: https://youtu.be/YOU4qGGupzo (дата звернення : 15.02.2025).
4. Перлик В. Особливості організації дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти в умовах сьогодення:управлінський аспект. *Інформаційний, науково-методичний журнал «Освіта Сумщини».* № 1 (57), 2023. С. 3-7.

Носко Остап Олексійович,
методист комунальної установи Тернопільської обласної ради «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Пожежна безпека – стан захищеності життя та здоров’я людини, майна, навколишнього природного середовища від пожеж, що характеризується досягненням прийнятного рівня ризику виникнення пожежі.

Забезпечення пожежної безпеки покладається на власника (власників) земельної ділянки та іншого об’єкта нерухомого майна або наймачів (орендарів) земельної ділянки та іншого об’єкта нерухомого майна, якщо це обумовлено договором найму (оренди), а також на керівника (керівників) суб’єкта господарювання [2].

Забезпечення пожежної безпеки в закладах освіти покладається на їх власників або уповноважені ними органи, керівників (ректори, директори, начальники, завідувачі), керівників структурних підрозділів (факультети,

кафедри, лабораторії, навчальні кабінети, цехи, склади, бібліотеки, архіви, майстерні тощо) відповідно до законодавства [3].

Тому перед керівником закладу освіти постає проблема забезпечення пожежної безпеки на підпорядкованому об’єкті як важливої умови безпечного освітнього середовища закладу освіти [1].

За результатами обстежень у 2024 році територіальними підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій закладів освіти Тернопільщини виявлено 10 001 порушення, з яких 5 796 – не усунуто з попередніх перевірок та обстежень.

1 063 будівлі закладів освіти із 1 272 необхідно обладнати системами протипожежного захисту, 470 – блискавкозахистом або провести його ремонт, на 907 об’єктах потрібно провести вогнезахисне обробляння дерев’яних конструкцій. На 139 об’єктах необхідно відремонтувати зовнішнє водопостачання, на 27 – внутрішнє, а на 387 – обладнати його. У 84 будівлях необхідно перепланувати або привести в належний стан шляхи евакуації.

Основними причинами такого стану залишаються недостатній рівень організації роботи та контролю керівниками установ та закладів освіти за виконанням завдань у сфері пожежної безпеки, недофінансування заходів пожежної та техногенної безпеки, несправність устаткування.

Керівник закладу освіти до початку виконання своїх обов’язків і періодично (один раз на три роки) повинен пройти навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки (спеціальну підготовку на територіальних курсах або у навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності) [4].

З метою належної організації пожежної безпеки керівнику закладу освіти необхідно керуватися такими **нормативно-правовими актами** [5]:

1. Кодексом цивільного захисту України.

2. Правилами пожежної безпеки в Україні, затвердженими наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 № 1417.

3. Правилами пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти в Україні, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 15.08.2016 № 974.

4. Правилами експлуатації та типовими нормами належності вогнегасників, затвердженими наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15.01.2018 № 25.

У закладі освіти мають бути такі **основні документи з питань пожежної безпеки** [6]:

1. Наказ про встановлення протипожежного режиму.

2. Наказ про призначення відповідальних осіб за пожежну безпеку в закладі освіти, окремих будівель, споруд, приміщень, інженерного обладнання, а також за утримання та експлуатацію засобів протипожежного захисту та визначення функціональних обов'язків цих осіб.

3. Наказ про проходження навчання з питань пожежної безпеки директором та особою, відповідальною за пожежну безпеку в закладі освіти.

Копії посвідчень про проходження цих навчань.

4. Наказ про проходження пожежно-технічного мінімуму працівниками, зайнятими на роботах з підвищеною пожежною небезпекою (операторами котелень закладів освіти).

Копії посвідчень про проходження пожежно-технічного мінімуму.

5. Наказ про порядок проходження працівниками навчання, інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки.

Програма навчання та інструктажів з питань пожежної безпеки розробляється і затверджується відповідно до «Порядку затвердження програм навчання та інструктажів з питань пожежної безпеки, організації та контролю за їх виконанням», затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 05.12.2019 № 1021.

6. Журнал реєстрації інструктажів з питань пожежної безпеки.

7. Інструкції щодо заходів пожежної безпеки у кожному структурному підрозділі закладу освіти (розміщені у кожному приміщенні на видному місці).

8. Плани (схеми) евакуації на випадок пожежі (розміщені на видних місцях).

9. Інструкція, що визначає дії працівників щодо забезпечення безпечної та швидкої евакуації учасників освітнього процесу (в закладах освіти з постійним або тимчасовим перебуванням в них 100 і більше осіб або таких, що мають хоча б одне окреме приміщення з одночасним перебуванням 50 і більше осіб).

10. Інструкція дій у разі виникнення (виявлення) пожежі.

11. Інструкція для працівників охорони (сторожів, вахтерів тощо), що визначає їхні обов'язки щодо контролю за дотриманням протипожежного режиму.

12. Інструкція з експлуатації вогнегасників.

13. Журнал обліку первинних засобів пожежогасіння.

14. Акти про стан горищ:

а) акти обробки дерев'яних конструкцій горищних приміщень будинків вогнезахисним складом (оформлюються один раз на 3 роки);

б) акти перевірки технічного стану вогнезахисного покриву (просочення) (оформлюються не менше одного разу на рік).

15. Акти про технічне обслуговування систем протипожежного захисту (за наявності таких систем).

16. Журнал обліку технічного обслуговування внутрішніх пожежних кранів.

Акти про технічне обслуговування і перевірку працездатності внутрішніх пожежних кранів (оформлюються один раз на 6 місяців).

17. Акти перевірки стану зовнішнього водопостачання.

18. Протоколи замірів опору ізоляції та перевірки опору заземлення устаткування (оформлюються один раз на 2 роки).

19. Матеріали перевірки закладу освіти органами державного нагляду у сфері пожежної безпеки.

Для забезпечення пожежної безпеки об’єктів освіти необхідно здійснити такі **практичні заходи** [5]:

1. В приміщеннях будівель закладів освіти влаштувати системи пожежної сигналізації та оповіщення.

2. Будівлі об’єктів освіти забезпечити необхідною кількість води для витрат на цілі пожежогасіння. Інженерні споруди для подачі та зберігання води на пожежогасіння (пожежні гідранти, пожежні водойми та резервуари) повинні знаходитися в справному стані, бути забезпечені безперешкодним доступом пожежних автомобілів (під’їзди із твердим покриттям розмірами 12×12 м) та позначені відповідними вказівними знаками.

3. В будівлях закладів дошкільної освіти, шкіл-інтернатів, закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти з будівельним об’ємом від 5000 м^3 влаштувати системи внутрішнього протипожежного водопроводу.

Наявні системи внутрішнього протипожежного водопостачання повинні знаходитися в справному стані та обслуговуватися в установлені строки.

4. Провести вогнезахисне оброблення дерев’яних елементів горищних покриттів (крокви, лати) будівель сумішами, що забезпечують І групу вогнезахисної ефективності.

5. Обладнати будівлі об’єктів освіти пристроями захисту від прямих попадань блискавки та вторинних її проявів. Наявні пристрої необхідно перевіряти на працездатність та цілісність із оформленням відповідних актів із описом проведеної роботи.

6. Забезпечити приміщення будівель первинними засобами пожежогасіння, зокрема вогнегасниками, які повинні встановлюватися у легкодоступних місцях на висоті не вище 1,5 м від підлоги до нижнього краю вогнегасника.

7. Усім наявним на об’єкті вогнегасникам присвоїти інвентарний номер, який реєструється в журналі обліку вогнегасників закладу освіти. Вогнегасники періодично піддавати технічному огляду відповідальним за пожежну безпеку, а також технічному обслуговуванню організаціям, що мають право виконувати зазначені роботи.

8. Забезпечити кожне приміщення, поверхи та будівлі загалом нормативною кількістю евакуаційних шляхів та виходів. Для кожного поверху необхідно влаштовувати не менше двох виходів, що розміщуються розосереджено, які ведуть безпосередньо назовні, або до сходових кліток (другий поверх та вище), які в свою чергу ведуть назовні. В приміщеннях, де передбачено перебування 50 і більше осіб, необхідно влаштовувати не менше двох евакуаційних виходів. Евакуаційні шляхи та виходи повинні відповідати вимогам нормативних документів у сфері пожежної безпеки.

9. На евакуаційних шляхах (коридори, сходові клітки, евакуаційні виходи) необхідно влаштувати евакуаційне освітлення, що забезпечить нормативну освітленість цих шляхів у разі відключення робочого освітлення.

10. На шляхах евакуації демонтувати горюче оздоблення стін та стель (пластикова, дерев’яна вагонка, інше горюче оздоблення).

11. Експлуатацію електроустановок здійснювати строго із дотриманням вимог нормативних документів. Забороняється збільшувати загальну споживчу потужність електроприладів, що використовуються, за розрахункове значення допустимого навантаження на діючу електромережу будівлі, яке вказано в проектній документації на об’єкт.

12. З’єднання жил проводів електромережі будівлі здійснювати методом опресування, зварювання, паяння або за допомогою затискачів.

13. Здійснювати замір опору ізоляції електромереж будівель закладів освіти і перевірку спрацювання приладів захисту електричних мереж та електроустановок від короткого замикання.

14. Все інженерне обладнання, наявне в закладі освіти, використовувати з урахуванням інструкцій з експлуатації, а також вимог щодо забезпечення пожежної безпеки [3].

Організацію і забезпечення пожежної безпеки на об'єктах освіти слід вважати першочерговим завданням та тримати на постійному контролі виконання протипожежних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 24.02.2025).
2. Кодекс цивільного захисту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text (дата звернення: 24.02.2025).
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.08.2016 № 974 «Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-16#Text (дата звернення: 24.02.2025).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text (дата звернення: 24.02.2025).
5. Чек-лист керівника закладу освіти з питань пожежної безпеки. URL: https://rozvytok-osvity.te.ua/%d1%87%d0%b5%d0%ba-%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%82/ (дата звернення: 24.02.2025).
6. Як організувати роботу щодо забезпечення пожежної безпеки на об'єктах освіти. URL: https://rozvytok-osvity.te.ua/yak-orhanizuvaty-robotu-shchodo-zabezpechennya/ (дата звернення: 24.02.2025).

УДК 37.0:371

Олійник Ольга Йосипівна,
методист центру моніторингу якості освіти, ЗНО та аналітичної діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВИКЛИКИ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ НМТ-2024 СТУДЕНТІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ, ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зважаючи на широкомасштабне вторгнення росії на територію України, у нашій державі вже третій рік поспіль замість традиційного ЗНО реалізується комп'ютерний НМТ. У 2024 р. НМТ передбачав виконання сертифікаційної роботи, що містила завдання із чотирьох навчальних предметів (трьох

обов’язкових – українська мова, математика, історія України, та одного на вибір учасника НМТ). Українським центром оцінювання якості освіти проведений ґрунтовний аналіз результатів оцінювання.

Фахівці ТОКІППО підготували інформаційно-статистичний збірник «НМТ-2024. Тернопільська область», у якому проведено аналіз великої кількості освітнього статистичного матеріалу, узагальнено результати національного мультипредметного тесту випускників закладів загальної середньої освіти за шкалою 100-200 балів, учнів/студентів закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та випускників минулих років.

Проаналізуємо результати НМТ студентів фахової передвищої, вищої освіти Тернопільської області.

У Тернопільській області для проходження національного мультипредметного тесту зареєструвалося 2165 студентів закладів фахової передвищої освіти, з них не з’явилося 139 осіб. Участь у НМТ взяли 2026 студентів із 21 закладу фахової передвищої освіти області.

Найменша кількість учасників національного мультипредметного тесту із ПФНЗ «Галицький медичний коледж ім. Є. Гливи» (1 особа). Більше 100 учасників були представниками ВСП «Бережанський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (164 особи). Більше 200 осіб із Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола (244 особи) та ВСП «Тернопільський фаховий коледж ТНТУ» (247 осіб) взяли участь у НМТ. Найбільша кількість студентів-учасників НМТ із ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій ЗУНУ» (323 особи).

Результати НМТ за виконання субтесту з української мови

Одинадцять студентів закладів фахової передвищої освіти (0,5%) отримали 0 балів за виконання завдань субтесту з української мови. Результати на проміжку 161-180 балів отримали 132 студенти (6,5%). Загалом результати 92,1% студентів за виконання субтесту з української мови нижчі 160 балів. Найкращі результати (181-200 балів) отримали 25 студентів (1,2%). Найбільший відсоток (4,9%) серед студентів ВСП «Бережанський ФК Національного університету біоресурсів і природокористування України».

Результати НМТ за виконання субтесту з історії України

За виконання субтесту з історії України отримали 0 балів 4 студенти закладів фахової передвищої освіти (0,2%). Майже половина від усіх учасників НМТ-студентів ЗФПО отримали результати на проміжку 121-140 балів – 923 студенти (45,6%), серед них єдиний студент-учасник НМТ з ПФНЗ «Галицький медичний коледж ім. Є. Гливи». Загалом результати 93% студентів закладів ФПО нижчі 160 балів за субтест з історії України. Результати на проміжку 161-180 балів отримали 108 студентів (5,3%). Найвищі результати (181-200 балів)

отримали 33 студенти (1,6%) із одинадцяти закладів освіти. Серед них найбільше – серед представників ВСП «Бережанський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (7 осіб), Галицького ФК ім. В. Чорновола (7 осіб), 6 представників ВСП «ФК економіки, права та інформаційних технологій ЗУНУ» та 4 представники ВСП «Тернопільський ФК ТНТУ ім. І. Пулюя».

Результати НМТ за виконання субтесту з математики

Отримали 0 балів 295 (14,6%) студентів ЗФПО. Загалом результати 97,1% студентів нижчі 160. Результати на проміжку 161-180 балів отримали 55 студентів (2,7%). Найкращі результати (181-200 балів) отримали 5 студентів із чотирьох закладів фахової передвищої освіти (0,2%). Серед них 2 студенти Галицького ФК ім. В. Чорновола та по одному із ВСП «Бережанський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України», ВСП «Гусятинський ФК ТНТУ ім. І. Пулюя» та ВСП «Тернопільський ФК ТНТУ ім. І. Пулюя».

Два студенти за виконання субтесту з математики отримали 200 балів, це Іщенко Олександр Юрійович – Відокремлений структурний підрозділ «Тернопільський фаховий коледж Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя» та Грифель Андрій Петрович – Галицький фаховий коледж імені В’ячеслава Чорновола.

Результати НМТ за виконання субтесту з фізики

Для участі у НМТ з фізики зареєструвалося 12 студентів із шести закладів фахової передвищої освіти. Всі вони подолали поріг 100 балів. Загалом результати усіх 12 студентів (100%), зареєстрованих для проходження НМТ з фізики, нижчі 160 балів.

Результати НМТ за виконання субтесту з хімії

Субтест з хімії виконували 49 студентів із 8 закладів фахової передвищої освіти. Не подолали поріг 100 балів 3 студенти ЗФПО (6,1%), серед них єдиний учасник із Галицького ФК ім. В. Чорновола. Загалом результати 97,9%

студентів нижчі 160 балів. Результат на проміжку 181-200 балів отримав 1 студент із ВСП «Бережанський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України».

Результати НМТ за виконання субтесту з біології

Субтест з біології виконували 280 студентів. Всі вони набрали прохідні бали. Загалом результати 97,8% студентів за виконання субтесту з біології нижчі 160 балів. Результати на проміжку 161-180 балів отримали 27 студентів (9,6%). Найкращі результати (181-200 балів) отримали 6 студентів (2,1%), серед них по 2 студенти ВСП «Бережанський ФК Національного університету біоресурсів і природокористування України» та ПФНЗ «Медичний коледж» і по 1 студенту ВСП «Тернопільський ФК ТНТУ ім. І. Пулюя» та Чортківського медичного фахового коледжу.

Результати НМТ за виконання субтесту з географії

Субтест з географії виконували 614 студентів. Не подолав пороговий бал лише 1 студент Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола (0,2%). Загалом результати 97,9% студентів за виконання субтесту з географії нижчі 160 балів. Результати на проміжку 161-180 балів отримали 12 студентів (2%). Найкращий результат (181-200 балів) отримав 1 студент ВСП «Бережанський ФК Національного університету біоресурсів і природокористування України».

Результати НМТ за виконання субтесту з англійської мови

Субтест з англійської мови виконували 626 студентів. Отримали 0 балів 17 студентів-учасників НМТ (2,7%). Загалом результати 87,2% студентів за виконання субтесту з англійської мови нижчі 160 балів. Результати на проміжку 161-180 балів отримали 67 студентів (10,7%). Найкращі результати (181-200 балів) отримали 13 студентів (2,1%), серед них 3 студенти Галицького ФК ім. В. Чорновола, по 2 студенти із ВСП «Зборівський ФК ТНТУ ім. І Пулюя» та ВСП «ФК економіки, права та інформаційних технологій ЗУНУ».

Чотири студенти за виконання субтесту з англійської мови отримали 200 балів, це Ткачук Максим Ігорович – ВСП «Бережанський ФК Національного

університету біоресурсів і природокористування України», Пасічник Іван Тарасович – ВСП «Зборівський ФК Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя», Дудек Софія Анатоліївна – Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола та Пилипець Єлизавета Богданівна – Теребовлянський фаховий коледж культури і мистецтв.

Результати НМТ за виконання субтесту з французької мови

Єдиний зареєстрований учасник НМТ з французької мови, студент Галицького ФК ім. В. Чорновола, за виконання субтесту з французької мови отримав результат на проміжку 100-120 балів.

Результати НМТ за виконання субтесту з німецької мови

Для складання НМТ з німецької мови зареєструвалися 14 студентів із шести закладів фахової передвищої освіти. Два студенти за виконання субтесту отримали 0 балів (14,3%). Загалом результати усіх (100%) студентів за виконання субтесту з німецької мови нижчі 160 балів.

Результати НМТ за виконання субтесту з іспанської мови

Єдиний зареєстрований учасник НМТ з іспанської мови, студент ВСП «Бережанський ФК Національного університету біоресурсів і природокористування України», за виконання субтесту з іспанської мови отримав результат на проміжку 121-140 балів.

Результати НМТ за виконання субтесту з української літератури

Взяли участь у виконанні субтесту з української літератури 433 учасники із 18 закладів фахової передвищої освіти області. Десять студентів (2,3%) отримали 0 балів. Загалом результати 92,3% студентів за виконання субтесту з української літератури нижчі 160 балів. Результати на проміжку 161-180 балів отримали 30 студентів (6,9%). Найкращі результати (181-200 балів) отримали 3 студенти (0,7%). Учасники НМТ із 16 закладів за виконання субтесту з української літератури не отримали результатів вище 180 балів.

Варто наголосити, що попри всі виклики воєнного часу, Україні вже втретє вдалося провести масштабне тестування на комп'ютерній основі. Це

свідчить як про стійкість розробленої системи онлайнового тестування, так і про її певні переваги в аспекті спроможності забезпечення рівного доступу вступників до вищої освіти, незалежно від місця їх перебування.

Результати зовнішнього незалежного оцінювання рівня навчальних досягнень учнів є надійним джерелом інформації про стан системи освіти, а також потужним інструментом боротьби з корупцією при вступі у вищі навчальні заклади. В українському суспільстві існує довіра до такої форми вступного випробування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Інформаційно-статистичний збірник «Результати НМТ-2024. Тернопільська область». URL: http://monitoringte.blogspot.com/

2. Офіційний звіт про результати НМТ у 2024 році. Том 1. URL: https://testportal.gov.ua/ Zvit_NMT_2024_Tom_I_gotovyj_onovlenyj.pdf

УДК: 37.09:331.45

Стовбур Любов Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент, проректор КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква;
Лисенко Надія Іванівна,
методист відділу загальної середньої освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Актуальність питання збереження здоров’я та захисту життя учасників освітнього процесу підтверджена позицією держави і висвітлена в нормативно-правових документах України, зокрема у Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у НУШ. ЇЇ розроблення зумовлене необхідністю побудови такого освітнього середовища, яке б забезпечило права учасників освітнього процесу на освіту, охорону здоров’я, якісні освітні та медичні послуги.

«Національна стратегія ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно основ захисту здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища та управління ними на індивідуальному рівні; моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками й дорослими у різних сферах суспільного життя» (URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020# Text)

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text) серед основних завдань Концепції є формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу. Досягти цього можна шляхом організації системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій; перегляду та актуалізації освітніх програм із питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги; запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань.

Одним із основних завдань збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу є формування у дітей культури безпечної поведінки. Одним із шляхів розв'язання цього питання є створення в закладах освіти класів безпеки інформаційно-просвітницького напрямку. Основна мета їх створення полягає у забезпеченні оптимальних умов для організації освітнього процесу щодо формування в учасників освітнього процесу здоров'язбережувальних компетентностей, знань і правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надання домедичної допомоги. Створення класів безпеки набуває надзвичайної актуальності в умовах війни в Україні, де забезпечення безпеки учнів у школах є одним із головних пріоритетів держави.

Ідея створення класів безпеки в закладах освіти була запропонована в розпорядженні КМУ від 07 вересня 2022 р. № 792-р, п.22 «Про внесення зміни до плану основних заходів цивільного захисту на 2022 рік» (створення та забезпечення функціонування класів безпеки у закладах освіти) і знайшла своє втілення в реалізації проєкту «Класи безпеки» Міністерством освіти й науки України спільно з Державною службою України з надзвичайних ситуацій на базі закладів загальної середньої освіти Київської області. Проєктом було передбачено облаштування у ЗЗСО класів безпеки (центрів, хабів) навчання учнів, учителів, батьків правилам безпечної поведінки в різних сферах життя, зокрема в умовах воєнного стану (на кінець 2024 року в закладах освіти Київщини утворено 128 класів безпеки). Згодом МОН видало наказ про «Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти» (№ 135 від 10.02.2023 року). У 2024 році у п.7 плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2024 рік (розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 р. № 632-р) було прописано про необхідність «функціонування класів безпеки для забезпечення освітнього процесу, у тому числі для дітей з інвалідністю, фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, проведення заходів із популяризації знань у сфері цивільного захисту, у тому числі щодо дій у надзвичайних ситуаціях та правил пожежної безпеки, профілактичної діяльності серед здобувачів освіти, із запобігання вчиненню правопорушень за участю дітей».

Навчання в класах безпеки здійснюється відповідно до типових освітніх програм, зокрема при реалізації наскрізних змістових ліній: екологічна безпека, громадянська відповідальність, здоров’я і безпека та викладанні предметів соціальної і здоров’язбережувальної галузі, у тому числі «Захист України», «Здоров’я, безпека та добробут», проведення виховних заходів, занять з безпеки життєдіяльності тощо.

Для організації навчального процесу в класі безпеки педагоги можуть використати програму курсу за вибором для учнів 5-6; 7-9 класів закладів загальної середньої освіти «Твоя безпека», яка була схвалена науково-методичною радою КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів». Метою курсу є розвиток самозарадності учнівства, набуття знань, умінь і ставлень, сприятливих для безпеки життя і діяльності.

Програма курсу за вибором «Твоя безпека» відображає засадничі ідеї Державних стандартів початкової та базової середньої освіти, концепції «Нова українська школа» та Указу Президента України «Про затвердження Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». Реалізація мети курсу та його завдань відбувається на засадах компетентнісного підходу, принципах практичної спрямованості, наступності, адаптивності, емоційності навчання й інтеграції.

Програма курсу «Твоя безпека» має структуру модельної навчальної програми, побудованої за блоками, її зміст упорядковано за шістьма модулями, які задають орієнтовну послідовність вивчення конкретних тем.

Модуль І «Цивільний захист населення та мінна безпека» передбачає формування вмінь і навичок, необхідних для збереження життя і здоров’я в надзвичайних ситуаціях; розвиток навичок ідентифікації потенційних небезпек; правильного реагування в надзвичайних ситуаціях; свідомого ставлення до власної безпеки, безпеки оточення; відповідальності за свої дії та поведінки в умовах небезпеки; розпізнавання й уникнення мінної небезпеки, порядку дій при виявленні підозрілого об’єкта.

Модуль ІІ «Пожежна безпека» спрямований на формування в учнів практичних умінь і навичок з пожежної безпеки, які допоможуть ідентифікувати потенційні джерела пожежі; уникати небезпеки при пожежі й ситуацій, які до неї призводять; користуватися засобами пожежогасіння; створювати безпечне оточення вдома, у школі, у громадських місцях,

сприятимуть формуванню в учнів відповідальності за власну безпеку та безпеку інших.

Модуль ІІІ «Безпека на дорозі» розкриває необхідність дотримання правил дорожнього руху, формування в учнівства відповідальної поведінки та поваги до правил громадського порядку. Запропонований зміст та види навчальної діяльності модуля сприяють розвитку навичок самостійності та самоконтролю, оцінки ризиків, планування маршрутів, прийняття рішень у непередбачених ситуаціях. Для тих учнів, які збираються стати учасниками дорожнього руху або отримати водійське посвідчення у майбутньому, навчання безпеки на дорозі стане важливою підготовкою до власної безпеки й безпеки інших учасників руху.

Модуль ІV «Правила безпечної поведінки в побуті й на природі» інформує про способи запобігання нещасних випадків і небезпечних ситуацій у побуті, на природі; уміння розпізнавати й уникати потенційні небезпеки; сприяє розвитку навичок самоохорони, здатності діяти в надзвичайних ситуаціях; навчає поводитися в природному середовищі таким чином, щоб не завдавати шкоди екосистемі, запобігати негативним наслідкам людської діяльності.

Модуль V «Навчання технік психологічної самодопомоги» націлений на вироблення в учнів уміння адаптуватися, бути стійкими до життєвих викликів, керувати загальним емоційним благополуччям. Він містить інформацію щодо технік психологічної самодопомоги й дозволяє розвинути в учнів навички емоційної саморегуляції, збільшити стійкість до стресу; сприяє розумінню себе.

Модуль VI «Домедична допомога» спрямований на формування в учнів здатності проводити найпростіші невідкладні медичні дії безпосередньо на місці пригоди та опанування алгоритму надання першої допомоги постраждалим. Відповідно до вікових особливостей учнів, у модулі підібрано окремі теми для кожної з них. Запропоновані для відпрацювання алгоритми надання домедичної допомоги базуються на затверджених МОЗ України

порядках надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах (Наказ МОЗ України від 09.03.2022 № 441).

Для досягнення очікуваних результатів навчання у програмі курсу запропоновано різні види діяльності (моделювання ситуацій; відпрацювання технік психологічної допомоги й алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях; тренінгові вправи; інсценізації діалогів; рухливі ігри, створення виробів, інтелект-карт; виконання мініпроєктів; перегляд і аналіз відео; обговорення проблемних питань; екскурсії; відеозйомки; челенджі; конкурси; квести тощо), які спонукатимуть здобувачів освіти до активної розумової та практичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану: на що звернути увагу директору школи. URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-v-umovakh/
2. Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу. URL: http://surl.li/iavwzv
3. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/
4. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/
5. Наказ МОН № 135 від 10.02.2023 року «Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти». URL: https://mon.gov.ua/npa/deyaki-pitannya-stvorennya-ta-funkcionuvannya-klasiv-bezpeki-u-zakladah-osviti
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text

УДК 338.244.47 : 159.928.22

Стрельніков Віктор Юрійович,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Полтава;
професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, м. Полтава

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ І СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Позашкільна освіта відіграє ключову роль у всебічному розвитку дітей та молоді, формуванні їхніх соціальних і професійних компетентностей. В умовах війни в Україні, динамічних соціально-економічних змін, цифрової трансформації та глобалізаційних процесів виникає необхідність безпечного освітнього середовища для реформування системи позашкільної освіти, яка зазнала серйозних викликів, однак водночас демонструє значну адаптивність. У цій роботі, спираючись на дослідження І. Бабенко, А. Барбінової, Л. Ворони, Л. Хоменко [11], Л. Лебедик [1–4; 10], попередні наші спільні напрацювання з Л. Лебедик [5–6 та ін.], інші наші роботи [7–9], розглянемо основні тенденції розвитку позашкільної освіти та стратегії її подальшого реформування в умовах воєнних дій в аспекті створення безпечного освітнього середовища.

До основних тенденцій створення безпечного освітнього середовища для розвитку позашкільної освіти відносимо: 1) інтеграцію формальної та неформальної освіти (поєднання традиційного навчання з сучасними технологіями, впровадження дуальної освіти); 2) орієнтацію на компетентнісний підхід (розвиток soft skills та hard skills, створення індивідуальних освітніх траєкторій); 3) діджиталізацію освітнього процесу (використання EdTech, платформ дистанційного навчання, VR/AR-технологій); 4) партнерство з громадськими організаціями та бізнесом (створення освітніх кластерів, залучення меценатів, спонсорів); 5) розвиток інклюзивної освіти (створення рівного доступу до позашкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами).

У сучасних умовах війни відбувається адаптація закладів позашкільної освіти, запроваджуються інновації в освітньому процесі, зокрема: 1) перехід на дистанційні та змішані форми навчання: активне використання онлайн-платформ для забезпечення безперервності освітнього процесу; 2) упровадження психологічної підтримки: створення спеціалізованих програм для дітей, що пережили травматичні події; 3) зміна змісту освітніх програм:

посилення патріотичного виховання, інтеграція тем безпеки, виживання, першої медичної допомоги.

Серед стратегій створення безпечного освітнього середовища для реформування позашкільної освіти виділимо: 1) стратегію інноваційного розвитку – запровадження STEAM-освіти, цифрових лабораторій, проєктного навчання; 2) стратегію соціального партнерства – активна взаємодія із закладами формальної освіти, роботодавцями, волонтерськими організаціями; 3) стратегію індивідуалізації навчання – гнучкі освітні маршрути, адаптація програм до потреб учнів; 4) стратегію міжнародної співпраці – обмін досвідом, участь у міжнародних грантових програмах, онлайн-освіта без кордонів; 5) стратегію фінансової сталості – диверсифікація джерел фінансування, залучення грантів, державно-приватне партнерство.

Важливою є державна підтримка закладів позашкільної освіти та міжнародні ініціативи: 1) фінансова допомога та грантові програми: залучення міжнародних фондів, урядових ініціатив для підтримки позашкільних закладів; 2) програми для інтеграції внутрішньо переміщених осіб: створення можливостей для дітей-переселенців продовжити заняття у нових громадах; 3) підвищення ролі волонтерських ініціатив: активна участь громадських організацій у забезпеченні роботи позашкільних закладів.

Вбачаємо такі подальші перспективи створення безпечного освітнього середовища для розвитку системи позашкільної освіти є: 1) модернізація інфраструктури: відновлення зруйнованих закладів, оснащення новими технологіями; 2) розширення доступу до дистанційної освіти: розробка гнучких програм навчання; 3) посилення кадрової політики: підвищення мотивації педагогів, навчання нових підходів до роботи в умовах криз; 4) зміцнення співпраці з міжнародними партнерами: впровадження кращих практик підтримки дітей у постконфліктних умовах.

У цілому, сучасні стратегії розвитку позашкільної освіти повинні забезпечити її адаптивність до змін, відповідність потребам суспільства та

особистості. Головним пріоритетом має стати якість освіти, інклюзивність та орієнтація на розвиток майбутніх компетенцій дітей та молоді.

Незважаючи на значні виклики, пов'язані з війною в Україні, позашкільна освіта в Україні продовжує розвиватися, адаптуючись до несприятливих умов. Завдяки використанню інноваційних підходів, підтримці держави та міжнародних організацій, ця сфера зберігає свою значущість для дітей та молоді. Створення безпечного освітнього середовища для подальшого реформування, розвитку дистанційних форматів навчання та психологічної підтримки є ключовими напрямами її вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедик Л. В. Ефективні здоров'язберігаючі технології позашкільної освіти в умовах війни. *Збірник тез Міжнар. наук.-практ. симпозіуму «Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія»*, 23-24 серпня 2022 р. за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. 391 с. С. 150–155.

2. Лебедик Л. В. Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців. *Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали V Всеукр. міжгал. наук.-практ. онлайн-конф. / Упоряд.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1322 с. С. 734–744.

3. Лебедик Л. В. Проєктування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах війни. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : тези доповідей ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 листоп. 2023 р., м. Лубни). Полтава; Лубни; Миргород, 2023. 284 с. С. 46–50.

4. Лебедик Л. В. Соціальна адаптація та підтримка учасників бойових дій, ветеранів війни: можливості навчання в університеті за освітньою програмою «Позашкільна освіта». *Соціальна робота у глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 листоп. 2023 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. С. 199–202.

5. Лебедик Л., Стрельніков В. Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 2 (215). С. 112–117.

6. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю. Соціальна адаптація учасників війни у системі неперервної освіти. *Психологія і соціальна робота у XXI столітті* : зб. наук. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. форуму (1-3 листоп. 2023 р., м. Полтава). Полтава, 2023. С. 298–302.

7. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення (м. Тернопіль, Україна, 03 березня 2023 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.

8. Стрельніков В. Ю. Створення здоров'язбережувального і безпечного освітнього середовища в закладах неперервної освіти в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. «Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти»* / За заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. 629 с. С. 235–239.

9. Стрельніков В. Ю. Ознаки неперервної освіти, яка стимулює індивідуальну освітню траєкторію педагогів закладів позашкільної освіти в умовах війни. *Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Кропивницький, 19 берез. 2024 р.) / За заг. ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький : ПП «Поліум», 2024. 290 с. С. 281–285.

10. Lebedyk L. V. Possibilities of application of the a person-centered approach in the training of teachers of out-of-school education institutions. *Scientific World Journal Issue.* No19. Part 4 May 2023. P. 42–51.

11. Vorona L., Babenko I., Lebedyk L., Barbinova A., Khomenko L. Development of managerial competencies of specialists of out-of-school education institutions by means of digital technologies in the conditions of distance educational inclusive environment. *Scientific Herald Uzhhorod Univ Ser Phys*. 2024. № (55). P. 1314-1323. DOI: 10.54919/physics/55.2024.131st4

УДК 008-043.83:173.5-055.52:373.2.064.1

Турчина Анастасія Костянтинівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта Мукачівського державного університету, м. Мукачево;
Науковий керівник:
Атрощенко Тетяна Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету, м. Мукачево

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВСТВА У ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ

Державна політика в галузі освіти підкреслює вагому роль сім'ї у вихованні дітей. Так, Закон України «Про дошкільну освіту» (далі – Закон) наголошує на тому, що батьки є повноправними учасниками освітнього процесу у сфері дошкільної освіти [3]. Серед засад державної політики та принципів освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти (стаття 4 Закону) виокремлено «пріоритет сімейного виховання дитини, педагогічне партнерство

сім'ї та закладу дошкільної освіти» [3]. Вагомими є положення Закону, задекларовані у статті 14 «Педагогічна підтримка батьків дитини»: 1) батьки дитини дошкільного віку мають право на отримання педагогічної підтримки; 2) педагогічна підтримка батьків дитини може надаватися шляхом консультацій (педагогічних (методичних), психологічних, інформаційних тощо), проведення освітніх заходів (курсів, семінарів, тренінгів тощо), надання інформації про навчально-методичне забезпечення для здобуття дошкільної освіти; 3) методичні рекомендації щодо змісту та порядку надання педагогічної підтримки батькам дитини надає центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки [3].

Однією з ідей, покладених в основу Базового компоненту дошкільної освіти, є ідея «солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, причетних до піклування, догляду та розвитку дітей раннього і дошкільного віку» [6], а одним із базових принципів його реалізації – «соціально-педагогічне партнерство громади та всіх учасників освітнього процесу (засновників закладів освіти, батьків або осіб, які їх замінюють, керівників та працівників закладів дошкільної освіти, фахівців, що надають освітні послуги дітям дошкільного віку, інших фахівців)» [6]. У документі також зазначено, що «ключові компетентності під час здобуття дошкільної освіти формуються за різними освітніми напрямами, які визначають зміст роботи закладу дошкільної освіти через організацію педагогом базових (основних) видів діяльності, які збагачують досвід дитини та реалізуються як особистісне надбання дитини (результат розвитку) за підтримки батьків в умовах родинного виховання» [6].

Сім'я, як стверджує Н. Шевченко, є «первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином» [8, с.11]. Погоджуємося, що «виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості,

поваги до прав, свобод людини та громадянина, на підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві» [8, с.11].

Слушною є думка Н. Кошечко, що «актуальною проблемою для українського суспільства в особі батьків, спеціалістів, педагогів, громадськості є не тільки загальне глобальне питання про те, до якої міри є щасливим дитинство сучасних підростаючих поколінь та як його таким зробити, і наскільки ефективно дорослі піклуються про дітей, а й, що є більш суттєвим, якою особистістю – конструктивною, гармонійною, успішною чи деструктивною – стає молода людина, який позитивний чи негативний досвід міжособистісних стосунків, спілкування, розв'язання конфліктів, соціальної поведінки вона засвоює» [4, с.25]. Відомо, що дитина більшу частину свого часу проводить у сім'ї, а її перші кроки життя, коли закладаються основи особистості – дуже вагомі. Н. Кошечко акцентує увагу на тому, що дитина хоч і народжується «tabula rasa», проте «вже має своєрідну програму розвитку, яка закріплена в її генетичному коді. І це не тільки фізіологічні дані, а й основні особливості темпераменту, від якого залежить майбутній характер особистості й який є базою для її формування» [4, с.27]. Погоджуємося з авторкою, що не тільки набір спадкових ознак визначає в подальшому поведінку дитини, а вплив батьків та оточення. Саме тому питання взаємодії ЗДО та сім'ї не втрачає своєї актуальності, а в умовах сучасних викликів – потребує особливої уваги з боку науковців і практиків.

Взаємодія із молодими сім'ями за умови систематичності, створення довірливих й рівноправних взаємовідносин, перетворюється у співробітництво [1, с.263]. Співробітництво, згідно із трактуванням Т. Пагути, – це «сукупність мети, завдань, форм, методів, принципів, засобів та змісту як взаємопов'язаних компонентів, які сприяють згуртованості між педагогічним колективом закладу дошкільної освіти та молодою сім'єю» [5].

Мета співробітництва, на думку Н.Трофаїли, «не повинна обмежуватись якісним виконанням соціального замовлення щодо нагляду, виховання та

навчання дітей, яких сьогодні хочуть бачити конкурентоспроможними та максимально підготовленими до навчання у школі. Важливою у співпраці з кожною сім'єю є допомога батькам зрозуміти і сприйняти сучасні гуманістичні ідеї та орієнтири, які ґрунтуються на повазі до особистості дитини, турботі про її всебічний розвиток» [7, с.116]. Авторка переконана, що такий підхід передбачає сприйняття дитини як унікальної особистості, визнання її прав, ставлення до неї як до суб'єкта з власними потребами [7, с.116]. Щоб батьки стали активними помічниками та однодумцями вихователів, Н. Трофаїла закликає залучити їх до життя дитячого садка, постійно тримати в курсі всіх подій. Оскільки робота із сім'єю є складним завданням як в організаційному, так і в психолого-педагогічному аспектах, то авторка закликає заклад дошкільної освіти стати відкритим закладом, де батьки не тільки спостерігають за освітнім процесом, а й беруть активну участь у його житті, здійснювати вплив на розвиток педагогічної культури батьків; спонукати до пильнішого вивчення запитів, потреб і вимог сучасної сім'ї, до розширення форм взаємодії з батьками чи особами, які їх замінюють [7, с.117].

Погоджуємося з Н. Вахняк, що «ефективність співробітництва, будь-якої взаємодії полягає не лише в систематичному спілкуванні між суб'єктами, а також у побудові взаємодії задля формування культури батьківства» [1, с.263]. Поняття «культура батьківства» авторка розуміє як «підготовленість батьків до виховання дітей в умовах сім'ї, яка характеризується певною сумою знань з психології, педагогіки, фізіології, гігієни, вміннями та навичками, набутими в процесі виховання дітей та догляду за ними» [1, с.263]. При цьому, основними параметрами педагогічної культури молодих батьків визначено моральну культуру, культуру мислення, культуру мовлення, комунікативну культуру, дидактичну культуру, культура праці, культура рухів, фізична культура, естетична культура та екологічну культуру [1, с.263]. В. Глушич вважає, що культура батьківства «характеризується такими складовими, як: пробуджений інстинкт материнської і батьківської поведінки, усвідомлення родинних

цінностей як смисложиттєвих, розуміння батьківської ролі як способу творчої самореалізації і служіння кожного – цілому, батьківське почуття любові, жертовності і прийняття кожної дитини, адекватна батьківська позиція до потреб і особливостей поведінки дітей, батьківська відповідальність і компетентність, активна педагогічна і культуротворча позиція, діяльний підхід до освоєння і передачі дитині традиційних культурних уявлень» [2].

У нашому дослідженні акцентуємо увагу саме на молодих сім'ях, оскільки саме вони найбільше стикаються з низкою викликів, серед яких: недостатній досвід батьківства/материнства – багато молодих батьків виховують свою першу дитину і можуть відчувати невпевненість у своїх батьківських здібностях; дефіцит часу та енергії (молоді батьки часто поєднують виховання дитини з кар'єрним зростанням); відсутність необхідних знань; фінансові обмеження (молоді сім'ї часто мають обмежений бюджет, що може впливати на їхні можливості забезпечити дитину всім необхідним) та ін.

Як слушно відзначає Н. Вахняк, «більшість молодих сімей усвідомлюють потребу у кваліфікованій та доброзичливій допомозі з боку вихователів і саме цим пояснюється необхідність педагогічної просвіти батьків щодо сімейного та суспільного дошкільного виховання» [1, с.263]. Авторка акцентує увагу на тому, що «тільки завдяки відповідальній просвітницькій роботі педагогів ЗДО можна досягти ефективності у формуванні культури батьківства молодих сімей, налагодити партнерські стосунки, які б гарантували всім учасникам освітнього процесу рівність у розв'язанні спільних задач, право на активну та конструктивну позицію, актуалізувати педагогічний потенціал молодої сім'ї, плекати свідоме ставлення до материнських та батьківських функцій, збагачувати виховні уміння молодої сім'ї та підтримувати упевненість батьків у своїх педагогічних можливостях» [1, с.265].

Отже, формування культури батьківства – це цілеспрямований процес, спрямований на розвиток у батьків необхідних знань, умінь та навичок для ефективного виховання, освіти та всебічного розвитку дітей. Уважаємо, що

саме взаємодія закладу дошкільної освіти з молодими сім'ями відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки забезпечує набуття необхідних знань, обмін досвідом, підтримку та спільну роботу над вирішенням поставленого завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вахняк Н. В. Сучасні підходи до формування культури батьківства у взаємодії дошкільного навчального закладу з молодою сім'єю. Педагогіка вищої та середньої школи, 2013. Вип. 37. С. 262 – 265.
2. Глушич В. В. Суть поняття «культура батьківства» в Україні й США. Теорія та методика навчання та виховання, 2014. Вип. 36. С. 37 – 44.
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text
4. Кошечко Н. В. Спілкування при конфлікті з дитиною: прийоми партнерського діалогу без потреби психологічного захисту. Діти – батьки – сім'я. Київ: Видавництво «Науковий світ», 2006. Вип. 5. С.25 – 34.
5. Пагута Т. І. Співробітництво вихователів дошкільних закладів із сім'єю по вихованню дошкільників в дусі миру: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Київ, 1997. 24 с.
6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
7. Трофаїла Н. Співпраця закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні дітей. Інноваційна педагогіка, 2019. Вип.12 (2). С.114 – 117.
8. Шевченко Н.Ю. Права дитини – права батьків. Діти – батьки – сім'я. Київ: Видавництво «Науковий світ», 2006. Вип. 5. С.11 – 17.

УДК 376-056.2/.3(477)

Юдіна Олена Вікторівна,
викладач кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, м. Херсон

«ДОРОЖНЯ КАРТА» СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Системний психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти є важливим компонентом забезпечення

якісної та доступної освіти. Він сприяє адаптації дітей до навчального середовища, розвитку їхніх здібностей та соціалізації.

Ефективна взаємодія між закладом освіти, батьками та фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів відіграє ключову роль у створенні індивідуальної «дорожньої карти» супроводу дитини. Така співпраця дозволяє визначити сильні сторони дитини, розробити оптимальні стратегії навчання та підтримки, а також забезпечити моніторинг її розвитку. Це сприяє створенню інклюзивного освітнього простору, де кожна дитина отримує необхідну допомогу для повноцінного навчання та особистісного зростання.

У багатьох закладах освіти створені та діють команди психолого-педагогічного супроводу (далі – КППС) різних категорій здобувачів освіти:

- діти, які мають особливі освітні потреби (далі – ООП), що підтверджено висновком про комплексну оцінку розвитку дитини, наданим інклюзивно-ресурсним центром (далі – ІРЦ);
- діти, які мають інвалідність;
- діти, які внаслідок певних обставин мають труднощі щодо опанування загальноосвітніх програм, соціальної адаптації, комунікації, поведінки.

Психолого-педагогічний супровід необхідний під час організації освітнього процесу дітей з ООП та дітей, які потребують особливої уваги педагогів. Сигнал щодо проблем у навчанні або розвитку дитини може надійти до команди психолого-педагогічного супроводу закладу освіти від педагогів, які це виявили під час спостереження, від батьків, або осіб, які їх замінюють. Для подальшої роботи та поглибленого вивчення індивідуальних особливостей дитини, виявлення її індивідуальних та родинних ресурсів, освітніх потреб і соціальних інтересів команді супроводу потрібна заява батьків або осіб, що їх замінюють. Після цього на рівні закладу освіти командою психолого-педагогічного супроводу проводиться первинна оцінка рівня розвитку дитини. Ця оцінка надається на основі вивчення успішності під час навчання, інших

документів, проведення спостереження, інформації від вчителів, асистента вчителя, соціального педагога, батьків тощо. Така оцінка проводиться за допомогою методичних рекомендацій МОН України для закладів освіти щодо визначення освітніх труднощів першого рівня підтримки в освітньому процесі закладів освіти. У методичних рекомендаціях подано інструментарій, який допоможе встановити причину освітніх труднощів, що можуть виникати в учнів під час освітнього процесу, визначення бар'єрів та стратегії подальшої підтримки задля їх подолання – маркери та опитувальники для визначення освітніх труднощів першого рівня підтримки. В рекомендаціях описаний алгоритм визначення категорій (типологій) освітніх труднощів у здобувачів освіти з особливими освітніми потребами та порядок забезпечення їх підтримки в закладі освіти.[1]

Можливі три варіанти рішення команди психолого-педагогічного супроводу щодо результатів первинної оцінки розвитку дитини:

- у дитини немає труднощів у навчанні, які б потребували додаткового втручання та додаткової підтримки;
- у дитини є труднощі у навчанні, які можна подолати за допомогою ресурсів закладу освіти (наявний перший рівень підтримки);
- у дитини є труднощі у навчанні, які необхідно виявити та оцінити кваліфікованими спеціалістами ІРЦ (наявний 2-5 рівень підтримки).

Для ознайомлення батьків, або осіб, що їх замінюють, з результатами первинної оцінки проводиться комплексна консультація, на якій відповідно до освітніх потреб дитини батькам рекомендують формування системи комплексного супроводу, яка містить в собі проведення комплексної оцінки розвитку дитини в умовах ІРЦ.

Після того, як фахівці ІРЦ проведуть комплексну оцінку розвитку дитини і розроблять рекомендації щодо супроводу дитини в умовах закладу освіти, педагоги команди супроводу починають роботу зі збору інформації для

детального аналізу ситуації та складання індивідуальної програми розвитку дитини (далі – ІПР).

Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з ООП відбувається поетапно:

1. Діагностичний (усвідомлення суті проблеми і потенційних можливостей її вирішення);

2. Пошуковий (збір необхідної інформації про шляхи й способи вирішення проблеми, доведення її до всіх учасників команди супроводу, створення умов для усвідомлення інформації батьками, або особами, що їх замінюють);

3. Консультативно-проєктувальний (обговорення зі всіма учасниками команди супроводу варіантів вирішення проблеми, побудова прогнозів ефективності, вибір методів, розподіл обов'язків з реалізації ІПР, терміни виконання і можливості коригування планів. Фахівці здійснюють спільне напрацювання рекомендацій для дитини, батьків, педагогів).

Ці три етапи проводяться впродовж двох тижнів з моменту зарахування дитини на інклюзивну форму навчання. [4]

4. Діяльнісний. Цей етап направлений на реалізацію індивідуальної програми розвитку дитини.

5. Рефлексивний (осмислення результатів діяльності з вирішення проблеми; він може бути заключним в індивідуальному супроводі або стартовим у проєктуванні наступних спеціальних заходів щодо запобігання або корекції інших проблем, які є у дитини). На цьому етапі проводиться аналіз реалізації задач супроводу, виконання рекомендацій всіма учасниками команди.

У команді психолого-педагогічного супроводу можуть бути передбачені різні форми взаємодії фахівців. Комплексна система супроводу може включати в себе різні напрями. Наприклад:

1. Педагогічний супровід. Основна мета – розвиток навчальної та пізнавальної мотивації, створення сприятливих умов для розвитку дітей з навчальними труднощами. Соціальний захист прав дітей.

2. Психологічний супровід. Основна мета – супровід та корекція емоційно-вольової сфери дітей, соціоадаптаційних труднощів.

3. Корекційний супровід. Основна мета – корекція мовленнєвого, моторного, фізичного та когнітивного розвитку дітей. Консультування батьків, педагогічних працівників закладу освіти з питань розвитку відповідних сфер у дітей.

За всіма напрямками в закладі освіти має проводитися методична робота – майстер-класи, семінари, круглі столи, до проведення яких залучаються фахівці ІРЦ та представники ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти.

Розробка індивідуальної програми розвитку дитини відбувається відповідно до індивідуальних особливостей дитини. Структура індивідуальної програми розвитку включає термін її реалізації, актуальний рівень розвитку компетенцій дитини, опис освітніх труднощів учня, відповідні освітні потреби. У програмі міститься інформація про рівень підтримки дитини, наявність адаптацій або модифікацій в освітньому процесі, перелік додаткових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. Програма визначає потребу в асистенті дитини та забезпеченні учня допоміжними засобами навчання. В ІПР прописуються особливості проведення оцінювання, а також потреба у розумному пристосуванні та необхідності продовження навчання на один рік. [3]

ІПР є документом колективної відповідальності, тому її погоджують і підписують всі члени команди психолого-педагогічного супроводу і батьки дитини.

Двічі на рік проводиться моніторинг результативності надання психолого-педагогічної підтримки та корекційної допомоги (контроль динаміки розвитку дитини) командою супроводу у співпраці з ІРЦ. За потреби вноситься

коригування в індивідуальну програму розвитку. За результатами моніторингу проводиться засідання КППС і розробляється стратегія подальшої роботи з дитиною, ознайомлення батьків, або осіб, що їх замінюють із результатами моніторингу. Корекційні педагоги підбирають методи роботи, дидактичні матеріали, розробляють буклети і пам'ятки для батьків відповідно до індивідуальних особливостей дитини.

Фахівці ІРЦ можуть бути координаторами корекційної роботи в умовах закладу освіти, допомагають організувати діяльність всіх учасників навчально-корекційного процесу, головними суб'єктами якого є дитина з особливими освітніми потребами, педагоги та батьки. [2]

Просвітницька діяльність фахівців ІРЦ та команди ППС передбачає:

- Участь у батьківських зборах, на яких фахівці більш ретельно розповідають про особливості розвитку дітей з освітніми труднощами, основних напрямах корекційно-розвиткової роботи, а також надають практичні рекомендації.
- Проведення відкритих занять, індивідуальних консультацій для батьків, заходи за участю батьків і дітей.
- Консультації, семінари-практикуми для педагогів для підвищення рівня їх професійної діяльності.

За результатами проведення моніторингу стає зрозуміла позитивна динаміка розвитку дитини з ООП в умовах інклюзивного навчання та прогноз щодо подальшої психолого-педагогічної підтримки такої дитини в умовах закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Методичні рекомендації для ЗЗСО щодо визначення освітніх труднощів в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти / укладачі: Прохоренко Л.І., Ярмола Н.А. та ін.. Київ, 2021. 24 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Metodychni-rekomendatsiyi-dlya-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osvity-shhodo-vyznachennya-osvitnih-trudnoshhiv-i-rivnya-pidtrymky-v-osvitnomu-protsesi-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osvity.pdf (дата звернення: 21.02.2025).

2. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова КМУ від 12.07.2017 р. №545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text (дата звернення 21.02.2025 р.).

3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. №957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 21.02.2025).

4. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 червня 2018 р. № 609. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti (дата звернення: 21.02.2025).

УДК 331.5

Якимчук Аліна Юріївна,
доцент економічних наук, професор, Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ У СФЕРІ НАДАННЯ ПОСЛУГ ВЕТЕРАНАМ ВІЙНИ

Формування належного освітнього середовища у сфері підготовки фахівців з якісного надання послуг ветеранам війни є важливим компонентом системи реабілітації, соціальної адаптації й професійної інтеграції осіб, які повертаються з бойових дій. В умовах зростаючих викликів сучасного суспільства необхідно створити ефективну систему освіти, яка сприятиме підвищенню рівня кваліфікації ветеранів, їх особистісному розвитку та покращенню якості їх життя.

Нині ветерани війни мають численні труднощі після повернення до цивільного життя, серед яких основними можна вважати такі, як:

- необхідність перекваліфікації або здобуття нових професійних навичок;
- труднощі психологічної адаптації;
- потреба медичної та психологічної підтримки;
- інтеграція до ринку праці й соціального середовища.

У зв’язку з цим, освітнє середовище повинно бути орієнтоване на багатовекторний підхід, що включає професійну освіту, психологічну

підтримку, юридичні консультації й соціальну адаптацію. Саме тому у відповідь на законодавчі ініціативи, зокрема, прийняту Постанову Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2024 р. № 1205 «Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» у Херсонському державному аграрно-економічному університеті розроблено сертифікатну освітню програму «Організація роботи фахівця із супроводу ветеранів війни, демобілізованих осіб та членів їх сімей» за галуззю знань 07 «Управління та адміністрування» [1; 2]. Така ініціатива забезпечить якісну систему навчання фахівців, що надаватимуть послуги ветеранам, в тому числі в освітньому середовищі.

Держава надає фінансову підтримку у вигляді субвенцій місцевим бюджетам задля підготовки фахівців щодо супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб (таб. 1). У 2024 році такі витрати становили 97 млн грн. [1].

Таблиця 1. Субвенції з державного бюджету обласним бюджетам задля забезпечення роботи фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих, млн. грн.

Назва обласного бюджету адміністративно-територіальної одиниці	Обсяг субвенції (загальний фонд)
Вінницької області	2,212
Волинської області	4,939
Дніпропетровської області	1,782
Донецької області	0,198
Житомирської області	2,434
Закарпатської області	5,761
Запорізької області	2,518
Івано-Франківської області	6,143
Київської області	22,483
Кіровоградської області	5,228
Львівської області	2,918
Миколаївської області	5,535
Одеської області	1,256
Полтавської області	4,208
Рівненської області	1,628

Сумської області	1,361
Тернопільської області	3,133
Харківської області	4,143
Херсонської області	0,338
Хмельницької області	3,506
Черкаської області	7,813
Чернівецької області	1,162
Чернігівської області	1,904
Бюджет м. Києва	4,742
Всього	97,345

Як свідчить аналіз даних [2], серед найбільш актуальних потреб ветеранів, є допомога у зміцненні здоров'я – 53%; допомога щодо придбання житла – 35%; фінансова підтримка – 31%, покращання житлових умов – 25%, освіти – 24%, працевлаштуванні – 20%, отриманні психологічної підтримки – 20%, підприємницьких інвестиціях – 20%, отриманні пільг на землю – 16,4%. Тому освітні потреби є досить затребуваними серед ветеранів – 24 %, особливо в сфері власного бізнесу.

Досить красномовним є досвід розвинених держав світу, які пройшли війну та мають сформований досвід у допомозі ветеранам. Наприклад, уряд Хорватії ще з 2015 року заохочує ветеранів створювати та розвивати бізнес в межах соціально-трудових кооперативів; від початку впровадження цих заходів кількість кооперативів зросла з 10 у 2004 році, до більш ніж 550 кооперативів, зареєстрованих у 2014 році. Як основне джерело фінансування вони використовують приватний капітал та комерційні кредити, більше третини від загальної кількості всіх зареєстрованих кооперативів у Республіці Хорватія – об'єднання саме хорватських ветеранів [3].

У Канаді благодійна організація Prince's Charities спільно з Futurpreneur у 2013 році створили програму «Операція Підприємець», яка допомагає колишнім військовослужбовцям у започаткуванні власного бізнесу – це безкоштовні семінари для ознайомлення з основами підприємницької діяльності, інтенсивний тренувальний табір для вивчення основ бізнесу та спілкування з іншими військовослужбовцями, які мають підприємницькі

здібності. Futurpreneur також надає доступ до фінансування у розмірі до 45 000 доларів США та можливість взяти участь у програмі наставництва, яка допоможе запустити бізнес [4]. Урядовий фонд добробуту ветеранів та їхніх сімей Канади надавав гранти державним й академічним організаціям для підтримання досліджень, ініціатив та проєктів, які заохочують або покращують добробут ветеранської спільноти. Міністерство у справах ветеранів Канади профінансувало 43 проєкти, що спрямовані на покращення добробуту ветеранів та їхніх родин [4; 5].

У Канаді існує щомісячна виплата, яка не оподатковується, що допомагає малозабезпеченим ветеранам Збройних Сил Канади (CAF). Для цілей цієї програми VAC вимірює дохід домогосподарства ветерана відповідно до формули Статистичного управління Канади [5].

Ці закордонні приклади засвідчують дієвість освітніх програм сприяння ветеранам та вимагають відповідної професійної освіти та перекваліфікації для ветеранів в Україні:

– створення спеціалізованих навчальних програм для ветеранів у закладах освіти;

– впровадження онлайн-курсів та дистанційного навчання для осіб з обмеженими можливостями пересування;

– співпраця з роботодавцями для адаптації освітніх програм до потреб ринку праці.

У сфері психологічної та соціальної підтримки ветеранів необхідно організовувати циклічні курси психологічної реабілітації та тренінгів з адаптації; підготовка спеціалізованих консультантів для роботи з ветеранами; проведення групових занять, які сприяють соціальній інтеграції.

Задля удосконалення системи юридичного та правового навчання, необхідно здійснювати надання консультацій щодо прав ветеранів та їх соціального захисту, впроваджувати освітні програми щодо можливостей отримання пільг та допомоги від держави.

Як засвідчує практика, ветерани потребують сприяння й освіти у сфері цифровізації – тут важливі цифрова освіта та розвиток підприємницьких навичок, навчання основам цифрової грамотності й користування сучасними технологіями, розробка програм щодо підприємництва і самозайнятості, інформування про грантові програми та можливості фінансової підтримки.

Висновки. Побудова належного освітнього середовища для ветеранів потребує великих зусиль та фінансових вкладень. Незважаючи на значний прогрес у створенні освітніх ініціатив для ветеранів, існують певні виклики, як недостатня кількість спеціалізованих програм, обмежене фінансування та кадровий потенціал, низький рівень поінформованості ветеранів про існуючі освітні можливості. Для подолання цих викликів необхідно розширювати партнерство між державними установами, громадськими організаціями та бізнесом, створювати адаптовані освітні платформи для ветеранів, впроваджувати інноваційні методи навчання, що враховують індивідуальні потреби.

У зв'язку з цим, освітнє середовище повинно бути орієнтоване на багатовекторний підхід, що включає професійну освіту, психологічну підтримку, юридичні консультації й соціальну адаптацію. Саме тому у відповідь на законодавчі ініціативи, зокрема, прийняту Постанову Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2024 р. № 1205 «Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» у Херсонському державному аграрно-економічному університеті розроблено сертифікатну освітню програму «Організація роботи фахівця із супроводу ветеранів війни, демобілізованих осіб та членів їх сімей» за галуззю знань 07 «управління та адміністрування».

Таким чином, освітнє середовище у сфері надання послуг ветеранам війни є важливою складовою їх успішної адаптації. Розвиток відповідних освітніх програм сприятиме професійній реалізації ветеранів, їх соціальній інтеграції та підвищенню якості життя у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Постанова КМУ, від 18 жовтня 2024 р. № 1205Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1205-2024-%D0%BF#Text.
2. Потреби ветеранів 2023. Український ветеранський фонд Міністерства у справах ветеранів.
3. Croatia Registers Over 3,000 More War Veterans During Pandemic. Balkan Transitional Justice. 2021. URL: https://balkaninsight.com/2021/12/13 /croatia-registers-over-3000-more-war-veterans-during-pandemic/.
4. Тарабан С. В. Умови і чинники якості управлінського рішення / С. В. Тарабан // Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2008. Вип. 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08tsvyur.htm/odyframe.htm.
5. Canadian Veterans with Disabilities, 2017. Statistics Canada. 2019. URL: https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/11-627-m/11-627-m2019077-eng.htm.
6. Твердохліб О. С. Інформаційний державно-управлінський ресурс: сутність та класифікація / О.С. Твердохліб // Теоретичні та прикладні питання державотоворення. 2009. Вип. 4. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R_3/09tosstk.pdf.

УДК 37.004

Ящишин Ірина Василівна,
заступник директора комунальної установи Тернопільської обласної ради «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ

Процеси глобалізації і інформатизації суспільства суттєво вплинули на технології наукової діяльності, систему освіти, організацію і технології освітнього процесу. Упродовж останніх років Україна визначила цифрову трансформацію як пріоритетну політику. Значна увага питанню цифрової трансформації приділена у затвердженій Кабінетом міністрів України Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Поняття «цифрова трансформація» визнано як найбільш узагальнююче серед таких як: «успішне підприємництво, безпечне середовище для життя, здоров’я та благополуччя громадян» тощо [1].

Зазначимо, що у контексті цифрової трансформації перед закладами освіти постає низка завдань, а саме: пошук моделі цифровізації кожним закладом освіти в межах визначеної автономії; розвиток інформаційно-технологічної інфраструктури закладу; підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в умовах цифрових технологій для підвищення якості й ефективності навчання; створення нових форм освітнього контенту; організація системи відкритої дистанційної освіти; налагодження ефективної комунікації усіх учасників освітнього процесу в мережевому середовищі [2, 4].

Слід зауважити, що комплексний підхід до цифровізації освіти охоплює всі аспекти, що стосуються інтеграції технологій, педагогіки та організації процесів у закладі освіти. Такий підхід є необхідним для того, щоб технології працювали не просто як окремі інструменти, а стали невід'ємною частиною навчальної і управлінської діяльності. Пропонуємо детальніше розглянути технологічні, педагогічні та організаційні аспекти цифровізації у закладі освіти.

1. Технологічний аспект.

Технології є основою цифровізації освіти, оскільки без сучасної технічної інфраструктури впровадження цифрових рішень є неможливим. В цьому контексті важливо звернути увагу на кілька ключових напрямків:

1) Інфраструктура і обладнання**.** Для впровадження цифрових технологій необхідно забезпечити заклади освіти відповідним обладнанням. Це включає не лише комп'ютери, ноутбуки і планшети, а й інтерактивні дошки, аудіо- та відеосистеми, віртуальні лабораторії. Крім того, важливим фактором є доступ до високошвидкісного інтернету, щоб забезпечити безперешкодний доступ до онлайн-ресурсів.

2) Платформи для онлайн-навчання. Важливо використовувати різноманітні освітні платформи (наприклад, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams тощо), що дозволяють ефективно організовувати освітній процес. Ці платформи не лише надають доступ до навчальних матеріалів, але й

дозволяють проводити відеоуроки, оцінювати роботи студентів, забезпечувати зворотний зв’язок.

3) Інструменти для автоматизації. Інструменти для автоматизації адміністрування, наприклад, електронні журнали, автоматичні системи оцінювання, програми для управління розкладом, мають значно знижувати адміністративне навантаження. Це дозволяє зосередити увагу на навчальному процесі, а не на бюрократії.

4) Безпека даних. З розвитком цифрових технологій виникають нові виклики у сфері кібербезпеки. Студенти та викладачі використовують різноманітні онлайн-платформи, що передбачає обробку великої кількості персональних даних. Заклади освіти повинні відповідати вимогам законодавства щодо захисту інформації, використовуючи сучасні методи шифрування і автентифікації для забезпечення безпеки даних, а також організувати навчання з цифрової безпеки для користувачів [6].

2. Педагогічний аспект.

Педагогічний підхід у цифровізації освіти вимагає від викладачів адаптації до нових умов і методів навчання. Це включає:

1) Інтеграцію технологій в освітній процес. Використання цифрових технологій не повинно бути елементом на кшталт «додаткового бонусу», а має бути органічно вписано в основну частину курсу. Викладачі повинні розуміти, як ефективно використовувати технології для досягнення навчальних цілей. Адже інтерактивні засоби навчання, такі як відео, анімації, віртуальні лабораторії і симуляції, значно збагачують навчальний процес. Ці технології допомагають краще зрозуміти складні концепції через візуалізацію, забезпечують активне залучення студентів та створюють можливості для експериментів і практичних занять без фізичних обмежень.

2) Розвиток цифрових компетентностей викладачів. Важливим є постійне підвищення кваліфікації педагогічного колективу [4]. Це може включати не лише базові навички використання комп’ютерів і програмного забезпечення,

але й поглиблені курси з методики використання онлайн-навчання, створення мультимедійних матеріалів, впровадження інноваційних підходів тощо.

3) Адаптивне навчання та персоналізація. Цифрові технології дозволяють здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня/ студента. Завдяки даним, що збираються через онлайн-платформи, можна відстежувати прогрес учня та адаптувати навчальний процес відповідно до його потреб. Наприклад, автоматизовані системи оцінювання можуть допомогти створити персоналізовані тести, завдання чи навіть навчальні плани. Таким чином створюється інклюзивне середовище, де кожен учень має доступ до матеріалів, які відповідають його рівню знань і темпу навчання.

4) Формування критичного мислення і цифрової грамотності. Цифровізація не обмежується лише технічними аспектами. Оскільки сучасні студенти стикаються з величезним потоком інформації, важливою складовою цифровізації є розвиток їхнього критичного мислення та здатності орієнтуватися в цифровому просторі. Навчання перевіряти достовірність інформації, розпізнавати фейки, аналізувати дані та використовувати цифрові інструменти для вирішення завдань є невід'ємною частиною сучасної освіти. Це дозволяє готувати учнів не тільки до технічних професій, а й до активного та свідомого використання технологій у повсякденному житті.

3. Організаційний аспект.

Організаційна складова цифровізації освіти включає ефективне управління змінами, що відбуваються у закладах освіти під час переходу до цифрових технологій. Вона охоплює низку важливих моментів:

1) Стратегічне планування. Ключовим є розробка стратегії цифровізації для кожного конкретного закладу освіти. Така стратегія повинна бути чітко визначена і передбачати не лише технологічне оснащення, але й інвестиції у навчання педагогів, оновлення матеріально-технічної бази, а також організацію підтримки студентів і викладачів.

2) Підтримка адміністративних процесів. Адміністрація закладу освіти повинна не тільки ініціювати і підтримувати процес цифровізації, але й активно залучати до нього всіх працівників. Використання сучасних інформаційних систем для підготовки навчальних планів, обробки документів, контролю успішності студентів та управління фінансами дозволяє значно знизити адміністративне навантаження, зменшити людський фактор і підвищити ефективність управління.

3) Підвищення обізнаності та підтримка студентів. Важливо не лише впроваджувати технології, а й надавати підтримку студентам у їх освоєнні. Це включає організацію курсів або тренінгів для студентів, на яких вони можуть освоїти базові та більш складні інструменти для навчання. Окрім того, оскільки цифрові технології стають невід'ємною частиною освітнього процесу, важливо також навчати студентів етиці користування інтернетом, боротьбі з кібербулінгом, захисту приватності та інформаційній безпеці. Підвищення медіаграмотності також є важливою частиною цифрової освіти.

4) Оцінка ефективності і зворотний зв'язок. Після впровадження технологій необхідно регулярно оцінювати їх ефективність, щоб коригувати процеси, враховуючи побажання студентів і викладачів. Це можуть бути регулярні опитування, збирання відгуків або навіть проведення досліджень, що дозволяють оцінити вплив цифровізації на якість навчання.

5) Співпраця з іншими установами. Цифровізація також створює нові можливості для інтеграції й співпраці з іншими закладами освіти, державними органами, бізнесом та науковими установами для обміну досвідом, технологіями, ресурсами. Онлайн-платформи, віртуальні хакатони, наукові проєкти, а також дистанційні стажування і практики допомагають студентам отримати практичний досвід безпосередньо від підприємств і науковців. Спільні дослідницькі проєкти між університетами і компаніями дозволяють створювати нові технології та інновації, а студенти можуть долучатися до розробки реальних продуктів, що значно збагачує їх практичні навички.

Таким чином, комплексний підхід до цифровізації закладу освіти гарантує, що впровадження технологій буде не лише технічним кроком, але й органічною частиною освітнього процесу. Це дозволяє створити ефективне навчальне середовище, яке відповідає сучасним вимогам і готує студентів до життя в цифровому світі. Такий підхід вимагає взаємодії між технологічними, педагогічними та організаційними аспектами, де кожен елемент доповнює інший і працює на досягнення загальної мети – покращення якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата звернення 25.02.2025).
2. Колеснікова І. В. Цифровізація освітнього процесу в закладі післядипломної педагогічної освіти. Науковий часопис Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи, 2020. Випуск 78. С.117-120.
3. Концепція безпеки закладів освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 301-р.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 25.02.2025).
4. Наказ МОН України «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності». 2021. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-z-rozvitku-cifrovoyi-kompetentnosti (дата звернення: 25.02.2025).
5. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 25.02.2025).
6. Основні правила захисту даних – кібергігієна для активного Інтернеткористувача URL: https://www.eset.com/ua/about/newsroom/blog/data-protection/osnovnyye-pravila-zashchity-dannykh-kibergigiyena-dlya-aktivnogo-internet-polzovatelya/ (дата звернення 25.02.2025).
7. Про Безпеку: безпечна освітня екосистема громади: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. Софій, А. Аносової. Київ: Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2023.

СЕКЦІЯ 2. БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

УДК 373.2 : 374.7

Андрющенко Тетяна Костянтинівна,
доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри дошкільної освіти та професійного розвитку педагогів КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», м. Черкаси

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПЕДАГОГА У ВЕКТОРІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Вступ. Війна викликає відчуття емоційної розбалансованості, нестабільності – як у дітей, так і в дорослих. Зважаючи на те, що емоції виступають фундаментом для отримання знань і побудови стосунків між суб'єктами освітнього процесу, вважаємо емоційну нестабільність освітньою втратою. Педагоги стають опорою для дітей, коли презентують власну витримку, стійкість та врівноваженість, адже емоційний стан педагога безпосередньо впливає на емоційний стан учнів та атмосферу в класі. Реалізувати навчальні цілі у школі без безпечного емоційного середовища неможливо. Відповідно виникає потреба, у контексті компенсаторної освіти, у проведенні заходів, спрямованих на розвиток у педагогів емоційного інтелекту. Це сприяє усвідомленню й регуляції власних емоцій, розумінню й прийняттю почуттів та переживань інших осіб, а також здатності асертивно взаємодіяти з ними.

Аналіз досліджень з психології дає підстави стверджувати, що емоційний інтелект педагогів впливає на ефективність виконання ними професійних обов'язків. Учителі з високим рівнем емоційного інтелекту створюють психологічно комфортне освітнє середовище в закладі освіти [2]. Освіта, яка

задіює емоційну сферу людини, сприяє розвитку ціннісного ставлення до знань, до світу, до інших людей.

Діяльність із розвитку емоційного інтелекту педагогів ґрунтується на відповідних позиціях сучасних нормативних документів, а саме: Закону України «Про освіту» (2017 р.), Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024 р.), Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.). У зазначених документах задекларовано перелік трудових функцій учителів, однією з яких є «Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу», що конкретизується «Емоційно-етичною компетентністю», а також одним із наскрізних умінь для усіх ключових компетентностей учнів визначено вміння конструктивно керувати емоціями.

Основна частина. Передумовою нашої роботи з розвитку емоційного інтелекту педагогів є проведення ***діагностування педагогів.*** Ми користуємося методикою діагностики емоційного інтелекту Н. Холла для виявлення в педагогів здатності розуміти власні емоції і використовувати їх, враховуючи різні аспекти емоційного інтелекту. Методика складається з 30 тверджень і містить п’ять шкал: *шкала 1 –* «*Емоційна обізнаність*»; *шкала 2 –* «*Управління власними емоціями*» (емоційна відхідливість, емоційна неригідність); *шкала 3 –* «*Самомотивація*» (довільне керування власними емоціями); *шкала 4 –* «*Емпатія»*; *шкала 5 – «Розпізнавання емоцій інших людей»* (вміння впливати на емоційний стан інших). Для отримання інформації використовуємо метод анонімного опитування (анкетування), що відбувається в он-лайн форматі з використанням сервісу Google Forms. Аналіз результатів діагностування (2024 р.) конкретизував площини освітніх втрат в емоційній сфері педагогів і підтвердив актуальність розвитку емоційного інтелекту педагогів в контексті компенсаторної освіти.

За Д. Ґоулманом, ***емоційний інтелект***, який він ще називає емоційною компетентністю, – це здатність розуміти й виражати особисті почуття;

знаходити спільну мову з іншими людьми, висловлюватися зрозуміло і з емпатією до слухача; позитивно й чутливо реагувати на нові ситуації [1].

Розкриваючи структуру емоційного інтелекту, Деніел Гоулман виокремлює **4 компоненти**: Самоусвідомлення. Саморегуляція. Емпатія. Керування взаєминами.

На основі зазначених вище положень, за результатами вивчення теоретичних засад проблеми та аналізу емпіричних даних була розроблена модель, яка відображає загальну структуру процесу розвитку емоційного інтелекту педагогів. Модель складається з окремих, але взаємопов'язаних між собою елементів, що забезпечує цілісність процесу розвитку емоційного інтелекту педагогів, а саме: структуроутворювальних компонентів емоційного інтелекту (самоусвідомлення, саморегуляція, емпатія, керування взаєминами (за Д. Гоулманом [1]), а також методичного комплексу (форми, методи, засоби) розвитку конкретного компонента емоційного інтелекту педагога.

Розглянемо детальніше сутність кожного аспекту діяльності з розвитку компонентів емоційного інтелекту педагогів.

Самоусвідомлення – перший компонент емоційного інтелекту, здатність людини правильно розпізнавати і розуміти власні емоції, оцінювати свої слабкі та сильні сторони, визначати цілі та життєві цінності.

Під час проведення *тренінгів* акцент у роботі з педагогами робимо на використанні наявних *технік розвитку емоційного інтелекту* для активізації умінь:

- ✓ ***ідентифікація власних емоцій**, які проживаються в конкретний момент.* Використовуючи *техніку ідентифікації*, концентруємо увагу педагогів на вмінні фіксувати факт наявності переживання і відпрацьовуємо вміння розпізнавати і називати емоції.
- ✓ ***Сприйняття емоційних переживань як цінність.*** Емоції для людей є корисним інформаційним ресурсом. Для спрямування педагогів на

самопізнання, саморозуміння, та розвиток навички розпізнавання власних емоцій застосовуємо *техніку «Ауторефлексія».*

✓ ***Проговорювання емоції.*** Емоції та почуття важливо висловлювати. Через *техніку вербалізації власних почуттів* стимулюємо педагогів висловлювати свої думки або почуття щодо обговорюваного питання, ситуації: «Я здивований…», «Мене турбує…», «Це викликає в мене протест…».

✓ *Аналіз власних емоцій, почуттів і причин їх виникнення.* Знайомимо педагогів з *технікою емоційного самоаналізу Д. Рейнуотера,* щоб розвинути в них здатність визначати свої емоції до того, як їх виразити, використовуючи два послідовних запитання: «Що відбувається зі мною в цей момент?» і «Що б мені хотілося в наступний момент?», що дозволяє управляти імпульсами, виражати емоції адекватно до ситуації.

Саморегуляція – здатність керувати своїми емоціями та стримувати імпульси. Розвиток другого компонента емоційного інтелекту педагогів відбувається під час *рольових ігор, розігрування ситуацій* через відпрацювання *короткострокових і довгострокових стратегій саморегуляції, технік управління емоціями.*

Вчимо педагогів застосовувати ***короткострокові стратегії*** *«Стакан води», «Кольори веселки», «Теплі долоні», «Звуки», «Практика заземлення»* тощо безпосередньо в емоційній ситуації, встановлювати контроль над імпульсами, використовувати дихання, техніки заземлення для переоцінки ситуації.

Мотивуємо педагогів на постійне використання в житті ***довгострокових стратегій,*** які позначаються абревіатурою NETS: nutricion (харчування), exercises (фізична активність), training (тренування нашого головного мозку), sleep (якісний сон). Додаємо до зазначеного інші стратегії: *оптимістичне мислення конструктивне ставлення до помилок*; *володіння прийомами психофізіологічної саморегуляції.*

Здатність до самоконтролю дає змогу уникнути загострення ситуації та ухвалити зважене рішення щодо подальших емоційних стосунків.

Емпатія (англ. *empathy* від (грец. *patho*) – співпереживання) – третій компонент емоційного інтелекту, здатність розпізнавати, відчувати та розуміти емоційний стан і почуття іншої людини, співпереживати їй, враховувати почуття інших при прийнятті рішень.

Під час **тренінгів** використовуємо *технологію розвитку емпатії* (1 етап «Усвідомлення себе», 2 етап «Уважне спостереження», 3 етап «Інтерпретація», 4 етап «Дивитися на світ очима іншої людини», 5 етап «Емоційне злиття», 6 етап «Управління емпатією») та комплекс *ігор-вправ на розвиток емпатії***,** спрямовуючи увагу на розвиток у педагогів таких емпатійних умінь:

✓ ***ідентифікація емоцій інших.*** На 2 етапі технології розвитку емпатії *«Уважне спостереження»,* використовуючи *ігри-вправи «Відгадай емоцію», «Внутрішній голос»* розвиваємо у педагогів здатність зрозуміти проблеми та переживання інших людей, урахувати це під час спілкування.

✓ ***аналіз емоцій, почуттів інших людей, причин їх виникнення***. На 3 етапі технології розвитку емпатії *«Інтерпретація»,* використовуючи *вправи «Секрет»* та *«Плюси-мінуси»*, відпрацьовуємо з педагогами вміння відділяти факти від суджень (оцінки).

✓ ***сприйняття та розуміння невербальної мови тіла і рухів.*** На 4 етапі технології розвитку емпатії *«Дивитися на світ очима іншої людини»,* використовуючи *вправи «Обмін ролями»* стимулюємо педагогів за психомоторикою визначати емоційний стан іншої людини, емоційні стосунки між людьми, використовувати отриманий досвіду для покращення комунікації.

✓ ***вміння ставити запитання для розуміння емоційного стану іншої людини.*** На 5 і 6 етапах технології розвитку емпатії: «*Емоційне злиття*» та «*Управління емпатією*», застосовуючи *техніку вербалізації почуттів партнера та вправу-гру «Уяви себе на місці...»,* тренуємо педагогів перевіряти власні висновки про те, як себе почувають інші.

Керування взаєминами – здатність впливати на емоції інших людей, і спрямовувати їхню поведінку в бажаному напрямку. Під час **тренінгів**

пропонуємо педагогам опрацьовувати сучасні техніки керування взаєминами, а саме: *«Тайм-аут» «Я–висловлювання», «Позитивна мова», Техніки: «Звільнення від часток НЕ», «Шкідливі слова», «Мотивація інших», «Досягнення компромісів».* Для вираження власних почуттів і способів вирішення проблеми.

Висновки. Проведена робота з розвитку емоційного інтелекту педагогів дає підстави стверджувати, що педагоги: усвідомлюють значення емоційного інтелекту для ефективного виконання професійних обов'язків і створення безпечного середовища в закладі освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків: Віват, 2022. 512 с. (Серія «Саморозвиток»).
2. Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2014. № 2. С. 85-89.

УДК 37.015.31: 613

Борисюк Зоряна Володимирівна,
методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Здоров'я людини, його формування, збереження і зміцнення є науковою проблемою, яка має велику історію і, мабуть що, нескінченно матиме актуальність і в майбутньому, оскільки сама людина є об'єктом безмежного пізнання. Здоров'я можна віднести до вічних цінностей, які не втрачають свого значення з плином часу. Витоки дослідження здоров'я людини сягають у сиву давнину тисячоліть.

Культура здоров'я є одним із аспектів загальної культури. Дане поняття дослівно означає шанування, створення світла здоров'я. Добре здоров'я, дійсно, освітлює людині її життя, а хвороба в тому чи іншому ступені потьмарює його,

обмежуючи її життєву свободу (існує навіть визначення, згідно якого, хвороба – це є життя, обмежене у своїй свободі).

Беручи за основу трихотомічну концепцію культури, ми виділяємо три ***основні складові культури здоров'я***: *філософію здоров'я*, *науку здоров'я* і *мистецтво здоров'я* [1, с. 17].

Перша складова – філософія здоров'я – вміщує основоположні світоглядні принципи, на яких базується розуміння тих чи інших феноменів нашого буття і здоров'я в тому числі.

Друга складова – наука здоров'я – охоплює здобутки сучасних наук про людину та її здоров'я. Зокрема, безпосередньо сюди відносяться гігієна, валеологія, психогігієна, які представляють три великі галузі людської діяльності – медицину, педагогіку і психологію.

Третя складова – мистецтво здоров'я – не тільки має відношення до мистецтва у звичному художньому його розумінні (оздоровлюючий вплив якого на людину відомий протягом багатьох століть), а являє собою особливий вид мистецтва, особливу майстерність бути здоровим, зберігати і зміцнювати своє здоров'я у складних умовах нашого існування, які досить часто суперечать нормам здоров'я через недосконаліть людського суспільства. Тобто, це є діяльнісний аспект, який невіддільно зв'язаний із розвитком почуттєвої сфери людини. Адже будь яке знання (філософське чи наукове) лише тоді буде реалізоване у вчинках, коли стане предметом стійкого почуття [1, с. 19].

Культуру здоров'я можна розуміти як певну сукупність надбань теоретичного та практичного досвіду людства у галузі формування, збереження, зміцнення здоров'я. А також – як певну характеристику конкретної особистості, яка відображає ступінь опанування нею вищезазначеного досвіду та реалізації його у своєму повсякденному житті.

Розглядаючи культуру здоров'я окремої людини за ієрархічним принципом можна виділити: *культуру духовного здоров'я*, *культуру душевного здоров'я* і *культуру тілесного здоров'я*.

Проблема формування здорового способу життя підростаючого покоління України належить до найактуальніших проблем, вирішення якої обумовлює майбутнє держави та подальше існування здорової нації.

Сьогодні сферою формування здорового способу життя дітей та підлітків є система освіти. Згідно державної програми «Освіта» (Україна XXI століття) та «Національної доктрини освіти України у XXI столітті» стратегічним завданням освіти є виховання освіченої, творчої особистості, всебічний розвиток людини, становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. Тому обов'язковим компонентом національної системи освіти мають бути знання про формування, збереження та зміцнення здоров'я [4].

Здоров'я є інтегральною характеристикою особистості і визначає якість життя. Сьогодні в Україні фіксують високий рівень захворюваності населення, особливо серед дітей і підлітків. Зокрема, за період навчання у закладі освіти кількість здорових дітей з першого до одинадцятого класу зменшується у 3-4 рази. Тому збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування духовних потреб і навичок здорового способу життя є пріоритетними напрямами розвитку суспільства [3, с. 58].

Формування здорового способу життя через освіту, створення здоров'язберігаючого освітнього середовища – один із пріоритетних напрямів державної політики у галузі освіти. У цьому контексті завданням сучасної школи є: використання здоров'язберігаючих технологій навчання; дотримання режиму рухової активності, поєднання рухового і статичного навантаження; організація збалансованого харчування; заміна авторитарного стилю спілкування на стиль співробітництва, створення емоційної сприятливої атмосфери навчання; формування в учнів та їхніх батьків усвідомлення цінності здоров'я, культивування здоров'я тощо.

На думку вчених-валеологів, «здоровий спосіб життя – це оптимальна для існуючих соціально-економічних та історичних умов організація життєдіяльності людини, яка сприяє формуванню, збереженню і успадкуванню

здоров’я, в основі якої знаходиться валеологічний світогляд особистості» [2, с. 27].

Здорова особистість формується у двох соціальних просторах: сім’ї та школі. На сьогоднішній день школа не повністю реалізує головну мету виховання – формування здорової особистості, здатної зберегти своє здоров’я, а отже існує необхідність у залученні родини до вирішення проблеми формування здорового способу життя школярів. Перед тим, як займатися проблемами формування здорового способу життя учнів, необхідно вивчити ставлення сім’ї до цієї проблеми: як батьки піклуються про своє здоров’я та здоров’я дітей, чи вміють і прагнуть дотримуватися правил здорового способу життя, наскільки вони обізнані з цих питань, чи дотримуються певних моделей здорового життя. Тому одним із завдань школи є активна просвітницька робота з батьками.

У діяльності з **формування культури здоров’я учнів доцільно використовувати такі форми і методи**:

1. *Методи формування свідомості включають такі форми діяльності*:

• години спілкування, їх проведення і тематику заздалегідь передбачають при складанні плану виховної роботи;

• індивідуальні та масові бесіди, диспути, використовуючи інтелектуальну та емоційну активність школярів;

• читацькі конференції допомагають не тільки розширити кругозір учнів, а й засвоїти норми і принципи моральності;

• міні-лекції використовують як самостійну форму роботи школярів, тривалість яких не більше 10-15 хвилин.

2. *Методи організації діяльності та формування досвіду поведінки включають в себе ряд форм*:

• педагогічні вимоги до виконання норм поведінки, правил з організації здорового способу життя у вигляді прохань, поради, натяку;

• навчання і тренування сприяють формуванню стійких способів поведінки, звичок здорового способу життя і відображають свідомі установки особистості; регулярна участь у спортивних та оздоровчих заходах формують якості здорової особистості;

• застосування виховних ситуацій з метою формування нових норм поведінки з відношення до власного здоров'я;

• тренінги допомагають змінити негативні внутрішні установки учнів (у тому числі і щодо наркотизації), поповнити їх психологічні знання, сформувати певний досвід позитивного ставлення до себе, до оточуючих людей, до світу в цілому;

• засідання круглого столу застосовується для формування чітких позицій, оціночних суджень щодо тих чи інших уявлень про здоровий спосіб життя.

3. *Методи стимулювання поведінки і діяльності* допомагають формувати в учнів уміння правильно оцінювати свою поведінку, що сприяє усвідомленню ними своїх потреб, розуміння сенсу життєдіяльності. Заохочення застосовується в різних варіантах: схвалення, похвала, подяка, надання почесних прав, нагородження. Покарання полягає у позбавленні або обмеженні певних прав; у вираженні морального осуду.

4. *Метод ігрових ситуацій* дозволяє легко, захоплююче засвоювати учнями на практиці правила здорового способу життя. Дуже часто використовуються ігрові ситуації проблемно-пошукового характеру, при цьому методи переконання і вправи максимально зближуються, взаємопроникають; створюється атмосфера природного «входження» в конкретну ситуацію певного змісту.

5. *Методи впливу на емоційну сферу* припускають формування необхідних навичок в управлінні своїми емоціями, що сприятливо позначається на здоров'я учнів.

6. *Метод проєктів*. Дослідницькі проєкти (організація опитування серед своїх однолітків для вивчення шкідливих звичок); творчі проєкти (санітарні бюлетені про здоровий спосіб життя та інші) [5, с. 168].

Доброзичливість, вчасно сказані слова схвалення, справедлива, хоча і сувора, оцінка успіхів, шанобливе ставлення до учнів формують сприятливий психологічний клімат у класному колективі, створюють позитивний емоційний фон, який сприяє кращому засвоєнню знань учнями та формуванню культури здоров'я.

Отже, здоров'я людей належить до числа глобальних проблем, тобто тих, що мають життєво важливе значення для всього людства. Здоров'я – це не відсутність хвороб, а фізична, соціальна, психологічна гармонія людини, доброзичливі, спокійні відносини з людьми, з природою і самим собою.

Здоровий спосіб життя не займає поки перше місце в ієрархії потреб і цінностей людини в нашому суспільстві. Але якщо ми навчимо дітей із раннього віку цінувати, берегти і зміцнювати своє здоров'я, то можна сподіватися, що майбутнє покоління буде більш здоровим і розвинутим не тільки особистісно, інтелектуально, духовно, а й фізично.

Реалії сьогоднішнього дня свідчать, що проблема формування культури здоров'я школяра є, насамперед, проблемою педагогічною. Саме комплекс педагогічних рішень, пов'язаних із навчанням здоровому способу життя і впровадженням здоров'язберігаючих технологій навчання може стати реальним способом підвищення показників здоров'я підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилькевич В. К., Крук С. Л. Три складові культури здоров'я//Збірник наукових праць. № 34, ч. ІІ. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби, 2006. С. 16-20.

2. Доля Т. Формування здорового способу школярів як активне завдання професійної діяльності вчителя//Проблеми підготовки сучасного вчителя. №5 (Ч.1), 2012. С.23-29

3. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників: Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України. К., 2004. 240 с.

4. Про Національну доктрину розвитку освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text (дата звернення: 26.01.2025 р.).

5. Сучасні технології збереження здоров’я учнів: кращий досвід / авторський колектив; укладачі А. Г. Обухівська, І. І. Цушко. К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 221 с.

УДК378:373.2..011.3-051].091.12:614.8(043.2)

Венгловська Олена Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ;
Дем’яненко Валентина Іванівна,
викладач кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Безпека учасників освітнього процесу та створення умов у закладах освіти, у тому числі й дошкільних, у яких дитина почуватиметься захищеною, перебуватиме у комфортних умовах, є одним із пріоритетних завдань реалізації державної політики у сфері дошкільної освіти. У нормативних документах про освіту (Закони України «Про освіту» (2017) [10], «Про дошкільну освіту» (2024) [6]; Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів (2016) [9]) унормовано вимоги щодо створення безпечного освітнього середовища. Означене питання є одним із ключових, що визначено у Плані Уряду на 2025 рік [7]. У Законі України «Про освіту» (2017) безпечне освітнє середовище визначається як сукупність умов, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу будь-якої шкоди (фізичної, майнової, моральної, психологічної тощо) [10]. Це певним чином потребує від вихователів здатності та готовності реалізувати трудову функцію щодо організації, підтримки та розвитку здорового безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища, що передбачена Професійним стандартом «Вихователь закладу

дошкільної освіти» [8]. Для того, аби вихователі оволоділи необхідними компетентностями, важливо цей процес розпочинати вже на етапі їхнього навчання у закладі вищої освіти.

Студіювання теоретичних джерел засвідчило, що питання підготовки майбутніх вихователів до виконання трудових функцій, зокрема й тих, що пов'язані із організацією безпечного освітнього середовища, є предметом вивчення сучасних науковців. Так, сучасні стратегії підготовки майбутніх педагогів до виконання трудових функцій в умовах освітніх змін досліджено Г. Іванюк у статті «Психолого-педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів в умовах освітніх змін». Вчена репрезентує результати дослідження, в якому підготовку майбутніх педагогів до професійної діяльності розглядає в контексті психолого-педагогічного супроводу, що здійснюється на всіх етапах навчання здобувачів у закладі вищої освіти [3]. У наукових розвідках [4; 1] колективу авторів (Г. Іванюк, Є. Антипін, О. Венгловська, Л. Куземко, І. Новик) висвітлено особливості формування здатності та готовності майбутніх вихователів створювати розвивальне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти для розвитку різних видів дитячих обдарувань. Особливості підготовки майбутніх вихователів в системі дошкільної освіти в Україні є предметом дослідження Н. Трафаїли [11]. У статті «Сучасна професійна підготовка майбутніх вихователів у системі дошкільної освіти України» авторка аналізує різне бачення науковців до трактування сутності поняття «професійна підготовка», виокремлює та характеризує передумови, що є визначальними для виконання вихователями трудових функцій, зокрема формування безпечного освітнього середовища.

У публікаціях Н. Гагаріної [2], О. Маланчук [5] висвітлено особливості організації безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти, охарактеризовано його компоненти, визначено участь педагогічних працівників в його організації.

Попри значний масив публікацій, що присвячені питанню підготовки майбутніх вихователів до виконання трудових функцій, питання щодо їхньої готовності до організації безпечного освітнього середовища потребують додаткових досліджень.

У пропонованій розвідці висвітлено особливості формування здатності та готовності майбутніх вихователів до організації безпечного освітнього середовища у процесі вивчення змістових модулів інтегрованого курсу «Педагогіка» (педагогіка дошкільна, партнерська взаємодія в ЗДО, інклюзивна освіта) та проходження навчальної і виробничої практик.

Зауважимо, що підготовка майбутніх вихователів до виконання трудових функцій здійснюється відповідно до освітньо-професійної програми 012.00.01 Дошкільна освіта першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. У змісті освітньо-професійної програми виокремлено перелік загальних і спеціальних (предметних, фахових) компетентностей, важливих для виконання майбутніми вихователями трудових функцій. Формування здатностей майбутніх вихователів організовувати розвивальне, предметно-ігрове, природно-екологічне, пізнавальне, мовленнєве середовище у різних вікових групах, дотримуватися умов безпеки життєдіяльності дітей раннього та дошкільного віку, зберігати та зміцнювати їхнє психофізичне та соціальне здоров’я є наскрізними.

Продемонструємо особливості формування у майбутніх вихователів виокремлених вище здатностей у розрізі вивчення інтегрованої навчальної дисципліни «Педагогіка» (змістові модулі: «Педагогіка дошкільна», «Інклюзивна освіта», «Педагогічне партнерство») та під час проходження здобувачами вищої освіти навчальних практик.

Зміст інтегрованої навчальної дисципліни «Педагогіка» розроблено згідно з вимогами освітньо-професійної програми підготовки фахівців за спеціальністю 012 Дошкільна освіта й Професійного стандарту за професією «Вихователь закладу дошкільної освіти» [8]. Завдання щодо розуміння

майбутніми вихователями сутності поняття «безпечне освітнє середовище», його складових, вимог щодо створення, здатностей організовувати розвивальну діяльність дітей раннього та дошкільного віку в створеному середовищі реалізуються під час лекційних та практичних занять. Так, у навчальній програмі змістового модуля «Педагогіка дошкільна» містяться теми, що спрямовані на формування у здобувачів вищої освіти здоров'язбережувальної та проектувальної компетентностей, що є значущими для виконання трудової функції «Участь у створені, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища» [8]. З цією метою під час лекційних занять майбутні педагоги вивчають наукові підходи, принципи, вимоги до створення безпечного освітнього середовища; змістову характеристику його складових. Під час практичних, лабораторних занять студенти набувають здатностей застосовувати знання у практичній діяльності, зокрема проєктують змістове наповнення освітніх осередків із урахуванням здоров'язбережувального, дитиноцетрованого, діяльнісного, ергономічного підходів, аналізують відповідність компонентів освітнього середовища вимогам, моделюють ситуації, під час яких обговорюють роль вихователів у створенні безпечного інклюзивного середовища.

Так, наприклад, під час вивчення теми «Особливості організації освіти дітей раннього віку» майбутні вихователі вивчають питання щодо створення у закладі дошкільної освіти безпечних, комфортних умов для успішної адаптації дитини, пропонують рішення щодо змістового наповнення осередків в групі дітей раннього віку. У перебігу вивчення теми «Наступність між дошкільною і початковою освітою в контексті завдань Нової української школи» вивчають особливості організації безпечного освітнього середовища в Новій українській школі, визначають спільні та відмінні підходи до його створення у закладі дошкільної та загальної середньої освіти (початкова школа), самостійно проєктують і презентують осередки розвивального середовища у приміщені групи закладу дошкільної совіти та першому класі НУШ.

Змістовий модуль «Інклюзивна освіта», що є складовою інтегрованого курсу «Педагогіка», містить завдання, що спрямовані на формування здатності та готовності майбутніх вихователів до: аналізу відповідності безпечного інклюзивного освітнього середовища ЗДО принципам універсального дизайну (рівності, доступності, гнучкості, зручності тощо), наявності безбар'єрного доступу усіх дітей до осередків діяльності; розроблення рекомендацій щодо облаштування осередків з урахуванням вікових особливостей дітей, їхніх інтересів та потреб; здійснення психолого-педагогічного супроводу цієї категорії дітей.

Важливою складовою підготовки майбутніх вихователів до виконання трудових функцій є формування здатності до вибудовування партнерської взаємодії у системі «педагог-дитина», «дитина-дитина» на засадах педагогічного партнерства. Це актуалізує потребу створення безпечного освітнього середовища закладу дошкільної освіти, яке б було дружнє до дитини. Відтак, під час вивчення змістового модуля «Педагогічне партнерство» студентам пропонуються завдання, що сприяють формуванню готовності майбутніх вихователів організовувати освітній процес з урахуванням цінностей дитинства, принципу «рівний-рівному», створювати у віковій групі атмосферу довіри, взаємоповаги та підтримки дитини. Під час обговорення практичних кейсів студенти набувають умінь організовувати освітній процес на засадах діалогу, ненасильницької та безконфліктної комунікації.

Важливо, що формування готовності майбутніх вихователів до організації безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти реалізується у процесі інтеграції теоретичної підготовки та практики. На Факультеті педагогічної освіти у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка студенти спеціальності 012 Дошкільна освіта з першого курсу проходять навчальну практику. Завдання щодо підготовки студентів до організації безпечного освітнього середовища реалізуються поступово. Так, на першому курсі майбутні вихователі ознайомлюються з освітнім середовищем

закладу дошкільної освіти (психологічним мікрокліматом, змістовим наповненням його розвивальних осередків, що створюються за інтересами дітей), засвоюють політики безпеки, що реалізуються у закладі, спостерігають за тим, як вихователь організовує та проводить різні види освітньої взаємодії з дітьми, комунікує з ними. Студенти укладають безпековий кейс вихователя та розміщують в ньому добірку матеріалів, які можуть використовуватися для розвивальної взаємодії в укритті, для запобігання стану тривожності у дітей раннього та дошкільного віку. Під час навчальної практики на 2 курсі, здобувачі вищої освіти аналізують відповідність предметно-розвивального середовища групи дітей раннього віку віковим та санітарно-гігієнічним вимогам, розробляють поради щодо його вдосконалення, з урахуванням принципів універсального дизайну та дитиноцентрованого, здоров'язбережувального, ціннісного, діяльнісного підходів. Студенти четвертого курсу у перебігу виробничої практики за результатами спостереження педагогічної взаємодії вихователя з усіма суб'єктами освітнього процесу, вивчення педагогічної документації вихователя інклюзивної групи та аналізу інклюзивного середовища щодо забезпечення ефективної освітньої та корекційно-розвивальної роботи в інклюзивних групах відповідно до освітніх потреб дитини, розробляють авторський проєкт інклюзивного середовища ЗДО, зорієнтований на індивідуальні особливості дитини з особливими освітніми потребами. Важливо, що у перебігу практики студенти здійснюють самодіагностику готовності до виконання такого виду діяльності. Наприклад, за допомогою SWOT-аналізу визначають власні сильні (що допомагає в організації безпечного освітнього середовища) і слабкі (над чим варто попрацювати, аби досягти бажаного результату) сторони, ризики та можливості, що необхідно врахувати під час організації безпечного інклюзивного середовища. За результатами самодіагностики розробляють дорожню карту вдосконалення професійних компетентностей, що сприяє формуванню не лише знань, а й навичок, потреб, цінностей щодо особистої

культури здорового способу життя (фізичного, психічного, соціального, духовного). Таким чином здійснюється поетапне формування готовності вихователя до організації безпечного середовища для дітей раннього та дошкільного віку, надання їм психологічної підтримки та здійснення психолого-педагогічного супроводу цієї категорії дітей та їхніх батьків з питань здоров'язбереження.

У підсумку зазначимо: підготовка вихователів до організації безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти є багатокомпонентним, комплексним та системним процесом, що спрямований на оволодіння здобувачами вищої освіти здатностями організовувати різні види освітньої взаємодії у безпечному, здоровому інклюзивному освітньому середовищі, що створене з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей раннього та дошкільного віку, їхніх потреб, інтересів. Отож, підготовка майбутніх вихователів до такого виду діяльності у процесі вивчення інтегрованого навчального курсу «Педагогіка» та під час проходження навчальних і виробничої практик сприяє формуванню їхнього безпекового, екологічного мислення та поведінки.

Пропонований виклад розв'язання окресленої проблеми не вичерпує всіх її аспектів. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні питання щодо підготовки майбутніх вихователів до організації різних видів діяльності дітей у безпечному інклюзивному освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Венгловська О. А., Куземко Л. В., Новик І. М. Підготовка майбутніх вихователів до вимірювання якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. *Перспективи та інновації науки*. № 2(7). 2022. С. 220-230.

2. Гагаріна Н. П. Безпечне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти: важливі аспекти в організації та збереженні здоров'я дошкільників. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. № 217. 2025. С. 195-201. URL: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-195-201

3. Іванюк Г. І. Психолого-педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів в умовах освітніх змін. *Перспективи та інновації науки*. № 9(27)). 2023. С. 219-231.

4. Іванюк Г. І., Венгловська О. А., Антипін Є. Б. Підготовка вихователів ЗДО до здійснення психолого-педагогічного супроводу обдарованої дитини. *Вісник науки та освіти*. № 4(22)). 2024. С. 1017-1032.

5. Маланчук О. Організація безпечного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти в умовах сьогодення. *Теорія, методика і практика навчання*. Вересень №4 (103). 2024. С. 53-65.

6. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (дата звернення: 22.02.2025).

7. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 18.02.2025 № 131-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2025-р#Text (дата звернення: 22.02.2025).

8. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» : Наказ Міністерства економіки України (Мінекономіки) від 19 жовтня 2021 року № 755-21 URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti (дата звернення: 22.02.2025).

9. Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів: Наказ МОЗ України від 24.03.2016 № 234 : станом на 9 верес. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16#Text (дата звернення: 22.02.2025).

10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text(дата звернення: 22.02.2025).

11. Трафаїла Н. Д. Сучасна професійна підготовка майбутніх вихователів у системі дошкільної освіти України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* № 65, Т. 1. 2019. С. 89-92.

УДК 17.022.1-027.561:378:373.091.113:001

Газдик Аліна Михайлівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Мукачівського державного університету, м. Мукачево;
Науковий керівник:
Атрощенко Тетяна Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету, м. Мукачево

ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ДЕФІНІЦІЯ ТА ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

Сучасне глобалізоване суспільство висуває нові вимоги до фахівців, з’являються нові стандарти, за якими, як стверджує Л. Сущенко, «особлива

увага приділяється його професіоналізму, компетентності, розвитку професійної культури, творчому підходу до справи, ініціативності, мобільності, цілеспрямованості, відповідальності, громадянської активності – основним якостям, що сприятимуть формуванню конкурентоспроможності особистості на ринку праці» [3, с.17]. Особливо це стосується керівників закладів загальної освіти, які «здійснюють безпосереднє управління закладом і відповідальні за освітню, фінансово-господарську та інші види діяльності закладу» [2]. Відповідно до вимог професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти», у цих фахівців повинні бути сформовані відповідні загальні (громадянська, соціальна, культурна, когнітивна, підприємницька) та професійні (нормативно-правова, компетентність стратегічного управління закладом освіти, компетентність стратегічного управління персоналом, компетентність забезпечення якості освітньої діяльності та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти, компетентність організації діяльності закладу освіти на засадах зовнішньої системи забезпечення якості освіти, лідерська, емоційно-етична, педагогічного, соціального та мережевого партнерства, здоров'язбережувальна, інклюзивна, проєктувальна, інноваційна, здатність до навчання впродовж життя, інформаційно-цифрова) компетентності [2].

Як стверджує В. Ковальчук, директор виступає у ролі лідера, і його стиль управління, відданість освітнім цілям, комунікативні навички та етична поведінка формують сприйняття закладу в громадськості. Науковець зауважує, що «результати навчання учнів та здатність директора до стратегічного планування і розвитку школи також впливають на загальний імідж» [1, с.199]. Погоджуємося, що успіх директора та успіх школи взаємопов'язані між собою і можуть створювати позитивне враження про заклад освіти в цілому [1, с.199].

Поняття «імідж» трактується Н. Ткаченко як «фактор успіху в професійній діяльності, як інструмент, який допомагає будувати стосунки з

оточуючими людьми, як елемент конкурентоспроможності й просування на ринку освітніх послуг» [4, с.25].

Професійний імідж розглядається В. Ковальчуком як «складний міжнауковий феномен, який включає в себе створення уявлення про конкретну професію, формується в ході здійснення певної професійної діяльності та виступає важливим фактором для підвищення її ефективності» [1, с.203]. Професійний імідж керівника закладу освіти може включати різні складники, які визначаються його особистістю, стилем керівництва, а також способами спілкування та взаємодії з різними зацікавленими сторонами [1, с.202]. Автор акцентує увагу на тому, що «позитивний імідж директора школи є основою для формування довіри серед педагогічного персоналу, учнів і батьків. Компетентність, відданість та відкритість у спілкуванні створюють атмосферу відкритості, що є ключовим фактором успіху школи. Лідерські якості директора безпосередньо визначають стратегічний розвиток школи. Його здатність вести, надихати та створювати сприятливі умови для освітнього процесу відіграють визначальну роль у формуванні загального іміджу школи. Для досягнення сталості та стратегічного розвитку школи, директор повинен бути не лише ефективним лідером, але й носієм позитивного образу для всієї шкільної спільноти» [1, с.203].

Професійний імідж менеджера закладу освіти є, на думку Л. Сущенко, результатом цілеспрямованої діяльності, що має на меті створити позитивне враження про його носія. Основою професійного іміджу керівника стає його особистісний імідж, який доповнюють професійні якості та професійні установки [3, с.19]. Систематизуючи та узагальнюючи поняття «професійний імідж менеджера закладу освіти», дослідниця виокремлює такі вагомі положення: імідж керівника – це стереотипізований образ, що виникає у свідомості окремої особи, певної групи або цілого суспільства; професійний імідж є надбудовою, що створюється на основі особистісних якостей індивіда; основними особистісними якостями менеджера закладу освіти є гуманізм,

любов до дітей, тактовність, стриманість, справедливість; професійний імідж керівника зумовлюється професійними якостями, що формують позитивне враження про нього як про справжнього фахівця: педагогічна майстерність, педагогічна ерудиція, педагогічна рефлексія, педагогічна етика, індивідуальний стиль роботи; формування іміджу відбувається з урахуванням вимог та очікувань певної соціальної групи (учасників освітнього процесу); гармонійна сукупність зовнішніх і внутрішніх індивідуальних і професійних якостей, що виявляються у діях і поведінці представника педагогічної професії, зумовлює успішність професійної діяльності [3, с.19].

Для нашого дослідження вагомою є представлена В. Ковальчуком структура професійного іміджу керівника закладу освіти, яка містить такі складники: експертність та професійна компетентність, лідерські якості, комунікативні навички, етика та інтегрітет, інноваційність та стратегічне мислення, взаємодія з громадськістю та репутація. Добре побудований імідж керівника позитивно впливає на здобувачів освіти та їх батьків, що може призвести до збільшення контингенту учнів і створення позитивної атмосфери в освітньому середовищі [1, с.202].

Професійний імідж менеджера закладу освіти характеризується відкритістю, позитивною комунікативною спрямованістю і формується у свідомості усіх учасників освітнього процесу під час виконання професійно-педагогічних функцій. Саме тому Л. Сущенко виокремлює такі його структурні компоненти: індивідуально-аксіологічний (фундамент професійного іміджу, оскільки відображає індивідуальні властивості особистості менеджера закладу освіти, його внутрішній світ); професійно-педагогічний (характеризує менеджера закладу освіти як фахівця, що здатний ефективно будувати освітній процес, постійно удосконалювати власні професійні знання, вміння та навички); зовнішньо-педагогічний (передбачає презентабельність зовнішнього вигляду – цілісну візуальну картинку, яку утворюють його зовнішні дані, одяг, зачіска, макіяж, статура та доповнюють вербальні (точність, логічність,

багатство, виразність, доречність мовлення) і невербальні (виразність рухів, пози, жести, міміка, інтонація, тембр, тон, такесика) засоби спілкування, комунікативна поведінка (реакції, витримка, стиль спілкування)) [3, с.21-22].

Отже, професійний імідж керівника закладу загальної середньої освіти – це цілісний, динамічний образ, що формується на основі особистих і професійних якостей, поведінки, зовнішнього вигляду, комунікації та впливає на сприйняття оточуючими. Акцентуємо увагу на тому, що від рівня його сформованості, від здатності ефективно керувати закладом освіти, створювати сприятливе освітнє середовище, мотивувати педагогів та учнів, залежить успіх впровадження освітніх реформ, якість освіти та імідж закладу в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальчук В. І. Вплив професійного іміджу керівника на розвиток закладу освіти. Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology, 2023. №2 (26). С.198-206.

2. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти». Наказ Мінекономіки України № 568-21 від 17 вересня 2021 року. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf

3. Сущенко Л. О. Діловий імідж менеджера закладу освіти: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта» освітньо-професійних програм «Дошкільна освіта», «Початкова освіта». Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 155 с.

4. Ткаченко Н.М. Формування професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов: теорія та методика: монографія. Суми: ФОП Цьома С. П., 2020. 454 с.

УДК 378.016:796/799(07)

Галатюк Михайло Юрійович,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне

ФУНКЦІЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Аналіз досвіду виконання завдань студентського спорту засвідчує, що невирішеними лишаються суперечності між потенціалом (можливостями) спортивної діяльності та практикою його реалізації. Подальшої теоретико-

методичної розробки потребує проблемно-змістове забезпечення спортивної діяльності, її зміст і напрями реалізації в контексті розвитку спортивної культури студентів.

У процесі наших наукових розвідок встановлено, що спортивна культура студентів – це складне інтегральне утворення, невід'ємна частина загальної культури особистості; є засобом і продуктом залучення студентів до спортивної діяльності; охоплює систему знань, цінностей, умінь і навичок, норм поведінки і традицій, пов'язаних зі спортом, фізичною активністю та здоровим способом життєдіяльності; сприяє гармонійному розвитку студентів; допомагає вдосконалити спортивну майстерність з обраного виду спорту [2].

Будемо вважати, що спортивна діяльність студента – це спеціально організована або самостійна фізична активність, яка спрямована на розвиток фізичних, психологічних, соціальних якостей студента, його спортивної культури, а також досягнення спортивних результатів. До спортивної діяльності належать різні форми участі студентів у спортивних змаганнях, залучення студентів до спортивно-оздоровчих заходів, тренувань із окремих видів спорту та інше [3; 4].

Аналіз літературних джерел засвідчує, що спортивна діяльність виконує низку важливих функцій, які впливають на розвиток спортивної культури студентів [1; 2; 5; 6]. До цих функцій належать: освітня, виховна, розвивальна, оздоровча (здоров'язбережувальна), комунікативна, культурологічна та управлінська.

Освітня функція. Ця функція є основою для розвитку спортивної культури студентів. Освітня функція поєднує знання про здоровий спосіб життя, спортивну тактику й техніку, правила змагань і особливості співпраці в спортивній команді. Зміст освітньої функції полягає в оволодінні теоретичними знаннями, практичними навичками й уміннями, що сприяють фізичному, культурному та соціальному розвитку студентів. Освітня функція також розкриває зміст спорту як невід'ємної частини культури та виховання

студентів. Ця функція формує розуміння й сприйняття фізичної активності як важливої складової здорового способу життя.

Виховна функція. У контексті цієї функції спортивна діяльність є важливим інструментом виховання культури здорового способу життя. Ця функція сприяє розкриттю виховного потенціалу спорту та формуванню в студентів морально-етичних і естетичних цінностей спорту. До морально-етичних цінностей належать: мужність, самовідданість, витримка, самовладання та інші. Зміст естетичних цінностей відображає красу, гармонію, емоційність і довершеність спорту. Йдеться про те, що спорт – це не лише змагальна діяльність за високі досягнення, але й мистецтво демонстрування досконалості людського тіла, рухів, стійкості та духу.

Розвивальна функція полягає в гармонійному розвитку фізичних, інтелектуальних і соціальних здібностей студентів. Ця функція сприяє розвитку фізичних здібностей студентів у процесі залучення до різноманітних спортивних заходів (навчально-тренувальні збори, фізкультурно-патріотичні фестивалі, змагання з видів спорту). Розвивальна функція спрямована поглиблювати знання про систему вітчизняного спорту, його видатних представників. Ця функція сприяє розширенню знань з теорії і практики тренувального процесу, основ фізіології, здорового способу життя та іншого.

Оздоровча функція спортивної діяльності студентів полягає у збереженні й зміцненні їхнього фізичного, психічного та соціального здоров'я. Ця функція є однією з ключових, адже регулярна фізична активність не лише сприяє гармонійному розвитку організму, але й допомагає запобігти багатьом захворюванням, покращити емоційний стан і сформувати звичку до здорового способу життя.

Оздоровча функція спортивної діяльності спрямована на підвищення працездатності та зменшення втомлюваності на основі інтеграції спорту в повсякденну життєдіяльність студентів. Важливим засобом реалізації

оздоровчої функції є використання здоров'язбережувальних технологій під час організації спортивної діяльності студентів.

Комунікативна функція. Ця функція орієнтована на реалізацію завдань, які стосуються забезпечення соціального здоров'я студентів, зокрема розвитку комунікативної компетентності та соціальних взаємозв'язків. Позитивний вплив на соціальне здоров'я здійснюється спільною участю студентів у спортивних заходах, тренуваннях і змаганнях. Спільна спортивна діяльність створює необхідний простір для соціалізації та комунікації.

Культурологічна функція. Полягає у формуванні, збереженні та поширенні цінностей, норм і спортивних традицій, які пов'язані з фізичною активністю і спортом. Культурологічна функція спортивної діяльності сприяє усвідомленню значущості спорту як складової національної культури суспільства. Реалізація цієї функції допомагає зберегти національну ідентичність на основі розвитку національних видів спорту. До видів спорту, які засновані на національних традиціях належать: український рукопаш «Спас», бойовий гопак, фрі-файт, хортинг та інші.

Управлінська функція. Зміст управлінської функції полягає в організаційній та координуючій діяльності. Ця функція спрямована на побудову ефективної системи розвитку спортивної культури студентів. Реалізація управлінської функції поєднує раціональне використання ресурсів і створення умов для залучення студентів до занять обраним видом спорту. Ця функція забезпечує планування, контроль і оцінювання спортивної активності студентів. До планування належать розробка спортивних заходів і програм, наприклад, турнірів, масових спортивних акцій, туристичних походів, спортивних флешмобів та ін.

Отже, важливість спортивної діяльності студентів полягає в її комплексному впливі на особистісний розвиток (фізичний, психологічний, інтелектуальний та соціальний). Залучення до спортивної діяльності сприяє

розвитку спортивної культури студентів. Водночас спортивна культура студентів відображає їхню готовність залучатись до спортивної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажиппо О. Ю., Павленко В. О., Павленко Є. Є. Студентський спорт в системі фізичного виховання закладів вищої освітим: посібник. Харків, 2019. 285 с.
2. Галатюк М. Ю. Розвиток спортивної культури студентської молоді засобами фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи. *Актуальні питання культурології*. 2016. № 16. С. 115–118.
3. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України. Київ, 2008. 1144 с.
4. Клименко В. В. Психологія спорту: навч. посібник. Київ, 2006. 432 с.
5. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту): навч. посіб. Вінниця, 2014. 616 с.
6. Олійник Н. А., Войтенко С. М. Психологічні особливості спортивної діяльності: монографія. Вінниця: ВНАУ, 2020. 240 с.

Гальчич Ірина Петрівна,
аспірантка 2-го курсу спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ

ФОРМУВАННЯ МЕДІАЦІЙНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасне освітнє середовище в Україні зазнає значних трансформацій унаслідок соціально-політичних викликів, серед яких війна, психологічна нестабільність, інформаційні загрози тощо. Важливим аспектом розвитку освіти є забезпечення психологічної безпеки її учасників. Одним із ключових методів формування безпечного простору є впровадження медіаційних технологій у систему підготовки соціальних працівників.

Медіація як спосіб вирішення конфліктів дозволяє не лише знижувати рівень напруги у взаємодії учасників освітнього процесу, а й сприяє розвитку емоційного інтелекту, навичок комунікації та соціальної компетентності [2, с. 45-57].

Психологічна безпека освітнього середовища визначається як сукупність умов, які сприяють гармонійному розвитку особистості, мінімізують рівень

конфліктності та забезпечують емоційний комфорт усіх учасників освітнього процесу [3, с.102-110]. Вона є основою для ефективного навчання, професійного зростання та соціалізації як педагогів, так і студентів.

Сучасна соціальна робота активно використовує медіацію як один із механізмів регулювання конфліктів у суспільстві, зокрема й у сфері освіти. Формування медіаційних навичок у студентів дозволяє запобігати ескалації конфліктів, що сприяє зміцненню психологічної безпеки освітнього простору.

Формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників неможливе без розвитку комунікативних та медіаційних навичок. Основними компонентами цього процесу є:

- теоретичне навчання (вивчення конфліктології, соціальної психології, правових аспектів медіації);
- практичні заняття (імітація реальних конфліктних ситуацій, рольові ігри);
- стажування у соціальних установах (застосування медіаційних технік у реальних умовах) [1].

Важливим аспектом навчання є інтеграція медіаційних практик у програми підготовки соціальних працівників через кейс-методи, інтерактивні тренінги та супервізію.

Оснащення майбутніх соціальних працівників навичками медіації сприяє зниженню рівня агресії, підвищенню довіри та взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу. Використання медіації дозволяє розв’язувати конфлікти на ранніх етапах, запобігаючи їх переростанню у кризові ситуації.

Дослідження показують, що студенти, які володіють медіаційними техніками, демонструють вищий рівень адаптивності, толерантності та стресостійкості, що є важливими складовими безпечного освітнього простору [2, с. 45-57].

Отже, формування медіаційних навичок у майбутніх соціальних працівників є важливим фактором забезпечення психологічної безпеки

освітнього середовища. Впровадження сучасних методів навчання медіації сприяє розвитку емоційної компетентності, зниженню рівня конфліктності та покращенню соціального клімату у навчальних закладах.

А інтеграція медіаційних технологій у систему підготовки соціальних працівників є необхідною умовою створення безпечного та комфортного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кривошеєва, Н. Медіація як інструмент вирішення конфліктів у соціальній роботі. Соціальна педагогіка: теорія і практика, 5(2), 2019. С.102-110.

2. Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний П86 посібник / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов; за наук. ред. Н. В. Лунченко. НАПН України, Укр. наук.- метод. центр практ. психол. і соц. роботи. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 134 с

3. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с

УДК 37.014

Глядик Марія Богданівна,
методист обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ООП

Динамічні процеси сучасного світу вимагають від педагога постійної готовності проводити різного роду дослідження у особистісно-орієнтованих обставинах зростання людини. Відповідно, освітня діяльність повинна носити перетворювальний характер і бути спрямована на виявлення, попередження та вирішення актуальних проблем навчання і виховання осіб із особливими освітніми потребами.

Процес реформування системи освіти ставить вимоги і до вдосконалення освітнього середовища, як комплексу умов та ресурсів, в яких здійснюється виховний та навчальний процес. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави вважати, що психологічна безпека освітнього середовища є умовою ефективності та результативності освітнього процесу. Саме тому актуальним сьогодні є вивчення організації такого середовища, що сприятиме всебічному розвитку особи з ООП, збереженню її психологічного здоров'я.

Питання освітнього середовища вивчали дослідники Д. Ельконін, К. Левін, К. Роджерс, В. Ясвін та ін. Серед сучасних педагогів та психологів проблему створення безпечного освітнього середовища для збереження психічного здоров'я дітей досліджують Н. Бойчук, Д. Князькіна, І. Марухина, І. Подтикан, Т. Цюман та ін.

Освітнє середовище є такою системою впливів та умов формування особистості, можливостей для її розвитку, що містяться в її оточенні. Під освітнім середовищем розуміють простір закладу освіти.

Якщо говорити про самі засоби навчання, то вони – ідеальний або матеріальний об'єкт, який використовують для засвоєння знань, формування досвіду пізнавальної та практичної діяльності. Ідеальними засобами є засвоєні раніше знання та вміння, а матеріальними – фізичні об'єкти, що їх застосовують для деталізації навчання учасниками освітнього процесу.

Засоби навчання – це матеріальний або ідеальний об'єкт, який «поміщений» між учителем і учнями і використаний для засвоєння знань, формування досвіду пізнавальної та практичної діяльності [1].

Засоби навчання – це матеріальні об'єкти, носії навчальної інформації і предмети живої природи, а також штучно створені людиною і використовувані педагогом і учнями в навчально-виховному процесі в якості інструменту їх діяльності [4].

Освітнє середовище є частиною соціального та життєвого середовища особистості. Головною ознакою освітнього середовища є створення системи

безпеки через виховання та навчання, а також через вирішення розвиваючих завдань. Освітнє середовище, включаючи всі аспекти та інструменти, має бути націлене на гармонійний розвиток здобувачів освіти, сприятиме ефективному освітньому процесу [6, с.308].

Безпечне освітнє середовище є станом освітнього середовища, для якого властиві комфортні взаємини всіх учасників освітнього процесу, дотримано всі необхідні норми безпеки кожного з них, відсутні прояви насильства та небезпек [5, с.10].

У сучасному освітньому середовищі існують фактори, які можуть спричинити негативний вплив на психічне здоров'я дитини, наприклад «стресова тактика педагогічного впливу; невідповідність методик і технологій віковим та індивідуальним можливостям дитини; нераціональність організації освітнього процесу; особливості рухового режиму, режиму відпочинку та харчування; недостатня психологічна компетентність педагогів; напруження розумових сил дитини на уроках та під час виконання домашніх завдань; емоційні і фізичні перенавантаження; відчуженість та упередженість до дитини з боку однолітків чи педагогів; напруга в міжособистісних стосунках та їх невідповідність вимогам» [4, с.172]

Несприятливе освітнє середовище може бути причиною підвищення рівня тривожності дитини, що матиме вплив на майбутнє становлення її особистості [2, с.177].

У безпечному освітньому середовищі мають бути відсутні фактори небезпеки, загрози, страх. Натомість безпекою буде такий стан, у якому дитина «має відчуття впевненості, почуття довіри до іншої особи або оточуючого середовища» [3, с.101]

Комфортність освітнього середовища є «оцінкою емоцій, почуттів та переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу» [1]. Дослідники також визначають, що «нерозвиненість системи психологічної допомоги в освітній установі може призвести до

неефективного психологічного супроводу дитини, а у педагогів – емоційного вигорання, і, як наслідок, спричинити професійну деформацію, що і в першому і в другому випадку є серйозною загрозою психічному здоров'ю особистості [1].

Отже, безпечне освітнє середовище є запорукою забезпечення психічного здоров'я здобувачів освіти і педагогів, як учасників освітнього процесу закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. Портал освітян України. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtnseredovishche-zakladu-osvti

2. Казаннікова О. В. Особливості прояву тривожності в молодших школярів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. Випуск 1. С.176–180.

3. Князькіна Д. В., Подтикан І. В. Психолого-педагогічний супровід процесу формування безпечного освітнього середовища. Педагогіка здоров'я: збірник наукових праць IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Педагогіка здоров'я». Чернігів, 2019. С.100-103.

4. Марухина І. Психологічна безпека освітнього середовища як умова збереження психологічного здоров'я здобувачів освіти. Редакційна колегія, 2020. С.171-176

5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища. Метод. посіб. К., 2018. 56 с.

УДК 378.12

Запорожцева Юлія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та андрагогіки КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР, м. Житомир

СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасні загрози та виклики ніколи не впливали на людину так сильно, як сьогодні. Перед українським суспільством постають все складніші завдання щодо створення умов з безпеки життя та діяльності людей, допомоги тим, хто цього потребує. Незалежно від того, подія є результатом дії людини чи природних сил, найголовніше – це реагування, яке має бути адекватним,

миттєвим та ефективним. Вимоги до сучасної освіти зумовлені, з одного боку, демократизацією та гуманізацією, а з іншого – ускладненням внутрішнього світу учнівського контингенту, а саме зниженням психічного здоров'я, викликами умов воєнних дій тощо [1]. Тому, посилюється потреба в ефективному психологічному забезпеченні діяльності педагогічного колективу. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до суб'єктів освіти – педагогів.

Психологічна компетентність потрібна усім представникам сфери «людина – людина», до яких повною мірою відноситься педагогічна діяльність. Психологічна компетентність є внутрішнім особовим інструментарієм фахівця, сприяючим ефективнішому виконанню його професійної діяльності [2]. Тому, в сучасних умовах розвитку системи освіти, важливого значення набувають питання забезпечення: безпечного психологічно комфортного освітнього середовища для всіх здобувачів освіти; набуття педагогічними працівниками відповідних компетентностей щодо роботи з дітьми, які отримали психологічну травму; соціально-емоційної підтримки педагогічних працівників.

У психологічній і педагогічній науках проблема професійної компетентності, формування психолого-педагогічної компетентності педагогів досліджується в різних напрямах та аспектах. Так, вчені Дубасенюк О., Кобернік О., Лазаренко Л., Тонконога О., Хоружа Л. та інші у своїх дослідженнях відзначають, що професійний педагог має володіти ефективними навичками психолога, знати особливості своєї особистості, сильні та слабкі сторони професійної компетентності, мати адекватну самооцінку, навички саморегуляції тощо. З іншого боку, педагог має розуміти вікові, індивідуальні особливості своїх здобувачів освіти, використовувати ці знання в процесі налагодження з ними ефективної взаємодії та з іншими учасниками партнерства в освіті. Крім того, педагог, як і психолог, повинен мати великий запас знань з області психології управління, конфліктології, психології спілкування та інших напрямків психологічного знання. Так, психологічна компетентність педагогічного працівника повинна включати вміння сприймати психологічну

інформацію, усвідомлювати її, вибудовувати на її основі системи стосунків, приймати конструктивні й зважені психологічні рішення, раціонально мислити тощо. Частково ці питання розкриваються у педагогічній спадщині А. С. Макаренка, С. Т. Шацького, В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі та ін. [2, 3]. Найбільш значущими можна рахувати суб'єктивні чинники, оскільки від них залежить специфіка професійної компетентності педагога, характер його діяльності. До суб'єктивних чинників можна віднести рівень самосвідомості, професійні цінності, розвиток рефлексії, ставлення до власної професійної компетентності тощо [3,4].

Метою представленого дослідження є аналіз рівня професійної компетентності педагога щодо необхідності організації ефективного освітнього процесу в умовах сьогодення; узагальнення психологічних умов та факторів, що стимулюють створення безпечного психологічного комфортного середовища, виділення форм ефективної взаємодії між учнем та вчителем.

Розмірковуючи над тим, що може допомогти стабілізувати освітній процес в умовах війни, третина керівників вказують на потребу в психологічній підтримці педагогів та здобувачів освіти, а також на забезпечення умов для ефективної організації освітнього процесу: укриття, доступ до електроенергії та інтернету, ефективні форми взаємодії з усіма учасниками партнерської взаємодії тощо. Відповіді директорів співвідносяться із запитом третини вчителів про психологічну підтримку, про нестабільні умови як головну перешкоду якісного освітнього процесу. Велика кількість вчителів відносять до викликів такі психологічні фактори: про зниження мотивації здобувачів освіти до навчання зазначили 50 % вчителів, нестабільний психоемоційний стан здобувачів та вчителів – 35 % та 16 % відповідно, брак підтримки батьків – 18 %. Зважаючи на те, що 2022–2023 навчальний рік для всіх учасників освітнього процесу виявився екстремальним, психоемоційний стан здобувачів освіти погіршився. На 20 % зменшилася кількість старшокласників, які почуваються у безпеці. Рік тому 81 % учнів/учениць у селах та 85 % у містах

зазначали, що почуваються безпечно, у січні 2023 року так відповіли 65 % у містах та 69 % у селах. В розрізі регіонів різниці у відповідях здобувачів освіти про те, як вони почуваються у 2022/2023 навчальному році, фактично не виявлено. Частково це можна пояснити тим, що вихованці зі Сходу та Півдня перебувають за кордоном або в інших регіонах України — у Центрі та на Заході. Менше старшокласників також стали почуватися спокійними - 51 % у містах та 55 % у селах, якщо порівняти з попереднім 2021–2022 навчальним роком – 79 % у містах та 76 % у селах. Відповідно і рівень тривоги зріс: якщо в минулому році її відчували – 13 % учнів/ учениць у містах та 14 % в селах, то у 2022–2023 н.р. – 25 % у містах та 24 % у селах. В цьому навчальному році старшокласники у містах відчувають себе більш втомленими – 52 %, якщо порівняти з попереднім роком – 33 %. Відповідно, діти відчувають себе менш енергійно – 38 % у містах та 49 % у селах), ніж минулого року – 53 % у містах та 59 % у селах. Також зменшилася кількість учнів/учениць, які відчувають себе щасливими: цьогоріч це 45 % у містах та 50 % у селах, тоді як минулого року таких було 67 % у містах та 62 % у селах. Крім того, майже на половину зменшилася кількість здобувачів освіти , які відчувають себе розслаблено – 29 % у містах та 34 % у селах, у минулому році так зазначали 60 % у містах та 65 % у селах, та вдвічі зросла кількість тих, які почуваються напружено – 41 % у містах та 36 % у селах цього року та 22 % у містах і 21 % у селах – минулого року [5].

Ідея закладу освіти, як психологічного безпечного та комфортного середовища для дітей, орієнтоване на потреби дитини та природні процеси їх розвитку, має на меті замінити традиційний дисциплінарний підхід до виховання на позитивний підхід до роботи з дитиною та сім’єю. Найважливіша відмінність позитивного підходу від дисциплінарного в тому, що замість пошуку недоліків та засобів покарання позитивний підхід орієнтується на виявлення актуальних потреб дитини, котрі проявляються в її поведінці, щоб виявити можливі шляхи їхнього задоволення для позитивної трансформації

поведінки чи емоційного стану дитини з обов'язковою опорою на сильні сторони дитини та активізацією її досягнень та ресурсів (салютогений підхід) [6, 8].

Вчитель повинен максимально усувати ті фактори, які сприяють виникненню стресових станів, створити такі умови, при яких учні почувалися б вільно, їм було б цікаво «пізнавати світ» та робити свої щоденні, хоч і невеликі відкриття. Основними доступними інструментами можуть стати створення творчих осередків, спілкування у відкритому, вільному від будь-яких форм насилля середовищі, емоційний добробут, організація процесу навчання через активні методи та прийоми, диференційовані вправи, проектна діяльність, ігрові методи, скринька довіри, прослуховування музики чи перегляд фільмів за бажанням чи потребою, підсумки у зростанні, активізація пізнавальних вмінь, створення ситуації успіху, де враховуються індивідуальні психологічні особливості кожної дитини тощо. А це передбачає систематичне професійне зростання та вдосконалення фахових вмінь педагога: професійна рефлексія саморегуляція, самоосвіта, розвиток соціально-емоційних навичок та психосоціальних вмінь, критичне мислення тощо.

Психологічна компетентність педагогічних працівників визначається не тільки як теоретико-психологічна обізнаність, а у першу чергу як сформована система професійних цінностей та навичок професійного спілкування, не тільки як навички педагогічної взаємодії, а як система професійного ставлення до учня [7]. Адже дієвішу та ефективнішу допомогу та підтримку дитині можна надати лише за умови поваги до її внутрішнього процесу, довіри до її здатності відчувати, орієнтуватися на її почуття та стани.

Сьогодні проблема психологічної компетентності педагога є актуальною та потрібною, її значущість для підвищення ефективності педагогічної діяльності і розвитку особистості педагога очевидна. Отже, безпечне психологічне освітнє середовище закладу освіти, як важлива складова життєвого простору дитини, має сформувати, створити та активізувати

достатньо ресурсів, щоб надавати ефективну психосоціальну підтримку дітям, які постраждали внаслідок воєнного конфлікту, з метою формування та розвитку у них психологічної стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кондратець І. Формування професійної рефлексії у педагогів / Іванна Кондратець // *Практичний психолог: Школа.* 2013. № 3. С. 34–38.
2. Захист психічного здоров'я учасників освітнього процесу в умовах війни та повоєнного часу : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої 105-й річниці від дня народження В. Сухомлинського, 05.05.2023 / уклад. О.Е. Жосан. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. 320 с.
3. Коберник О. М. Організація виховного процесу на засадах проективної педагогіки // *Педагогіка і психологія.* 1998. №4. 192 с.
4. Лазаренко Л. А. Психологічна компетентність педагога як чинник професіоналізації // Сучасні наукомісткі технології. 2008. № 1. С. 67.
5. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf - Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році / ДСЯО. 2023. URL: https://sqe.gov.ua/wpcontent/ uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf
6. URL: ttps://nus.org.ua/2024/10/25/novyj-profesijnyj-standart-vchytelya-analizuyemo-osnovni-zminy/#google_vignette
7. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. /ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2022.
8. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdfhttps://mon.gov.ua/static- objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Bryf. Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf

УДК 37.032

Ігнатюк Ольга Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИКЛАДАЧА І МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ-ЛІДЕРА

Система вищої освіти в Україні продовжує оновлення, інтегруючись в європейський та світовий освітній простір. В Законах України «Про вищу освіту» [1], Концепції розвитку освіти в Україні на період 2015-2025 рр. [2],

Стратегії розвитку освіти в Україні на період 2022-2032 рр. [3] визначений комплекс заходів щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні, стрижнем якого є підготовка висококваліфікованих кадрів, професійна компетентність, яких має відповідати світовим стандартам. Реагування на необхідність вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців-лідерів усіх спеціальностей в технічному університеті багато в чому залежить від адекватності та ефективності обраних засад організації освітнього процесу у закладі вищої освіти, особливо в умовах воєнного стану [4].

Формування освітнього середовища складається з цілого ряду основних і допоміжних компонентів [5; 6]. Не можна виділити більш-менш впливові складові, адже успішне здійснення освітнього процесу можливо лише в умовах гармонійного сполучення усіх компонентів. Завдання побудови системи сучасного вищої освіти – не нав’язування здобувачеві певної кількості інформації, а створення умов, у яких він сам буде прагнути її опанувати [6;7].

З метою визначення рангу впливу складових освітнього середовища на особистісно-професійний розвиток здобувачів технічного університету, у межах педагогічного експерименту, який проводився в НТУ «ХПІ» з 2021/22 по 2023/24 навчальні роки, було розроблено анкету-опитувальник і отримано відповіді респондентів стосовно впливу освітнього середовища на формування готовності здобувача до професійного самовдосконалення під час навчання в університеті. До анкети-опитувальника увійшло декілька наступних блоків з досить ретельним переліком певних складових, що мали відношення до змісту блоків із рангом значущості складових освітнього середовища на особистісний розвиток здобувачів: «Особистість викладача» (2.82), «Особистість здобувача» (3.07), «Зміст освіти» (3.57), «Потенційні можливості здобувача» (3.43), «Педагогічні технології» (3.95), «Умови організації навчального процесу» (4.12).

Зазначимо, що в органічній сукупності й гармонічній взаємодії зі змістом освіти й особистістю викладача, такі фактори, як комфортність умов

пізнавальної діяльності; створення сприятливої емоційної атмосфери; формування духовності й естетичного смаку; розкриття й розвиток творчих здібностей; виховання високих морально-етичних принципів формують діючі передумови успішного вирішення основного завдання системи освіти – виховання творчої індивідуальності, духовно багатої й високо-моральної особистості сучасного фахівця-лідера, здатного до постійного розвитку і самовдосконалення.

Однак, крім внутрішньовузівських компонентів, на навчально-виховний процес значно впливають і такі зовнішні фактори, як економіка, політика, культура та інші соціальні феномени. Ці дві групи факторів перебувають у тісному взаємозв'язку й взаємозалежності. Перебування країни в умовах воєнного стану, безпосередньо впливає на матеріально-технічну базу університету, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на якість освіти. Безумовно, що визначна роль у забезпеченні ефективності педагогічного процесу належить *особистості викладача* не тільки як керуючій підсистемі навчання, передачі інформації, але й як організатора якісного її прийому, сприйняття й засвоєння майбутніми фахівцями-лідерами – учасниками керованій підсистеми навчання [7].

Професійні якості викладача, стиль спілкування, педагогічний такт, майстерність, вимогливість до здобувача вищої освіти у навчальному процесі, – ось таким чином визначений ранг значущості складових блоку «Особистість викладача». Однак не можна обмежувати значення особистості викладача тільки цими функціями. Особистісні якості викладача, його неповторна індивідуальність у не меншій мірі, ніж інформація, яку він викладає, впливають на особистість студентів, формуючи й виховуючи їх. Особистість викладача робить сильний психологічний вплив на здобувача освіти. Від неї багато в чому залежить емоційна атмосфера в навчальній аудиторії під час занять.

У створенні сприятливого психологічного клімату освітнього середовища важливу роль відіграють етика й естетична складова спілкування викладача зі

здобувачами освіти. Естетика навчання й виховання як один із діючих факторів освітнього середовища набуває особливого значення. Педагог, викладач, здатний красиво й переконливо говорити про свій предмет, що вміє «пожвавити» математичні формули й інженерні розрахунки, знайти естетичний компонент у повсякденності, здійснює, незалежно від навчального предмету, можливо, головну виховну функцію – формує духовний і моральний склад людей, від яких залежить майбутнє суспільства, його усталений розвиток.

Обробка результатів опитування показала, що здобувачі вищої освіти віддають перевагу демократичному стилю керівництва групою (83 % респондентів), 12 % респондентів відзначають прояви авторитарного стилю керівництва групою, решта респондентів відзначила існування ліберальних підходів у керівництві групою, особливо у молодих викладачів, у яких ще замалий педагогічний стаж.

Зазначимо, що до числа особливостей організації професійної підготовки майбутніх фахівців-лідерів, викладачів вищої школи з числа докторів філософії педагогічних та технічних спеціальностей в умовах воєнного стану при організації надзвичайного віддаленого навчання (НВН) та гібридних (змішаних) форм варто віднести запровадження мобільного навчання, розв’язання питання педагогічного контролю здобувачів освіти та підвищення їх мотивації до навчання в означених умовах. У цьому контексті в теорії і практиці вищої освіти постає проблема поєднання традиційних методів навчання з інноваційними педагогічними технологіями, оскільки особливості професійної підготовки майбутніх докторів філософії полягають у тому, що вони мають адаптуватися до зовнішнього середовища, яке швидко змінюється у зв’язку з еволюційним розвитком ІКТ [2; 6]. Саме від того, наскільки ця адаптація буде успішною, залежать їхній успіх, кар’єра та самореалізація.

Практика довела, що за умов сьогодення при організації надзвичайного віддаленого навчання необхідно формувати у викладача ІКТ компетентності: обрати та застосувати хмарні інструменти віртуальної взаємодії учасників

освітнього процесу: наприклад, миттєвий зв'язок, оповіщення (Viber, WhatsApp, Telegram,e-mail); співпраця з навчальними матеріалами, коментування, обговорення, консультування та психологічна підтримка (ZOOM,Skype); підготовка проведення занять, оголошення, організація і проведення (сайт установи, Office 365,Viber, WhatsApp, Telegram,e-mail, ZOOM,Skype) тощо.

Таким чином, сьогодні відбуваються інтеграція в європейський освітній простір, глобальні трансформації в суспільстві, інтеграційні процеси на всіх рівнях освітніх систем, стрімкий розвиток інформаційних технологій.

Слід зазначити, що головним, стратегічним напрямком розвитку системи освіти повинне стати вирішення проблеми особистісно-орієнтованої освіти, у якій особистість здобувача була б у центрі уваги педагога, у якій діяльність навчання – пізнавальна діяльність, а не викладацька, була б провідною в системі «викладач–здобувач». Навчання повинно будуватися за технологією співробітництва, та залежно від цілей і завдань таке навчання може бути організоване як у малих групах, так і при колективному навчанні.

Аналізуючи проблему створення освітнього середовища, відзначимо не тільки *зміст навчального процесу, методику й технологію навчання*, але й такі не менш важливі компоненти, як планування безпечного освітнього середовища, його загальну архітектуру відповідності освітнім цілям. Опитування респондентів відповідно до визначення рангу значущості у блоці «Умови організації навчального процесу» довели, що більш значущім для майбутнього фахівця є довіра, комунікація в системі «викладач-здобувач», «здобувач-здобувач», достатньо добрі і позитивні психологічні умови навчання, і тільки після того звертає на себе увагу технічне оснащення, комфортність та безпечність освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Верховна Рада України. *Закон України Про вищу освіту (документ 1556-VII, зі змінами)*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. (Дата звернення: 14.02.2025).

2. Проект «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років». На сайті: Освітня політика: портал громадських експертів. URL http://education-ua.org/ua/draft-regulations/319-proekt-kontseptsiya-rozvitku-osviti-ukrajini-na-period-2015-2025-rokiv (Дата звернення: 14.022025).

3. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. №286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80/stru#Stru. (Дата звернення: 14.02. 2025).

4. Освіта і війна в Україні. URL: https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini24-lyutogo-1-kvitnya-2022/ (Дата звернення: 14.02.2025 р.).

5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод.посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с.

6. Ігнатюк О. А. Організаційно-методичні особливості якісної професійної підготовки магістрів та докторів філософії педагогічних і технічних спеціальностей в умовах надзвичайно віддаленого та змішаного навчання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: VII МНПК 16-18 березня 2023 р., ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. С. 212-216.

7. Романовський О. Г., Ігнатюк О. А. Вимоги ринку праці та ключові тенденції формування «якісного» майбутнього фахівця другого та третього рівнів підготовки спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2022. № 1. С. 3–16. URL: http://tipus.khpi.edu.ua/

УДК 304

Калько Ірина Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-наукових дисциплін та методики їх викладання Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Сіверськодонецьк

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Формування соціально-значущих якостей особистості у дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства в цілому. Така особистість здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, зберегти духовні цінності українського народу, підтримувати європейські цінності, готова до виконання обов’язку щодо захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України.

Утвердження української національної та громадянської ідентичності є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а отже, набуває особливого

значення для сфери національної безпеки і оборони. Суттєвий вплив на соціально-економічну ситуацію в державі, а відповідно і на формування національної свідомості в цілому та її регіонах протягом останніх років чинять такі виклики та загрози, як збройна агресія Російської Федерації проти України, тимчасова окупація частини території України, демографічна криза, епідемічна ситуація, проблеми у сферах освіти, науки, культури, відсутність єдиної системи національно-патріотичного виховання в регіонах [2].

На сучасному етапі дедалі більшої актуальності набуває проблема відтворення в суспільстві духовної, високоморальної особистості – творця власного майбутнього, гуманіста, патріота. Адже зміцнити і розвинути демократичну правову державу можуть громадяни, які люблять свій народ, мають людську гідність, національну самосвідомість, гуманістичну моральність, знають свої права і свободи та вміють цивілізовано відстояти їх, сприяючи громадянській злагоді в суспільстві. Оновлення держави неможливе без змін у системі освіти, розробки прогресивних технологій, гуманізації та демократизації.

Виховання особистості знайшли своє відображення у працях педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенка, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського, Я. Чепіги, які значну увагу приділяли вихованню любові до своєї країни, рідної мови, поваги до історичного минулого. Окремі аспекти національно-патріотичного виховання розробляють І. Бех, Л. Березівська, С. Гончаренко, С. Лопатюк, О. Савченко, Н. Скотна, Г. Корж, О. Сухомлинська та інші знані науковці. Питання формування національної свідомості особистості стали предметом вивчення таких науковців, як О. Бандура, Н. Волошина, А. Капської, Є. Пасічника, Б. Степанишина. Психологічні засади патріотичного виховання досліджували П. Блонський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, О. Петровський, І. Синиця, П. Якобсон та ін.

Метою формування соціально-значущих якостей особистості є готовність самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну,

правову, соціальну державу, і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві, толерантно ставитися один до одного.

Ми маємо утверджувати у свідомості дітей та молоді загальнолюдські цінності, повагу до культурного та історичного минулого України; виховувати повагу до Конституції України, Законів України; підвищувати престиж військової служби, повагу до військових ЗСУ, як до захисників держави, наших героїв; сприяти набуттю досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів; формувати толерантне ставлення до інших народів, культур і традицій; культивувати кращі риси української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи; формувати мовленнєву культуру; спонукати до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму та ін.

Загальний сенс формування соціально-значущих якостей особистості полягає у систематичному цілеспрямованому впливі на свідомість, волю та поведінку з метою формування цілісної громадянської позиції, що ґрунтується на високих морально-етичних ідеалах, цілях, переконаннях, нормах поведінки та самосвідомості особистості. Це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у дітей та молоді високої громадянської свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності,

незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Основні риси людини формуються у молодому віці під впливом загальнолюдських цінностей, у взаємодії особистості з суспільством, яке на кожному етапі репрезентують родина, освітні заклади та інші соціальні інститути. Особлива відповідальність за виховання та розвиток дітей та молоді покладається на батьків, членів родин та педагогів, які спроможні ефективно формувати самосвідомість, впливаючи не лише на інтелектуальну, а й на емоційну сферу особистості. Освітні заклади разом з батьками мають невичерпні можливості для здійснення громадянського, національно, патріотичного виховання особистостей, формування у них відповідних знань, цінностей, моделей поведінки.

Вищезазначене можливо досягти шляхом реалізації таких виховних завдань: забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та можливостей; виховання правової культури; сприяння набуттю соціального досвіду, успадкування духовних та культурних надбань народу; оволодіння та вживання державної мови як духовного коду нації; відновлення і вшанування національної пам'яті; формування психологічної та фізичної готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язків; забезпечення духовної єдності поколінь; виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадської діяльності; реалізація індивідуального підходу до особистості; формування потреби у постійному інтелектуальному, духовному і моральному збагаченні та самовдосконаленні; активізація участі батьків, родин у освітньому процесі, створенні додаткових можливостей для розвитку особистості; створення представниками різних установ спільних творчих колективів, об'єднань з метою поліпшення умов для розвитку та виховання дітей та молоді.

Важливим є вивчення історії, культури, традицій, звичаїв країни, кращих досягнень у галузях науки, освіти, техніки, мистецтва як минулого, так і сучасного, створення реальних умов для прояву творчих здібностей особистостей.

Григорій Сковорода, відзначав, що головне для кожного – стати людиною, а це означає – стати собою, шляхом до цього є пізнання та самопізнання, творення і самотворення [1]. Свідома діяльність людини, яка керується знаннями, усвідомленням власної відповідальності як за себе, так і за суспільство в цілому, має стати домінуючою тенденцією нашого часу. Тому формування особистості сучасного типу є одним із найважливіших завдань сьогодення, реалізація якого покладається на низку соціальних інститутів, зокрема освітніх.

Задля забезпечення умов вільного творчого розвитку кожної особистості, стратегічним напрямом діяльності освітніх закладів має бути особистісно орієнтований підхід. Мета вищезазначеного підходу полягає в тому, щоб знайти, підтримати, розвинути людину в людині й закласти в ній механізми самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання тощо, що в комплексі є необхідним для становлення самобутнього особистісного образу та діалогічної й безпечної взаємодії з людьми, культурою, цивілізацією, сповідуючи становлення людини як особистості, її образу, неповторної індивідуальності, духовності, творчого початку.

Особистісно орієнтований підхід може слугувати підвищенню мотивації дітей та молоді щодо формування їхньої власної життєвої позиції. Мотивація є стимулом, який спонукатиме особистість до конкретних форм діяльності або поведінки. Одна й та ж діяльність може здійснюватися з різних особистісних мотивів (ідей та уявлень, почуттів і переживань та ін.). Тому необхідно використовувати саме особистісно орієнтований підхід – послідовне ставлення до особистості, як до самосвідомого відповідального суб’єкта власного

розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство) можна реалізувати перспективну і демократичну модель виховання громадянина-патріота.

Таким чином, для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання та розвитку. Система заходів виховання та розвитку повинна бути направлена на формування цілісної і гармонійно розвиненої особистості з високою національною самосвідомістю. Така особистість – це, насамперед, гуманіст, для якого пріоритетом є загальнолюдські цінності, це людина з широким світоглядом, розвинутим інтелектом, належним рівнем загальної, політичної та правової культури. Досягти це можливо лише за умови об'єднання зусиль і залучення до вищезазначеної проблеми педагогів, батьків, членів родин та тих, хто впливає на процес соціалізації підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Григорій Сковорода у сучасному багатовимірному світі : зб. тез VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16 листопада 2022 р.). Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 316 с.

2. Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року. Постанова КМУ № 864 від 30.07.2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text (дата звернення : 20.02.2025 р.).

УДК 378.053.67:88

Кінах Неля Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГА

Соціально-емоційний розвиток педагога набуває все більшої актуальності у сучасному освітньому просторі. Це не просто тренд, а необхідність, зумовлена комплексом чинників, які впливають на якість освітнього процесу та добробут як педагогів, так і учнів.

Чому це так важливо? По-перше, зміни в суспільстві, що зумовлені технологічним прогресом, трансформацією системи освіти, глобалізацією, створенням нових викликів для освіти. Тому, педагоги повинні бути готовими адаптуватися до цих змін, а для цього їм необхідні розвинені соціальні та емоційні навички. По-друге, індивідуалізація навчання. Сучасна освіта все більше орієнтована на індивідуальні потреби кожного учня. Щоб забезпечити такий підхід, педагогам необхідно розуміти емоційний стан учнів, їхні сильні сторони та слабкі місця, а також вміти будувати з ними довірливі відносини. По-третє, профілактика вигорання, адже педагогічна професія є емоційно виснажливою. Розвинені соціальні та емоційні навички допомагають педагогам краще справлятися зі стресом, запобігають вигоранню та підвищують рівень задоволеності від роботи. По-четверте, створення позитивного клімату в класі, адже відносини між учителем і учнями мають значний вплив на освітній процес. Педагоги, які володіють високим рівнем емоційного інтелекту, здатні створити в класі атмосферу довіри, взаєморозуміння та підтримки, що сприяє ефективному навчанню. По-п’яте, розвиток соціальних навичок учнів. Педагоги є для учнів важливими рольовими моделями. Спостерігаючи за поведінкою вчителя, учні наслідують її, формуючи власні соціальні навички.

Питання соціально-емоційного розвитку розглядають І. Савчин, С. Якімова, О. Поліщук, В. Сергієнко, О. Матвієнко, J. Cohen, N. Onunaku, S. Clothier, J. Popp та ін.; розвиток соціально-емоційних навичок досліджують науковці Г. Рекун, М. Свіденська, D. Jones, M. Greenberg, M. Crowley; шляхи впровадження в освітній простір України програми соціально-емоційного та

етичного навчання пропонують О. Глоба, Л. Гриневич, Т .Дрожжина, О. Елькін, О. Масалітіна та ін.

Соціальний розвиток включає формування навичок ефективного спілкування, співробітництва і вирішення конфліктів, і просування таких позитивних цінностей, як повага і терпимість. Емоційний розвиток включає розуміння і управління своїми емоціями, що необхідно для особистого і професійного успіху. Розвиток емоційного інтелекту допомагає встановити самосвідомість, саморегуляцію, стійкість та позитивну самооцінку. Педагоги можуть підтримувати емоційний розвиток, навчаючи дітей визначати та висловлювати свої почуття, регулювати свої емоції та розробляти стратегії виживання за допомогою таких дій, як розповідь історій, малювання та гра.

Вчителі можуть сприяти соціальному розвитку, створюючи інклюзивне та безпечне середовище, використовуючи відновлювальні методи, надаючи консультаційні послуги та сприяючи позитивним відносинам за допомогою позакласних занять. Групові заняття, рольові ігри та дискусії можуть навчити ділитися думками та почуттями, слідувати по черзі та доречно висловлювати свої думки та почуття. Участь сім'ї та спільноти має вирішальне значення, оскільки батьківські збори, семінари та громадські заходи надають батькам ресурси для ознайомлення з навичками та компетенціями своїх дітей [1, с. 134-201]. У такому випадку дуже важлива розробка правильної навчальної програми, яка відповідає місії та цілям школи та включає відповідні віку заходи та уроки, щоб допомогти учням розвинути соціальні та емоційні компетенції, такі як самосвідомість, самоврядування, соціальна обізнаність, навички взаємовідносин та відповідальне прийняття рішень. І також необхідне регулярне оцінювання ефективності програми соціально-емоційної освіти та внесення коректив у міру необхідності. Це може включати збір відгуків від учнів, вчителів та батьків, а також використання даних для визначення сильних сторін та областей, що потребують покращення [1, с. 134-201].

Ми вважаємо, що соціально-емоційний розвиток педагога – це багатогранний процес, що охоплює формування та вдосконалення в особистості педагога сукупності соціально-емоційних компетентностей, необхідних для ефективної педагогічної діяльності. Він передбачає не лише знання теорії, а й здатність застосовувати ці знання на практиці, будуючи конструктивні взаємини з учнями, колегами та батьками. Ключовими компонентами соціально-емоційного розвитку педагога є:

- емоційний інтелект: здатність розпізнавати власні та чужі емоції, керувати ними, а також використовувати емоції для мотивації себе та інших. Для педагога це наче компас, який допомагає орієнтуватися в складних ситуаціях, будувати міцні відносини з учнями та колегами, а також створювати сприятливе освітнє середовище. Педагог з високим рівнем емоційного інтелекту здатний краще розуміти почуття учнів, співпереживати їм та створювати атмосферу безпеки і довіри в класі.

- емпатія: здатність розуміти і співпереживати іншим людям, бачити світ їхніми очима. Емпатія допомагає педагогу налагодити довірливі стосунки з учнями, що є основою для ефективної педагогічної діяльності. Завдяки емпатії педагог може краще зрозуміти індивідуальні потреби кожного учня і підібрати для нього оптимальний підхід до навчання. Коли учні відчувають, що педагог цікавиться їхніми думками та почуттями, вони більш мотивовані до навчання і досягнення успіхів. Прикладами прояву емпатії в роботі педагога є: 1) вислуховування: коли учень розповідає про свою проблему, педагог уважно слухає його, не перебиваючи і не даючи оцінок; 2) підтримка: педагог підтримує учня в складних ситуаціях, виявляючи розуміння і співчуття; 3) індивідуальний підхід: педагог враховує індивідуальні особливості кожного учня, його темпи навчання і стилі пізнання. 4) співпраця: педагог будує взаємовідносини з учнями на основі взаємоповаги і співпраці;

- саморегуляція: здатність контролювати свої емоції, думки та поведінку, особливо в стресових ситуаціях. Педагоги часто стикаються з великим

навантаженням, високими очікуваннями і різноманітними стресовими ситуаціями. Саморегуляція допомагає зберегти емоційну рівновагу і ефективно працювати навіть у складних умовах. Стратегіями саморегуляції для педагогів є: техніки релаксації: дихальні вправи, медитація, йога допомагають зняти напругу і відновити внутрішню рівновагу; фізична активність: регулярні фізичні навантаження сприяють виробленню ендорфінів – гормонів щастя, які допомагають боротися зі стресом; здоровий спосіб життя: правильне харчування, достатній сон і відпочинок – запорука гарного самопочуття і високої працездатності; позитивне мислення: фокусування на позитивних аспектах роботи, візуалізація успіху допомагають підтримувати оптимістичний настрій; соціальна підтримка: спілкування з колегами, друзями і родиною допомагає зняти емоційне навантаження; професійний розвиток: регулярне підвищення кваліфікації, відвідування тренінгів і семінарів допомагають відчувати впевненість у своїх силах і підвищують задоволеність роботою; ведення щоденника: запис своїх думок і почуттів допомагає краще зрозуміти себе і знайти ефективні способи саморегуляції.

- соціальні навички: здатність ефективно спілкуватися, співпрацювати, вирішувати конфлікти і будувати міжособистісні стосунки. Це не просто додаткова здатність, а необхідна умова для ефективної педагогічної діяльності. Вони дозволяють вчителю будувати міцні відносини з учнями, створювати сприятливу атмосферу в класі та мотивувати дітей до навчання. Спостерігаючи за поведінкою вчителя, учні наслідують його, формуючи власні соціальні навички.

- самосвідомість: це здатність усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, емоції, мотивацію та вплив на інших. Це основа для професійного розвитку, оскільки дозволяє педагогу краще розуміти себе, свої потреби та цілі [6].

Фактори, що впливають на соціально-емоційний розвиток педагога: 1) особистісні характеристики: темперамент, рівень тривожності, самооцінка; 2)

професійний досвід: стаж роботи, тип навчального закладу, специфіка навчального предмета; 3) навчання і розвиток: проходження тренінгів, семінарів, участь у професійних спільнотах. 4) організаційна культура закладу освіти: підтримка адміністрації, наявність програм менторства, атмосфера в колективі [4].

Отже, соціально-емоційний розвиток педагога є важливим фактором, який впливає на якість освітнього процесу та добробут усіх учасників, а також невід'ємною частиною його професійної компетентності. Інвестуючи в розвиток соціальних та емоційних навичок педагогів, ми створюємо умови для формування нового покоління, здатного жити в гармонії з собою та людьми, які нас оточують, сприяємо підвищенню якості освіти та створюємо умови для всебічного розвитку учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильківський І. Дисертація «Виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку». Київ 2021. 331 с. URL: https://nubip. edu.ua /sites/ default /files/u145 /disvasilkivskiy. pdf

2. Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та ін. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа». Київ 2021. Україна: Шкільний світ.

3. Abdulla F., Kasese-Hara M.. Care worker perspectives on the socio-emotional adjustment of orphans in residential homes. An International Interdisciplinary Journal for Research, Policy and Care. 2020. Vol. 15 (1),P. 77–84. DOI: https://doi.org/10.1080/17450128.2020.1719250.

4. Antognazza D. Social and Emotional Education in Switzerland -a tale of a composite country. University of Applied Sciences and Arts of Southern Switzerland. Switzerland. 2020.

5. Moroni,G., Nicoletti,C., & Tominey,E. (2019). Child socio-emotional skills: The role of parental inputs. Institute of Labor Economics (IZA).

6. Sorrenti,G., Zölitz,U., Ribeaud,D., & Eisner,M.(2020). The causal impact of socio-emotional skills training on educational success.University of Zurich, Department of Economics, Working Paper, 343 s.

УДК 378:004.77

Книш Інна Василівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут», м. Харків;
Панфілов Юрій Іванович,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

ПРАКТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

«Безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливлюють вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин» [5].

Як наголошено в документах Державної служби якості освіти України [1], під час збройних конфліктів питання вбезпечення всіх учасників освітнього процесу в закладах освіти набуває надзвичайної актуальності. Про це свідчить і ціла низка законодавчих актів: «Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів» [2], «Декларація про безпеку шкіл» [10], «Декларація ООН про безпеку шкіл» [16], «Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти» (розроблено Державною службою якості освіти та Державною службою з надзвичайних ситуацій [7] спільно з експертами

ініціативи «Система забезпечення якості освіти», впроваджуваної в межах проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що реалізується компанією Alinea International коштом канадського уряду, а також надано Міністерством освіти і науки України [9]), «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» [8] та ін.

Передусім ідеться про те, що під час військових дій і впродовж тривалого часу після їх завершення всі заклади освіти України мають працювати в нових умовах з огляду на вимогу щодо безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу. Тож облаштування укриттів та організація безпечного освітнього простору в закладах освіти є одним із найважливіших завдань для їхніх керівників. З початком нового навчального року в кожному закладі освіти ухвалюватиметься рішення щодо форми організації освітнього процесу (очно, дистанційно чи в змішаному форматі). Це рішення залежатиме, зокрема, від безпекової ситуації, наявності, стану та місткості укриттів і від результатів обстеження закладу освіти спеціальними комісіями.

Як зазначає науковець Юрій Панфілов, «перспективи використання ІКТ в освіті пов’язані, перш за все, з розвитком Інтернету як глобального інтерактивного навчального середовища. Поза сумнівом, технологічний потенціал їх величезний. Вони дозволяють перейти до проведення повноцінних наукових або технологічних експериментів, комп’ютерного моделювання об’єктів і систем. Прагнення до інтеграції у сфері освіти, як одна з світових тенденцій, диктує необхідність формування єдиного світового освітнього простору» [6]. Саме тому нині актуалізується питання щодо необхідності використання ІКТ у освіті (на чому ми неодноразово наголошували в попередніх публікаціях [11; 12; 13; 14]), адже інформація все більше набуває ваги соціально значущого ресурсу й спонукає заклади освіти змінювати спосіб організації освітнього процесу. Одним із провідних завдань галузі освіти стає підготовка фахівців, здатних виконувати свої професійні функції передусім завдяки вільному володінню ІКТ та їх ефективному використанню в

професійній діяльності тощо. До того ж сам освітній простір має розглядатись як складне, цілісне, динамічне й відкрите середовище.

Отже, інформатизація освіти трактується як упорядкований набір взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на активне залучення ІКТ і використання їхніх можливостей усіма учасниками освітнього процесу. ІКТ стають його невід'ємним складником, сприяючи розвитку креативності, покращенню когнітивних здібностей та їх використанню в практичній діяльності.

Задля оптимального впровадження ІКТ у освітній процес доцільно використовувати низку практик:

1) розподілу навчально-методичного матеріалу (автономні програмні засоби, навчальні посібники, методичне забезпечення, навчально-методичні комплекси та навчальні модулі);

2) інтерактивності в організації роботи, що вможливлюють педагогічну взаємодію учасників освітнього процесу;

3) модульності навчання, що передбачають вибудовування контенту у вигляді окремих розділів і загальноосвітніх курсів, кожен розділ яких поділено на невеликі дидактичні одиниці заради досягнення конкретних цілей освітньо-виховного процесу;

4) доступності під час подання навчального контенту (інтерактивні елементи навчальних модулів для забезпечення зв'язку між поняттями; методичні вказівки в модулях щодо виконання індивідуальних дослідницьких проєктів; самостійні завдання, контрольні, практичні та лабораторні роботи; методичні вказівки щодо забезпечення взаємодії в комп'ютерно орієнтованому середовищі);

5) адекватного оцінювання знань і зворотного зв'язку, що передбачають отримання вчителем даних про виконання завдань, результати тестування й засвоєння навчального матеріалу здобувачами освіти (інтерактивні ресурси;

проєкти, реферати, повідомлення, доповіді, тести тощо; електронна рейтингова система, що забезпечує оцінку успішності здобувачів освіти).

Професійно орієнтовані ІКТ, впроваджувані в освітній простір, включають хмарно орієнтовані засоби навчання, онлайн-курси, мережево орієнтовані автоматизовані системи проведення конкурсів тощо.

У безпечному освітньому середовищі ми пропонуємо використовувати дієві методи професійної підготовки майбутніх фахівців: **дослідження** (зручний для розгляду дискусійних питань у межах проблемної групи, під час дистанційного спілкування, студентські конференції (відеоконференція, вебінар тощо)); **пояснювально-ілюстративний** (хмарно орієнтована система підтримки навчання в освітньому середовищі дає змогу завантажувати відеофайли в сховище даних для подальшого перегляду здобувачами освіти (лекції-презентації, відео-лекції, додаткові ілюстративні матеріали, онлайн-чати, онлайн-консультації тощо), відкриті онлайн-курси на Udemy платформі забезпечують навчання майбутніх фахівців за допомогою відеоматеріалів); **метод проєктів** – автоматизованих систем програмування (TopCoder); інструментарій для роботи з проєктами (Mindmeister, Gantter.com), хмарні інструменти; укладачі, орієнтовані на спільну проєктну діяльність здобувачів освіти, зокрема з розробки програмного забезпечення проєкту. Під час спільної проєктної діяльності майбутні фахівці вчаться складати план дій, спільно працювати над проблемою, розподіляти обов'язки, створювати та презентувати кінцевий продукт тощо; **евристичний** – досягнення навчальної мети спільного проєкту в хмарно орієнтованому середовищі, що спонукає до пошуку нетипових методів виконання завдання, розміщеного в Інтернеті; **метод Махмутова** застосовний для колективного розв'язання проблем, роботи над спільним проєктом з використанням хмарних сервісів, а також створення проблемних ситуацій; **STEAM-технології**, що органічно поєднують принципи математичних, природничих і гуманітарних наук, сприяючи активізації творчості та ширшому залученню ІКТ [12, p. 441–443; 15].

Як зазначено в документах Державної служби якості освіти України, впровадження ІКТ у безпечне освітнє середовище стикається з низкою перешкод, які можуть позначитися на ефективності навчання й безпеці учасників освітнього процесу:

- не в усіх закладах освіти є достатньо потужна ІТ-інфраструктура для підтримки ІКТ;
- недостатній рівень доступу до ІКТ учасників освітнього процесу призводить до нерівних можливостей щодо отримання інформації;
- недостатній рівень цифрової обізнаності учасників освітнього процесу передбачає постійне навчання роботі в цифровому середовищі завдяки курсам підвищення кваліфікації, семінарам, тренінгам і самоосвіті;
- ІКТ можуть бути джерелом різноманітних етичних і правових проблем, як-от: плагіат, зловживання технологіями, несанкціонований доступ до матеріалів, порушення авторських прав та ін., що вимагають створення чіткої законодавчої бази, правил та інструкцій щодо використання ІКТ;
- залежність учасників освітнього процесу від ІКТ може вплинути на розвиток їхніх соціальних навичок, зашкодити міжособистісній взаємодії та знизити фізичну активність;
- інтеграція ІКТ у традиційний освітній процес вимагає зміни підходів до викладання й навчання, що призводить до потреби в адаптації традиційної системи освіти до віртуального освітнього середовища (навчальних планів, способів взаємодії учасників освітнього процесу тощо);
- недостатній захист персональних даних і низький рівень кібербезпеки призводить до витоку або неправомірного використання особистої інформації, хакерських атак, поширення шкідливого програмного забезпечення [1].

Вважаємо, що проблема перетворення закладів освіти на простір, безпечний для всіх учасників освітнього процесу зараз є першорядною, про що свідчить ціла низка міжнародних і вітчизняних законодавчих актів. Згідно з

ними всі українські заклади освіти в нових умовах мають створити безпечне освітнє середовище для всіх учасників освітнього процесу (очно, дистанційно чи в змішаному форматі). З огляду на це закономірно постає питання про необхідність використання ІКТ у освітньому процесі. Саме тому нами запропоновано практики, що їх можна використовувати задля оптимального впровадження ІКТ у освітній процес: розподілу навчально-методичного матеріалу; інтерактивності в організації роботи; модульності навчання; доступності подання навчального контенту; адекватного оцінювання знань і забезпечення зворотного зв'язку. Завдяки ним забезпечується індивідуалізація навчання; інтенсифікація самостійної роботи; зростання обсягу виконаних завдань; розширення інформаційних потоків упродовж роботи в Інтернеті; підвищення мотивації та пізнавальної активності шляхом урізноманітнення форм роботи; залучення ігрового складника тощо. Ми також обстоюємо використання низки методів, які стануть у пригоді під час професійної підготовки майбутніх фахівців: дослідження, пояснювально-ілюстративного, методу проєктів, евристичного, методу Махмутова, STEAM-технологій.

Задля успішного впровадження ІКТ у безпечне освітнє середовище необхідно розв'язувати нагальні проблеми зі створення потужної ІТ-інфраструктури, забезпечення належного доступу до ІКТ і цифрової обізнаності учасників освітнього процесу, трансформування й адаптування підходів до викладання та навчання тощо із застосуванням комплексного підходу (створення належної інфраструктури, нормативно-правової бази, посилення кібербезпеки, дотримання етичних стандартів).

Отже, ІКТ вможливлюють швидкий доступ до інформації, полегшують комунікацію між людьми, сприяють підвищенню продуктивності праці. Це означає, що учасники освітнього процесу в безпечному освітньому середовищі мають змогу здобувати знання, спілкуватись, обмінюватися інформацією тощо. ІКТ стимулюють інтерактивність у навчанні, роблячи освітній процес

доступнішим і цікавішим завдяки відеоурокам, інтерактивним завданням і використанню онлайн-ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. Державна служба якості освіти України. 18 серпня 2022. URL : https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/
2. Вказівки із захисту шкіл та університетів від використання у військових цілях під час збройних конфліктів. URL : https://www. humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/vkazivki_iz_zahistu_shkil_ta_universitetiv _vid_vikoristannya_u_ viyskovih.pdf
3. Декларація про безпеку шкіл. URL : https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/safe_schools_declaration_ ukrainian.pdf
4. Дмитренко О. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. Педрада : портал освітян України. 23 грудня 2024. URL : https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osvti
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 17.11.2024. Міністерство освіти і науки України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text
6. Панфілов Ю.І. Деякі напрямки реформування вищої школи. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія.* Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків : НТУ «ХПІ», 2014, № 3. С. 14–20.
7. Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти. Лист ДСНС № 03-1870/162-2 від 14.06.2022 р. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86706/
8. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80
9. Уряд затвердив основні вимоги до облаштування захищених просторів у закладах освіти. Міністерство освіти і науки України. 13 серпня 2024 року. URL : https://mon.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-osnovni-vymohy-do-oblashtuvannia-zakhyshchenykh-prostoriv-u-zakladakh-osvity
10. Що можуть зробити школи, щоб захистити себе від нападів та від використання у військових цілях. Вересень 2016 р. URL : https://www.unicef.org/ukraine/en/media/1561/file/what%20schools%20can%20do%20ukr.pdf
11. Knysh I., Budanova O., Vakulenko S., Syrotina O., Popychenko S. Innovative educational technologies as a way of higher education enhancement. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Iss. 68. P. 21–32. URL : https://amazoniainvestiga.info/check/68/2-21-32.pdf
12. Knysh I., Drobin A., Filimonova T., Koycheva T., Kushnir A., Kuchai O. The use of information technologies in the educational space of Ukraine (on the example of steam technologies). *Revista Conrado.* 2024. Vol. 20. Iss. 100. P. 437–448. URL : https://conrado.ucf.edu.cu/index.php/conrado/article/view/3979 DOI : https://doi.org/10.35603/sws.iscss.2024/s08/56
13. Knysh I., Popovych O., Zakharevych M., Yakymenko S., Povlin I. Innovative technologies drive the modernization of higher education. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Iss. 70. P. 167–178. URL : https://amazoniainvestiga.info/check/70/15-167-178.pdf
14. Knysh I., Sopivnyk R., Boichuk P., Berbets T., Dmytrenko A. Implementation of teaching technology in the process of future specialists' professional development. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Iss. 64. P. 188–197. DOI : https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.18
15. Knysh I., Tiahur L., Ivanova V., Vasiutynska Y., Shovsh K. Features of training specialists using innovative approaches. *Amazonia Investiga.* 2023. Vol. 12. Iss. 62. P. 230–239.

16. Safe Schools Declaration. URL : https://ssd.protectingeducation.org/

УДК 614.8:502.2:373.3/5(477)(043)

Колодійчук Олег Ярославович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

РОЛЬ БЕЗПЕЧНОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗЗСО ТА ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

На сьогоднішній день одним із найважливіших аспектів суспільного життя в Україні є питання безпеки, які зумовлені викликами, пов’язаними з воєнними діями. Водночас, не менш значущими залишаються питання забезпечення безпечного природного середовища, яке відіграє одну з ключових ролей у підтримці фізичного та психоемоційного здоров’я населення. Розуміння та вирішення цих питань є важливими не лише для збереження життя, але й для створення умов сталого розвитку суспільства.

Майбутнє кожної держави значною мірою залежить від стану здоров’я підростаючого покоління. У цьому контексті важливу роль у формуванні та розвитку здоров’язбережувальних компетентностей здобувачів освіти відіграють заклади загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО). Разом із тим ефективність цього процесу значною мірою зумовлюється рівнем розвитку вказаних вище компетентностей у самих педагогів, які виступають безпосередніми носіями здоров’язбережувальної культури.

У професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затвердженому наказом МОН України № 1225 від 29 серпня 2024 року, зазначається, що розвиток здоров’язбережувальної компетентності передбачає володіння вчителем знаннями про взаємозв’язок організму людини із природним, техногенним та соціальним середовищем [4, 26]

Володіння педагогом навичками поведінки у природному середовищі є важливим чинником формування екологічної культури, підвищення стресостійкості та здатності здійснювати особистісну й професійну здоров'язбережувальну діяльність. Такі компетентності вчителя ЗЗСО дозволяють йому ефективно організовувати освітній процес, спрямований на формування здоров'язбережувальних компетентностей учня.

Педагог, який демонструє відповідальну поведінку в природному середовищі, стає для здобувачів освіти взірцем екологічно орієнтованої діяльності. Це сприяє формуванню в учнів навичок безпечної поведінки в довкіллі, усвідомлення взаємозв'язку між екологічним станом середовища та здоров'ям людини, а також розвитку ціннісного ставлення до природи [5].

Формуванню та розвитку в здобувачів освіти здоров'язбережувальних компетентностей щодо безпеки в природньому середовищі також сприятиме використання вчителем різних форм освітньої діяльності, зокрема: організація проєктів із питань небезпек флори та фауни; використання ігор, рольових вправ, ситуаційних завдань; проведення тренінгів, днів і тижнів здоров'я тощо. Це допоможе учням опанувати моделі поведінки, щодо збереження їхнього власного здоров'я та навчить застосовувати здоров'язбережувальні практики в реальному житті.

Однією з проблем, виявлених під час викладання на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти Тернопільської області, є відсутність у вчителів науково перевіреної інформації щодо визначення небезпеки зібраних грибів, а також правильного порядку дій після укусів змій, щурів, кліщів, павуків, ос (бджіл, шершнів) та інших отруйних комах.

До прикладу, окремі слухачі курсів інформували, що практикують перевірку придатності для споживання грибів такими народними методами, як визначення їхньої отруйності з використанням цибулини або срібних ложок. Враховуючи небезпеку, що виникає через використання таких методів, які не дають достовірних результатів, важливо наголосити на необхідності

використання перевірених наукових підходів до вивчення та ідентифікації небезпечних видів грибів.

Для забезпечення належної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях, зокрема тих, що пов’язані з небезпеками природного середовища, важливо орієнтуватися на достовірну та науково обґрунтовану інформацію, яку надають компетентні організації. Зокрема, для отримання рекомендацій щодо безпечного збору грибів, визначення їх придатності для вживання в їжу, а також алгоритмів дій у разі отруєння, доцільно звертатися до офіційних сайтів таких організацій: Державна служба України з надзвичайних ситуацій [1], Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [3], Національна академія медичних наук України [6], Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського [2] тощо.

Отже, безпечне природне середовище є важливим чинником збереження фізичного та психоемоційного здоров’я педагогів і здобувачів освіти, а також основою для формування здоров’язбережувальних компетентностей. У цьому процесі ключову роль відіграє вчитель ЗЗСО, рівень професійної компетентності якого щодо створення безпечного природного середовища забезпечує розвиток екологічної культури, навичок безпечної поведінки та ціннісного ставлення до природи в учнів, сприяючи їхньому сталому розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільницька І. Отруєння грибами: як уникнути, виявити та допомогти. *Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Закарпатської області*. 2024. URL: https://nmc.dsns.gov.ua/zk/news/ostanni-novini/otrujennia-gribami-iak-uniknuti-viiaviti-ta-dopomogti (дата звернення: 09.02.2025).

2. Лукаш Л. Отруйні гриби: є перші жертви. *Газета «Медична академія».* 2017. URL: https://www.tdmu.edu.ua/medychna-akademia/отруйні-гриби-є-перші-жертви/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.02.2025).

3. Пам’ятка щодо профілактики отруєнь грибами. *Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів*. 2017. URL: https://dpss.gov.ua/news/pamyatka-shchodo-profilaktiki-otruyen-gribami?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.02.2025).

4. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. *МОН України*.

URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity (дата звернення: 08.02.2025).

5. Романишина Л. М., Крищук Б. С., Поліщук О. С. Здоров'язбережувальна компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* Дніпро, 2022. № 2 (24). С. 123–131. URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2022/2/14.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 08.02.2025).

6. Устінов О. В. Як уникнути отруєння грибами? *Український медичний часопис*. 2016. URL: https://umj.com.ua/uk/novyna-98841-yak-uniknuti-otruyennya-gribami?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.02.2025).

Коненко Лариса Богданівна,
методист, завідувач відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти;
Іваночко Ольга Василівна,
методист відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВИКЛИКІВ, ЯКІ СТОЯТЬ ПЕРЕД ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЧАС ВІЙНИ

Військові дії впливають на різні аспекти життя школярів, зокрема й на процес навчання. У сьогоднішніх умовах, коли Україна стикається з численними викликами через військові дії, система освіти, і зокрема початкова школа, переживає період трансформацій. Учні, які є носіями майбутнього нашої країни, потребують не лише стандартних знань, а й особливого підходу до розвитку своїх здібностей. Навчання учнів початкової школи в умовах війни має свої особливості, оскільки діти цього віку потребують особливої уваги, турботи та підтримки. Діти цього віку вважають школу одним зі стабільних пунктів у своєму житті, вони потребують живого спілкування, тому важливо забезпечити їм максимально можливий комфорт під час навчання.

Одна з найбільш суттєвих особливостей навчання молодших школярів в умовах війни – підвищений ризик фізичного та психологічного травмування серед дітей та вчителів. Учителі мають стежити за тим, щоб діти не потрапляли

до зони бойових дій, а також дбати про безпеку учнів у приміщенні школи, забезпечуючи належну охорону. Вони повинні бути готовими до дій в надзвичайних ситуаціях та знати алгоритми дій в разі надзвичайних ситуацій, таких як обстріли, бомбардування тощо. Тому безпека учасників навчального процесу є пріоритетом.

Учителю необхідно забезпечити зв'язок з батьками учнів та управлінням школи, щоб у разі надзвичайної ситуації забезпечити евакуацію дітей до безпечного місця. Він також повинен підготувати дітей до надзвичайних ситуацій та навчити їх алгоритмам поведінки в таких випадках. Ще однією особливістю навчання в умовах війни необхідність здійснення просвітницької роботи з учасниками освітнього процесу, оскільки можуть виникати ситуації, які вимагають від учнів певних навичок виживання, поводження в надзвичайних ситуаціях, надання першої медичної допомоги. Учні мають навчитися розрізняти загрози, вчасно реагувати на них та діяти безпечним чином. Важливо, щоб ці знання надавалися дітям в доступній та зрозумілій формі, з урахуванням їхніх вікових особливостей.

В умовах війни навчання учнів початкової школи повинно бути орієнтоване на розвиток не лише академічних знань, але й вміння зберігати психологічну стійкість, самоконтроль та уміння вмикати механізми адаптації до змін. Війна викликає у дітей різні емоції: стрес, страх, паніку, тривогу, нестабільність, розчарування тощо, що потребує готовності вчителів допомогти учням зрозуміти та пережити їхні емоції, забезпечити їм постійну підтримку та позитивний настрій. Навчальний процес повинен бути зорієнтований на формування здатності дітей до співпраці, толерантності та емпатії, що допоможе створити гармонійний класний колектив і зменшити ступінь тривоги і напруженості серед дітей. Створити сприятливу психологічну атмосферу в класі можна за допомогою стимулюючих ігор (які допоможуть дітям розважитися та зняти напруження) та спільних проєктів (які залучать дітей до співпраці та спілкування між собою).

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) в цей час стають важливим інструментом для забезпечення навчального процесу. Вони не лише забезпечують доступ до навчальних матеріалів, але й допомагають створити інтерактивне та захоплююче середовище навчання. Програмні платформи та онлайн-інструменти дозволяють вчителям адаптувати навчальний контент відповідно до потреб кожного учня, враховуючи його індивідуальні особливості та здібності.

Впровадження сучасних технологій в початкову школу може суттєво змінити якість освіти, дати можливість дітям розвивати свої таланти і готуватися до майбутнього. Важливо, щоб при цьому ми зберігали людяність, підтримували одне одного та прагнули створювати сприятливе навчальне середовище, незважаючи на виклики, які ставить перед нами сьогодення.

Використання ІКТ на уроках початкової школи дозволяє зробити процес навчання більш інтерактивним і мотивуючим. Однак, впровадження ІКТ у навчальний процес стикається з певними перешкодами. Це і недостатня підготовка вчителів, і відсутність необхідного обладнання, і доступу до Інтернету в певних регіонах.

Сьогодні, як ніколи, важливо використовувати ІКТ для створення нових можливостей для навчання. Онлайн-платформи, дистанційні уроки, інтерактивні ігри і програми для розвитку критичного мислення можуть стати тією основою, на якій повинні будуватися нові освітні процеси.

Війна неминуче впливає на організаційні та суто дидактичні проблеми. Вчителю початкової школи в умовах війни необхідно ретельно планувати та розробляти уроки, враховуючи непередбачуваність ситуації та можливість перерви в навчанні. Він повинен забезпечити збереження педагогічного процесу та максимально оптимізувати навчання для того, щоб забезпечити якість освіти, незважаючи на складні умови. Учителі початкових класів повинні мати плани запасних дій, що дасть їм змогу змінювати програму навчання, залежно від того, які ресурси доступні, та який рівень ризику є на території школи.

Наприклад, учителі можуть змінювати кількість матеріалів, що потребують доступу до Інтернету, та зосереджуватися на застосуванні простіших концепцій, що не потребують великої кількості інтерактивних ресурсів. В учителів може також виникнути необхідність вносити зміни до навчального плану (наприклад, додавати нові теми) з огляду на ситуацію на театрі військових дій.

Виклики війни потребують від учителя професіоналізму та емоційної стійкості. Він повинен бути готовим до роботи в екстремальних умовах та мати достатній досвід для, використання інтерактивних технологій, розробки та використання ефективних засобів навчання; стійко приймати невизначеність та швидко адаптуватися до змін у ситуації. Це допоможе забезпечити максимальну безпеку для учасників освітнього процесу та забезпечити ефективне навчання, незалежно від того, в яких умовах воно відбувається.

Для стабілізації емоційного стану педагога та учнів можна використовувати кілька вправ, які допоможуть вам контролювати рівень свого стресу, коли ви відчуваєте, що більше не можете справлятися із ним [1]:

Таємний таппінг

Ця вправа виконується на подушечках пальців обох рук. По черзі натискайте великим пальцем на кожну фалангу інших пальців. Це стимулює нервові закінчення, які пригнічують активність мигдалеподібного тіла – мозкового центру, відповідального за тривожність.

Метелик

Схрестіть долоні, зачепившись великими пальцями, щоб створити подобу метелика. Прикладіть долоні до грудей і ритмічно постукуйте по ключиці. Це створює внутрішні вібрації, які заспокоюють вас. Вправа допомагає знизити активність мигдалеподібного тіла та активувати префронтальну зону мозку, що сприяє адаптивному режиму роботи.

Протитривожне дихання

Ця техніка базується на дихальних вправах. Використовуйте будь-який квадратний чи прямокутний предмет перед собою. Супроводжуйте поглядом

кожен кут предмета, рахуючи до чотирьох, під час вдиху та видиху. Це штучно уповільнює дихання, допомагаючи мозку зрозуміти, що ви у безпеці, і можна розслабитися. Виконуйте вправу під час сильної тривоги або 2-3 рази на день для профілактики.

Безпечне місце

Заплющте очі та уявіть собі безпечне місце, де вам комфортно. Відчуйте звуки, запахи, які асоціюються з цим місцем. Це допомагає відволіктися від поточних подій, але виконуйте цю вправу тільки у безпечних умовах.

Сканування тіла

Зосередьтеся на кожній частині свого тіла, починаючи від голови до п’ят. Відчуйте кожну клітинку, спостерігайте за тим, як ваші легені дихають. Це сприяє розвитку уваги і дозволяє краще відчувати свій стан.

Ці методи допоможуть зменшити рівень стресу в конкретний момент. Проте, якщо ви відчуваєте, що не можете самостійно впоратися з тривогою, зверніться по допомогу до близьких або до лікарів, які надають першу психологічну допомогу онлайн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вправи для контролю рівня стресу. URL: https://surl.li/bvpsyy
2. Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». URL: https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-persha-psihologichnadopomoga-algoritm-dij
3. Олійник Л. Безпечна школа: виклики системи освіти в умовах війни. URL: https://jurfem.com.ua/bezpechna-shkola-vyklyky-systemy-osvity-v-umovakh-viyny/
4. Особливості навчання учнів початкової школи в умовах війни. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734580/1/ShLV_20_03_2022_2.pdf
5. Сучасні виклики в українській освіті початкової школи та способи їх подолання. URL: https://naurok.com.ua/suchasni-vikliki-v-ukra-nskiy-osviti-pochatkovo-shkoli-ta-sposobi-h-podolannya-425488.html

УДК 374: 378.147.227

Лебедик Леся Вікторівна,
доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

РОЛЬ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ШКІЛЬНИМ ПСИХОЛОГОМ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ

Формування професійних ціннісних орієнтацій учнів є важливим складником їхньої особистісної та професійної самореалізації. У сучасному освітньому просторі особливої уваги набуває створення безпечного освітнього середовища, яке сприяє не лише академічному, а й психологічному комфорту учнів. Шкільний психолог відіграє ключову роль у забезпеченні емоційного благополуччя, розвитку професійного самовизначення та формуванні усвідомлених цінностей учнів щодо майбутньої професії.

Як показує аналіз останніх публікацій, проблема виховання ціннісних орієнтацій учнівської молоді розроблялася вітчизняними дослідниками (І. Бех, М. Богуславський, Н. Бордовська, Т. Бутківська, М. Васильєва, Л. Ваховський, О. Вишневський, В. Гриньова, О. Джуринський, О. Дубасенюк, І. Зязюн, П. Ігнатенко, Л. Крицька, В. Лозова, В. Лутай, О. Матяш, В. Огнев'юк, О. Скоробагатська, Р. Скульский, Л. Степашко, В. Струманський, О. Сухомлинська та ін.). Спираючись на попередні наші [9–11] і спільні дослідження з Д. Абрамовим [1–5], Т. Безручко [7], О. Блохою [8], В. Кокозою [6], К. Мисаном [12] і В. Стрельніковим [13–14], з'ясуємо сутність і складники безпечного освітнього середовища, роль шкільного психолога у формуванні професійних ціннісних орієнтацій молоді, методи і підходи до формування професійних цінностей учнів у безпечному середовищі.

Безпечним освітнім середовищем є комплекс умов, що забезпечують емоційний, психологічний та соціальний комфорт учня, сприяють його особистісному розвитку та формуванню життєвих орієнтацій. Основні

складники такого середовища: 1) психологічний комфорт – відсутність страху, булінгу, психологічного тиску; 2) соціальна підтримка – дружня взаємодія між учнями, педагогами, батьками; 3) емоційна безпека – можливість висловлювати власну думку без остраху осуду; 4) мотиваційна атмосфера – стимулювання учнів до саморозвитку, професійного пошуку.

Шкільний психолог виконує координуючу, консультативну та корекційну функції у процесі професійного становлення учнів. Його діяльність спрямована на: 1) діагностику професійних інтересів та здібностей учнів через психодіагностичні методики (тести, анкетування, інтерв'ю); 2) індивідуальну та групову роботу з учнями для розвитку усвідомленого вибору професійного шляху; 3) профілактику тривожності, страху перед майбутнім вибором та допомогу у формуванні позитивного ставлення до кар'єрного розвитку; 4) роботу з педагогами та батьками щодо створення підтримуючої атмосфери.

Методами та підходами до формування професійних цінностей учнів у безпечному середовищі є: 1) психологічне консультування та профорієнтаційна підтримка; 2) використання тренінгових методик; 3) створення розвивального середовища у школі; 4) цифрові технології у формуванні професійних орієнтацій учнів.

1. Психологічне консультування та профорієнтаційна підтримка передбачають: а) індивідуальні консультації щодо вибору професії; б) виявлення особистісних схильностей та їх відповідності професійним напрямкам; в) навчання методам саморефлексії та усвідомлення учнями власних здібностей.

2. Використання тренінгових методик: а) тренінгів з розвитку емоційного інтелекту (усвідомлення власних почуттів, управління емоціями, взаємодія з іншими людьми); б) тренінгів з ухвалення рішень (моделювання ситуацій вибору професії, аналіз наслідків рішень); в) комунікативних тренінгів (розвиток в учнів навичок співпраці, ділового спілкування, ефективного вирішення конфліктів).

3. Створення розвивального середовища у школі реалізується у: а) проведенні профорієнтаційних заходів (зустрічі з представниками професій, екскурсії на підприємства, ярмарки професій); б) використанні методу наставництва, коли старші учні або молоді спеціалісти діляться досвідом професійного становлення; в) упровадження кар'єрних клубів у школах, де учні можуть спільно обговорювати свої професійні цінності, плани, мотивацію.

4. Цифрові технології у формуванні професійних орієнтацій учнів: а) використання онлайн-тестів для професійного самовизначення (наприклад, методика Дж. Голланда, тест Клімова); б) упровадження платформ для знайомства з професіями (наприклад, «Моя кар'єра», «Career Navigator»); в) використання інтерактивних завдань та віртуальних екскурсій у професійні середовища.

Таким чином, шкільний психолог відіграє важливу роль у формуванні професійних ціннісних орієнтацій учнів, забезпечуючи психологічно безпечне освітнє середовище, підтримку емоційного благополуччя, профорієнтаційний супровід та розвиток ключових компетентностей. Створення мотиваційної атмосфери, використання тренінгових методик, консультування, впровадження цифрових технологій сприяє усвідомленому професійному вибору учнів у освітньому середовищі школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Безпечне освітнє середовище як фактор формування в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 94–98.

2. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Роль індивідуальної освітньої траєкторії педагога закладу позашкільної освіти у формуванні професійних ціннісних орієнтацій вихованців. *Філософія освіти в умовах сучасних викликів: цінності, стратегії, інноваційні практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., присвяченої Всесвітньому дню філософії (Полтава, 20 листоп. 2024 р.) / упоряд. : Т.О. Бондар, В.Ю. Стрельніков, Н.П. Шаповалова. Полтава : ПАНО, 2024. 209 с. С. 61–64.

3. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Роль педагога закладу позашкільної освіти у формуванні в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій в умовах війни. *Наука і*

освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку : тези доповідей ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 листоп. 2023 р., м. Лубни). Полтава; Лубни; Миргород, 2023. С. 22–25.

4. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Формування педагогом закладу позашкільної освіти професійних ціннісних орієнтацій в учнівської молоді. *Мистецтво, мистецька та позашкільна освіта: історія, теорія, практика, перспективи взаємодії* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (відкрита для іноземних учасників) (29-30 листоп. 2023 р., м. Полтава) / упоряд. М. М. Погребняк. Полтава : ПП Астрая, 2024. 237 с. С. 140–145.

5. Абрамов Д. О., Лебедик Л. В. Формування професійних ціннісних орієнтацій вихованців закладів позашкільної освіти. *Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Кропивницький, 19 берез. 2024 р.) / За заг. ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький : ПП «Поліум», 2024. 290 с. С. 129–133.

6. Кокоза В. М., Лебедик Л. В. Розвиток іміджу керівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с. С. 140–144.

7. Лебедик Л. В., Безручко Т. Р. Роль соціального педагога у формуванні в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій. *Ціннісні орієнтири сучасної освіти в умовах сьогодення крізь призму Української Хартії вільної людини (м. Тернопіль, 27 жовт. 2023 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник ТОКІППО* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 276 с. С. 122–127.

8. Лебедик Л. В., Блоха О. М. Використання арт-терапевтичних методів у психокорекційній роботі в умовах воєнного стану. *Психологія і соціальна робота у ХХІ столітті* : зб. наук. матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. форуму (20-22 листоп. 2024 р., м. Полтава). Полтава, 2024. 531 с. С. 132–135.

9. Лебедик Л. В. Значення безпечного освітнього середовища для проєктування форм організації навчання майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с. С. 157–160.

10. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* (м. Тернопіль, Україна, 03 берез. 2023 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.

11. Лебедик Л. В. Створення та розвиток безпечного освітнього середовища закладу позашкільної освіти в умовах воєнного стану. *Освітній менеджмент: успішні практики й виклики в контексті розбудови НУШ*. Матеріали Міжрегіон. наук.-практ інтернет-конф. Полтава, 19 квіт. 2023 р. : за заг. ред. С. В. Королюк, О. В. Касьянової. Полтава : ПАНО, 2023. 94 с. С. 51–53.

12. Мисан К. Л., Лебедик Л. В. Безпечне освітнє середовище як фактор формування професійної толерантності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 1 берез. 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с. С. 174–177.

13. Стрельніков В. Ю., Лебедик Л. В. Розвиток в особистості пізнавального і професійного інтересів під час вивчення педагогічних дисциплін. *Досягнення сучасної психологічної науки та практики*: Матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених: тези доповідей / за заг. ред. проф. О. В. Бацилєвої. Вінниця, 2020. 132 с. С. 98–102.

Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamenova, Svitlana Arkhypova. Varna : Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157. DOI: https://doi.org/10.54055/mbmj2917

УДК. 378.147.014.61

Лиса Оксана Миколаївна,
викладач вищої категорії Чернівецького медичного фахового коледжу, м. Чернівці

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Впровадження інноваційних технологій у професійну підготовку майбутніх спеціалістів – це необхідна компонента формування основ їхнього професіоналізму. Застосування мультимедійних технологій в освітньому процесі дає змогу здобувачам освіти ефективніше засвоювати новий матеріал, проявляти інтерес до навчання, активно взаємодіяти з викладачем та іншими студентами, розвивати навички самостійної роботи та критичного мислення. Окрім мультимедійних технологій, у вітчизняній системі освіти зростає значення використання різноманітних технологій у навчанні, а саме: симуляційних технологій, методики «віртуальний пацієнт», віртуальної та доповненої реальності, штучного інтелекту.

Сучасні технології у вищій медичній освіті – це різноманітні інструменти та ресурси, що застосовуються для покращення навчання майбутніх медичних фахівців. Нині ці технології містять широкий спектр інструментів та методів,

таких як віртуальна реальність для симуляції медичних сценаріїв, онлайн-платформи для доступу до матеріалів, аналітика даних для удосконалення навчального процесу, мобільні додатки для зручного навчання та віддалені технології для онлайн-комунікації та консультацій. Розвиток спеціалізованих платформ для онлайн-освіти, які надають можливість доступу до навчального матеріалу, відео лекцій, тестів тощо. Використання хмарних технологій та мобільних додатків для проведення консультацій, лекцій, віртуальних клінічних практик через відеозв'язок, що дає можливість навчатися віддалено, особливо в умовах воєнного стану та військової агресії в країні. [2].

До інновацій в освітній сфері відноситься все, що передбачає впровадження передового педагогічного досвіду в практику. Навчальний процес завжди спрямований на передачу знань, умінь і навичок здобувачам освіти, на формування особистості та громадянської позиції. Зміни, які нині диктує час, пов'язані зі зміною підходу до навчання, виховання та розвитку [4, с. 519]. Впровадження інноваційних технологій у професійну підготовку майбутніх спеціалістів – це необхідна компонента формування основ їхнього професіоналізму.

Оцінювання знань студентів стає легшим і ефективнішим завдяки використанню тестових завдань, призначених для оцінювання рівня сформованості знань, умінь і навичок. Безумовно, використання мультимедійних технологій навчання вимагає від викладача великих зусиль, оскільки він виступає в ролі організатора навчального процесу, створюючи умови для прояву ініціативи студентами. Залучення додаткових сервісів, використання відео та зображень дозволяє поставити певні завдання і знайти шляхи їх розв'язання [3].

Вища медична освіта покликана забезпечити високоякісну підготовку здобувачів освіти і являється важливою складовою реформування галузі охорони здоров'я й реалізації соціальної політики держави, оскільки від рівня підготовки майбутніх медиків залежить якість медичної допомоги жителям

країни. Нинішні реалії зумовлюють необхідність вносити корективи в підготовку майбутніх медиків. Наприклад, у Чернівецькому медичному фаховому коледжі процес навчання забезпечують такі дистанційні платформи, як Moodle, Google Classroom, сервіси відеоконференцій зв'язку Zoom, Google Meet та інші сервіси Google, вебдодатки Viber і Telegram [1].

Інноваційна діяльність розширюють рамки творчої, індивідуальної спрямованої діяльності викладача і також нові педагогічні технології, що реалізовують цю роботу. Проблема інновацій стала центральною ланкою численних психолого-педагогічних досліджень, як в нашій країні так і закордоном. У системі охорони здоров'я використання таких технологій є одним з пріоритетних напрямків. Останнім часом в підготовці лікарів спостерігаються негативні тенденції – недостатньо високий рівень професійної підготовки, відсутність перспектив і підходів до організації та управління лікарською діяльністю, низький соціальний статус лікаря, низька задоволеність своєю професійною діяльністю, зростання помилок в наданні медичної допомоги та інші. Отже, в педагогічний і медичній науках виникала потреба в розробці теоретичних і прикладних аспектів формування професійно-важливих характеристик фахівців-медиків. Політика зневаги до медичної справи, що проводилася впродовж багатьох десятиліть в наший країні, призвела до значного відставання сфери суспільної охорони здоров'я від рівня багатьох зарубіжних країн, від розвитку сучасної науки та нових інноваційних медичних технологій. Це стало причиною погіршення якості медичної допомоги в Україні. Для вирішення даного протиріччя необхідне вирішення проблеми інтенсифікації процесу професійного встановлення лікарів, на основі використання інноваційних технологій, що дозволять підвищення ефективності праці медичних працівників. Ефективними виступають інноваційні освітні технології, орієнтовані на розширення можливостей та компетентного вибору різних аспектів професійної діяльності через формування індивідуального стилю і забезпечення можливостей для пошуку адекватних способів реалізації

своєї індивідуальності в сьогоденні і майбутньому До основних результативних форм і методів інноваційного навчання належать: інтерактивні технології, що включають мозковий штурм, кооперативне навчання, стажування з виконанням імітаційного тренінгу, ділової гри з використання комп'ютерних технологій. Зважаючи на актуальність поставленої проблеми, для розвитку медицини на інноваційних засадах ми вважаємо за доцільне активізувати розповсюдження інноваційної культури через виконання першочергових завдань вищої освіти, тобто навчання та виховання майбутніх лікарів-фахівців нової формації. На сучасному рівні навчання застосування тільки традиційних методів у навчальному процесі недостатньо ефективне. Необхідно використовувати методи, що сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів, перебудові їхнього динамічного стереотипу. Впровадження їх у охорону здоров'я дозволяє систематизувати інформацію, в навчанні використовувати методичні розробки, що включають в себе опорний конспект, в якому, сконцентрований теоретичний матеріал, навчаючі тести, призначені для опрацювання навчального матеріалу та самоконтролю, практичні завдання. Навчальні кімнати та клінічні зали кафедри мають достатню кількість ноутбуків та мультимедійних пристроїв, що дає можливість у повному обсязі подати матеріал із тієї чи іншої теми на практичному занятті. Функція мультимедійних технологій у структурі навчання полягає втому, що, по-перше, вони виступають джерелом інформації по-друге, беруть на себе окремі функції викладача, по-третє, становлять собою специфічні особливості різних видів наочностей. Так, комп'ютер суттєво розширює простір навчального середовища. За допомогою мультимедійної програми вдається представити студентам ті патологічні стани для лікування, які лише за усного викладу важко піддаються розумінню та запам'ятовуванню. Нові інформаційні технології – невід'ємна частина навчального процесу. Якщо студент працює на комп'ютері, що має вихід в мережу Інтернет може побачити, почути, пізнати й обміркувати значно більше. Так, інформаційні можливості комп'ютерів, особливо підключених у

розгалужені інформаційно-комп'ютерні телекомунікаційні мережі, справді величезні. Тому важливість цього напрямку в системі навчання не викликає жодних сумнівів. Застосування інформаційних технологій сприяє формуванню відносин між викладачем та студентом, що гарантує однакову активність та співтворчість, і чим далі буде розвиватися побудована за такими принципами система, тим краще, бо розвиток суспільства вимагає більшої самостійності, інтелектуальності та незалежності людей.

Розвиток нових інформаційних технологій зумовив можливість необмеженого гарантування і практично миттєвої доставки інформації в будь-яку точку планети. Викладач, використовуючи програмні забезпечення, може ефективно представити свій навчальний матеріал у структурованому і зручному для засвоєння вигляді. При викладі деяких знань подібна форма подачі матеріалу може бути значно більш ефективною, ніж традиційна. Тому, такі питання: як, де і в кого вчився спеціаліст, для організації, що надає йому відповідне звання, має менш істотне значення. Значно більшу цінність має перевірка якості знань, оцінка професійної компетенції фахівця. У медицині та охороні здоров'я технології можуть покращити якість надання медичних послуг, налагодити комунікацію та відносини між медичними працівниками та пацієнтами, а також запропонувати більш дешеві, швидкі та ефективні рішення щодо діагностики та лікування різноманітних захворювань.

Отже, інноваційні технології активно впливають на вищу медичну освіту в Україні, змінюючи її усі аспекти. Вони перетворюють спосіб передачі знань, розширюють доступ до ресурсів та сприяють удосконаленню навчального процесу. Використання цифрових платформ, програмного забезпечення для симуляцій та використання штучного інтелекту дає змогу здобувачам медичної освіти отримати більше практичних навичок, розвиває їх аналітичне мислення та сприяє вдосконаленню умінь роботи з сучасними медичними технологіями. Це також стимулює співпрацю між університетами, медичними закладами та компаніями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в України / Л. Селіхова та ін. Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю. м. Харків, 8 квітня 2021 р. Харків : ХНМУ, 2021. С. 198–199.
2. Білоусова Н., Соловйов С., Кабачна А. Теоретико-методичні засади оцінки медичних технологій: монографія. Київ: ТОВ «Юрка Любченка». 2023. 220 с.
3. Ісаєва О., Хміляр І. Інформатизація навчального процесу у вищих медичних закладах України. Інноваційна педагогіка. Одеса : ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019. Том 1. Вип.10. С.149–152.
4. Прокопова О., Ляска О., Голіней В. Інноваційна складова у вищій освіті: методотеоретичні підходи та практична реалізація. Журнал «Наукові інновації та передові технології». 2023. № 4(18). С. 517–527.

УДК 37.013:378.091.2

Литвин Андрій Віленович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів;
Кухта Юрій Олександрович,
аспірант кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів

ПРОБЛЕМА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Українська система освіти вже три роки функціонує в умовах повномасштабної виснажливої війни і перманентного виникнення пов’язаних з нею надзвичайних ситуацій (повітряні тривоги, обстріли, руйнування інфраструктури, діяльність деструктивних спільнот, псевдомінування закладів освіти, кібербулінг тощо), що є суттєвою загрозою для всіх учасників освітнього процесу. Набули особливої гостроти питання безпеки життєдіяльності, захисту життя та здоров’я людей, культурних цінностей і природного середовища. У разі виникнення ризиконебезпечних ситуацій треба діяти швидко, виважено, рішуче. Тому заклади освіти мають адекватно реагувати на виклики будь-якого характеру та складності [4, с. 20].

Поділяємо думку науковців, які вважають, що навчання, виховання та професійний розвиток майбутніх фахівців нині мають будуватися з урахуванням створення безпечного освітнього середовища та цілеспрямованого формування культури безпеки шляхом системного включення відповідних питань до освітньої компоненти. Становлення належної культури безпеки суспільства, можливе внаслідок перетворення свідомості всіх верств. Освіта при цьому має реалізувати випереджувальний характер, що дозволяє соціуму (професійному колективу, нації, світовій спільноті) перейти від пріоритету гарантування захисту в надзвичайних ситуаціях до запобігання цим ситуаціям, усунення причин загроз, гарантування безпеки життєдіяльності [5, с. 369].

Виховання кожної особистості в напрямі дотримання норм безпечної поведінки здійснюється від моменту народження людини до завершення активної життєдіяльності – батьками, закладами освіти, суспільством, професійною сферою, але відбувається переважно розрізнено, стихійно. Зокрема, система загальної середньої освіти передбачає, що вивчення низки навчальних предметів дає змогу опанувати комплекс метапредметних знань, що складають основу безпечної життєдіяльності. Однак рівень культури безпеки випускників ЗЗСО все ще залишається недостатнім. Засвоєння відбувається переважно на репродуктивному рівні, низьким є розвивальний ефект освітнього процесу, знання школярів мають абстрактно-відсторонений характер і не допомагають осмисленню реальних проблем безпеки. Ще менше освітній процес сприяє формуванню практичного досвіду безпечної поведінки.

Внаслідок цього типовим є стан, коли за наявності знань, умінь і навичок безпечної поведінки громадяни порушують елементарні правила безпеки. Причини такого стану в тому, що традиційна освітня практика не спрямована на формування переконань, мотивів до безпечної поведінки, моральної та світоглядної готовності до безпечної життєдіяльності.

Основними завданнями вищої освіти в контексті формування культури безпеки життєдіяльності є такі:

– прищеплення норм безпечної поведінки; виховання відповідального ставлення до власної безпеки і безпеки інших, дбайливого ставлення до навколишнього середовища, усвідомлення пріоритету безпеки в різних сферах;

– усвідомлення необхідності безпечних умов праці, дотримання екологічних норм;

– розвиток навичок ухвалення грамотних з погляду безпеки рішень в управлінні технологічними процесами, організації діяльності колективу, формування із цих позицій професійно значущих компетентностей персоналу;

– прищеплення настанови на усвідомлене виконання норм і правил трудової та технологічної дисципліни, охорони праці;

– вироблення відповідального ставлення до власної безпеки, безпеки колег і підлеглих, своєї родини й оточення.

Передусім, працівники мають бути обізнаним про сутність і можливі причини виникнення ризиконебезпечних обставин, щоб за необхідності швидко та правильно діяти. Також, вони мають опанувати знання про найдієвіші способи і засоби запобігання та протидії надзвичайним ситуаціям [4, с. 27].

Загалом здобувачі вищої школи мають на високому рівні опанувати культуру безпеки життєдіяльності в побуті, громадському житті та практичній діяльності, щоб формувати в подальшому аналогічні знання, уміння та якості в підлеглих. Від цього нині без перебільшення залежить життя та здоров’я. Науковці справедливо стверджують, що майбутні фахівці мають не просто вивчити основи безпеки життєдіяльності, а усвідомити необхідність бути частиною системи безпекотворення, виховувати і безперервно розвивати в собі сукупність безпекових компетентностей, тобто сформувати особистісну культуру безпечної життєдіяльності та поведінки [6, с. 372].

Безперечно, для цього доцільно перейти на компетентнісну модель навчання та виховання безпечної життєдіяльності з урахуванням вимог особистісно орієнтованого підходу, істотно збільшивши обсяг практичної складової навчання, зокрема за рахунок практикумів, лабораторних робіт,

психологічних тренінгів та ін. Це дасть змогу сформувати поведінкові стандарти, що гарантуватимуть дотримання власної безпеки і безпеки навколишніх в умовах загроз соціальному та природному середовищу.

Для швидкого та безпомилкового реагування на надзвичайні ситуації, які відбуваються під час освітнього процесу, науково-педагогічні працівники ЗВО мають бути обізнаними з технологіями і засобами захисту та мінімізації негативного впливу, зокрема небезпек, пов'язаних із воєнним станом. З початком повномасштабного нападу рф на нашу країну співробітники Державної служби України з надзвичайних ситуацій розробили рекомендації щодо дій населення в умовах загроз і викликів воєнного характеру [2]; на сайті МОН України та освітнього омбудсмена розміщені правила поведінки суб'єктів освітнього процесу в цих обставинах [1; 3]. При цьому викладачі ЗВО не лише мають бути підготовленими до реалізації безпечного освітнього процесу, а й сформувати у здобувачів мислення, засноване на глибокому усвідомленні принципу безумовності пріоритетів безпеки. Отже, метою освітнього процесу є формування особливого виду культури, який враховує специфіку сучасної людської діяльності – культури безпеки життєдіяльності. Відбуватися це має на всіх рівнях.

Розвиток у ЗВО культури безпеки життєдіяльності на *індивідуальному рівні* передбачає прищеплення мотивів безпечної поведінки, формування цінностей у сфері безпеки; розвиток вроджених і формування набутих якостей особистості, які реалізують можливість успішного запобігання загрозам і небезпекам, а також захисту від них, вироблення знань, умінь і навичок забезпечення заходів із дотримання безпеки у різних сферах діяльності.

На *колективному рівні* формування культури безпеки життєдіяльності охоплює визнання безпеки життєдіяльності однією з провідних цінностей; створення атмосфери психологічної налаштованості на безпеку та її дотримання; розвиток у кожного почуття персональної відповідальності за дотримання безпеки; проведення добору, навчання та підготовки персоналу в

усіх напрямах діяльності, що впливають на безпеку; моральне та матеріальне стимулювання діяльності персоналу, спрямованої на зниження ризиків надзвичайних ситуацій, аварій, загроз; чітку регламентацію дій, передусім пов'язаних з екстремальними умовами, ризиками; контроль за дотриманням трудової та технологічної дисципліни, охорону праці.

На *суспільно-державному рівні* розвиток культури безпеки життєдіяльності має здійснюватися шляхом формування системи громадських цінностей і пріоритетів у питаннях безпеки; соціальної свідомості в царині безпеки життєдіяльності; розвитку нормативного правового поля в площині безпеки; реалізації політики гарантування безпеки суспільства та людини, природної та техногенної сфер; розвитку науки в галузі екології та охорони праці; зниження ризиків, захисту від надзвичайних ситуацій; залучення суспільних інституцій і громадських організацій; удосконалення екологічного виховання; пропагування здорового способу життя, соціальної реклами, громадського та державного управління та стимулювання у сфері безпеки життєдіяльності з урахуванням кращого зарубіжного досвіду, міжнародних угод та ін. Важливо здійснювати моніторинг формування та розвитку культури безпеки у здобувачів освіти і практикуючих фахівців [5, с. 368].

У час воєнного протистояння з непримиренним супротивником, що відкрито прагне знищити не лише нашу державу, а й націю, освіта має виховувати світобачення, адекватне новій епосі. На наш погляд, завдання закладів вищої освіти – використовуючи сукупність педагогічних впливів сформувати і розвинути у здобувачів освіти культуру безпечної життєдіяльності. Це допоможе значно підвищити ефективність безпекових заходів та обороноздатності України в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: як діяти вчителям під час занять при оголошенні сигналу «Повітряна тривога»? Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/news/bezpechne-osvitne-seredovishche-yak-diyati-vchitelyam-pid-chas-zanyat-pri-ogoloshenni-signalu-povitryana-trivoga (дата звернення: 16. 20.2025).

2. Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. URL: https://dsns.gov.ua/abetka-bezpeki/diyi-naselennya-v-umovax-nadzvicainix-situacii-vojennogo-xarakteru

3. Дії учасників освітнього процесу в разі надзвичайних ситуацій. Освітній омбудсмен України. URL: https://eo.gov.ua/dii-uchasnykiv-osvitnoho-protsesu-v-razi-nadzvychaynykh-sytuatsiy/2022/01/18/

4. Коломієць А. М., Коломієць Д. І., Івашкевич Є. М. Стратегії організації освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій: аналіз закордонного досвіду та можливості імплементації в Україні. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Вип. 68. С. 19–32.

5. Литвин А., Коломієць А., Федюк Г. Формування культури безпеки життєдіяльності здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 70, т. 1. С. 363–370.

6. Савченко А. Г. Формування культури безпеки сучасної студентської молоді у закладах вищої освіти. Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 23–24 квітня 2020 р. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2020. С. 371–373.

Локоткова Людмила Анатоліївна,
викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти, методист відділу психологічної підтримки та ментального здоров'я КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква;
Шелест Леся Василівна,
викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти, методист відділу психологічної підтримки та ментального здоров'я КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» м. Біла Церква;
Грищенко Анна Олександрівна,
методист відділу загальної середньої освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква

ВПЛИВ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Ключові слова: *освітнє середовище, безпечне освітнє середовище, фізична безпека, психологічна безпека, соціальна безпека, цифрова (інформаційна) безпека, методики співпраці між учнями та педагогами.*

Питання безпеки освітнього простору набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Базовим чинником функціональності освітнього середовища сьогодні є його безпечність, яка передбачає фізичну, психічну, інформаційну та соціальну стабільність кожного учасника освітнього процесу.

Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та наявні достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу [1, с. 5].

Враховуючи загрозу ракетних обстрілів по всій території країни першочерговим завданням є забезпечення ***фізичної безпеки*** учасників освітнього процесу в закладі, зокрема наявність укриттів, евакуаційних виходів, вогнегасників та іншого необхідного обладнання. Водночас, не менш важливою є й ***психологічна безпека*** освітнього середовища, особливо в умовах емоційного стресу, спричиненого війною. Атмосфера довіри, взаємоповаги та підтримки між учасниками освітнього процесу є ключовим чинником для збереження їхнього життя, здоров’я та подальшої самореалізації.

Психологічна безпека є не менш важливою складовою, оскільки вона створює умови для емоційної стабільності та впевненості учасників освітнього процесу. Відкрите спілкування, повага до особистості кожного учня, врахування індивідуальних особливостей – усе це сприяє формуванню позитивного мікроклімату у школах. Досвід європейських країн показує

ефективність запровадження шкільних психологічних служб, які забезпечують підтримку як для учнів, так і для педагогічних працівників [3, с. 27].

Освітнє середовище закладу повинно мати створені умови для психологічної безпеки учнів, захищеності педагогів і, як наслідок, сприяти психічному здоров'ю та особистісному зростанню здобувачів освіти. Ураховуючи сучасні соціально-політичні й економічні трансформації в українському суспільстві, стає зрозумілим важливість формування психологічно безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, збереження психічного, психологічного та соціального здоров'я здобувачів освіти й педагогів [6, с. 55].

Таке середовище значно підвищує ефективність навчання, сприяє розвитку творчих здібностей та емоційного інтелекту учнів. Психологічно безпечне середовище дозволяє учням висловлювати свої думки без страху осуду, що допомагає їм формувати власну точку зору, покращувати навички критичного мислення та адаптації до змінюваних умов.

У грудні 2022 – січні 2023 року Державною службою якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», що впроваджується проєктом «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) проведено дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. Одним із завдань якого, було дослідити професійні та організаційні виклики, потреби, з якими зіткнулися заклади освіти та педагогічні працівники в умовах війни [2, с. 18].

Дослідження свідчить про те, що майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів/учениць, які почуваються тривожно, напружено та у півтора рази – втомлено. Водночас на 20 % у кожній категорії зменшилася кількість тих, які почуваються в безпеці, спокійно, енергійно та щасливими. А також ключовими викликами освітнього процесу в умовах війни педагоги називають нестабільні умови навчання, обмеженість

способів організації навчально пізнавальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів/учениць та вчителів.

Освітній процес в умовах війни та зміни режимів роботи закладів освіти має низку викликів. Вчителі відносять до викликів освітнього процесу психологічні фактори: зниження мотивації учнів/учениць до навчання (зазначили 50 % вчителів), нестабільний психоемоційний стан учнів/учениць та вчителів – 35 % та 16 % відповідно, брак підтримки батьків – 18 %. У зв'язку з цим, потрібно здійснити комплекс заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу. Реалізація цього завдання передбачає залучення кваліфікованих психологів і медиків. Водночас варто пам'ятати про неприпустимість психологічної допомоги у воєнний час «мирними методами», що можуть лише дестабілізувати психічний стан. Тобто фахівці мають пройти спеціалізовані курси, що допоможуть надавати ефективну підтримку в умовах війни [2, с. 5].

Важливою є психосоціальна підтримка, яка досягається шляхом створення атмосфери довіри та розуміння в класі, формування спільних цінностей, надання можливості самостійно розв'язувати питання, ухвалювати рішення, розвиток почуття ідентичності, пошук свого місця у світі тощо. Це вимагатиме реалізації принципово нових інструментів – педагогічних, методичних, які мають ґрунтуватися на компетентнісному та інтегрованому підходах до навчання, враховувати вікові особливості фізичного, розумового та психічного розвитку дитини на кожному з рівнів освіти, орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації в особистому житті, професійній і громадській діяльності. Розвиток особистості відбувається в умовах постійного перетворення, яке передбачає внутрішню активність, що дозволяє вийти за межі встановлених стандартів особистої та суспільної необхідності, реалізувати своє розуміння змісту, призначення власної діяльності [4, с. 27].

Також потрібно звертати увагу на специфіку емоційно-вольової сфери особистості, яка полягає у стресостійкості, самоконтролі, домінантному настрої, актуалізації вольових зусиль, що особливо актуально в умовах війни. Рутини в класі мають бути максимально передбачуваними, і коли вони змінюються, слід інформувати та підтримувати учнів. Шкільні рутини та передбачуваність процесу закладає основу довіри, а також дає відчуття контролю над ситуацією.

Учні, які зазнали травматичного досвіду, часто мають труднощі з довірою до дорослих. Тому педагог повинен формувати в класі згуртовану спільноту, засновану на довірі та взаємопідтримці, де кожен учень відчуватиме свою значущість. Необхідно підтримувати розвиток довіри через прозорість та відкрите спілкування. Важливо заохочувати учнів поважати, підтримувати та відзначати успіхи одне одного. Педагог має власним прикладом показувати культуру поваги в спілкуванні, яку хоче прищепити школярам. Залучати учнів до спільного прийняття рішень, розподіляти між ними ролі та зони відповідальності, але завжди потрібно узгоджувати це з учнями. Варто зауважити, що активності з сильно вираженим змагальним компонентом можуть негативно впливати на дух спільноти. Школярі повинні мати право вибору власного шляху у сприятливому навчальному середовищі, в результаті чого вони будуть активно включеними та успішними. Варто взяти до уваги, що деякі учні не звикли до можливості вільного вибору, тому важливо підтримувати їх, навчивши висловлювати свої уподобання. Не менш важливим є ретельний відбір, адаптація та модифікація навчальних матеріалів та ресурсів, оскільки певні теми можуть тригерити дітей, викликати негативні емоції, спричинити психологічний дискомфорт, погіршити психологічний стан дитини з травмуючим досвідом.

Враховуючи різноплановість учнівського досвіду та нескінченну кількість тригерів, які можуть викликати відповідні негативні реакції чи

наслідки, необхідно послуговуватися принципами роботи з темами, які можуть бути потенційно чутливими для школярів:

● створення кодексу правил для обговорення – необхідно створити атмосферу довіри та підтримки, що дозволить досягти визнання та врахування різноманіття думок школярів та контекстів, в яких вони живуть;

● важливо чітко сформулювати норми спілкування та діалогу в класі та надати учням конкретне розуміння того, як слід формулювати свої думки;

● обґрунтування матеріалу, що вивчається – перед вивченням будь-якої теми необхідно повідомити про це учнів та обговорити потенційні проблеми чи побоювання, до яких може призвести робота над її змістом тощо.

Психолого-педагогічна підтримка учасників освітнього процесу базується на гуманістичному, особистісно зорієнтованому підході, тісно пов'язана з реалізацією права дитини на повноцінний розвиток і, як наслідок, якісною модернізацією системи освіти. Особливістю психолого педагогічної підтримки є необхідність вирішення завдань особистісного розвитку і виховання в умовах війни, змін в структурі та змісті сучасної освіти [7, с. 27].

Відповідно, сфера відповідальності психолого-педагогічної підтримки включає в себе завдання створити в освітньому закладі умови для розвитку, соціалізації дитини, її самореалізації, оскільки повноцінний розвиток особистості є гарантом суспільного благополуччя. Завдання формування самостійної, відповідальної та соціально мобільної особистості, здатної до соціалізації в суспільстві та активної адаптації на ринку праці, визначає необхідність широкого використання різноманітних програм розвитку соціальних навичок, здатності до особистісного самовизначення і саморозвитку.

За такого підходу завдання психолого-педагогічної підтримки передбачають попередження виникнення проблем особистісного розвитку і виховання дитини; допомогу (сприяння) дитині у вирішенні актуальних для неї питань; налагодження взаємин з однолітками, вчителями, батьками; розвиток

емоційно-вольової сфери дітей; подолання стресів; пошук ресурсів для емоційної стабільності; розвиток психолого педагогічної компетентності (культури) педагогів, батьків.

Педагоги є ключовими агентами у формуванні безпечного освітнього середовища. Їх професіоналізм, здатність ефективно комунікувати та керувати конфліктними ситуаціями мають вирішальне значення. Педагог, який має високий рівень емоційного інтелекту, здатний краще виявляти потреби своїх учнів, створювати комфортні умови для їхнього розвитку і запобігати стресовим ситуаціям, що можуть виникати в класі.

Створення безпечного психологічного середовища для педагогічних працівників також є особливо важливим, адже вчителі постійно працюють в умовах високого емоційного навантаження. Психоемоційний стан учителя безпосередньо впливає на якість викладання, рівень мотивації та ефективність взаємодії з учнями. Сучасні підходи до забезпечення психологічної безпеки вчителів включають регулярні тренінги з емоційного інтелекту, психотерапевтичну підтримку та створення можливостей для професійного вигорання [8, с. 47].

Важливу роль у підтримці психологічного здоров’я педагогів відіграють корпоративна культура школи та адміністративна політика. Керівництво навчального закладу має сприяти відкритому діалогу між працівниками, підтримці ініціатив учителів, організації командних заходів та формуванню культури взаємодопомоги. Наприклад, у скандинавських країнах активно впроваджується практика «супервізії» для вчителів, де вони мають можливість обговорювати свої труднощі з психологами та отримувати професійну підтримку.

Також важливо створювати комфортні умови для роботи педагогів, наприклад, забезпечити зручні робочі місця, можливість відпочинку під час перерв, а також доступ до ресурсів для підвищення кваліфікації та саморозвитку. Школи, які впроваджують такі заходи, демонструють вищий

рівень задоволеності працівників, нижчий рівень професійного вигорання та загальне покращення якості освітнього процесу.

Соціальна безпека у школі передбачає створення середовища, де кожен почувається захищеним від булінгу, дискримінації чи насильства. Важливу роль у цьому відіграють спеціальні програми, спрямовані на формування толерантності та взаємоповаги. Наприклад, у фінських школах працюють антикризові команди, які швидко реагують на будь-які випадки агресії чи порушень.

Цифрова (інформаційна) безпека також стає актуальною в умовах стрімкої діджиталізації освіти. Педагоги та учні повинні володіти навичками критичного мислення, розуміти ризики кіберзагроз та вміти захищати особисті дані. Для цього в освітні програми багатьох країн включено курси медіаграмотності та кібербезпеки.

Безпечне освітнє середовище позитивно впливає як на педагогів, так і на здобувачів освіти. Для вчителів воно створює умови, що сприяють їхньому професійному розвитку, зменшенню стресу та підвищенню мотивації до праці. Для учнів – це простір, у якому вони можуть вільно розвивати свої здібності, взаємодіяти, навчатися та розкривати свій потенціал.

Ефективні ***методики співпраці між учнями та педагогами*** відіграють важливу роль у формуванні безпечного середовища. До таких методів належать:

- ***Ненасильницьке спілкування***, яке допомагає запобігти конфліктам та сприяє взаєморозумінню.
- ***Практика «Коло довіри»*** дозволяє створити атмосферу відкритого діалогу, де кожен учасник може висловити свої почуття та переживання.
- ***Менторська підтримка***, коли старші учні або вчителі допомагають молодшим, також є ефективним способом адаптації до навчального процесу.

- ***Партисипативні методи***, що передбачають активну участь дітей у розробці правил класу, підвищують відповідальність та згуртованість учнівського колективу.
- Проведення ***психологічних тренінгів*** та занять з арт-терапії, які допомагають дітям і дорослим знижувати рівень стресу та підтримувати емоційну рівновагу.
- ***Програми антибулінгу*** та ***інтерактивне навчання***, засноване на іграх та спільних проєктах, сприяють розвитку довіри та командного духу.

Попри важливість створення безпечного освітнього середовища, існують певні виклики, серед яких брак фахівців психологічної служби, недостатнє фінансування, відсутність чітких стратегій запобігання конфліктам, загрози цифрової безпеки та соціальні проблеми. Для їх подолання необхідний комплексний підхід, що включає державну підтримку, навчання педагогів, інтеграцію сучасних технологій безпеки та адаптацію успішних міжнародних практик.

Отже, питання безпеки освітнього простору в умовах воєнного стану стає критичним для забезпечення ефективного та безпечного освітнього процесу. Забезпечення фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки учасників освітнього процесу є необхідними умовами для збереження здоров’я та розвитку як учнів, так і педагогів. Важливість психологічної підтримки, створення атмосфери довіри, розвитку емоційної стійкості та адаптації до змін є ключовими аспектами у формуванні безпечного освітнього середовища. Крім того, запровадження сучасних методик, таких як ненасильницьке спілкування, партисипативні підходи та програми антибулінгу, допомагають сприяти емоційному благополуччю всіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище / Міністерство освіти і науки України. Київ: МОН, 2023. 20 с.
2. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки / Державна служба якості освіти України. Київ: ДСЯО, 2022. 50 с.

3. Безпечне освітнє середовище в школі / Педрада. Київ: Педрада, 2024. 30 с.
4. Козловська, Н. О. Психологічне здоров'я учасників освітнього процесу: аналіз сучасних підходів / Н. О. Козловська // Психологія та освіта. 2022. № 4. С. 35–42.
5. Освіта під час війни: результати другого року дослідження якості освіти в умовах війни / Державна служба якості освіти України. Київ: ДСЯО, 2024. 75 с.
6. Смирнова, Л. П. Створення безпечного середовища для розвитку учнів: міжнародний досвід / Л. П. Смирнова // Міжнародний досвід у педагогічних практиках. 2019. № 2. С. 52–59.
7. Яким має бути освітнє середовище / Експертус. Київ: Експертус, 2024. 35 с.
8. Яценко, Т. А. Роль педагогічного колективу у створенні безпечного середовища / Т. А. Яценко // Педагогіка сьогодення. 2023. № 1. С. 46–52.

УДК 37.014

Магера Тетяна Володимирівна,
методист, в.о. заступника директора
з науково-педагогічної та виховної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ОСВІТЯН

Безпечне освітнє середовище є надзвичайно важливим чинником особистісного розвитку та професійного зростання освітян, оскільки забезпечує фізичний та психологічний комфорт, зміцнює соціальні зв'язки та розвиває навички співпраці та взаємодопомоги, формує почуття приналежності до колективу та професійної спільноти.

Проблема безпечного освітнього середовища висвітлюється у працях багатьох науковців та практиків, які досліджують різні аспекти цього питання. В. В. Кравець акцентує увагу на проблемах організації безпечного освітнього середовища в закладах освіти, розробляє методики оцінки та управління безпекою [5]. О. М. Кісарчук вивчає психологічну безпеку педагогів в умовах освітнього середовища [4]. О. І. Лук'янова аналізує проблеми формування безпечної професійної поведінки педагогів, розробляє методики навчання безпечним навичкам [6]. І. В. Дубровіна досліджує проблему емоційного вигорання педагогів та його профілактику [3]. В.С. Дереш робить акцент на

соціально-педагогічній підтримці учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану [2]. Дослідження та розробки в цій галузі постійно тривають, з'являються нові публікації та методики, адже проблема безпечного освітнього середовища є багатогранною та потребує комплексного підходу.

На нашу думку, безпечне освітнє середовище є надзвичайно важливим чинником особистісного розвитку та професійного зростання освітян. Саме тому дана тема є актуальною та потребує вирішення.

За сучасних швидкозмінних умов освітнє середовище не існує ізольовано від зовнішніх та внутрішніх впливів, що можуть спричиняти як позитивний результат, так і нести деструктивні загрози, небезпеки та ризики [1].

В умовах воєнного стану створення безпечного освітнього середовища є одним із першочергових завдань, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови праці та навчання, забезпечення прав учасників освітнього процесу на особистісний розвиток, освіту та самоосвіту. Для протидії викликам сьогодення необхідно, щоб освітнє середовище було захищеним та безпечним.

Розглянемо основні складові, компоненти, потреби щодо формування безпечного освітнього середовища як важливого чинника особистісного розвитку та професійного зростання освітян.

Першочерговим компонентом є *фізична безпека* учасників освітнього процесу *(*заклад освіти повинен бути безпечним для перебування: обладнаний пожежною сигналізацією, системами безпеки та контролю доступу, укриттям та класом безпеки; приміщення мають бути чистими, добре освітленими та вентильованими; усі учасники освітнього процесу повинні знати правила поведінки в надзвичайних ситуаціях та вміти їх впроваджувати на практиці) . Не менш важливим є створення *позитивного психологічного клімату*: доброзичливих стосунків у колективі, створення атмосфери довіри, взаємоповаги та підтримки між учнями, вчителями та батьками; заохочення до позитивної комунікації, створення можливостей для відкритого діалогу та

обміну думками; формування емоційної безпеки, формування середовища, де усі учасники освітнього процесу відчуватимуть себе захищеними від цькування, дискримінації, булінгу, утисків та інших форм насильства; розвиток емпатії та толерантності, заохочення усіх до розуміння та поваги, різноманітності; створення атмосфери співпраці та взаємодопомоги; можливість вільно висловлювати свою думку та відчувати підтримку від колег та керівництва; доступ до професійної психологічної допомоги, можливість обговорювати свої переживання з колегами, навички управління стресом та профілактика емоційного вигорання.

Надзвичайно актуальними у наш час є інформаційна та професійна безпека освітян. *Інформаційна безпека* полягає у тому, щоб персональні дані педагогів були захищені від несанкціонованого доступу та використання. Педагоги повинні бути обізнані з правилами безпечної роботи в інформаційному просторі та вміти захищати себе від кіберзагроз, оскільки у наш час важливо вміти не лише отримувати інформацію, що надходить із різних медіаджерел, а й уміти розпізнавати та протидіяти дезінформації. *Професійна* безпека базується на дотриманні законодавства, виконанні посадових обов'язків, інструкцій, на знанні своїх прав та обов'язків; на забезпечені належних умов праці, включаючи необхідне обладнання та матеріали. Педагоги повинні мати можливість підвищувати свою кваліфікацію та професійну майстерність. Важливо, щоб були задоволені професійні потреби освітян у організаційній підтримці (гнучкий розклад з урахуванням безпекової ситуації, зменшення бюрократичного навантаження, допомога в координації з батьками та учнями); методичній підтримці (адаптовані навчальні матеріали для роботи в умовах війни; доступ до ресурсів для змішаного та дистанційного навчання, можливості для професійного розвитку); у технічному забезпеченні (надійний інтернет-зв'язок; необхідне обладнання для проведення онлайн-занять, доступ до освітніх платформ та інструментів).

Серед основних шляхів формування безпечного освітнього середовища є *надання методичної та технічної підтримки освітянам*, забезпечення доступу до сучасних технологій, навчальних матеріалів та методичних рекомендацій для ефективного навчання в умовах війни. Зокрема, проведення тренінгів з психологічної стійкості, кризового консультування, роботи з травмою та використання дистанційних технологій допоможе вчителям краще справлятися з викликами воєнного часу. Безпечне середовище та розуміння з боку колег і керівництва мотивує освітян до навчання та професійного розвитку, сприяє бажанню вдосконалювати власні знання та навички. Відповідно доступ до необхідних ресурсів, інформаційних джерел та підтримка адміністрації та колег сприяє ефективному виконанню професійних обов'язків, створює можливості для кар’єрного зростання освітян (участь у різних професійних заходах, обмін досвідом із колегами та підтримку у професійних починаннях).

Адміністрації закладу освіти потрібно враховувати *базові та соціальні потреби вчителів*: своєчасну виплату заробітної плати та соціальних виплат, створення можливостей для відпочинку та відновлення. Доцільно звернути увагу на згуртованість колективу та приналежність до професійної спільноти (регулярний обмін досвідом з колегами, взаємопідтримку в педагогічному колективі, можливість спільного розв’язання проблем); суспільне визнання (розуміння важливості роботи, підтримку з боку адміністрації та громади, відзначення професійних досягнень); професійну стабільність (збереження робочого місця та заробітної плати, чіткі інструкції щодо організації роботи в кризових умовах, розуміння своєї ролі та відповідальності); баланс роботи та особистого життя (можливість приділяти час родині, право на відпочинок та відновлення, повага до особистих меж).

Безпечне середовище створює умови для самореалізації та особистісного зростання, що є потужним стимулом для самоосвіти та професійного розвитку педагогічних працівників.

Це, в першу чергу, покращення добробуту: безпечне середовище зменшує рівень стресу та напруги, що позитивно впливає на фізичне та психологічне здоров'я освітян, запобігає емоційному вигоранню.

По-друге, створення умов для творчості та інновацій: безпечне середовище сприяє розвитку творчого потенціалу педагогів, їх готовності до експериментів та впровадження інновацій. Освітяни можуть експериментувати з новими методами, розробляти інноваційні програми та ділитися своїми знаннями та досвідом з колегами.

По-третє, педагоги, які працюють у безпечному та комфортному середовищі, мають більше можливостей для професійного розвитку, підвищення кваліфікації та кар'єрного зростання.

Отже, створення безпечного освітнього середовища є надзвичайно важливим для успішної роботи освітян. Безпека та комфорт на робочому місці сприяють підвищенню продуктивності, зниженню рівня стресу та покращенню загального самопочуття педагогів. Безпечне середовище створює сприятливі умови для самореалізації освітян, де вони можуть розкрити свій потенціал, розвинути свої таланти та здібності для особистісного розвитку й професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виклики та перспективи формування зростаючої особистості у повоєнній реальності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ – Біла Церква, 26 травня 2023 р. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735465/1/ Зб.%20конф. %20%28Київ%20–%20Біла%20 Церква%2C%2026.05.2023%29.pdf (Дата звернення: 12.02.2025 р.)
2. Дереш В. С. Соціально-педагогічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Педагогічний альманах.*2023. Вип.53. С. 171-179. URL: https://pedalmanac.site/index.php/main/article/view/454(Дата звернення: 17.02.2025 р.)
3. Дубровіна І. В. Емоційне вигорання педагогів: профілактика та подолання. *Освіта*. 2019. № 2. С. 34-47.
4. Кісарчук О. М. Психологічна безпека педагогів в умовах освітнього середовища. *Психологічний журнал.* 2018. № 1. С. 12-25.
5. Кравець В. В. Управління безпекою освітнього середовища: теоретичні аспекти. *Педагогіка.* 2020. № 3. С. 56-69.
6. Лук'янова О. І. Формування безпечної професійної поведінки педагогів. *Безпека життєдіяльності.* 2022. № 5. С. 102-115.

УДК 37.091.2

Мандзій Наталія Іллівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи Бережанського ліцею імені Віталія Скакуна Бережанської міської ради Тернопільської області

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті розглядаються основні підходи до створення безпечного середовища в освітніх закладах. Аналізується поняття «безпека в освіті», фактори, що впливають на рівень безпеки, а також сучасні стратегії захисту учнів і педагогічного персоналу. Окрему увагу приділено фізичній, психологічній та цифровій безпеці, а також взаємодії адміністрації, батьків і громади у процесі забезпечення безпечного освітнього простору.

Ключові слова: безпечне середовище, освітній заклад, психологічна безпека, фізична безпека, цифрова безпека, булінг, профілактика.

Безпека в освіті є фундаментальною умовою ефективного навчання та виховання. Відсутність безпечного середовища негативно впливає на психологічний стан учнів, рівень їхньої успішності та довіру до закладу освіти. В умовах сучасних викликів (булінг, кіберзагрози, насильство, техногенні та екологічні ризики) питання створення безпечного освітнього простору набуває особливої актуальності.

Мета дослідження – визначити ключові аспекти безпечного середовища в освітньому закладі та запропонувати дієві методи його створення.

1. Теоретичні основи безпечного середовища

Безпека в освітньому закладі має багатовимірний характер, що охоплює:

- ***Фізичну безпеку*** (захист від небезпечних ситуацій, нещасних випадків, дотримання санітарно-гігієнічних норм).
- ***Психологічну безпеку*** (відсутність булінгу, підтримка інклюзивності, створення атмосфери довіри).

- ***Цифрову безпеку*** (захист персональних даних, боротьба з кібербулінгом).
- ***Соціальну безпеку*** (налагодження співпраці між учнями, батьками, вчителями та місцевою громадою).

2. Фізична безпека: сучасні виклики та рішення

Фізична безпека охоплює заходи щодо захисту від загроз здоров'ю та життю. Основними елементами забезпечення фізичної безпеки є:

- ***Безпечна інфраструктура*** (наявність евакуаційних виходів, пожежних сигналізацій, камер спостереження).
- ***Контроль доступу*** (обмеження входу сторонніх осіб, ідентифікаційні системи).
- ***Антитерористичні заходи*** (проведення навчань щодо дій у надзвичайних ситуаціях).
- ***Дотримання санітарно-гігієнічних но*****рм** (особливо актуально в умовах пандемій).

3. Психологічна безпека та запобігання булінгу

Психологічна безпека – це створення середовища, в якому учні та педагоги не відчувають страху перед дискримінацією, тиском чи насильством. Важливими складовими є:

- ***Попередження булінгу*** (програми виховання толерантності, групи підтримки, робота шкільних психологів).
- ***Формування довірчих відносин між учнями та педагогами***.
- ***Залучення учнів до прийняття рішень щодо шкільного життя***.
- ***Соціально-емоційне навчання (SEL)***, що сприяє розвитку емпатії та взаємопідтримки.

4. Цифрова безпека як новий виклик

З поширенням технологій виникають загрози, пов'язані з інформаційною безпекою:

- ***Захист персональних даних учнів***.

- ***Попередження кібербулінгу*** (освітні кампанії, робота з батьками).
- ***Впровадження цифрової гігієни*** (розвиток навичок критичного мислення, безпечного користування соцмережами).

5. Співпраця з батьками та громадою

Безпечне середовище в школі неможливе без залучення батьків та громади. Ефективні підходи включають:

- ***Проведення батьківських зборів та тренінгів*** щодо виховання безпечної поведінки дітей.
- ***Взаємодію з правоохоронними органами*** (навчання, консультації, правова просвіта).
- ***Інтеграцію соціальних проєктів та волонтерських ініціатив*** у життя школи.

6. Особливості забезпечення безпеки школи в умовах війни

Російсько-українська війна внесла значні корективи в систему освіти, створивши нові виклики для безпеки учнів, педагогів і шкільної інфраструктури. Військова агресія вимагає адаптації освітнього процесу до умов загрози ракетних ударів, окупації, вимушеного переселення та психологічного стресу.

6.1. Фізична безпека: укриття та захист навчальних закладів

Забезпечення фізичної безпеки в умовах війни передбачає такі ключові заходи:

- ***Облаштування бомбосховищ та укриттів***. Школи мають бути оснащені захищеними приміщеннями відповідно до вимог ДСНС України. В укриттях повинні бути запаси води, медикаментів, ліхтарі, засоби зв’язку.
- ***План евакуації та алгоритм дій у разі повітряної тривоги***. Вчителі та учні повинні регулярно проходити навчання щодо порядку евакуації та дій у разі надзвичайних ситуацій.
- ***Посилення контролю доступу до закладу освіти***. Обмеження входу сторонніх осіб, використання ідентифікаційних карток,

відеоспостереження та охоронні системи допомагають знизити ризики можливих диверсій або нападів.

- ***Перехід на змішане та дистанційне навчання*** у зонах підвищеної небезпеки. У випадках, коли очне навчання загрожує життю, необхідно впроваджувати онлайн-формати та забезпечувати учнів технічними засобами для дистанційної освіти.

6.2. Психологічна безпека: підтримка дітей під час війни

Діти та вчителі перебувають у постійному стресі через бойові дії, втрату близьких, змушену міграцію. Школа має стати простором психологічної підтримки, що включає:

- ***Роботу психологів та кризових консультантів***. Надання психологічної допомоги учням та педагогам для подолання травматичного досвіду.
- ***Програми психосоціальної підтримки***. Проведення групових занять, арт-терапії, вправ на стабілізацію емоційного стану.
- ***Формування культури взаємопідтримки серед учнів***. Навчання дітей навичок саморегуляції та взаємодопомоги.
- ***Зниження рівня навчального навантаження в екстремальних умовах***. Адаптація програм навчання, щоб уникнути надмірного стресу.

6.3. Цифрова безпека в умовах війни

Зі зростанням кіберзагроз під час війни важливо забезпечити:

- ***Захист персональних даних учнів і вчителів***. Недопущення витоку інформації, що може використовуватися противником.
- ***Безпечне онлайн-навчання***. Використання захищених платформ, двофакторної аутентифікації, уникнення фейкових новин і пропаганди.
- ***Протидію інформаційним атакам***. Навчання критичного мислення, аналізу джерел інформації, розпізнавання дезінформації.

6.4. Взаємодія школи з громадою в умовах війни

Ефективна співпраця між освітніми установами, місцевою владою, батьками та правоохоронцями сприяє зміцненню безпеки:

- ***Комунікація з ДСНС, поліцією, територіальною обороною*** щодо механізмів реагування на небезпеку.
- ***Інтеграція волонтерських ініціатив*** у шкільне життя (плетіння сіток, допомога переселенцям, збір гуманітарної допомоги).
- ***Залучення міжнародних організацій для підтримки освіти*** (ЮНІСЕФ, ООН, Червоний Хрест).

Отже, **(з урахуванням воєнних реалій) с**творення безпечного середовища в освітньому закладі – це багатогранний процес, що потребує комплексного підходу. Запобігання булінгу, дотримання фізичних стандартів безпеки, захист у цифровому просторі та активна співпраця всіх учасників освітнього процесу є ключовими факторами у формуванні здорового й гармонійного навчального середовища.

Безпечне середовище в школі в умовах війни – це не лише захист від традиційних загроз, а й адаптація до військових ризиків. Фізична безпека, психологічна підтримка, цифровий захист та ефективна взаємодія з громадою є ключовими факторами, що допомагають зберегти освітній процес і життя дітей.

Пам'ятаймо: освіта в часи війни – це не просто навчання, а стратегія виживання та збереження майбутнього покоління.

Перспективи подальших досліджень

Майбутні дослідження можуть бути спрямовані на аналіз ефективності впроваджених програм безпеки, адаптацію міжнародного досвіду та розробку нових стратегій цифрового захисту учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖКРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» (2017).
2. Закон України «Про протидію булінгу» (2018).
3. Наказ МОН України «Про заходи щодо запобігання та протидії насильству в закладах освіти» (2019).
4. Durlak J.A., Weissberg R.P., Dymnicki A.B. "The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning". Child Development, 2011.

5. UNESCO Report on School Safety Policies. 2022.

Мельничук Руслана Бориславівна,
методист відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ВІКОВОЇ КАТЕГОРІЇ ДІТЕЙ

Організація якісного освітнього процесу в сучасному закладі дошкільної освіти є запорукою успішного старту для кожної дитини. У середовищі, де дитина відчуває себе безпечно і підтримано, вона має можливість розкривати свій потенціал, розвивати творчі здібності та здобувати впевненість у своїх силах [4]. Створення повноцінного розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції педагогічного колективу в організації діяльності дітей – провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування дошкільної освіти. Розвивальне середовище – це комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя в дошкільному закладі. Освітнє розвивальне середовище включає: предметно-ігрове, природне, мовленнєве, соціальне та середовище власного «я» дитини.

Створення розвивального середовища в закладах дошкільної освіти – предмет досліджень багатьох відомих науковців та педагогів минулого і сучасності, таких як М. Монтесорі, А. Макаренко, Л. Виготський, Я. Коменський, А. Богуш, Т. Піроженко, К. Крутій, О. Косенчук, Н. Гавриш.

При виборі засобів навчання та обладнання предметного середовища в групі, необхідно користуватись примірним Переліком ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти, який структурований за віковими категоріями дітей дошкільного віку та основними видами дитячої

діяльності (ігрова, рухова, художня, мовленнєво-пізнавальна, трудова). Перелік пропонує орієнтовну кількість іграшок, посібників та обладнання, необхідних для успішної реалізації завдань формування ключових життєвих компетенцій упродовж дошкільного дитинства в усіх вікових груп закладу дошкільної освіти, а також – орієнтовний варіант розподілу на осередки: безпосередньо ігровий осередок, пізнавальний осередок, естетичний осередок, театральний осередок, трудовий осередок, осередок здоров'я, осередок відпочинку та усамітнення [3]. У кожній віковій групі/різновіковій групі закладів дошкільної освіти осередки облаштовуються відповідно обраної закладом освітньої програми, для сприяння індивідуального розвитку малюків, формування у них певних умінь та компетенцій, розширення та поглиблення їхніх знань із різних аспектів життєдіяльності. Для кожного вікового періоду дітей створюється особливе предметно-ігрове розвивальне середовище. Усе обладнання має постійно поновлюватись, видозмінюватися і легко переноситись із одного осередку в інший. Усі значущі для дітей фрагменти інтер'єру мають розміщуватись на рівні зросту дітей, матеріали мають зберігатися на поличках чи шафах, до яких матимуть вільний доступ. Доречно також створити повноцінні розгорнуті міні-осередки із залученням необхідної атрибутики та допоміжних конструкцій для різних видів ігор (театралізованих, дидактичних, «Кухня», «Магазин», тощо).

Враховуючи сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти, у новому Законі України «Про дошкільну освіту» (стаття 6), визначено вікову періодизацію розвитку дитини та базові етапи дошкільної освіти [2], відповідно до якої забезпечується розвивальне середовище у ЗДО.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що розвивальне середовище дитини – простір дитинства – простір широких можливостей, де створені максимальні умови для розвитку та саморозвитку дитини. Таке середовище створює потенційний позитивний вплив на інтелектуальний

розвиток дитини та формування цілісної особистості [1]. Територія закладу дошкільної освіти також є складовою розвивального простору.

Важливу роль у створенні сучасного якісного розвивального середовища відіграє використання міжнародної методики оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти ECERS-3, яка враховує вікові особливості дітей, надає адміністрації та педагогічним працівникам критерії та індикатори для оцінювання умов, в яких перебувають діти та зосереджує роботу на тих аспектах, які потребують уваги [4].

Отже, правильне організоване розвивальне середовище у сучасному закладі дошкільної освіти сприяє всебічному розвитку та кращої соціалізації дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт дошкільної освіти (БКДО), затверджений наказом МОН України від 12.01.2021 №33.
2. Закон України «Про дошкільну освіту» (наказ Міністерства освіти і науки України №3788 від 06.06.2025р.).
3. Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти (наказ Міністерства освіти і науки України №1633 від 19 грудня 2017 року).
4. Шкала оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Третя редакція (ECERS-3) / Тельма Гармс, Річард М. Кліффорд, Деббі Краєр. Х.: Вид-во «Ранок»2020.

УДК 159.942:37.011.3-051]:351.862.2

Молчанова Карина Костянтинівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Лупаренко Світлана Євгенівна,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах воєнного часу життя українців сповнене складних викликів, які супроводжуються непередбачуваними обставинами, що разом з тривалим стресом, пов'язаним із професійною діяльністю, може стати причиною емоційного вигорання особистості.

Цей стан може виникнути в кожної людини, але під підвищеним ризиком знаходяться педагогічні працівники [4]. Як зазначив В. Сухомлинський, робота викладача не має аналогів і порівняти її ні з чим не можливо. Як приклад він наводить роботу ткача, результати якої можна побачити за годину, сталевар результат своєї діяльності може спостерігати за кілька годин, а хліборобові потрібно кілька місяців для того, щоб почати насолоджуватися колосками в полі. Водночас викладач має працювати роками – і лише тоді він починає бачити результат своєї невтомної праці.

Всесвітня організація охорони здоров'я пояснює «синдром вигорання» як виснаження емоційного, мотиваційного чи фізичного типу. Цей стан, як правило, є стрес-реакцією, викликаною професійними та психологічними вимогами, які беруть свій початок з надто високого ступеня відданості особистості своїй роботі. Важливо відмітити, що людина з емоційним вигоранням втрачає цінність не лише відпочинку, а й особистого життя, у цілому [3].

Згідно з результатами опитування викладачів закладів вищої освіти [2], головними причинами появи емоційного вигорання є: соціально-професійні чинники (одноманітність, перевантажений графік роботи, тривала безпідставна критика, низький рівень матеріального та психологічного заохочення праці тощо); індивідуальні риси характеру (перфекціонізм, прагнення до кращого, мрійливість, надто високий рівень відповідальності тощо) .

Варто також зазначити, що такі фактори, як зневіра у власних можливостях, психологічно напружені ситуації, відсутність готовності до опанування та роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями, фізичне

виснаження, надмірна кількість завдань, страх помилитися та відчуття того, що здобувачі освіти недостатньо зацікавлені у процесі навчання та його результатах, можуть не лише підвищити ризик емоційного вигорання, а й стати причиною зневіри педагога в собі та власних силах, а також зумовити появу проблем як з психічним, так і з фізичним здоров'ям [5].

Для того, щоб визначити, чи є в людини емоційне вигорання та на якому рівні воно знаходиться, можна використати методику Дж. Грінберга «Дослідження синдрому вигорання». Перевірка проводиться шляхом опитування, у якому запропоновано 20 запитань, на які є два варіанти відповідей: «згоден» або «не згоден». Запитання, на яке людина відповіла позитивно, рахується в 1 бал, а негативна відповідь оцінюється в 0 балів. Висновок щодо наявності емоційного вигорання проводиться за підсумком балів: якщо людина отримала 0-7 балів, у неї вигорання на низькому рівні; якщо загальний бал становить 8-14, то її рівень емоційного вигорання вважається середнім; якщо людина набрала 15-20 балів, її рівень емоційного вигорання сягає максимуму [4].

Виокремлюють п'ять груп симптомів емоційного вигорання, як-от: фізичні (втома, безсоння, тремтіння); емоційні (песимізм, агресивність, байдужість), поведінкові (відсутність апетиту, паління, зловживання алкоголю), інтелектуальні (апатія, зниження зацікавленості до нововведень, байдужість до роботи та виконання її лише на формальному рівні), соціальні (низький рівень активності, відсутність бажання відпочивати, соціальна ізоляція) [1].

Подолання синдрому емоційного вигорання може здійснюватися за допомогою методів різного типу, зокрема самодопомоги та професійної допомоги. Перший випадок передбачає розуміння особою, яка страждає від вигорання, ознак вияву стресу на емоційному рівні, уміння регулювати їх, володіння різними способами самоконтролю та усунення перших виявів стресу під час професійної діяльності. Якщо, використовуючи цей спосіб, не вдається побороти ознаки емоційного вигорання, необхідно застосовувати другий метод,

який передбачає надання допомоги професійними фахівцями, які не лише сприятимуть розв'язанню наявної проблеми, тобто боротьбі з емоційним вигоранням, а й запобіганню його вияву в майбутньому [3].

Немає загальних порад від синдрому емоційного вигорання, однак, незважаючи на відсутність універсального рішення, боротися з ним потрібно. Перш за все, необхідно навчитися відокремлювати професійне життя від особистого, не змішувати їх, не працювати вдома та не працювати понаднормово. Для того, щоб відпочити від роботи, можна займатися спортом, ходити на прогулянки, займатися творчістю, хобі тощо. Окрім того, у разі відчуття високого рівня напруги, необхідно робити короткі перерви, що сприятимуть відновленню сил [1].

Отже, емоційне вигорання є серйозною проблемою педагогів. Поширеність цього синдрому серед працівників освіти зумовлено високими вимогами до їхньої діяльності та тривалим стресом. З метою запобігання появі синдрому емоційного вигорання необхідно здійснювати профілактичні заходи, як-от: короткі перерви, розвиток та вдосконалення навичок самоконтролю, підтримка з боку колективу тощо. Якщо ж такий стан уже виник у людини, для ефективної боротьби з ним необхідно зменшити рівень стресу, застосовувати стратегії, які сприяють підвищенню стресостійкості та підтримують емоційну стабільність особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бовдир О. С., Вельдбрехт О. О., Самкова О. М. Психопрофілактика та подолання синдрому емоційного вигоряння. Вчені записки *Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Вип. 6. С. 33-38. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/6_2021/6.pdf (дата звернення: 03.02.2025).

2. Водянка Л. Д., Суховецька Д. А., Занюк А. А. Поняття емоційного вигорання та його профілактика. Економічна наука. 2022. № 3. С. 49-53. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2022/9.pdf (дата звернення: 04.02.2025).

3. Дзюба К. Профілактика професійного вигорання. *Психолог*. 2013. № 8. С. 24–25.

4. Емоційне вигорання педагогів: метод. реком. / укл. : А. Коняхіна, В. Гаврик, Н. Гриценко та ін. Суми, 2016. 60 с.

5. Максименко Ю. Б., Матохнюк Л. О. Засади досліджень у психології розвитку інформаційної компетентності особистості. *Science and Education*. 2017. № 11. С. 76-85. URL: http://surl.li/urvth (дата звернення: 04.02.2025).

УДК 373.2 + 159.9 + 37.015.3

Онофрійчук Лілія Олегівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії, м. Хмельницький

БЕЗПЕЧНЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Формування безпечного психологічного середовища відіграє важливу роль у підготовці майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти (ЗДО) та майбутній їхній діяльності. Воно сприяє розвитку професійних компетенцій, впевненості у собі та власних силах, розвитку емоційної стійкості. Безпека в освітньому процесі передбачає не лише фізичний комфорт, а й психологічний добробут, що позитивно впливає на якість навчання та професійну підготовку майбутніх фахівців.

Педагогічна взаємодія в закладі вищої освіти (ЗВО) насичена різними стресовими чинниками, які прямо чи опосередковано впливають на фізичне та психічне здоров’я студентів. Основними психотравмівними ситуаціями можуть бути: проблема адаптації здобувачів до умов ЗВО або вимог нових викладачів, надмірна вимогливість викладачів, конкуренція між студентами тощо. Потреба створити безпечний простір виникає, щоб захистити та запобігти наслідкам впливу на особистість несприятливих чинників, особливо під час військових дій.

П. Лушина розглядає освітнє середовище як зовнішнє середовище, в якому особистість розвивається. До основних компонентів дослідниця відносить: інформаційний (норми та правила взаємодії учасників освітнього процесу, способи подачі інформації, зміст та методи навчання), соматичний (стан здоров’я та комфорту), предметний (матеріальні та гігієнічні умови) та соціальний (розподіл ролей, особливості взаємодії всіх учасників освітнього процесу) [5 , с. 6].

В умовах воєнного стану важливою характеристикою освітнього середовища є безпека, що розуміється як процес, а не результат. Безпечним має бути не лише середовище, а й інформаційний клімат, умови навчання, психологічний мікроклімат, взаємодія між учасниками освітнього процесу, особливості спілкування, дотримання норм безпеки тощо.

Державна служба якості освіти України розробила рекомендації для керівників закладів освіти щодо організації безпечного освітнього середовища та виокремила два ключових напрями: фізична безпека (безпечний простір у закладі, шляхи евакуації, протоколи безпеки, інформування щодо правил безпеки, забезпечення навчання з надання першої домедичної допомоги) та безпечне освітнє середовище (партнерство з батьками, антибулінгова політика, психологічні тренінги для педагогів, гнучкість освітнього процесу) учасників освітнього процесу [1].

Психологічну безпеку людини, М. Пустовойт розглядає, як «захищеність свідомості від впливів, які всупереч волі та бажанню можуть змінити психічні стани, поведінку, здатні вплинути на людину та змінити її життєвий шлях» [4, с. 75]. Дослідник виокремив та описав два напрями забезпечення психологічної безпеки: суб'єктивна спрямованість розглядається як дослідження особистістю власної психологічної безпеки та розуміння особливостей її забезпечення на різних етапах життя; об'єктивна – передбачає розгляд людини як об'єкта психологічної безпеки в певних умовах [4, с. 73].

У дослідженнях О. Шелевер та В. Фізер психологічна безпека розглядається як вміння особистості зберігати стійкість в середовищі з психотравмуючими впливами, оператися деструктивним внутрішнім та зовнішнім впливам. Психологічну стійкість підтримують внутрішні (особистісні) та зовнішні (міжособистісна, соціальна підтримка) ресурси [7].

Внутрішні якості людини допомагають їй долати стреси, боротися з труднощами та негативними явищами. До них ми відносимо позитивне мислення (здатність бачити хороше в ситуаціях, вірити у свої сили та

можливості, оптимізм), адаптивність (вміння швидко пристосовуватися до змін та нових умов, гнучкість у поведінці та мисленні), стресостійкість (здатність витримувати високий рівень стресу без негативних наслідків для фізичного та психологічного здоров'я), резильєнтність (здатність швидко відновлюватися після пережитих труднощів та травм, знаходити в собі сили йти далі), впевненість у собі (віра у свої сили та можливості, позитивна самооцінка, відчуття власної компетентності), почуття гумору (вміння бачити комічне в ситуаціях, сміятися над собою та обставинами, що допомагає знизити напругу та стрес), соціальні навички (вміння ефективно спілкуватися, налагоджувати та підтримувати стосунки з іншими людьми, звертатися за допомогою та підтримкою). Внутрішні ресурси кожен шукає для себе.

До зовнішніх ми відносимо безпечне середовище, доступ до освітніх, соціальних, інформаційних послуг, матеріальна стабільність та соціальна підтримка (родина, друзі, одногрупники, колеги).

Психологічна безпека учасників освітнього процесу набуває особливого значення та характеризується через збереження психічного здоров'я та відсутності психологічної загрози, що сприяє оптимальному розвитку особистості. Безпека є базовим почуттям, яке формує впевненість, спокій, комфорт, сприяє внутрішній стійкості, нормалізує стан людини.

До критеріїв психологічної безпеки освітнього середовища І. Баєва відносить захищеність від психологічного насилля в процесі взаємодії всіх учасників освітнього процесу, значущість, емоційний комфорт, підтримка та допомога, рівень задоволеності процесом взаємодії [5, с. 13].

Заклад вищої освіти в процесі підготовки майбутніх вихователів може як створювати безпечне психологічне середовище, так і його «руйнувати». Згідно досліджень Н. Коцур та Н. Товкун до психотравмуючих факторів, які негативно впливають на учасників освітнього середовища можуть бути: несприятливий психологічний клімат в групі, конфлікти між педагогом та студентом, булінг, повітряні тривоги та необхідність продовжувати навчання в сховищі,

відключення світла під час дистанційного навчання, порушення гігієнічних нормативів під час онлайн навчання [3].

Аналіз вивчення психолого-педагогічної літератури дозволяє виокремити основні складові безпечного психологічного середовища, які важливо враховувати та забезпечувати для підтримання психічного здоров'я студентів в ЗВО:

– психологічний комфорт в студентській групі та підтримка кожного учасника освітнього процесу (створення атмосфери довіри між студентами та викладачами, відсутність страху перед помилками та можливість отримання конструктивного зворотного зв'язку, підтримка ініціативи та самостійності у освітньому процесі, співпраця між куратором, викладачами та студентами);

– емоційна безпека (захист від булінгу, дискримінації та будь-яких форм психологічного насильства; формування толерантності, емпатії та культури взаємоповаги серед майбутніх вихователів; використання методик емоційної регуляції та самоконтролю; проведення різних тренінгів для врівноваження або підтримки емоційної безпеки);

– застосування гуманістичного підходу (використання викладачами у роботі особистісно-орієнтованого навчання, врахування індивідуальних потреб кожного студента; використання інтерактивних методів навчання, які сприяють розкриттю потенціалу кожного майбутнього вихователя; залучення студентів до командної роботи, що сприятиме розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в колективі тощо);

– контроль за навантаженням студентів в процесі реалізації освітньої програми, навчання контролю часу та правильного розподілу ресурсів при виконанні завдань;

– розвиток стресостійкості та психологічної гнучкості кожного учасника освітнього процесу (навчання технік подолання стресу та розвитку емоційного інтелекту (під час виховних заходів, як елементи занять); організація тренінгів, воркшопів та практикумів з психологічного благополуччя; використання арт-

терапії, рефлексивних методів та групової підтримки для зняття напруги);

– залучення психологічної служби для надання професійної підтримки майбутнім вихователям через консультації, тренінги, індивідуальні та групові заняття;

– впровадження програм психологічного супроводу студентів упродовж навчання.

Безпечне психологічне середовище є основою емоційного благополуччя (знижує тривожність, страхи, стреси, сприяє ефективнішому навчанню), стимулює розвиток (створює умови для повноцінного розвитку, можливості самовдосконалення без страху помилок, покарань чи осуду), покращує результати навчання (у безпеці та комфорті швидше засвоюється інформація, досягаються кращі результати, збільшується мотивація, пізнавальна активність, допитливість), формує позитивні соціальні навички (спілкування, співпраця, емпатія, повага до інших, вміння домовлятися, враховувати думку інших, вирішувати суперечки, адаптуватися до різних ситуацій), запобігає виникненню психологічним проблемам (розвиває психологічну стійкість, вміння справлятися з стресом, знижує тривожність, агресію, депресивність). Студенти, які навчаються у безпечному психологічному середовищі мають більші шанси на успіх у житті та професії, адже впевнені у собі, мають соціальні навички та вміють налагоджувати взаємини з оточуючими.

Отже, безпечне психологічне середовище сприяє комфортному навчанню, майбутньому професійному розвитку та формуванню емоційної стійкості фахівців. Створення комфортної атмосфери в закладі вищої освіти допомагає майбутнім вихователям оволодіти навичками ефективної взаємодії з дітьми, їхніми батьками та колегами, що позитивно впливатиме на якість дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки (рекомендації Державної служби якості освіти України). URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/ (Дата звернення: 04.02.2025).

2. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу : методичні рекомендації / уклад.: В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 58 с.

3. Коцур Н., Товкун Л. Формування психологічної безпеки освітнього середовища в умовах російськоукраїнської війни. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*. 2023. № 1. С. 56–73. URL: https://ehs.eeipsy.org/index.php/ehs

4. Пустовойт М. Механізми формування психологічної безпеки особистості. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Психологія*. том. 2017. 22, 3 (45) URL: http://psysocwork.onu.edu.ua/old/article/view/135190. (Дата звернення: 14.02.2025).

5. Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов, І. І. Ткачук; за наук. ред. Н. В. Лунченко, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.

6. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. К. : Український фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с.

7. Шелевер О. В., Фізер В. С. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. Вип. 67. Т. 1. С. 87-91.

УДК 37

Павлюк Олена Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни Полтавської області

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА І ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Безпечне освітнє середовище є ключовим фактором успішного розвитку всіх учасників освітнього процесу в Україні. Проблема надзвичайно актуальна в умовах сьогодення нашої країни. Вона забезпечує не тільки фізичну безпеку, але і психологічний комфорт, сприяє гармонійному розвитку особистості, формує впевненість, самореалізацію і взаємодію учасників освітнього процесу. Створення таких умов є важливою умовою ефективного навчання, розвитку творчості та соціальної активності. Сучасні виклики зобов’язують разом із тим забезпечувати здоровий клімат у закладах освіти, що допомагає здобувачам та викладачам реалізувати свій потенціал на достатньому та високому рівні.

Питання безпечного освітнього середовища досліджувало низка науковців (Н. Бойчук, Н. Бєляєва, М. Корець, Т. Панченко, Т. Цюман та ін.). Однак, проблема безпечного освітнього середовища як фактору розвитку особистості педагогічного працівника і здобувача освіти в Україні потребує уточнення та систематизації.

Метою статті є виявлення особливостей безпечного освітнього середовища як фактору розвитку особистості педагогічного працівника і здобувача освіти в Україні.

Безпекою для людини є концепція безпеки, в якій вона « …(особистість) вважається ключовим об'єктом безпекової діяльності, її системоутворюючим елементом. В основі концепції – необхідність забезпечення свободи людини від страху та нужденності, протистояння різним формам насильства та боротьби із бідністю в усіх її проявах. Для безпеки людини характерне багатовимірне розуміння безпеки …» [4, с. 40].

Дослідниці Л. Бутузова та О. Ледньова переконані, що безпечне освітнє середовище – це ті умови, які сприяють фізичній, психологічній та соціальній безпеці і охоплюють фактори, такі як відсутність загроз, створення емоційно підтримуючого клімату та сприяння соціалізації [1, с. 248].

Дійсно, безпечне освітнє середовище варте забезпечувати відчуття безпеки, учасники освітнього процесу повинні відчувати себе впевнено, не побоюючись загроз або насильства, а також бути в емоційній безпеці і розраховувати на неї. Створення атмосфери взаємної поваги та підтримки є також одним із ключових аспектів успішного навчання та формування гармонійної особистості. Тому важливо створювати умови, в яких кожен учасник освітнього процесу може розкривати свій потенціал, працювати і навчатися без страху та тривоги.

Безумовно на сьогодні сучасні умови розвитку українського суспільства характеризуються виникненням загроз воєнного стану, соціальними протиріччями, погіршенням екології, збільшенням кількості факторів, здатних

викликати надзвичайні і небезпечні ситуації для життя людини. Тому проблеми безпеки життєдіяльності сьогодення та створення безпечного освітнього середовища набувають особливої актуальності. Як виклик на означені загрози виникає необхідність попередження небезпек та вироблення дієвих стратегій у надзвичайних ситуаціях [2, с. 3].

Як зазначає О. Бондарчук, забезпечення психологічної безпеки всіх учасників освітнього процесу в складних умовах сьогодення набуває особливої гостроти. Результати наукового пошуку свідчать про доцільність створення спеціальних умов у контексті забезпечення психологічно безпечного освітнього середовища загалом і цифрового освітнього середовища, а саме:

• моніторинг психологічної безпеки освітнього середовища та учасників освітнього процесу;

• психолого-управлінське консультування керівників закладів освіти щодо управління освітнім середовищем у контексті психологічної безпеки;

• організацію спеціального соціально-психологічного навчання учасників освітнього процесу, спрямованого на розвиток недискримінаційних цінностей, комунікативну компетентність та ін.;

• підготовку практичних психологів системи освіти допсихологічного супроводу взаємодії суб'єктів освітнього процесу та створення ними безпечного освітнього середовища [3, с. 63].

Важливість створення психологічно безпечного освітнього середовища є безмежно важливим аспектом освітнього процесу. Заходи з моніторингу безпеки, консультації з керівниками закладів освіти, організація соціально-психологічної підготовки, підготовка практичних психологів тощо можуть значно сприяти підтримці психологічної безпеки в освітньому процесі.

Одним із важливих аспектів загального благополуччя та безпеки людини є емоційне здоров'я. Підтримка емоційного здоров'я допомагає справлятися зі стресом, зміцнювати внутрішні ресурси та забезпечувати гармонію у стосунках із собою та оточуючими. Самопідтримка є необхідним інструментом для

збереження емоційного балансу, полягає в тому, щоб розвивати здорові звички, які допомагають знижувати рівень стресу. Крім того, важливо знаходити час для відпочинку та хобі, які приносять задоволення. Підтримка емоційного здоров'я – це комплексний процес, який потребує уваги до власних емоцій, саморозвитку та взаємодії з оточенням. В межах освітнього процесу система підтримки та консультування (психологічна, соціальна) є важливою для створення здорової атмосфери, що дозволяє учасникам розвиватися без стресу та надмірної тривоги.

Таким чином, в процесі наукового пошуку нами виокремлено одні із найважливіших особливостей безпечного освітнього середовища як фактору розвитку особистості педагогічного працівника і здобувача освіти в Україні. Найважливішими особливостями досліджуваного феномену ми вважаємо є фізична та психологічна безпека. Фізична безпека в освітньому середовищі повинна включати в себе безпечні умови для навчання, зокрема правильне організоване просторове планування (укриття), санітарно-гігієнічні норми, профілактику травм та ін. Психологічна безпека передбачає забезпечення учасників освітнього процесу почуттям вільного та комфортного перебування в закладі освіти, можливість виражати свої думки без страху перед осудом чи агресією та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бутузова Л. П., Ледньова О. О. Безпечне освітнє середовище у контексті задоволення потреб учня. The 9th International scientific and practical conference «Theoretical and practical aspects of the development of science and education» (March 05 – 08, 2024) Prague, *Czech Republic. International Science Group*. 2024. P. 240-248.

2. Кодекс безпечного освітнього середовища. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2024. С. 3. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat_dokum/Kodeks_bezpechnoho_osvitnoho_seredovyshcha.pdf (дата звернення: 22.02.2025).

3. Психологічна безпека особистості: міжнар. колектив. монографія / Університет Григорія Сковороди в Переяславі ; Брест. держ. ун-т ім. О. С. Пушкіна ; за заг. ред. І. В. Волженцевої. Переяслав (Київська обл.) : Домбровська Я. М.; Брест : БрДУ, 2021. С. 53-67.

4. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / уклад. : Г. В. Коваль, Е. І. Костишин, Г. П. Васянович, В. В. Грицанюк,

О. М. Міщенко, В. М. Логвиненко, Савостікова К. І.; за ред. Г. В. Коваль. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. С. 40.

УДК 378:37.032

Поліщук Дмитро Вікторович,
здобувач третього освітньо-наукового рівня підготовки спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

З метою розгляду питання розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх докторів філософії в умовах безпечного освітнього середовища технічного університету, необхідно розуміти, що таке «освітнє середовище» та його структура, а також «безпечне освітнє середовище».

Як зазначає М. В. Братко, освітнє середовище – багатосуб'єктне та багатопредметне системне утворення, що має можливості цілеспрямовано впливати на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності [1].

Можна стверджувати, що освітнє середовище – це все те, що оточує здобувача освіти і має вплив на формування наших знань, вмінь та навичок в процесі навчання.

Безпечне освітнє середовище (згідно Кодексу безпечного освітнього середовища) – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та

є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу [5, ст. 10].

Далі розглянемо структуру освітнього середовища. Васьківська Г. О. визначає наступну структуру освітнього середовища:

а) шкільне – як навчальне (навчання загальноосвітнім предметам, курсам за вибором і т.п.) і як позанавчальне середовище (гуртки, секції тощо);

б) родинно-сімейне;

в) мас-медійне (mass-media) (електронні засоби масової інформації і друковані, цифрове телебачення, радіо, а також зовнішня реклама, реклама у громадському транспорті і т.ін.);

ґ) юнацькомолодіжне;

д) інформаційно-інформатизаційне (Internet, стільникові мережі);

е) просторово-локалізаційне, де відбувається спілкування між людьми (кінотеатри, магазини, аптеки, місця відпочинку, інші громадські місця);

д) культурно-естетичне (пам’ятки історії і культури, театри, музеї, виставки, заповідники тощо) [2].

До шкільного освітнього середовища, Васьківська Г. О. відносить: 1) освітній процес; 2) освітні структури і підструктури; 3) форми й методи організації освіти, педагогічні технології, психолого-педагогічний супровід, предметно-просторову організацію тощо [2].

В сучасних умовах, вища освіта в Україні потерпає від значних викликів, таких як пандемія COVID-19 та війна, що в свою чергу, спонукає вищу освіту в України пристосовуватись до навколишніх змін, бути гнучкою та забезпечити безпечні умови здобуття освіти (безпечне освітнє середовище). Цьому може допомогти використання різних педагогічних технологій. Згідно словника-довідника з професійної освіти [4, ст. 132], педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних установок, що складають спеціальний підбір та компонування форм, методів, засобів, прийомів, виховних засобів, за

допомогою яких забезпечується можливість досягнення ефективного результату в засвоєнні учнями знань, умінь, навичок, у розвитку їхніх особистих властивостей та моральних якостей.

З метою забезпечення безпечного освітнього середовища, в умовах пандемії COVID-19 та війни, є доцільним використання дистанційної форми здобуття освіти. Використання дистанційної форми здобуття освіти дає можливість розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів вищої школи, зокрема через розвиток цифрової, комунікативної та здоров'язбережувальної компетентностей як складових професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача вищої школи. Проведення занять у дистанційній формі є безпечними умовами здобуття освіти, зокрема вищої, та дає змогу майбутнім викладачам удосконалити свої навики, знання та вміння використання комп'ютерної техніки, мережі Інтернет, різних навчальних онлайн-платформ (таких як Teams, Office 365) та ін. З метою зацікавлення та мотивування здобувачів освіти, майбутніх викладача може використовувати різні інформаційно-комунікативні технології на свій розсуд, створити свій власний стиль викладання та покращити свою професійно-педагогічну компетентність.

Підвищення рівня цифрової компетентності дасть змогу майбутнім викладачам вищої школи розвивати власну цифрову компетентність, бути конкурентоздатним та формувати особисті лідерські якості [3].

Щодо комунікативної компетентності, то варто зазначити що комунікація, між суб'єктами освітнього процесу, відбувається за допомогою допоміжних засобів, а не «віч-на-віч» як при навчанні офлайн. Спілкування за допомогою допоміжних засобів, таких як мережа Інтернет, різні месенджери, електронна пошта, навчальні платформи, сприяє розвитку своєї комунікативної компетентності, зокрема за рахунок використання «чогось нового» при спілкуванні. З метою належної комунікації необхідно забезпечити стабільний інтернет-зв'язок, гарнітура (аудіо та відео), а також технічний засіб для

спілкування (планшет, комп’тер, телефон). Також комунікація з учасниками освітнього процесу при дистанційній формі навчання ускладнена ще тим, що здобувачі та викладачі знаходять в окремих приміщеннях, що в свою чергу, теж дещо ускладнює комунікацію.

Проведення навчального процесу в безпечних умовах, акцент на ментальне здоров’я, налагодження здорового спілкування в безпечних умовах, а також необхідність виконання деяких фізичних вправ (вправи для очей, невелика фізична розминка тощо) – це сприяє розвитку здоров’язбережувальній компетентності. Необхідність виконання деяких фізичних вправ зумовлена, передусім тим, що під час дистанційного навчання здобувачі досить багато часу проводь перед екраном різних ґаджетів та весь час знаходяться в сидячому положенні.

Отже, майбутні викладачі вищої школи в процесі створення безпечного освітнього середовища мають змогу розвивати свою професійно-педагогічну компетентність, освоювати нові знання, зокрема щодо застосування нових інформаційно-комунікативних технологій, налагоджувати комунікацію в існуючих умовах, думати про метальне здоров’я, життя та безпеку, а також удосконалювати вже набуті знання, вміння та навички.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Братко М. В. (2015). Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика,* (1-2), 11-17.

2. Васьківська, Г. О. (2020, April). Освітнє середовище як чинник формування життєпростору старшокласників. In *The XI th International scientific and practical conference «THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE» (06-07 April 2020) Melbourne, Australia,* 191-193.

3. Ігнатюк О. А., Поліщук Д. В. Формування цифрової компетентності як складової в структурі професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача вищої школи у процесі підготовки в умовах аспірантури. *Актуальні проблеми соціального розвитку в суспільстві змін* : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 28-30 березня 2024 р. Харків : НТУ «ХПІ», 2024. С. 28-30.

4. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.

5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. Київ, 2018. 56 с.

УДК 37.013.42

Пометун Олена Іванівна,
доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

ЩО ТАКЕ ТРАВМО-ІНФОРМОВАНА ПЕДАГОГІКА І ЧОГО ВОНА ПОТРЕБУЄ ВІД ВЧИТЕЛЯ

Страшні реалії повномасштабної війни впливають на кожного і кожну з нас, часто виснажуючи внутрішні ресурси людини, руйнуючи її психіку. Найбільш небезпечним є такий вплив на дітей, оскільки для них втрата відчуття безпеки, стабільності, впевненості у завтрашньому дні стали причиною сильного стресу, тривале перебування в якому часто призводить до важких наслідків – психологічних травм. Психологічна травма (психотравма) – це психоемоційне порушення, що виникає через вплив інтенсивних або довготривалих гостроемоційних, стресових факторів, які перевищують здатність людини ефективно впоратися з ними[1]. Американська Психологічна Асоціація визначає травму як «емоційну відповідь на жахливу подію, таку як аварія, напад, природна катастрофа, смерть близької людини тощо»[7]. Серед причин таких травм можуть бути різні форми насильства, важка хвороба, бідність тощо. Однак найбільші травми спричиняє війна. Саме тому першочерговим завданням української освітянської спільноти і батьків на сьогоднішній день є надання невідкладної допомоги та психологічної підтримки дітям, що дозволить їм впоратися зі стресом від війни, а також попередить виникнення більш складних проблем. Травматичний досвід часто викликає сильні емоції та фізичні реакції, які можуть тривати довго після події. Причому, на думку психологів, учневі не обов’язково безпосередньо пережити травматичну подію. Дитина може стати свідком травматичної події, побачити її у масмедіа або почути розповідь з жахливими подробицями. Травматичні події, які вплинули на людину в дитинстві, можуть відбиватись на її розвитку протягом усього подальшого життя.[6]

На жаль, сьогодні, за дослідженням аналітичної компанії Gradus Research [3], три чверті українських дітей (75%) виявляють симптоми травми психіки. Очевидно, що психоемоційна травма впливає і на здатність дитини навчатись та її успішність у навчанні. Узагальнюючи дані досліджень, можна стверджувати, що травмованість під час навчання проявляється у вигляді фізичних симптомів, поведінкових та емоційних реакцій дитини та у специфічних когнітивних проявах (схема 1).

Схема 1

Виходом із цієї ситуації може стати спеціальний підхід до навчання дітей – травмо-інформована педагогіка, що враховує вплив травматичних подій на учнів і створює умови для їхньої психологічної безпеки та емоційного благополуччя. У контексті війни, коли діти можуть переживати втрату, страх, невизначеність або вимушене переселення, цей підхід стає особливо важливим. Він допомагає вчителям не лише підтримувати навчальний процес, але й сприяти відновленню емоційної рівноваги й психологічного здоров'я учнів.

Травмо-інформована педагогіка потребує від вчителя умінь виявлення проявів психоемоційної травми і побудови взаємин з учнями, виходячи із

спеціальних принципів. Серед основних принципів цього підходу дослідники [2;6] називають:

1. *Фізична, емоційна, соціальна та академічна безпека учнів.* Навчання травмованих дітей вимагає створення атмосфери, яка б відповідала їхнім потребам у безпеці, повазі та прийнятті для всіх учнів, вчителів і персоналу як в індивідуальних, так і в групових міжособистісних стосунках, включаючи відчуття безпеки, коли можна робити помилки та вчитися на них.

2. *Надійність та прозорість.* Побудова взаємодії з учнями на основі довіри та прозорості, що може досягатись завдяки чіткому викладенню очікувань, забезпеченню узгодженості практичних дій, дотриманню відповідних меж і мінімізації розчарувань.

3. *Підтримка та зв'язок.* Забезпечення підтримуючого спілкування з травмованими учнями вчителів-предметників, однокласників, психолога, батьків. За можливості залучення дитини до гуртків, додаткових занять, щоб допомогти їм досягти академічного, особистого та професійного успіху.

4. *Співпраця та взаємність, право голосу та вибору.* Залучення травмованих дітей до співпраці, прийняття рішень, наділення їх повноваженнями. Обов'язкова увага до висловлювань дитини та створення ситуацій вибору.

5. *Стійкість і зростання.* Травмоінформований підхід має забезпечити не лише посилення стресостійкості дитини, а й її розвиток. Для цього педагоги підтримують сильні сторони особистості дитини, наголошують їх пріоритет над недоліками та патологіями. Зворотній зв'язок надається, щоб передати оптимізм і сприяти зростанню та змінам.

Очевидно, що реалізація цих принципів потребує оволодіння вчителем не лише знаннями з травмо-інформованої педагогіки, а й розвитку певних якостей та спеціальних навичок, серед яких:

1. Емоційна стійкість: Вчитель має працювати над власною психологічною стійкістю, щоб бути опорою для учнів. Це включає турботу про себе, управління власним стресом і пошук підтримки у колег чи психологів.

2. Гнучкість у підходах до організації освітнього процесу: вчитель має бути готовим змінювати темп уроків, урізноманітнювати методи і форми, давати більше часу на виконання завдань або знижувати вимоги, якщо учні не можуть повністю зосередитися.

3. Повага до індивідуального досвіду учнів. Кожна дитина переживає травму по-своєму. Вчитель має уникати узагальнень і бути уважним до потреб кожного учня.

4. Навички комунікації, соціально-емоційного навчання [5] і уміння психологічного розвантаження учнів. Важливо вміти говорити з дітьми про їхні переживання, не нав'язуючи розмову, але створюючи простір для висловлення емоцій, застосовувати техніки психологічного розвантаження, знаття стресу і саморегуляції, соціально-емоційного навчання та ін.

5. Співпраця з батьками та фахівцями. Вчитель має взаємодіяти з батьками, шкільними психологами та соціальними працівниками, щоб забезпечити учням комплексну підтримку.

Без вирішення завдань підготовки вчителів до такого навчання воно неможливо. З іншого боку, треба розуміти, що травмо-інформована педагогіка – це не лише про навчання, а й про турботу, розуміння та підтримку. В умовах війни саме вчитель стає не лише джерелом знань, але й важливою фігурою, яка допомагає дітям відновлювати віру в себе та світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Анохіна В. Психотравма: що треба знати про психологічну травму, щоб її позбутися. URL: https://mentoly.com.ua/blog/trauma (дата звернення 18.02.2025).

2. Carello J. Principles for Trauma-informed Teaching and Learning. URL: https://www.niu.edu/movingforward/resources/principles-for-trauma-informed-teaching.shtml

3. Меркулова Н. Серед жахів війни. У 75% дітей України травмована психіка. URL: https://gromada.group/news/statti/23944-sered-zhahiv-vijni-u-75-ditej-ukrayini-travmovana-psihika

4. Пометун О., Сєрова Г. Навчання з емпатією. Як вчителі можуть підтримати дітей-переселенців. Методика проведення тренінгових позакласних занять. Посібник для вчителів,

шкільних психологів та вихователів. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/935/93536/Pometun_MetodikaEmpatiya_V_Avtoru.pdf
5. Students exposed to trauma. American psychological association. October 2021. URL: http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.apa.org/ed/schools/primer/trauma.pdf
6. Trauma. American psychological association. URL: https://www.apa.org/topics/trauma

УДК 004.8+37

Рябовол Лілія Тарасівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Воєнна Академія імені Євгенія Березняка,
м. Київ

ВІДПОВІДАЛЬНЕ Й ЕТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК УМОВА БЕЗПЕЧЕНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Виходячи зі змісту п. 2^{-1} ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту», безпечне освітнє середовище – широке поняття, яке загалом передбачає сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу будь-якої шкоди. У цьому пункті не йдеться безпосередньо про безпечне використання штучного інтелекту (ШІ), проте, вказується на неможливість заподіяння у тому числі моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, шляхом психологічного насильства, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, тощо [5]. Перелічені потенційні порушення наразі можуть вчинятися із застосуванням ШІ.

ШІ сьогодні застосовується в усіх сферах життя та діяльності суспільства і держави, у тому числі в освіті. Його використовують для розробки та функціонування інтелектуальних систем навчання/ навчальних платформ, зокрема персоналізованих, для автоматизації оцінювання та аналізу знань здобувачів освіти тощо. Наразі ШІ, застосовуваний в освітній діяльності, оптимізує процеси навчання та викладання, а в умовах ковідних обмежень та

повномасштабної збройної агресії рф проти України, коли основним та/або переважаючим стає формат он-лайн навчання, інноваційні технології, зокрема технології ШІ, є незамінними. При цьому, слід зазначити, що застосування ШІ в освітній діяльності спричиняє специфічні виклики й загрози, зокрема: значне поширення недостатньо якісного контенту; зниження рівня/ втрату здобувачами освіти як користувачами ШІ творчості, креативності; недостатній захист конфіденційної інформації про учасників освітнього процесу; порушення академічної доброчесності тощо.

В Рекомендаціях ЮНЕСКО щодо етики ШІ (п. 2) констатовано, що розвиток систем на основі ШІ порушує етичні питання нового типу, зумовлені впливом ШІ на процеси прийняття рішень, проблему зайнятості та ринок праці, взаємодію між людьми в суспільстві, медицину, освіту, засоби та доступ до інформації. Етичні питання виникають також у зв'язку з необхідністю запобігання цифровій нерівності, гарантування захисту персональних даних, навколишнього середовища, забезпечення верховенства права, правопорядку та безпеки, поваги до демократії, прав людини і основних свобод, зокрема свободи вираження думок, недоторканності приватного життя. Використання ШІ актуалізує питання запобігання дискримінації, адже, алгоритми ШІ здатні відтворювати упереджене ставлення (за ознакою статі, етнічної приналежності, віку тощо), посилюючи вже існуючі форми дискримінації, забобони та стереотипні уявлення щодо самобутності. Наразі у світі відбуваються зміни у ставленні до ШІ та новітніх технологій загалом – від ейфорії та ентузіазму до занепокоєння. У довгостроковій перспективі ШІ зможе змагатися з людиною в її здатності оцінювати свій досвід і самостійно діяти, що актуалізує питання самоусвідомлення та самопізнання людини, її взаємодії з соціумом, культурним оточенням і природою, а також питання автономії, свободи дій, цінності та гідності людини [7].

Безвідповідальне використання ШІ спричиняє небезпечні результати, як: поширення дезінформації; витік даних/ розкриття чутливих даних, що

зумовлює різні загрози конфіденційності користувачів; порушення прав інтелектуальної власності, алгоритмічні упередженості [1, с. 4-5]. Під час Європейської регіональної конференції «ШІ для доступності інформації» 27.09.2024 було акцентовано на зростання обсягу дезінформації з використання ШІ. Під час повномасштабної збройної агресії рф новим викликом для України стали дезінформаційні кампанії з боку рф з метою впливу на політику, антиукраїнської пропаганди, маніпулювання суспільною думкою. Негативним є вплив дипфейків (метод синтезу зображення та голосу), що можуть використовуватися для дискредитації та приниження честі й гідності людини. Ще одним негативним «ефектом» є «ШІ-галюцинації», адже часто ШІ генерує відповідь на запит, яка містить неправдиву або оманливу інформацію, однак, подану як факт, при цьому, перевіряти твердження, сформовані ШІ, вміють лише фахівці з медіаграмотності [3]. Відтак, використання ШІ широкими верствами населення, зокрема в освітньому середовищі, вимагає суттєвого підвищення рівня ШІ-грамотності як частини загальної цифрової грамотності.

У червні 2024 Європейською Комісією було прийнято Закон про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act, AI Act), в якому встановлено єдиний підхід до оцінювання потенційних ризиків, пов’язаних із застосуванням ШІ. Згідно з AI Act, системи ШІ мають відповідати вимогам прозорості та підзвітності й забезпечували довіру до них. В основу цього акту покладено ризикоорієнтований підхід. Залежно від рівня ризику, визначено чотири види систем ШІ: з неприйнятним ризиком (заборонені системи ШІ, оскільки можуть використовуватися для маніпуляції поведінкою, соціального скринінгу, біометричної категоризації); з високим ризиком (суворе регулювання); з обмеженим/ середнім ризиком (системи ШІ загального призначення, для управління розкладом, чат-боти); з мінімальним/ низьким ризиком (спам-фільтри). Системи ШІ з високим ризиком дозволені лише з дотриманням визначеного переліку вимог. Це зумовлено ступенем важливості для суспільства тих сфер, в яких використовуються ці системи ШІ, наприклад,

критична інфраструктура, правоохоронна діяльність, управління міграцією та питаннями, пов'язаними з державними кордонами тощо [4].

Розглянемо випадки, коли системи ШІ, що використовуються в освіті, вважаються системами високого рівня ризику. Це – системи ШІ, які орієнтовані на забезпечення: доступу до освіти, вступу до закладу освіти та розподілу, наприклад, система ШІ, що переглядає дані про зарахування та визначає, чи зарахований здобувач освіти до закладу освіти; оцінювання результатів навчання та управління процесом навчання, наприклад: системи ШІ, що незалежно «читають» творчі письмові роботи здобувачів освіти та «виставляють» оцінки на основі таких критеріїв, як граматика, зміст і структура; адаптивні системи навчання, в яких навчальний матеріал автоматично налаштовується на рівень здобувача освіти; моніторинг та виявлення забороненої/ несанкціонованої поведінки зокрема в контексті моніторингу та виявлення забороненої поведінки здобувачів освіти під час тестування [2, с. 3]; атестація здобувачів освіти у формі зовнішнього незалежного оцінювання.

Так чи інакше, основною перевагою технологій ШІ в освітній діяльності є можливість персоналізації навчання та викладання, що дає змогу формувати й повноцінно реалізувати індивідуальні освітні траєкторії, власні моделі самореалізації здобувачів освіти.

Слід зазначити, що впровадження технологій ШІ, як і будь-яких інших технологій навчання, викладання та оцінювання, вимагає відповідних організаційних умов. Однією з умов ефективності ШІ в освітньому процесі є відповідальне використання цих технологій як здобувачами ВО, так і педагогічними/ науково-педагогічними працівниками. Зарубіжні та вітчизняні дослідники проблематики ШІ в освіті погоджуються, що інтеграція ШІ в освітню інфраструктуру вимагає обережного й добре поінформованого підходу. I. Pont-Niclòs, Yol. Echegoyen-Sanz, P. Orozco Gómez & A. Ezpeleta під час проведення власного педагогічного експерименту констатували, що здобувачі

освіти усвідомлюють необхідність використання в освітньому процесі інструментів ШІ, разом з тим, потребують відповідного методичного супроводу під час безпосереднього застосування технологій ШІ [6, с. 93].

Отже, технології ШІ не можна не використовувати в освітньому процесі сучасного закладу освіти. Технології ШІ сприяють оптимізації освітнього процесу, однак, потребують відповідального підходу до його використання, дотримання етичних стандартів, вимог академічної доброчесності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдєєва Т., Батхін О. Використання систем ШІ відповідно до прав людини: посібник для громадянського суспільства. 2024. 32 с.
2. Гриценчук О. О. Нормативно-правова підтримка використання штучного інтелекту в контексті євроінтеграції. *Інформаційний бюлетень Інституту цифровізації освіти НАПН України.* 2024. № 4. С. 1–5.
3. Татохіна О. Регулювання штучного інтелекту та майбутнє інформації: про що говорили на European Regional AI4IA Conference. URL: http://surl.li/rqfatj
4. Artificial Intelligence Act: Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Concil of 13 June 2024. URL: http://surl.li/ygblns (дата звернення: 19.02.2025).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 19.02.2025).
6. Pont-Niclòs I., Echegoyen-Sanz Yol., Orozco Gómez P. & Ezpeleta A. Creativity and artificial intelligence: A study with prospective teachers. *Digital Education Review*. 2024. Vol. 45. P. 91-97. DOI: https://doi.org/10.1344/der.2024.45.91-97
7. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: Recommendation UNESCO SHS/BIO/PI/2021/1. URL: http://surl.li/mjteyg (дата звернення: 19.02.2025).

УДК 378:37.032

Сидоренко Олександр Олександрович,
аспірант ІІ-го року навчання, кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені І. А.Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

ВІД БЕЗПЕКИ ДО САМОРЕАЛІЗАЦІЇ: РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

За три роки, що минули з початку повномасштабного вторгнення, українське суспільство зіткнулось із багатьма трагедіями та проблемами. Освіта

в Україні зазнала значних змін, які стосуються як організації навчального процесу, так і змісту освітніх програм. Важливою темою стало створення безпечного освітнього середовища, моральна та психологічна підтримка студентів і викладачів, які постраждали від війни.

Мета даного дослідження полягає у розгляданні поняття «освітнє середовище» та вимог до його безпеки. Визначити, як безпечне освітнє середовище може впливати на розвиток творчості серед здобувачів освіти.

Розглянемо освітні тренди в Україні, спираючись на дані Державної служби якості вищої освіти. Станом на перше півріччя 2024/2025 навчального року лише 28.7% закладів повністю повернулись до очного навчального процесу. Ця частка постійно зростає після початку повномасштабної війни, але все одно велика кількість закладів фахової передвищої та вищої освіти, задля забезпечення безпеки, працює дистанційно або у змішаному форматі. У східному регіоні 70% викладачів зазначили, що мають помірний або значний рівень освітніх втрат [6]. Наприклад, спорткомплекс НТУ ХПІ був зруйнований в наслідок російської ракетної атаки, частково відбудований силами освітян. Все це свідчить про неспокійну обстановку в багатьох містах України, необхідність у дистанційній формі навчання.

Наявність дистанційного навчання робить освіту більш доступною та гнучкою, освітній процес стає більш безпечним та контрольованим. Для перебудови навчання в дистанційну форму потрібно засвоїти багато технічних платформ (Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle, Kahoot та ін.), вміти впроваджувати цікаві та нестандарті заняття, задля залучення студентів до освіти. В цьому може суттєво допомогти реалізація творчого потенціалу викладачів.

Дослідниця Н. Є. Павлова розглядала освітнє середовище в контексті сучасних цифрових змін. Погоджуємось з її висновками, що «освітнє середовище є природнім або штучно створеним оточенням особи, що поєднує зміст, засоби, методи і форми освіти з метою створення сприятливих умов для

продуктивної діяльності тих, хто навчається. Відповідаючи сучасним запитам суспільства, освітнє середовище закладу освіти є сукупністю організаційно-педагогічних умов, в яких його учасники здобувають знання, набувають уміння і навички, розвивають особистісні якості, формують компетентності» [3 с. 72]. Тобто воно має бути гнучким та адаптивним, залучати усі зацікавлені сторони, такі як роботодавці або стейкхолдери. В ньому має бути місце для творчої реалізації.

Також ми розділяємо думки В. Іванової, присвячені ролі освітнього середовища у формуванні творчих здібностей студентів. «Одним із важливих завдань навчального процесу вищої педагогічної школи є створення сприятливого освітнього середовища для розвитку особистості студента, реалізації його творчого потенціалу, розкриття творчих можливостей і підготовки до різноманітної творчої діяльності» [2 с. 279].

Згідно з Законом України про «Про повну загальну середню освіту», безпечне освітнє середовище – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди [4]. Воно повинно запобігати дискримінації та приниження за будь-якою ознакою, дотримуватись санітарних і протипожежних норм, гарантувати збереження персональних даних приватної інформації.

У статті М. В. Братченко розглянуто чотири основні ознаки безпечного середовища. Перша стосується якості міжособистісних відносин, тут може бути довіра або толерантність, або навпаки – конфліктність. Друга ознака пов’язана з захищеністю та відсутністю усіх типів насильства. Третя ознака – задоволеність освітнім середовищем, виконанням основних потреб. Четверта – комфортність, оцінка емоцій, почуттів які виникають при взаємодії між учасниками освітнього процесу [1]. Лише при наявності усіх чотирьох компонентів можна вважати освітнє середовище дійсно безпечним та комфортним для навчального процесу.

Спираючись на ці матеріали, узагальнимо, що безпека освітнього середовища стосується не лише фізичних загроз. Сюди також відносяться психологічний комфорт та емоційний стан учасників освітнього процесу. Фізична безпека може бути покращена шляхом використання бомбосховищ, переходом до дистанційного або змішаного формату навчання, заняттям у безпечних місцях. Психологічна безпека стосується можливості вільно висловлювати свої думки, почуття та ідеї, без остраху осуду чи покарання. Між суб'єктами та об'єктами навчання повинні бути зрозумілі правила взаємодії, які сприяють розвитку довіри, взаємної поваги. Академічна безпека пов'язана з наявністю справедливої та прозорої системи оцінювання, дотриманням академічної доброчесності. Відмітимо, що для створення такого освітнього простору недостатньо лише викладачів, це мають бути спільні зусилля здобувачів і адміністрації закладу вищої освіти.

В попередніх дослідженнях ми встановили, що педагогічна творчість потребує значних зусиль та концентрації, для неї необхідно мати великий рівень мотивації [5, 7]. Для того, щоб увійти у цей морально-психологічний стан необхідно закрити основні потреба у безпеці, фізіології та комфорті. Знаходитись у колі однодумців, які підтримають та підбадьорять. Наявність стресу, тривоги або конфліктні ситуації погіршують моральний стан та запобігають появі дійсно нових та креативних ідей.

У висновках зазначимо, що освітнє середовище у закладі вищої освіти – складна та комплексна структура, що поєднує у собі людей, місце проведення, сукупність освітніх компонентів, форми та методи навчання, містить традиції, цінності та стратегію розвитку. Його безпека включає в себе фізичний і морально-психологічний компоненти, які доповнюють один одного та повинні виконуватись разом задля гармонійного розвитку особистості здобувачів освіти. Лише за умови наявності якісного та безпечного освітнього середовища можна залучити здобувачів до результативної роботи, сприяти їх активному

творчому розвитку. Коли студенти почуваються в безпеці та комфорті, вони можуть повністю розкрити свій потенціал та досягти успіху в навчанні та житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брайченко Т. В. Головні аспекти організації безпечного освітнього середовища у закладі освіти. *Педагогічний вісник №4.* Черкаси, 2024. С. 14-17.
2. Іванова В. Розвиток педагогічної творчості майбутніх учителів у системі професійної підготовки. *Педагогіка вищої та середньої школи № 1 (50).* Кривий ріг, 2017. С. 275-282.
3. Павлова Н. С. Цифрове освітнє середовище у контексті цифровізації вищої освіти. *Collection of scientific papers «SCIENTIA».* Zagreb, Croatia (2024). P. 72-75.
4. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 24.03.2024 р. № 463-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. №. 31. Ст. 226. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 20.02.2024).
5. Сидоренко О. О. Формування готовності майбутніх викладачів вищої школи до педагогічної творчості: аналіз вітчизняного та зарубіжного наукового досвіду. *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2024. № 3. С. 14-27.
6. Фахова передвища та вища освіта у 2024 році: стійкість системи попри виклики війни. URL: https://sqe.gov.ua/fpo-zvo-2024/(дата звернення: 20.02.2024).
7. Sydorenko O., Ihnatiuk O. Pedagogical creativity in higher education and its application in interdisciplinary approaches of innovative trening. Creative interdisciplinary cooperation: proceedings ideas in education research and innovation / International Institute of Management "IMI -Nova", Moldova [et al.]; comitetul ştiinţific: Valentin Răilean (preşedinte) [et al.]. Chişinău: [S. n.], 2024 (Impressum). pp. 65 - 72.

УДК 37.04-047.22-053.2:004.77

Силкіна Світлана Анатоліївна,
старший викладач кафедри педагогіки та психології Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Київ;
Кечик Ольга Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки та психології Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Київ

ДІТИ «ЦИФРОВОГО ПОКОЛІННЯ» У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Протягом останнього десятиліття у світі стрімко розвивається сфера цифрових технологій. Для сучасних дітей інтернет, гаджети та соціальні мережі

– це не просто окрема віртуальна реальність, а невід'ємна і дуже важлива частина їхнього життя. Власне, саме ця особливість і відрізняє сучасних учнів від представників інших поколінь, тобто дорослих, з якими вони безпосередньо щодня перебувають у взаємодії – їхніх батьків, учителів. Таких учнів сьогодні називають «альфи», «цифрові діти» або діти «цифрового покоління». Вони – особливі, адже їхній світогляд наразі формується під впливом цифрової революції, яка безпосередньо вже вплинула і на їхні психічні пізнавальні процеси (пам'ять, увагу, мислення). Сучасні діти інакше дивляться на світ, вони інакше сприймають та обробляють інформацію, у них переважає особливий, інакший тип мислення. Саме тому на практиці можна помітити, що деякі із традиційних методів та прийомів навчання сьогодні вже не дають бажаного результату. З кожним роком учителям все складніше налагоджувати ефективну комунікацію з дітьми, важко їх зацікавити і мотивувати до навчання. У зв'язку з цим постає гостра необхідність у вивченні особливостей перебігу психічних пізнавальних процесів у сучасних учнів, що дасть змогу окреслити стратегічні напрями навчання та виховання «цифрових» дітей, зрозуміти мотиви їхньої поведінки, визначити оптимальні засоби взаємодії та ефективні технології у роботі з учнями нового покоління.

Проблема конфліктів і непорозумінь між дорослими та дітьми існувала в усі часи, і це обумовлено не лише тим фактом, що конфлікт є природним явищем і невід'ємною складовою частиною життя кожної людини. Справа в тому, що дорослі та діти – це представники абсолютно різних поколінь. У науці є теорія, яка пояснює чому покоління так різняться між собою. Її авторами є американські дослідники Ніл Гоув та Вільям Штраус, які свого часу представили історію як певний цикл, що повторюється у проміжку приблизно у 20 років. Автори теорії переконані, що люди одного покоління об'єднуються навколо спільних цінностей та історичних подій. Це можуть бути війни, економічні «гойдалки», еміграція тощо. На сьогоднішній день у межах теорії Штрауса-Гоува таких поколінь описано шість: мовчазне покоління (1925–1944

рр.), покоління бебі-бумерів (1944–1967 рр.), покоління X (1964–1984 рр.), покоління Y (1984–2000 рр.), «зумери» (народжені після 2000 року) та покоління «альфа» або діти «цифрового покоління» (народжені починаючи від 2010 року). Варто відзначити, що такий поділ людей за віком дуже символічний, тому важливо використовувати дану концепцію не для того, щоб навішати ярлики, а лише як інструмент для розуміння [2, с. 19].

Отже, виходячи із описаної вище теорії, можемо констатувати, що діти, з якими освітяни сьогодні працюють в закладах освіти, є представниками особливого покоління, яке кардинально відрізняється від усіх попередніх. Інакшість «цифрових» дітей полягає перш за все в тому, що їхні психічні пізнавальні процеси зазнали значних змін під впливом світової діджиталізації. Тож, спираючись на дослідження науковців, спробуємо здійснити стислий огляд базових психічних процесів сучасної дитини.

Перш за все розглянемо пам'ять. Український дослідник Є. Зеленов зазначає, що у сучасного підростаючого покоління відсутня довгострокова пам'ять, адже таку пам'ять треба постійно тренувати, а «цифрові» діти не бачать сенсу щось запам'ятовувати [1, с. 213]. Своєю чергою психологи Бетсі Сперроу та Деніел Вегнер припускають, що інтернет став особливою формою пам'яті – трансактивною. Ця форма пам'яті працює з іншими механізмами, адже запам'ятовується не сама інформація, а ресурс, на якому вона знаходиться, і шлях, яким можна до неї дістатися. Поки що залишається відкритим питання про те, чи стає пам'ять гіршою, чи це пристосування до нового способу життя. [4, с. 214].

Аналізуючи такий психічний пізнавальний процес як увага, можна зазначити, що у «альфів» вона розсіяна. Дослідження показують, що середня тривалість концентрації уваги сьогодні зменшилася порівняно з тим, якою була 10–15 років тому [4, с. 214]. Сучасним дітям притаманна багатозадачність. Якщо поспостерігати за представником покоління «альфа», то ми можемо помітити, що він часто зосереджується на виконанні одразу декількох операцій:

може дивитися телевізор, писати повідомлення з телефону і проходити рівень у грі – і усе це майже одночасно. Бачимо, що за такого розвитку подій дитина щодня тренується слідкувати за всім і одразу і не зосереджується ні на чому конкретно.

Значних змін зазнав процес мислення. У покоління «цифрових» переважає «кліпове мислення», яке полягає у здатності сприймати і переробляти інформацію лише маленькими порціями чи шматочками [3, с. 11]. «Кліпове мислення» працює за тими ж принципами, що й відеокліпи, тобто людина сприймає навколишню дійсність як послідовність ніяк не пов'язаних між собою явищ, а не як однорідну структуру, яка має на увазі взаємозв'язок усіх частинок [1, с. 127]. Учені наголошують, що з одного боку такий тип мислення допомагає дитині уникати перевантаження, а з іншого – заважає мати цілісне уявлення про об'єкт сприйняття. Саме тому дуже часто сучасним учням складно висловити свою думку з приводу певного питання чи проблеми, тому що вони не бачать цілісної картини.

Слід також зазначити, що, занурюючись в інтернет, дитина частково втрачає зв'язок із зовнішнім світом: притуплюється сприйняття запахів, звуків, дотиків. Це може призвести до складнощів у сприйнятті власного тіла, що важливо для формування ідентичності. У зв'язку з цією проблемою дослідники також відзначають спад у здатності до співпереживання, емпатії, що є надзвичайно важливою складовою у розвитку особистості, її стосунків з іншими людьми [4, с. 214].

Варто відзначити, що в умовах сьогодення сучасне підростаюче покоління не має розвинених навичок планування. Це пов'язано з тим, що життя «альф» планують батьки. На думку А. Мірошник, діти «цифрового покоління» будуть жити з батьками в середньому до 35 років. Дослідниця переконана, що «цифрові» потребують, аби поруч був той значимий дорослий, який вирішить справи в реалі, обслужить у побутовому сенсі [5].

Для сучасних дітей наявність чітких правил та обмежень – це природнє та комфортне середовище існування, яке характерне для ігор, в які вони постійно грають. Головною цінністю «цифрових» дітей є вибір. Вони звикли до великої кількості інформації, яка є у відкритому доступі. Для того, щоб справлятися з інформаційною навалою, вміти знаходити достовірну та якісну інформацію, важливо формувати у сучасних дітей здатність критично мислити. Розвинена здатність ставити спожиту інформацію під сумнів є одним із ключових та вкрай необхідних вмінь у сучасному світі.

Цікавими та педагогічно цінними у контексті нашої наукової розвідки є погляди К. Шах та І. Зарішняк. Дослідники окреслили найоптимальніші шляхи педагогічної взаємодії вчителя з учнями покоління «альфа». На їхню думку, сьогодні новий матеріал на уроках необхідно подавати невеликими блоками, постійно змінюючи форми роботи. Найкраще подавати інформацію, використовуючи наочність, тобто у вигляді схем, таблиць, графіків, ілюстрацій, адже діти сьогодні сприймають інформацію, використовуючи переважно візуальні канали. Також варто звести до мінімуму використання такого методу навчання, як слово вчителя, натомість звернути більше уваги на метод еврестичної бесіди, яка розвиває логічне та критичне мислення. Доцільно використовувати інтерактивні методи навчання. Ефективним у процесі навчання покоління «цифрових» є також прийом гри, адже гра – це природне середовище для сучасної дитини. Завдання для учнів завжди потрібно формулювати чітко і детально пояснювати кожен етап його виконання, тобто заздалегідь готувати для них покроковий план. Об’ємні завдання потрібно ділити на декілька простих. Доречним буде використання прийому покарань та нагород у вигляді додавання та віднімання балів за активну чи пасивну роботу на уроці (така система викликає у дітей інтерес). На кожному уроці потрібно мотивувати учнів до навчання, викликаючи у них інтерес захопливими завданнями, а також пояснювати, як саме вони можуть використати здобуті знання у повсякденному житті [4, с. 216].

Таким чином, можна зробити висновок, що під впливом діджиталізації відбулися суттєві трансформації психічних пізнавальних процесів сучасних дітей. Це питання сьогодні важливо досліджувати і на основі отриманих даних розробляти нові форми, методи та технології навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленов Є. А. Цифрове покоління: витоки, особливості, засоби взаємодії: монографія. Київ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 240 с.
2. Путівник онлайн-курсу «НУШ: базова середня освіта». URL: file:///C:/Users/User/Downloads/887.pdf (дата звернення: 03.02.2025).
3. Саракун, Л. П. Покоління z як предтеча майбутньої планетарної цивілізації *Political and Legal Studies*. Vol. 1, Issue 4. 2022. С. 7-17.
4. Шах К. М., Зарішняк І. М. Особливості навчання покоління Z. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Т. 2. Вип. 11. Вінниця, 2019. С. 212–217.
5. Як вчителям порозумітися з «цифровим» поколінням дітей. URL: https://osvitoria.media/opinions/yak-vchytelyam-porozumitysya-z-tsyfrovym-pokolinnyam-ditej-porady-psyhologa/ (дата звернення: 03.02.2025).

УДК 614.8: 37

Стрийвус Наталія Богданівна, методист, в.о. завідувача відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;

Герасимчук Галина Ігорівна, методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ БЕЗПЕКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Сучасна Україна переживає складний і трагічний період своєї історії, коли питання безпеки стають не просто теоретичною категорією, а життєвою необхідністю. Повномасштабна війна, розв’язана російським агресором, кардинально змінила освітнє середовище та висунула нові вимоги до системи

виховання й навчання учнівської молоді. Учні повинні вміти поводитися в небезпечних, кризових та непередбачуваних ситуаціях [3].

В цих умовах формування компетентностей безпеки стає одним із ключових завдань освіти, оскільки від рівня обізнаності, готовності до дій в екстремальних ситуаціях та психологічної стійкості залежить не лише індивідуальна безпека дітей, а й загальна стійкість українського суспільства.

Відтак вважаємо, що актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації освітнього процесу до викликів війни, впровадження ефективних практик та методик навчання безпечної поведінки в умовах воєнної загрози та надзвичайних ситуацій. Тому нагальним питанням для дослідження є формування компетентностей безпеки учнівської молоді, що охоплює знання, практичні навички та психологічну стійкість учнів.

У даній науковій розвідці охарактеризовано основні напрями, методи та інструменти, які сприяють ефективному формуванню компетентностей безпеки учнівської молоді в сучасних умовах, а також проаналізовано виклики та перспективи впровадження таких ініціатив в освітній процес.

Формування компетентностей безпеки учнівської молоді в умовах війни – це не лише питання освіти, а й проблема виживання, адаптації та майбутнього України.

Формування безпекових компетентностей учнівської молоді досліджувалося як у контексті освітніх стратегій, так і у сфері кризового менеджменту та психологічної підтримки. Серед науковців, які внесли значний вклад у вивчення цього питання, варто згадати: **Ващенко Л.** – досліджувала питання освітньої безпеки та підготовки учнів до надзвичайних ситуацій; **Сухомлинського В.** – розглядав виховання відповідального ставлення до безпеки як невід'ємної частини формування особистості; **Грищенка С.** – аналізував методики навчання мінній безпеці та адаптацію міжнародного досвіду в українських школах; **Кононка О.** – висвітлювала проблеми психологічної стійкості учнів у кризових ситуаціях; **Ємельянова В.** – вивчав

аспекти кібербезпеки та інформаційного захисту в умовах сучасних гібридних загроз, **Дудко С.** – звертав увагу на формування компетентностей із безпечної поведінки школярів ЗЗСО. Також у міжнародному контексті варто згадати дослідження ЮНІСЕФ та рекомендації МОЗ щодо психологічної підтримки дітей у кризових умовах [1, 2, 5].

Що таке компетентність безпеки і чому вона необхідна?

Безпекова компетентність – це не лише знання, а й вміння та навички, що допомагають учням розпізнавати небезпеки, діяти правильно в критичних ситуаціях та зберігати психологічну стійкість. В умовах війни це особливо важливо, адже загрози мають різний характер:

- **Фізичні** (мінна безпека, повітряні тривоги, евакуація).
- **Цифрові** (інформаційна війна, кібербезпека, фейки).
- **Психологічні** (стрес, тривожність, робота з емоціями).

Основні напрями формування безпекової компетентності

1. Фізична безпека: правила виживання в умовах війни

- ✓ Дії під час повітряної тривоги: алгоритм поведінки.
- ✓ Мінна безпека: як розпізнати загрозу та що робити.
- ✓ Перша домедична допомога: порятунок життя свого та інших.
- ✓ Поведінка при артилерійських обстрілах.

Як креативно навчати?

- Інтерактивні моделювання ситуацій (рольові, ділові ігри).
- Використання мобільних застосунків (наприклад, «MineFree» для навчання мінній безпеці).
- Перегляд навчальних відео (приклад – курси від Червоного Хреста).

2. Інформаційна безпека: боротьба з фейками та пропагандою

- ✓ Як розпізнавати дезінформацію?
- ✓ Як перевіряти новини?
- ✓ Основи цифрової безпеки: паролі, VPN, уникнення фітингових атак.

Методи навчання:

- **Квест «Знайди фейк»** – аналіз фейкових новин.
- **Гейміфікація** – гра «Цифровий детектив» (перевірка джерел).
- **Дебати** на тему «Як відрізнити правду від маніпуляції?».

3. Психологічна безпека: емоційна стійкість в умовах війни

- ✓ Що таке «емоційна грамотність» і як працювати зі страхом?
- ✓ Як підтримувати себе і близьких?
- ✓ Методи релаксації, антистресові техніки.

Формати навчання:

- **Арт-терапія** – малювання страхів і трансформація в символи сили.
- **Театральні дійства** – проживання складних емоцій через мистецтво.
- **Щоденник емоцій** – ведення записів для рефлексії та саморегуляції.

На основі вище зазначеного, пропонуємо внести в начальний план **«Уроки безпеки»** [6]; створити класи безпеки [4]; запросити представників **ДСНС, медиків, психологів, військових, волонтерів** для проведення практичних занять; використовувати **віртуальну реальність** для моделювання небезпечних ситуацій; розробити **челенджі в соцмережах**: наприклад, «Розпізнай фейк», «Перша допомога за 60 секунд». Мета – формування в учнів відповідальності за своє здоров'я та власну безпеку; опанування основ безпечної поведінки в умовах надзвичайних ситуацій, життєвих умінь та навичок; удосконалення теоретичних і практичних навичок усіх учасників освітнього процесу з питань захисту та дій в умовах воєнного стану.

Завдання уроків безпеки: – формування в учнів мотивації до дбайливого ставлення до життя і здоров'я; – формування в учнів обізнаності щодо мінної небезпеки, вибухонебезпечних предметів, ракетних обстрілів, дій під час евакуації, повітряної тривоги та хімічної, біологічної чи ядерної загроз; – виховання бережливого, дбайливого та усвідомленого ставлення до власної безпеки як однієї з найвищих людських цінностей, умінь самозбереження та самозаспокоєння; – розвиток активної громадянської позиції учнів, спрямованої

на збереження життя і зміцнення здоров’я згідно з основними принципами та закономірностями життєдіяльності людини в природному та соціальному середовищах; – формування в учнів сталої мотиваційної настанови на безпечну поведінку; – навчання учнів практичних навичок та вмінь щодо надання першої медичної допомоги в умовах загрози для життя; – навчання учнів методів самооцінки ризиків небезпеки.

Таким чином, реалії сьогодення дають підстави констатувати, що в умовах російсько-української війни безпекова компетентність учнівської молоді набуває критичного значення, а освіта є тим щитом, що захищає від будь-яких загроз. Вчителі, батьки, суспільство – всі ми відповідальні за формування цієї нової безпекової культури. При проведенні інформаційно-роз’яснювальної кампанії важливо дотримуватися систематичності й планомірності роботи з учнями та їхніми батьками, що сприяє формуванню в учнівської молоді навичок регулювання власної поведінки в надзвичайних ситуаціях, серед людей, небезпечних предметів, в умовах загрози для життя. Формування в учнів свідомої безпечної поведінки базується на позитивних прикладах дорослих, які впливають на світогляд дітей, на сприйняття ними своєї суспільної ролі та уявлення про значення безпеки в житті людини. Тому необхідно приділити особливу увагу саме роботі з батьками, зробити їх своїми однодумцями з питань безпечної поведінки та ризиків під час воєнного стану.

Це не просто знання або набір правил, а спосіб мислення, що забезпечує готовність до дій, стійкість у кризових ситуаціях та здатність орієнтуватися в інформаційному просторі. Комплексний підхід до формування безпекових компетентностей повинен включати фізичну, цифрову та психологічну безпеку, а освітні методики мають адаптуватися до нових викликів. Зокрема з необхідністю трансформаційних підходів інтеграції безпекової складової в освітній процес – розробка освітніх програм, використання інтерактивних методів навчання та залучення експертів із суміжних сфер (ДСНС, військових, психологів), що є першочерговими завданнями. Безпекова грамотність,

медіаграмотність, розвиток критичного мислення учнівської молоді має стати невіддільним частиною в освітньому процесі, адже вона рятує життя та зміцнює життєдіяльність українського суспільства.

Отже, безпека особистості формується під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів і забезпечується завдяки безпечному оточенню, яке створюється як соціумом і державою, так і самим особою. Внутрішні фактори безпечного оточення, що залежать від індивіда, самого учня. включають усвідомлення цінності життя, самозбереження, самозахисту і саморозвитку, а також відповідальність за своє життя, здоров'я, благополуччя та внесок у загальну безпеку. Для досягнення успіху в забезпеченні соціальної безпеки особи потрібно розвивати життєві компетентності, які допомагають учню зберегти життя, витримати в умовах конфлікту, адаптуватися, зміцнити та відновити повноцінне життя в складних сучасних умовах і проявити здатність до розвитку.

Майбутнє України залежить не лише від сили її армії, а й від стійкості її громадян. Сьогодні ми виховуємо покоління, яке повинне не лише вижити, а й будувати міцну, свідому та безпечну державу. Саме тому системне формування компетентностей безпеки в умовах війни є не лише освітньою місією, а внеском у національну безпеку та розвиток України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національний інститут стратегічних досліджень. *Підтримка ментального здоров'я в часи війни*. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny 27.06.2023
2. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги https://moz.gov.ua/uploads/7/36128-dod_405_03032022.pdf
3. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі. Указ Президента України №195/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text/ *Безпечне і здорове освітнє середовище в НУШ*: схвалено план заходів на 2023 рік URL: https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-i-zdoroveosvitnye-seredovishe-v-nush-shvaleno-plan-zahodiv-na-2023-rik
4. Про класи безпеки. URL: https://dsns.gov.ua/klasi-bezpeki
5. Психосоціальна підтримка в умовах війни та кризових ситуаціях. URL: https://www.unicef.org/ukraine/family-mental-health

6. Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю: електрон. навч.-метод. посіб. / уклад. : С. Г. Дудко, Л. О. Жданюк, Т. І. Ярошенко. 2-ге., вид., перероб. і допов. Полтава: ПАНО, 2023. 44 с. URL: https://pano.pl.ua/images/sesurity.pdf .

УДК 37.014.53:34-049.5]:[373.5.016:81'243'23]

Стрілець Лариса Анатоліївна,
старша викладачка кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін
КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ПІЗНАВАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО УРОКУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. *Навчання в умовах воєнного часу та післявоєнного періоду вимагає пошуку нових стратегій для удосконалення іншомовної освіти; фокусування уваги на психосоціальних аспектах уроку, визначення ефективних практик, що сприяють створенню комфортного пізнавально-комунікативного середовища й, водночас, підвищенню мотивації у здобувачів освіти та результативності вивчення іноземної мови.*

Ключові слова: *безпечне освітнє середовище, психосоціальні аспекти уроку, психолого-педагогічні технології, інтеграція, мотивація, полікультурність.*

Війна в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя; однією з найбільш уразливих галузей стала освіта. Питання психологічної безпеки та формування комфортного освітнього середовища вимагає першочергової уваги не лише працівників психологічної служби, а й керівництва (освітнього менеджменту), вчителів, батьків. В умовах надзвичайної ситуації «освітнє середовище виступає складною організованою системою, в межах якої вирішуються не тільки освітні завдання, а й відбувається соціалізація та психологічний розвиток особистості» [2].

В Україні, зокрема й у Запорізькій області потреба в психосоціальній підтримці відчутно зросла від початку повномасштабної війни. Часті повітряні тривоги, обстріли, нестабільний зв'язок та електропостачання, різні форми навчання – до таких умов змушені адаптуватися учасники освітнього процесу. Наразі всі «не байдужі дорослі» мають підвищувати власний рівень психологічної грамотності, щоб бути спроможними надати емоційно-психологічну підтримку Дитині: важлива тісна співпраця вчителів і батьків з практичними психологами та соціальними педагогами. Тож доцільним є запровадження інноваційних програм/проєктів, до прикладу, Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», ізраїльської методики Хібукі (терапії обіймами); цінною є підтримка міжнародної організації Unicef, міжнародної гуманітарної організації «Save the children», благодійного фонду «Посмішка UA», ХОМГО «Освічена ініціатива» та ін.

В умовах зміненої реальності педагоги фокусують увагу на створенні безпечної комфортної атмосфери на уроці; інтегрують техніки психологічної підтримки до змісту навчального предмету, зокрема й іноземної мови. Сьогодні володіння іноземними мовами – життєва необхідність (Soft Skill) сучасної людини. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні», прийнятий 04.06.2024 р. закріплює статус англійської як однієї з мов міжнародного спілкування [1].

Варто зазначити, що функціонування системи освіти під час надзвичайних ситуацій характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, ефективних практик. Поштовхом для трансформації іншомовної освіти, новими можливостями є підтримка країн цивілізованого світу, міжнародних організацій, як-от для вчителів англійської мови: *British Council* (курс «Викладання та навчання у важкі часи» /«Teaching and learning in difficult times» (https://surl.li/qyycjd); проєкт SWITLO (https://surl.li/pkhvaj); проєкт EnCourse (https://surl.li/tdjakj)); *American Councils* (проєкт «Підтримка дистанційного навчання англійської мови» (SDELE), в межах якого

підготовлено навчально-методичний посібник «Insights into Remote Learning and Teaching» (https://surl.li/ekyzvd); для вчителів німецької мови: *Goethe Institut* (https://www.goethe.de/ins/ua/uk/index.html); для вчителів французької мови: *Institut Français* (https://institutfrancais-ukraine.com/fr). Заслуговує на особливу увагу наскрізна тема соціально-емоційного навчання, що пов'язана з роботою в надзвичайних ситуаціях. При цьому робиться акцент на психосоціальний аспект уроку, тим паче, що сучасні наукові дослідження щодо моделювання уроку не достатньо або й зовсім не враховують ризики й челенджі організації освітнього процесу в умовах війни.

Сучасний урок іноземної мови – це пізнавально-комунікаційне освітнє середовище (safe learning environment) для формування та розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності, де кожна дитина має змогу й бажає долучитися до взаємодії, вільно висловлюватися, долаючи мовний бар'єр. Тож варто інтегрувати до контексту уроку іноземної мови ефективні психолого-педагогічні практики, соціально-емоційне навчання; створювати умови для інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу, відпрацьовувати вміння партнерського позитивного діалогічного спілкування, роботи в команді. Необхідно моделювати освітню діяльність так, щоб кожен/кожна учень/учениця відчували безпеку й комфорт, задоволення і радість пізнання, а саме:

1. *Створення доброзичливої атмосфери:*

- використання привітання та компліментів, «криголамів»: починайте урок із позитивного налаштування; висловлюйте подяку за старання та підтримуйте навіть найменші успіхи дітей;

- зняття страху помилок**:** варто наголошувати, що помилки є частиною навчання та шляхом до розвитку. Наприклад, фрази на кшталт *«Mistakes are proof that you are trying»* допоможуть учням почуватись більш впевнено.

2. *Інтерактивна робота в групах:* мовні ігри, ротація ролей, проєктна діяльність. Гра є невід'ємною частиною психосоціального розвитку учнів будь-

якого віку; метод гейміфікації підвищує ефективність освітнього процесу та забезпечує більш доступну психологічну підтримку.

3. *Підтримка мотивації:*

- використання завдань, наближених до реальних життєвих ситуацій (компетентнісно-орієнтованих), наприклад, написання e-mail, замовлення в кафе, бронювання готелю, діалог лікаря з хворим чи стюардеси з пасажиром літака;

- індивідуалізація матеріалу: використання «гачків» – тем, які відповідають інтересам учнів, наприклад, їхні улюблені фільми, хобі чи музика.

4. *Емоційно-психологічна підтримка:*

- техніки релаксації: короткі дихальні вправи або міні-медитації на початку чи наприкінці уроку, заспокійлива музика, щоб зняти стрес;

- активне слухання: показуйте, що думки учнів важливі; підтримуйте діалог і реагуйте на ідеї, думки, висловлювання кожної дитини.

5. *Використання автентичних матеріалів, уникнення тригерів:*

- чутливий підхід до контенту: уникнення тем, які можуть викликати неприємні спогади чи асоціації;

- гнучкість у завданнях: якщо учню складно виконати певне завдання, дозволяється замінити його на інше; обережно слід розглянути контент при вивченні таких тем, як «My family», «My homy/city», щоб уникнути поглиблення психотравми у дітей, які мають відповідний життєвий досвід.

6. *Застосування сучасного пізнавального контенту*, зокрема й творчих авторських продуктів, як-от: створений у 2024 році вчителями Запорізької області навчально-методичний посібник «Friends' adventures», English stories for kids, рівень A1, якому надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі» (Демоверсія посібника: https://surl.li/jtoryr). Розроблений із застосуванням авторської методики EdStoryTainment (Education + Storytelling + Entertainment), сутністю якої є захопливе навчання та поєднання гри (gamification) з пізнанням, що відповідає філософії НУШ й освітнім трендам

XXI століття. Посібник складається з казкових історій, до кожної з яких розроблені інтерактивні завдання (використано сучасні навчальні застосунки/сервіси, інструменти ШІ). Тож історії «оживають» і можуть «конкурувати» з гаджетами – все це сприяє залученню дітей до вивчення мови з радістю, а не з примусу.

7. Використання інтерактивних та комунікативних методів навчання:

- стимулювати парну та групову роботу для розвитку соціальних навичок, емоційного інтелекту; організовувати обговорення, дебати, інтерв'ю;
– інтегрувати технології (аудіо-, відеоматеріали, мобільні додатки, онлайн-платформи, ШІ) для підвищення залученості учнів.

8. Інклюзивність: доступність завдань, підтримка взаємодії; врахування різних потреб (адаптація матеріалів для учнів із різним рівнем підготовки чи особливими потребами; увага до всіх учнів, щоб уникнути виключення або дискримінації).

9. Використання технологій: діджиталізація освітнього процесу (Quizlet, Kahoot, Duolingo, ШІ); онлайн-спілкування з носіями мови (відеозустрічі, мовні клуби).

10. Позитивне емоційне завершення уроку: доцільно запровадити традицію закінчувати урок рефлексивним завданням, наприклад: *«What was the most interesting thing at the lesson today?»* або *«How do you feel about your progress?»;* обговорюйте успіхи та досягнення, поступ кожної дитини, підсилюючи відчуття успішності та соціальної взаємодії.

Навчальний успіх школярів багато в чому залежить від того, у якій психоемоційній атмосфері відбувається процес здобуття знань. Тож в таких умовах саме психосоціальний аспект уроку має бути наскрізним для всіх навчальних предметів без винятку та на всіх етапах навчання.

Ситуація, яка склалася в нашій країні й, зокрема, у Запорізькому регіоні, змушує нас, нажаль, напрацьовувати досвід організації освітнього процесу у вкрай важких умовах та в різних форматах навчання. «Принести радість» на

урок та зробити Дитину щасливішою, навчити й допомогти їй зберегти ресурс та й самому залишатися в ресурсі – це місія Вчителя у складні часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні», прийнятий 04.06.2024 р. URL: https://surl.li/adfvtx (дата звернення: 22.01.2025).

2. Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний П86 посібник / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. П. Гопкало, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, М. В. Саврасов; за наук. ред. Н. В. Лунченко. НАПН України, Укр. наук.- метод. центр практ. психол. і соц. роботи. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 134 с.

УДК 37.014

Ткаченко Надія Олексіївна,
старший вихователь Золотопотіцького дошкільного навчального закладу Золотопотіцької селищної ради Чортківського району Тернопільської області;
Кордівська Романа Тарасівна,
старший вихователь Золотопотіцького дошкільного навчального закладу Золотопотіцької селищної ради Чортківського району Тернопільської області

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА-ДОШКІЛЬНИКА ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні – сукупності навчально-виховних закладів, призначених для цілеспрямованого навчання і виховання. Її функціонування регламентоване Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Конвенцією ООН про права дитини, Базовим Компонентом дошкільної освіти.

Саме в оновленому Базовому Компоненті дошкільної освіти пріоритетну роль відіграє дитина, як обдарована особистість, тобто така, яка самостійно, в силу власних вікових і психофізіологічних особливостей, обирає свої дії та рішення, досягає вищого рівня пізнавального розвитку. Розвиваючи здібності,

обдарованість дитини, вкрай важливо спрямувати їх у правильне річище – на користь добра. Це завдання реалізується завдяки цілісному соціально-психологічному проєктуванню ланцюжка моделей-різновидів взаємодій педагога і вихованців, функціонування яких забезпечує прогресивне духовно-креативне зростання потенцій як дорослого, так і дитини. Ґрунтом для розвитку пізнавальних здібносте малюка є розвиток його сенсорних, інтелектуальних і творчих здібностей.

Сучасні дошкільнята – відкриті, розкуті, комунікабельні. Старі іграшки та ігри не викликають у них особливого інтересу. Як же оновити зміст ігрової діяльності? Як створити умови не лише для формування ігрових умінь, а й для розвитку творчих здібностей, винахідливості, уяви, індивідуальності, фантазії? Педагоги-дошкільники добре розуміють значення розвивального середовища для всебічного розвитку дитини. Останнім часом дуже змінилися вимоги до організації середовища закладу. Досвід свідчить, що становлення та розвиток особистості дитини відбувається здебільшого не на занятті, а в повсякденному житті, де дитина має змогу отримати значно різнобічніший і багатший емоційний і діяльнісний досвід.

Обдарована дитина – це особистість, яка має потенціал інтелектуального та креативного розвитку. Тому будь-яка дитина є обдарованою, що отримала від природи і батьків безцінний «дар», ресурси для особистісного розвитку. Французький просвітитель сказав свого часу, що генії падають з неба. Іноді їм пощастить впасти до воріт палацу, але в більшості випадків вони пролітають повз. Тому завдання дошкільного закладу – створити дитині та її родині комфортні умови для розвитку творчого і пізнавального потенціалу.

Вихователь є координатором зусиль не тільки для оптимального розвитку обдарованих дітей, а також дітей, чия обдарованість на даний момент може ще не проявитися, не тільки просто здібних дітей, щодо яких є серйозна надія на якісний стрибок у розвитку їх здібностей, але й, перш за все, батьків цих дітей.

Розвиток професійної компетентності вихователя у системі неперервної освіти відіграє важливу роль і у становленні дитини як особистості. Держава встановлює для закладу дошкільної освіти сьогодення обов'язковий стандарт (Базовий компонент дошкільної освіти) і відповідний зміст, виділяючи для його реалізації чітко окреслені час і місце. Роль вихователя полягає в тому, щоб використовуючи стандартні, спеціально дозволені Міністерством освіти і науки підручники та інші дидактичні матеріали, передавати цей обов'язковий академічний стандарт знань, умінь та навичок усім своїм вихованцям.

Але 21-е століття – це глибинні й об'єктивні процеси формування єдиного відкритого освітнього простору. Новим принципом дошкільної освіти стає управління знаннями, які учні отримують самотужки, бо вихователь – це наставник, порадник, помічник. Міністерство освіти і науки України розпочало масштабні реформи дошкільної освіти, оновлення програм, відбувається на основі чинного Державного стандарту дошкільної освіти, ці зміни мають на меті поступовий перехід на принципи демократичного навчання, передбачені Базовим компонентом дошкільної освіти. Визначено ключові компетентності, від яких слід відштовхуватись:

- рухова і здоров'язбережувальна;
- особистісна;
- предметно-практична і технологічна;
- сенсорно-пізнавальна;
- логіко-математична і дослідницька;
- природничо-екологічна і навички, орієнтовані на сталий розвиток;
- ігрова;
- соціально-громадянська;
- мовленнєва;
- художньо-мовленнєва;
- мистецько-творча (художньо-продуктивна, музична, театралізована та ін.)

Усі ці компетентності мають продовження в освітньому процесі початкової школи та впродовж життя. У дошкільному віці в дітей формуються допитливість, ініціативність, відповідальність, креативність, навички комунікації тощо, які розвиваються та вдосконалюються в початковій школі. Зміст та організація освітнього процесу вимагають від педагога максимальної активізації діяльності дитини, спрямованої на пізнання навколишнього світу, реалізацію її творчих задумів та мрій. Наступність в освіті необхідна для створення єдиного освітнього процесу, що допомагає досягти цілісного розвитку особистості. Зрілість особистісних якостей та психічних процесів забезпечує успішність розвитку навчальних навичок на наступних етапах життя. Освітні напрями визначають зміст роботи закладу дошкільної освіти через організацію педагогом базових (основних) видів діяльності, які збагачують досвід дитини та реалізуються як її особистісне надбання (результат розвитку) за підтримки батьків в умовах сімейного виховання.

Отже, вихователь, як особа компетентна, повинен позитивно впливати на дошкільника, на його самооцінку, намагатися показати цілісну картину світу, максимально наближену до життя, дати змогу побачити його зв’язки та розмаїття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Саяпіна С. А. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця дошкільної освіти у процесі вивчення курсу «Дошкільна педагогіка».

2. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт : альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій, Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛІПС ЛТД, 2020. с 4, 6.

3. «Досягнення та перспективи розвитку дошкільної освіти. Робота з оновлення Базового компонента дошкільної освіти» С. Нерянова, О. Швачова: URL: dv.in.ua/2021-1/p3

УДК: 130.174:35.08

Харламов Михайло Іванович,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін навчально-наукового інституту управління та

безпеки населення Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси;
Трипольська Катерина Сергіївна,
курсантка другого курсу навчально-наукового інституту пожежної безпеки Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

ОСОБЛИВОСТІ КОРПОРАТИВНОЇ ЕТИКИ ЯК ФАКТОРУ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ДСНС УКРАЇНИ

Дослідження особливостей корпоративної етики як фактору безпечного середовища в закладах освіти ДСНС України є достатньо новою темою. Однак на нашу думку, формування спеціальної корпоративної етики є одним із факторів безпечного освітньо-психологічного та освітньо-культурного середовища в закладах освіти ДСНС України.

На шляху формування корпоративної культури в закладах освіти ДСНС України можуть виникати певні складнощі, що пов'язані із соціокультурним різноманіттям співробітників закладів освіти ДСНС України, які мають різні культурно-освітні навички. Важливою справою є об'єднання працівників, викладачів та здобувачів освіти в службово-професійній діяльності у колектив однодумців людей із різними поглядами та темпераментами, оптимізація їх міжособистісних та професійних відносин, формування корпоративного духу, зняття соціальних конфліктів, адаптація працівників до корпоративного стилю роботи. Велику роль у вирішенні цих завдань відіграє професійна етика співробітників у закладах освіти ДСНС України [1, с. 5].

Кожен вид професійної етики визначається своєрідністю професійної діяльності, має свої специфічні вимоги у сфері моралі. Професійна етика в умовах служби та роботи в закладах освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій вимагає високої інтелектуальної та освітньої підготовки, високої культури поведінки, чіткого виконання службового обов'язку, дисциплінованості, відповідальності. Культура поведінки працівника закладу освіти ДСНС України включає в себе способи людської взаємодії,

етичного ставлення людини до інших людей, виразні способи спілкування, культуру мовлення та вміння правильно поводитися в різних ситуаціях.

Корпоративна етика співробітників закладів освіти ДСНС України повинна враховувати специфіку прояву моралі в процесі підготовки здобувачів освіти до виконання завдань із захисту населення від надзвичайних ситуацій та безпосередньо в процесі проведення аварійно-рятувальних та гуманітарних операцій. Специфіка корпоративної етики персоналу підрозділів цивільного захисту полягає в тому числі у: категоричності моральних вимог; у дотриманні законів, прав та свобод учасників освітнього процесу, строгій субординації та регламентації усіх сторін службової та робочої діяльності; в нормативно-правовій оформленості моральних норм [2, с. 217].

Моральний авторитет співробітника ДСНС України, в тому числі і працівника закладу освіти ДСНС України, повинен визначатися особистісними емоційно-вольовими якостями, реальними справами та мотивами дій. Реальні зусилля співробітника служби з виконання функціональних обов'язків, його ставлення до виконання службово-професійного та викладацького обов'язку, творча активність – це все дійсно розкриває ступінь моральності та гідності працівника.

Діяльність особового складу ДСНС України, в тому числі і працівників закладів освіти ДСНС України регламентована великою кількістю нормативно-правових актів (в тому числі Дисциплінарний статут служби цивільного захисту та Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції»), що охоплюють всі сфери роботи викладачів, здобувачів вищої освіти, рятівників та інших членів підрозділів служби цивільного захисту. Відносини в службово-професійній сфері в закладах освіти ДСНС України повинні підпорядковуватися дисципліні, вимогам законів, підзаконних актів та відомчих норм, встановленим традиціям і звичаям. Вони проявляються у різних формах. Одними із найважливіших є відповідальність, службовий обов'язок,

честь, гідність, совість. Чим вище свідомість людини, тим більше вона здатна самостійно контролювати та спрямовувати власні дії.

Корпоративна службово-професійна етика проявляється в корпоративній поведінці, що охоплює сферу корпоративних відносин та розповсюджується за нормативно-правові рамки, маючи передовсім етичний, а не просто юридичний характер. В процесі служби і роботи між співробітниками закладів освіти ДСНС України складаються певні морально-етичні відносини. При встановленні законодавством загальних обов'язкових правил, етичні норми регулюють ситуативну поведінку учасників корпоративних відносин виходячи з вимог добросовісності, раціональності, гуманізму, що сприяють успішній соціально-етичній, службово-професійній діяльності в своїй функціональній сфері [3, с. 203].

Отже, формування доброзичливої корпоративної етики серед працівників закладів освіти ДСНС України, заснованої на принципах емпатії та законності, має виступати одним із основних факторів формування безпечного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюба Я. В. Професійна етика та культура поведінки працівників МНС при виконанні службових обов'язків. // Бюлетень Науково-методичного центру навчальних закладів МНС України. 2010. № 18. С. 4-8.

2. Корпоративна культура (Навчальний посібник для ВНЗ). К., Центр навчальної літератури, 2003. 402 с.

3. Рябініна О. В. Динаміка ціннісних орієнтацій курсантів – майбутніх рятівників і деонтологія шкільного виховання. // Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики і образотворчого мистецтва в школі: матеріали науково-практичної конференції. 21-22 березня 2013 року, м. Чернігів. Чернігів, 2013. С. 202–206.

УДК 374. 1(48)

Хорошев Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

ОСВІТА УПРОДОВЖ ЖИТТЯ ЯК ВИМОГА СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

На сучасному етапі розвитку людства глобалізація створює певний виклик існуючій цивілізації та веде до інтенсифікації економічних, політичних та культурних зв'язків між народами різних країн та континентів. Це призводить по корінних змін в організації праці, виробництві товарів та послуг. В результаті формується єдиний глобальний ринок праці з відповідними вимогами до знань та компетенцій, що не може не призвести до формування аналогічних потреб щодо рівня освіти. А високий рівень розвитку освіти не можна уявити без безпечного освітнього середовища.

Сьогодні кардинально змінюється саме поняття освіти. Якщо раніше освіта ототожнювалася з організованим процесом навчання у навчальному закладі або з самоосвітою, то сьогодні вона включає в себе все те, що має за мету змінити моделі поведінки людей шляхом передачі їм нових знань, розвитку нових умінь та навичок. Сьогодні навчання – це відкрита, гнучка та індивідуалізована система, яка повинна супроводжувати процес безперервної освіти людини протягом усього життя [3].

У кінці XX – на початку XXI століть виникла історична ситуація, яку характеризують як кризу всіх колишніх механізмів розвитку людства. Сфера життєдіяльності людини зазнала докорінних як структурних, так і якісних змін, трансформації зазнали функціональні відносини між освітніми інститутами та суспільством. Такі зміни пов'язані з низкою подій, які відбулися в останні десятиліття: енергетична криза, технологічна та електронно-комунікаційна революція, інтеграція світової економіки, загострення конкуренції, екологічні проблеми та катастрофи, політична та соціальна нестабільність, світова пандемія, війни тощо.

Зростання ролі людського фактору в історичному процесі, вплив окремої особистості на вибір можливих варіантів розвитку людства призвело до розвитку таких понять як «людські якості», «людський потенціал» та «людський капітал». Саме якості людини зумовлюють вибір траєкторії

суспільства, а розуміння ролі людського потенціалу може принести користь тій державі, яка зможе створити систему для повноцінного розкриття можливостей та талантів свого народу, а в першу чергу – молоді.

Одним із базових принципів функціонування освіти у XXI столітті є принцип її безперервності. Він є системним та комплексним, індивідуалізованим у часі, темпах та спрямованості освіти, тобто таким, що надає кожному право і можливість реалізації власної програми отримання освіти упродовж всього життя. Також гострим викликом є подолання орієнтації на поверхневу енциклопедичність змісту знань, перевантаження їх інформаційним та фактологічним матеріалом. Безперервна освіта повинна враховувати проблеми розвитку суспільства, науки, культури, виробництва та бути спрямованою у майбутнє.

Освіта упродовж всього життя сьогодні перетворюється на життєву необхідність та передбачає зміну суб'єкту навчального процесу. Здобувач стає основним, або навіть єдиним суб'єктом освіти – він сам вибирає необхідну йому інформацію, визначає яка інформація необхідна для вирішення життєвих завдань та проєктів, самостійно вибирає засіб, час та місце отримання такої інформації [2, с. 57].

Загальною тенденцією сьогодні є перехід освітою національних та державних кордонів, укріплення міждержавних зв'язків та відношень, які формують загальний освітній простір. Це потребує розробки стандартів якості міждержавної освіти, уніфікації професійних стандартів та їх взаємного визнання, що є необхідним для розширення професійної мобільності спеціалістів. Отримавши освіту та диплом, який визнає професійна спільнота іншої країни, здобувач може отримати там і місце своєї роботи та соціальний статус. Однак при цьому є проблема збереження якості освіти у випадку її інтернаціоналізації та збереження національних освітніх та культурних традицій.

Розвиток міжнародної академічної та професійної мобільності, необмежені потоки викладачів, студентів та навчальних програм є ще одним важливим контекстом розвитку міждержавного навчання [1, с. 34]. Все більша кількість людей вибирає освіту за кордоном, іноземні освітні програми у навчальних закладах власної держави або користується можливостями дистанційного навчання для того, щоб пройти програму підготовки, яку пропонує іноземний навчальний заклад. Все це є результатом розвитку академічних та культурних міждержавних обмінів, зростанням мобільності кваліфікованих фахівців, а також спрямувань закладів вищої освіти для отримання додаткових доходів та підвищення власної репутації на національній та міжнародній аренах.

В сучасні часи відбувається активний процес інтернаціоналізації навчання, особливо у сфері вищої освіти. Уніфікація освітніх систем у різних країнах, створення єдиного міжнародного освітнього середовища підкреслює важливість інтернаціоналізації в міжнародному контексті. Розвиток різних рейтингів університетів, а також активне суспільне обговорення їх результатів є показником розширення глобальної сфери навчання. Інтернаціоналізація освіти є одним із основних чинників розвитку системи транснаціонального навчання.

Перед суспільством стоїть проблема приведення всіх галузей освіти до сучасної постіндустріальної соціокультурної реальності. Вона є мультикультурною, для неї характерними є зростання культурного різноманіття, боротьба різних соціальних груп за своє визнання, національно-культурне та релігійне відродження тощо.

Таким чином, освіта упродовж всього життя стає невід’ємною вимогою часу. Освіта стає все біль інтернаціональною та полікультурною. Головною метою полікультурної освіти є надання рівних можливостей для соціального та психологічного розвитку людини, не зважаючи на її походження, незалежно від її інтелектуальних, лінгвістичних та культурних відмінностей. З іншого боку, мета полікультурної освіти полягає у формуванні людини, здатної до активної

життєдіяльності у багатонаціональному та полікультурному середовищі, яка б мала розуміння і повагу до інших культур, могла б існувати в злагоді з представниками різних національностей, рас або вірувань, при цьому зберігаючи свої національні культурні традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванько В. В., Морозова С. М. Європейська концепція навчання протягом життя. *Молодий вчений.* 2018. № 4.3 (53.3). С. 33-36.
2. Куценко Т. Навчання протягом життя: сучасні європейські виклики. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1 (99). С. 55-64.
3. Laal M. Lifelong learning: what does it mean? *Procedia – Social and Behavioral Sciences.* 2011. № 28. P. 470-474
4. Walters S. The planet will not survive if it is not a learning problem: sustainable development within learning through life. *International journal of lifelong education.* 2010. № 29(4). P. 427-436.

УДК 378.147

Юрженко Альона Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців (за скороченою програмою) Херсонської державної морської академії, м. Одеса;
Свирида Валерій Степанович,
старший викладач кафедри безпеки життєдіяльності та професійно-прикладної фізичної підготовки Херсонської державної морської академії, м. Одеса

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ

За умов військового стану морська освіта та підготовка зазнала значних змін. Так, Херсонська державна морська академія (ХДМА) була вимушена тимчасово переміститися до міста Одеса, Україна. Система MOODLE у ХДМА містить електронні курси з кожної дисципліни і є відносно безпечним освітнім середовищем, автоматично захищеним від атак типу PHP Include, SQL Injection, Cross site scripting (XSS) та ін. [1, 2]. До інших переваг використання Learning

management system (LMS) MOODLE відносимо наступні: велику кількість автоматизованих функцій (оцінювання окремих завдань, загальну кількість балів на курс, звіт по окремому користувачу або групі користувачів) [3]; права користувачів MOODLE підлягають налаштуванню згідно потреб Закладу Вищої Освіти (ЗВО); персональні дані користувачів LMS MOODLE надійно захищені, так само як і інші дані освітнього середовища та ін.

Однак, через те, що LMS MOODLE підтримує можливість приєднання до системи інших плагінів та інструментів (наприклад, Recosha meet), існує можливість для LMS стати мішенню для хакерських атак. Людський фактор також може відігравати значну роль в системі захисту даних MOODLE, багато важливих функцій залежать від адміністратора(ів). Наприклад, такі вимоги як оновлення системи можуть бути не автоматизовані. Під час можливих перевантажень системи сайт може бути недоступним для користувачів. Людський фактор стосується також і викладачів та менеджерів електронних курсів. Багато налаштувань на курсі виконують саме вони [4].

Однак, LMS MOODLE ХДМА повністю захищена від несанкціонованого доступу через відсутність користувачів без логінів а паролів. Гостьовий режим діє тільки в окремих розділах окремих електронних курсів. Персональні дані під надійним захистом.

Освітнє середовище – осередок до мотивації. Так, LMS MOODLE містить багато елементів гейміфікації, які напряму впливають на зацікавленість майбутніх морських фахівців навчанням. До елементів гейміфікації відносимо: таблиці лідерів (блок Результати діяльності на курсі); відзнаки (див. Рис. 1); мапи; рівні та ін.

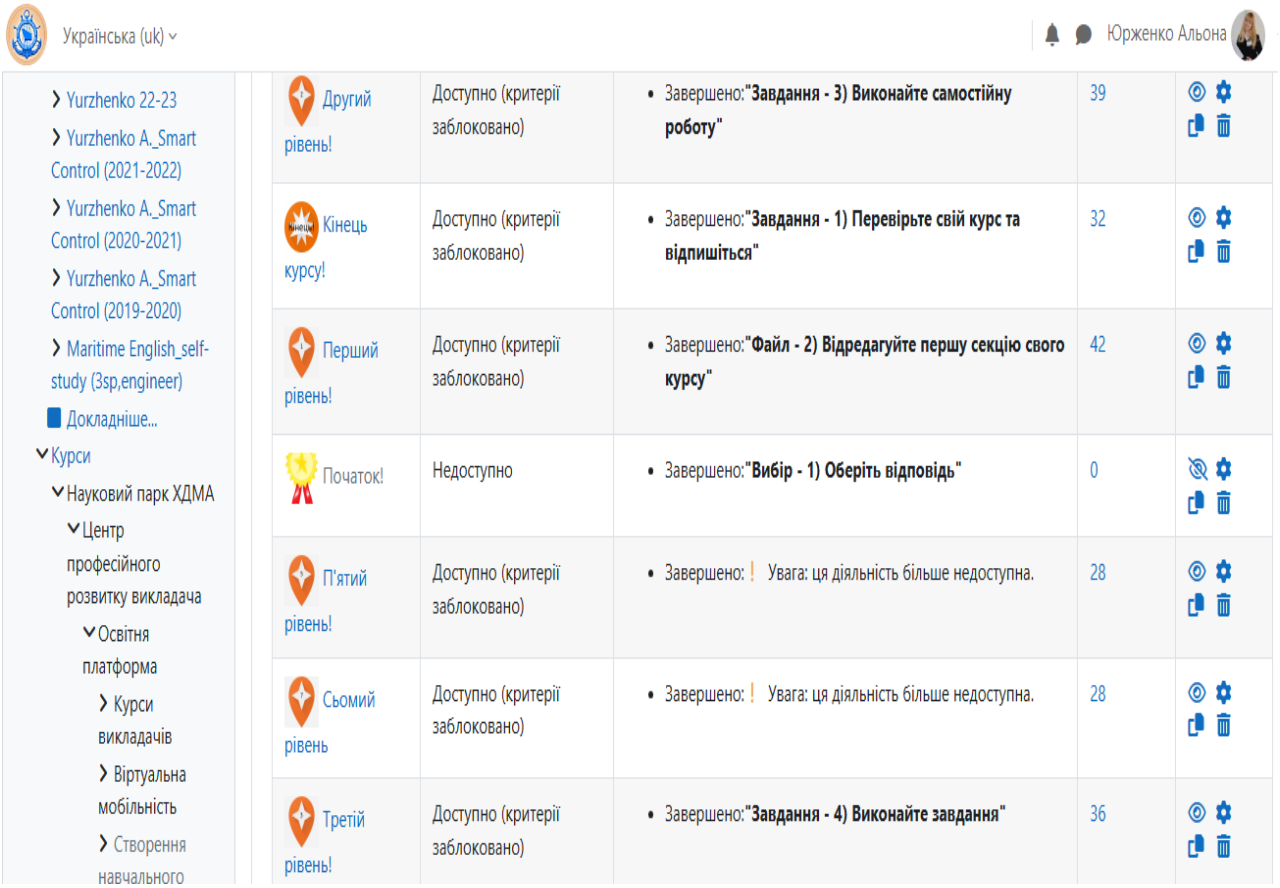

Рис. 1 – Відзнаки на курсі «Морська англійська мова для майбутніх судномеханіків»

Таким чином, можна зробити висновок, що людський фактор впливає навіть на таку популярну систему, як MOODLE, не дивлячись на те, що вона містить багато інструментів для мотивації студентів до навчання (наприклад, гейміфікація). Зниження ризиків у системі напряму залежить від коректних налаштувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Юрженко А. Ю. Модель формування комунікативної англомовної компетентності майбутніх суднових механіків у системі змішаного навчання: thesis. 2018. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/40079

2. Кльопка Ю. С. Організація дистанційного навчання в платформі Moodle у процесі вивчення морської англійської мови // Теорія і практика сучасної науки та освіти: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29–30 трав. 2024 р.). Львів: Львів. наук. форум, 2024. С. 82–83.

3. Зайцева Т. Використання освітнього порталу для дистанційного навчання // Інформаційні технології в освіті. 2008. № 2. С. 106–109. DOI: 10.14308/ite.

4. Leshchenko A., Paziak A., Yurzhenko A. Development of digital competence of teachers in higher education using LMS Moodle // I International Scientific and Practical Conference

«Actual Problems of Teaching Educational Components of Social and Humanitarian Sphere in Higher Education» (Kherson, 2023). – Kherson: Kherson State Maritime Academy, 2023. – P. 282–286.

СЕКЦІЯ 3. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 37.09(477):738.3

Алещенко Юлія Іванівна,
викладач вищої категорії, викладач-методист Сумського фахового коледжу мистецтв і культури імені Д. С. Бортнянського, м. Суми

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА ОСНОВІ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУРНИХ НАДБАНЬ

Кераміка – одне із самобутніх явищ земної цивілізації – на кожному історичному етапі свого існування специфічними прийомами зафіксувало численні вияви функціонування народної культури. Разом з ужитковою функцією виконує роль знакової системи, яка дозволяє народам орієнтуватися в навколишньому середовищі. Використання глиняних виробів для задоволення духовних потреб, їх символічно-магічні функції включали гончарство в ритуально-сакральну сферу життєдіяльності етносів. Кераміка як найдавніший вид народного ремесла відіграє важливу роль у національній культурі України. Археологічні знахідки засвідчують, що вже в сиву давнину на території нашої держави створювались прекрасні художні керамічні вироби, що визначалися різноманітністю форм та орнаментики, поєднанням утилітарності з естетичністю. Набутий досвід передавався з покоління в покоління. Тепер ці історичні пам’ятки розширюють поняття сучасників про культуру. Творча уява, невичерпна фантазія конструювання речей побуту, пронесені через віки, знайшли відображення і в сучасних звичаях українців [2, 5-6].

Поряд із поділом творів декоративно-прикладного мистецтва за їх практичним призначенням у науковій літературі з другої половини XIX ст. утвердилася класифікація галузей декоративно-прикладного слід починати

розгляд і вивчення будь-якої творчості. Видатні дослідники народного декоративного мистецтва М. В. Василенко, В. С. Воронов, А. В. Бакушинський неодноразово відзначали у своїх працях спорідненість світосприйняття у творчості народних майстрів і дітей. Учені визначали народне мистецтво як єдину систему, що є відображенням побуту, світогляду народу, його духовного життя. Вважається, що народне мистецтво захоплює душу дитини. Саме тому воно таке близьке й зрозуміле дітям і невіддільне від їхнього виховання. Дослідниця Н. П. Сакуліна доводить перевагу розвитку дитини засобами народного мистецтва: «Знайомство дітей із народними орнаментами, формування в них деяких прийомів народного розпису викликало стрімкий розвиток творчості дітей. Відносно нескладна образотворча основа орнаменту – рослинні мотиви, які повторюються багато разів, – дозволяють дітям зосередити увагу на побудові просторово-кольорової композиції малюнка». Декоративне мистецтво з його видами розкриває світ реально існуючої краси, яка відіграє важливу роль у формуванні культури школярів.

Пошуки генезису народних поглядів на гончарство так чи інакше підводять до необхідності розкриття етимології та семантики трьох визначальних для гончарської професії понять: гончар, горщик, горно. Лінгвісти стверджують, що слово «гончар» пов’язане зі словом «горщик» і є похідним від слова «горно». Слово «горно» споріднене з прусським – і означає «місце вогню», давньоіндійським – це «спека, жар»; має спільний корінь, але з різними ступенями вокалізму, зі словами горіти, гріти, жар. Б. О. Рибаков зазначив, що вже в трипільських племен орнамент став суспільним явищем, яке дозволяло, як пізніше письмена, розповідати про своє ставлення до світу і об’єднувати людей для виконання тих чи інших дій. «Письмена, які передавалися з покоління в покоління, ставали більш чіткими, організованими, коло понять, які виражалися піктографічними та ідеографічними засобами, ставало все ширшим. Орнаменти стародавнього посуду були також своєрідними календарями й відображали уявлення первісних людей про зміну

пір року, рух небесних тіл, атмосферні явища тощо». У ході тривалого історичного розвитку гончарство поступово втрачало ореол святості, таїнства, хоча пережитки первісних архаїчних уявлень про нього зберігаються в народній культурі донині. Гончарство як мистецтво і як дійство починається і завершується не горщиками, а творцем, тому й вивчення гончарства має починатися саме з нього, а не з плодів його діяльності.

Упродовж тривалого історичного періоду до ХХ ст. в кожному гончарному осередку встановилася певна кількість традиційних форм гончарних виробів, які виготовлялися гончарями і якими задовольнялися потреби місцевого населення в ємкостях для приготування страв, зберігання продуктів, виконання господарських робіт, забезпечення нормальних умов життєдіяльності, відправлення релігійних культів. Кожний предмет мав неабияке значене і закріплене у звичаях практикою функціонального призначення, поза яким він практично не використовувався. Кожному виду посуду були притаманні свої орнаментальні композиції. Так, горщики, глечики, макітри, тикви, ринки не оздоблювалися рослинними орнаментами, а виключно геометричними. І тільки ті глечики, які використовувалися в культовій практиці, обрядах, могли прикрашуватися рослинними елементами і оздоблювалися поливою. Однією з культових функцій орнаменту було привернення добродійних сил, захист від злих. Орнамент – це своєрідна графічна система-оберіг, яка вміщала зміст посуду від «наврочення», надання йому психічної енергії людини з сильним негативним біополем, інформативно-охоронну роль магічних розписів у часі, вибір тих частин хатнього посуду, які слід було оздобити. «Ті зони, які найбільше коментувалися, були не тільки архаїчно, а й у першу чергу семантично найбільш відзначеними. У турах архаїчного типу, наділених тих чи інших частин речі або живої істоти прикрасами завжди мало певне значення, а не служило лишень естетичним цілям» [1, 23].

Зокрема, весь посуд має тричленну структуру, розпадається на три головні частини: шийку (горловину), тулуб і низ (денце) (мал. а). У даному випадку орнаменти виконували таку саму роль, як нашийні прикраси людини, вишиті манишки і комірці сорочок, пояси. Кольорова гама кераміки гончарних осередків України тотожна й за основними кольорами оздоблення стародавніх виробів, для чого ще з трипільських часів застосовувалися три фарби: червоно-коричнева, чорна і біла.

Асортимент, ступінь своєрідності гончарних виробів залежали від місця й характеру виробництва (природно-кліматичних умов, способу і рівня життя місцевого населення, специфіки його господарських занять, наявності глини та її якості тощо). Як правило, чим більше гончарів мешкало в гончарному осередку, тим різноманітнішою була їхня продукція, тим вищої якості вироби. Гончарний посуд, характерний і того чи іншого осередку, відображав побутові потреби населення. Проте, слід мати на увазі, що можливості гончарів щодо виготовлення певного посуду залежали не тільки від їхньої професійної майстерності, а й від фізичних властивостей місцевих глин, технологічних досягнень промислу. Для більшості географічних регіонів України основний вид кухонного інвентарю, крім дерев'яних і деяких металевих виробів, міг дещо варіюватися залежно від рівня розвитку місцевого господарства та економічної спроможності сім'ї [2].

Для перенесення гарячих страв користувалися *двійнятками* – двома невеликими горщечками, з'єднаними боками докупи, з ручкою-кільцем на вінцях. В один горщик насипалася рідка страва, а в другий – каша. На Святвечір хрещеники носили в них хрещеним батькам кутю і узвар. Квіткові горщики – *квітники, цвітники* – виготовлялися навесні. Були вони теракотові й полив'яні. Інколи орнаментувалися «кривульками», «пасочками». Окрасою хати були барвисті мальовані *миски.* Для них характерне розмаїття форм, орнаментів і величин. Були вони полив'яні і не полив'яні. Основне призначення – ємкість для страв під час харчування. Широкий діапазон господарського застосування

властивий *макітрам* – посуду з дуже розхиленими бічними стінками і потовщеними війцями. Назва «макітра серед усіх слов'янських народів характерна виключно для України. У великих макітрах (на 1-4 відра) тримали воду, сирівець, збіжжя, квасили й солили на зиму овочи, золили білизну, учиняли тісто, складали хліб. Для зручності перенесення вони мали з протилежних боків два вушка. Ще один своєрідний спосіб застосування макітри – для стрижки волосся, унаслідок чого склався вислів «стрижений (острижений) під макітру (макітрою)». На Лівобережжі побутувала чоловіча зачіска «під макітру», або в кружок, коли волосся підрізався рівним кругом навколо всієї голови. Щоб підстригти таким чином волосся якомога рівніше, на голову надівали великий горщик (макітру) і підстригали всі кінці волосся, що висувалися з-під країв цієї макітри [2, 13-14].

Переважно для зберігання молочних продуктів призначалися *глечики.* У найбільших із них – зберігали воду, молоко. Для зручності тримання та виливання рідини глечики мали вушко, проте не всі. На Чернігівщині глечики, які не мали вушка, називалися *гладишєчками,* гладилками [2, 13-14].

Окрему групу складають ритуальні вироби, які використовувались для відправлення релігійних культів та в обрядах. Вони багато орнаментувалися, вкривалися поливою, часто мали фігурні ручки, що було необхідною умовою виділення їх з-поміж решти побутових виробів і зосередження в них магічних властивостей. До ритуального посуду ставилися з надзвичайною шанобливістю, як до родинної святині. Поза ритуалами цей посуд не використовувався і стояв на почесних місцях: у миснику, на столі, скрині, покуті. Весільним посудом були *куманці* (кумами, куманчики, «київський» і «охтирський» глечики) – каблучкоподібний, з отвором посередині тулуба, і колоподібний посуд на високій ніжці, з ручкою і носиком. У цьому посуді подавали на стіл горілку. У красиво оздобленому полив'яному *глечику для вареної* подавався відповідний напій. На весіллях горілку чи вино розливали також із зооморфного посуду у вигляді баранів, левів, птахів. У *глечиках для святої води* («кушинах») носили

воду до церкви для освячення. Ритуальний хліб-паска – випікався в глиняних *поставцях, ставчиках, тазиках* [2, 13-14].

У спеціально виготовлених полив'яних *кухлях* «на молодику» ворожки виливали переполох: у кухоль з водою наливали віск і за конфігурацією застиглої у воді маси визначали причину хвороби. Для дітей найбільшою забавою були *глиняні іграшки,* глиняні *свистунці*. Іграшки були теракотові, рідше – частково полив'яні; розписувалися червінькою, опискою, побілом – плямами, каймою, кривульками, «пасочкою», «пальчиками»; оздоблювали гравіруванням [2, 13-14].

Своєрідність природи Чернігівської та Сумської областей значною мірою зумовила особливість побуту і мистецтва місцевих жителів. Помірний шум дрімучих лісів, тихі плеса річок Десни і Сейму спонукають до душевного спокою. Тут починаєш розуміти причини одухотвореного віддзеркалення навколишнього світу в мистецтві Сіверського краю. Стає зрозумілим багатство образотворчих мотивів, де ми можемо зустріти у творах народних майстрів героїв стародавньої слов'янської міфології, скажімо, Берегиню. Трапляється і зображення храмів, монастирів, дзвіниць, три-банних українських церков, хат. Фантастичні інтерпретації живої природи майстрами різьблення по дереву, ткацтва, розпису, гончарства використовуються як першоджерельний матеріал, із якого шляхом образного узаконення створюються необхідні орнаментальні форми образо творення [2, 15].

Багато предметів декоративно-прикладного мистецтва важко уявити без візерунка. У деяких видах прикладного мистецтва він невіддільний від форми й матеріалу (мереживо, килими, предмети візерунчастого ткацтва, вишивка). Злиття узору з предметом особливо виразне в роботах волокитинських майстрів. Приклади орнаментальних композицій, виконаних народними майстрами з різних матеріалів, із застосуванням різної техніки обробки форми предмета дозволяє вчителю просто й доступно познайомити учнів із єдністю естетичного і функціонального у створенні художнього предмета, виділити

засоби декоративного узагальнення, пояснити, що кожен предмет створюється для людини та існує в тісному взаємовідношенні з іншими предметами [2, 16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальов О. Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі. 1-7 клас: Навч. посіб. / О.Є. Ковальов. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 144 с; іл. 52 с.

2. Сєрих Л. В. Особливості кераміки Слобожанщини: Посібник для вчителя / Л. В. Сєрих: Суми: РВВ СОІППО, 2009. 94 с.: іл.

УДК 377.8.016:821.161.2:371. 333

Бабійчук Тамара Василівна,
кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного фахового коледжу, м. Бердичів

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ: ОКРЕМІ ЗАУВАГИ ДО ЗАНЯТТЯ «РУСКІЙ МІР У ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ ЖИТОМИРЩИНИ»

Тема заняття, безперечно, актуальна і водночас цікава для юнаків і дівчат ЗФПО. Ефективність заняття залежить насамперед від компетентности викладача і серйозної підготовки ним студентів. Викладач пропонує кожній групі (5-6 чол., отож на занятті працюють 5 груп) прочитати певний твір письменника-земляка (даються електронні версії текстів), а також відповісти на питання анкети. Кожна група на занятті озвучує свої відповіді.

Орієнтовні питання **анкети**: 1. Що таке рускій мір. Ознаки його. 2. Чи є в сучасній Україні рускій мір? 3. Коли рускій мір прийшов до нас? Чому так сталося? 4. Шляхи окупації. 5. Адепти рускава міра. 6. Чим небезпечний рускій мір? 7. Чи є умови для його ствердження і поширення в сучасній Україні? 8. Чи сьогодні, коли йде війна, є потреба боротися проти нього, адже така боротьба (є такі думки) роз’єднує суспільство? 9. Які методи боротьби проти рускава міра відомі вам? 10. Що конкретно ви можете зробити для унеможливлення рускава міра у вашому місті, селі? 11. Чи можна говорити про поширення рускава міра по світу? 12. Як до такого явища ставляться в Європі? в інших країнах? 13. Ваша оцінка такої ситуації. Ваші пропозиції.

Почергово групи пропонують **мінідослідження** (питання рускава міра у творі письменника-земляка). Бажано невелике цитування. Після виголошення всіх виступів учасники обговорюють почуте, ставлять питання один одному з метою увиразнення, конкретизації чи аргументації тієї чи іншої думки. Наявність такого **обговорення** дозволяє передусім тримати увагу і створює передумови довготривалої пам'яті. Наприкінці заняття – неодмінна **рефлексія**.

Пропонуємо уривки зі студентських тез.

1. Історія окупації України рускім міром прописана в казці «**Про козака Ося і москаля Ася» Степана Васильченка**. Твір – це розповідь про «дружбу» українського народу з московським. Початок «приязні» – це, очевидно, Переяславська рада, коли було нібито підписано дружній договір між двома брацкімі народамі, нібито укладено присягу українців на вірність москалям. Автор показує, що принесло Україні те рабство, у якому нас до скону хочуть тримати нахабні і жорстокі московські дикуни. Москаль Ась дурить козака Ося якоюсь присягою (зламати її не можна, вона дана на віки вічні, а Ось про ту криводушну присягу сном-духом не знає!) І став бандит Ась жити на всьому готовому в козака. Але мало було розбійнику Асю, що він «*козака Ося із-за столу до порога обідати посилав, за попихача, за наймита мав*». Ординець Ась нахабно виганяє з рідного дому привітного, хазяйновитого, тільки дуже довірливого і толерантного Ося. Наказав клятий москаль козакові голому і босому мандрувати: «*Очі йому хустиночкою крамною зав'язані, по дорозі спотикається. Говорити йому до людей заказано – дороги не спитається. Сто і сім років по світу блукає – з прямої стежки збивається. Світ йому заморочився, до своєї хати дороги не знає, серед битого шляху спиняється: об каміння ноги побив, руки об терни поколов, своє лице сонцем попалив, пилом запилив, – дрібними слізьми умивається*». Випрямитися б козакові Осю, але боїться порушити присягу, дану москалеві (а бандит Ась давно про ту присягу забув і сам виконувати її ніколи й не збирався)… Добрі люди показали Осю дорогу додому, де вже порядкує як господар москаль Ась, де вже дітей

козацьких навчив по-московськи штокати і какати. І задумав москаль Ась закопати живим у могилу незламного і ненависного йому козака Ося, уже й приготувався добре, уже й умовив козака не чинити опір, бо так історічєскі слажілась і нє нада сапратівляцца. Однак подумав-подумав козак Ось – і встав, і розправив плечі, і, нікого не питаючись і нікого не боючись, вигнав москаля зі своєї хати. Назавжди. А сам зажив зі своєю сім'єю у добрі і в теплі.

2. Про те, чи може мистецтво стояти внє палітікі, і про те, як рускій мір окуповує непомітно Європу (1955!), розмірковує **Олег Штуль** у статті «**Мистецтво й політика**». Мистецтво, наголошує Олег Штуль, – один із випробуваних москвою і ефективних шляхів просування рускава міра. Так, наприклад, «*… балет Мойсеєва виступає аж 28 днів у величезній і найкращій залі Парижа – Пале-де-Шайо, яка кожного вечора виповнена по береги. Квитки на всі виступи випродані були вже за два перші тижні виступів. При цьому слід підкреслити нечувану в Парижі річ: на ці московські виступи продають стоячі місця, і їх стільки, що публіку пускають сидіти на сходах і т. п. Словом – балет має успіх, як рідко які виступи в Парижі, що бачив різні речі й має тонкий смак. … вся преса просто захлинається від похвал, й ці похвали підписані найкращими іменами фахових критиків*». Олег Штуль запитує, чи справді балет, що його привіз московит Мойсеєв, такий унікальний, неповторний, дивовижний? Ні. У всьому – у композиції, у змісті, у музиці, навіть у костюмах – усе слабеньке, примітивне. Чому ж тоді зала гуде оплесками? Відповідь шокує: цей «успіх» посереднього балету щедро проплачений московитами: і статті, і аплодисменти, і схвальні вигуки в залі – усе мало ціну, за якою «не постояли» совєцькі «режисери» з кегебе… Отак у Францію (чи тільки до неї?) зайшов рускій мір у формі балєта, який нібито внє палітікі. І залишився той рускій мір, і зміцнив позиції, і диктує вже політику.

3. Капітан ЗСУ **Микола Ніколаєв** у книзі «**Лінія розмежування без змін**» (познайомитися з нею студенти можуть на сторінці автора у ФБ) замислюється: чому в незалежній Україні не проведена (більше 30 років!)

декомунізація? Чому досі в службових кабінетах совєцька атрибутика, бюсти леніна, чому вулиці носять імена комуністичних вождів, чому стільки пам'ятників московитам (нібито культурним дєятєлям)? Чому, врешті, у нас більшість церков – ті, які прославляють кіріла – того, що благословляє московських головорізів на війну в Україні? Микола Ніколаєв називає московську церкву України п'ятою колоною, що її наша совкова влада не поспішає заборонити. «*Згадав, як місцевий піп направляв до нас вірян, аби отримати список бійців, щоб замовити за них слівце перед небесами. Я відмовив. Сама думка, що член гундяївської секти знатиме, скільки нас розміщено в селі, мене дуже насторожувала*». Микола Ніколаєв про потужний маркер рускава міра – московську мову, про проблему, яку не так просто і швидко можна буде вирішити після війни: «*Проблему ми більше відчуємо пізніше, коли частина ветеранів, адміністраторів південно-східних міст, волонтерів та інших активних барцов за незалежність України, які ототожнюють себе з язиком, знову піднімуть страшну тему какаяразніца. Але і сьогодні дехто навмисно народжує у спільноті ідею, що Україну можна любити і на рускам язикє*». Микола Ніколаєв говорить про рускій мір як про одну з причин війни, одну із причин існування в Україні величезної кількости ждунів, ватників, яничар.

4. Сатанинське обличчя сучасного рускава міра показує **Петро Білоус** у повісті «**Син Марії**». Московські асвабадітєлі на Великдень 2022-го по приколу розпинають українця Дмитра Безсмертного. «*Вояки в камуфляжі весело гоготали, дивлячись на новітнє розп'яття, яке чинив їхній одноплемінник… За командою почали піднімати хрест, на якому звивався від муки український воїн. За мить – хрест вознісся під сині березневі небеса, а на ньому висів новий мученик України – рядовий Дмитро із непримітного українського села. Чортяче воїнство реготало, плескало в долоні, показувало пальцями на страждальця, який обвиснув на хресті. Декотрі знімали відео на смартфони: аякже, перекинуть своїм у московію, покажуть, як вони знищують націків*».

Автор змальовує також сцену, коли Дмитро (він не загинув, а навіть зумів вирватися на волю) зустрічається з дідом із глухого північного села. Старий хлібом-сіллю вітав московських окупантів, а тепер хоче привести нових хазяїв – щоб взяли цього смертельно пораненого українського воїна, бо ж останній, бачите, не здався доблєсним путінцам, а вбивав своїх братів… Дмитро пристрелить діда, який радіє рускому міру. Думки героя перед розплатою внутрішньому ворогу за відступництво: *«… хто знає, може, цей дід був колись заядлим комуністом, а батько його організовував у свій час колгоспи та голодомори,… ходив по хатах і відбирав у «закрома родіни» останню зернину у селян… хтозна… Шкода діда? Гріх візьме на свою душу, коли порішить цього запопадливого і смердючого землячка? Через отаких, як він, і досі вільної України в нас немає…*»

5. У романі «**Університет суворого режиму-2» Петра Білоуса** бачимо, як рускій мір окупував українські університети. Так, ректор Іта Фурдела виганяє з роботи талановитих викладачів-патріотів, натомість просуває на керівні посади тих, хто ненавидить і українську мову, і Україну. Фурдела присвоює кошти, що їх зібрали студенти і викладачів для ЗСУ. Фурдела знала, що вона «*на ЗСУ не дасть ні копійки, швидше б росія довела цю війну до логічного завершення: звільнила б від неонацистів, і щоб усе було так, як при радянському союзі*». А ще Фурдела просуває рускій мір в університеті. «*…змушена буду проводити свою роботу приховано, нишком, стиха, підриваючи національний менталітет, властивий останнім часом університету, особливо з початком війни росії проти українських неонацистів. То має бути дуже делікатна робота*…». Для початку вирішила в університеті влаштувати фестиваль і запросити якомога більше рускоязичних поетів, преміювати їх, видати поетичний збірник, захід широко висвітлити в ЗМІ. «*Видима сторона проєкту – робота з творчою молоддю. А потаємна – культивування рускава язика, рускай поезії на противагу українській. Якщо будуть тикати і говорити, що ми пропагуємо рускій мір, буду відбріхуватися,*

що в поезії всі мови мають право на існування. Більше того, тих настирних хахлів можна буде звинуватити в національній ворожнечі, в ущємлєніі язика тих, для кого рускій язик є пріродним, радним».

Рекомендуємо викладачам провести таке заняття (у кожній області – свої автори), оскільки воно є україноцентричним, тобто виховує патріотами наших юнаків і дівчат.

УДК 37.035:39 (477) +373.3/.5.09/32

Буняк Світлана Миколаївна,
методист центру виховної роботи, захисту прав дитини, та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ: ВІД ШКІЛЬНИХ УРОКІВ ДО РЕАЛЬНИХ ДІЙ

У сучасному світі глобалізація, технологічний прогрес і численні виклики ставлять перед суспільством нові завдання. Збереження національної ідентичності, забезпечення стійкості держави та розвиток відповідального громадянства є ключовими пріоритетами для кожної країни. Особливого значення ці питання набувають у контексті війни, яка кардинально змінює життя суспільства та висуває підвищені вимоги до культури безпеки.

У період війни навички реагування на надзвичайні ситуації, такі як повітряні тривоги, евакуація чи поводження з вибухонебезпечними предметами, стають життєво необхідними. Формування культури безпеки допомагає дітям і дорослим адаптуватися до нових реалій, зберігати спокій та діяти злагоджено в кризових ситуаціях [2, с. 45]. Водночас важливо підтримувати національну свідомість, яка зміцнює моральний дух та єдність суспільства у складні часи.

Культурою безпеки слід вважати норму поведінки, природну реакцію, набутий рефлекс цивілізованої людини щодо потенційної можливості прояву

загрози небезпеки, правильну реакцію, що стала повсякденною звичкою і нормою, подібно до того як вихована людина звикла вітатися при зустрічі зі знайомими людьми, не замислюючись щоразу про те, з яких міркувань це слід робити. Саме наявність такої реальної культури безпеки і стає показником якості зрілості й розвиненості суспільства, сформованої національної свідомості в тому числі [4, с. 9].

У змісті шкільної освіти культура безпеки представлена практично у всіх навчальних дисциплінах, насамперед у курсах «Основи безпеки життєдіяльності» та «Захист України», а також у природничих дисциплінах – фізиці, хімії, біології, географії та трудовому навчанні. У педагогічній практиці реалізуються два основних варіанти включення культури безпеки в зміст шкільних дисциплін: у вигляді спеціального навчального предмета й у формі інтегрованого навчання основам безпеки (розосереджене навчання основам безпеки у викладанні різних навчальних дисциплін) [6, с. 72].

Вибір методів навчання повинен насамперед забезпечувати обґрунтоване підведення учнів для свідомого засвоєння правил та норм безпечної поведінки. Це може відбуватися як у процесі пояснення навчального матеріалу, так і в процесі його опанування самими учнями. З прийомів пояснення матеріалу найбільш оптимальними для цієї мети є ті, що ґрунтуються на логічних умовиводах індукції й дедукції[5, с. 78].

Школа є першочерговим середовищем, де діти отримують не лише знання, а й здобувають навички, що допомагають орієнтуватися у світі. Саме в школі діти дізнаються про правила дорожнього руху, основи першої медичної допомоги, алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях [3, с. 18]. Проте для ефективного засвоєння цих знань важливий практичний компонент, наприклад, участь у навчальних тренуваннях та імітаційних сценаріях надзвичайних ситуацій.

Формування культури безпеки та національної свідомості має переходити від теоретичних уроків до реальних дій. Приклади таких дій включають[1, с. 55-58]:

- Проведення Дня цивільного захисту, під час якого учні беруть участь у навчальних тренуваннях з евакуації, відпрацьовують навички надання першої допомоги та вивчають основи поводження з небезпечними матеріалами.
- Участь у громадських ініціативах, таких як прибирання парків, висадка дерев чи створення квіткових клумб, що виховує у дітей екологічну свідомість та відповідальність за довкілля.
- Допомога ветеранам і соціально незахищеним верствам населення, наприклад, організація благодійних акцій, збору гуманітарної допомоги або волонтерських проєктів.
- Проведення патріотичних заходів, таких як концерти, присвячені Дню Незалежності, виготовлення символіки та участь у загальношкільних акціях на честь пам’ятних дат.
- Організація екскурсій до місць історичної пам’яті та музеїв, де учні можуть наочно ознайомитися з культурною спадщиною своєї країни.
- Створення учнівських проєктів, що включають інтерактивні презентації, створення відеороликів чи участь у конкурсах, пов’язаних із темами безпеки та національної свідомості.
- Використання сучасних технологій, таких як інтерактивні платформи, мобільні додатки або онлайн-курси, для навчання та практичного закріплення знань з безпеки та історії.
- Проведення спортивних змагань, наприклад, змагань з орієнтування на місцевості, що одночасно сприяє фізичному розвитку та вчить навичкам виживання.

Реалізація таких дій допомагає учням відчути відповідальність за свій внесок у суспільство та усвідомити важливість власної ролі в підтримці безпеки та розвитку національної свідомості.

Отже, формування культури безпеки та національної свідомості є ключовим завданням у вихованні молодого покоління. Починаючи зі шкільних уроків, ці цінності мають закріплюватися реальними діями у житті. Це не лише забезпечить особисту та громадську безпеку, але й сприятиме розвитку національної ідентичності та суспільної згуртованості. Лише поєднання знань, емоційного зв'язку та практичних навичок дозволить досягти цієї мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко О. І. Основи безпеки життєдіяльності: навч. посіб. Київ: Видавничий дім, 2018.256 с.
2. Гуменюк І. В. Соціальна безпека: аспекти теорії та практики. Львів: Просвіта, 2019. 312 с.
3. Довгань Т. Ю. Інноваційні підходи у викладанні основ безпеки. Одеса: Освіта, 2020. 198 с.
4. Культура безпеки: навч. посібн. / С. Р. Артем'єв, О. Д. Малько, О. П. Шароватова, О. В. Бригада, Б. М. Цимбал, О. В. Ільїнський Харків: НУЦЗУ, 2020. 172 с.
5. Левченко П. М. Цивільний захист у школах: посібник для педагогів. Харків: Ранок, 2021. 145 с.
6. Мельник В. А. Захист Вітчизни: методичний посібник для вчителів. Черкаси: Освітній центр, 2020. 174 с.

УДК 37.035

Вельгій Марія Олексіївна,
молодший науковий співробітник Національного заповідника «Замки Тернопілля», м. Збараж

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»

В умовах російсько-української війни національно-патріотичне виховання підростаючого покоління відіграє важливу роль, яке ґрунтується на знанні історичного минулого краю, його культурної спадщини.

Потужним засобом патріотичного виховання молоді є музеї. Музей є центром навчально-виховної роботи загалом, і краєзнавчої роботи зокрема.

Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління – проблема загальнонаціонального масштабу в сучасних умовах. Тому є актуальним

обговорення й представлення нових шляхів, форм та методів його ефективної реалізації через музейну педагогіку.

У червні 2022 року Міністерством освіти і науки була затверджена Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 року [5]. Цим документом визначено стратегію цілеспрямованого процесу виховання дітей та молоді.

Перед музеями постає першочергове завдання донести до юного покоління осмислення подій, що відбуваються в нашій країні, при цьому враховуючи вікові відмінності та психологічні аспекти [4].

Під час російсько-української війни актуальним також є організація збирання та поширення інформації про героїчні вчинки українських військовослужбовців, волонтерів та інших громадян, які зробили та продовжують робити значний внесок у зміцнення обороноздатності України. Героїчні і водночас трагічні події останнього часу спонукають до оновлення експозицій музеїв.

Виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму є одним із пріоритетних напрямків політики кожної держави. Виховання патріотизму – це, насамперед, виховання любові до Батьківщини, що ґрунтується на вивченні минулого свого народу, його традицій. Музей створює особливі умови для впливу на інтелектуально вольові та емоційні процеси особистості дитини [10, с.6].

В. О. Сухомлинський вважав, що патріотизм – серцевина людини, основа її активної позиції. Тому, враховуючи суспільно-політичну ситуацію, що складається в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання в учнів почуття патріотизму та формування активної громадської позиції [10, с.6]. Мета навчально-виховної діяльності Заповідника полягає у вихованні й розвитку громадян-патріотів, які є носіями національної та людської гідності, порядності й творцями духовних цінностей.

Працівники Заповідника на виховних годинах, тематичних уроках відкривають перед молоддю яскраві сторінки історії української держави, вчать дітей розуміння і необхідності дотримання норм і принципів чинного законодавства України, поваги до прав і свобод інших людей, шанобливого ставлення до державних символів. Були підготовлені та проведені тематичні години для учнів загальноосвітніх шкіл міста на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 09.10.20 р. №932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» на теми: «Уклонімось низько до землі тим, хто в серці буде вічно жити» (присвячено Дню Героя); «Євген Коновалець – провідник ОУН, військово-політичний діяч, борець за волю України» (присвячено 130 річниці з дня народження); «Нові додаткові обставини у справі загибелі й поховання Головного командира УПА-Північ Клим Савура – генерал-хоружного Дмитра Клячківського» (приурочено 110-ій річниці від дня народження); «Юрій Горайський – Герой України, патріот, відомий збаражанин» (приурочено 5-ій річниці з дня загибелі); «Тернистий шлях боротьби за незалежність і волю України» (приурочено 90-ій річниці з дня народження І.А.Олещука громадсько-політичного діяча); «Князь Дмитро Вишневецький – перший гетьман Запорізької Січі» (присвячено 510-ій річниці від дня народження).

Згідно Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України передбачено проведення тематичних заходів, присвячених героїчним подвигам українських воїнів, боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України: до Дня пам’яті Героїв Крут (29 січня); до Дня Героїв Небесної Сотні (20 лютого); до Дня українського добровольця (14 березня); до Дня захисника України (14 жовтня); до Дня Гідності та Свободи (21 листопада) [5].

Патріотичне виховання у Заповіднику здійснюється під час флешмобів, квестів, майстер-класів, через систему виховних заходів, просвітницьку роботу, проведення екскурсій, написання науково-дослідницьких робіт. Учні

загальноосвітніх шкіл міста Збаража мали змогу взяти участь у масових заходах, які проводилися в Національному заповіднику «Замки Тернопілля», зокрема: Урочиста академія з нагоди вшанування пам'яті відомого збаражанина, владики Кир Івана Прашка – єпископа УГКЦ Австралії, Нової Зеландії, Океанії (присвячено 20-річчю з дня смерті) [9]; презентація книжки «Замки Тернопільщини» [8]; щорічна міжнародна тиха акція «Ангели пам'яті» (присвячена річниці розстрілу Героїв Небесної Сотні) [2]; Мистецька зустріч із скульптором, тернополянином, що зараз проживає в Англії (м. Лондон) Миколою Солонером про створення арт-галереї Solonair-museum у Вишнівецькому палаці [6]; проведення квесту «Таємниці Збаразького замку» для учнів і студентів [3]; флешмоб «Мені сорочку мама вишивала» (приурочений Дню вишиванки); проведення «Свята Весни» із Всеукраїнською національно-патріотичною організацією «Пласт» станиця Збараж; проведення майстер-класів: прикраса весільного короваю; розпис медово-імбирних пряників; декорування посуду; соломоплетіння; виготовлення ляльок-мотанок; бісероплетіння та інші [3].

Рідна мова – найважливіший засіб патріотичного виховання. Вона була і є важливою сферою впливу на національну свідомість молоді. Розуміння молоддю процесу повернення до рідних коренів, витоків українства, національного самоствердження і саморозвитку вже є проявом патріотизму. Учнівська молодь має усвідомити, що без оволодіння державною мовою неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі господарства. Актуальними сьогодні є думки І. Огієнка та В. Сухомлинського про те, що до найважливіших ознак нації належить рідна мова, а з нею витворена культура, яка стає душею нації, її духом. Зокрема, В. Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її

патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків [10].

У Заповіднику велика увага приділяється збереженню і примноженню духовних цінностей, культурних національних традицій, шанобливому ставленню до української мови. Свідченням цього є такі щорічні заходи, як флешмоби, літературно-музичні композиції до дня народження Лесі Українки, Тараса Шевченка, вшанування видатних українців, дослідження родоводу, фольклору рідного краю, а саме: творчий вечір, присвячений 150-річчю з дня народження геніальної української поетеси Лесі Українки «Я в серці маю те, що не вмирає» [11]; декламування улюблених поезій великого Кобзаря «Нас єднає Шевченкове слово» [7].

Щороку на базі замку м. Збараж проводимо демонстрацію українських фільмів; фестиваль «Князівський смак фест»; військово-патріотичне та спортивно-мистецьке дійство «Козацькі забави у Збаражі» (присвячено 30-річчю Дня Незалежності України); «Уклонімось низько до землі тим, хто в серці буде вічно жити» (присвячено дню Захисника України, Дню українського козацтва та Святої Покрови) [3].

Заходи по патріотичному вихованню молоді: розважальна гра «Ніч вогнів» членів Національної Скаутської організації України референтури пластового табору «Середземські вогні»; тематичний урок, присвячений святкуванню 21-річниці Незалежності України на тему: «Відзначення Дня Державного прапора України»; інформаційний день заповідника «Іван Франко і Збаражчина» присвячений 20-річчю відкриття пам’ятника письменнику у м. Збаражі; інтегрований урок з історії України на тему: «Голодомор 1932-1933 років» [1, с. 26].

Патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого демократичного суспільства і виступає суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенціальних соціальних можливостей в духовній, економічній і соціальних сферах життя суспільства. Тому мета

нашого закладу на сучасному етапі – виховати молодь гуманною, творчою, відповідальною, з активною життєвою позицією, яка могла б реалізувати себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вельгій М. Збаразький замок, як об'єкт культурно-пізнавального та патріотичного туризму регіону. *Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи:* матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Туризм і розвиток регіону» (м. Івано-Франківськ, 19-20 вересня 2013 р.)/ упоряд. В.Клапчук. Івано-Франківськ. 2013. С.24-27.
2. Вони тримали за нас небо. URL: https://zamky.te.ua/podii/zahodi/tiha-akciya-angeli-pamyati1 (дата звернення: 04.02.2025 р.).
3. Заходи Національного заповідника «Замки Тернопілля». URL: https://zamky.te.ua/podii/zahodi (дата звернення: 05.02.2025 р.).
4. Ковальчук О. Є. Сучасний погляд на національно-патріотичне виховання. URL: http://vvak.in.ua/attachments/article/251/.pdf (дата звернення: 04.02.2025 р.).
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text (дата звернення: 05.02.2025 р.).
6. Мистецька зустріч із скульптором Миколою Солонером. URL: https://zamky.te.ua/podii/zahodi/mistecka-zustrich-iz-skulptorom-mikoloyu-solonerom1 (дата звернення: 05.02.202 р.).
7. Нас єднає Шевченкове слово. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9qN9boidh9k (дата звернення: 05.02.2025 р.).
8. У Тернополі відбулася презентація книги «Замки Тернопілля». URL: https://oda.te.gov.ua/news/u-ternopoli-vidbulasia-prezentatsiia-knyhy-zamky-ternopillia (дата звернення: 05.02.2025 р.).
9. Урочиста академія з нагоди вшанування пам'яті відомого збаражанина, владики Кир Івана Прашка – єпископа УГКЦ Австралії, Нової Зеландії, Океанії (присвячено 20-річчю з дня смерті). URL: https://zamky.te.ua/podii/plani/zvit-nacionalnogo-zapovidnika-zamki-ternopillya-za-2019-rik (дата звернення: 05.02.2025 р.).
10. Чорна К.І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста. Науково-методичний посібник. К.: ТОВ «ХІК», 2004-96 с.
11. Я маю в серці те, що не вмирає. URL: https://www.youtube.com/watch?v=N2Vybkuvjvo (дата звернення: 05.02.2025 р.).

УДК 377.8.011.3 (043.2)

Веренич Лариса Валентинівна,
викладачка української мови та літератури, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Берестинського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Берестин

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Освітнє середовище виступає складною організованою системою, в межах якої вирішуються освітні завдання, відбувається соціалізація та психологічний розвиток особистості. Головною ознакою освітнього середовища є створення системи безпеки через виховання та навчання, а також через вирішення розвиваючих завдань. Освітнє середовище, включаючи всі аспекти та інструменти, має бути націлене на гармонійний розвиток здобувачів, сприяти ефективному освітньому процесу.

Національно-патріотичне виховання визначають як планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування в учнівства національної самоідентичності й патріотизму. Немає потреби переконувати будь-кого в життєвій необхідності їх формування у молоді.

Ключова роль української мови як навчальної дисципліни у формуванні національної і культурної ідентичності визначається тим, що мова – це те, що робить Україну Україною, а українців – українцями. Саме мова є стрижневою ознакою українськості, золотим її осердям. Вона забезпечує становлення світогляду здобувачів освіти, інтегрує соціум, з населення гуртує народ, визначає не схоже на інші обличчя нації. Саме через опанування мови формується національна і культурна ідентичність – усвідомлення людиною своєї належності до певної національної спільноти і культури шляхом визнання і засвоєння її цінностей, норм, ідей, пріоритетів, смаків, традицій, ототожнення себе з культурними зразками тощо. Тому настільки важливо формувати в учнів розуміння визначальної ролі державної мови в самоідентифікації українців як нації й у знищенні якої ворог убачає демонтаж самої нації, позбавлення її права на існування [1].

Формуванню національно-патріотичного світогляду здобувачів освіти сприяє зміст мовної освіти, який забезпечує комплексну реалізацію виховних завдань. Виховний вплив засобами української мови як предмета має бути максимальним, і змістовно, і структурно органічно випливати з його специфіки.

Курс української мови реалізує основні виховні функції, зберігаючи водночас свій основний лінгвістичний зміст. Продумана робота з текстами/ медіатекстами забезпечує неформальний органічний зв'язок навчання з життям, героїчним сьогоденням, уможливлює творчий підхід, пошукову діяльність здобувачів освіти завдяки порушенню різноманітних проблем життя країни, знаменних для українства подій, плеканню національних традицій, вихованню громадянськості й патріотизму [2].

Заняття літератури дають багатий матеріал для формування моральних, ціннісних ідеалів української молоді, виховання патріотизму й гордості за Українську державу і її героїчний народ, встановлюють зв'язок минулого з сучасним і прийдешнім. Зміст літературної освіти удоцільнює фокусування уваги здобувачів на ціннісному потенціалі творів, які розкривають чесноти українців. Особливої уваги в національно-патріотичному вихованні заслуговує формування історичної свідомості. Знання історії та культури своєї країни дозволяє усвідомлювати значення й роль України у світі, формувати національну самосвідомість і зберігати історичну пам'ять. Героїчні й водночас трагічні події в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ породжують нову хвилю патріотизму й самовідданості українців у боротьбі за незалежність і свободу [1].

Національно-патріотичне виховання молоді потрібно здійснювати не лише на прикладах історії становлення української державності, а й на сучасних прикладах відважних і героїчних вчинків. Це історії життя справжніх патріотів, які обстоюють своє законне й невід'ємне право бути господарями на власній землі. Виховні години, інтерактивні лекції, тематичні зустрічі можуть проводитися на прикладах мужності й відваги учасників Революції Гідності, Героїв Небесної Сотні, героїв-волонтерів і загалом усіх, хто бореться за свободу і незалежність рідної батьківщини.

В основі системи патріотичного виховання на заняттях української мови і літератури є правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення

вибороти Українську державу. Творчі зусилля кожного викладача спрямовані на те, щоб підвищити виховний рівень сучасного заняття та його творчий потенціал, створити оптимальні можливості для розвитку самостійного творчого мислення здобувачів, активізації їх пізнавальної діяльності, спрямованих на формування патріотичних почуттів у процесі вивчення літератури. Тому патріотичне виховання має здійснюватись на основі проблемного вивчення текстів, їх системності, де домінантою є настанови до національного відродження.

Величезне значення мають українська мова та література в патріотичному вихованні, адже патріотизм – одна зі складових морального виховання. Навряд чи можна вважати моральною людину, яка не знає історію свого народу, своєї Батьківщини, рідної мови та літератури. У літературі чимало зразків патріотизму. Виховний вплив на студентів мають не лише твори, а й біографії письменників, життя яких є яскравим прикладом патріотизму. Молодь також може своєю творчістю демонструвати підтримку Збройним силам України. Так. Доцільно залучати здобувачів до участі у конкурсах різного рівня, квестах, вікторинах, олімпіадах, соціальних проєктах тощо. Тобто національно-патріотичне виховання повинно передбачати залучення до практичної діяльності, що сприятиме гуртуванню молоді, формуванню соціально важливої ініціативності та прагненню бути корисними для Батьківщини. Такі заходи допомагають молоді зрозуміти, що означає бути патріотом і громадянином своєї країни.

Система методів виховання має перетворитися для кожного здобувача/здобувачки в систему моральної свідомості, поведінкових форм і норм, здатність морально мислити, аналізувати, узагальнювати, приймати рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти,

управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/ BNV%20KSV%202022 rek.pdf (дата звернення 12.02.2025).

2. Бондаренко Н. Модерна українська ідентичність як основа формування європейськості майбутньої еліти. *Обдаровані діти – скарб нації!* : матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. 18–23 серп. 2022 р. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 139–149. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731816. (дата звернення 12.02.2025).

Голуб Марія Ярославівна,
методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІНТЕГРАЦІЯ ІДЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАОГІКИ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

*Ідеальний варіант сучасної педагогіки той, що базується на інтеграції народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в цілому, передової прак*тики *навчання й виховання дітей у сім'ї.*

Мирослав Стельмахович

Бурхливі перетворення у різних сферах життєдіяльності українців призвели останнім часом до змін у їх поглядах щодо значення рідної історії і набутого попередниками досвіду в житті сучасного суспільства. Вони глибоко усвідомили, що активізація людського потенціалу при забезпеченні соціально-економічного, політичного розвитку країни, духовне збагачення суспільства великою мірою залежить від якості навчання та виховання молоді, яка має виконати заповіти дідів і прадідів, щоденно плідно працюючи задля збагачення, слави і процвітання України. Забезпечити якість навчання та виховання підростаючого покоління молоді в цілому не можливо без ґрунтовних знань з етнопедагогіки, яка існує впродовж багатовікової історії українського народу, але була означена як окрема галузь науково-педагогічного знання (за М. Стельмаховичем).

У нинішніх умовах, коли, з одного боку, мав би утверджуватися процес демократизації українського суспільства, відродження національних засад

виховання молодого покоління, але з іншого – на людину активно впливає засилля чужої масової культури низького ґатунку, кардинальним є питання відродження, актуалізації ідеї народності виховання, на чому неодноразово наголошував К. Д. Ушинський: «Загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії, і німецька педагогіка не більш як теорія німецького виховання. У кожного народу своя особлива національна система виховання; а тому запозичення одним народом у іншого виховних систем є неможливим. Досвід інших народів у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх, але точно в тому ж розумінні, в якому досвід всесвітньої історії належить усім народам. Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би принадним не був цей зразок, так не можна виховуватися за чужою педагогічною системою, якою б вона не була стрункою і добре обдуманою. Кожний народ щодо цього повинен випробувати свої власні сили»

Вперше питання про особливості національних виховних систем підняв видатний педагог К. Д. Ушинський. У праці «Про народність у громадському вихованні». Закономірності народної педагогіки на науковому рівні осмислив О. В. Духнович у своїй праці «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» (1857). Він є першовідкривачем терміну «народна педагогіка», дослідником її принципів, методів, форм навчання.

Виховний досвід українського народу, окрім фольклору, знайшов відбиття, пряме і опосередковане, у творчості майже всіх українських письменників, зокрема, Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, П Куліша, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка, С. Васильченка, Н. Кобринської, Лесі Українки, ряду письменників пізнішого часу.

Відомі діячі української культури (В. Гнатюк, М. Драгоманов, Ф. Колесса, О. Потебня) популяризували матеріал із української етнопедагогіки, акцентуючись на фольклорному масиві. Праці українських 28 етнографів кінця

XIX – початку XX ст. (Йосипа і Данила Лепких, А. Малинки, А. Онищука) висвітлюють регіональні особливості народного виховання в Україні.

Кращі педагоги XX ст. широко використовували арсенал народної педагогіки. На її здоровому раціональному ґрунті побудована педагогічна система А. С. Макаренка, який ще з дитинства пройшов сувору народнопедагогічну школу у свого батька, а потім вдавався до засобів етнопедагогіки протягом усього свого життя. Гарячим прихильником народної педагогіки і її пропагандистом був В. О. Сухомлинський, автор книги «Батьківська педагогіка». Дух народної педагогіки був завжди незримо присутній у кожній школі в Україні, хоча суспільство, педагогічна громадськість у радянські часи ще не повністю осмислювали все її значення.

Злет етнопедагогічних досліджень відноситься до періоду 1970– 1980-х років. 1971 року М. Г. Стельмаховичем було видано книгу «Мудрість народної педагогіки». Приблизно у цей же час виходить дослідження Є. І. Сявавко «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку» (1974). Авторка обґрунтовує основні принципи, засоби й ідеали української педагогіки, виділяючи особливості трудового, морального, розумового, естетичного і фізичного виховання на різних історичних етапах розвитку, піднімає питання використання видатними вітчизняними педагогами традицій народної педагогіки. Фольклору як одному з найбільш впливових виховних засобів присвячена монографія Г. В. Довженок «Український дитячий фольклор».

З 1990-х років розпочався новий період етнопедагогічних досліджень, який репрезентують фундаментальні праці багатьох українських науковців.

Відродження української народної педагогіки у виховних закладах, посилення інтересу до етнопедагогіки з боку педагогів-науковців спостерігається на сучасному етапі національного і державного відродження України. У народній педагогіці тепер справедливо вбачають ефективний засіб формування національної свідомості, гуманізації навчального процесу.

Народ і виховання – поняття взаємопов'язані, вони не існують одне без одного. Адже так повелося в історії людства, що кожен народ від покоління до покоління передає свій досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Любов до Батьківщини дає вихованню вірний ключ до серця дитини. Актуальним це є і зараз, адже повноцінну, національно свідому особистість із почуттям власної гідності, з високими моральними якостями можливо виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій, звичаїв. Основою все ж залишатиметься етнопедагогіка з традиціями, звичаями та обрядами, тому що саме вони є вагомими чинниками виховання і створюють найоптимальніші умови для формування творчої особистості. Саме тому використання ідей народної педагогіки є неодмінною умовою успішного виховання підростаючого покоління.

Який вплив має етнопедагогіка на сучасну педагогічну науку?

Українська етнопедагогіка – це наука про тисячолітній досвід виховання і навчання підростаючих поколінь, виховну мудрість певної етнічної спільності людей. Поняття «етнопедагогіка» і «народна педагогіка» не синоніми: народна педагогіка виступає предметом вивчення етнопедагогіки. Етнопедагогіка перебуває в тісному зв'язку з науковою педагогікою, яка виникла і базується на здобутках народної педагогіки, продовжує осмислювати і розвивати її творчий досвід. Вона є першоджерелом і золотим фондом наукової педагогіки, фундаментом, на якому базуються досягнення педагогів усіх часів.

Структурними частинами української етнопедагогіки є:

- народне родинознавство;
- народне дитинознавство;
- родинна педагогіка;
- національна деонтологія;
- народна етнодидактика.

Українська етнопедагогіка має свої деякі особливості, регіональні відмінності на Лівобережжі, в Центральному, Подільському, Карпатському , Слобожанському краях. Вони зумовлені відмінностями у географії, історії, етногеографії, етнопсихології, господарській діяльності, у місцевих говірках, особливостях матеріальної та духовної культури, народного мистецтва, місцевих звичаях і традиціях.

Отже**,** етнопедагогіка як наука про народну педагогіку має вирішувати такі завдання:

• всебічно вивчати досвід українського народу в царині виховання;

• актуалізувати надбання народу в сфері виховання з урахуванням особливостей соціального розвитку суспільства;

• визначати шляхи та засоби ефективного використання досягнень української народної педагогіки в системі національного виховання;

• визначати відповідність ідей народної педагогіки сучасним завданням виховання всебічно розвиненої особистості.

Необхідно впроваджувати в навчально-виховний процес здобутки української етнопедагогіки, виховувати соціально-творчу особистість на основі національного виховання.

Формування етнокультурної компетентності школярів відбувається цілеспрямовано і стихійно в результаті впливу різних соціальних інституцій. Серед них: сім’я, школа, ЗМІ, неформальні дитячі об’єднання та ін.

Отож, етновиховну діяльність необхідно інтенсифікувати, тому що «…формується не лише відчуття себе представником певної етнокультурної групи, систематизуються знання про інші народи та їх культури, але й формуються ставлення до них, своєрідна їх «оцінка», основи поведінкової моделі до своєї та інших етнічних груп».

Позакласна виховна робота сучасної школи сьогодні багато в чому межує з чистою фольклоризацією, застосування педагогіки народного календаря, проведення родинних свят може стати чисто формальним, якщо все це не

заповнити науково обґрунтованим змістом, на високому рівні розробити методику роботи в цьому напряму. Це, зрозуміло, вимагає високої майстерності тих, хто буде займатися в школі цією роботою. Навчання етнопедагогіки має творчий характер. Мета полягає у формуванні готовності випускника до творчого застосування надбань народної педагогіки, культури у повсякденному житті.

Для педагога важливо в етнопедагогіці:

– формувати систему знань з етнопедагогіки в єдності із знаннями рідної мови, історії свого народу, його культури, етнографії, народознавства;

– формувати уміння своєчасно актуалізувати етнопедагогічні знання та високопрофесіонально їх використовувати в роботі школи;

– осмислення зв'язків загальнолюдських та національних цінностей;

– забезпечення умов для роботи по вивченню, узагальненню, систематизації й аналізу етнопедагогічного матеріалу.

Застосовуючи прийоми і методи етнопедагогіки в процесі набуття індивідом національної ідентичності, надзвичайно важливо використання накопиченого українським народом досвіду у вихованні є цінним джерелом для відродження й становлення національного виховання, оскільки воно відповідає українській вдачі, менталітетові, особливостям національного характеру.

Українська виховна традиція закодована у народних звичаях, традиція, обрядах, фольклорі. Тут знаходимо кращі зразки поведінки людини, базову систему цінностей, морально-етичних норм. У науковому дискурсі загальноприйнятою є теза про те, що виховні ідеали народної педагогіки відповідають землеробському та козацькому типу української ментальності.

На думку М. Стельмаховича, народна педагогіка ідеал української людини (дівчини – парубка, чоловіка – дружини, матері – батька, бабусі – дідуся) репрезентує відомими персонажами усної народної творчості (казки, легенди, думи, пісні, паремії тощо), образами воїнів, лицарів, борців за справедливість,

правду, волю (народний месник, гайдамака, козак, опришок, повстанець, січовий стрілець, воїн УПА, захисник).

Тож зміст виховного ідеалу гармонійно розвиненої особистості крізь призму української етнопедагогіки включає комплекс цілей виховання відповідно до усталених в народі поглядів на добро, мораль, красу, розум, працю, релігію тощо.

З огляду на те, що сучасна школа працює на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, робота над створенням оптимального освітнього середовища (фізичне оточення, людський фактор, програма навчання) має бути творчою, зорієнтованою на пошук нових можливостей та ресурсів.

У цьому процесі доречним буде використання виховного потенціалу народної педагогіки, як чинника забезпечення позитивного мікроклімату; гарної мотивації поліпшення якості знань, особистісного зростання учня; можливостей для урізноманітнення форм навчальної діяльності.

В організації виховних заходів доцільно врахувати можливості використання витворів народного мистецтва, кращих зразків матеріальної і духовної культури українців, які б акцентували виховні пріоритети та цінності, забезпечували належну емоційну атмосферу, налаштовували на продуктивну діяльність, творчу співпрацю. Це стосується й організації освітнього процесу поза межами школи (наприклад, відвідування музею писанкарства, народних інструментів; виставки витворів народного мистецтва; дослідження символіки українського квітничка, саду, лісу, живої та неживої природи тощо).

Ціннісна парадигма української етнопедагогіки відіграє важливу роль в оновленні освітнього середовища Нової української сучасної школи (просторово-предметне оточення, програми, засоби навчання), оскільки розширює культурний освітній простір, насичує зміст освіти етнічними елементами, конкретизує пріоритети виховання, сприяючи вільному розвитку творчої, національно усвідомленої особистості.

Український народ – це національно-етнічна мозаїка; для всіх існує одна національна ідея – наша Україна, її суверенність і добробут, її доля, що залежить від виховання прийдешніх поколінь

Етнопедагогіка вивчає процес соціальної взаємодії та суспільного впливу, під час якого виховується, розвивається особистість, що засвоює соціальні норми, цінності, досвід; збирає і систематизує народні знання про виховання і навчання дітей, народну мудрість, відображену в релігійних вченнях, казках, оповідях, билинах, притчах, піснях, загадках, прислів'ях і приказках, грі, іграшках; в сімейному і громадському укладі, побуті, традиціях, а також філософсько-етичні, власне педагогічні думки і переконання, тобто весь педагогічний потенціал, що впливає на процес історико-культурного формування особистості.

Український народ досяг високого змісту в створенні педагогічної культури. Її треба глибоко досліджувати, вивчати й добре знати.

Отже, використання кращих здобутків народної педагогіки, етнопедагогіки – один із дійових чинників, що слугують теоретичним підґрунтям реалізації виховних традицій у системі сучасної української освіти. Вміле й доречне використання кращих здобутків народної педагогічної мудрості криє в собі великі потенціальні можливості для виховання підростаючого покоління та розвитку української національної педагогіки як науки.

Усі видатні педагоги минулого і сучасного досягли високого наукового злету завдяки тому, що свою педагогічну творчість будували на ґрунті народної педагогіки (Мирослав Стельмахович).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Голубицька Н. О., Розвиток виховного ідеалу української етнопедагогіки крізь призму історії URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/45061/Holubytska%20N.%20O.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Етнопедагогіка: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ НАІР, 2023.

3. Етнопедагогіка як галузь педагогічної науки URL: https://library.zu.edu.ua/doc/29.01.25.pdf

4. Етнопедагогіка, як частина національно-патріотичного виховання URL:

https://www.youtube.com/watch?v=92DS_oFylNc
5. Лозко Г. С. Українське народознавство: навч. посібник / Галина Лозко. Вид. 5-те, зі змін. та допов. Т. : Мандрівець, 2011. 512 с.
6. Нестеренко С. Формування етнокультурної компетентності старшокласників засобами громадянської лірики / Світлана Нестеренко // Дивослово. 2017. N 5. С. 6-10.
7. Пахомова О. Проблема соціального виховання: використання засобів української народної педагогіки в науково-педагогічній літературі / О.Пахомова // Соц. педагог. Шкільний світ. 2019. N 3. С. 1420.

УДК 37.04

Грубі Тетяна Вікторівна,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький;
Богун Таїсія,
курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

Національно-патріотичне виховання займає важливе місце в системі забезпечення національної безпеки України, адже це сприяє формуванню громадянської свідомості, патріотичної самосвідомості та єдності народу в умовах війни з рф. Цей процес тісно пов’язаний із загальною стратегією національної безпеки, що була затверджена урядом та містить комплекс заходів, спрямованих на протидію як традиційним, так і новим загрозам. Одним із основних завдань національно-патріотичного виховання є формування критично мислячих, свідомих громадян, які усвідомлюють історичну

спадщину, культуру та традиції свого народу, а також готові захищати державний суверенітет та територіальну цілісність держави.

За даними Міністерства освіти і науки України, у 2024 році було реалізовано понад 500 патріотичних заходів у навчальних закладах різних рівнів, що свідчить про активізацію увагу держави до проблем національно-патріотичного виховання. Ці заходи включають тематичні уроки, історико-культурні проєкти, екскурсії до музеїв, меморіальних комплексів, пов'язаних з історією та культурою України. Такий підхід сприяє не лише популяризації національної ідентичності, а й формуванню відповідального ставлення до історичного минулого, що є основою для розуміння сучасних викликів [6].

Теоретичні засади національно-патріотичного виховання базуються на концепції «національної безпеки», яка передбачає, що безпека держави формується не лише через військову могутність, а й через духовні та культурні цінності, які об'єднують суспільство. Ця концепція ґрунтується на роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких часто згадують досвід європейських країн у питанні інтеграції національних традицій з освітніми програмами. Сучасні підходи до виховання патріотизму враховують як історико-культурні, так і соціально-психологічні аспекти, що дозволяють створити умови для розвитку особистісних якостей, спрямованих на захист держави та суспільного порядку.

Практичні підходи до національно-патріотичного виховання включають інтеграцію патріотичних елементів у загальноосвітній процес, розробку спеціалізованих програм та курсів, проведення конкурсів, форумів та конференцій, присвячених історичній пам'яті та сучасним викликам. Важливим аспектом є залучення до цього процесу як педагогів, так і представників громадянського суспільства, що дозволяє створити багатогранну систему навчання, де кожен учасник процесу має можливість внести свій внесок у розвиток національної свідомості. Наприклад, у 2024 році у Києві було організовано серію форумів, присвячених обговоренню питань історичної

пам’яті та ролі патріотизму в сучасному суспільстві, в яких взяли участь понад 1 200 представників освіти, культури та влади [4].

Суттєвий внесок у розвиток патріотичного виховання зроблено діяльністю волонтерських організацій, що активно сприяють популяризації національних цінностей. Зокрема, численні благодійні та волонтерські ініціативи допомагають реалізувати проекти, спрямовані на збереження культурної спадщини та розвиток патріотичного виховання серед молоді. За даними Державної служби статистики, лише у 2024 році понад 200 волонтерських організацій активно брали участь у проведенні патріотичних заходів у регіонах України, що свідчить про високий рівень громадянської активності та підтримки державної політики у сфері національної безпеки [2, с. 59].

Важливим елементом у системі національного виховання є також співпраця державних органів з науковими установами, які проводять дослідження у сфері національної безпеки та виховання патріотизму. Науково-дослідні роботи дозволяють аналізувати ефективність патріотичних програм, коригувати методику навчання та впроваджувати інноваційні підходи у систему освіти. За 2024 рік було опубліковано декілька наукових монографій, присвячених впливу патріотичного виховання на формування особистісних якостей, що стали базою для розробки нових стандартів у галузі освіти [1].

Сучасний контекст, зумовлений військовою агресією та загрозами з боку іноземних сил, вимагає посилення уваги до питань національно-патріотичного виховання, оскільки саме через формування патріотичної свідомості можливо забезпечити моральну стійкість суспільства та підтримку державної ідеї у важкі часи. Державна політика у сфері освіти орієнтується на інтеграцію патріотичних елементів у всі рівні навчального процесу – від дошкільних закладів до вищих навчальних закладів, що сприяє гармонійному розвитку особистості та підвищенню її готовності до протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам. Завдяки такому підходу формується спільна платформа цінностей,

яка об’єднує різні верстви населення та сприяє збереженню культурної та історичної спадщини України.

Національно-патріотичне виховання в Україні на 2025 рік залишається важливою складовою національної безпеки, сприяючи формуванню свідомих громадян, готових до захисту держави [3].

У 2024 році Міністерство молоді та спорту України опублікувало звіт про виконання Плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки. Звіт містить інформацію про проведення численних заходів, спрямованих на підвищення патріотичної свідомості серед молоді, включаючи освітні програми, тренінги та конкурси.

У 2024-2025 навчальному році освітні установи продовжують впроваджувати орієнтири виховної роботи з формування громадянина, патріота та захисника. Зокрема, розроблено методичні рекомендації, які включають зміст виховної роботи, безпекову складову та роль педагога у виховному процесі.

Згідно з наказом від 3 червня 2024 року, національно-патріотичне виховання пронизує весь освітній процес, базуючись на національній історії, знанні та відстоюванні своїх прав.

У 2023-2024 навчальному році Школа юних десантників м. Житомира активно проводила заходи з національно-патріотичного виховання, включаючи практичні заняття з надання першої тактичної допомоги, екскурсії до історичних місць та зустрічі з військовослужбовцями [8].

Станом на 2025 рік національно-патріотичне виховання в Україні продовжує розвиватися, адаптуючись до нових викликів та потреб суспільства, зокрема в умовах триваючої війни та нестабільної ситуації щодо підтримки нової адміністрації США. Державні органи, освітні установи та громадські організації активно співпрацюють для формування у молоді почуття національної гідності, готовності до захисту Батьківщини та підтримки національної єдності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. Модерна українська ідентичність як основа формування європейськості майбутньої еліти. Обдаровані діти – скарб нації! : матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 18–23 серп. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 139–149. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731816 (дата звернення 02.02.2025).

2. Бондаренко Н. В. «Компетентнісно орієнтоване навчання української мови в закладах загальної середньої освіти Київщини» : науково-практичний семінар із майстер-класами. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 4. С. 58–60.

3. Бондаренко Н. В. Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). С. 130–135. URL: http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716893. – DOI: 10.24919/2308-4634.2019.176194 (дата звернення 07.02.2025).

4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (дата звернення: 12.02.2025).

5. Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері : Указ Президента України від 01.12.2016 р. № 534/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534/2016#Text (дата звернення: 12.02.2025).

6. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. № 710-р : станом на 8 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text (дата звернення: 12.02.2025).

7. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text (дата звернення: 12.02.2025).

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text (дата звернення: 12.02.2025).

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text (дата звернення: 12.02.2025).

УДК 372.893:37.035.6(477)

Гупан Нестор Миколайович,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Війна, розв'язана російською федерацією проти України, актуалізувала потребу національно-патріотичного виховання українських школярів, що є важливим компонентом безпеки нашої держави. В умовах повномасштабної агресії таке виховання перетворюється з педагогічної концепції на життєво необхідний механізм формування суспільного імунітету громадян України. Воно стає тим каркасом, який об'єднує покоління, зміцнює психологічну стійкість та формує свідому громадянську позицію, зокрема у молоді.

Завданнями національно-патріотичного виховання в умовах війни насамперед є:

- зростання довіри до Збройних Сил та інших безпекових інституцій;
- формування почуття відповідальності за свою країну, готовність до свідомого захисту Батьківщини та праці для її розвитку;
- зниження рівня «мігрантських настроїв» серед молоді;
- підвищення рівня медіаграмотності та критичного мислення.

Національно-орієнтована система виховання має не лише розвивати патріотичні почуття, але й практичні навички та компетентності, необхідні для захисту державності у всіх її вимірах: військовому, інформаційному, культурному та економічному.

Для забезпечення ефективної системи такого виховання необхідною є інтеграція національно-патріотичних компонентів у освітні програми всіх рівнів, найперше в шкільну історичну освіту. Важливим складником цього процесу є навчання історії, насамперед історії України. Його роль є ключовою у формуванні національної ідентичності учнів, почуття належності до української нації – через усвідомлення власних коренів, культурної спадщини та історичного шляху свого народу.

Демонструючи приклади героїзму, самопожертви та любові до Батьківщини (наприклад: події Козацької доби, Української революції 1917–1921 років, боротьби УПА чи сучасної війни за незалежність України), які

надихають молодь, історія України сприяє розвитку патріотизму молодих людей. На уроках учні вчаться шанувати національних героїв, таких як Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Степан Бандера, Ліна Костенко, а також сучасних захисників України.

Історія України показує, як важливо бути активним громадянином, брати участь у суспільному житті та захищати права своєї держави. Вона формує в учнів усвідомлення важливості їхнього внеску у розвиток країни, розуміння того, що кожен громадянин має відповідальність перед суспільством. Це надихає молодь брати участь у волонтерських, громадських та культурних ініціативах, спрямованих на розвиток України. Учні розуміють, що вони є частиною історії, яка твориться сьогодні, і що їхні дії впливають на майбутнє країни.

Навчання історії України допомагає учням аналізувати події минулого, розуміти причини та наслідки історичних явищ, а також уникати повторення помилок. Це сприяє розвитку здатності критично оцінювати інформацію, зокрема в умовах інформаційної війни, протистояти інформаційним маніпуляціям і дезінформації.

Розв’язання названих завдань потребує постійної копіткої роботи педагогів і вчених над змістом шкільної історичної освіти. Ці процеси мають на меті не лише вдосконалення викладу матеріалу, але й його трансформацію з урахуванням унікальних реалій розвитку українського суспільства: багаторічної гібридної війни, необхідності деколонізації свідомості більшості дорослого населення, протидії історичним маніпуляціям, насамперед з боку російської федерації.

Незважаючи на те, що вже у 2013 році можемо говорити про завершення періоду існування амбівалентних підходів до історичної пам’яті, лише Революція Гідності поклала початок прискореної декомунізації змісту освіти. Ці процеси розвиваються й дотепер, коли в зв’язку із широкомасштабною агресією

російської федерації проти України продовжується прискорена деколонізація навчальних матеріалів, внесення у зміст освіти воєнного контексту.

У 2022 році МОН України затвердило оновлені програми з історії, які засвідчили нові змістові наголоси навчання історії України. Метою оновлення було не лише доповнення наявного матеріалу останніми подіями, але й урахування нових історіографічних напрацювань та увиразнення наскрізних сюжетних ліній з минулого, що дають змогу пояснити сучасні події. Наприклад, програма декларувала впровадження поняття-концепту «Козацька революція середини XVII ст.», який якнайкраще відповідає сутності цього явища, та звертала увагу вчених і вчителів на історію України XX ст., зокрема погляд на СРСР як на державу імперського типу, де імперський спосіб організації влади поєднувався з тоталітарним режимом.

Ці зміни визначили трансформацію змісту шкільних підручників з історії України, створених у 2023-2024 рр. Наведемо кілька прикладів цієї трансформації. Так, ключовим у російських наративах при висвітленні середньовічного історичного минулого є поняття «Київська Русь», яке тривалий час зберігалося у змісті шкільного курсу вітчизняної історії 7-го класу. Цей термін став віддзеркаленням боротьби у російському й українському політикумі за спадщину історичних витоків своєї державності. Тому в радянських (сучасних російських) підручниках з історії України школярі постійно стикалися з розбіжностями, оскільки в авторському тексті вони читали про «Київську Русь», а в документах, представлених фрагментами літописів, йшлося лише про «Русь» (ніби як про ширше поняття, в межах якого існує попереднє).

Відхід від російських наративів у послуговуванні поняттям «Київська Русь» спостерігається у шкільних підручниках з історії України для 7 класу з 2015 р. Проте у нових виданнях підручника з історії України для 7 класу, що вийшли друком 2024 р., це поняття вже відсутнє. Натомість, розглядаючи Русь

кінця X – першої половини XIII ст., школярі формують уявлення про поліцентричну державу «Русь – Україна», центром якої був Київ.

На противагу російським та радянським наративам у змісті шкільного курсу середньовічної історії наскрізною є домінанта українського державотворення. Укладачі модельних програм й автори шкільних підручників з історії для 7 класу доводять учням думку про українську суб'єктність у складі Великого князівства Литовського. Ознакою цієї суб'єктності було те, що руські князі мали у своїх землях цілковиту владу, видавали закони, призначали чиновників, які управляли землями, здійснювали судочинство. Така система управління зберігалася протягом XIV – першої половини XV ст.

Таким чином, системне оновлення змісту шкільного курсу історії та вилучення з нього російських імперських наративів спрямоване, зокрема, на посилення національно-патріотичного виховання школярів, яке є важливим інструментом для формування сильної та стійкої держави, здатної протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. К.: Наук. Думка, 1991. Т.1. 1991. 736 с.

2. Історія України. Всесвітня історія 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5 klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf

3. Історія України: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Н. М. Гупан, І. І. Смагін, О. І. Пометун. К.: Видавничий дім «Освіта», 2015. 224 с.

4. Історія України: підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти / О. І. Пометун, О. В. Дудар, Н. М. Гупан. К.: Видавничий дім «Освіта», 2024. 208 с.

УДК 37:172.15

Дзудзило Володимир Миколайович,
виконувач обов'язків директора КУТОР «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль;

Волянюк Сергій Борисович,
кандидат історичних наук, методист відділу аналітики та інформаційно-методичного забезпечення КУТОР «Центр аналітично-методичного та матеріально-технічного забезпечення розвитку освітніх закладів області», м. Тернопіль

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ – РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ

В умовах війни, яка в Україні триває вже дванадцятий рік через загарбницьку політику російської федерації, освітянська спільнота зіткнулася з новими і напрочуд складними викликами у своїй професійній діяльності. Адже освіта, які і всі інші сфери життя в Україні, зазнали суттєвих трансформацій. Пропри це – освітній процес в навчальних закладах триває, відповідно проводиться національно-патріотичне виховання учнів.

Незважаючи на ускладнений навчальний процес, педагоги зіткнулися не лише зі змінами у професійній діяльності, а й з особистими викликами, які впливають на життя учнів, класу, школи. У нових умовах спільнота вчителів власним прикладом формує повагу до законів і права держави, подає прийнятні приклади поведінки та співіснування, працює над організацією безпечного та якісного освітнього процесу та забезпеченням прав його учасників, які знаходяться, як в Україні, так і за кордоном.

Відповідно до затвердженого Міністерством освіти і науки України професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» мета професійної діяльності вчителя полягає в організації навчання та виховання здобувачів освіти під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання [1]. Також у затвердженому стандарті зазначаються

передбаченні ціннісні орієнтири для вчителів, серед яких виділимо декілька, що постають основою для ведення національно-патріотичного виховання:

- плекання в здобувачів освіти любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля;

- утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії здобувачів освіти між собою та з дорослими;

- формування в здобувачів освіти громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

- формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України;

- формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського нараду, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України.

Зауважмо, що постановою Кабінету Міністрів України «Про стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року» від 15 грудня 2023 р. за № 1322 визначено: «Основними складовими державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, громадянська освіта» [2].

Власне, в цьому контексті на освітянську спільноту, незалежно від предметного і професійного навантаження, покладено надважливі завдання, які пов’язані з національно-патріотичним вихованням, а вчитель повинен також

концентруватися на тому, що в умовах воєнної агресії російської федерації національно-патріотичне виховання в Україні є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, суспільства й освіти. У своїй роботі слід звертати увагу на розвиток національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України. Доречно зазначити про необхідність виконання Указу Президента України № 17/2024 від 22 січня 2024 р. «Про історично населені українцями території російської федерації», в якому йдеться: «Зважаючи на те, що Росія впродовж століть систематично вчиняла і продовжує вчиняти дії, спрямовані на знищення національної ідентичності, пригноблення українців, порушення їхніх прав і свобод, у тому числі на історично населених ними землях на Кубані, Стародубщині, Північній та Східній Слобожанщині в межах сучасних Краснодарського краю, Білгородської, Брянської, Воронезької, Курської, Ростовської областей російської федерації, наголошуючи на необхідності дотримання російською федерацією міжнародних зобов’язань щодо забезпечення українцям, що проживають на її територіях, у тому числі історично населених етнічними українцями, прав на отримання освіти українською мовою та її вільне використання, громадянських, соціальних, культурних та релігійних прав, доступу до україномовних засобів масової інформації, права на мирне зібрання, керуючись положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин відповідно до статті 12, пункту 3 частини першої статті 106 Конституції

України **постановляю** […] забезпечити спільно з Національною академією наук України підготовки й поширення в Україні та світі матеріалів про понад тисячолітню історію українського державотворення, історичні зв'язки земель, населених етнічними українцями, з українськими національними державними утвореннями у різні історичні періоди і висвітлити у навчальних програмах і підручниках для закладів освіти правдивої історії етнічних українців на історично населених ними землях у межах російської федерації" [3].

Впродовж навчального року в закладах загальної середньої освіти вчителі беруть участь та організовують різноманітні заходи, які спрямовані на забезпечення національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Для прикладу:

- щоденна участь о 9 год. у загальнонаціональній хвилині мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, яку оголошують всі засоби масової інформації;

- наповнення освітнього матеріалу навчальних занять всіх предметів українознавчим змістом;

- організація та проведення декад і тижнів «Незалежності», «Захисника і Захисниці України», «Збройних Сил України», місячників військово-патріотичного виховання, пошануваннях державних символів;

- організація курсів і військово-патріотичних вишколів, діяльність гуртків національно-патріотичного спрямування, школи виживання в природному середовищі тощо;

- проведення занять щодо здоров'язбереження, надання домедичної допомоги, тренувань щодо дій у разі надзвичайної ситуації чи повітряної тривоги та ін.;

- відвідування музейних експозицій та екскурсії, де здобувачі освіти знайомляться з історією краю, її військовою складовою, воєнною технікою та сучасною зброєю;

- проведення та участь військово-спортивних патріотичних ігор, стрілецьких змагань, змагань з військово-прикладних видів спорту;

- організація зустрічей з учасниками бойових дій, військовослужбовцями, ветеранами Антитерористичної операції (2014-2018) – Операції об'єднаних сил (2018-2022) – Сил Оборони України (2022-2025), випускниками військових закладів, з ветеранами визвольних змагань, волонтерами;

- проведення заходів, які приурочені знаменним датам в історії визвольної боротьби українського народу: героїчним сторінкам захисту України у війні з московією з 2014 року до сьогодення, річницям бою під Крутами, діяльності Української Повстанської Армії, створенню Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, Збройних сил України, Дню пам'яті і перемоги над нацизмом, Дню Злуки, Героїв Крут, вшанування Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні, Дня добровольця, Дня Героїв, Дня пам'яті захисників України та інших дат патріотичного календаря, конкурси повстанської та стрілецької пісні, патріотичні флешмоби тощо.

Також вчителі перебрали на себе обов'язки із:

- допомоги Силам Оборони України;

- у виготовленні маскувальних сіток, окопних свічок, збиранні робототехніки і дронів (БпЛА);

- приготуванні продуктів харчування, волонтерської роботи, зокрема і у школах з учнівською молоддю;

- виконання правил безпеки воєнного стану, правил евакуації, безпеки перебування в захисних спорудах, закритих приміщеннях тощо.

Наша боротьба за незалежність – це війна, що проходить через кожного з нас. Це війна за право бути Людиною на рідній землі. Це боротьба за майбутнє освіченої Української України, яку ведуть патріоти-державники, зокрема й освітянська спільнота, на ниві національно-патріотичних реалій сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ МОН України «Про затвердження професійного стандарту Вчитель закладу загальної середньої освіти» від 29.08.2024 р. за № 1225 // URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» від 15.12.2023 р. за № 1322 // URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322

3. Указ Президента України «Про історично населені українцями території російської федерації» від 22.01.2024 р. за № 17/2024 // URL: https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513

УДК 159.9:378:351.74 (477)

Дияк Вадим Валерійович,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;
Кравчук Андрій Ігорович,
старший сержант, курсант третього курсу факультету Безпеки Державного кордону Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Україна, яка зіткнулася зі збройною агресією з боку росії, активно розвиває стратегію національної безпеки, де одну з ключових ролей відіграє національно-патріотичне виховання. Воно стає інструментом для зміцнення внутрішньої стійкості та формування національної ідентичності, особливо серед молодого покоління майбутніх офіцерів. Уряд України впроваджує цілеспрямовані заходи, направлені на виховання патріотичних цінностей, зокрема через спеціальні освітні програми та курси у вищих військових навчальних закладах.

Важливим кроком у цьому напрямку стало прийняття у грудні 2022 року Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [1]. Цей документ вперше систематизував та стандартизував діяльність у сфері національно-патріотичного виховання, що раніше не мало чіткого законодавчого регулювання. Закон також підкреслює важливість поваги до Конституції, державної мови, історії та захисту громадянських прав і свобод, що є основою для зміцнення національних інтересів країни.

Продовженням розвитку цієї стратегії стало затвердження у червні 2022 року Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України [2]. У цьому документі особливу увагу приділено військово-патріотичному вихованню як складовій частині загальнонаціонального процесу. Концепція актуалізована з урахуванням сучасних викликів і спрямована на формування у молоді глибокого розуміння історії, культури та національних досягнень України, а також на підтримку патріотичного світогляду.

Вищі військові навчальні заклади, такі як Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, активно долучаються до реалізації цієї стратегії. Під час заходів патріотичної спрямованості майбутнім офіцерам-прикордонникам демонструються приклади героїзму сучасних захисників України, розкриваються моральні мотиви їхніх вчинків. Такі заходи сприяють формуванню у курсантів відчуття відповідальності за виконання службових обов’язків та відданості ідеалам української держави, що підтверджують результати опитувань серед здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня.

Важливу роль у популяризації патріотичних цінностей відіграють сучасні інформаційні технології. Соціальні мережі, інтернет-платформи та спеціальні телеграм-канали, створені на базі військових навчальних закладів, стають ефективними інструментами для поширення патріотичного контенту. Вони

сприяють підтримці національної гідності та гордості за свою країну, особливо серед молоді.

Однією з нових форм національно-патріотичного виховання, яка з'явилася у відповідь на виклики війни, стала щоденна хвилина мовчання, запроваджена Указом Президента України у березні 2022 року. Ця ініціатива спрямована на вшанування пам'яті загиблих у результаті російської агресії та підкреслення значення їхнього внеску у захист України.

Однак основним викликом для національно-патріотичного виховання залишається протидія ворожій пропаганді, яка намагається підірвати національну єдність та стійкість українського суспільства. Для подолання цієї загрози необхідно постійно вдосконалювати стратегію національної безпеки, розвивати нові форми та методи патріотичного виховання, особливо у вищих військових навчальних закладах. Це дозволить не лише зберегти, але й посилити національну ідентичність та готовність молоді до захисту своєї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: https://bit.ly/3UsbtJG

2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»: Закон України від 13.12.2022. № 2834 – X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/283420

УДК 373.5.035:614.8

Келембет Людмила Іванівна,
старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Івано-Франківськ;

Фляк Оксана Олексіївна,
старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій, завідувач лабораторії національного виховання Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Івано-Франківськ

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

В умовах воєнного стану, пов'язаного з військовою агресією з боку російської федерації та військовими діями на території України, все більш актуального значення набуває проблема створення безпечного освітнього середовища як важливого чинника національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. На її реалізацію націлюють освітян Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція «Нова українська школа» (2017), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі (2020) інші нормативні документи [3, 5, 6, 7, 8].

У Законі України «Про повну загальну середню освіту», стаття 1, визначено зміст поняття «безпечне освітнє середовище».

Безпечне освітнє середовище − сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливлюють вживання на території

закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [3].

Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 схвалена Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі.

Національна стратегія визначає мету, стратегічні цілі, принципи, завдання та підходи у формуванні безпечного і здорового освітнього середовища для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, учасників освітнього процесу і громадськості [7].

В умовах воєнного стану заклади освіти області активізували свою діяльність щодо створення здорового безпечного середовища для учасників освітнього процесу, підвищення його ролі у національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді.

Організація національно-патріотичного виховання у закладі освіти має бути зорієнтована на формування у підростаючого покоління національної самоідентифікації. Важливо, щоб кожен заклад освіти став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

У дослідженнях науковців знаходимо такі компоненти освітнього середовища, складові якого покликані сприяти національно-патріотичному вихованню дітей та учнівської молоді:

– змістовий: включення до навчальних планів та програм предметів, спрямованих на вивчення історії своєї держави, а також наповнення змісту навчальних предметів темами, що формували б гордість за історію та культуру України, прививали старшокласникам почуття власної гідності, укріплювали в

намірах захищати територіальну цілісність та незалежність своєї держави; ознайомлення з основами законодавства щодо захисту України, цивільного захисту населення, надання медичної допомоги, розширення та засвоєння інформації про Збройні Сили України;

– просторово-предметний: матеріальна база школи. Це кабінети з відповідним обладнанням, спортивні зали з відповідним устаткуванням для проведення уроків фізкультури та занять спортивних гуртків, секцій. Також це навчально-методичний комплекс, до якого входять навчальні програми, патріотичні відеофільми та відеозаписи, потенціал діючих шкільних музеїв тощо;

– мотиваційний – визначається наявністю можливостей для формування мотивації учнів старших класів до захисту України; здійснення морально-психологічної підготовки до військової служби;

– рефлексивний – полягає в самооцінці та оцінюванні фахівцями психологічної служби ЗЗСО рівня готовності старшокласників до захисту України [9, с. 161–162].

Освітнє середовище надзвичайно важливе для формування у дітей якостей правдивості, чесності, любові до рідної землі, відповідальності за власні вчинки та ін. Водночас створення сприятливого освітнього середовища неможливе без ознайомлення учнів, батьків, колективу закладу освіти із правилами безпечної поведінки, формування навичок запобігання потенційним ризикам та небезпекам, а також розвиток у них навичок подолання труднощів у своєму житті, вміння розрізняти добро і зло, хороше й погане, аналізувати вчинки свої та своїх ровесників, свого оточення. Адже не секрет, що в середовищі учнівської молоді побутують і такі негативні явища, як насильство, булінг тощо, а це заважає загальному розвитку особистості, гальмує процес формування патріотичних якостей. Ці негативні тенденції потребують посиленої уваги як громадськості, так і освітян й батьків [там само, с. 160–161].

На нашу думку, важливого значення набуває моделювання та реалізація системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді на концептуальних засадах з урахуванням умов конкретного регіону.

У закладах освіти області напрацьовано варіативні моделі системи національно-патріотичного виховання в умовах суспільних змін [4].

Працівниками кафедр і лабораторій Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, зокрема, лабораторії національного виховання проводиться відповідна науково-методична робота з керівними та педагогічними кадрами щодо організації національно-патріотичного виховання в закладах освіти в умовах безпечного освітньо-виховного середовища.

Розроблено й успішно втілено в практику регіональний науково-методичний проєкт «Національно-патріотичне виховання» (автори-розробники Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич), у якому передбачено систему заходів щодо його реалізації.

Проблема ефективної організації національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у центрі уваги серпневих конференцій, обласних семінарів, творчих груп різних категорій педагогічних працівників.

Щорічно відповідно до плану роботи Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти проходять педагогічні діалоги, студії працівників відділів (управлінь) освіти територіальних громад, відповідальних за виховну роботу, керівників методичних об’єднань педагогів-організаторів, класних керівників із проблем: «Сучасні виклики національного виховання в закладі освіти» (2022), «Головні стратегії національного виховання в сучасних умовах» (2023), «Національне виховання – основа всебічного розвитку особистості в контексті Нової української школи» (2024) та ін.

Питання національно-патріотичного виховання в умовах суспільних змін розглядається на різних методичних заходах:

– обласних постійно діючих семінарах працівників місцевих органів управління освітою, відповідальних за виховну роботу, керівників методичних об’єднань класних керівників у рамках регіонального науково-методичного проєкту «Національно-патріотичне виховання»;

– проблемних семінарах викладачів предмета «Захист України»;

– одноразових проблемних семінарах керівників методичних об’єднань класних керівників закладів освіти.

Розроблено та рекомендовано до впровадження описову модель системи національно-патріотичного виховання (автори-розробники Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич).

Результатом ефективної реалізації регіонального науково-методичного проєкту є науково-методичний збірник «Національно-патріотичне виховання у закладі освіти» (автори-упорядники: Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич) [4].

Цікавим доробком лабораторії національного виховання стали три випуски книг «Олюднимо історію разом» як результат обласних акцій «Олюднимо історію разом». Це збірки, до яких увійшли есе прикарпатських учнів 2–11 класів. Діти зібрали та передали історії життя своїх родичів, їхні спогади. До книг увійшли 180 історій юних авторів про відомих постатей нашого краю та найцікавіші біографії пересічних людей. Книги складаються з трьох розділів: «Олюднимо історію», «Олюднимо сучасність», «Олюднимо талант». Автори описують події від часів ОУН-УПА до теперішньої ситуації – широкомасштабної агресії російської федерації проти України, а також розповідають про видатних людей Прикарпаття.

Отже, створення безпечного і здорового освітнього середовища є важливим чинником національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, формування громадянина-патріота України, готового до її розбудови й захисту, соціалізації у суспільному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечне освітнє середовище. Нові виміри безпеки. URL: https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/
2. Дмитренко Оксана. Безпечне освітнє середовище закладу освіти. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2614-bezpechne-osvtn-seredovishche-zakladu-osvti
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text
4. Келембет Л., Фляк О., Риндич О. Теоретико-методологічні засади виховання дітей та учнівської молоді в умовах суспільних змін / Національно-патріотичне виховання у закладі освіти. Науково-методичний збірник / Автори-упорядники: Келембет Л. І., Фляк О. О., Риндич О. М. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2023. С. 7–23.
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ МОН України від 06.06.2022 р. № 527). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text
6. Концепція «Нова українська школа». URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf
7. Про національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі (Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text
8. Про методичні рекомендації щодо організації виховного процесу в закладах освіти (Лист МОН України від 19.11.2024 р. № 1/21639-24). URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-metodychni-rekomendatsii-shchodo-orhanizatsii-vykhovnoho-protsesu-v-zakladakh-osvity
9. Сабат Н. В., Сабат Н. І., Тимків Д. І. Освітньо-виховне середовище закладу загальної середньої освіти як засіб національно-патріотичного виховання дітей та молоді / Соціальна педагогіка. Випуск 54. Том 2., 2022. С. 159–162.

Ковалик Ігор Михайлович,
провідний фахівець Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти,
голова ГО «Гуртом!», м. Тернопіль

КОНСОЛІДУЮЧИЙ ВПЛИВ ФОРМУВАННЯ ГІДНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Кожна людина має своє розуміння гідності в залежності шляху, який вона пройшла. Саме ця цінність має консолідуючий вплив для перетворення особистостей у народ та першочергове значення для безпеки суспільства і майбутньої держави цього народу.

Український мислитель, учасник руху шістдесятництва, політв’язень радянського режиму, учасник Ініціативної групи Першого грудня Євген Сверстюк писав про гідність як про найвищу цінність чи вартість

людини. «Коли казати про гідність як про міру людини не лише від ніг до голови, а й від голови до неба», то « … людина гідна свого Бога, а то вже цінність нерозмінна» [5].

У законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» зазначено, що гідність є однією з чотирьох основних суспільно-державних (національних) цінностей України.

«Гідність – відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій, усвідомлення власної ваги та громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві» [6].

Прикладом об'єднання українців навколо спільного розуміння гідності відбулося під час Євромайдану або Революції гідності.

20 лютого 2025 року ми відзначали 11 річницю Революції гідності та День героїв Небесної сотні [12]. У великій українській енциклопедії «Революція гідності» [3] означає – « … хвилю протестних виступів громадян України проти політики В. Януковича й уряду М. Азарова, наслідком яких стали кардинальні політичні й суспільні зміни». У словосполученні «Революція гідності» революція головне слово, а гідність залежне. І залежне слово вказує навіщо відбувалася революція – українці відстояли гідність державницького європейського народу.

Подібні революції відбувалися в Європі, Північній і Південній Америці, по цілому світу, коли народи стверджували свою незалежність, створювали власну державу, набували гідності громадян цієї держави і життям та зброєю гарантували непорушність своєї держави. Революція Гідності – це духовна революція, глибинна зміна, котра наповнила новими смислами наше спільне майбутнє, як держави вільних людей.

З'ясуємо, як смислово формували цінність гідності духовні і моральні натхненники Революції Гідності, учасники ініціативної групи Першого грудня Любомир Гузар, Євген Сверстюк, Богдан Гаврилишин і їх побратими[4].

І так, одне з важливих запитань, які ставить собі «людина розумна» **«Хто Я?»**. Зазвичай відповідь буде приблизно такою: «Я – син, чоловік, батько, тернополянин, українець, громадянин, вчитель, …». Інше важливе запитання *«Який Я?».* Отримаємо відповідь: «Я – добрий, чесний, роботящий, відповідальний, самостійний, талановитий, відважний … ». Отже, відповідно до своїх життєвого досвіду і уяви, особа бере на себе відповідальність і публічно засвідчуючи хто вона і яка. Конкретна особа несе особисту відповідальність за прийняте рішення хто вона і яка вона, перед власним сумлінням і оточуючими людьми. У час прийняття рішення людина ідентифікує себе з родиною, спільнотою, народом, його історичним досвідом, звичаями. Приймає українську мову, культуру, релігію та відповідальність за все те добре і зле, що сталося з її народом (спільнотою, родом) від початку існування і до зараз. Тобто мораль і духовні цінності предків стають особистими. Особа прийняла українську ідентичність.

Такі вчинки самоідентифікації кожен із нас продовжує робити упродовж життя, не раз і не два, – наприклад після спілкування з кимось, після враження від фільму, прочитавши книжку, виховуючи дітей. Так ми «нарощуємо» свій духовний і моральний стержень.

Ще одне запитання до себе: *«Навіщо це мені?»* Відповідь: «Щоб бути *«годним»***,** щоб себе поважати і мати повагу від оточуючих», так кожен формує свою *«гідність»***,** основну ознаку і цінність вільної людини. Зрештою «гідність» особі потрібна, щоб користуватися свободою, бути вільною людиною.

Гідність – це усвідомлення власної цінності як людини, це повага до себе та інших. Вона виявляється у вмінні відстоювати свої права, але й поважати права інших. Мірилом дотримання гідності править Совість (сумління) – це внутрішній суддя, який оцінює наші вчинки з точки зору добра і зла. Це голос всередині нас, який підказує, гідно чи негідно ми вчинили [11].

Як міркували про гідність древні греки? Зі середньої школи нам відоме поняття *«аксіóма»* – це твердження, яке вважається правильним без доведення,

щоб слугувати точкою початку роздумів і аргументів. Аксіóма (Ахіōma) в перекладі грецькою – гідність, достойність. Синонім *аксіоми* – постулат [1].

Тобто греки вважали, що гідність будь-якій людині дана від народження і це не потрібно доводити, це аксіома. За такою логікою – в українській сім'ї дитина народжується, маючи людську гідність. А цінності Бути українцем, Бути активним громадянином України, Бути господарем, Бути лідером, Бути воїном, зрештою і Бути батьком, Бути дідусем ми набуваємо, беручи відповідальність за рідну мову, віросповідання, державу, родину чи спільноту в конкретних своїх вчинках і з вчинків особистостей, яких ми зустрічаємо упродовж життя. Наведу декілька прикладів із мого власного досвіду набуття ціннісних орієнтирів на вчинках близьких мені особистостей.

Євген Скиба, тернополянин працював інженером заводу виробництва світильників «Ватра», один із кращих фахівців підприємства, інтелектуал, колекціонував художні твори українських авторів. В 1976 році на батьківських зборах в класі сина, коли класний керівник використовуючи українсько-російський суржик спробувала повчати батьків, що не можуть дітей навчити української мови, Євген Скиба зауважив їй, що перед тим, як повчати, як вчити мови, треба принаймні самій нею володіти. Один із учасників зборів написав донос в КДБ, пана Євгена заарештували, зробили обшук на квартирі, вилучили бібліотеку. Через 3 місяці випустили його із застінків покаліченим, в інвалідній калясці. Він не покаявся, і помер, недоживши до суду. Українська мова була головною цінністю його гідності. По факту, він за ствердження рідної мови віддав життя.

Мирослав Маринович, один із засновників в 1988 році правозахисної Української Гельсінської групи, засуджений в СРСР до максимального терміну ув'язнення – 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання. Маринович відбував покарання у таборі ВС-389/36 в с. Кучино на Пермщині, брав участь в багатьох протестних акціях ув'язнених. Але найбільше мене вразило, що він, за право мати в таборі Біблію, провів найтриваліше на той час 20-добове

голодування (заледве не помер) в камері. Бо християнське віросповідання є стрижневою цінністю його гідності.

Любомир Крупа, в минулому науковець, керівник управління освіти і науки ОДА, заступник голови Тернопільської обласної ради, з перших днів вторгнення росіян служив в ЗСУ. Загинув 23 березня 2023 року під час виконання бойового завдання на Харківщині. Державність України – він мав за титульну цінність своєї гідності.

Вчинки перелічених особистостей вплинули на ствердження моєї гідності.

Коли міркувати про гідність не однієї особи, а спільноти, прикладом може слугувати вчинок Ініціативної групи Першого грудня, учасниками якої є моральні лідери українського суспільства. У 2012 році вони підписали текст Української Хартії вільної людини. Цінності, записані в документі, стали індикаторами гідності їх спільноти і взірцем системи цінностей сучасних українців[7].

Одним із Антонімів поняття «Гідність» є поняття «Не́міч» тобто «Неспроможність, невміння, нездатність зробити що-небудь, протистояти чомусь; безсилля» [10]. А синонімом «гідності» є достойність. Має вплив відповідного значення польського **godność** як звання ('zaszczytne stanowisko, tytuł, – почесне становище, титул: виконувати якусь гідність) [9].

В сучасному всюдисущому розквіті популізму і цинізму нажаль спостерігаємо однозначний регрес достойності – від ситуації, коли гідність, тобто повагу до своєї особистості, треба було заслужити, до нинішньої ситуації, коли гідність рахується вродженою характеристикою кожної людини і її непотрібно набувати працею і вчинками упродовж життя.

Під час війни дуже чітко проявляється, що **попри рівність у гідності є нерівність у заслугах, заслугах достойних** і «заслугах» негідних.

За словами Євгена Сверстюка [5]: «Журналісти вважають «Нам треба моральних авторитетів», – <….> Але в дійсності нам потрібні гідні громадяни,

на яких можна покластися чи то в політиці, чи в бізнесі, чи в школі. То й будуть авторитети, на яких тримається кожен колектив і кожна клітина громадянського суспільства. І ця програма цілком реальна: в розумній і чесній людині той потенціал закладено. Але чи може реалізувати свій потенціал молода людина у споживацькому середовищі, де не культивуються моральні чесноти й вищі цілі, задля яких люди всіх часів готові були покласти своє життя? Молодість має крила. Тільки ж хтось її має вчити літати, і відрізняти на обрії справжні вершини від міражів». І вчити цього мають вчителі. Зрештою самі учні, також повинні прикладати зусиль …

«Можна плекати ілюзії, що сильна владна рука убезпечить тебе від усіх негараздів, віддаючи їй за удавану безпеку власну свободу та свободу всіх інших, що зрештою позбавляє всіх і свободи, й безпеки, й гідности. А можна разом із іншими вільними та гідними людьми будувати таку державу, в якій свобода і гідність кожного громадянина та кожної громадянки є беззаперечними цінностями. Це складніший шлях, бо тоді кожна людина відповідальна за власну свободу та гідність, а також за свободу та гідність усіх інших. У такому суспільстві право мати гідність органічно перетворюється на обов’язок бути гідною людиною».

«Війна – це одна з найгірших речей, яка може статися з людиною. Але мені здається, що ми проходимо через цей страшний досвід із гідністю». Так підкреслила сучасну поставу українського народу громадська діячка, Нобелівський лауреат премії миру 2022 року Олександра Матвійчук [12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксіома URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Аксіома

2. Вахтанґ Кебуладзе «Гідність – право чи обов’язок?», сайт «Українська правда», проект «Надзвичайні вчинки звичайних людей» 2023р. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/dignity/a6.html

3. Велика Українська Енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Революція_гідності

4. Ігор Ковалик «Спроба трансформації ідентичності українця через концепт Української Хартії вільної людини в період війни», матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: доба нестійкої інституційності» (05 травня 2023 року, ДДУВС)

5. Євген Сверстюк «Підіймати гідність», часопис «Україна молода» випуск №24 від 13.11.2008. URL: https://umoloda.kyiv.ua/number/1288/188/45543

6. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text

7. Національний круглий стіл «Україна – на шляху до самоусвідомлення» 8 грудня, 2012 року. URL: https://1-12.org.ua/stenohramy-nks-ukrajina-na-shlyahu-do-samousvidomlennya

8. Олександра Матвійчук «Ми не обираємо країну або час народження, але завжди обираємо, чи взяти на себе відповідальність», сайт «Українська правда», проект «Надзвичайні вчинки звичайних людей» 2023р. URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/dignity/a7.html

9. Орест Друль «Кілька думок про гідність», часопис «Збруч», 28.04.2014р.

10. Словник антонімів URL: https://antonimy.info/н/немічний

11. Тофтул М.Г. «Сучасний словник з етики», Житомир Вид-во ЖДУ ім. І. Франка 2014. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11783/1/етика-1.pdf

12. «У Києві вшанували загиблих під час Революції Гідності» «Укрінформ», редакційна стаття, 20 лютого 2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3962365-u-kievi-vsanuvali-zagiblih-pid-cas-revolucii-gidnosti.html

УДК 37.015.31:323.1

Копичинська Оксана Михайлівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи, КУ «Гімназія с. Дзвиняч» Заліщицької міської ради,
Штокалюк Оксана Валеріївна,
вчитель фізичної культури, керівник гуртка «Козацько–лицарське виховання «Джура»» КУ «Гімназія с. Дзвиняч» ЗМР

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

«Дай Боже нам любити Україну понад усе сьогодні – маючи, щоб не довелося гірко любити її, втративши. Настав час великого вибору: або єдність і перемога та шлях до світла, або поразка, ганьба і знову довга дорога до волі.»
В'ячеслав Чорновіл

Російсько-українська війна різко змінили парадигму й орбіту національно-патріотичного виховання – від словесно-споглядально-абстрактного до активного, дієвого. У вирі буремних подій сьогодення всі стали реальними патріотами – від мужніх воїнів, які ціною власного життя виборюють найдорожче – право України на існування, її свободу, незалежність

і територіальну цілісність, боронять від нової версії фашизму Європу і увесь світ, до відважних волонтерів і малесеньких українців, які раптово подорослішали і взяли на себе невластиві дітям дорослі ролі. Війна нагадала про такі цінності як волелюбність і гідність; право тисячолітньої нації в центрі Європи на гідне життя і власний вибір; спроможність захистити себе, родину, національну ідентичність, державні інтереси; потреба служити народові, Україні; бойове побратимство; відповідальність за власні рішення, дії і вчинки, доброчинність, волонтерська діяльність; ставлення до захисника як до Героя.

Сьогоденний виховний процес здійснюється в реальному часі – у героїчний період сучасної історії України, яскравого сплеску патріотичної свідомості й масового героїзму українського народу.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, загонів Української повстанської армії до мужності Героїв Небесної Сотні, учасників війни російської федерації проти України. На жаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної україноцентричної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді.

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є самоусвідомлення й національна самоідентифікація українців як гідної самодостатньої європейської нації; утвердження любові до Батьківщини, української мови, культури, історії, традицій; збагачення, засвоєння учнівством і міжпоколінна трансмісія національних, патріотичних і абсолютних цінностей; становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано захищати й розбудовувати її як унітарну суверенну незалежну демократичну правову соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку; знати свої

конституційні права й обов'язки, цивілізовано обстоювати їх; сприяти єднанню українського народу, громадянському миру й злагоді в суспільстві.

Під час організації національно-патріотичного виховання в нашому освітньому закладі ставимо такі завдання: формування в учнівства поваги до Конституції і законів України; патріотизму, любові до українського народу, його історії, культурних та історичних надбань; плекання громадянських почуттів і самоусвідомлення себе українцями; формування відповідальності й соціальної активності; здатності аналізувати внутрішньо- і зовнішньополітичне становище України, адекватно оцінювати події у державі і в світі, визначати власну роль і місце в них; стимулювати прагнення опановувати військові знання, досягати відповідного рівня фізичної підготовки; становлення здатності самовдосконалюватися і самонавчатися упродовж життя; стимулювання військової профорієнтації; розвиток мотивації служити у Збройних Силах України, в інших збройних формуваннях, щоб захищати Українську державу від посягань ззовні. Національно-патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, такі як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей.

Козаччина завжди була однією з найяскравіших сторінок української історії. На славних прикладах патріотизму сучасників у підростаючого покоління виховуємо почуття національної самоповаги, любові до рідного краю. В гімназії створений курінь «Соколята» ім. П.Сагайдачного КУ «Гімназія с.Дзвиняч», який має свою структуру. У склад куреня входять сім роїв: «Котигорошко»,«Наддністряночка»,«Козачата» (6-10років,«козачата»), «Лицарі сонця» (11 років,«джури»), «Хоробре серце» (12 років, «джури»), «Українці», «Сизокрилі орли»(13-14 років, «джури»). Вже доброю традицією в нашій гімназії є урочисте дійство «Посвята в козачата», яке проходить напередодні Покрови Пресвятої Богородиці під керівництвом козацької ради.

Працюємо над вдосконаленням фізичного здоров'я вихованців, виховуємо у підростаючого покоління почуття патріотизму, виконання кодексу «лицарської честі» на засадах елементів козацької педагогіки.

Команда «Соколята» є неодноразовим переможцем І етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл»(«Джура»), учасником обласного етапу. У 2021 році стали Переможцями Всеукраїнського заочного конкурсу звітів гри «Сокіл» («Джура»).

Патріотизм не обмежується носінням синьо-жовтих стрічок, загортуванням у державний прапор і вигукуванням гасел. Це поняття невіддільне від мови народу, з яким ідентифікує себе патріот. Мова – це те, що робить Україну Україною, а українців – українцями. «Мова – то серце народу: гине мова – гине народ», – казав Іван Огієнко. В закладі проводимо челенджі, години спілкування, свята Рідної мови, театральні дійства, конкурси читців.

Вивчаємо історію рідного краю, проводимо історико-краєзнавчу роботу, організовуємо туристичні екскурсії рідним селом, Тернопільщиною. Під час таких занять діти вивчають природу рідного краю, грають у козацькі забави; змагаються з традиційних видів фізичної культури, а також співають, танцюють, розпалюють козацьке вогнище.

Вишиванка – одяг вільних людей. Вона ще з давніх давен супроводжувала український народ і була для них символом нескореності й того, що вони є горда та вільна нація. Проводимо пошукову роботу про майстринь свого села, краю, про символіку, кольорову гаму, притаманну нашій місцевості, організовуємо свята, майстер-класи, зустрічі із вишивальницями, збір старовинних вишиванок для нашого проєкту «Історія у вишиванках»

Велику увагу приділяємо культу батька і матері, бабусі і дідуся, роду і народу. Обов'язково, вивчаючи сімейний родовід, кожен виготовляє «Родинне дерево». Проводимо родинні свята: «З бабусиної скрині», «Роде наш красний», «Шануй батька і матір своїх» і т.д..

Війна триває і ми впевнено показуємо світу свою незламність. Щоранку, о 9 годині проводимо Хвилину мовчання, вшановуючи пам'ять тих, хто віддав життя за Україну, згадуючи поіменно односельчан, випускників закладу, які загинули. Нині, як ніколи, важливо триматися разом і боротися проти агресора. Не всі можуть робити це зі зброєю в руках, проте способів допомогти Україні вистояти є значно більше. Волонтерська діяльність є частиною національно-патріотичного виховання. Від початку війни налагодили роботу з виготовлення окопних свічок, розпалювачів, які систематично передаємо захисникам. Ми тісно співпрацюємо з місцевими волонтерами і БО «Деренівка за мир»: організовуємо акції «Посилка для захисника» (кожна дитина на Різдво, Великдень, до Покрови складає індивідуальну посилку для військового), готуємо їжу, збираємо продукти харчування, печемо смаколики, виготовляємо обереги, ляльки мотанки, листівки, намагаючись таким чином передати хлопцям ЗСУ свою підтримку і турботу. Кілька разів проводили благодійні ярмарки. За зібрані кошти був закуплений генератор, долучилися до придбання автомобіля для ЗСУ, придбано необхідне обладнання для нашого колеги, вчителя, який з перших днів повномасштабної війни стоїть на захисті України.

Надважливим компонентом національно-патріотичного виховання має стати героїзм наших сучасників, воїнів, готових віддати безцінне – своє життя – за Україну і її народ, «щоб кожен із нас міг прокинутися» не під виття сирен повітряної тривоги й вибухи смертоносних бомб, «а від співу пташок». Це слова вдови молодого пілота Дмитра Чумаченка, який міг катапультуватися, але не зробив цього, врятувавши сотні людських життів.

Усе, що відбувається зараз – виклик для закладу освіти, для педагогів та здобувачів освіти. Саме тепер, в умовах повномасштабної війни, вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню. Бути українцем – значить любити Україну, щодня працювати задля її сьогодення та майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. В. Непроминуще значення доробку Василя Сухомлинського для розбудови Нової української школи. Нова педагогічна думка. 2019.№ 3 (99). С. 6–9. http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7176852

2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН України 06 червня 2022 року № 527. URL: https://lpnu.ua/viddil-molodizhnoi-polityky-ta-sotsialnoho-rozvytku/kontseptsiianatsionalno-patriotychnoho(датаизвернення 06.02.2025).

3. Нова українська школа URL: https://drive.google.com/file/d/1aJCZ_Vy1qlMhalPC3y4_vKgV-mB_aVry/view (дата звернення 12.02.2025).

УДК 37.091.2:378:502

Кравцова Ірина Віталіївна,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності Уманськог національного університету садівництва, м. Умань Черкаської області

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ ЯК СУЧАСНА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Проблема національно-патріотичного виховання майбутніх екологів є надзвичайно актуальною, особливо в контексті сучасної екологічної освіти. Це наголошує на необхідності виховання у молоді сильного почуття національної ідентичності, громадянської відповідальності та екологічної свідомості. Така освіта може відіграти вирішальну роль у формуванні відповідальних професіоналів, які не лише розуміють наукові аспекти екології, але й відчувають глибокий зв’язок із природною спадщиною своєї країни та мають мотивацію захищати її. Інтеграція національно-патріотичних елементів у дослідження навколишнього середовища може допомогти майбутнім екологам зрозуміти унікальні екологічні виклики їхньої країни та сприяти сталим практикам, узгодженим з національними цінностями. Це також заохочує здобувачів вищої освіти розглядати збереження навколишнього середовища як частину ширшої соціальної та культурної відповідальності.

Варто зауважити, що існування та розвиток України залежить від глибокого усвідомлення її громадянами своєї національної та громадянської

ідентичності. Відчуття приналежності до української нації – унікальної спільноти, поєднаної спільною назвою, символікою, історичною пам'яттю та основними національними цінностями, такими як українська мова та народні традиції – безпосередньо впливає на життя кожної людини. В реаліях сьогодення подолання викликів і загроз, що впливають на формування національної свідомості, залишається ключовим пріоритетом як для держави, так і для суспільства. Зміцнення української національної та громадянської ідентичності є основоположним чинником підвищення стійкості держави проти внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці. Як наслідок, вона відіграє вирішальну роль у сфері національної безпеки та оборони.

Культивація національної свідомості в суспільстві повинна ґрунтуватися на основних суспільно-державних цінностях, зокрема ідентичності, волі, єдності та гідності. Вона має спиратися на героїчну боротьбу українського народу за утвердження суверенітету, ідеали свободи та національної єдності, повагу до Конституції та законів України, а також на активну громадянську позицію, відповідальність за державні та громадські справи, тверду відданість справі захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Мета патріотичного виховання реалізується через структуровану систему ключових виховних завдань, серед яких: виховання у свідомості та почуттях людини патріотичних цінностей, переконань, глибокої поваги до культурно-історичної спадщини держави; поваги до Конституції, національних законів, державних символів України; підвищення престижу військової служби, виховання ставлення до воїнів як до захисників Вітчизни та національних героїв; розвиток розуміння зв'язку між свободою особистості, правами людини та патріотичною відповідальністю; підтримка дітей та молоді в набутті патріотичного досвіду шляхом підготовки їх до державотворення, визначення своєї ролі в громадянському суспільстві, взаємодії з соціальними інститутами та органами влади, дотримання законів, захисту прав людини, відповідальності та вирішення конфліктів на демократичних засадах; виховання толерантного

ставлення до інших націй, культур, традицій; відстоювання гуманістичних моральних цінностей як основи громадянського суспільства; виховання найпрекрасніших якостей українського менталітету, таких як працелюбність, волелюбність, справедливість, доброта, чесність, бережливе ставлення до природи; формування високої культури мовлення; спонукання осіб до активної протидії українофобії, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

Стандарт вищої освіти підготовки здобувачів за спеціальністю 101 «Екологія» наводить такі загальні компетентності, які спрямовані на забезпечення національно-патріотичного виховання. *Компетенція К12*: Здатність реалізовувати свої права та виконувати обов'язки як члена суспільства, відстоювати принципи громадянського (вільного та демократичного) суспільства, усвідомлювати важливість сталого розвитку, верховенства права, захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Компетенція К13*: Здатність зберігати та зміцнювати моральні, культурні та наукові цінності та суспільні досягнення шляхом розуміння історії та закономірностей розвитку галузі, її ролі в ширшій системі знань про природу та суспільство, а також її впливу на суспільний прогрес, технології та інженерію. Крім того, ця компетентність включає здатність займатися різними видами фізичної активності для відпочинку та підтримання здорового способу життя [4].

Національно-патріотичне виховання майбутніх екологів університету здійснюється на основі Концепції національно-патріотичного виховання студентської молоді в Уманському національному університеті садівництва, затвердженої рішенням вченої ради університету (протокол № 5 від 07.04.2023 р.) [1]. Це цілісний, структурований і цілеспрямований процес, в якому задіяний увесь професорсько-викладацький склад. Національно-патріотичне виховання майбутніх екологів реалізується через заходи, які проводяться на рівні університету та факультету, а також у рамках освітніх

компонентів, включених до програм професійної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 101 «Екологія».

Основним пріоритетом виховного аспекту освітньої діяльності є виховання у здобувачів вищої освіти ціннісного сприйняття України як суверенної та незалежної держави в сучасному політичному ландшафті, а також виховання поваги до держави як своєї Батьківщини, українського народу, його культури, традицій, звичаїв, українського народу в цілому. Тому національно-патріотичне виховання студентської молоді – це комплексна концепція, спрямована на виховання у молоді почуття самосвідомості, громадянського обов'язку, культурної гордості.

Національно-патріотичне виховання ґрунтується на таких основних принципах, а саме: природовідповідності; культуровідповідності; гуманізму; врахування вікових та індивідуальних особливостей; національної спрямованості; самоактивності та саморегуляції; полікультурності; культуровідповідності; соціальної відповідальності; історичної і соціальної пам'яті; міжпоколінної наступності [2].

Заходи національно-патріотичного спрямування, в яких беруть участь здобувачі вищої освіти спеціальності 101 «Екологія», об'єднуємо у такі групи.

Пам'ятні та меморіальні заходи: вшанування пам'яті жертв голодоморів; відзначення Дня пам'яті захисників України; вшанування Героїв Небесної Сотні; участь професорсько-викладацького складу та студентства у забігу пам'яті загиблих воїнів «Шаную воїнів, біжу за Героїв України»; участь у квесті «Знавці історії УНУС»; перегляд документального фільму «Вовк. Страху немає»; участь у презентації документального фільму «Виклики війни. Реальні історії».

Патріотичні та національні свята: святкування Дня Незалежності України, Дня Державного Прапора України; відзначення 210-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка; святкування Дня Вишиванки, Дня української

хустки, Дня Святого Миколая та Збройних Сил України; проведення виховної години до Дня Гідності.

Освітні екскурсії та просвітницькі програми: екскурсія в Уманський краєзнавчий музей, на Уманську метеостанцію, Уманську СЕС, до музею Уманського НУС, Уманського обласного музичного професійно-технічного коледжу ім. П. Демуцького (тема: «Патріотичне виховання майбутніх екологів засобами музики»).

Спорт і діяльність, пов'язані із оздоровленням: День здоров'я; Благодійна акція «Пробіг до перемоги на підтримку Збройних Сил України».

Благодійність та волонтерська діяльність: плетіння маскувальних сіток; проведення благодійної акції до Великодня, благодійної акції «Скринька тепла, щастя та любові»; організація та проведення ярмарку «Разом до Перемоги», виставки-продажу «Україна понад усе», Всеукраїнського дня добрих справ.

Освітня та дискусійна діяльність: участь у написанні радіодиктанту національної єдності; участь у вебінарі «Як формується екобезпека та екологічна політика НАТО»; участь у круглому столі «Попередження надзвичайних ситуацій, реагування та ліквідація їх наслідків».

Культурні та традиційні заходи: козацькі випробування, присвячені святкуванню Дня захисників і захисниць України; проведення Андріївських вечорів; акції «Весна в кожній жінці».

Тому національно-патріотичне виховання студентської молоді – це комплексна концепція, спрямована на виховання у майбутніх екологів почуття самосвідомості, громадянського обов'язку, культурної гордості та самобутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція національно-патріотичного виховання студентської молоді в Уманському національному університеті садівництва: наказ ректора університету від 07.04.2023 № 01–16/5/од. *Уманський національний університет садівництва*. 2023. 10 с.

2. Національно-патріотичне виховання. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/vikhovna-robota-ta-zakhist-prav-ditini/natsionalno-patriotichne-vikhovannya (дата звернення: 24.02.2025).

3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 24.02.2025).
4. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 10 – Природничі науки, спеціальність 101 – Екологія. [Чинний від 2018–10–04]. Вид. офіц. Київ, 2018. 20 с. (Інформація та документація).

УДК 351.885

Медведєв Ігор Анатолійович,
кандидат наук з державного управління, доцент, старший науковий співробітник Комунального закладу Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр «Тростянецький», м. Тростянець Сумської області

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ В СЕЛІ БОГОЛЮБОВЕ ТРОСТЯНЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ АСПЕКТ

У 2025 році, в досить складних умовах війни, працівники Комунального закладу Тростянецької міської ради «Музейно-виставковий центр «Тростянецький» активно працюють над удосконалення функцій безпеки культурного середовища в громаді, створюють нові експозиції, впроваджують нові методи і форми роботи з фондами, активно проводять наукову діяльність з пріоритетних тем, що присвячені історії України (як давнім так і подіям XXI століття). Зокрема, керівництво музею в особі в.о. директора Толстих Аліни Олександрівни визначило наукові теми, над якими потрібно працювати науковим співробітникам. Однією із пріоритетних тем залишається «Зарічнянський археологічних комплекс сала Боголюбове: створення музейної експозиції». Разом із тим, наукова тема «Україна в роки Незалежності. Тростянець» охоплює не тільки період із 1991 року і по сьогоднішній день, а й містить у собі пласт інформації про героїчну боротьбу українців із агресором у XXI столітті. Отож перед працівниками КЗ ТМР «Музейно-виставковий цетр «Тростянецький» повстало нелегке завдання із дослідження, накопичення інформації, публікації та популяризації великого масиву наукової інформації. В

свою чергу, виконання наукової та іншої роботи у музеї потребує роботи над вивченням стану комунікативної компетенції працівників музею, та знаходження психолого-педагогічних механізмів їх активізації. Без якісного позитивного впливу на комунікативну компетентність музейних працівників та постійне підвищення їх кваліфікації й саморозвиток розраховувати на створення культурно-історичного середовища практично не можливо[1, с. 45-47].

В основі розробки наукової теми: «Зарічнянський археологічних комплекс сала Боголюбове: створення музейної експозиції» лежить ідея створення музею «Форпост європейської цивілізації». Розробка цієї ідеї повинна мати позитивний і системний характер. Тільки при виконанні цих умов ми будемо мати можливість здійснити цей проєкт, який розглядаємо як новий заклад культури в Тростянецькій громаді Сумської області. Разом із тим за 2020-2025 роки працівниками КЗ ТМР «Музейно-виставковий центр «Тростянецький» опубліковано в Україні понад 25 наукових праць. Напрацьована певна база зв'язків із колегами як в Україні, так і за кордоном, які займаються темою дослідження археологічного розвитку у Поворсклі. На нашу думку зміст експозиції в музеї в с. Боголюбове повинен відповідати на питання: «Хто є свій?» та «Хто є чужий?» в сучасному культурному й інформаційному просторі. В онову створення музейної концепції повинна увійти теза про те, що сучасна територія півдня Сумської області ще в епоху середньовіччя стала тим, перехрестям, де стикалися Східна та Західна цивілізації.

Певні зусилля працівники КЗ ТМР «Музейно-виставковий центр «Тростянецький» повинні спрямувати на розбудову музейного комплексу, присвяченому археологічному комплексу та його історії. Окрім традиційного екскурсійного обслуговування працівники музею разом із представниками Тростянецької громади (дітьми, молоддю, майстрами мистецтв, педагогами, менеджерами, громадськими діячами, представниками ЗМІ) втілили в життя

проєкт із створення позамузейної театралізованої екскурсії «Відчуй себе захисником Європейського форпосту».

Перший етап із створення філії КЗ ТМР «Музейно-виставковий центр «Тростянецький» було розпочато ще до повномасштабного вторгнення агресора в Україну. У 2018-2021 роках Зарічнянська археологічна експедиція Інституту археології НАН України провела низку системних розкопок в селі Боголюбове Тростянецької громади Сумської області. Ці дослідження та реконструкція історичних подій стала основою для проведення на Тростянеччині багатотисячних фестивалів реконструкції («Стара фортеця», «Битва на річні Ворскла 1399 рік. Київська Русь». Тростянецький міський голова Юрій Анатолійович Бова почав формувати команду із менеджерів, науковців, волонтерів, дослідників-аматорів для здійснення якісних перетворень на території Тростянецької громади Сумської області. Цьому творчому колективу вдалося розпочати роботи з якісного перетворення клубу в селі Боголюбове на новий музейний об’єкт на мапі Тростянецької громади Сумської області. В приміщенні клубу розпочали внутрішній і зовнішній ремонт. Шурфи та ділянки розкопок археологічного комплексу вкрили скляними конструкціями, які дозволяли проводити на Зарічнянському археологічному комплексі екскурсії, а також зберігати локації комплексу у відповідному стані. У приміщенні клубу обладнали офісне приміщення та сувенірну лавку для туристів. Наступним етапом робіт було заплановано роботу із створення робочої кімнати для археологів та науковців, створення великої експозиційної зали, облаштування конференц-зали, готелю тощо.

Зарічнянська археологічна експедиція Інституту археології НАН України значно розширила археологічні фонди КЗ ТМР «Музейно-виставковий центр «Тростянецький». Особливо значною була знахідка – підвіска у вигляді грифона (Семаргл) зроблена з кістки та датована XII-XIII століттям н.е. Разом із тим за ініціативою Юрія Анатолійовича Бови численні краєзнавці аматори теж почали працювати над тим, щоб наповнити музейний простір у Тростянецькій

громаді Сумської області новими артефактами. Серед таких свідомих громадян благодійників можна назвати Анатолія Баглая, Сергія Гуцана, Саєнка Володимира та інших. Інформаційних простір Сумської області наповнювався новим інформаційним продуктом у вигляді радіопередач Телерадіокомпанії «Тростянець», які підготував Олександр Бабуровий та працівники закладів культури Тростянецької громади.

Досвід із створення музейної експозиції на базі Зарічняського археологічного комплексу Тростянецької громади Сумської області вартий на продовження та впровадження нових підходів щодо вирішення формування культурно-освітнього середовища в Україні.

Створення багатоджерельного та багатоканального фінансування музейного середовища на рівні громади стає можливим лише за умови стратегічно визначених державою орієнтирів. Якісні перетворення повинні відбуватися як у матеріальному, так і в інтелектуальному середовищі. Серед напрямків організаційних заходів, які Тростянецька Міська Рада планує здійснювати у с. Боголюбове сьогодні розглядаються два: 1) створення музейного комплексу-меморіалу, присвяченого битві на Ворсклі 1399 року; 2) створення готельно-виставкового та інформаційного центу, який би відтворював с. Боголюбове як місце, де знаходилась фортеця періоду Київської Русі, а пізніше східний форпост Великого Князівства Литовського.

У планах Тростянецької міської ради є також створення туристичного маршруту – ст. Ворскла – с. Зарічне (Боголюбове). Цей маршрут туристи повинні долати на байдарках. Проходить активна організаційна робота із створення двох станцій для прокату байдарок, кемпінгів, літніх кінотеатрів тощо. Реалізація даного плану повинна дати можливість не тільки впливати на економічний стан на території Тростянецької громади, а й створювати нові робочі місця, розвивати як традиційний (організований), так і сільський та «зелений» (екотуризм) туризм.

Перші історичні згадки про дану місцевість можна знайти у списку та ярлику Тохтамиша. Сучасне с. Боголюбове, (Зарічне Петровське) згадується в «Списку» як Лосиці (Лошичі) помилково серед міст по річці Псел. Вже М. М. Тихомиров локалізує це місто на притоці річки Ворскла. Боплан на карті України 40-х років XVII століття розміщує на лівому березі річки Ворскла Лосицький бір (Losczycki Bor). За описом Волыновського повіту 1646 року «А от речки Ворсклиці пошла Лосицкая волость, в которой волости Лосицкий острог поставлен…». Віктор Приймак на основі археологічних досліджень пов'язує давньоруське місто Лосиці з Журавненським археологічним комплексом. Отже, центр Лосицької волості – Журавненський археологічний комплекс (нині с. Боголюбове Тростянецького району Сумської області), а сама волость згідно з «оброчною книгою», розкинулась уздовж річок Ворскли та Мерлі. В історичному та художньому розвитку Тростянецької громади значну роль відіграв величезний досвід народного мистецтва у всіх його різноманітних формах. Значну роль відігравали та продовжують відігравати міжнародні контакти мешканців півдня Сумської області з народами інших країн. Територія Тростянецького району є в «культурній орбіті» Литви, Німеччині та інших країн.

У першій половині XIII-го століття на території півдня сучасної Сумської області розташовувався кордон Великого князівства Литовського – держави ранньофеодального типу. Культура населення, що мешкала на вищезгаданій території, творчість майстрів народного мистецтва тісно переплiталася з культурою Західної Європи. В результаті створювався культурний мікроклімат, що суттєво впливав на подальше формування національної та місцевої художньої культури. У XIII-XV мешканці цих територій вели боротьбу як із Золотою ордою, так і з представниками Тевтонського ордена, що суттєво впливало на розвиток оборонного будівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Медведєв І. А. Музей у місті Тростянець, як інструмент формування образу майбутнього психолого-педагогічні аспекти // Сучасні проблеми екологічної психології: Психологічні механізми суб'єктивного відновлення майбутнього: матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (12-13 травня 2023 року. Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка. 2023. С. 45-47.

УДК 37.03:172.15

Огірко Олег Васильович,
доктор філософії, канд.фіз.-мат. наук,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені Степана Ґжицького, м. Львів

ХРИСТИЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Християнське виховання є важливим аспектом розвитку особистості, що базується на вірі в Бога та виконання Його заповідей. Воно охоплює різні сфери життя людини, включаючи її стосунки з іншими людьми та собою. В умовах сучасного українського суспільства, де відбувається процес духовного відродження, актуальним є питання гармонійного розвитку молоді на засадах християнських цінностей. Сформульовані аспекти християнського виховання у навчальних закладах, проаналізовані його основні принципи на основі універсального морального закону «чини добро – уникай зла». Проблеми християнської педагогіки розглядались у роботах Ю. Дзеровича [4], Г. Ващенка [2], О. Вишневського [3], В. Жуковського [10], С. Стефанюк [9], І. Сіданіч [5], М. Вачевського [1] та ін.

Видатний український вчений, педагог і психолог, професор Григорій Ващенко (1878-1967) у книзі «Виховний ідеал» наголошував, що гасло під яким має проводитись виховання молоді – це служба Богові й Батьківщині. Він закликав молодь бути вірною Богові, Україні й народові. Першою абсолютною вартістю для молоді має бути Бог, а другою – Батьківщина. Г. Ващенко писав: «Християнство є релігія універсальна. Тому наша молодь, стоячи на засадах

християнства, не мусить замикатися лише в коло вузьконаціональних інтересів. Плекаючи свої кращі національні традиції, борючись за свою самостійну державу, українська молодь разом з тим мусить не тільки плекати загальнолюдські ідеали, а й активно боротись за них, ставлячи за мету реалізацію Царства Божого на землі, як ступінь до Царства Божого на небі» [2].

В умовах становлення і розбудови незалежної Української держави особливо гостро постає проблема духовного відродження народу на основі засад християнської моралі. Християнство є традиційною релігією українського народу і вже понад тисячоліття формує сакральну культуру українців. Без духовних потреб, моральної відповідальності перед ближнім та усім народом, без патріотичних почувань не може набрати одухотвореності й освітня діяльність.

У преамбулі Конституції України, прийнятої 28.06.1996 р., наголошується на усвідомленні відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями, тому слід знати, яким є Бог і Його закон, щоби реалізувати цю відповідальність на практиці.

Духовність людини плекається на основі християнського виховання, що є безперервною працею над формуванням душі й тіла людини для досягнення нею повної злуки з Богом. Мета християнського виховання полягає у виявленні, формуванні та розвитку природних та надприродних задатків душі й тіла, до осягнення єдності життя людини з Божими законами.

Враховуючи потреби України у відродженні духовності молоді, усвідомленні своєї національної належності, навчальні заклади повинні забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом християнської моралі та національної духовності, який би допомагав формувати свідомих українців, для яких первинними є Бог і Україна, виховувати їх душі, чесні і сильні характери, сумління, громадянські, моральні та духовні чесноти, спонукав би молодих людей у співпраці з Богом вирости корисними своєму народові.

Досвід багатьох країн світу переконливо показує, що запорукою процвітання будь-якої нації є її здорова духовна сфера, бо висока моральність формує людину. Позбавлення народу його духовності призводить до поширення зневіри, бездуховності, аморальності, зростання злочинності, підлості та підступності, ненависті. Для України, що перебуває в умовах духовного і морального відродження, найважливішими завданнями є гармонійний розвиток моральних і фізичних сил молоді.

Проблеми виховання людини й суспільства завжди були і є в центрі педагогічних систем. Ще в IV ст. учитель Церкви святий Іван Золотоустий (344-407), патріарх Константинополя, повчав: «Немає жодного вищого мистецтва, ніж мистецтво виховання» [6, с. 36], а тому праведний митрополит Андрей Шептицький (1865-1944), як великий вихователь та опікун української молоді, дбаючи за її християнсько-патріотичне виховання, писав: «Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу» (Лист до вірних, 1899) [6, с. 39]. Він старався про те, щоб молодь любила свою Батьківщину та шанувала своїх ближніх, а тому писав: «Християнин має любити всіх людей, але се не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину і свою вітчизну» [7].

Християнська педагогіка тісно пов'язана з релігією. Людство з'єднане з Богом, особливо тим, що Ісус Христос, Син Божий і Спаситель людства, став людиною. Навколо Нього створюється й весь час розростається «народ Божий», що зветься Церквою. Церква як соціальна інституція має завдання провадити людей до вічного щастя, сприяти мудрому й справедливому влаштуванню життя, допомагати виховувати добрих і чесних членів суспільства та вдосконалювати їхнє моральне життя. Святе Письмо (Біблію) справедливо називають Божою педагогікою. Християнська педагогіка є вченням, спільним для всіх християнських конфесій в Україні. Джерелами християнської педагогіки є Святе Письмо, святе Передання, свята Літургія, сакральне

мистецтво, твори Отців Церкви, тобто святих людей, які щоденно читали Святе Письмо, над ним постійно розважали і жили по Слову Божому.

Особливою прикметою християнської педагогіки є тісний зв'язок духовного та морального виховання. Розуміння духовності співвідноситься зі словами Ісуса Христа: «Бог – Дух. Ті, що йому поклоняються, повинні у дусі й правді поклонятися» (Ів. 4.24). Духовність – це «вертикальний» вимір людського буття, а моральність – «горизонтальний». У християнській педагогіці процес духовно-морального вдосконалення єдиний і нероздільний. Чим ближче людина до Бога, тим вища її моральність, і, навпаки, чим вища моральність людини, тим більше її благоволить Бог. Двоєдиність духовності й моральності найкраще відображається у двох головних заповідях любові: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша й найперша заповідь. А друга подібна до неї: Люби ближнього твого, як себе самого. На ці дві заповіді ввесь закон і пророки спираються» (Мт. 22.37-40).

У християнській педагогіці, як зазначав галицький педагог і священник Юліян Дзерович (1871-1943), є три чинники виховання: сім'я, Церква й держава [4]. Сім'я здійснює індивідуальне виховання, Церква – моральне і релігійне виховання, а держава, зокрема, навчальний заклад – національне й громадянське виховання. Сім'я реалізує таке виховання за природним правом, Церква – за Божим, а держава – за історичним правом.

В українській мові термін «виховання» означає – спочатку дитину слід ховати, берегти, застерігати від зла, лиха і йому запобігати, а потім випровадити на самостійну дорогу життя. Не випадково в Галичині до 1939 р. дитячі садочки називали захоронками. В англійській мові термін «education» означає освіту й виховання; в латинській мові термін «educare» – це вести і провадити далі, даючи добрий приклад; у французькій мові термін «éduquer» означає виховувати, формувати через виховання, плекати волю, обробляти, формувати, привчати, а німецькою «die Bildung» – це творення, формування, освічування,

рисування, а «erziehen» – виховати, що походить від слова «ziehen», тобто «тягнути» і «витягнути» (батьки немовби залізною рукою витягають своїх дітей із небезпеки або незнання). В російській мові термін «воспитание» означає – вигодувати, тобто дати своєчасно відповідну духовну поживу, вигодувати дитину [6, с. 66].

Християнська система виховання, яка повертається в наші заклади вищої освіти, заснована Церквою на цінностях природного та надприродного пізнання, які гармонізують із наукою Святого Письма як своєрідною Божою педагогікою. Обов'язок навчальних закладів – допомогти молоді осягнути шлях до пізнання вічних Любові, Добра, Правди, Справедливості, Милосердя, до вивчення основ християнської моралі.

Християнське виховання розділяє духовне життя людини на три складові частини: мислення, чуттєвість і воля. Людина, як і весь світ, походить від Бога. Вона залежна від Бога і має суттєво важливі відносини з Ним. Людина складається з душі і тіла, із матерії та духу, із дочасного й вічного. Вона пізнає правду про себе, про світ і про Бога. Лише тоді, коли вона намагається зрозуміти, ким є, що становить її велич, а також велич інших людей і велич Творця, який усе створив на добро людини, то усвідомить себе як особу. Християнський принцип духовного виховання звучить так: «Шукайте найперше Царства Божого, а все решту вам додасться» (Мт. 6.33). Людина – це єство, в якому збігаються всі світи: світ природи, інших людей, власної свідомості та особистості, в якому вона може знайти Бога. Людина – єство матеріально-світове і повинна шанувати навколишній світ та землю. Вона є єством суттєво-суспільним, тож повинна себе віддавати іншим. Людина – єство самосвідомості, тому повинна себе знайти й утвердити, та, врешті, відкритим єством, тому здатна вийти зі свого центру, з'єднатися з «іншим», тобто бути готовою до самотрансценденції. Людина покликана, за словами Івана Франка: «Проти вітру йти – проти хвиль плисти, сміло аж до смерті хрест важкий нести [6, с. 17].

Людина – це унікальна істота, яка є не просто творінням вищого розуму, призначеним для якихось практичних цілей, не просто свідченням Божої мудрості, могутності, творчого потенціалу. Людина, із точки зору християнства, є особою, яка має власний розум, волю, почуття. Головний дар ми маємо від Бога – це наше життя, головне покликання. Христос, знаючи ціну життю, каже: «Яка користь людині, як цілий світ здобуде, а занапастить власну душу» (Мт. 16.26). Людина отримала від Бога життя, як дар, якого не заслужила, а тому повинна своє життя оберігати і підтримувати.

Християнська педагогіка використовує засоби превентивної (запобіжної) системи, розробленої відомим педагогом і святим XIX ст. Іваном (Доном) Боско (1815-1888). Основу превентивної системи виховання складають релігія, розум і наука, а будується вона на доброті, довір'ї та любові до вихованців. Засобами християнської виховної системи І. Боско є: християнська релігія, що включає в себе практикування Заповідей Божих, які регулюють відносини людини з Богом і ближніми та наголошують на пошані власного й чужого життя, чистоти, майна, честі, слави і почуттів; виховна атмосфера доброзичливості та родинної безпосередності; індивідуальний підхід через пізнання людини і спеціалізацію виховання; організація дозвілля і праці та безперервна зайнятість; моральні покарання і нагороди, що виключають строгі кари. Християнське виховання є безперервною працею над формуванням душі й тіла людини для досягнення нею повної злуки з Богом. Метою християнського виховання є виявлення, формування та розвиток природних та надприродних задатків душі й тіла, досягнення єдності життя людини з Божими законами. Християнське виховання – це процес формування й розвитку духовного та фізичного потенціалу людини.

Засобами християнської педагогіки формуються моральні (мудрість, мужність, справедливість, стриманість) та богословські чесноти (віра, надія, любов). Найвищою чеснотою в житті християн є любов, про яку знаменито висловився апостол народів Павло: «Любов – довготерпелива, любов – лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає

свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не переминає. Пророцтва зникнуть, мови замовкнуть, знання зникне. Бо знаємо частинно й частинно пророкуємо. Коли настане досконале, недосконале зникне… Тепер же остаються: віра, надія, любов – цих троє; але найбільша з них – любов» (1 Кор. 13.2-10;13).

Християнська педагогіка застерігає людину від гріхів як свідомих і добровільних злих вчинків, закликає дотримуватися універсального морального закону людства – Десяти Заповідей Божих. Християнське виховання формує людину у свободі («Все мені можна», та я не дам нічому заволодіти надо мною» (1 Кор. 6.12) та відповідальності. Воно сприяє утвердженню в житті людини чуйної совісті, яка закликає чинити добро, остерігатися зла.

У християнському вихованні молоді найважливішими завданнями є: формування розуму; творення на основі розуму й віри власних ідеалів та чеснот; осягнення стану, коли в розумі людини пануватиме віра і вона керуватиметься чеснотою мудрості, що наставляє розум розважно шукати правду; у волі – любов, що керуватиметься чеснотою справедливості, що наставляє волю бажати знайдену розумом правду; у почуттях – надію, які керуватимуться чеснотами мужності і здержливості, які керують почуттями у небажаній ситуації, стримують нахили злих почуттів; утвердженням стану, за якого розум, віра та совість управлятимуть всіма порухами волі. Християнське виховання базується на житті людини: у вірі, яка все прощає і зносить; у надії, яка ніколи не розчаровує, та в любові, яка взамін нічого не вимагає. Святий Августин справедливо повчав: «У другорядному – свобода, в головному – єдність, а у всьому – любов» [6, с. 18].

Принципами християнської педагогіки є такі: ненасилля; своєчасність; єдність педагогічних впливів; принцип особистості; антропологічний принцип (повага людської гідності); невпинне піклування; відповідальність; любов; покора; інтеріоризація (увнутрішнення); містагогія (променевий процес

виховання). Ключовим принципом християнської педагогіки є христоцентризм, бо все навчання і виховання здійснюється у Христі, який істинним ідеалом для наслідування. «Все бо від Нього, через Нього і для Нього» (Рим. 11.36).

Гідність людини, яка формується внаслідок такого виховання, – це розуміння того, що вона створена на образ і подобу Божу, здатна пізнавати, любити Свого Творця, служити Йому через пізнання інших людей, любов до них і служіння їм. Підставою гідності людини, що носить незатертий образ Божий, є відкритість до спілкування з Богом і зі своїми ближніми та готовність до самотрансценденції. Оскільки людська особа здатна панувати над собою, самостійно ініціювати та здійснювати свої вчинки, то це є основою як її гідності, так і відповідальності.

Християнське виховання є альтернативою до соціуму, який оточує нашу молодь. Інформація, яку отримує молодь від мас-медіа, телебачення, сучасної літератури, штовхає її до насильницьких, агресивних методів розв'язання своїх проблем. Наркотики, алкоголь, розпуста є втечею від дійсності. Тому християнське виховання може стати для них шляхом до реальної дійсності, дотримуючись Божих законів.

Відомий вислів повчає: «Помилки лікарів не виправляють – їх закопують у землю, а помилки педагогів носять упродовж цілого життя у собі», а філософська засада щодо виховання звучить так: «Ніхто не може дати того, що сам не має» [6, с. 5]. Тому духовність покладена в основу реформування освіти за державною національною програмою «Освіта» (Україна – XXI ст.). Духовність повинна відродити шляхетність, допомогти кожній людині стати людиною, а нації – нацією. За останні 33 роки в українських загальноосвітніх закладах опрацьована цілісна система вивчення проблем християнської етики, яка добре себе зарекомендувала і здобула підтримку традиційних православних, католицьких і протестантських Церков. Проте за останні п'ять років неодноразово знаходилися сили, які намагаються її викладання або всіляко

обмежити, або взагалі вилучити, посилаючись на те, що нібито християнська етика порушує права дітей, а школа відділена від Церкви.

Осторонь такої важливої справи не може залишатися загальноосвітня та вища школа, які повинні забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом християнської моралі та національної духовності, який би допомагав формувати свідомих українців, для яких первинними є Бог і Україна, спонукав би студентів у співпраці з Богом вирости корисними своєму народові.

У результаті проведених досліджень сформульовані мета, концепція християнського виховання, основні принципи духовно-морального формування молоді. Запропоновані духовні цінності християнського виховання допоможуть учителям та викладачам враховувати їх у навчально-виховних закладах, усвідомлювати вимоги духовного, морального і національно-патріотичного виховання та власної відповідальності у передаванні їх молоді.

Сподіваємося, що християнське виховання допоможе нашій молоді дотримуватися морально доброї поведінки в щоденному житті та бути вірною Богові, Україні, народові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вачевський Мирон. Християнська педагогіка у вихованні учнівської молоді. Слово, № 3 (43), 2010, с.23-26.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 191 с.
3. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич, 2006. 167 с.
4. Дзерович Ю. Педагогіка. Львів: накладом Львівської Богословської Академії, 1937. 240 с.
5. Кислашко О., Сіданіч І. Християнська педагогіка: навч. посіб. К. : Духовна вісь, 2015. 510 с.
6. Огірко О. Християнська педагогіка. Навчальний посібник. ЛІ МАУП. Львів, 2003. 111 с.
7. Огірко О. В. Духовно-моральне виховання молоді в спадщині Андрея Шептицького. Вісник післядипломної освіти. Випуск 12(41). Серія «Педагогічні науки» , К., 2020. С. 198-218.
8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / перекл. о. Івана Хоменка, Львів: «Місіонер». УБТ. «Свічадо», 2007.
9. Стефанюк С. К., Голянчук Р. М. Християнська педагогіка: плекання кращих людських чеснот. Вип. 2 / За заг. ред. С. К. Стефанюк. Х.: Кроссроуд, 2010. 68 с.

10. Християнська етика і педагогіка: статті та уроки. За ред. Жуковського В.М. НУ «Острька академія», Острог, 2001.

УДК 37.064.1:[37.015.31:172.15](043)

Тесля Владислава Миколаївна,
Чернишова Аліна Олександрівна,
здобувачі фахової передвищої освіти Харківського педагогічного фахового коледжу;
Савченко Людмила Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків

СПІВПРАЦЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Три роки тому ми прокинулися в світі, де вже не було вибору. Війна вирвала нас із нормального життя, зруйнувала плани, відібрала близьких, змусила забути, що таке спокій. Російсько-українська війна, реальна загроза зникнення України з політичної карти світу, а стрімкі політичні події спонукали владу й український народ згуртуватися, мобілізуватись, здивувати самих себе і світ, усвідомити свою ідентичність, національну унікальність і самодостатність, історичну окремішність, законне і невід'ємне право бути господарем на власній землі; змусили задіяти найцінніше – людський потенціал, наявні оборонні та інформаційні ресурси й здобувати авторитет на світовій арені, апелюючи до глобальної спільноти [1, с. 5-6].

Саме тепер, в умовах повномасштабної війни, вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню. Бути українцем – значить любити Україну, щодня працювати задля її сьогодення та майбутнього. Національно-патріотичне

виховання в умовах воєнного стану має надзвичайно велике значення для формування свідомих громадян, які готові захищати та розвивати свою країну. Тільки спільними зусиллями ми зможемо забезпечити майбутнє, яке спиратиметься на любові до рідної країни та поваги до її цінностей.

Основним документом щодо патріотичного виховання залишається «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 року». Наказом МОН України від 06.06.2022 №527 затверджено Заходи щодо реалізації Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року.

Ефективність національно-патріотичного виховання, за визначенням Василя Сухомлинського, вимірюється тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ школяра періоду його становлення як людини й громадянина, наскільки глибоко він бачить світ і самого себе очима патріота [2: Т. 3, с. 7].

Важлива роль у формуванні патріотизму належить сім'ї. Батьки є першими вихователями дитини дошкільного віку. Із сім'ї для дитини починається Батьківщина. Національно-патріотичне виховання дітей у родині – складний і суперечливий процес, на який впливають різні чинники: матеріально-економічна забезпеченість, соціальний стан та рівень освіти батьків, місце проживання (місто, село), звичаї і традиції в родині, кількість членів родини, ставлення до дітей тощо.

Метою національно-патріотичного виховання, як складника виховання у родині, є виховання любові до землі, де народилась і виросла людина, до рідного краю, міста (села), вулиці, тобто до батьківщини; гордості за здобутки свого народу, своєї родини, а також гордості за минуле і сьогодення своїх співвітчизників; прагнення захищати інтереси родини та Батьківщини. У певному розумінні родина – це і є Батьківщина. Тому любов до своєї родини, матері, батька, родичів, дотримання духовно-культурних традицій, які вони сформували, – це ніщо інше, як вияв патріотизму, саме того його складника, що

формується у родинних стосунках. У цьому розумінні взаємини у родині є для дитини ідеалом. Тут народжуються патріотичні почуття, виховується повага до батьків і свого родоводу, до родинних традицій, любов до Батьківщини і до рідної землі.

Дехто з батьків вважає, що про Батьківщину говорити з дітьми зайве або ще зарано. Однак цінність сімейних бесід і розмов саме в тому, що відбуваються вони найчастіше у безпосередній і довірливій атмосфері. І тоді розумне і влучне слово батька або матері, дідуся чи бабусі про Батьківщину глибоко входить у свідомість та серце малюків. Способи вирішення виховних завдань у родині дуже різноманітні: це батьківський авторитет, домашній побут, духовний і моральний клімат родини, праця, навчання, звичаї і традиції; суспільна думка, преса, радіо, телебачення, література, заняття спортом, свята тощо.

Батьки формують у своїх дітей шанобливе ставлення державних символів: Гімну, Прапора, Герба України. Доцільно започаткувати сімейну традицію щорічного святкування загальнонаціонального свята – Дня Незалежності України: побувати на святкових заходах, що проводять у рідному місті, за можливості брати в них участь, переглянути запис військового параду чи святкового концерту. Адже всі заходи спрямовані на патріотичне виховання. Традиційний їх перегляд сприятиме формуванню патріотичних почуттів молодого покоління. Бажано, щоб державні свята, події, історичні дати, як і родинні, не залишали байдужим жодного з її членів – від найстаршого до наймолодшого.

Подорожуючи дорогами нашої країни, батьки й діти безпосередньо знайомляться з Батьківщиною, її культурою, минулим і сьогоденням, відвідують меморіальні комплекси, які своєю емоційною силою впливу пробуджують у дітей скорботу про полеглих, любов і повагу до людей, що вибороли для них свободу і незалежність. За правильної позиції батьків такі подорожі можуть відіграти неоціненну роль у патріотичному вихованні дітей.

Бажано прагнути, щоб за допомогою літератури і мистецтва дитина якомога раніше перейнялася долею героїчних постатей. Після ознайомлення із патріотичною літературою, розгляд репродукцій, фільмів, прослуховування музики, пісень, перегляд танців, вистав патріотичної тематики діти не залишаться байдужими. Важливо, щоб у родині усвідомлювали позитивний і негативний впливи літератури, мистецтва, засобів інформації на патріотичне виховання дітей.

Сімейні традиції, звичаї, обряди, свята є водночас важливими засобами зміцнення родинних зв'язків та національно-патріотичної свідомості різних поколінь. Так, родинні традиції є своєрідним засобом захищеності кожного члена родини, позитивного сприймання світу, створення неповторних дитячих спогадів, власного самоствердження у суспільстві.

Саме у родинному середовищі дитина дізнається вперше про народні символи. Народними символами українців є батьківська хата, хліб, вишитий рушник, материнська пісня, верба і калина, сорочка, хрещатий барвінок, писанка і лелека. Всі вони наші давні обереги. Родина плекає любов та повагу до них.

Якщо за сімейним обіднім столом дитині показувати приклад бережного ставлення до хліба, то, безумовно, дитина і в дитячому садку, а потім у школі, в дорослому житті з повагою ставитиметься як до самого хліба, так і до людей, які його виростили, і до землі, на якій він виріс, до свого краю, народу.

Щоб виховати патріотичні почуття у дітей, потрібно ними володіти. Тому значну роль у національно-патріотичному вихованні відіграє рівень патріотичних почуттів батьків. Виховання прикладом передбачає створення взірця для наслідування з метою оптимізації виховного процесу. Діти копіюють усе підряд: і позитивне й негативне. Це зобов'язує батьків бути відповідальними, обережними у своїх діях. Чесність, правдивість, працьовитість, щедрість, скромність, совісність, розсудливість – це позитивні взірці для наслідування. Це забезпечить неперервність традицій від покоління

до покоління. Розповіді й бесіди-спогади про патріотичні справи батьків, розмірковування над минулим своєї Батьківщини є водночас і уроками мужності для дітей, і передачею естафети від покоління до покоління.

Слід розширювати коло спілкування, обмінюватися досвідом із представниками інших сімей та родин, пізнавати духовну спадщину та поширювати свою. Дитина обов'язково має поступово, на практиці реального спілкування знаходити спільне та відмінне між собою та іншими людьми, Спілкування дітей і дорослих із представниками інших країн, національних традицій, релігійних переконань, політичних поглядів, укладів життя та культури розвиває вміння поводитися природно, тактовно та гідно.

Для національно-патріотичного виховання дітей у родині слід використовувати такі форми взаємодії: власні бесіди-спогади; подорожі рідною країною; створювати сімейні літописи; залучати дітей до трудових справ; використовувати твори літератури і мистецтва; брати участь у масових заходах з нагоди національних і державних свят; долучатися до співпраці з ЗДО, суспільними організаціями тощо. Якщо у родині виховують кількох дітей різного віку, то рекомендується обирати форми та методи національно-патріотичного виховання, враховуючи індивідуальні вікові, статеві, психологічні та інші особливості кожної дитини.

Отже, ми живемо в складний час, коли наша країна стикається з безліччю викликів і загроз. Війна – це страшна реальність, що впливає на життя людей, і особливо на життя дітей. Проте, незважаючи на ці складнощі, ми маємо пам'ятати, що ми – українці, наша країна – Україна, і ми повинні дбати про неї. Батьки відіграють важливу роль у процесі національно-патріотичного виховання. Спільні зусилля педагогів, батьків та суспільства загалом є запорукою успіху в формуванні свідомих і відповідальних громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і

підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Рад. шк. Т. 3, 1977. 668 с.; Т. 5, 1977. 670 с.

УДК 378.035.172.15

Сеньовська Надія Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль;
Скуратко Тетяна Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ: МОЖЛИВОСТІ І ПЕРСПЕКТИВИ ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ (ПАСИВНОЇ) ПРАКТИКИ

Навчання на факультеті філології і журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка має практикоорієнтований характер. Саме практика займає вагоме місце у фаховій підготовці майбутніх словесників. Практична підготовка студентів-філологів є обов'язковим компонентом професійної підготовки, про що зазначено в освітньо-професійній програмі «Середня освіта (Українська мова і література)» І (бакалаврського) рівня вищої освіти за предметними спеціальностями 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) [2] та 014.01 Середня освіта (Українська мова і література, англійська мова) [3]. Проходження такої підготовки необхідне для здобуття І (бакалаврського) рівня вищої освіти, оскільки має за мету набуття студентами професійних умінь та навичок.

Зазначимо, що частиною фахової підготовки майбутніх педагогів-словесників є пропедевтична (пасивна) практика. Вона організовується у

процесі вивчення педагогіки і, переважно, є окремим модулем цієї дисципліни (рідше – окремим заліком). Суттю практики є відвідування здобувачами освіти виховних заходів та уроків у школах і їхній аналіз. Така діяльність має свої перспективи з погляду патріотичного виховання здобувачів вищої педагогічної освіти. Адже вони можуть спостерігати за проведенням заходів на патріотичну тематику і, аналізуючи їх, зосереджуватися на відповідних проблемах.

У першому семестрі 2024–2025 навчального року до пропедевтичної практики студентів Тернопільського національного педагогічного університету (факультет філології і журналістики, 2 курс) було залучено команду освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі» [1], котра спеціалізується на проведенні нестандартних заходів на патріотичну тематику для дітей та молоді. Метою зазначеного проєкту є «вести роз'яснювально-інформаційну діяльність серед школярів і студентів стосовно ситуації в країні, пов'язаної з російською агресією (волонтерство, безпека, інформаційна гігієна, соціальна адаптація людей, які постраждали від війни); формувати у свідомості дітей та молоді позитивний образ українського героя-захисника» [4, с. 263–264].

Отже, під час проходження пропедевтичної практики студенти отримали можливість відвідати три заходи у різних локаціях:

1) «Як війна міняє нашу мову» (Тернопільська центральна дитяча бібліотека; 6.11.2024; https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=122191174238195821&id=61555874657142&rdid=9248yFe3SmtGgbjZ) – для учнів 6-В класу Тернопільського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – економічний ліцей № 9 ім. І. Блажкевич (15 студентів);

2) «Хто такі Кіборги?» (Тернопільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 16 імені Володимира Левицького; 11.11.2024; https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=122192025236195821&id=61555874657142&rdid=0ndvNf5rB5DuvfWF) – для учнів 7-А класу вказаної школи (5 студентів);

3) «Заняття з елементами казкотерапії на патріотичну тематику» (Тернопільський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 38 Тернопільської міської ради; 15.11.2024; https://www.facebook.com/share/p/19aLRQYNTf/) – для вихованців середньої та старшої груп цього закладу (7 студентів).

Безумовно, третій захід був би більш доречним на практиці студентів дошкільної освіти. Але команда «Патріотичні й небайдужі» у потрібний проміжок часу (4−15 листопада 2024 року) мала заплановано лише такий перелік, і викладачами було вирішено використати таку можливість.

Студенти отримали завдання не лише відвідати заходи, але й проаналізувати їх за таким планом:

1. Актуальність теми, її відображення у вступному слові педагога та висновках.

2. Мета і ступінь її досягнення.

3. Доречність вибору теми для відповідної вікової категорії.

4. Якість текстового матеріалу заходу, його пізнавально-емоційна цінність.

5. Співвідношення змісту та форми виховного заходу, доцільність застосування методів і засобів, ефективність використаного часу.

6. Емоційно-комунікативна взаємодія, її результативність (якість спілкування, наявність гостей, ступінь залучення глядачів).

7. Результативність (якість підбиття підсумків, запитання і враження учнів).

8. Перспективи вдосконалення виховного заходу.

Таке завдання, на нашу думку, не лише розвиває навички педагогічного аналізу студентів, майбутніх учителів-словесників, але й стимулює їх ще раз зосередитися на осмисленні тих патріотичних тем і проблеми, навколо яких і будується виховний захід.

Після аналізу матеріалів практики можна зробити висновок, що, загалом, студенти схвально відгукувалися про відвідані заходи «Патріотичних й

небайдужих». Майбутні педагоги у своїх звітах відзначили їхню чітку структуру, доречність та актуальність тематики, раціональність розподілу часу, якісну комунікативну взаємодію із глядачами, емоційну залученість дітей (хоч остання, все-таки, залежала і від їхнього індивідуального досвіту, наскільки їхнім родинам «болить» тема). Студенти доволі чітко визначили методи і засоби виховної роботи:

1) «Як війна міняє нашу мову» − розповідь з презентацією, дискусія; кліпи пісень, презентація з лексичними та фразеологічними зразками, мовними новотворами і сучасними мемами;

2) «Хто такі Кіборги?» − розповідь, бесіда-кінопоказ; відео- та фотоматеріали (презентація, кліпи пісень), уривки з документальних фільмів, присвячених Кіборгам;

3) «Заняття з елементами казкотерапії на патріотичну тематику» − розповідь, бесіда, вправляння; скринька з іграшками, аудіозапис казки, серветки для виготовлення квітів.

Найцікавішими у зроблених аналізах були пропозиції вдосконалення відвіданих виховних заходів. Частина з них дуже актуальні й доречні. Але є і такі, що не відповідають формату роботи, адже «Патріотичні й небайдужі» – волонтерська команда, що не завжди має можливість проводити роботу із певним класом систематично (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Структура пропозицій для вдосконалення виховних заходів

Виховний захід	**Актуальні пропозиції для вдосконалення самого заходу**	**Недоречні пропозиції, які не вписуються у формат (треба занадто багато часу, може бути складно для дітей тощо)**	**Пропозиції, які можна використати для підготовки здобувачів освіти до заходу чи після нього**	**Кількість студентів, які надали пропозиції (%)**

«Як війна міняє нашу мову»	Запросити гостей (письменників, військових, лінгвістів, психологів, журналістів та істориків − для кращого розкриття теми).	Додати інтерактивні вправи; збільшити кількість цікавих відеороликів, наприклад, із застосунку ТікТок; організувати конкурси − створення нових слів, пов'язаних з темою, розробка власних мемів або відеороликів на тему мови; квести; вікторина з призами (такі види діяльності заберуть багато часу, потрібен ще один захід як продовження теми).	Додати практичне завдання (самостійний аналіз учнями новин чи дописів у соціальних мережах на предмет нових слів та виразів, що з'явилися через війну; створення власного словника сучасних виразів та слів, пов'язаних з подіями війни; створити онлайн-платформу для продовження дискусії після заходу.	80 %
«Хто такі Кіборги?»	Запросити гостей − ветеранів АТО, волонтерів або родичів кіборгів; використання інтерактивних карт подій;	VR-тури по місцях боїв (можуть зайняти забагато часу адже стандартно маємо тільки 45 хвилин, потрібно	Творчі завдання чи міні-дослідження на тему героїзму сучасних українських захисників;	100 %

	запровадження елементів рефлексії (анонімне анкетування, гра, малювання).	робити окремий захід).	написання учнями листів для військових; організувати тимчасову тематичну виставку фотографій та артефактів, або створити постійно діючу експозицію в школі	
Заняття з елементами казкотерапії на патріотичну тематику	Додати рольову гру (інсценізацію) за мотивами казки; залучити до заходу батьків.	–	Пізніше виділити час на малювання або ліплення (за мотивами казки).	43 % (можливо, пропозицій для вдосконалення заходу так мало, бо це, все-таки, не зовсім їхній профіль).

Таким чином, формат взаємодії «команда освітнього волонтерського проєкту – студенти, майбутні педагоги» виявилась корисною і для «Патріотичних й небайдужих», висловлені цікаві погляди на вдосконалення заходів обов’язково будуть враховані.

Безумовно, відвідування й аналіз виховного заходу на патріотичну тематику під час пропедевтичної (пасивної) практики не є основною формою патріотичного виховання здобувачів вищої педагогічної освіти. Однак, така діяльність стимулює одночасно і логіку, і емоції студентів, примушує їх задуматися над питаннями, важливими для нашого народу й держави й зробити певні практичні висновки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Освітній волонтерський проєкт «Патріотичні й небайдужі». Група у соціальній мережі «Фейсбук». URL: https://www.facebook.com/profile.php?id=61555874657142

2. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Українська мова і література)» І (бакалаврського) рівня вищої освіти за предметною спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. URL: https://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20litsenzuvannia/osvitni_prohramy/bakalavr/fizh/014.01_2023.pdf

3. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Українська мова і література)» І (бакалаврського) рівня вищої освіти за предметною спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література, англійська мова) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. URL: https://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20litsenzuvannia/osvitni_prohramy/bakalavr/fizh/014.01_2023+e.pdf

4. Сеньовська Н., Скуратко Т., Нестайко І. Лекція-презентація як форма патріотичного виховання (на матеріалі роботи освітнього волонтерського проєкту «Патріотичні й небайдужі»). Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 79. Том 2. 304 с. С. 261−272. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/79_2024/part_2/42.pdf

Ступніцька Ірина Василівна,
заступник директора з виховної роботи
Ліцею №1 м. Хоростків Хоростківської
міської ради Тернопільської області

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Національно-патріотичне виховання є фундаментальним компонентом забезпечення національної безпеки України, оскільки формує у громадян почуття відповідальності за долю держави та готовність її захищати. Цей процес поєднує теоретичні засади та практичні підходи, спрямовані на формування свідомих і активних громадян, на виховання у молоді любові до Батьківщини, поваги до національних цінностей та ключових компетентностей, готовності захищати свою країну.

Національно-патріотичне виховання сприяє усвідомленню особистістю своєї належності до українського народу, формує любов до рідної культури, мови та традицій. Це забезпечує єдність нації та зміцнює державність.

Кожна історична епоха формує власні соціальні ідеали, що впливають на розвиток суспільства, визначають нові моделі громадянського життя та породжують актуальні ідейні течії. Усі ці процеси неминуче знаходять своє відображення у змісті діяльності закладів освіти, змінюючи підходи до навчання та виховання підростаючого покоління. Школа, як осередок духовного й інтелектуального розвитку, покликана не лише передавати знання, а й формувати громадянську свідомість, моральні цінності та соціальну відповідальність молоді відповідно до викликів часу.

Пошукам моделей національної школи та визначенню її важливості у формуванні громадянського суспільства активно займалися такі видатні діячі, як Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Костомаров та інші. Ці історичні постаті акцентували увагу на необхідності розвитку рідної мови та національної системи виховання, що стало основою для створення національної школи. Вони ставили за мету не тільки передати знання, а й формувати у молоді глибоке усвідомлення своєї національної приналежності, виховувати повагу до духовних цінностей рідного народу та сприяти розвитку національної свідомості.

Однією із найвпливовіших представників демократичної педагогічної думки на межі XIX – XX століть була Софія Русова. Як організатор народної освіти, педагог-практик та ідеолог розбудови української національної школи, вона активно працювала над тим, щоб українська освіта відповідала потребам нації, сприяла духовному та культурному розвитку молоді, допомагала зберегти національну ідентичність. Її погляди й сьогодні є основою для розвитку системи національної освіти в Україні.

Видатна українська педагогиня наголошувала на важливості виховання у дітей національної самосвідомості та любові до рідної культури. Вона підкреслювала, що освіта повинна базуватися на національних традиціях та мові, що сприятиме зміцненню національної ідентичності.

Попри те школа відіграє важливу роль у підготовці свідомих членів суспільства, формуванні їх національної свідомості та громадянської позиції.

«З перших виявів культурних досягнень народів школа стає не лише головним засобом для поширення народної освіти, а й тим осередком, де зароджується, виховується та найкраще зміцнюється народна свідомість, де кладеться основа державного об'єднання всіх мешканців однієї території й де будується їх національна свідомість» [2, 105]. На думку Софії Русової, той народ, який не має своєї школи, приречений на пригноблене, безславне існування, культурний занепад, потерпає від економічних злиднів. Тому гаслом діяльності кожного свідомого українця вона проголошує: «рідна школа на Вкраїні».

Окреслюючи вади сучасної школи (невідповідність вимогам педагогічної науки, відрив дитини від родини, недосконала освіта), педагог пропагує створення школи з національним духовним складом. «Ідея єдиної національної школи невіддільна від демократизму народів та державного устрою; тільки завдяки їй можна виховати покоління людей та таку націю, яка відповідатиме всім сучасним вимогам, а керівна роль буде належати тим, хто зуміє у найчистішому вигляді здійснити ідею єдиної національної діяльної школи» [2, 107].

«Виховання має дати дітям такі умови життя, такий напрямок розвитку, що сприяв би розумінню добра і зміцнив би волю дитини для виконання лише добрих учинків, корисних для громадянина, такому поводженню, що не перешкоджало б проведенню в життя великих гасел: Братерства і Волі» [1, 17].

Мета виховання, за С. Русовою, – виховати громадянина, підготувати його до активної участі у соціально-політичному, культурному житті, дати широкий, вільний розвиток усім духовним силам дитини та її здібностям, розвинути в неї такі особистісні риси, які дадуть їй змогу стати найкращим громадянином, «виробити з учня вільну людину, готову для служіння над

особовим завданням і реалізації найвищого гуманного ідеалу, що панує на той час у громадянському середовищі» [2, 277].

Національно-патріотичне виховання є важливим елементом системи освіти, який не лише сприяє розвитку особистості здобувачів освіти, а й забезпечує національну безпеку країни, формуючи свідомих громадян з високими моральними та патріотичними якостями.

Практична реалізація цієї складної та важливої стратегії в нашому ліцеї ґрунтується на багатьох аспектах виховної діяльності, спрямованих на підтримку національної ідентичності, патріотизму, поваги до культурної спадщини та рідної мови.

Національно-патріотичне виховання реалізується через різноманітні заходи, які охоплюють усі аспекти виховного процесу, включаючи урочні та позакласні заходи, проєкти, тематичні зустрічі та святкування національних свят.

У рамках уроків історії, літератури, правознавства та інших дисциплін проводяться тематичні лекції та семінари, на яких учні/учениці вивчають важливі етапи розвитку України, роль українського народу в світовій історії, а також питання національної гідності та самосвідомості.

Особливу увагу приділяємо вивченню героїчних сторінок історії нашої країни, таких як боротьба за незалежність, національні революції, подвиги українських героїв та борців за свободу.

Тематичні години, присвячені важливим національним святам, таким як День Незалежності, День Гідності та Свободи, День Захисника України, мають великий виховний потенціал. Вони допомагають здобувачам освіти усвідомити важливість цих подій у формуванні національної свідомості та державної незалежності.

Наприклад, на День Героїв Небесної Сотні, Річницю повномасштабного вторгнення росії в Україну ми проводимо зустрічі з учасниками АТО, захисниками та захисницями нашої громади, запрошуємо волонтерів та родичів

загиблих героїв, щоб учні/учениці на власні очі побачили приклади відваги та самопожертви.

Щорічно в ліцеї проводяться конкурси малюнків, віршів, презентацій, присвячені видатним постатям української історії, національним святам та героям України. Діти активно беруть участь у різних творчих конкурсах, що стимулює їх до глибшого вивчення національної культури, історії та традицій.

Упродовж навчального року ми проводили серію освітніх проєктів, спрямованих на розвиток у здобувачів/здобувачок освіти почуття громадянської відповідальності та патріотизму.

Учнями/ученицями нашого ліцею був ініційований проєкт «Стіна пам'яті». Ця частина проєкту присвячена вшануванню пам'яті наших земляків, які віддали своє життя за Незалежність України. На алеї встановлені меморіальні дошки з іменами загиблих героїв, короткими біографіями та символами їхнього подвигу.

Одинадцятикласники нашого ліцею запропонували створити другу частину проєкту, яка отримала назву «Шлях Нескорених». Цей проєкт має на меті вшанувати і віддати данину поваги живим захисникам, які зараз стоять на передовій, боронячи нашу країну від агресора. Учні, усвідомлюючи важливість підтримки тих, хто віддає свої сили та життя за мир і свободу, вирішили створити символічний простір, який стане нагадуванням про героїзм і незламність духу наших воїнів.

Молодь збирала інформацію, фотографії, розповіді про героїв, а також створювала ілюстрації, щоб візуально передати силу та мужність кожного з них. «Шлях Нескорених» – це не просто пам'ятний проєкт, а й символ вічної вдячності та підтримки, що, як справжній факел, горить у серцях кожного учня/учениці. Він покликаний нагадувати про те, що ми живемо завдяки тим, хто сьогодні захищає наше майбутнє, і водночас мотивувати молодь до патріотичних вчинків і поваги до тих, хто став на захист рідної землі.

Національно-патріотичне виховання є важливим компонентом формування не тільки свідомих громадян, а й активних учасників громадянського суспільства, здатних брати відповідальність за майбутнє своєї країни. Залучення здобувачів освіти до різноманітних освітніх, культурних, історичних і соціальних заходів допомагає не лише зберігати, а й розвивати національну самосвідомість, патріотизм та громадянську відповідальність, що є основою безпеки та стабільності нашої держави в умовах сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко Є. І. Софія Русова – видатний педагог України / Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук // Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. / [за ред. Є. І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І.М. Пінчук]. К. : Либідь, 1997. Кн. 1. С. 7-43.

2. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. / Русова Софія / [за ред. Є. І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. К. : Либідь, 1997. Кн. 2. 320 с. Кн. 2. 1997. 320 с.

Чорна Мар'яна Іванівна,
методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ОСВІТНІ СТРАТЕГІЇ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА/ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Анотація. *У статті досліджено особливості освітніх стратегій викладання навчального предмета «Захист України» в контексті національної безпеки та оборони України. Визначено трансформаційні підходи до формування оборонної свідомості учнівської молоді, що є складовою предмета «Захист України». Окреслено освітні виклики в умовах сучасних безпекових загроз.*

Ключові слова: *освітні стратегії, навчальний предмет «Захист України», оборонна свідомість, сучасні безпекові загрози, національний спротив, методика викладання.*

Сучасні безпекові виклики, зокрема повномасштабна збройна агресія московії проти України, стали потужним каталізатором змін у всіх сферах суспільного життя, зокрема освіти. Система освіти України зазнає суттєвих трансформацій, спрямованих на адаптацію до інформаційних загроз гібридної війни, активних операцій психологічного впливу, що актуалізують зміни підходів до військово (героїко)-патріотичного виховання загалом та оновлення змісту курсу, розробки ефективних освітніх стратегій викладання навчального предмета «Захист України», які б не лише надавали учням теоретичні знання, а й забезпечували їх практичними навичками для виживання, самозахисту й комунікації у кризових ситуаціях [1]. Звідси окреслена проблематика при вивченні інтегрованого курсу відіграє ключову роль у формуванні національної та громадянської ідентичності учнівської молоді, їх готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України [8]. Згідно Закону України «Про основи національного спротиву» здобувачі освіти повинні не лише чітко усвідомлювати національно-патріотичні цінності, а й здатні діяти відповідно до принципів національного спротиву. Це, у свою чергу, передбачає володіння навичками домедичної допомоги, орієнтування на місцевості, реагування на небезпеки, організації оборони та інформаційної протидії [8]. Формування оборонної свідомості як готовності громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних цінностей України є ключовим елементом національного спротиву [12]. Тож, оборонна свідомість є сегментом національної ідентичності, фактором групової консолідації суспільства в установці на боротьбу з агресором.

Метою статті є дослідження та аналіз освітніх стратегій викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» в умовах воєнного стану, спрямованих на формування оборонної свідомості здобувачів освіти.

Предмет «Захист України» набуває стратегічного значення, адже формує в учнівської молоді необхідні компетентності для забезпечення власної безпеки та оборони держави. Відтак, освітній процес у вивченні предмета «Захист України» зазнає суттєвих змін. Зазначимо, що Наказом Міністерства освіти і науки України від 08.08.2024 року № 1116 рекомендована модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів [4], що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти і розроблена відповідно до Державного стандарту профільної середньої освіти (соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь) [5].

Пріоритетами викладання предмета «Захист України» є: формування особистості здобувача та здобувачки освіти через взаєморозуміння, взаємоповагу, співробітництво всіх учасників освітнього процесу; осмислення і утвердження національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості та оборонної свідомості здобувачів та здобувачок освіти, здатних виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовність до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України [5]. З метою реалізації вищезазначеної мети, відповідно до наказу МОН України від 01.07.2024 №940 «Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»» розпочався та продовжує реалізовуватися інноваційний освітній проєкт.

За словами міністра освіти і науки України Оксена Лісового: «Мова не про те, що в такий спосіб Україна починає мілітаризацію учнівства, як це робить росія. Ми не формуємо бездумну масу, яка буде гарматним м'ясом для армії, а формуємо в них оборонну свідомість – захищати свою державу й жити в певній системі цінностей. Ми хочемо дати учням психологічну стійкість і

впевненість. Для того, щоб зберегти нашу країну, ми, власне, і змінюємо курс «Захисту України»»[11]. Тому значна увага відводиться формуванню усвідомленого ставлення учнівства до оборони держави.

Учителі/викладачі предмета «Захист України» повинні виховати патріота України з громадянською позицією та сформованою системою цінностей, готового до національного спротиву, який буде працювати на обороноздатність держави, практичного навченого здобувача освіти, що зуміє забезпечити власну безпеку та безпеку оточуючих. Він повинен правильно діяти при ракетних обстрілах, авіаційних ударах, зарядити та застосувати за необхідності автомат/пістолет, надати домедичну допомогу собі і побратиму, врятуватися і вижити в кризових ситуаціях. Як бачимо, особливу увагу слід приділити психологічній підготовці учнівської молоді, щоб навчити справлятися зі стресом, зберігати психологічну стійкість та діяти раціонально в екстремальних ситуаціях. Відповідно, це має бути досягнуто через впровадження спеціальних тренінгів і занять із психологічної підготовки, які допоможуть здобувачам освіти розвинути навички самоконтролю та взаємодопомоги.

Таким чином, викладання інтегрованого курсу «Захист України» потребує ретельної продуманої підготовки, зорієнтованої на те, щоб дати молодому громадянину усвідомлене розуміння того, для чого потрібно захищати державу, чому вона є важливим інструментом досягнення його особистого успіху та безпеки [10]. Підхід до викладання предмета «Захист України» має відповідати вищезазначеному.

Зміст програми інтегрованого курсу в 11 класі структуровано за шістьма модулями: військові технології та їхній розвиток; стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою; інформаційна війна; домедична допомога в умовах бою; цивільне населення в кризових умовах. Підсумковий модуль в учнів «Плануючи майбутнє: особиста роль в обороні України» [5]. У 10 класі учні вивчають основи національної безпеки та оборони України, знайомляться із принципами управління та планування, вивчають озброєння та військову техніку. Значну

увагу надається практичним навичкам: орієнтуванню на місцевості, основам інженерної фортифікації, стрілецькій підготовці, домедичній допомозі в умовах бою [5]. Кожен модуль передбачає засвоєння і відпрацювання конкретних навичок із керування дронами, інформаційної безпеки, навігації, розвідки на основі відкритих джерел (OSINT), стресо- та психологічної стійкості. Навчання з домедичної допомоги має здійснюватися за принципом «від простого до складного», з використанням симуляторів тактичної медицини (робота з манекенами), інтерактивних відеоуроків та практичних тренінгів.

Відтак у безпековій сфері зміщуються акценти з національної безпеки як безпеки тільки держави на національну безпеку як безпеку людини, суспільства і держави. Про ці аспекти ще в червні 1999 року стверджував генеральний секретар ООН Кофі Аннан, надаючи інтерв'ю газеті «Ле Монд»: «Людина повинна бути в центрі всього. Навіть концепт суверенітету був розроблений для того, щоб захистити індивідума, який є сенсом існування держави, а не навпаки»[13].

Інноваційні підходи до навчання оновленого предмета: компетентнісний підхід, практико-орієнтоване навчання, інтеграція предмета в загальну систему освіти; створення освітніх просторів (осередків); сучасне обладнання – комп'ютерні симуляторами, управління дронами, інтерактивними лазерними стрілецькими тренажерами та інструментами для опанування правил домедичної допомоги; відсутність гендерного поділу; підготовка (підвищення кваліфікації) вчителів/викладачів, які забезпечують вивчення навчального предмета «Захист України в осередках; проходження навчання супервізорів курсу. Для закріплення відпрацювання практичних умінь та навичок передбачено проведення навчально-польових зборів або тренінгових занять тощо [11].

Досягнення вищезазначених цілей вимагає застосування сучасних наукових підходів: системного, аксіологічного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентнісного. Через ланцюжок «людина – народ – нація –

держава» відкривається можливість реалізації перспективної й демократичної моделі військово-патріотичного виховання, забезпечення орієнтованості на престиж захисника України, військовослужбовця. Діяльнісний підхід сприяє формуванню освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної готовності молоді до військової служби та захисту України; залучення до активної національно-патріотичної діяльності [2].

Отже, для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано в освітніх просторах (осередках) з вивчення предмета «Захист України». З метою формування в учнів первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості в закладах освіти Тернопільської області створено 38 осередків викладання навчального предмета «Захист України»: у 34 закладах загальної середньої освіти та 4 закладах професійної (професійно-технічної) освіти [9]. В осередках охоплено навчанням 10369 здобувачів освіти 10-11 класів. Забезпечують викладання предмета «Захист України» 109 педагогічних працівників, з них 19 осіб, які мають статус ветерана, 3 особи з числа ВПО. У 2024 році в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти здійснювалася підготовка (підвищення кваліфікації) учителів/викладачів предмета «Захист України», якою охоплено 91 педагогічного працівника області.

Педагоги мають стати освітніми менеджерами навчального предмета «Захист України», проходити підвищення кваліфікації через участь у семінарах, тренінгах та обмін досвідом з учасниками бойових дій, тренерами, колегами з інших областей, що дозволить впроваджувати новітні методи викладання та підвищувати якість освітнього процесу. А тому необхідно активно залучати до співпраці спеціалістів з військових технологій та домедичної підготовки, ветеранів війни.

Отже, в сучасних безпекових загрозах і викликах національної оборони України [3, с. 94] головним залишається забезпечення максимально безпечного

освітнього середовища, адже оборонна свідомість, як і будь-який інший феномен, може й надалі зазнавати деструктивного зовнішнього впливу, особливо у перспективі технологічних змін, нових можливостей штучного інтелекту, посилення міжнародної конфронтації тощо.

Таким чином, освітні стратегії навчального предмета «Захист України» є необхідною умовою підготовки учнівської молоді до протидії сучасним безпековим загрозам[6].

Перспективи подальших досліджень – розробка методичних рекомендацій для педагогів, впровадження адаптованих освітніх стандартів та посилення співпраці між освітніми просторами (осередками).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бородай Е., Кононец Н., Гуз К., Костевський О. Дидактична модель розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час. *Проєктування безпечного середовища інноваційний підхід*: колективна монографія. Полтава. 2023. 374 с. URL : http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22808/3/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0.pdf
2. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC%D0%B8.pdf
3. Константинов В. В Військово-патріотичне виховання молоді як необхідна умова національної безпеки держави. Національна безпека: загрози та виклики : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 квітня-12 травня 2024 року. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. 256 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/22907/1/%D0%90dvanced_training_UzhNU.pdf
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2024 року № 1116 Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». URL : https://mon.gov.ua/npa/pro-nadannia-hryfa-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy *Модельна навчальна програма* «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти і розроблена відповідно до Державного стандарт профільної середньої освіти (соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/sites/1/news/2024/08/13/MNP-Zakhyst.Ukrayiny- Intehrovany.kurs-2024.pdf
5. Моца А. А. Новітні методи викладання предмета «Захист України» в умовах воєнного стану. 889 с. DOI : https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6(24)-885-899
6. «Оновлений «Захист України» формуватиме в дітей оборонну свідомість» – усе, що треба знати про зміни у викладанні курсу та підготовку вчителів

https://nus.org.ua/2024/06/12/onovlenyj-zahyst-ukrayiny-formuvatyme-v-ditej-oboronnu-svidomist-use-shho-treba-znaty-pro-zminy-u-vykladanni-kursu-ta-pidgotovku-vchyteliv/

7. Про основи національного спротиву: Закон України № 1702-IX від 1 січня 2022 року (ред. 20.06.2024). URL : (дата звернення: 03.03.2025).

8. Розпорядження начальника військової адміністрації від 27 липня 2024 р. № 416/01.02-01 Про затвердження переліку осередків викладання навчального предмета «Захист України» в закладах освіти Тернопільської області. URL : https://oda.te.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-pereliku-oseredkiv-vykladannia-navchalnoho-predmeta-zakhyst-ukrainy-v-zakladakh-osvity-ternopilskoi-oblasti (дата звернення: 04.03.2025).

9. Стахов М. Сучасні підходи до викладання навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України» в умовах воєнного стану. URL: https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2024/10/11.-%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2.pdf (дата звернення: 03.03.2025).

10. У школах вивчатимуть озброєння та військову техніку – МОН оновило програму предмета «Захист України». URL : https://suspilne.media/796403-u-skolah-vivcatimut-ozbroenna-ta-vijskovu-tehniku-mon-onovilo-programu-predmeta-zahist-ukraini/ (дата звернення: 19.03.2025).

11. Формування оборонної свідомості – фундамент для стійкості держави. URL : https://mms.gov.ua/news/formuvannia-oboronnoi-svidomosti-fundament-dlia-stiikosti-derzhavy (дата звернення: 20.02.2025).

12. Чупрій Л. Формування концепту «людської безпеки» в умовах сучасних глобальних викликів. URL : https://social-science.uu.edu.ua/article/911 (дата звернення: 02.03. 2025).

13. Що вивчатимуть на оновленому «Захисті України»: розроблено проєкт модельної навчальної програми. URL: https://mon.gov.ua/news/shcho-vyvchatymut-na-onovlenomu-zakhysti-ukrainy-rozrobleno-proiekt-modelnoi-navchalnoi-prohramy (дата звернення: 02.03.2025).

376:316.624.3:364.636

Абрамович Тетяна Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, доцент кафедри психології та інклюзивної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Рівне

ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ: СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Причиною появи булінгу (цькування) в закладі освіти часто є низький рівень емоційного інтелекту деяких здобувачів освіти, відсутність навичок правильної комунікації та співпраці, толерантного ставлення та прийняття інакшості.

Діти з особливими освітніми потребами потребують додаткової підтримки, що обумовлена їх фізичними, інтелектуальними, соціальними, емоційними, мовленнєвими та поведінковими особливостями.

Для профілактики булінгу (цькування) в інклюзивних класах насамперед необхідно працювати з батьками дітей із особливими освітніми потребами. З батьками інших дітей класу також варто обговорювати питання ставлення до дітей з особливостями в розвитку та акцентувати увагу на тому, що не потрібно вдаватися у ставленні до гіперопіки або надмірного співчуття. Необхідно формувати атмосферу рівності та зруйнувати стереотипи й упередження, розвивати емпатійність у ставленні до інших.

Працюючи з учнями інклюзивного класу не варто акцентувати увагу на тому, що поруч є діти з особливостями розвитку, а розвивати толерантність у міжособистісних стосунках. Робота має концентруватись навколо питань, аналогічних із профілактичною роботою у звичайному колективі. Адже дослідження в сфері психології встановили та підтверджують, що всі діти мають однакові потреби в процесі дорослішання та розвитку: потреби в турботі

та безпеці, визнанні, надихаючому та мотивуючому відношенні, впевненості в собі, відповідальності тощо. Лише вчитель/вчителька має розуміти особливість цієї групи (класу) та спостерігати. Повноцінне тривале педагогічне спостереження допомагає зібрати необхідну інформацію про дітей з особливими освітніми потребами для підбору оптимальних методів взаємодії.

У роботі вчителю/вчительці варто акцентувати увагу на розумінні суті і принципів інклюзивної освіти:

- цінність людини не залежить від її здібностей, досягнень, особливостей;
- кожна людина має право бути почутою;
- різноманітність слугує стимулом до самовдосконалення;
- кожен потребує підтримки в освітньому процесі.

При правильній взаємодії в інклюзивних класах формується толерантне ставлення.

Звичайно, вчителю також потрібно пам’ятати про самоконтроль. Аби навчити учнів толерантному та недискримінаційному ставленню до інших, потрібно і самому ефективно керувати своїми реакціями. Задача вчителя/вчительки – рівноцінно допомагати кожному в класі, не відокремлювати і не надавати переваги жодному з учнів/учениць, викладати на принципах рівності і нейтральності.

Працюючи з дітьми з особливими освітніми потребами, головне пам’ятати, що це просто дитина і ставитись до неї з такою ж повагою та визнанням, як і до інших. Люди часто відчувають дискомфорт поряд із кимось, хто на них не схожий та не знають, як поводити себе – для них легше уникнути взаємодії з тим, хто лякає своєю незрозумілістю, незвичністю, і не докладати зусиль, щоб змінити свою поведінку.

Існує **трирівнева модель ризиків:**

- ***На рівні класу:*** власне цькування; цькування з боку вчителів; бійки; злодійство; хуліганство; підвищений інтерес до сексу і вживання психоактивних речовин.
- ***На рівні школи:*** суб'єктивне відчуття небезпеки; відчуженість між учнями; бездоглядність; стигматизація класу.
- ***На рівні сім'ї:*** бездоглядність; насилля, залежність від психоактивних речовин у батьків.

Що ж робити викладачу/викладачці в інклюзивній групі (класі) аби своїм прикладом сформувати толерантне ставлення серед дітей та попередити появу булінгу (цькування)? Насамперед, при спілкуванні з дітьми необхідно звертатися безпосередньо до дитини, підтримувати контакт очима, називати по імені.

Якщо вчитель вміє підкреслити позитиви й таланти кожної дитини, створює атмосферу психологічного комфорту, забезпечує умови для самореалізації школяра, створює умови для взаємодії дітей на основі співрадості, співпереживання, то в таких класах учні більш орієнтовані на оцінювання однокласника не стільки за успішністю, скільки за особистими якостями, ступенем розвитку морально-етичних якостей дитини. У цих колективах спостерігається вища толерантність до однокласників, діти активніші в спілкуванні [4].

Дуже важливий чинник – системне навчання вчителів і всього персоналу школи щодо розвитку емоційного інтелекту, побудові моделей партнерства з учнями, зокрема, медіації конфліктних ситуацій.

Має відбутися зміна шкільного середовища. Педагогічні дії можуть провокувати або нейтралізувати прояви агресивності дітей і дорослих. Закономірно, що переважання у спілкуванні дорослого з дитиною чи підлітком психологічного насилля провокує прояви жорстокості й агресивності з боку дітей.

Так, якщо класний керівник висуває до своїх учнів необґрунтовані, непослідовні вимоги, ображає і пригнічує їх, то в такому класі агресивність і ворожість набагато вищі, ніж у класах, де педагог ставиться до учнів шанобливо і доброзичливо. Чим жорсткіша і негнучкіша система контролю і обмеження свободи школярів, тим частіше вони проявляють агресивність до слабших, а часом і до педагогів.

Поведінка вчителя/вчительки має демонструвати учням/ученицям як саме гідно спілкуватися з дітьми з особливими освітніми потребами. Якщо викадач/викладачка спокійно та систематично дотримується такої поведінки, то (клас) починає її наслідувати. Ще з молодшого віку вчитель/вчителька є прикладом, на який рівняються учні/учениці, тож він має вміти відслідковувати ті упередження та стереотипи, за наявності, пропрацьовувати негативні поведінкові явища, щоб діти відчували своє інтелектуальне зростання:

• забезпечується можливість індивідуального сприйняття навчальної інформації;

• реалізовується спільна діяльність у режимі рівноправного спілкування;

• формуються навички діалогового спілкування, самостійного мислення і поведінки. Методи інтерактивного навчання широко використовуються в профілактичній та просвітницькій роботі.

Отже, будь-яке толерантне суспільство та середовище в закладі освіти формується за допомогою розвитку дружелюбної, відкритої спільноти, яка вміє щиро та неосуджуюче спілкуватись, проявляти емоції, співпереживати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аносова А. В., Пєтушкова Л. А., Пєтушкова О. Д. Сьогодні заради майбутнього. Школа у воєнний і післявоєнний час: посібник для керівників та педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти. Київ: Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2022. 148 с.

2. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Сащенко Л. В. Основи здоров’я. 2 клас: Посібник для вчителя. Київ: Видавництво «Алатон», 2013. 124 с.

3. Середовище, що належить дітям: порадник для педагогів закладів дошкільної освіти, за заг. ред. В. В. Засенка. Київ: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2019. 68 с.

4. Цурка О. Психотерапевт Анжела Борщевська: «Інклюзивна освіта може бути профілактикою булінгу». 20.01.2019. URL: https://nus.org.ua/2019/01/20/psyhoterapevt-anzhela-borshhevska-inklyuzyvna-osvita-mozhe-buty-profilaktykoyu-bulingu/

УДК 378.147.111

Аржанухіна Світлана Василівна,
викладач-методист кафедри фортепіано Харківської гуманітарно-педагогічної академії, м. Харків;
Агафонова Дар'я Вадимівна,
здобувачка освіти IV курсу факультету фізичного виховання та мистецтв Харківської гуманітарно-педагогічної академії, м. Харків

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з входженням України до Європейського освітнього простору, запровадження принципів Болонського процесу, освіта стає невід'ємною складовою навчання впродовж усього життя, що змінює пріоритети вищої освіти. За останні кілька років вся система освіти в Україні кардинально змінилася. Якщо раніше головним було засвоєння знань, умінь, навичок здобувачами, то зараз пріоритетним стає професійна компетентність, ерудиція, індивідуальна творчість, самостійний пошук знань і потреба в їх удосконаленні, висока культура особистості, мобільність і конкурентоспроможність, адаптація до дистанційного навчання та можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

При цьому змінюється й організація самостійної роботи студентів, що спрямована на розвиток їх внутрішньої потреби до самонавчання, самореалізації.

Самостійна робота є важливою складовою у підготовці кваліфікованого фахівця, конкурентноспроможного на ринку праці, здатного до компетентністної професійної діяльності на рівні світових стандартів.

Категорія самостійності завжди була об'єктом уваги з боку дидактики і психології. Так, визначенню поняття самостійної роботи присвячені публікації

А. Алексюка, В. Буряка, В. Єсипова, В. Козакова, П. Підкасистого та ряду інших вчених.

На думку вчених, самостійна робота здобувачів освіти сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю в навчанні та професійній діяльності.

У зв'язку з цим метою статті є розкриття психолого-педагогічних аспектів організації самостійної роботи у ЗВО в умовах воєнного стану, у якому перебуває зараз країна, а також визначення ролі та місця даного виду роботи у підготовці майбутнього фахівця.

Війна призвела до виникнення питань доступності та безпеки освіти. Умови воєнного стану потребують серйозного планування освітнього процесу та забезпечення належних умов навчання в умовах війни. В умовах сьогодення існує зміна співвідношення між аудиторною та самостійною роботою. Відбулося значне скорочення аудиторних занять. Перш за все, це пов'язано з бюджетом навчального часу здобувачів освіти денної форми навчання на самостійну роботу.

Однак, за свідченням І. Шимко, зменшення аудиторних занять далеко не завжди супроводжується якісним наповненням змісту самостійної роботи та контролю її результатів, на що вказує несформованість психологічної готовності у студентів до самостійної роботи, незнання ними загальних правил її самоорганізації, невміння організовувати передбачувані нею дії [4, с. 34].

Тому, завдання викладача ЗВО під час проведення таких занять – скерувати студента у необхідному напрямку, допомогти організувати процес самостійного оволодіння знаннями, а не лише перевірка й оцінювання матеріалу, який вивчався.

Зокрема М. Солдатенко у своєму дослідженні розкриває один з недоліків традиційної системи навчання, а саме – проблему «пред'явлення однакових

вимог до студентів, орієнтування на середній рівень навчання». При такій організації самостійної роботи не враховуються здібності та рівень професійної орієнтації здобувачів освіти [3, с. 4].

Це, в свою чергу, позбавляє талановитих студентів (які знаходяться на високому рівні самостійної навчальної роботи) можливості розкрити свій індивідуальний потенціал, і, водночас, не дає змогу повноцінно розвиватися здобувачам, що знаходяться на нижчому рівні.

Слід зазначити, що з розвитком самостійної навчальної діяльності у здобувачів (з низького рівня до високого) діяльність викладача і студента змінюється. А саме, зменшується доля участі викладача у спільній діяльності зі студентом. Від організуючої, плануючої та контролюючої вона стає більш рекомендуючою й орієнтуючою. Здобувач освіти стає більш активним, тепер він виступає не об’єктом, а суб’єктом діяльності. А це, в свою чергу, сприяє підвищенню рівня розвитку самостійної роботи студентів у процесі пізнання нового, робить цей процес самокерованим, що дозволяє студентові займатися самонавчанням і в подальшому житті.

Слід також враховувати вікові та індивідуальні психологічні особливості здобувачів, що виявляються у підвищенні рівня цілеспрямованості, рішучості й наполегливості, самостійності й ініціативності, зміні у мотиваційній сфері, зокрема в потребах та інтересах, посиленні свідомих мотивів поведінки, потребі самоактуалізації, самореалізації, самовдосконаленні, активізації самопізнання та подальшому формуванні самооцінки. Також, під час воєнного стану слід враховувати особливості адаптації студентів, їх місце проживання, отримання психологічних чи фізичних травм тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що першочерговим в організації самостійної роботи має бути спрямованість її на розвиток внутрішньої навчально-пізнавальної мотивації студента, що є рушійною силою його поведінки.

У дослідженнях зарубіжних психологів виявлено, що зовнішня мотивація у здобувачів зникає зі зникненням зовнішнього підкріплення. Вона знижує креативність, спонтанність, пов'язана з негативними емоціями, покращує виконання діяльності за певним алгоритмом її реалізації, проте знижує якість і обсяг розв'язання евристичних задач. До того ж студенти віддають перевагу вибору простих завдань або лише тих, за які можуть отримати винагороду.

Внутрішня мотивація пов'язана з більш високим рівнем когнітивної гнучкості, креативності, зростання самоповаги, переважанням позитивних емоцій, інтересу, задоволення від роботи. У навчальній діяльності внутрішня мотивація корелює з кращим запам'ятовуванням матеріалу, високим рівнем засвоєння, надання переваги розв'язанню оптимально важких завдань [1].

Таким чином, активна самостійна робота студента можлива лише тільки за наявності внутрішньої стійкої мотивації. Недарма Р. Акофф, американський філософ, педагог і теоретик менеджменту зазначає, що «якщо людину примушувати вивчати те, чого вона не бажає знати, навчання втрачає внутрішні цінності і значною мірою втрачає ефективність».

Ми вважаємо, що для формування високого рівня мотивації у здобувачів потрібно, щоб викладач цілеспрямовано акцентував їхню увагу на значущості самостійної роботи для опанування всієї системи знань з певної дисципліни й наявності зв'язку виконання ними тієї чи іншої діяльності з майбутньою практичною діяльністю.

Крім того, необхідно виділяти достатню кількість часу на самостійну роботу як складову освітнього процесу. Також для розвитку мотивації важливим є чітка постановка мети, тобто результату, який здобувач передбачає отримати у кінці своєї діяльності. Адже результативна складова мотивації пов'язана з окресленням далеких перспективних цілей і з прийняттям людиною цілей і завдань у самій діяльності.

Ми вважаємо, що коли здобувач чітко усвідомлює, що систематичні самостійні заняття з кожної окремої дисципліни забезпечують йому більш

швидке і плідне досягнення проміжних цілей навчання, які, у свою чергу, підпорядковані остаточній меті, результат його самостійної роботи буде вищим і якіснішим.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що для організації самостійної роботи здобувачів згідно з сучасними вимогами необхідно створити такі організаційно-педагогічні умови, як: розвиток у студентів внутрішньої мотивації до самостійної роботи; правильна постановка мети самостійної роботи; проведення рефлексивного контролю за самостійною роботою студентів, що спрямований на самоконтроль, самооцінку та самокорекцію навчальної діяльності; врахування рівня пізнавальної активності під час визначення завдань для самостійної роботи; врахування індивідуальних особливостей кожного студента, психологічного стану під час війни; розробка необхідного методичного матеріалу з організації самостійної роботи здобувачів з певного предмету, особливо якщо навчання дистанційне; створення комфортного освітнього середовища для виконання самостійної роботи.

Важливо поєднувати традиційні та інноваційні підходи до організації самостійної роботи студентів ЗВО, а також створити інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище. Одним із перспективних напрямів є розв’язання проблеми формування мотивації здобувачів до самостійної роботи з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій під час воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : Підручник. 2-е вид. /Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. К.: Каравела, 2008. 352 с.

2. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : [навч. посібник] Київ : ТОВ «Інтерпроф», 2015. 270 с.

3. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу. *Рідна школа*, 2005. № 1. С. 3–5.

4. Шимко І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі. *Рідна школа,* 2007. № 5. С. 34–35.

УДК 37.014

Барліт Оксана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики виховання Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Запоріжжя

БУЛІНГ І МОБІНГ: ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ БЕЗПЕЧНОЇ ОСВІТИ

Створення безпечного освітнього середовища є одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної освіти. В умовах війни, яка впливає на всі сфери суспільного життя, особливо загострюються питання психологічного добробуту учасників освітнього процесу. Освіта має забезпечувати не лише отримання знань, а й формування безпечного простору, де кожен учень і педагог почувається захищеним та повноцінним членом спільноти.

Проте, проблема насильства в освітньому середовищі залишається актуальною. Зокрема, булінг серед учнів та мобінг у педагогічному колективі є серйозними викликами, які впливають на освітній процес та психологічний комфорт його учасників.

Враховуючи результати досліджень, які свідчать про вплив мобінгу в педагогічному колективі на рівень булінгу серед учнів, важливо глибше проаналізувати чинники, що сприяють цьому явищу, та визначити ефективні стратегії його подолання. Створення безпечного освітнього середовища потребує комплексного підходу, який включає покращення психологічного клімату в педагогічному колективі, підтримку вчителів, впровадження профілактичних заходів і формування культури взаємоповаги серед усіх учасників освітнього процесу.

Булінг характеризується агресивною поведінкою в дитячому колективі, спрямованою на психологічне чи фізичне приниження інших дітей. Водночас мобінг проявляється у вигляді систематичного цькування працівників у

трудовому колективі, що може мати серйозні наслідки для професійного та особистісного розвитку.

Законодавство України розрізняє ці два явища.

Булінг (цькування) – це психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, тобто будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, яке систематично вчиняється особою стосовно дитини, з якою вони є учасниками одного колективу, або дитиною стосовно іншого учасника одного колективу та яке порушує права, свободи, законні інтереси потерпілої особи та/або перешкоджає виконанню нею визначених законодавством обов'язків [1].

Мобінг (цькування) – систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність. [2].

Відповідно до нормативних актів, булінг визначається як тривала агресивна поведінка в дитячому колективі, тоді як мобінг – психологічний тиск у робочому середовищі. Таким чином, розв'язання цих проблем потребує диференційованого підходу, який враховує особливості кожного контексту.

Аналіз моніторингового дослідження Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу», свідчить про зв'язок між мобінгом серед педагогів та булінгом серед учнів. Негативний психологічний клімат у педагогічному колективі може стати каталізатором конфліктів серед учнів, які наслідують

моделі поведінки дорослих. Дослідження показують, що в школах, де вчителі стикаються з мобінгом, рівень булінгу серед учнів значно вищий [3].

Опитування педагогів продемонструвало, що близько 35% учителів стикалися з мобінгом на робочому місці. Серед основних форм цькування називають створення напруженої атмосфери та ізоляцію працівника. Водночас учні, які стали свідками конфліктів між учителями, частіше сприймають агресію як норму поведінки та застосовують її в спілкуванні з однолітками.

Окрім особистісних та сімейних чинників, середовищний фактор відіграє ключову роль у формуванні культури ненасильницької взаємодії, особливо в періоди суспільних потрясінь, коли загальний рівень стресу зростає. Зокрема, стресові умови роботи педагогів, перевантаження, відсутність належної підтримки адміністрації можуть сприяти негативним взаємодіям між колегами, що надалі впливає на дітей.

Військова агресія та соціальна напруга створюють додаткові ризики для появи насильства в освітньому просторі. Діти, які стали свідками або жертвами воєнних подій, можуть демонструвати підвищену агресію, емоційну нестабільність або ж ставати жертвами булінгу, що підкреслює необхідність цілеспрямованої психологічної підтримки. Важливим аспектом є уникнення стигматизації таких учнів та впровадження програм психологічної підтримки.

Запровадження заходів щодо покращення соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі є важливим етапом у створенні безпечного середовища для учнів.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що мобінг у педагогічному колективі та булінг у дитячому, впливають на загальний рівень психологічного клімату в закладі освіти та потребують системного підходу до їх подолання. Для ефективного розв’язання проблеми необхідний комплексний підхід, що включає зниження рівня конфліктності в педагогічному та учнівському середовищі, формування культури взаємоповаги, підвищення

рівня загальної культури та правової обізнаності, впровадження превентивних заходів і забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про охорону дитинства: Закон України від 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення : 01.02.2025).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії порушенню прав у сфері праці : Закон України від 16.11.2022 № 2759-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-IX#Text / (дата звернення : 01.02.2025).

3. Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2023/2024 навчальному році: метод. рекомендації: у 3-х ч. / відп. ред., О. Варецька, упор. Л. Стрілець ; ДОН ЗОДА, КЗ «ЗОІППО» ЗОР. Ч. І. Науково-методичне забезпечення діяльності закладів освіти. Електронний аналог друкованого видання (електронна книга). Запоріжжя : СТАТУС, 2023. 128 с. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.: іл., табл

УДК: 37.015.3:351.74

Бахмат Володимир Григорович,
курсант навчально-наукового інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, рядовий поліції;
Науковий керівник:
Іванцов Володимир Олександрович,
начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративної діяльності, майор поліції, м. Харків

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Сучасні освітні процеси, зокрема у закладах вищої освіти (ЗВО) Міністерства внутрішніх справ (МВС) України, потребують створення безпечного середовища для здобувачів освіти. Безпека включає не лише фізичні аспекти, а й психологічні, що безпосередньо впливають на навчання, соціалізацію та професійне становлення майбутніх правоохоронців. Одним із

ключових факторів забезпечення такого середовища є психологічна культура викладачів, яка визначає їхню здатність взаємодіяти зі освітянами, управляти емоційним кліматом групи та запобігати конфліктним ситуаціям.

Психологічна культура викладача відіграє ключову роль у створенні безпечного освітнього середовища, оскільки впливає на емоційний стан здобувачів освіти, їхню мотивацію до навчання та рівень довіри до освітнього процесу. Вона формується завдяки поєднанню особистісних рис, професійної майстерності та здатності до постійного самовдосконалення. Особливо це важливо в умовах закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України, де педагог не лише передає знання, а й сприяє формуванню морально-психологічної стійкості майбутніх правоохоронців.

Однією із базових складових психологічної культури є емоційна компетентність, яка забезпечує здатність викладача керувати власними емоціями та розуміти почуття студентів. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє викладачу знижувати рівень напруги в аудиторії, формувати позитивний мікроклімат та уникати деструктивних емоційних впливів. Здатність до емоційного самоконтролю допомагає створювати атмосферу підтримки та взаємоповаги, що сприяє ефективному навчальному процесу. Комунікативна культура відіграє не менш важливу роль, адже саме через якісне спілкування викладач може вибудовувати довірливі стосунки зі студентами [1]. Ефективна комунікація передбачає вміння вести діалог, активно слухати та враховувати емоційний стан співрозмовника. Важливо, щоб педагог використовував демократичний стиль взаємодії, що базується на повазі до думки здобувачів освіти, відкритості до обговорення проблемних питань і створенні комфортного простору для вираження власних ідей. Завдяки цьому знижується ризик виникнення психологічних бар’єрів, що можуть перешкоджати успішному засвоєнню навчального матеріалу. Конфліктологічна компетентність є ще одним важливим елементом психологічної культури, оскільки конфлікти можуть виникати в будь-якому навчальному середовищі.

Викладач, який володіє навичками конструктивного вирішення конфліктів, здатен своєчасно ідентифікувати потенційні загрози, запобігати ескалації суперечок та знаходити оптимальні шляхи їх вирішення. Використання медіаційних підходів та принципів ненасильницького спілкування сприяє зниженню рівня агресії, що особливо важливо в підготовці майбутніх працівників правоохоронних органів [2]. Рефлексивна складова психологічної культури є невід'ємною частиною професійного розвитку викладача. Постійний аналіз власних педагогічних практик, критичний перегляд підходів до викладання та адаптація до змін у суспільстві дозволяють удосконалювати навчальний процес. Саморефлексія допомагає викладачу визначати сильні та слабкі сторони своєї діяльності, коригувати власні педагогічні стратегії та вдосконалювати методи роботи з різними категоріями студентів. Психологічна культура викладача впливає не лише на навчальний процес, а й на загальну атмосферу в закладі освіти. Вона сприяє зниженню рівня тривожності та стресу серед здобувачів освіти, покращує їхню соціальну адаптацію та формує впевненість у власних силах. Коли студенти відчувають підтримку з боку викладача, вони стають більш вмотивованими до навчання, готовими до саморозвитку та професійного становлення. Умови, в яких вони навчаються, безпосередньо впливають на їхню майбутню поведінку у професійній діяльності, тому створення безпечного середовища є пріоритетним завданням для закладів вищої освіти системи МВС України.

На нашу думку, психологічна культура викладача є комплексним явищем, яке охоплює емоційну компетентність, комунікативну культуру, конфліктологічну компетентність та здатність до педагогічної рефлексії. Вона забезпечує ефективність навчального процесу, створює умови для гармонійного розвитку здобувачів освіти та сприяє формуванню безпечного середовища. Викладачі, які володіють високим рівнем психологічної культури, здатні не лише якісно передавати знання, а й формувати у студентів важливі морально-

етичні орієнтири, що є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх правоохоронців.

Вплив психологічної культури викладача на безпеку освітнього середовища є багатогранним процесом, який охоплює як емоційний стан здобувачів освіти, так і загальну атмосферу навчального закладу. У ЗВО МВС України питання психологічного комфорту та соціальної підтримки є особливо актуальним, оскільки професійна підготовка майбутніх правоохоронців вимагає не лише засвоєння спеціалізованих знань, а й формування високої стресостійкості, відповідальності та вміння працювати у команді [3]. Саме психологічна культура викладача визначає, яким чином буде вибудовуватись навчальна взаємодія, наскільки безпечним та сприятливим стане освітнє середовище для студентів. Одним із ключових аспектів впливу є стиль педагогічної взаємодії, який обирає викладач у процесі навчання. Авторитарний стиль, що ґрунтується на жорсткому контролі, суворій дисципліні та мінімальному емоційному контакті зі студентами, може створювати атмосферу страху та емоційного напруження. Таке середовище не сприяє формуванню довіри, а навпаки, може викликати відчуження, зниження мотивації до навчання та підвищення рівня тривожності [4]. У закладах вищої освіти системи МВС, де важливими є як дисципліна, так і внутрішня мотивація, викладачам слід балансувати між вимогливістю та підтримкою. Натомість демократичний стиль, що базується на діалозі, взаємоповазі та індивідуальному підході до студентів, сприяє розвитку їхньої відповідальності, самостійності та вміння приймати обґрунтовані рішення. Викладач, який демонструє відкритість до спілкування та готовність до співпраці, формує у здобувачів освіти почуття довіри та впевненості у власних силах [5]. Одним із основних механізмів впливу психологічної культури викладача на безпеку освітнього середовища є формування культури довіри. Відкритий діалог між викладачем і студентами дозволяє не лише підвищити ефективність навчального процесу, а й створити атмосферу взаємоповаги, у якій кожен здобувач освіти відчуває себе почутим

та важливим. Це допомагає знизити рівень тривожності, що є особливо значущим у системі підготовки правоохоронців, де емоційна напруженість може негативно позначитися на професійному становленні. Психологічна культура викладача також відіграє вирішальну роль у запобіганні булінгу та дискримінації серед здобувачів освіти. Викладач, який уважно ставиться до міжособистісних взаємин у студентському середовищі, здатний своєчасно виявити прояви агресії, несправедливого ставлення чи соціального відчуження та вжити необхідних заходів для їх корекції. Важливо, щоб педагог не лише реагував на конфліктні ситуації, а й проактивно створював таку атмосферу, в якій неприпустимі прояви ворожості та психологічного тиску [6]. Розвиток психологічної стійкості здобувачів освіти також значною мірою залежить від рівня психологічної культури викладача. Використання методів емоційної підтримки, навчання студентів адаптивним стратегіям подолання стресу та формування у них навичок саморегуляції сприяє підготовці майбутніх працівників правоохоронних органів до виконання професійних обов'язків у складних та потенційно небезпечних умовах. Викладач, який демонструє впевненість, витримку та стресостійкість, стає для студентів прикладом емоційної зрілості та ефективної поведінки в критичних ситуаціях. Важливим фактором впливу на безпечне освітнє середовище є здатність викладача мотивувати здобувачів освіти до навчання та професійного самовдосконалення. Мотивація формується не лише через цікавість до навчального матеріалу, а й завдяки створенню умов, у яких студент відчуває власну значущість, має можливість проявити ініціативу та креативність. Викладач, який підтримує активність студентів, заохочує їх до самостійного пошуку знань і визнає їхні успіхи, сприяє формуванню внутрішньої мотивації, що є основою для ефективного професійного розвитку.

Ми вважаємо, що психологічна культура викладача є важливим чинником формування безпечного освітнього середовища, оскільки впливає на рівень довіри між студентами та педагогами, допомагає запобігати конфліктним

ситуаціям, розвиває психологічну стійкість здобувачів освіти та підвищує їхню мотивацію до навчання. Вона визначає якість міжособистісних взаємодій у навчальному закладі, створюючи умови для гармонійного розвитку та професійного становлення майбутніх правоохоронців. Викладачі, які приділяють увагу розвитку власної психологічної культури, сприяють не лише ефективному навчальному процесу, а й створюють сприятливі умови для формування морально зрілих, емоційно стійких і відповідальних фахівців.

Можемо зробити висновок, що забезпечення безпечного освітнього середовища у ЗВО МВС України є одним із ключових завдань сучасної освітньої політики. Важливим фактором цього процесу є психологічна культура викладачів, яка визначає якість міжособистісної взаємодії, емоційний стан здобувачів освіти та їхню професійну підготовленість. Психологічна культура викладача включає розвинену емоційну компетентність, високий рівень комунікативних навичок, здатність ефективно вирішувати конфлікти та рефлексувати власну професійну діяльність. Саме завдяки цим якостям створюється сприятливий психологічний клімат, який сприяє розвитку довіри, запобігає психологічному насильству та підтримує мотивацію студентів до навчання. Для подальшого вдосконалення системи професійної підготовки у ЗВО МВС України необхідно активно впроваджувати програми підвищення кваліфікації викладачів, що орієнтовані на розвиток їхньої психологічної культури. Це дозволить створити стійке, комфортне та безпечне освітнє середовище, що сприятиме формуванню морально і професійно підготовлених кадрів для правоохоронних органів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко Л. М. Роль емоційного інтелекту викладача у формуванні сприятливого психологічного клімату в освітньому процесі. *Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2022. № 3 (118). С. 87–94. DOI: https://doi.org/10.33270/0122118.87*

2. Дмитренко Ю. П. Формування психологічної стійкості курсантів і студентів у процесі навчання в закладах вищої освіти МВС України. *Проблеми сучасної юридичної науки: зб. наук. пр. Київ: НАВС, 2021. С. 103–110.*

3. Зінченко Д. А., Шевченко І. Ю., Макарова О. П. Психологічні аспекти підготовки фахівців у сфері сектору безпеки і оборони для роботи в умовах війни. *IV Міжнародна*

науково-практична конференція «Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектору безпеки і оборони: виклики сьогодення». Вінниця. НА НГУ. 2024. 246 с.С.246. С. 233–237.

4. Зінченко Д. А. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України, Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134–137.*

5. Зінченко Д. А. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131–134.*

6. Корнєва І. М. Психологічна культура викладача як запорука ефективної педагогічної взаємодії у підготовці майбутніх правоохоронців. *Педагогічна майстерність у системі професійної освіти: матеріали наук.-практ. конф. Львів: ЛДУВС, 2023. С. 128–134.*

УДК 159.9: 378.147

Борець Юлія Василівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ПРОСТОРУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ

Сучасні соціальні, економічні та політичні трансформації висувають нові виклики перед системою вищої освіти, що безпосередньо впливають на психологічний комфорт учасників навчального процесу. Зростання рівня стресу, інформаційне перевантаження, нестабільність суспільних процесів і висока конкуренція у професійній сфері призводять до зниження психологічної стійкості студентів і викладачів. У такому контексті формування психологічно безпечного простору у закладах вищої освіти стає одним із ключових завдань, яке впливає на ефективність освітнього процесу, рівень академічної успішності та загальну якість підготовки фахівців.

Психологічно безпечний простір у закладі вищої освіти – це середовище, яке забезпечує комфортну взаємодію між студентами, викладачами та адміністрацією, сприяє особистісному розвитку, мінімізує прояви психологічного насильства та створює умови для ефективного навчання.

І. О. Бондарчук визначає психологічну безпеку освітнього простору як відсутність психологічного насильства у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб особистості у довірчому спілкуванні, формує референтну значущість середовища та забезпечує психічне здоров'я учасників освітнього процесу [1, с. 12-15].

Формування психологічно безпечного освітнього середовища у закладах вищої освіти залежить від низки факторів, серед яких можна виокремити соціально-психологічні, організаційні та індивідуально-психологічні аспекти.

По-перше, *соціально-психологічні фактори* включають наявність довірливих взаємин у студентському та викладацькому колективах, демократичний стиль управління навчальним процесом, а також активне залучення студентів до ухвалення важливих рішень. Важливу роль відіграє відсутність дискримінації за будь-якими ознаками, забезпечення рівних можливостей для всіх студентів та формування атмосфери взаємоповаги.

По-друге, *організаційні фактори* охоплюють структурованість навчального процесу, якість матеріально-технічного забезпечення, гнучкість навчальних програм та відповідність освітніх вимог до реальних можливостей студентів. Надмірне навантаження, неефективні методи оцінювання або недостатня підтримка з боку адміністрації можуть створювати стресові ситуації, що негативно впливають на психологічний стан студентів.

По-третє, *індивідуально-психологічні фактори* стосуються особистісних особливостей учасників освітнього процесу. Рівень адаптивності, комунікативних навичок, стресостійкості та самооцінки значною мірою визначає, наскільки комфортно студенти почуваються у навчальному середовищі. Саме тому необхідно впроваджувати програми психологічної підтримки, тренінги особистісного розвитку та індивідуальні консультації з психологами, які допомагатимуть студентам справлятися з емоційними труднощами [4, с. 123-125].

Окрему роль у формуванні психологічно безпечного простору відіграє діяльність психологічної служби закладу вищої освіти. Вона має забезпечувати своєчасну діагностику психологічного стану студентів, проводити профілактичну роботу щодо стресових і конфліктних ситуацій, сприяти розвитку емоційного інтелекту та комунікативних навичок. Важливою складовою є підтримка студентів, які стикаються з труднощами адаптації, підвищеним рівнем тривожності або психоемоційним вигоранням [3, с. 129-146].

Також до функцій психологічної служби входить організація просвітницьких заходів щодо профілактики булінгу, насильства та маніпулятивної поведінки у студентському середовищі. Використання інтерактивних методів роботи, таких як тренінги, воркшопи та групові дискусії, сприяє підвищенню рівня психологічної культури студентів та викладачів, що, у свою чергу, позитивно впливає на загальну атмосферу навчального закладу.

Важливим аспектом створення психологічно безпечного простору є попередження конфліктів і булінгу у студентському колективі. Наявність напружених взаємин між студентами або між студентами та викладачами може призводити до хронічного стресу, зниження академічної успішності та навіть до психологічних розладів.

Ефективними заходами профілактики булінгу можуть бути: – створення анонімних каналів для повідомлень про випадки цькування; – впровадження чіткої політики щодо неприпустимості насильницької поведінки; – формування культури толерантності та взаємоповаги у студентському середовищі; – регулярне проведення тренінгів з управління конфліктами.

Фізичні умови навчання також впливають на психологічний стан студентів. Ергономічні навчальні приміщення, комфортні зони відпочинку, доступ до природного освітлення та якісна вентиляція сприяють зниженню рівня тривожності та підвищенню загального рівня задоволеності освітнім процесом. Крім того, створення спеціальних релаксаційних зон у навчальних

закладах може допомагати студентам справлятися зі стресом та підвищувати їхню продуктивність [2, с. 266-278].

Отже, формування психологічно безпечного простору у закладах вищої освіти є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу. Основними аспектами його реалізації є формування довірливих соціальних взаємин, впровадження ефективних методів психологічної підтримки, профілактика конфліктів і булінгу, створення комфортних фізичних умов навчання та забезпечення гнучкої організації освітнього процесу. Важливу роль у цьому процесі відіграє діяльність психологічних служб, що сприяють адаптації студентів до навчального середовища, підвищенню їхньої стресостійкості та формуванню позитивного емоційного фону.

Таким чином, забезпечення психологічної безпеки у закладах вищої освіти є важливим завданням, яке має вирішуватися на рівні адміністрації, викладачів та студентського самоврядування, адже саме комфортне освітнє середовище є запорукою якісної підготовки висококваліфікованих фахівців та гармонійного розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: сутність та умови створення: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти: Київ, 2018. 24 с.

2. Духневич В. М. Створення безпечного освітнього середовища: «Шість кроків до безпеки». *Проблеми політичної психології*. 2022. Том 26. Вип. № 12 (26). С. 266–278.

3. Панок В. Лунченко Н., Сосновенко Н., Панок І. Оцінка рівня насильства у закладі освіти очима учасників: результати емпіричного дослідження. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія».* Київ, 2021. Вип. № 64. С. 129–146.

4. Панченко Т. Л. Психологічна безпека освітнього середовища. *Вісник психологічної служби Київщини*. 2016. Вип. № 9. 228 с.

УДК 159.922

Грива Данієла Лоай,
студентка 2 курсу навчально-наукового інституту управління та безпеки населення Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси;

Науковий керівник:
Гонтаренко Людмила Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси;

ВПЛИВ ТРИВОЖНОГО РОЗЛАДУ НА НАВЧАННЯ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ПІДЛІТКІВ

Тривожні розлади є одними з найпоширеніших психічних захворювань серед підлітків, і їхній вплив на навчання та соціальне життя може бути значним. Вони охоплюють різні стани, такі як генералізований тривожний розлад, соціальна тривога, панічні атаки та інші. Тривожні розлади можуть виникати в будь-якому віці, але підлітковий період є особливо вразливим через фізіологічні та психологічні зміни, які відбуваються в цей час.

Причини такого стану можуть бути різноманітними і включати генетичні, біологічні, психологічні та соціальні фактори. Наприклад, наявність тривожного розладу у батьків може підвищити ризик його розвитку у дітей. Також важливу роль відіграють стресові події, такі як зміна школи, проблеми в сім'ї або булінг.

Тривожний розлад може значно впливати на навчання підлітків. Вони можуть мати труднощі з концентрацією уваги, що ускладнює засвоєння нової інформації. Також тривога може призводити до уникання шкільних занять або навіть до повної відмови від відвідування школи. Це може призвести до зниження академічної успішності та обмеження майбутніх можливостей.

Симптоми тривожного розладу можуть варіюватися, але часто включають: постійне відчуття тривоги або страх, проблеми зі сном, дратівливість, труднощі з концентрацією уваги, фізичні симптоми, такі як головний біль, біль у животі або м'язова напруга.

Соціальна тривога може ускладнювати взаємодію з однолітками, що призводить до ізоляції та самотності. Підлітки з тривожним розладом можуть уникати соціальних ситуацій, таких як вечірки або групові проекти, що

обмежує їхні можливості для розвитку соціальних навичок і формування дружніх стосунків. Постійне відчуття тривоги може призводити до зниження самооцінки. Підлітки можуть відчувати себе невпевненими у своїх силах, що впливає на їхню здатність брати участь у соціальних активностях.

Отже, тривожні розлади мають значний вплив на навчання та соціальне життя підлітків. Важливо вчасно виявляти та лікувати ці розлади, щоб допомогти підліткам справлятися з їхніми проблемами та забезпечити їм можливість повноцінного розвитку. Підтримка з боку сім'ї, школи та медичних працівників є ключовою для успішного подолання тривожних розладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Діагностика та лікування тривожних розладів у дітей і підлітків. URL: https://neuronews.com.ua/ua/archive/2020/9%28120%29/pages-48-5 4/diagnostika-ta-likuvannya-trivozhnih-rozladiv-u-ditey-i-pidlitkiv

2. Тривожні розлади в дітей: коли емоції шкодять? URL: https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/7449/

3. Тривожні розлади у дітей та підлітків: Причини та Симптоми. URL: https://ua.crp-wroclaw.com/blog/тривожні-розлади-у-дітей-та підлітків/?srsltid=AfmBOoo_ge0yQ3onAyUZKsxNKM5qjESvsba0hbLl Zl7IDYrPaMn24i0k.

УДК 316.6:159.922

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА – ЗАПОРУКА УСПІХУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

У сучасних реаліях війни кожен із нас відчуває тривогу, неспокій, розчарування, байдужість, що визначає наше «Я» у різних соціальних взаємодіях та спільнотах. Наша свідомість спрямована на цілісне сприйняття світу, людини, природи, однак війна внесла свої корективи і порушила гармонію життя особистості. Водночас молода людина намагається віднайти

психологічне благополуччя, щоб бути задоволеною у праці, щасливою у спілкуванні з однолітками, бачити перспективи свого розвитку.

Безпечне освітнє середовище є важливим фактором для успішної самореалізації та персоналізації особистості. Унаслідок глобальних протиріч між проголошеними цінностями гуманізму в суспільстві й реальною жорстокою конкуренцією і культом сили, серед молоді зростає рівень тривожних станів. Так, учні можуть сприймати навколишній світ небезпечним, а себе – нездатними протистояти цій небезпеці. Окрім цього, збільшується кількість учнів із проблемами у навчанні, емоційно-когнітивними, поведінковими розладами [1;7].

Безпека – це складна, багатопланова, різнорівнева система життєзабезпечення людини. Вона є активним мобілізатором ресурсів психіки особистості в надзвичайних ситуаціях – за соціальних потрясінь, злочинних посягань тощо. Нині чи не кожна людина гостро сприймає зміни, руйнування звичних соціальних зв'язків, переживає умови ізоляції, самотності й потребує відчуття тісного, безпечного зв'язку з довкіллям та іншими людьми.

Отже, психологічна безпека – це стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії.

Виокремлюють наступні параметри формування психологічної безпеки особистості:

- уміння будувати емоційно-близькі взаємини;

- стан успішної адаптації, що означає переживання почуття психологічного захисту, який пов'язаний із психоемоційною стабільністю, станом задоволеності, відсутністю стресу й відчуттям загрози;

- здатність будувати ефективне спілкування, легкість у контактах;

- внутрішнє налаштування, пов'язане з готовністю діяти певним чином;

- реальна безпека навколишнього середовища [1;8].

Вважаємо, що для особистісного добробуту важливою складовою є ментальне здоров'я. Так, ментальне здоров'я – це стан психічного

благополуччя, в якому людина може реалізовувати свій потенціал, долати звичайні життєві стреси, працювати продуктивно і робити внесок у життя суспільства. У більш широкому значенні, ментальне здоров'я – це не лише відсутність психічних розладів і недуг, а й наявність позитивних якостей, таких як здатність до емоційної стійкості, міжособистісна взаємодія, самосвідомість та здатність до співпереживання.

Психічно здорова людина:

- може розрізняти свої емоції, керувати ними та гармонійно функціонувати;
- здатна спілкуватися і будувати взаємини з іншими;
- розвивається й навчається;
- позитивно оцінює себе, приймає та любить;
- приймає власні сміливі рішення;
- нормально адаптується до нових умов життя;
- може розв'язувати проблеми.

Здатність отримувати задоволення від життя – основна риса ментально здорової людини.

Психічне здоров'я може порушуватися під дією:

- генетичних чинників;
- наркотичних речовин;
- гормонального дисбалансу;
- індивідуальних характеристик людини (наприклад, схильності до депресій та песимізму);
- швидких соціальних та політичних змін (зокрема, внаслідок воєнних дій);
- соціальної дискримінації на фоні різних чинників;
- психологічного тиску;
- стресу та умов роботи тощо [2;3].

Психічне здоров’я значною мірою залежить від атмосфери у сім’ї, дитячого досвіду, соціального оточення. Особливо важливим є сприятливе середовище зростання для (дітей, підлітків), у яких психіка лише формується.

Головні ознаки порушення психологічної рівноваги та перші «дзвіночки» ментальних розладів за даними ВООЗ:

- фізичні (порушення сну, больові відчуття у будь-якій частині тіла);
- емоційні (постійне відчуття страху, тривоги, журби);
- когнітивні (труднощі з чітким мисленням, порушення пам’яті, патологічні переконання);
- поведінкові (агресія, зловживання алкоголем чи наркотиками, неспроможність виконувати повсякденні функції);
- перцептивні (наприклад, пацієнту здається, що він бачить або чує те, чого не помічають інші).

Ментально здорова людина:

- розуміє свої емоційні стани та вправно керує ними;
- може активно долати будь-які життєві виклики;
- вміє пристосовуватися до нових умов життя;
- здатна будувати стосунки з іншими;
- відкрита до навчання та розвитку;
- отримує задоволення від життя;
- позитивно ставиться до себе;
- приймає незалежні рішення.

Фактори позитивного впливу на ментальну стабільність і здоров’я:

- Практика усвідомленості – наприклад, медитація.
- Ведення щоденника для ментального здоров’я.
- Фізичні вправи з низьким навантаженням.
- Навчання ефективному спілкуванню.

Фактори негативного впливу на метальну стабільність і здоров’я:

- Травми, жорстоке поводження або нехтування.

- Тривалий та/або сильний стрес.
- Соціальне неблагополуччя.
- Дискримінація.
- Самотність.
- Безробіття.
- Втрата [2; 5; 7].

Вісім щоденних кроків для покращення ментального здоров’я.

1. Дбайте про чіткий та сталий розпорядок дня.

Системна повсякденна активність посилює відчуття психологічної безпеки та захищеності. Навіть такий маленький щоранковий ритуал, як випити запашної кави перед робочим днем, створює ефект стабільності, контрольованості життєвих подій.

2. Будьте фізично активними.

Не тільки заняття спортом, а й прогулянки парком, садівництво, домашні справи є фізичною активністю. Вона допомагає відволіктися від клопотів і сконцентруватися на позитиві.

3. Харчуйтеся повноцінно.

Забезпечити повноцінне харчування зовсім не важко. Традиція снідати, обідати та вечеряти покращує наш фізичний стан та емоційний.

4. Спростіть побут.

Зробіть свою оселю затишною, комфортною та безпечною фортецею, де нічого не напружує, навіть хатня робота. Оточіть себе «своїми людьми» – приємними та щирими.

5. Організовуйте заняття з рідними, друзями.

Прогулянка, екскурсія, перегляд фільму чи сімейне приготування обіду – це допоможе відчути підтримку, психологічну єдність.

6. Скористайтеся можливістю виговоритися.

Невисловлені почуття, думки, емоції спричиняють деструктивні зміни у психіці. Необхідно зробити сім’ю, дружню компанію тим колом, де можна

безпечно висловлюватися, обговорювати все, що турбує, не накопичуючи негатив.

7. Ставтеся уважно до своїх думок, емоцій та поведінки.

Намагайтеся дослухатися до свого тіла, бажань та процесів внутрішнього світу, адже це підвищить здатність планувати діяльність, позитивно ставитися до себе і, як наслідок, мати високий рівень самоприйняття.

8. Допомагайте іншим.

Щедрість та доброта можуть сприяти поліпшенню самопочуття через створення позитивних емоцій та відчуття важливості. Невеликі добрі справи для інших людей або волонтерство сприяють підвищенню самооцінки, рівню емпатії та співчуття, покращують настрій [2].

Таким чином, щоденна турбота особистості про своє ментальне здоров'я дозволяє позитивно мислити, злагоджено працювати з іншими, гармонізує власне «Я», допомагає швидко долати труднощі та водночас рятує усіх від професійно емоційного вигорання, дисбалансу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: сутність та умови створення. Спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. Київ. 2018. 24 с.
2. Дбаймо про психічне здоров'я: кілька порад, як його підтримати (2024). URL: https://phc.org.ua/news/scho-vazhlivo-znati-pro-psikhichne-zdorovya
3. Діти та війна: навчання технік зцілення. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України / за ред. Чепєлєвою Н. В., Горностая П. П., Глузмана С. Ф та ін. «Карітас», Канадсько-українська фундація, 2016. 95 с. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни. Громадська організація «GoGlobal» спільно з Центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у рамках програми «Мріємо та діємо». Київ, 2023. 50 с.
4. Корнійчук О. Як говорити з дітьми про війну. *Безпека життєдіяльності,* №3-4, березень, квітень 2022. С. 39 – 40.
5. Нечипоренко Н., Бездідько Н. Психічне здоров'я. Допомога особистості в кризових ситуаціях. *Психолог*, №1-2, січень, лютий 2022.С. 68-73.
6. Полєсєнко Ю., Непогодьєва С. Перезавантаження. Пошук ресурсів. Позитивні зміни в житті педагога. *Психолог*, №1-2, січень, лютий 2022. С. 107-113.
7. Психологічний супровід взаємодії суб'єктів освітнього простору: навчально-методичний посібник / колектив авторів, за науковою редакцією академіка НАПН України С. Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 81 с.
8. 10 кроків для реалізації Концепції «безпечна і дружня до дитини школа» – рекомендації Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/10-krokiv-

dlya-realizaciyi-koncepciyi-bezpechna-i-druzhnya-do-ditini-shkola-rekomendaciyi-mon
https://mgc-pd.kr.ua/mentalne-zdorovya-yak-podbati-pro-sebe/ https://phc.org.ua/news/dbaymo-pro-psikhichne-zdorovya-kilka-porad-yak-yogo-pidtrimati
9. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод.посіб. Київ, 2018. 56 с.

УДК 159.9425:37.0(477)

Загурська Світлана Миколаївна,
кандидат філософських наук, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Київського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Біла Церква

ЩОДО ВАЖЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПІДТРИМКИ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Створення психологічно безпечного освітнього середовища є важливим завданням, яке потребує спільних зусиль учнів, педагогів, батьків та адміністрації школи. Тільки в такому середовищі діти зможуть почуватися комфортно та захищено, вільно розвиватися та навчатися, досягаючи успіху в житті. Однією із умов створення безпечного освітнього середовища є можливість учням та педагогам розвивати свої соціально-емоційні навички, такі як емпатія, вміння вирішувати конфлікти та керувати своїми емоціями [2, с. 167].

Необхідність розбиратися у власних та чужих почуттях, вміння прийнятно виражати їх та адекватно поводитися в соціумі є досить важливими. Інколи дорослі намагаються заспокоювати, підбадьорювати дітей та всіляко натякати на те, що від них очікують радості або спокою.

Вся палітра емоцій потрібна щоб покращити сприйняття та запам’ятовування інформації. Учні повинні дивуватися, сумувати, розчаровуватися, злитися, боятися. І навіть за часів воєнного стану, хоча позитиву в класі може хотітися більше, бо реалії життя суворі, не варто намагатися зробити все одноманітно позитивним. Діти розрізняють, відчувають справжні емоції. А якщо педагог сам потерпає від тривоги, має причини

сумувати, але натомість вдає веселий настрій та пропонує радісну гру, діти відчувають фальш, занепокоєння, у кращому разі – нудьгу.

Емоції вчителів і учнів взаємно впливають і мають наслідки для всіх учасників освітнього процесу. Емоції школярів можуть впливати на стресостійкість і самопочуття вчителів, а емоції педагогів впливають на залученість учнів, їх мотивацію та навчання.

Через повномасштабне російське вторгнення в Україну діти перебувають в стресі, тож зрозумілою і виправданою є увага вчителів до психологічного стану учнів. Утім, антистресові вправи та вміння заспокоюватися, яке дійсно варто розвивати у дітей, не дорівнюють регулярному намаганню розвеселити їх. Дітям потрібні сум, подив, страх, як усвідомлення свого стану, своїх потреб. Усі емоції виконують потрібні функції в житті людини. Але що відбувається, коли смуток і гнів таки заповзають у серця дітей? Вони можуть почуватися збентеженими, приголомшеними та розгубленими. Ми повинні усвідомити, що так само, як радість дає нам життя, інші емоції також є частиною того, що робить нас людьми. Зрештою, мета педагогів – підтримувати у дітей зв’язок з їхньою людяністю. Важливо дозволити дітям визнати, що вони сумні, і залишитися із цим на деякий час. Зрештою, смуток дозволяє нам відчувати співчуття. Стає легше бачити та відчувати іншого, якщо ми дозволяємо собі бути вразливими. Усі емоції – це добре. Це може бути важко сприйняти, адже негативні емоції неприємні. Для продуктивної роботи з ними ми повинні самі це прийняти, а також отримати підтвердження від інших. Варто на рівні класу навчати дітей з повагою сприймати будь-які емоції.

Потрібно навчити розрізняти емоції та дії, реакції на те, що дитина відчуває. Емоції відрізняються від реакцій, але можуть призвести до поведінки, яка заважає навчанню в класі. Тож учителю варто категорично зупинити руйнівну поведінку, яка є наслідком негативних емоцій, водночас визнаючи самі емоції.

Ми маємо асертивність і контейнерування у своєму арсеналі й пам’ятаємо про любов як код виживання людства. Якщо ми розуміємо, що наша злість зростає непропорційно швидко, то нам треба звернути увагу на її регуляцію: на сигнали, які попереджають, що зараз відбудеться вибух злості. Пришвидшується серцебиття, почервоніння, – тобто є певні фізіологічні підказки. Потрібно розпізнати ці підказки і зрозуміти: «зараз прийде точка неповернення, і я почну громити все навколо». Тому важливо взяти на себе відповідальність за свою регуляцію злості, навчитися розпізнавати ознаки, і виходити із ситуації до того, як точка неповернення настане [3, с. 117-118].

Педагог може запропонувати різні варіанти заспокоєння: побити боксерську грушу, послухати музику в навушниках, або домовитися спробувати новий спосіб прийнятного вираження емоцій. Потрібно залишити дітям час сумувати, відчути трагізм побаченого й проговорити, що ми можемо відчувати, коли налякані, чому це нормально, як варто поводитися та що робити з власними страхами. Негативні емоції не травмують дітей. Їх можуть травмувати чиїсь вчинки, критичні ситуації. Так само, як біль не шкідливий, хоч і дуже неприємний, він сигналізує про негаразди в організмі [1, с. 230].

Безпечне освітнє середовище – це простір, в якому дитина почувається комфортно та захищено, де вона може вільно розвиватися та навчатися, не зазнаючи психологічного тиску чи насильства і вільно може висловлювати свої почуття. Вся палітра емоцій є важливою для покращення сприйняття та запам’ятовування інформації. Педагог може запропонувати різні варіанти заспокоєння, а також навчити дітей з повагою сприймати будь-які емоції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Загурська С. М., Толочко Т. М. Особливості навчання студентів закладів вищої освіти в період воєнного стану. Сучасна освіта: стратегії та технології навчання: зб. наук. праць у 2 частинах / наук. ред. О. І. Шапран. Ч. 1. Переяслав (Київ. обл.): Домбровська Я. М., 2023. С. 227-235.

2. Національна безпека України в умовах інстуціональних змін і нової глобальної інфосфери: монографія / Т. В. Сокольська П. І. Юхименко та ін. За загал. ред. д-р. енон. наук, професора П. І. Юхименка. Біла Церква: БНАУ. 2021. С. 492.

3. Станчишин В. Емоційні гойдалки війни. Роздуми психотерапевта про війну. 2-ге видання Київ, Віхола, 2024. С. 312.

УДК: 37.091.212:351.74

Іванцов Володимир Олександрович,
начальник відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративної діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Створення безпечного освітнього середовища в закладах вищої освіти (ЗВО) зі специфічними умовами навчання в системі Міністерства внутрішніх справ (МВС) є однією з ключових умов ефективної професійної підготовки майбутніх правоохоронців. Такі заклади виконують не лише освітню функцію, а й формують професійну культуру, дисципліну та відповідальність курсантів і студентів. В умовах зростаючих соціальних викликів, загроз безпеці та необхідності адаптації до сучасних педагогічних і психологічних стандартів важливим стає визначення ефективних психолого-педагогічних умов забезпечення безпеки освітнього процесу.

Безпечне освітнє середовище у закладах вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ є фундаментальною передумовою ефективного навчального процесу, що сприяє професійному становленню майбутніх правоохоронців. Це середовище включає комплексну систему заходів, спрямованих на створення комфортних умов для навчання, розвитку та соціалізації курсантів і студентів. Його формування базується на гармонійному поєднанні психолого-педагогічних, нормативно-правових і технологічних аспектів, які забезпечують як фізичну, так і психологічну безпеку всіх учасників освітнього процесу. Фізична безпека у закладах вищої освіти системи

МВС забезпечується через впровадження ефективних заходів контролю за дотриманням внутрішнього порядку, використання сучасних технічних засобів безпеки, встановлення відеоспостереження, обмежений доступ до території навчального закладу та чітке регламентування перебування сторонніх осіб. Крім того, важливе місце займають профілактичні заходи, спрямовані на запобігання надзвичайним ситуаціям, включаючи евакуаційні тренування, інструктажі з охорони праці та пожежної безпеки. Психологічна безпека є не менш важливою складовою, адже емоційний стан курсантів безпосередньо впливає на їхню успішність і готовність до майбутньої професійної діяльності [1]. В освітньому середовищі МВС особлива увага приділяється створенню сприятливого мікроклімату, що сприяє зниженню рівня стресу, адаптації до навчального процесу та формуванню стійкості до професійних викликів. Психологічні служби відіграють ключову роль у виявленні й попередженні конфліктних ситуацій, наданні індивідуальних консультацій, а також проведенні тренінгів, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, стресостійкості та навичок саморегуляції [2]. Соціальна безпека визначається рівнем міжособистісних відносин серед курсантів, викладачів та керівництва навчального закладу. Для її забезпечення важливим є впровадження механізмів превентивної роботи, що включають профілактику булінгу, дискримінації та будь-яких проявів агресії. Формування толерантного ставлення, виховання принципів взаємоповаги та рівності є пріоритетними завданнями для забезпечення комфортного навчального середовища. Важливим аспектом є розвиток корпоративної культури, яка базується на професійній етиці, дотриманні правових норм та відповідальному ставленні до своїх обов’язків. Інформаційна безпека набуває все більшого значення у контексті цифровізації освітнього процесу та використання сучасних технологій у навчанні. Захист персональних даних курсантів, дотримання принципів кібербезпеки, контроль за інформаційними ресурсами, що використовуються в освітньому процесі, є важливими складовими безпечного середовища. Окрім цього, навчальні

заклади МВС впроваджують заходи, спрямовані на формування у курсантів та студентів навичок відповідального використання цифрових ресурсів, запобігання інформаційним загрозам і маніпулятивному впливу, що є важливими для майбутньої професійної діяльності.

На нашу думку, комплексний підхід до формування безпечного освітнього середовища включає взаємодію між викладачами, психологами, керівництвом закладу, курсантами та іншими учасниками освітнього процесу. Поєднання фізичних, психологічних, соціальних та інформаційних компонентів дозволяє створити ефективну систему підтримки, що сприяє якості навчання, збереженню психоемоційного стану майбутніх правоохоронців і їхній готовності до виконання професійних завдань у реальних умовах.

Ефективне функціонування безпечного освітнього середовища у закладах вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ вимагає комплексного підходу, що поєднує психологічні та педагогічні умови. Одним із ключових аспектів є забезпечення психологічного супроводу освітнього процесу, який спрямований на підтримку емоційного стану курсантів, адаптацію до специфічних умов навчання та підготовку до майбутньої професійної діяльності. Для цього психологічні служби проводять регулярні моніторинги психоемоційного стану, індивідуальні та групові консультації, а також організовують тренінги з управління стресом і методики саморегуляції [3]. Особливу увагу приділяють формуванню психологічної стійкості до екстремальних умов служби та зниженню рівня тривожності в умовах підвищеного навантаження.

Важливим компонентом безпечного освітнього середовища є застосування інтерактивних педагогічних технологій, які дозволяють курсантам опановувати професійні компетенції в умовах, наближених до реальних. Використання кейс-методу, ситуаційного аналізу та симуляційного навчання сприяє розвитку аналітичного мислення, вміння швидко приймати рішення у кризових ситуаціях і ефективно реагувати на загрози. Окрім цього,

моделювання реальних ситуацій у навчальному процесі дозволяє мінімізувати ризики професійної діяльності, забезпечуючи курсантів необхідними знаннями та навичками. Формування корпоративної культури та професійної етики є невід'ємною частиною створення безпечного освітнього середовища. Виховання моральних принципів, почуття відповідальності та дисциплінованості сприяє формуванню культури поведінки, що базується на взаємоповазі, дотриманні норм службової етики та підготовці до роботи у стресових умовах. Залучення курсантів до активної участі у громадських ініціативах, соціальних проектах та заходах патріотичного спрямування допомагає зміцненню моральних і духовних орієнтирів, необхідних для виконання майбутніх професійних обов'язків. Розвиток комунікативних навичок та конфліктологічна підготовка є важливими для забезпечення ефективної взаємодії у колективі, уникнення конфліктних ситуацій та вирішення суперечок у конструктивний спосіб. Оволодіння навичками ефективної комунікації, ведення переговорів та застосування методів ненасильницького спілкування дозволяє не лише уникати конфліктів, а й створювати атмосферу довіри та взаємопідтримки серед курсантів і викладацького складу. Особливе значення має навчання курсантів методам мирного врегулювання конфліктів, що є необхідною складовою їхньої майбутньої діяльності у правоохоронній сфері. Забезпечення інформаційної безпеки є важливим напрямом, який набуває особливої актуальності у зв'язку з активним впровадженням цифрових технологій у навчальний процес. Контроль за використанням інформаційних ресурсів, навчання правилам кібербезпеки, формування навичок безпечного використання мережевих технологій і медіаграмотності дозволяє знизити ризики кіберзагроз, витоку конфіденційної інформації та негативного впливу маніпулятивного інформаційного простору. Впровадження систем захисту персональних даних, обмеження доступу до потенційно небезпечних ресурсів та навчання основам інформаційної гігієни

сприяє створенню безпечного цифрового простору у закладах вищої освіти МВС [4].

На наше переконання, комплексне поєднання психологічних і педагогічних умов створення безпечного освітнього середовища дозволяє ефективно підготувати курсантів до професійної діяльності, забезпечуючи не лише їхню фізичну та психологічну безпеку, а й формуючи важливі компетенції, необхідні для виконання службових завдань. Взаємодія викладачів, психологів, керівництва та самих курсантів у цьому процесі є основою для формування сприятливого освітнього клімату, який сприяє розвитку особистісного потенціалу, професійної відповідальності та готовності до виконання службових обов'язків в умовах сучасних викликів.

Отже, забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах вищої освіти системи МВС є багатовимірним процесом, що вимагає інтеграції психолого-педагогічних, організаційних та технічних заходів. Основні напрями включають розвиток психологічної підтримки, формування етичної та правової культури, впровадження сучасних педагогічних технологій і підвищення рівня інформаційної безпеки. Реалізація цих умов сприятиме створенню сприятливого освітнього простору, який забезпечуватиме якісну підготовку майбутніх правоохоронців відповідно до сучасних вимог суспільства та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зінченко Д. А. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134–137.*
2. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242–244.*
3. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. МВС України. Суми. СФ ХНУВС. 2023. С. 185–187.*
4. Зінченко Д. А. Адаптація навчальних програм закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання до умов воєнного стану: *Пріоритети і виклики. Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 261–263.*

УДК 159.923.2

Ільницька Інна Анатоліївна,
фахівець гуманітарного відділу, аспірантка кафедри психології Херсонського державного університету, м. Херсон

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЧУТТЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

В останні роки українське суспільство зіткнулося із серйозними загрозами, що пронизують всі аспекти існування. Передусім, це загрози життю та здоров'ю людини, розлука з близькими, руйнування житла, вимушене безробіття, інші соціальні, політичні, інформаційні, екологічні, й економічні небезпеки. Раптово українці опинилися в новому світі, сповненому болю та страху, який руйнує звичні моделі поведінки й мислення, знищує майбутні перспективи. Збереження психічного здоров'я в умовах гострого стресу, а також відновлення після пережитої травматизації потребує детального вивчення механізмів функціонування психологічної безпеки як внутрішнього стану людини.

Мета даного дослідження – висвітлити результати опитування студентів прикордонних південних регіонів України, що стосуються почуття безпеки.

В дослідженні прийняли участь 302 особи віком 16-27 років, студенти Херсонського державного університету та Херсонської державної морської академії. Для діагностики суб'єктивного відчуття безпечності використано опитувальник «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» І. І. Приходько [2]. Збір даних відбувався в 2019-2021 рр., під час епідемії коронавірусу та карантинних обмежень.

Методика «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» (далі ПБО) створена для розуміння функціонування внутрішньої системи психологічної безпеки, яка не може бути зведена лише до забезпечення *почуття безпеки*, натомість має сприяти самореалізації особистості. ПБО

розглядається як «організація системи самореалізації, яка забезпечує здатність використовувати зовнішні умови життєдіяльності для розвитку особистості та переживання відчуття емоційного комфорту» [1, с. 12]. Структурно-функціональна модель психологічної безпеки ґрунтується на положенні про те, що ПБО пов'язана з двома групами факторів: умовами життєдіяльності (сприятливими або ні) та самореалізацією особистості. Це передбачає активну позицію людини у побудові відносин з навколишнім світом, здатність до самоорганізації; відповідальність не тільки за власну безпеку, але й безпеку залежних (підлеглих, дітей); здатність приймати зовнішню допомогу; а також переживання певних психічних станів, зокрема емоційного комфорту та безпеки.

Емпіричне дослідження (І. І. Приходько, 2017) показало, що структура ПБО містить чотири компоненти, зміст яких залежить від умов життєдіяльності. ***В стабільних, звичних умовах*** це:

- *морально-комунікативний компонент*, що забезпечує оптимальний рівень взаємодії з соціальним оточенням; його реалізація залежить від наявних комунікативних якостей, знання правил та норм, які структурують соціальний простір, роблять його передбачуваним;

- *мотиваційно-вольовий компонент* забезпечує здійснення обраної стратегії самореалізації особистості в різних за сприятливістю умовах; це передбачає наявність гнучкого й інтенсивного механізму цілепокладання, а також розвинених вольових якостей для досягнення цілей;

- *ціннісно-смисловий компонент* забезпечує стійкість особистості до несприятливих умов життєдіяльності і послідовність самореалізації за будь-яких обставин; цьому сприяє сформована система відношення до себе, діяльності, інших людей, навколишнього світу, яка ґрунтуючись на цінностях і смислах, визначає напрями розвитку особистості та її ставлення до соціального світу: пристосування-уникнення-перетворення;

- *компонент внутрішнього комфорту* включає відчуття, властиві фізичному «Я» (почуття безпеки як забезпечення фізичної цілісності), а також соціальний та особистісний рівні; його завданням є досягнення внутрішньої узгодженості, інтерпретація досвіду і формування очікувань; в результаті людина переживає відчуття задоволеності/незадоволеності життям та собою: негативні переживання призводять до змін напрямку активності, позитивні – закріплюють набутий досвід, консервують структуру психологічної безпеки [1].

Таблиця 1. Структурно-функціональна модель психологічної безпеки особистості в звичайних умовах життєдіяльності (за І. І. Приходько) [1]

Назва компонента	Морально-комунікативний	Мотиваційно-вольовий	Ціннісно-смисловий	Внутрішній комфорт
Функціональна назва	життєздатність	життєстійкість	оптимальний смисл життя	конфліктний смисл «Я»
Психологічний зміст компонентів	Виконання правил спілкування робить взаємодію з оточенням контрольованою та передбачуваною	Розвинене цілеполагання, інтенсивність у постановці цілей і гнучкість в їхній корекції	Усвідомлення власної життєдіяльності та свого впливу на світ дозволяє переносити життєві труднощі	Оцінювання своєї життєдіяльності як безпечної, а стану як комфортного продовжує звичну регуляцію; підтримує мотивацію
Механізм забезпечення психологічної безпеки особистості	адаптованість до соціального оточення (урегульованість, передбачуваність відносин)	гнучкість перебудови відносин із середовищем, дозволяє керувати ними контролювати їх	ієрархія смислової сфери дозволяє переживати фрустрації і консолідувати зусилля	рефлексія свого стану забезпечує зміну напрямку активності (вибір середовища відповідно потреб і можливостей)

В екстремальних умовах вітальної загрози описана в табл. 1 структура трансформується – на перший план виступає збереження життя й здоров'я, актуалізуються стратегії подолання стресових ситуацій, а внутрішній комфорт розглядається в контексті посттравматичного зростання або регресу.

За результатами опитування у вибірці студентів отримано наступні середні тенденції – табл. 2. Розподіли показники діагностичних шкал та загального індексу ПБО відповідають критеріям нормальності (за винятком

допоміжних під шкал довіри та поваги до інших, що можна пояснити замалою кількістю питань).

З отриманих даних можна констатувати, що загальний рівень ПБО у студентській вибірці значно нижчий, ніж у вибірці стандартизації методики – військовослужбовців (який в звичних умовах складав 95-150 балів, в екстремальних умовах – 97-163 бали) [1]. Максимальне значення 148 балів, отримане серед студентів, входить лише в середній інтервал опублікованих тестових норм. Користуючись цими нормами, виявлено 97 осіб (32,12 % вибірки) з показником ПБО менше 95, що інтерпретується як низький рівень психологічної безпеки особистості.

Таблиця 2. Описова статистика результатів опитувальника «Експрес-діагностика психологічної безпеки особистості» у вибірці студентів (N=302)

Статистичні параметри	1. Морально-комунікативний компонент	*1А. Довіра*	*1Б. Повага до інших*	2. Мотиваційно-вольовий компонент	3. Ціннісно-смисловий компонент	4. Стан внутріш-нього комфорту	Сумарний показник ПБО
Середнє	25,02	15,62	9,42	24,94	26,20	27,61	103,80
Станд. помилка середнього	0,325	0,187	0,165	0,247	0,290	0,287	0,974
Станд. відхилення	5,65	3,24	2,88	4,30	5,04	4,99	16,93
Мінімум	11	6	3	12	12	16	66
Максимум	40	23	17	39	39	40	148
Критерій Колмогорова-Смирнова, його значимість	0,970 0,303	1,840 0,002	1,478 0,025	1,309 0,065	1,252 0,087	1,283 0,074	0,743 0,639

На цей результат можуть впливати дві групи чинників. Передусім, це несприятливість зовнішнього середовища (тривала соціально-економічна та політична криза в країні, виснаженість та вітальні загрози внаслідок пандемії COVID-19). Крім того, отримані результати можуть відображати психологічну неготовність студентів до життєдіяльності та самореалізації в тому вигляді, як це малося на увазі автором методики. Важливо відмітити, що всі параметри ПБО, крім шкали «стан внутрішнього комфорту» значимо корелюють з віком

студентів. Старші респонденти мають вищі оцінки за шкалами морально-комунікативного компоненту (r=0,169; p=0,003), включаючи показники довіри та поваги до інших, більшу розвиненість мотиваційно-вольових механізмів (r=0,120; p=0,038), виразніші ціннісно-смислові ресурси життєдіяльності (r=0,153; p=0,008), а також вищий загальний індекс ПБО (r=0,170; p=0,003).

Провідним компонентом ПБО юнаків та дівчат виступає *стан внутрішнього комфорту* – порівняно з іншими шкалами, цей показник має найвищі оцінки. Це свідчить про достатню впевненість у собі, переконаність у власній привабливості для оточуючих, задоволеність життям і стосунками, а також низьку тривожність, відсутність відчуття внутрішнього дискомфорту та астенічних реакцій. Рефлексія власного стану як задовільного закріплює набутий досвід та «консервує» структуру психологічної безпеки студентів.

Достатньо виразним у вибірці є рівень *ціннісно-смислового компоненту* ПБО, що свідчить про достатню осмисленість власного життя, смислову регуляцію активності; залученість студентів у життя власного соціального середовища, особисту відповідальність, здатність піднятися над ситуацією, власними бажаннями й потребами. Для студентів характерні активні та продуктивні стратегії подолання стресових ситуацій (копінг-поведінки). Розвиненість ціннісно-смислових механізмів регуляції життєдіяльності є важливим психологічним ресурсом переживання труднощів.

Мотиваційно-вольовий компонент ПБО у студентській вибірці займає останню позицію. Це свідчить про недостатньо розвинені вольові якості молодих людей (силу волі, цілеспрямованість, витримку, виправданий ризик, тощо), труднощі активного планування й усвідомленого контролю власної життєдіяльності, дефіцит самостійності, ініціативності і незалежності мислення. Такі особливості ускладнюють формування гнучких та адаптивних відносин із середовищем, здатності перебудовувати та керувати цими відносинами.

Цей результат обґрунтовує необхідність корекційної та розвивальної роботи, спрямованої на формування таких корисних психологічних властивостей як організованість, активність у прийнятті рішень, стійкість до життєвих труднощів, мотивація досягнень, внутрішній локус контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Приходько І. І. Діагностика психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності: посібник. Харків : НАНГУ, 2017. 76 с.

2. Приходько І. І. Розробка психодіагностичного інструментарію визначення психологічної безпеки особистості фахівців екстремальних видів діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 2(1). С. 312-322.

Коротюк Зоряна Михайлівна,
в. о. завідувачки НМЦПССР Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист НМЦПССР Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

Сьогоднішня реальність прискорила наш ритм життя, зробила його стресогенним, травмуючим та небезпечним. Це вплинуло на погіршення психічного і соціального благополуччя суспільства, зниження відчуття безпеки та захищеності в ньому людини. В таких умовах вона стала більш мобільною, гнучкою, вже не хоче і не може бути пасивною особистістю, виконувати чиїсь бажання, а прагне діяти і впливати на зовнішню ситуацію і, водночас, змінювати себе та розвиватись.

Якщо життєві виклики чи їх сукупність є кризовим для особистості, то посилюється напруга, тривога, з'являються негативні емоції та поведінкові реакції, виснажуються її адаптивні можливості, послаблюється віра в себе і

впевненість у свої сили, обмежуються контакти, зникає самоповага. Це свідчить про те, що людина чутлива до будь-яких впливів, не готова витримувати травматичні впливи, що у неї недостатньо можливостей та ресурсів, щоб пристосуватись до змінних умов, бути стійким та продуктивним у невизначеності. Тобто у неї недостатньо сформована життєстійкість.

В умовах війни, вивчення життєстійкості займає провідне місце в сучасних дослідженнях, оскільки ця якість допомагає особистості зберігати внутрішню гармонію, протистояти негативним чинникам середовища, налагоджувати соціальні контакти, уникнути дезінтеграції, сприяє активній працездатності, дає можливість зберегти своє ментальне здоров'я в складних умовах життєдіяльності.

Життєстійкість досліджували і продовжують вивчати, в зв'язку з воєнними подіями в Україні, ряд науковців: Т. Титаренко, Т. Ларіна, О. Кокун, Т. Мельничук, С. Кондратюк, В. Готич, О. Залеська, С. Кобаса, Д. Кошаба, Е. Кроуфорд, Д. Леонтьєв, С. Мадді, А. Мастен, М. Мікулінчер, М. Райт,, І. Солкова, П. Томанек, О. Таубман, В. Флоріан, О. Хамініч та інші [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8; 9]. Особливістю досліджень даного феномену є те, що вчені розглядали життєстійкість із різних кутів зору як процес, як стан, як якість. Зокрема, можна виділити три напрями досліджень:

- перший – вчені Д. Александер, А. Клейн, С. Кобаса вивчали як люди переживають життєві події і прийшли до висновку, що життєстійкі особистості більш схильні сприймати кризові події як позитивні, а себе як контролюючих ці події, ніж не життєстійкі;
- другий – науковці Л. Бернард, С. Хатчісон, А. Лавін виявили, що життєстійкість позитивно пов'язана з вищими рівнями самооцінки, самоефективності та оптимізму;

третій – дослідники С. Мадді, С. Кобейса – зосереджують увагу на зв'язку життєстійкості з негативними рисами особистості (депресія, тривога, почуття провини та ненависті до себе) та негативними результатами роботи: «люди з

низьким рівнем життєстійкості, як правило, мають вищий рівень нездорових рис особистості та відчувають психологічний стрес [2, с.9].

Найчастіше поняття «життєстійкість» ототожнюють із термінами «психологічна стійкість», «емоційна стійкість», «стресостікість», «психічна готовність», «резилієнтність» та інші, які стосуються адаптаційних можливостей особистості до зовнішніх мінливих вимог. Найчастіше сьогодні вживаються два синонімічні поняття: «резилієнтність» (стійкість, гнучкість – resilience), яку вчені розглядають «як проблему, точніше проблемну область», а «життєстійкість» (витривалість, твердість, опірність – hardiness) як «конкретний варіант підходу до вирішення цієї проблеми, тобто її механізм» [2, с.8]. Отже, резилієнтність – це процес, захисний фактор, це відповідь організму на труднощі, це адаптація після стресу, а життєстійкість – це особистісна риса, яка пом'якшує сприйняття стресових факторів, здатність людини зберігати віру в свої можливості в будь-якій ситуації» [3, с.5]. Це дві частини одного феномена, які доповнюють один одного.

Вперше поняття життєстійкості (hardiness) запропонували американські психологи Сьюзен Кобейса та Сальваторе Мадді (S. Kobasa та S. Maddi) наприкінці 70–90 роках XX ст., які за результатами багаторічних дослідів прийшли до висновку, що життєві труднощі по різному впливають на поведінку людей: одні, під впливом стресу мобілізуються, відновлюються і досягають успіху, а інші – занурюються у стресовий стан, не шукають ресурсів під час негараздів, бояться змінювати щось [2, с.10; 3, с.11; 4, с.69; 6, с.58; 8]. С. Мадді говорив, що «Життєстійка людина – це людина з характером, сильна духом, така, що не боїться складностей і проблем, не «скисає», коли згущаються хмари» [7]. Він розглядав життєстійкість як важливу індивідуально-психологічну умову попередження конфліктів та протидії стресам [6, с.58].

Єдиної точки зору щодо визначення поняття «життєстійкість» не існує. Вчені розглядали життєстійкість як:

- здатність особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи свій внутрішній баланс без зниження успішності діяльності (С.Кобейса, С.Мадді);

- вміння ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам, як здатність людини зберігати баланс між пристосуванням до нових вимог та прагненням жити гармонійно, повноцінно (Т. Ларіна, Т. Титаренко);

- силу духу, що здатна подолати все те, що перешкоджає досягненню найвищого блага (П. Тілліх);

- стійку багатовимірну особистісну властивість, що являє собою сукупність поглядів та переконань про себе та навколишній світ, які забезпечують мужність та мотивацію людини перетворити складні ситуації на можливості зростання, а також здатність залишатися здоровим та здійснювати високоефективну діяльність, незважаючи на високий рівень стресу (О. Кокун, Т. Мельничук);

- інтегральну характеристику, що включає значимі властивості всіх рівнів психіки людини, які виявляються в певних ситуаціях як єдиний комплекс, що сприяє успішному подоланню життєвих труднощів, оптимальному проживанню власного життя (А.Фомінова);

- інтегративну особистісну якість, що дозволяє успішно переносити стресові ситуації, при цьому підтримуючи оптимальну працездатність і зберігаючи внутрішній баланс (Є. Євтушенко);

- комплексну особистісну характеристику, що відповідає за здатність особистості протистояти тиску стресових обставин і запобігати розвитку симптомів фізичної або психологічної дезадаптації (Д. Леонтьєв);

- загальну здатність особистості до розвитку власної життєдіяльності, продукування її досконаліших моделей, володіння новими сферами прояву життєвих сил та способами діяльності (І. Германський, С. Кондратюк);

- індивідуальну здатність людини керувати власними ресурсами в контексті соціальних норм й умов середовища (К. Маннапова);

- ресурси, життєві цінності, які утворюють реальний потенціал для подолання несприятливих життєвих подій (К. Муздибаєв);

- особливий тип поведінки особистості в умовах ризику, невизначеності та тиску обставин, який характеризується проявом ініціативності та відповідальності (О. Чекстере);

- вміння ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам (Г. Варіна);

- інтегральна особистісна характеристика людини, особистісний ресурс, що забезпечує їй успішність подолання життєвих труднощів та здатність витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню впевненість, збалансованість, не знижуючи успішності діяльності (О. Чиханцова);

- інтегральна якість особистості, яка ґрунтується на активних життєвих установках, супроводжується здатністю до досягнення мети, забезпечує самодетермінацію та внутрішню збалансованість, сприяє розкриттю ресурсного потенціалу й постає провідною умовою повноцінного розвитку (В. Предко) та інші [1; 3; 4; 5; 7; 8].

Таким чином, узагальнюючи вищеподані трактування феномену, життєстійкість – це індивідуальна здатність людини опиратися життєвим проблемам і труднощам, зберігаючи особистісний потенціал, психологічну і фізичну рівновагу та використовуючи зовнішні ресурси для подолання кризи, досягнення цілей, продуктивної життєдіяльності.

Щодо структури даного феномену, С. Мадді виділив три компоненти життєстійкості, кожний з яких виконує свою психологічну функцію:

1) *залученість (включеність)* – це здатність залишатись включеним у життєву активність, використовувати будь-який шанс, щоб знайти потрібне для особистості та відчувати сенс життя. Вона дає можливість людині самоактуалізуватись, отримувати задоволеність від власної діяльності, відчувати себе цінною, щоб вирішити життєві завдання, незважаючи на

травмуючи фактори та ситуацію. Включеність надає відчуття мети і призводить до розвитку соціальних зв'язків.

2) *контроль (вплив)* – переконання людини в тому, що вона може власними зусиллями вплинути на життєві обставини, оточення і змінити результат події, перетворити несприятливу ситуацію у перевагу; формує відчуття психологічної безпеки, відчуття впевненості та відповідальності за власні вчинки. Контроль мотивує до пошуку шляхів впливу на результати стресогенних змін.

3) *прийняття ризику (виклик)* – переконання людини в тому, що все, що з нею трапляється, сприяє її розвиткові, який відбувається за рахунок знань, отриманих із досвіду; мотивує до нових вражень; сприйняття змін і подій як виклику, сприяє здатності бути гнучкою та адаптуватися до потенційно стресових ситуацій [2, с.10; 3, с.13; 4; 6, с.59; 7; 8;]. Завдяки цим компонентам «людина може одночасно розвиватися, збагачувати свій потенціал і упоратися зі стресами, що зустрічаються на його життєвому шляху» [1].

Важливим є те, якщо кожний компонент наповнений психологічним змістом і значенням для людини, відповідно виникають певні способи реагування. Тому можна спробувати спрогнозувати, «які саме установки було б доречно формувати задля розвитку кожного з компонентів життєстійкості» [6, с.59]. Якщо вдасться сформувати таким чином високий рівень життєстійкості, тоді особистість зможе активно налагоджувати взаємодію з іншими людьми через розвинуті комунікативні вміння, уникати конфліктних ситуацій через володіння навичками вирішення складних завдань. Тобто, ці складові повинні мати достатній рівень розвитку, щоб сформувати життєстійкість.

Крім цих компонентів, на думку О. Чекстере, життєстійкість включає такі базові цінності, як кооперацію (співробітництво), довіру і креативність [8].

Життєстійкість не є вродженою, а набутою якістю, яка розвивається і трансформується в процесі життя людини [4, с.74]. Формується життєстійкість ще в дитинстві і завершує своє формування в підлітковому віці, який є

найбільш сенситивним періодом для становлення ціннісних орієнтацій і життєвих установок для майбутнього життєвого шляху. Тому так важливо в цей період в освітньому закладі здійснювати цілеспрямований вплив та організовувати спеціальні умови для формування у підростаючого покоління психологічного опору шляхом застосування спеціальних тренінгових програм, вправ для формування адаптивних копінг-стратегій, дієвих взаємостосунків [2, с.10; 5, с.79]. Велике значення в цьому відіграє соціальна підтримка та довіра.

Варто зрозуміти, що життєстійкість надає можливість людині долати перешкоди, бачити розвиток у негативних змінах, дозволяє чинити опір несприятливим впливам середовища та ефективно вибудовувати траєкторію життєдіяльності, сприяє збереженню здоров'я та благополуччя. Але, як зазначає Л. Степаненко, водночас кожна життєва ситуація не лише забезпечує особисте зростання, але й через власний досвід вирішення проблем особистість розкриває свою індивідуальність [5, с.79].

На формування життєстійкості впливають ряд чинників: зовнішні (чинники зовнішнього середовища та сімейні обставини) і внутрішні (фізичний стан, позитивне світосприйняття, спрямованість на самореалізацію, володіння навичками комунікації, ефективна саморегуляція, навички адекватно реагувати в ситуації стресу, рефлексії, соціальний досвід, освіта, особистісна зрілість, інтелект та ін. індивідуальність [3, с.15; 4; 8]. Дослідження Д. Бонано підтвердили факт, що «серйозні короткострокові проблеми та менш важкі, але тривалі кризи ми переносимо однаково» [8].

На думку Д. Бонано, «здатність гідно приймати життєві удари можна розвинути самостійно» і виділив 5 принципів, дотримуючись яких можна легше переносити стреси: вибірковий контроль, зберігання соціальних зв'язків, здатність ділитися своїм болем, когнітивна переоцінка, вміння адаптуватись [8]. Окремо виділяє потяг до самовдосконалення, наявність позитивних емоцій і регулярний сміх.

Таким чином, життєстійкість особистості – це об’єднуюча характеристика особистості, яка дозволяє людині чинити опір негативним впливам середовища, ефективно долати життєві труднощі, швидко мобілізуватись і відновлюватись після кризових ситуацій, успішно інтегруватись в нове життя, без негативних наслідків повернутися до внутрішньої рівноваги та саморозвиватись у стресових ситуаціях. Саме життєстійкі люди вміють перетворювати потенційно несприятливі обставини в можливості для особистісного зростання й розвитку. Тому потрібно розвивати цю якість, створювати для неї певні умови в освітньому закладі: включати дітей у діяльність, яка вимагає прикладати вольові зусилля для подолання перешкод; виробляти навички планування і цілепокладання, прийняття рішень у незвичайних ситуаціях, саморефлексії поведінки та емоційних реакцій у стресових ситуаціях; навчати прийомам ненасильницького конструктивного спілкування, саморегуляції та релаксації, закладати цінності життєдіяльності людини та формувати адекватні шляхи їх досягнення. Лише так ми зможемо забезпечити благополуччя особистості, зберегти внутрішню рівновагу в складних життєвих ситуаціях, підтримати та зміцнити її ментальне здоров’я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Варіна Г. Б. Життєстійкість особистості як чинник психологічного благополуччя майбутніх психологів. URL: https://surl.li/rphbkd
2. Готич В. О. Resiliens, hardiness, психологічна стійкість, життєстійкість: порівняльний аналіз понять у соціально-психологічних дослідженнях *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* Серія: Псих оологія. 2023. Том 34 (73) № 3. С.7-12.
3. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с. 62.
4. Кокун О. М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології.* Том V. Випуск 20 с.68-81.
5. Кондратюк С. М. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. Випуск 4. С.78-82.
6. Психологічний супровід формування демократичних засад та профілактики і розв’язання конфліктів у закладі освіти / авт. кол.: В. М. Горленко, І. В. Марухина, В. Г. Панок, В. В. Предко, В. В. Рибалка, Д. Д. Романовська, Н. В. Сосновенко; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : Ніка-Центр, 2021. 168 с.
7. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. URL: https://surl.li/rmnyzd

8. Чекстере О. Ю. Життєстійкість, резільєнтність і копінг стратегії як психологічні феномени, що сприяють адаптивності особистості. URL: https://surl.li/rfgeli
9. Юрчук В., Дмитріюк Н. Життєстійкість особистості як складник професіоналізму психолога. URL: https://www.inforum.in.ua/conferences/21/58/450

УДК 159.972

Кулик Дар'я Юріївна,
студентка навчально-наукового інституту управління та безпеки населення Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси;
Науковий керівник:
Гонтаренко Людмила Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси;

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕПРЕСІЇ: АНАЛІЗ ПРИЧИН СИМПТОМІВ ТА МЕТОДІВ ЛІКУВАННЯ

На сьогодні депресія є одним із найбільш серйозних та розповсюджених психічних розладів. В незалежності від соціального статусу, статі, віку, нації, релігії вона може бути в будь-кого, сама це робить її однією з актуальних тем у психології. Депресія впливає не тільки на психічне здоров'я, а й на фізичний стан людини, тому що вона може супроводжуватися психосоматикою та іншими проблемами.

Серед причин виникнення депресії можна виділити: біологічні та психологічні.

До першого варіанту відносять генетичну схильність, порушення функціонування нейромедіаторів: серотоніну та дофаміну, а також гормональні збої. До другого варіанту відносять тривалі стресові ситуації, втрату близьких, невирішені конфлікти та відсутність впевненості у собі. Не мало важливим фактором є соціальна ізоляція й недоліки емоційної підтримки з боку оточення.

Явними ознаками депресії є постійний смуток, втрата інтересу до діяльності, яка раніше приносила задоволення, зниження активності й

концентрації, порушення сну, апетиту, ваги, присутній тривожний неспокій, який може проявлятися в прискореному, або навпаки в повільному ніж зазвичай русі. В край важких випадках можуть з'являтися суїцидальні думки та дій.

Лікування цього розладу потребує комплексного підходу. Розповсюдженими методами є психотерапія та фармакотерапія. Когнітивно – поведінкова терапія є ефективним підходом, який дозволяє людям змінити негативні думки та поведінку. Фармакотерапія містить лікування антидепресантами та іншими медикаментами, які впливають на нейромедіатори. Додатковими методами можуть бути медитація, фізична активність та техніки релаксації.

Депресія є доволі складним психічним розладом, вона потребує системного та комплексного лікування. Ключовим фактором у попередженні депресії та її наслідків є раннє виявлення симптомів та вчасна терапія. Також важливо розвивати психоосвітні програми, які допомагають людям краще розуміти цей розлад та вчасно звертатися за допомогою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. URL: https://psyhologer.com.ua/shcho-take-depresiia-symptomy-prychyny-diahnostyka-likuvannia-ta-profilaktyka/#:~:text

2. Що таке депресія та як її подолати? – оновлена лекція Роберта Сапольські. URL: https://youtu.be/CLtmvVxJK3s?si=PxDgwudRgKku-PZf

УДК 316.6:159.96:364.2

Поліщук Валерій Миколайович,
доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри теоретичної та консультативної психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. «Психологічна безпека у закладах вищої освіти» визначається у навчальному процесі принаймні двома пріоритетними організаційними напрямками: *1) постійне інтенсивне професійне зростання викладачів* (професійна свобода навчання: самостійний вибір ефективних навчальних форм і методів, спрямований на впорядкування у соціальній системі «науково-педагогічний працівник – студент» статусних взаємин та отримання від них оптимального навчально-професійного результату як винаходу; *самоосвіта* (продуктивність професійних компетенцій у конкретних наукових галузях, до яких є акцентований дослідницький інтерес, та максимальна бажана професійна самореалізація; 2) *постійне інтенсивне професійне зростання студентів* (навчально-професійна свобода учіння, зокрема самостійне навчально-наукове гуртування біля викладачів-дослідників, які мають або створюють власні наукові школи чи лабораторії); *самоосвіта* (необхідні знання здобуваються через динамічну предметну комунікацію з викладачами у їхньому профільному науковому просторі).

Виклад матеріалу. Знецінення, ігнорування тощо названих напрямків виокремлює масштабні ризики для соціального (державницького) призначення вищої школи, як найвищої ієрархічної позиції в освітній системі, наприклад: 1) зниження рівня проблемного навчання через відверту інформаційну переорієнтацію викладачів на а) «так званого середнього слухача» та б) пізнавальні можливості і навчально-професійну мотивацію тих суб'єктів учіння, які в умовах масового навчання «всіх і вся» часто неспроможні навчатися навіть на «задовільно»; 2) перетворення лекцій у «диктанти» (і це в епоху глобальних інформаційних мереж!), або «тотальну презентацію» матеріалу з домінуванням дидактичного принципу «текст до ілюстрації», властивого передовсім для дошкільного та молодшого шкільного віку (частково – підліткового), тоді як у юнаків, дорослих все має бути навпаки: «ілюстрація до тексту», що є необхідною умовою розвитку словесно-логічного, а не конкретно-образного мислення; 3) відсутність, обмеженість (малодоказовість,

недостатність) логічних зв'язків між теоретичними здобутками і професійною діяльністю на кшталт сатиричного «Фіндіпоша» [2], де спочатку шили шапки і вчили їх шити; потім – вчилися шити і вивчали на них попит; ще пізніше – розробляли рекомендації «як їх шити та носити»; і, насамкінець, «розробляли рекомендації» для «розроблення рекомендацій як носити шапки».

Як наслідок, для успішної науково-педагогічної діяльності, де прогресує науковий пошук, виникають вже вторинні стабільні соціальні загрози (шаблонна підготовка різних службових паперів, цінність яких викликає сумніви; дискомфортні переживання від жорсткого пресингу регламентованого навчання, вказівок, розпоряджень, які потрібно виконувати, як правило, «негайно» у руслі вимог директивної залежності тощо). Зрештою, формується підневільна особистість, несхильна до вироблення власної світоглядної позиції, самостійної пошукової активності з низькою орієнтацією в актуальній сьогоденній проблематиці (результат: втрата особистої дослідницької професійної мотивації, можливостей професійного саморозвитку, а головне – деформація ідеального образу вченого з обмеженою розвивальною взаємодією у системі «викладач – студент»). У студентів, як спостерігачів і водночас учасників таких навчально-професійних взаємин, стабілізуються стереотипи про соціальну роль викладача як залежного, несамостійного, малофункціонального, соціально-беззахисного бюрократа («препода» у сленговому мовленні!) з наступним зміцненням вже у них психології раба, пристосуванця, споживача, – тобто «будь-кого» на противагу вільному, активному і самодостатньому громадянину [1].

У зв'язку з цим, ми виокремили десять типових особистісно-професійних профілів суб'єктів освіти, які однаково стосуються управлінців чи підлеглих працівників, як персоналізованих носіїв ризиків для психологічної безпеки через їхні прагнення трансформувати теперішнього або потенційного вченого в новітню освітню бюрократію на основі власних «комплексів невпевненості», зокрема: «Боязнь професійної конкуренції», «Що про мене скаже

керівництво?», «Сприймання критики як особистої образи» тощо.

Проілюструємо деякі з них:

1. *«Імітатор» («надзайнятість» та «заклопотаність»).* Завжди нагадає, що зроблено, і які плани треба реалізувати найближчим часом. Наголошує, що першим приходить на роботу і мало не останнім повертається додому. З виглядом «жертви» скаже, що часто доводиться «засиджуватися» навіть у вихідні дні. У присутності колег демонструє увагу до когось із них, наприклад: стурбовано поцікавиться справами, але відповіді або не слухає, або вдає, що слухає. Ревно стежить за схвальними відгуками на адресу інших працівників.

Вербальні індикатори для впізнання (як приклади): якщо імітація не спрацьовує, то готовий конфліктувати; придумує колегам різні доручення, але власні прийоми роботи вважає найбільш ефективними, тому протиставляє себе іншим; в обговоренні виробничих питань обов'язково натякне про свої заслуги.

2. *«Громадський діяч» («незаміннність»).* Охоче бере участь у різних контрольних заходах, повчає. Громадські доручення відволікають від функціональних обов'язків, але дають змогу пишатися своєю значущістю і водночас почуватися «жертвою обов'язку» у випадку професійного неуспіху.

Вербальні індикатори для впізнання (як приклади): «Так багато роботи, що не знаю, чи впораюся» (однак, на допомогу, як правило, нікого не запрошує, оскільки треба підтримувати роль «найбільш знаючого»), «Якщо так працювати, то краще все залишити» (однак *ніколи (!)* такого не вчинить).

3. *«Самопіарник» («піклування про власний престиж»).* Афішує будь-яку справу, в якій бере участь і яка оголошується найважливішою для життєдіяльності організації. Нетерпимий до ініціативності колег, які суперечать його настановам. Доходить до абсурду: може розповідати надумані подробиці виконаної справи, в які з часом сам вірить. Колег, що сумніваються, переконує в протилежному, принижуючи їх. Собі ж відводить головну роль. Поступово створюється міф (передовсім для себе) про унікальність «якоїсь» події та винятковість власних досягнень. Агресивний до тих, хто стверджується в

діяльності і небагатослівний. Епіцентр або основний ініціатор конфліктів. Упереджено порівнює власні успіхи з успіхами колишніх колег, особливо – підлеглих, які досягли вагомішого кар'єрного чи професійного зростання. Болісна ностальгія за своїм, як здається, успішним кар'єрним минулим, втрата якого розцінюється через «підступні» дії заздрісників, недоброзичливців, причому власні прорахунки категорично заперечуються.

Вербальні індикатори для впізнання (як приклади): «Колись я був там керівником і міг надалі керувати», «Я міг би зараз обіймати «його» посаду», «Він колись був «моїм» підлеглим, а тому я про нього все (!) знаю».

4. *Ментор («безапеляційність у спілкуванні).* Нетерпимість до інших точок зору, які не співпадають із власними (часто – це «межові» емоційні оцінки, наближені до особистої образи). У стосунках з колегами, яких поважають в організації, доброзичливий, симпатизує, а за «кулісами» безтактний з натяками на недостатню компетентність та наклепами з посиланнями на невизначені інформаційні джерела типу «Хтось сказав, що…», «Мені повідомили, що він…», «А ви чули (знаєте), що…?». Якщо йдеться про управлінця, то тривалі виробничі наради – це домінування індивідуального монологу як безцеремонного повчання: схоже на «театр бездарного актора» з текстовими повторами; закликами чи зверненнями до «соратників» та «однодумців», які одностайно і гучно їх схвалюють. Свої настанови презентуються «єдино правильними» і так «смакуються», що складається враження про прагнення отримати від цього процесу неприховане задоволення (водночас усім складно збагнути, в чому ж полягає сутність сказаного). Загалом, згодні і незгодні присутні, як правило, є байдужими статистами, пасивно чекаючи службових вказівок з вимогою негайного («вчора») виконання, оскільки альтернативні позиції можуть безцеремонно заперечуватися.

Вербальні індикатори для впізнання (як приклади): «Я за все відповідаю», «Я тут поставлений», «Я тут головний», «Ваша думка мене не цікавить (мало

цікавить)», «Більше слухайте та працюйте»; «Не кажіть нісенітниць (дурниць)», «Нарешті Ви це зрозуміли», «Правильно, я тільки що казав те ж саме», «Скільки можна це обговорювати», «Сідайте там, де я сказав», «Записувати потрібно, якщо погана пам'ять», «Якщо важко, то треба йти на пенсію».

Висновки. Об'єктивну дійсність потрібно сприймати без драматизму та ілюзій, але крізь пізнавальну призму *національної безпеки*, сутність якої у вищій школі полягає передовсім у державній статусності вченого, який протистоїть *носіям її ризику,* як сформованій зараз *соціальній касті* з жорстко обмеженим допуском і регламентованим входом, що стала не лише негативним подразником для оптимістичних перспектив *громадянського суспільства,* а неприхованим каталізатором *його* реальних, потенційних соціальних загроз і навіть катастроф [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Поліщук В. М. Психологія повсякдення: реальність і міфи. Суми : ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2021. 148 с.

2. Чорногуз О. Ф. Аристократ із Вапнярки. К. : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-Га», 2013. 480 с.

УДК 159.9.07

Поліщук Світлана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Києво-Могилянська академія», м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Постановка проблеми. Будь-яка психологічна тема незалежно від конкретних життєвих координат свого місцезнаходження, передбачає оптимальне розв'язання, якщо враховує фундаментальні пізнавальні пріоритети: 1) вікову адресу людини у життєвому шляху з її унікальними психологічними характеристиками (соціальна ситуація розвитку, провідна

діяльність, особистісні новоутворення, рушійні сили розвитку); 2) потенціал психологічних ресурсів; 3) референтну соціальну реальність, зміст якої виявляється, як мінімум, на трьох рівнях впливу («мікро», або найближче соціальне оточення; «мезо» – передовсім групи ровесників; «макро» – глобальні соціальні чинники) [1; 2].

В іншому випадку, споглядальні, спрощені, або тенденційні, тощо уявлення про сутність актуальної проблеми однаково знецінять спроби її структурно-функціонального вивчення та авторські дослідницькі наміри.

Виклад матеріалу. Функціональна значущість молодшого шкільного віку для людини має осмислюватися через 1) зміст суміжних інтервалів життєвого шляху (передшкільний вік у прикінцевих межах дошкільного віку; криза 7 років; криза 13 років; підлітковий вік), 2) типові особливості соціальної дійсності, найбільш прийнятні для розроблення розвивальних стратегій і тактик доказового *тематичного психологічного супроводу,* і, як наслідок, до формування у дітей і дорослих продуктивної конструктивної поведінки з допомогою активізації двох основних способів адаптації – *емоційної саморегуляції* та *вольової саморегуляції*.

1. Емоційна саморегуляція (приклади закономірностей). 1. Чим нижчі показники емоційної напруги, тим вища операційна напруга, а, отже, зростає ймовірність конструктивної (продуманої, зваженої) поведінки з властивими для неї «осмисленими» цілями та «усвідомленими» наслідками. 2. Вузький радіус дії емоційного відгуку дитини на подразники спричиняє виразне реагування («від смутку – до розпачу») на ледь помітні несприятливі почуттєві впливи («не похвалив учитель», «не звернули увагу, що старався», «не вийшло написати елементи літери», «збився, читаючи вірша» тощо). 3. Відбувається диференціація почуттів (вперше з'являються фрустраційні переживання, почуттєві конфлікти): реакції на перешкоди можуть варіюватися у діапазоні від «готовності до їхнього подолання» до «нездатності зосередитися, апатії», причому у стані фрустрації афективні реакції також увиразнюються.

2. Вольова саморегуляція (приклади закономірностей). 1. Основні детермінанти вольового розвитку у 1) хлопчиків: 1 кл. (наполегливість, відповідальність); 2 кл. (цілеспрямованість, самостійність); 3−4 кл. (ініціативність, відповідальність); 2) дівчаток: 1 кл. (цілеспрямованість, ініціативність); 2 кл. (ініціативність, самостійність); 3−4 кл. (ініціативність, старанність). 2. Об'єктивні перешкоди: неорганізованість, навіюваність, нерішучість, невпевненість, імпульсивність, несамостійність.

У зв'язку з цим, для психологічної безпеки молодших школярів пропонуємо у ранзі демонстраційних прикладів три структурні блоки доказового психологічного супроводу їхньої життєдіяльності.

Блок 1. Рівень польової реактивності (значущість: відображення примітивних, пасивних форм психічної адаптації; захист від руйнівних соціальних впливів, вибір позицій комфорту і безпеки; у переживаннях від вражень відсутня виразна позитивна чи негативна оцінка; людина почувається дискомфортно чи комфортно незалежно від якості життєвої ситуації).

Провідні оптимальні умови функціонування: 1) дитина має свою кімнату із зонами «робочого місця», «розваг», «сну», які з допомогою дорослих облаштовує, обираючи предмети певної форми, кольору тощо; 2) відсутні предмети, які можуть викликати неприємні спогади, смуток; 3) у полі зору перебувають предмети, які викликають позитивні переживання.

Ознаки результативного функціонування: 1) дитина із задоволенням перебуває у кімнаті, прагне самотності, спокою, коли засмучена; запрошує друзів; 2) здебільшого самостійно ініціює відверті (зі збереженням таємниці) розмови з дорослими.

Блок 2. Рівень стереотипів (значущість: регулювання процесу і шляхів задоволення соматичних потреб; ефективний контроль за функціями організму, впорядкування зв'язку психосоматичних відчуттів з актуальними зовнішніми сигналами, інтенсивність яких коригується вітальними потребами; зростання чутливості до порушень потреб; якісна оцінка сигналів найближчого

соціального оточення; виразність переживань; неприйняття сенсорного дискомфорту і порушень режиму).

Провідні оптимальні умови функціонування: 1) достатня кількість вражень (перевага надається прогулянкам «активна взаємодія з природою»: відчуття дотику трави, піску; «спостереження» за хмарами, дощем, вогнищем тощо); 2) рухливі ігри, ігри-змагання, їзда на велосипеді, самокаті тощо; 3) оздоровчі процедури (ранкова гімнастика, обтирання тіла тощо); 4) дотримання оптимального життєвого ритму через баланс його чотирьох провідних сфер (навчання; активний і пасивний відпочинок; творчість; спілкування).

Ознаки результативного функціонування: 1) виразні емоційні переживання, зокрема стійкі повсякденні звички («не подобається галас», «хочу рано вставати», «хочу ласощів» тощо); 2) бажання рухатися, домінування позитивних емоцій в діяльності (приклад: рухові ігри); 3) сприятливі санітарно-гігієнічні звички (догляд за собою; заняття фізичною культурою); 4) почуття захищеності, комфорту, спокою; 5) відкритість новим враженням, цікавість до навколишньої дійсності.

Блок 3. Рівень експансії (значущість: забезпечення активності там, де афективний стереотип поведінки є неефективним; перешкоди визначають шляхи свого подолання, стимулюють дослідницьку поведінку, потребу оцінити власні можливості; афективні переживання пов’язані з досягненням бажаного; афективна пам’ять – це знання про себе, зокрема успіхи і невдачі, домагання, внаслідок чого виникають афективні самопочуття «Можу» і «Не можу».

Провідні оптимальні умови функціонування: 1) навчання дитини запам’ятовувати моменти успіху; 2) аналіз причин неуспіху та шляхів їх усунення; 3) долучення до нових форм активності; 4) заохочення самостійно пізнавати невідоме, експериментування; 5) оцінка здобутків, успіхів, наголошення на особистому внеску отриманого результату.

Ознаки результативного функціонування: 1) відсутність страху перед новими враженнями; 2) відкритість новому досвіду; 3) легкість у сприйнятті помилок, готовність їх самостійно виправляти; 4) вміння переживати невдачі, програші і водночас радіти власному успіху та успіху інших людей; 5) спроможність самостійно приймати рішення у повсякденних питаннях («що одягнути», «з ким товаришувати» тощо); 6) вміння за невдачами бачити можливість зробити «Щось» краще; 7) здатність об'єктивно оцінювати власні сили; 8) перешкоди не лякають, а навпаки – стимулюють до дій та вчинків.

Висновки: 1. Теоретико-практичною основою для розроблення психологічного супроводу молодших школярів (особливо в умовах воєнного лихоліття) є системна інформація про їхні базові психологічні новоутворення, зокрема зміст вольового розвитку. 2. Проблеми дітей – це варіативне відображення схожих проблем передовсім їхнього найближчого оточення, а, отже, відсутність наступності життєвого досвіду між поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навчальний посібник. Київ–Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2024. 260 с.

2. Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку. Суми : ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2023. 158 с.

УДК 37.011.3.09:159.923-049.5/.65

Починок Юлія Мирославівна,
кандидат філологічних наук, методист відділу освітнього адміністрування Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Взаємодія вчителя з учнями в умовах психологічної безпеки освітнього середовища відображається у щоденній співпраці на засадах взаєморозуміння, поваги та підтримки. Саме комфортні умови в освітньому середовищі можуть сприяти необхідному результату під час навчання. Учні краще засвоюють матеріал, мають простір для самовираження та успішного керування власними емоціями.

Значний внесок у дослідження різних компонентів психологічної безпеки внесли І. О. Баєва, О. Г. Асмолов, В. Т. Ганжін, П. Н. Єрмаков, Ю. П. Реан, В. В. Семикін, К. В. Чернов, В. В. Рубцов. Умова психологічної безпеки: розуміння – інтерес – підтримка – допомога. Вагоме значення мають психологічні настанови. Питання психологічної безпеки досліджували також О. П. Соцька, О. І. Бондарчук, Т. А. Вілюжаніна, Л. В. Гула, Л. М. Карамушка, Т. В. Зайчикова, І. Ю. Борисюк, Н. Ю. Діомідова, О. В. Тушина, В. С. Фізер.

Психологічна безпека є критерієм функціональності навчально-виховного середовища. Важливою складовою цього процесу є формування в учасників освітнього середовища здатності протистояти негативним емоціям, долати стресові ситуації та зберігати емоційну рівновагу. Це сприяє не лише комфортному навчанню, а й розвитку особистісної зрілості, впевненості та взаємоповаги. Підтвердженням цього є лист МОН України № 1/9-436 від 14.08.2020 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)».

Важливими факторами успішного навчання є психологічна підготовка та психологічна стійкість. Абрагам Маслоу наголошував на ієрархії потреб: фізіологічні потреби, потреби в безпеці, соціальні потреби, потреби в повазі, потреби в самовираженні та самореалізації. Є різні форми забезпечення психологічної безпеки. До пасивних форм належать механізми психологічного захисту, уникнення та пристосування, догляд та ігнорування. До активних форм належать стратегії власної поведінки, вольові якості, знання та досвід, виправданий ризик.

Важливою умовою позитивних результатів навчання є аналіз ризиків та передбачення небезпек. Відповідно в освітньому процесі вагомою передумовою є відчуття захищеності. Проаналізувавши, що може загрожувати чи завадити успішному перебуванню в процесі навчання, учні та вчителі мають повну картину можливості власних дій стосовно відповідних питань, завдань чи проблем. Такий захист є необхідною запорукою впевненості у завтрашньому дні.

Щоб створити комфортне освітнє середовище необхідно обґрунтувати принципи, на основі яких сформується креативний простір взаємодії. Науковці запропонували кілька таких принципів:

- принцип партнерства;
- принцип взаємного розвитку;
- принцип психологічного захисту особистості кожного суб'єкта освітнього процесу;
- принцип цінності особистості;
- принцип унікальності;
- принцип комплексної оцінки загроз, небезпек;
- принцип мінімаксу (максимальний ефект за мінімальних витрат);
- принцип взаємної відповідальності [4].

Наступним кроком є пошук ресурсів. Це не лише людські ресурси, а й фінансові, інформаційні, часові тощо. Саме такий підхід допоможе швидше реалізувати психологічну безпеку освітнього середовища.

Важливим аспектом є ефективність комунікації, яка забезпечує вирішення будь-якої проблеми. Адже ефективне інформування проблеми висвітлює всі її аспекти. У такому випадку люди мають можливість вжити запобіжних заходів.

Часто учні скаржаться на вчителів, які не бажають враховувати внутрішні переживання чи проблеми школярів. Тому формування психологічної безпеки освітнього середовища є вкрай актуальною.

Документ, що унормовує діяльність психологічної служби в школі є Положення про психологічну службу системи освіти (2018). Важливими є психологічний, екологічний та інформаційний аспекти поняття безпеки освітнього середовища.

На безпечне освітнє середовище впливає: якість міжособистісних відносин, захищеність в освітньому середовищі, комфортність в освітньому середовищі та задоволеність освітнім середовищем.

Тут важливо згадати про можливість емоційного вигорання як вчителів так і учнів. Потрібно вміти діагностувати проблему, щоб її попередити або подолати.

Умови створення психологічно безпечного освітнього середовища:

- моніторинг;
- психологічне консультування;
- організація спеціального соціально-психологічного навчання;
- підготовка практичних психологів [2].

Пристосування до умов життя має значення в об'єктивній реальності. Особистісне зростання тут відіграє ключову функцію. Відтак в основі філософії збереження здоров'я є питання безпеки життєдіяльності.

Напруженість соціального життя дається в знаки. Можемо виділити також шкоду несприятливого психологічного клімату. Навчання може бути когнітивно-орієнтованим, а може бути особистісно-орієнтованим. Важливо обирати саме особистісно-орієнтовану форму навчання, щоб створити умови для внутрішньої безпеки.

Уважне ставлення до систем, у яких функціонує людина призводить до дисфункціональних соціальних процесів. Важливим є уміння розуміти та приймати інших. Мотиваційно-смислові відносини особистості проєктуються в навколишні речі.

І. Баєва психологічну безпеку розуміє як стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства, що сприяє задоволенню потреб

у особистісному спілкуванні на засадах довіри, створює референтну значущість середовища й забезпечує психічне здоров'я включених до неї учасників [1]. Дослідники підтримують таке визначення і ми також. Освітнє середовище – сукупність зовнішніх умов, факторів та соціальних об'єктів із системою впливу та умовами формування особистості.

Відтак психологічна безпека освітнього середовища залежить від соціально-психологічних факторів ризику та потребує створення соціальної мотивації.

Відповідно можемо зробити висновок, що питання психологічної безпеки освітнього середовища вкрай важливе і залежить від кожного учасника зокрема. Якщо брати за приклад школу, то беруть участь не лише вчителі та учні, а також і батьки. Від них усіх залежить їхнє комфортне перебування під час навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании : монография / И. А.Баева. С.-Пб. : Союз, 2002. 271 с.
2. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища: сутність та умови створення / О. І. Бондарчук: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. К., 2018. 24 с.
3. Вікторчук Н. В. Безпечне освітнє середовище в закладах дошкільної освіти. Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки, 2023. №. 17. С. 43-50. URL: http://journals.kogpa.te.ua/index.php/pedagogy/article/view/86/77
4. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу : методичні рекомендації / уклад.: В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 58 с.
5. Лист МОН України № 1/9-436 від 14.08.2020 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)». URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-stvorennya-bezpechnogo-osvitnogo-seredovisha-v-zakladi-osviti-ta-poperedzhennya-i-protidiyi-bulingu-ckuvannyu
6. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки від 22.05.2018 р. № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text
7. Психологічна безпека освітнього середовища: Вісник психологічної служби Київщини. Випуск 9 / за ред. Т. Л. Панченко. Біла Церква: КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. 228 с.
8. Тушина О. Психологічна безпека в загальноосвітньому навчальному закладі: практичний посібник. Запоріжжя : ЗОІППО, 2013. 145 с.

УДК 37.018.43:355.01]:159.9:614.8

Примак Юлія Володимирівна,
кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри загальної, вікової та соціальної психології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Безпека середовища й безпека особистості невіддільні одне від одного, позаяк вони – важливі атрибути й необхідні умови розвитку будь-якої системи (увиразнюючи їхню надійність, захищеність, холістичність, стабільність, супротив, життєстійкість). Заразом в умовах війни рівень небезпеки прямопропорційно зростає як в умовно зовнішньому вимірі, так і внутрішньому. В першому варіанті йдеться зазвичай про соціальний, техногенний, військовий, епідеміологічний або природний характер небезпек. А внутрішньому – про складність у взаєминах у різних підсистемах, негативний соціально-психологічний клімат, особистісні особливості, дистреси й нездоровий спосіб життя (в даному разі передусім через війну), булінг, перевищення навантаження допустимих норм й організацію процесу життєдіяльності тощо. Свідоме / несвідоме недооцінювання або ігнорування умов безпеки на будь-яких рівнях функціонування систем неминуче загрожує виснаженням, зниженням життєздатності, дискримінацією, порушенням ортобіозу, навіть розпадом, а то й смертю її суб'єктів. Але є ситуації, які об'єктивно людина не може контролювати, вплинути на них, тому у представленій розвідці зупинимося на проблемі психологічної безпеки дистанційного навчання в умовах реальних загроз воєнного часу.

Провідним чинником ефективного навчання та гармонійного розвитку особистості, зокрема й опосередкованого першим, є сфера безпеки освітнього середовища, психологічної зокрема. Йдеться про фасилітативний простір, в якому всі його суб'єкти (а це насамперед наставники, викладачі, здобувачі,

батьки), формуючи атмосферу довіри, забезпечують можливість почуватися кожному захищеним, упевненим у собі та спроможним вільно висловлюватися. Зовсім інакше відбувається, коли освітній простір позбавлено опції психологічного комфорту та психологічної безпеки, що може увиразнити зниження мотивації до навчання, виснаження, уникнення, ба навіть психосоматичні розлади. Тому токсичне освітнє середовище здатне породити поглиблення дистресу, підвищення рівня тривожності, навіть психічно травмувати.

Умови небезпеки через пандемію Covid-19 породили необхідність тривалого дистанційного навчання, заклавши побіжно передумови його активного застосування й нині у воєнний час. Як засвідчила практика, значущими інтегральними індикаторами психологічно безпечного середовища стали переживання емоційного благополуччя й компетентності всіма (або хоча б більшістю) суб'єктами освітнього процесу, забезпечуючи необхідні умови ефективного особистісного розвитку його учасників. Відтак особливо йдеться про психологічну культуру, референтну значущість, задоволеність суб'єктів освітнім процесом (саме для цього й згодився систематичний фідбек) [1].

Загалом психологічно безпечне середовище – необхідна умова для розвитку соціально значущих компетентностей, продовження формування ортобіозу особистості, розпочатого ще в сім'ї в ідеалі [2]. Йдеться про опосередкування певними чинниками, які сприяють формуванню його позитивного змісту. Так, серед провідних складових психологічної безпеки освітнього середовища сьогодення, враховуючи його виклики (зокрема й дистанційний формат), важливо згадати про емоційний комфорт (із такими важливими параметрами як взаємоповага, толерантність, допомога), довіра між учасниками, підтримка особистісного розвитку, зважаючи на дотримання принципів індивідуального підходу та інклюзивності. Також нині дистанційне навчання має бути побудовано на засадах безпечного онлайн-середовища, щоб

попередити небезпеку зокрема кібербулінгу (тому корисними стануть програми цифрової грамотності та безпеки поведінки в Інтернеті).

Тривалий дистрес, високий рівень особистісної тривожності, загроза обстрілів, втрата близьких, вимушене переселення, тривала невизначеність – це насамперед обумовлює вразливість когнітивної й емоційної сфер (зокрема, уваги, пам'яті, мислення, емоцій), мотивацію до навчання здобувачів освіти, які наразі перебувають в Україні. Зокрема й дистанційне навчання може зумовити відчуття відсутності або недостатності живого спілкування, загострюючи в особистості відчуття самотності, а відтак і небезпеку емоційного вигорання та зниження мотивації до навчання. Водночас може відчуватися брак якісної психологічної помочі, перевантаження та втома від сидячого способу, наднапруженість очних м'язів, коли належний відпочинок перед і після онлайн-занять був неможливим або недостатнім. Відтак важливо окреслити шляхи покращення психологічної безпеки учасників освітнього процесу під час дистанційного навчання в умовах війни.

Так, нині корисним стане впровадження викладачами коротких психологічних розминок, наповнених словами підтримки, а також гнучких крайдат для виконання завдань, аудіозаписів / відеозаписів занять, неформальних онлайн-зустрічей, інтерактивних зустрічей, індивідуальних консультацій зі здобувачами тощо. Ефективним стане також зменшення кількості завдань, а натомість зосередження уваги на їхньому практичному характері. Важливо наголосити й на особливій увазі щодо ортобіозу самих викладачів.

Отже, безпека – необхідна умова розвитку будь-якої системи. Її основні характеристики – надійність, захищеність, стабільність, супротив, життєстійкість – нині стають подекуди проблемними завданнями через умови війни. Заразом вони забезпечують можливість продемонструвати й використати її суб'єктами свої індивідуальні якості й здібності, невротично не переймаючись негативними наслідками (наприклад, щодо самооцінки, статусу).

Задля підтримання достатнього рівня психологічної безпеки учасників освітнього процесу важливо плекати стан збереженості психіки суб'єктів освітнього середовища, цілісності їхньої особистості, пластичності функціонування. Увага має бути зосереджена на стійкій і систематичній активізації ресурсів й адаптивному функціонуванні людини в контексті її взаємодії із середовищем (психологічному умінні самостійно захиститися від загроз і будувати психологічно безпечні стосунки). Побіжно пам'ятаймо, що стан онлайн-середовища, що породжує відчуття захищеності, свободи від прояву психологічного наднапруження-тиску, сприяє задоволенню потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, створює відчуття референтної значущості / приналежності до нього й забезпечує можливість зберегти або покращити ментальне здоров'я його суб'єктів. Психологічна безпека учасників освітнього середовища під час дистанційного навчання у воєнний час – це про відсутність (або припускаємо мінімізацію, керування) переживань негативного характеру, взаємопідтримку його акторів, гнучкість, різновекторне ресурсування й розуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Примак Ю. В. З досвіду викладання курсу «Загальна психологія»: фідбек від психологів-першокурсників. *Чотирнадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання:* Матеріали Міжнар. наук. конф. (26 квітня 2024 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О. Ю. Дроздова. Т. 1. Психологія. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2024. С. 155–160. URL : https://drive.google.com/file/d/1nLNWiY5tKC7CTviyOdqYhuYqO-Z-cCkO/view (дата звернення : 10.02.2025 р.).

2. Примак Ю. В. Психологічна безпека дітей та молоді у сімейному середовищі. Проблеми психологічної безпеки сучасної молоді : монографія ; за наук. ред. О. Ю. Дроздова ; МОН України, Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2019. С. 34–48.

3. Слюсаревський М. Психологічна безпека особистості в онтологічному та гносеологічному вимірах. *Наукові студії соціальної та політичної психології.* 2020. 45 (48). С. 7–26. URL : https://doi.org/10.33120/ssj.vi45%2848%29.138 (дата звернення : 11.02.2025 р.).

УДК 37.014

Редько Мар'яна Олегівна,
здобувач 3-го курсу факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, м. Хмельницький;
Науковий керівник:
Грубі Тетяна Вікторівна,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

СПІВПРАЦЯ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УЧНІВ

Час, проведений за партою у школі, є найпрекраснішим періодом у житті багатьох учнів. Там ми знаходимо друзів, нові захоплення, дізнаємося багато цікавого і розвиваємо навички спілкування. Проживаючи цей період свого існування, ми розуміємо, що люди навколо нас мають велике значення, формуємо свою поведінку у різних ситуаціях і набираємося досвіду, необхідного для дорослого життя. Повертаючись додому зі школи, ми приносимо із собою певні емоції та враження, які пережили упродовж дня, і надіємося на підтримку від сім'ї. Проте існує багато чинників, які ускладнюють цей процес та запобігають створенню безпечного середовища як у школі, так і вдома.

Взаємодія між школою та родиною важлива для створення психологічної безпеки. Наш настрій, з яким ми приходимо до школи, може впливати на інших і створювати негативні ситуації, які можуть тривати й пізніше. Тим не менше, коли ми повертаємося додому, оточення, в якому перебуває дитина, може бути ще більш несприятливим.

Умови проживання учнів дуже впливають на шкільне життя та спілкування з однолітками. Поширеним явищем серед них є шкільний булінг. Шкільний булінг – це систематичне і тривале цькування, залякування, агресія колективу в сторону одного з його представників. Така поведінка вказує на потребу колективу самоствердитися за рахунок іншої людини, яку вони вважають слабшою за себе [1]. На жаль, це явище є у всьому світі і набирає ще більших обертів. Причин для булінгу дуже багато. Але однією із них є атмосфера вдома.

Більшість людей знецінюють цей фактор впливу на психологічну безпеку школярів. Вважаємо, що він є одним із основних, який найбільше впливає на поведінку дитини як і в школі, так і загалом в суспільстві. Відомі науковці, такі як: Майкл Раттер, Діна Чернова та Ірена Воробйова у своїх дослідженнях допомагають нам краще зрозуміти вплив сімейного середовища на психологічний стан та безпеку дітей у шкільному віці. Українська психологиня Лариса Білозерська, досліджувала психологічне благополуччя дітей та підлітків, включаючи взаємодію сім'ї та шкільного середовища на цей процес.

Дім асоціюють із теплом, затишком, добробутом та любов'ю. Та не завжди виходить так. Існують випадки, де життю і здоров'ю дитини постійно загрожує небезпека, тому через це в школу вона може приходити з поганим настроєм, негативними установками і відповідно підпадати під утиски однолітків. Всі наведені вище фактори позначаються на здоров'ї учня (фізичному і психологічному), що заважає нормально виконувати поставлені завдання та розвиватися в цілому.

Здебільшого домашнє насилля над дітьми здійснюється батьками. Статистика проведених досліджень показує нам, що станом на сьогодні більше 5000 дітей та жінок страждає від цього виду насильства [2]. Ці цифри жахають. Нажаль такий процес дійсно присутній у багатьох сім'ях, що завдає удару на психіку дітей та безпосередньо впливає на їхнє майбутнє.

Попри це існують шляхи вирішення питань. Одним із них є просвіта учнів та їхніх батьків про домашнє насилля та куди можна звернутися, коли знаходишся під навантаженням різних хвилювань та фізичних чи психологічних знущань. Телефони довіри у сучасному світі є невід'ємним інструментом допомоги для людства, адже хто як не інша людина справді зрозуміє, в яких обставинах знаходяться діти, жінки або чоловіки.

Продовжуючи вести мову про психологічну безпеку учнів слід зазначити, що в плані звернення за допомогою є прогрес, тому що діти почали розуміти, що є вихід із ситуації та світ не байдужий до них. Тим самим розуміючи можливість показати іншим вихід із складних обставин. Вони перестають терпіти знущання і також вчаться чинити опір тим, хто ображає їх.

Не менш важливим аспектом є саморозвиток кожного учня, адже вивчаючи психологію поведінки людини, вони дізнаються, як можуть покращити своє життя та стати прикладом для молодших поколінь. Цей процес описує їх як сильних особистостей, які намагаються захистити себе та поділитися своїм досвідом із іншими.

Отже, кількість випадків домашнього насильства зростає, але разом із тим розвивається свідомість людей і учнів в цьому числі, щодо пошуку шляхів вирішення складних питань. Тим не менш слід показувати людям можливість допомогти. Тому не слід боятися того, що вам не нададуть підтримку, а сміливо робити кроки для кращого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Шкільний булінг – ознаки та правові наслідки. URL:https://legalaid.gov.ua/novyny/shkilnyj-buling-oznaky-ta-pravovi-naslidky/ (дата звернення 15.02.2025).

2. Білоброва К. В Україні на 80% збільшились випадки домашнього насильства – Офіс генпрокурора. URL:https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20241003-v-ukrayini-na-80-zbilshilis-vipadki-domashnogo-nasilstva-ofisgenprokurora/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 17.02.2025).

УДК: 37.02

Степаненко Ірина Іванівна,
кандидат педагогічних наук, старший лаборант кафедри іноземних мов Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасне освітнє середовище є не лише місцем для передачі знань, а й важливим чинником формування особистості, що відіграє ключову роль у становленні та розвитку кожної людини. Одним із найважливіших ключових аспектів комфортного навчального процесу, що впливають на його якість, є психологічна безпека. Вона охоплює такі складові, як емоційний комфорт, відсутність страху перед помилками, позитивний клімат у колективі, можливість відкритого самовираження та впевненість у тому, що особистість не зазнає психологічного насильства чи дискримінації.

Психологічна безпека означає стан, у якому учні та викладачі відчувають себе комфортно, не бояться критики, боулінгу, дискримінації чи упередженого ставлення. Коли людина відчуває себе психологічно захищеною, вона може повністю зосередитися на навчанні, проявляти ініціативу та розвивати креативність. Дослідження провідних учених доводять, що у безпечному середовищі покращується мотивація до навчання, зменшується рівень стресу та тривожності, підвищується самооцінка і впевненість у своїх силах. Натомість відсутність психологічної безпеки може призвести до емоційного виснаження, агресії, замкнутості та навіть проблем із психічним здоров’ям.

Забезпечення психологічної безпеки в освітньому середовищі це багатогранне явище, яке охоплює широкий спектр аспектів, пов’язаних із соціальними, емоційними та когнітивними умовами навчання. Це означає, що кожен учасник освітнього процесу має почуватися комфортно, впевнено та вільно від страху перед приниженням, цькуванням чи дискримінацією. Важливо створювати атмосферу, в якій студенти мають можливість висловлювати свої думки без побоювань бути осміяними або зневаженими, що

сприяє їхньому розвитку та самореалізації. Також важливим аспектом є забезпечення психологічної підтримки, доступ до кваліфікованих фахівців, які допомагають долати труднощі та стресові ситуації.

Хотілося б звернути увагу на *фактори, що впливають на психологічну безпеку*.

Емоційний клімат у колективі, який проявляється у підтримці з боку викладачів та однолітків, відсутності страху бути приниженим або висміяним, конструктивній критиці та заохоченнях до самовираження.

Вірний вибір викладачем методів впровадження освітнього процесу. Наприклад, використання інтерактивних методів навчання, що сприяють взаємодії; диференційований підхід до студентів із різними рівнями знань та здібностей; викладання матеріалу у дружній та доступній формі.

Роль викладача, який повинен бути не лише джерелом знань, а й наставником, котрий підтримує студентів, розвиває емпатію та розуміє їх емоційний стан, впроваджує програми протидії боулінгу, формує толерантне мислення та повагу до інших незалежно від статі, національності і приналежності до різноманітних субкультур .

Для забезпечення психологічної безпеки в освітньому середовищі необхідно впроваджувати комплексні системні підходи, що базуються на наукових дослідженнях у галузі педагогіки та психології [1]. Незважаючи на те, що ці теорії були сформовані десятиліття, тому вони й досі залишаються актуальними та ефективними.

Формування культури взаємоповаги є не просто модним трендом, а необхідною умовою для гармонійного розвитку суспільства. Взаємоповага починається з елементарних речей: уміння вислухати, прийняти іншу точку зору та ставитися до людей із доброзичливістю, незалежно від їхніх переконань, національності чи статусу. У школах, університетах і на роботі важливо створювати атмосферу довіри та відкритого діалогу, адже саме це сприяє продуктивній взаємодії та розвитку. Школи, університети та робочі

колективи мають створювати атмосферу довіри та відкритого діалогу, що сприяє продуктивній взаємодії й розвитку. Адже середовище, засноване на довірі та щирій взаємодії, сприяє самореалізації особистості.

З кінця XX століття науковці, спираючись на численні психологічні дослідження та експерименти, визнали важливу роль емоційного інтелекту в житті людини та суспільства. У сучасному розумінні емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати, контролювати та спрямовувати власні емоції для зниження стресу, ефективного спілкування, прояву емпатії, адаптації до життєвих викликів і конструктивного вирішення конфліктів. Учні мають навчатися розпізнавати та висловлювати свої емоції, що сприятиме кращому взаєморозумінню. Впровадження тренінгів із розвитку емоційної грамотності та викладання навичок керування емоціями та стресом має стати одним із провідних напрямів у вихованні стресостійкої особистості.

Антибулінгові програми спрямовані на створення безпечного та підтримувального середовища в навчальних закладах і колективах. Вони включають освітні заходи, тренінги з розвитку емпатії, навички ненасильницького спілкування та методи мирного вирішення конфліктів. Важливу роль у цьому процесі відіграють не лише викладачі, а й самі учні, адже спільна відповідальність допомагає ефективніше боротися з проявами агресії. Дослідження Ольвеуса [4] показали, що системні антибулінгові заходи можуть знизити рівень цькування майже на 50%. Впровадження таких програм є необхідним кроком для формування культури взаємоповаги та створення атмосфери, де кожен відчуває себе захищеним.

Створення комфортного простору в освітньому середовищі відіграє ключову роль у формуванні мотивації до навчання, зниженні рівня стресу та розвитку творчих здібностей. Важливими складовими є безпечна атмосфера, зручні умови для навчання, емоційна підтримка та відкритий діалог між учасниками освітнього процесу. Відчуття безпеки є базовою потребою людини, без якої неможливо досягти самореалізації. Крім того, згідно з теорією

соціального навчання Бандури [1], позитивне середовище сприяє ефективному засвоєнню знань та розвитку особистості. Тому створення комфортного простору є не лише питанням дизайну аудиторій, а й стратегічним підходом до організації освітнього процесу.

Підтримка учасників освітнього процесу є важливим фактором для успішного навчання, розвитку особистості та психологічного благополуччя студентів. Це включає доступ до кваліфікованих психологів, менторство, організацію тренінгів із подолання стресу та створення дружньої атмосфери у колективі. Соціальна взаємодія відіграє ключову роль у процесі навчання, а підтримка з боку педагогів і однолітків сприяє ефективнішому засвоєнню знань. Дослідження Големана [3] також підтверджують, що середовище, засноване на довірі та емпатії, позитивно впливає на самореалізацію особистості. Саме тому системний підхід до підтримки учасників освітнього процесу є необхідним для формування комфортного та ефективного навчального простору.

Отже, підводячи підсумки, ми можемо зазначити, що психологічна безпека є фундаментом ефективного навчання, оскільки вона безпосередньо впливає на академічну успішність, мотивацію, когнітивний розвиток та психоемоційний стан студентів. У середовищі, де панує довіра, підтримка та взаємоповага, студенти більш схильні до активного пізнання, творчості та самовираження, що значно підвищує якість навчального процесу. Безпека у навчальному просторі допомагає знизити рівень стресу, тривожності та запобігти емоційному виснаженню, що є критично важливим для збереження ментального здоров’я молоді.

Створення сприятливого освітнього середовища можливе лише завдяки комплексному підходу, який включає професійну підготовку викладачів, запровадження системної психологічної підтримки, розробку та реалізацію антибулінгових програм, а також розвиток культури взаємоповаги серед студентів та викладачів. Важливу роль відіграють методи викладання, що

орієнтовані на індивідуальний підхід та стимулювання соціально-емоційного навчання.

Окрім цього, необхідно враховувати фізичні та організаційні аспекти створення комфортного освітнього простору: наявність спеціалізованих зон для відпочинку, можливість індивідуального спілкування з педагогами та доступ до кваліфікованих психологів. Тільки в умовах безпеки, підтримки та відкритої комунікації освіта набуває дійсно ефективного та трансформаційного характеру, сприяючи гармонійному розвитку особистості, формуванню стійких соціальних навичок і підготовці до майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Bandura, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Prentice-Hall. URL: https://psycnet.apa.org/record/1985-98423-000 (дата звернення: 10.02.2025 р.).
2. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. Child Development, 82(1), 405–432. URL: https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x (дата звернення: 12.02.2025 р.).
3. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books. URL: https://www.academia.edu/37329006/Emotional_Intelligence_Why_it_Can_Matter_More_Than_IQ_by_Daniel_Goleman (дата звернення: 12.02.2025 р.).
4. Olweus, D. (1993). Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Blackwell Publishing. URL: https://psycnet.apa.org/record/1994-97361-000 (дата звернення: 14.02.2025 р.)
5. Smith, P. K., Pepler, D., & Rigby, K. (2004). Bullying in Schools: How Successful Can Interventions Be? Cambridge University Press. URL: https://psycnet.apa.org/record/2004-22320-000 (дата звернення: 14.02.2025 р.).

УДК 371

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ;

Чередниченко Олександр Юрійович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор спецкафедри №1Інституту СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ШЛЯХ ДО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Безпечне освітнє середовище ми розуміємо як комфортне, без дискримінації, рівне, дружнє, щасливе. Рівне воно і за гендерною ознакою. Дружнє і щасливе освітнє середовище не є можливим поруч із нерівністю і насильством. Тому гендерно зумовлене насильство (ГЗН) є його антиподом і тим, чого не повинно існувати в освітньому середовищі. На жаль, воно сьогодні може існувати в освітньому середовищі завдяки гендерним стереотипам, упередженням, моделі поведінки, яку діти з вулиці, ЗМІ чи родини приносять у заклади освіти.

Взагалі гендерно зумовлене насильство ми розглядаємо як порушення прав людини, правових і моральних загальнолюдських і європейських норм. Існувати воно може на основі стійких гендерних стереотипів та упереджень в певному суспільстві, громаді, родини. Можемо визначити **ГЗН** як будь-яку форму насильства, яка спрямована проти особи через її гендерну приналежність, соціально визначені ролі, очікування чи нерівності між статями, гендерні стереотипи, упередження. Таке насильство є проявом гендерної дискримінації та ґрунтується на нерівності у владі, майні між чоловіками та жінками, а також на гендерних стереотипах, економічній залежності. ҐЗН означає будь-які шкідливі дії, що вчиняються проти волі людини та ґрунтуються на соціально присвоєних (ґендерних) відмінностях між чоловіками та жінками. До ГЗН належать такі дії, що завдають шкоди фізичному, сексуальному або психічному здоров'ю людини, це також і погрози вчинення таких дій, примус, а також обмеження свободи. Такі дії можуть вчинятися як публічно, так і приватно. ҐЗН є проявом ґендерної нерівності [1].

В Україні протидія ГЗН регулюється низкою законодавчих актів, зокрема:

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.);
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- Кримінальний кодекс України (наприклад, статті про насильство, побої, зґвалтування);
- Адміністративний кодекс (відповідальність за порушення приписів);
- Стамбульська конвенція (ратифікована у 2022 році).

Можемо визначити мету ГЗН таким чином: 1) Контроль, підкорення або придушення певної особи чи групи через гендерні ознаки, стереотипи, упередження; 2) Збереження або посилення соціальної, економічної чи політичної нерівності, а також залежності, несамостійності і відсутності прояву суб'єктності свого життя. Зазначимо, що найчастіше страждають від ГЗН жінки та дівчата, але чоловіки, хлопці, а також особи з іншими гендерними ідентичностями також можуть бути жертвами, особливо під час війни. Також страждають особи іншої раси від ГЗН. Це люди, в ставленні до яких існують гендерні стереотипи та упередження.

Виділяють такі форми ГЗН: фізичне насильство; сексуальне насильство; психологічне насильство; економічне насильство. В світі говорять ще про соціальне насильство. Це є ізоляція від громади, обмеження свободи пересування, контроль поведінки тощо. Прикладом цього є нові обмеження для жінок в Ірані. Термін «соціальне насильство» не є широко вживаним у законодавстві, проте зустрічається в наукових дослідженнях, правових актах і міжнародних документах, що регулюють питання насильства, прав людини та соціальної політики. Так, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979) охоплює різні види дискримінації та насильства, зокрема соціальні аспекти. А Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (Стамбульська

конвенція, 2011) визначає різні форми насильства, зокрема економічне, психологічне та соціальне насильство в контексті ґендерної рівності. У вітчизняному законодавстві такого терміну поки немає. Але Україна дотримується міжнародних документів, тому очікуємо на його появу в законодавстві.

Це все означає, що профілактика ГЗН і заходи з протидії ГЗН повинні бути комплексними, системними, на всіх рівнях і в усіх прошарках суспільства [2;3;4], з дітьми, дорослими, особами похилого віку, вразливими категоріями, включати до себе систематичну роботу з подолання гендерних стереотипів, упереджень, дискримінації як просвітницьку роботу і соціальне виховання населення і груп ризику, вразливих категорій, розширення прав жінок, формування стресостійкості, резільєнтності, самостійності і незалежності, лідерства, впевненості в собі, просвіту щодо прав людини, жінок, дітей, забезпечення гендерної рівності в суспільстві, регіоні. Громаді родині – соціальної, економічної, політичної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Надання послуг із ПЗПСП у безпечних місцях для жінок і дівчат. Мінімальний пакет послуг із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. URL: https://www.mhpssmsp.org/uk/activity/key-consideration-12-gender-based-violence#page-1 (дата звернення: 31.01.2025).

2. Трубавіна І., Чередниченко О. Профілактика насильства у молодих сім'ях у сучасному вимірі. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2023. № 60. С. 164–176.

3. Трубавіна І. М. Поняття корекційних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, у теорії соціальної педагогіки. Педагогічна теорія і практика. 2010. Вип 1. С. 317–325.

4. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: монографія. Харків: Нове слово, 2007. 395 с.

УДК 159.9

Шевчишена Оксана Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти, методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка, м. Хмельницький

ПСИХІЧНЕ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ: РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ, ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Людський досвід можна розглядати крізь призму уособлення переживань, випробовувань та викликів минулого. Реалії життя бувають доволі напруженими та складними, однак саме вони можуть послугувати для людини в якості запоруки формування життєвого імунітету.

За переконаннями Кокун Т. М. та Мельничук Т. І. «Сучасна людина зазнає постійного випробовування на міцність своєї життєвої стійкості. Зокрема, внаслідок суспільних змін, інтенсивність яких підвищується з кожним роком. Всі ми відчуваємо наростаюче збільшення інформаційного потоку, потерпаємо від постійних соціальних, економічних та політичних криз, дивуємося несподіваним технічним та технологінчим «стрибкам» [1, с. 4]. Крім того, на думку дослідників, «…в житті кожної людини періодично виникають ситуації, які стають випробовуванням стійкості особисто для неї. Все це, провокуючи інтенсивні стреси, часто негативно позначається на психічному здоров'ї людини, виливаючись у неврозах, депресивних станах, проявах неадекватної поведінки тощо» [1, с. 4].

При цьому автори наголошують, що «Негативний вплив вищезгаданих чинників було істотно посилено пандемією COVD-19. А для жителів України надзвичайно інтенсивним за силою стресового впливу та негативними наслідками чинником стала широкомасштабна збройна агресія росії, що почалася в лютому 2022 року» [1, с. 4].

В умовах викликів сьогодення люди масово почали відчувати психологічну втому. Стресогенні чинники, зумовлені війною, призвели до сильного виснаження психіки. Втрата внутрішнього ресурсу зумовлює появу різноманітних психічних станів, які заважають людині бути в тонусі, підтримувати внутрішню рівновагу, а відтак, демонструвати адекватність та виваженість в складних для неї життєвих ситуаціях.

Тому не дивно, що в сучасному лексиконі набули широкого поширення та вжитку такі поняття, як стресостійкість, життєстійкість, життєва здатність, резилієнс, резильєнтність, стійкість до нестандартної ситуації, емоційна стійкість тощо [1].

Тому в умовах воєнного стану країни психологічна стійкість до стресу, а відтак, психічне здоров'я виступають в якості пріоритету для людини. Ресурс дитини буде розвиватися за умови, якщо доросла людина буде в ресурсі. Вчитель виступає в ролі домінуючого суб'єкта в освітньому процесі, а відтак, псхоемоційні стани дитини також будуть залежати від того, наскільки вчитель зберігатиме за собою здатність бути в тонусі та демонструватиме належний рівень психічного здоров'я.

Однак, на противагу вищезгаданому часто звучить поняття, пов'язане з психологічним здоров'ям особистості. Відповідно, люди неодноразово задаються питанням, чому психічне та психологічне здоров'я вживаються як взаємопов'язані терміни? Вони є синонімами чи між ними є певні розбіжності? Якщо ж існують відмінності, то чому ж ці поняття йдуть поруч?

В нинішніх реаліях життя найбільш поширеними та широковживаними є поняття, дотичні до проблеми внутрішнього ресурсу людини – психічне та психологічне здоров'я, які змістовно є досить близькими, але не ідентичними. Дослідження показують, що між цими поняттями існують розбіжності. З іншого боку, вони взаємопов'язані між собою та впливають один на одного.

З'ясуємо спершу розбіжності. Як відомо, існує чимало підстав для класифікації різних феноменів, наприклад, емоцій, страхів, мисленнєвих

стратегій людини тощо. Так само існують підстави для з'ясування розбіжностей між певними феноменами.

Для прикладу, якщо поспілкуватися з медичними працівниками стосовно психічного та психологічного здоров'я, то з точки зору будь-якого лікаря психічне здоров'я триматиме фокус на медичному аспекті, а відтак, пов'язане з діагностикою ті лікуванням психічних розладів і часто розглядатиметься в контексті наявності чи відсутності психічних захворювань. Тоді як психологічне здоров'я фокусується не лише на відсутності хвороб, а й на позитивних аспектах життєдіяльності людини. Воно охоплює ширше коло питань, пов'язаних із емоційною грамотністю особистості, емоційним та соціальним благополуччям. Його розгляд може здійснюватися в контексті середовища та стосунків із іншими людьми, життєвого досвіду. Його індикаторами виступають самопізнання та особистісний ріст особистості.

Психічне здоров'я в першу чергу уособлює психічні особливості, що дають змогу людині адаптуватися в тому чи іншому середовищі. Мова може йти про адекватне сприйняття себе та своїх можливостей, здатності утримувати увагу на певному об'єкті, демонстрування критичного мислення тощо. Тоді як психологічне здоров'я – це душевне та особистісне здоров'я. Це стан, коли людина готова особистісно зростати. Це стан, який робить людину самодостатньою.

На противагу психологічному здоров'ю «психічне здоров'я» стосується окремих психічних процесів, таких як збудженість, емоційність, чутливість тощо. Відповідно, психічне і психологічне здоров'я йдуть поруч. Однак, загострення в часі «тут і тепер» певної індивідуальної особливості може провокувати в майбутньому проблеми особистості в цілому.

Наприклад, нездатність толерувати емоції буде провокувати проблеми на особистісному рівні (на рівні комунікації). Надмірна чутливість провокуватиме емоційне вигоряння (мова йде про так званий феномен «неграмотного

співчуття»). Чи може людина в такому стані, при відсутності «холодного розуму» надавати допомогу іншим?

Низький рівень самооцінки («я невдаха», «я ні на що не заслуговую», «нічого нездатний досягти» і т.д.) може призводити до різного роду комплексів, до розвитку депресивних станів (тобто до порушення душевного стану, яке в свою чергу є індиктором психологічного здоров'я).

В умовах сьогодення психічне здоров'я є щось більше ніж відсутність психічних розладів. До станів психічного здоров'я відносяться як психічні розлади та психосоціальні захворювання, так і інші психічні стани, пов'язані з різноманітними потужними стресами.

Тому варто спершу розпочати розмову з психічного здоров'я. Здатність людини усвідомлювати та контролювати свою симптоматику, а у випадку необхідності, бути готовим звертатися за допомогу до інших фахівців, є запорукою подальшого розвитку особистості, її самодостатності та психологічної стійкості в стресових ситуаціях, зумовлених складними реаліями життя.

Попри масштабність і складність викликів сьогодення система освіти має великі можливості допомагати учасникам освітнього процесу. Професійний та організаційний ресурси, якими вона володіє, здатність до широкого соціального впливу сприяють комплексному та соціальному підходу до всіх освітян [2].

В Україні потреба в психосоціальній підтримці відчутно зросла від початку повномасштабного вторгнення рф. Адже наші співвітчизники зіткнулися з такими кризовими подіями, які складно передбачити та прожити. Багато людей втратили рідних, житло, пережили розлуку з близькими, зазнали досвіду перебування під обстрілами чи тимчасовою окупацією. Все це позначається на їхніх станах, викликає дистрес, що в подальшому може призвести до проблем із психічним та фізичним здоров'ям [2].

Психологічна служба як складова державної системи охорони психічного та соціального здоров'я громадян покликана надавати соціальну та

психологічну допомогу особистості не лише для її розвитку та саморозвитку, а й для подолання кризових моментів її життя [2].

Тому одним із головних завдань психологічної служби закладу освіти є повсякденна психологічна допомога педагогам. Корекція чинників, які викликають психологічний дискомфорт та емоційну нестабільність вчителя слугує запорукою його ефективної адаптації в мінливих умовах життя, а відтак, посилення його внутрішнього ресурсу задля допомоги іншим учасникам освітнього процесу, категоріям людей, для яких підтримка наразі виступає нагальною потребою.

Таким чином, педагогічним працівникам освітніх закладів вкрай важливо дбати про власний внутрішній ресурс, аби мати можливість своєчасно та якісно надавати допомогу іншим. Саме тому одним із пріоритетних завдань психологічної служби в системі освіти є питання покращення психічного та психологічного здоров'я педагога, а відтак, допомога йому в розвитку здоров'язбережувальної компетентності, в оволодінні методами самодопомоги й самовідновлення в кризових ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С.Костюка НАПН України. 2023. 25 с.

2. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Фляркoвська О. В., Харьківська Т. А. К., 2023. 149 с.

СЕКЦІЯ 5. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УСІХ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

УДК 378.046.4

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри менеджменту і методології освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Мацюк Софія Олександрівна,
здобувач вищої освіти бакалаврського рівня Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, м. Тернопіль

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЕЛЕМЕНТ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Інформаційна безпека учасників освітнього процесу – це комплекс заходів, спрямованих на захист інформації та інформаційних систем, які використовують учні, студенти, вчителі, викладачі та інші учасники освітнього процесу.

Останнім часом збільшилася кількість випадків небезпечної поведінки дітей, що загрожує їхньому життю та здоров'ю. Зокрема, йдеться про вплив соціальних мереж в інтернеті. Для підвищення обізнаності вчителів, керівників закладів освіти, батьків та їхніх дітей МОН розробило рекомендації для проведення додаткових профілактичних заходів закладами освіти серед дітей та інформування батьків [1].

До інформаційної безпеки в освіті відноситься:

- *захист персональних даних* – безпека особистої інформації учасників освітнього процесу від несанкціонованого доступу та використання;
- *кібербезпека* – запобігання кібератакам, шахрайству, витоку конфіденційної інформації;

- *безпечне користування інтернетом* – правила безпечної поведінки в мережі, розпізнавання загроз, уникнення кібербулінгу;
- *медіаграмотність* – вміння критично оцінювати інформацію, розпізнавати фейки та маніпуляції;
- *правила використання цифрових технологій* – відповідальне використання гаджетів, програмного забезпечення та навчальних платформ;
- *правові аспекти* – дотримання законодавства щодо інформаційної безпеки та авторського права.

Забезпечення інформаційної безпеки в освітньому процесі допомагає створити безпечне цифрове середовище для всіх учасників, мінімізує ризики та сприяє ефективному навчанню.

Найактуальніші питання, з яких звертаються до відповідних органів:

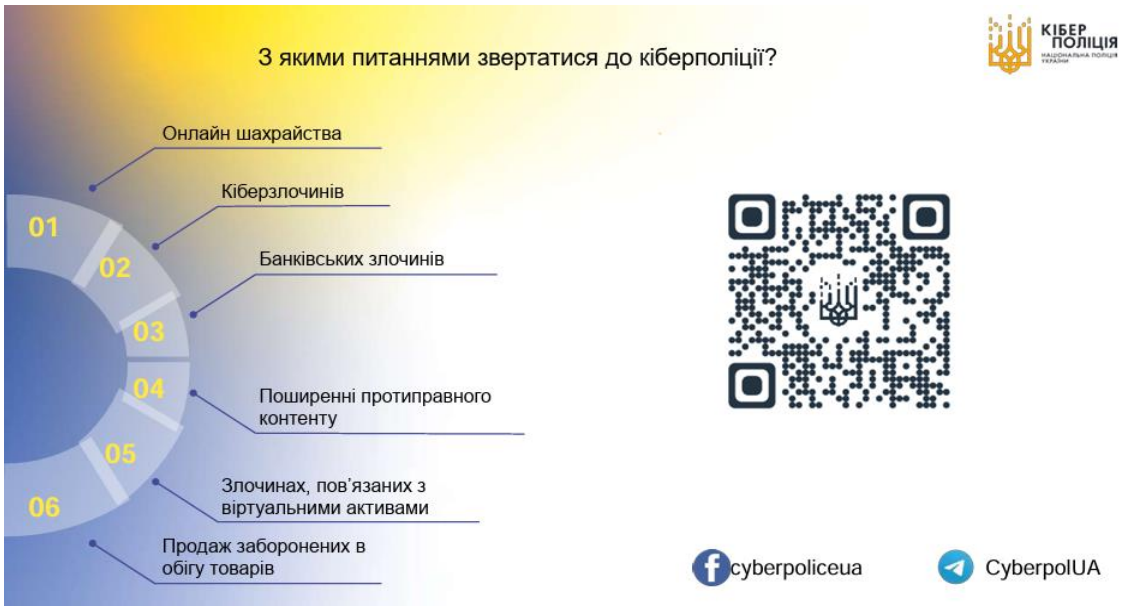

Рис.1 Питання до кіберполіції [2]

Інформаційна безпека у закладах освіти є ключовим аспектом захисту персональних даних, інтелектуальної власності та цифрових ресурсів.

Рекомендації щодо забезпечення інформаційної безпеки у закладах освіти:

- *організаційні заходи:* розробка політики інформаційної безпеки (створення чітких правил щодо використання цифрових ресурсів); навчання та підвищення обізнаності (регулярні тренінги з кібербезпеки для учнів, студентів, вчителів та батьків); призначення відповідальної особи (визначення спеціаліста або команди, яка контролюватиме безпеку даних); створення безпечного середовища (запобігання кібербулінгу, формування культури відповідального використання інформації).
- *технічні заходи:* захист мережі (антивірусного ПЗ, безпечних Wi-Fi з'єднань); регулярне оновлення програмного забезпечення (забезпечення актуальності систем безпеки); контроль доступу (обмеження доступу до конфіденційних даних, розмежування прав користувачів); резервне копіювання (створення резервних копій важливих навчальних матеріалів і документів)
- *кібергігієна для учасників освітнього процесу*: використання складних паролів та їх регулярна зміна; не передавати особисту інформацію стороннім особам або на сумнівних сайтах; уникати підозрілих електронних листів і посилань; дотримуватись правил безпечного спілкування в соцмережах та навчальних платформах.
- *правові аспекти:* ознайомлення з законодавчими документами щодо захисту персональних даних; дотримання правил авторського права при використанні навчальних матеріалів; відповідальність за розповсюдження конфіденційної або неправдивої інформації.

Забезпечення інформаційної безпеки у закладах освіти сприяє захисту особистих даних, формуванню медіаграмотності та безпечному цифровому середовищу для всіх учасників освітнього процесу.

Інформаційна безпека в освітньому процесі є комплексним питанням, що вимагає системного підходу. Важливо не лише застосовувати технічні засоби захисту, а й формувати культуру кібербезпеки серед усіх учасників освітнього

процесу. Лише спільними зусиллями можна мінімізувати ризики та забезпечити надійний захист інформаційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рекомендації для проведення додаткових профілактичних заходів закладами освіти серед дітей та інформування батьків щодо компетентностей безпечної поведінки в цифровому середовищі. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/6049edaecefa4666842971.pdf (дата звернення: 20.02.2025р.).

2. Департамент кіберполіції Національної поліції України. Презентація. URL: https://surl.gd/ssnxta (дата звернення: 01.03.2025р.).

Вітенко Ігор Михайлович,
кандидат географічних наук, заступник директора Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти з науково-методичної роботи та міжнародного співробітництва, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗЗСО ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЄКТУ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ НА ТЕМУ «ОРГАНІЗАЦІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НАСКРІЗНОЇ МОДЕЛІ МЕДІАОСВІТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ»

Сучасне суспільство вимагає від здобувачів освіти не лише знання базових дисциплін, а й володіння навичками роботи з інформацією, критичного мислення та цифрової грамотності. У цьому контексті формування інформаційної культури учнів стає одним із пріоритетних завдань освітнього процесу. Сучасна освіта неможлива без використання засобів масової комунікації та інформаційних технологій. Упровадження медіаосвіти в освітній процес закладів освіти та формування медіаграмотності, медіакультури особистості сприяє розвитку критичного та інноваційного мислення, а також здатності експериментувати, інтерпретувати. Наскрізна модель медіаосвіти охоплює освітній процес на різних його рівнях та етапах і таким чином стає ґрунтовною основою для переходу до медіаосвіти упродовж життя.

У закладах освіти Тернопільської області у 2024 році розпочато реалізацію інноваційного освітнього проєкту регіонального рівня на тему «Організація впровадження наскрізної моделі медіаосвіти в умовах інформаційної агресії» (наказ Департаменту освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації № 195/2.1-06 від 14.10.2024). Реалізація мети інноваційного освітнього проєкту регіонального рівня на тему «Організація впровадження наскрізної моделі медіаосвіти в умовах інформаційної агресії» спрямована на формування навичок експериментальної роботи, проєктної та науково-дослідної діяльності, а також розвитку медіакультури, медіаграмотності, медіаобізнаності та медіа компетентності учасників освітнього процесу, формування безпечного медіасередовища закладу освіти.

Завдання проєкту:

- здійснити підготовку педагогічних колективів експериментальних закладів освіти до впровадження медіаосвітніх інновацій;
- удосконалити критерії та стандартизувати психодіагностичні методики оцінювання медіаграмотності суб'єктів освітнього процесу закладів освіти усіх рівнів акредитації;
- розробити й апробувати психолого-педагогічні технології організації процесу інтенсивного впровадження наскрізної медіаосвіти;
- на основі вітчизняної моделі розробити та впровадити наскрізні моделі медіаосвіти в систему роботи закладів освіти;
- підготувати комплекс навчальних програм медіаосвітнього спрямування, а також навчально-методичні комплекси медіаосвітніх спецкурсів;
- організувати взаємодію експериментальних закладів освіти із територіальними громадами, громадськими організаціями, медіаіндустрією.

Практичне значення проєкту: дослідження становитиме перевірку результативності і визначення умов ефективного застосування вітчизняної моделі наскрізної медіаосвіти в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти; підготовку навчальних програм, науково-методичного і кадрового

забезпечення умов для інтенсивного впровадження медіаосвіти в освітній процес; реалізацію інноваційної діяльності, змісту, форм, методів формування та розвитку життєвої та медіакомпетентності учнів, налаштування їх на життєвий успіх [1].

Етапи проведення інноваційного освітнього проєкту:

I. Організаційно-підготовчий етап

(вересень 2024 р. – травень 2025 р.)

II. Концептуально-діагностичний етап

(червень 2025 р. – грудень 2025 р.)

III. Формувальний етап

(січень 2026 р. – серпень 2027 р.)

IV. Узагальнювальний етап

(вересень 2027 р. – червень 2028 р.)

Для того щоб розробити та реалізувати наскрізну модель медіаосвіти, необхідно:

- розробити психологічно обгрунтовані навчальні програми для закладів освіти;
- інтегрувати елементи медіаосвіти в освітній процес;
- напрацювати низку факультативних медіаосвітніх програм;
- активізувати позакласну, позашкільну роботу гуртків та інших форм учнівської творчості медіаосвітнього спрямування.

Основними формами впровадження наскрізної моделі медіаосвіти є інноваційна діяльність, робота з педагогічними кадрами, позашкільна діяльність, робота із здобувачами освіти, робота з батьками.

Формування критичного мислення, комунікаційної та медіакомпетентності, медіаобізнаності, медіаграмотності, розвиток творчого самовираження здобувачів освіти вимагає використання різноманітних творчих форм роботи: медіарт, гуртки, медіаквести, флешмоби, виховні заходи, відеопроєкти учнів, тематичні тижні, дистанційне навчання, науково-дослідна

робота, публікації, групова діяльність із медіаосвіти, внутрішньошкільні та міжшкільні конференції, кіноклуби, конкурси, семінари, тренінги, кластери, бесіди, години спілкування.

Освіта в час інформаційної доби та поширення медіаінформаційних технологій спонукає до зміни форм та методів навчання. Надмір інформації, яка сьогодні оточує людство, вимагає від особистості уважного, відповідального та свідомого ставлення до неї. Необхідно вдосконалювати вміння здобувачів освіти, знаходити, перевіряти досліджувати та аналізувати інформацію, а також добирати, використовувати, оцінювати, створювати та передавати медіатексти різних форм та жанрів.

Медіаосвіту впроваджують медіапедагоги, які мають відповідні медіапедагогічні компетентності. Сучасним педагогічним працівникам необхідно формувати знання, уміння та навички з медіаосвіти, медіапедагогіки та аудіовізуальної грамотності щодо вирішення сучасних медіапедагогічних проблем, а також усвідомлювати роль та значення медіа світу.

Очікувані результати проєкту:

1. Розробити наскрізну модель впровадження медіаосвіти на основі вітчизняної моделі та стандартизувати інваріантну складову психолого-педагогічної концепції розвитку системи наскрізної медіаосвіти;

2. Здійснити підготовку педагогічних колективів експериментальних закладів освіти до впровадження медіаосвітніх інновацій;

3. Підготувати комплекс навчальних програм медіаосвітнього спрямування з урахуванням особливостей впровадження концепції Нової української школи, а також навчально-методичних комплексів медіаосвітніх спецкурсів для підготовки педагогів та психологів і підвищення їхньої кваліфікації;

4. Розробити авторські програми, посібники, методичні рекомендації як основу цілісної системи психолого-педагогічних технологій розвитку медіакультури особистості;

5. Організувати взаємодію експериментальних закладів освіти із територіальними громадами, громадськими організаціями, медіаіндустрією, що сприятиме розвитку сталого медіаосвітнього руху;

6. Узагальнити та поширити досвід роботи з упровадження медіаосвіти в Тернопільській області [1].

Отже, створення сучасної ефективної системи впровадження наскрізної медіаосвіти в закладах освіти дає можливості здобувачам освіти задля досягнення особистих і суспільних цілей безпечно, відповідально, корисно взаємодіяти з медіазасобами та формувати навички свідомого, ефективного, відповідального використання медіасередовища тощо.

Формування інформаційної культури здобувачів освіти є необхідною умовою для їхньої успішної соціалізації й професійної самореалізації. Комплексний підхід до розвитку інформаційної компетентності сприятиме підготовці учнів до викликів інформаційного суспільства та забезпечить їхню конкурентоспроможність у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Заявка на проведення інноваційного освітнього проєкту регіонального рівня на тему «Організація впровадження наскрізної моделі медіаосвіти в умовах інформаційної агресії» у закладах освіти Тернопільської області за участю Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти у 2024–2028 рр. URL : https://drive.google.com/file/d/1XeLnwTJDQtYqWTZiDE2KTXVeG58Df_uP/view

УДК 378:004.77

Дичок Світлана Миколаївна,
методистка навчально-методичної лабораторії забезпечення якості освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон;
Сургаєва Вікторія Валеріївна,
завідувачка навчально-методичної лабораторії організації освітньої діяльності КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ЗАКЛАДІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сучасний освітній простір зазнає постійних змін, що вимагає від педагогічних працівників не лише адаптації до нових умов, а й постійного професійного розвитку. У цьому контексті безпечне освітнє середовище відіграє ключову роль у формуванні особистості педагога, особливо у закладах післядипломної освіти, що забезпечують підвищення кваліфікації та розвиток професійних компетентностей.

Педагогічний працівник, перебуваючи у сприятливому навчальному середовищі, має можливість розкривати свій потенціал, працювати творчо, реалізовувати інноваційні підходи у викладанні. Успішний розвиток особистості педагога залежить також від соціальних взаємодій у колективі.

Безпека освітнього середовища включає фізичний, психологічний та соціальний аспекти. Для педагогічного працівника закладу післядипломної освіти це означає:

- наявність комфортних умов для навчання та роботи;
- підтримку та доброзичливу атмосферу серед колег;
- можливості для саморозвитку та вдосконалення професійних навичок;
- інформаційну безпеку;
- захист від стресових ситуацій, які можуть негативно впливати на професійний стан.

В умовах цифрової трансформації освітнього процесу дистанційне навчання стає невід'ємною частиною післядипломної освіти. Разом із розширенням можливостей дистанційної освіти зростають і загрози щодо інформаційної безпеки всіх суб'єктів освітнього процесу.

Під інформаційною безпекою розуміють захищеність інформації від незаконного ознайомлення, перетворення і знищення, а також захищеність інформаційних ресурсів від впливів, спрямованих на порушення їх працездатності [1].

Дистанційне інформаційно-освітнє середовище охоплює широкий спектр інформаційних об’єктів і взаємозв’язків між ними, а також засоби та технології для збирання, зберігання, передачі, оброблення, створення й поширення інформації та знань. Воно також включає інструменти для відтворення аудіовізуальних матеріалів, а також організаційно-правові механізми, що забезпечують підтримку інформаційних процесів.

КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», як заклад післядипломної освіти, активно впроваджує новітні технології в освітній процес, що вимагає забезпечення високого рівня захисту інформаційних даних усіх суб’єктів освітньої взаємодії.

В умовах дистанційного навчання освітні заклади стикаються з низкою загроз, серед яких:

– несанкціонований доступ до персональних даних студентів, слухачів курсів, викладачів та адміністрації;

– кібератаки та вірусні загрози, що можуть призвести до втрати або компрометації важливої інформації;

– фішингові атаки, спрямовані на викрадення паролів та конфіденційної інформації;

– злам облікових записів у навчальних системах та електронній пошті;

– низький рівень поведінки в Інтернеті;

– низький рівень цифрової грамотності учасників освітнього процесу, що підвищує ризики порушення інформаційної безпеки.

Педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя [3]. Основними шляхами забезпечення інформаційної безпеки у закладі післядипломної освіти є:

– використання надійних систем автентифікації та багатофакторного підтвердження входу;

– регулярне оновлення програмного забезпечення та антивірусних програм;

– впровадження захищених корпоративних платформ для дистанційного навчання;

– розроблення та впровадження нормативних документів щодо інформаційної безпеки під час дистанційного навчання;

– обмеження доступу до навчальних платформ лише авторизованим користувачам;

– моніторинг активності в інформаційних системах та своєчасне реагування на загрози.

Ми поділяємо думку, що рівень інформаційної культури суб'єкта є ознакою рівня його інформаційної безпеки: чим вища інформаційна культура, тим менше загроз в інформаційному просторі. У концепції Нової української школи особливу увагу приділено розвитку інформаційно-цифрової компетентності, що включає інформаційну грамотність та медіаграмотність, що сприяють розвитку критичного мислення, здатності аналізувати, створювати та розширювати якісний інформаційний і медійний контент [2]. Адже саме якість отримання інформації значною мірою впливає на вибір і подальші дії людей, визначаючи їхню здатність реалізовувати свої права і свободи у сучасному цифровому суспільстві.

У КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» постійно проводяться заходи щодо підвищення цифрової грамотності серед слухачів курсів підвищення кваліфікації, а саме: організація тренінгів та навчальних програм щодо безпечного користування цифровими ресурсами; інформування про сучасні методи кіберзахисту; розроблення внутрішніх рекомендацій щодо інформаційної безпеки.

У КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» працює онлайн ресурс «Платформа реєстрації Херсонської академії неперервної освіти» https://reg.academyonline.ks.ua, база даних якої захищена, вхід здійснюється

тільки через логін та пароль, який є тільки у відповідальних осіб від закладів освіти. Платформа реєстрації є зручною, легкою у використанні та має певні переваги:

- створення електронного кабінету закладу освіти;
- зручна реєстрація на курси підвищення кваліфікації;
- можливість вносити зміни протягом року;
- наявність бази даних педагогічних працівників закладу;
- представлення всіх запропонованих курсів;
- повна інформація про обраний курс (термін проведення, кількість годин, програма курсу, куратор);
- вчасне інформування про початок курсів підвищення кваліфікації;
- результати курсів підвищення кваліфікації завантажуються в кабінети закладів освіти та до Єдиної атестаційної системи.

«Платформа реєстрації Херсонської академії неперервної освіти» пропонує значні переваги для підвищення ефективності і для співробітників академії, а саме: наявність бази даних закладів освіти Херсонської області; зручне формування регіонального замовлення; швидке реагування на запити освітян; формування журналу курсу, переліку виданих документів; швидке генерування сертифікатів про проходження навчання. На сьогодні на платформі зареєстровано більше 350 закладів освіти та більше 7000 тисяч освітян Херсонської області.

Корисним для роботи у дистанційному форматі є сайт Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради https://academy.ks.ua/, що має велику кількість розділів і покликань на сайти, створених на домені академії: «Курси підвищення кваліфікації, «Освітній ХАБ Херсонщини» тощо. Для захисту використовується протокол HTTPS – це зашифроване й тому надійніше з’єднання HTTP. З’єднання з веб-сайтом безпечне.

Отже, інформаційна безпека у закладах післядипломної освіти у воєнний час є важливим чинником стабільності та ефективності освітнього процесу. Захист інформаційних ресурсів, підвищення рівня цифрової грамотності педагогічних працівників та слухачів курсів підвищення кваліфікації, використання сучасних технологій кібербезпеки – ключові аспекти, які мінімізують ризики та гарантують безпечне освітнє середовище. Тільки комплексний підхід до захисту інформаційного простору дасть змогу забезпечити сталий розвиток післядипломної освіти навіть у кризових умовах.

Забезпечення належного рівня захисту даних та інформаційних ресурсів сприятиме безперебійній роботі закладу освіти, підвищенню довіри серед педагогічних працівників і слухачів курсів, а також поліпшення якості освітніх послуг. Упровадження комплексних заходів щодо інформаційної безпеки допоможе створити стійке та захищене цифрове середовище для всіх суб'єктів освітньої взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабар Н. Інформаційна безпека в умовах становлення глобального інформаційного суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/23.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

2. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text (дата звернення 20.02.2025).

3. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Указ Президента України від 25.05.2020 року № 195/2020 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text (Дата звернення 20.02.2025).

УДК 378.015.311:004-049.5

Дуда Владислав Віталійович,
викладач кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК КЛЮЧ ДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ВСІХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У сучасному світі цифрові технології стали невід'ємною частиною освітнього процесу, відкриваючи нові можливості для навчання, комунікації та саморозвитку. Однак поряд із цими перевагами постають серйозні виклики, пов'язані з інформаційною безпекою. Фішинг, витік персональних даних, кібератаки на освітні платформи, поширення фейкової інформації – це лише частина загроз, з якими стикаються учасники освітнього процесу.

Важливу роль у захисті від цих ризиків відіграє цифрова грамотність, яка допомагає не лише ефективно користуватися технологіями, а й критично оцінювати інформацію, захищати особисті дані та дотримуватися етичних норм у цифровому просторі. Формування цифрової грамотності у педагогів, здобувачів освіти та освітніх адміністраторів є ключовим фактором створення безпечного освітнього середовища.

Цифрова грамотність є основою безпечної та ефективної взаємодії з цифровими технологіями. Вона включає здатність впевнено, критично та відповідально використовувати цифрові ресурси для навчання, роботи та комунікації. Компетентність у цій сфері передбачає не лише технічні навички, а й медіаграмотність для оцінки достовірності інформації, знання принципів кібербезпеки для захисту персональних даних, а також етичне ставлення до використання цифрового контенту.

Однак самих навичок роботи з цифровими технологіями недостатньо без належного рівня інформаційної безпеки. В освітньому середовищі це означає комплексну систему захисту від цифрових загроз, включаючи безпечне використання освітніх платформ, протидію фішингу, витоку персональних даних та поширенню дезінформації. Здатність розпізнавати потенційні ризики та мінімізувати їх вплив є невід'ємною частиною цифрової грамотності, оскільки без цього навіть досвідчені користувачі можуть стати жертвами кіберзагроз.

Цифрова грамотність та інформаційна безпека взаємопов'язані: чим краще учасники освітнього процесу володіють цифровими компетенціями, тим ефективніше вони можуть захищати свої дані, критично оцінювати інформацію та уникати загроз у цифровому середовищі. Формування цих навичок є важливим кроком до створення безпечного освітнього простору, де кожен – від здобувача освіти до педагога та адміністрації – зможе працювати та навчатися без ризику для своєї інформаційної безпеки.

Як стверджують автори Г.М. Удовіченко та В.О. Тимченко [3, с. 14-21], за останні 15 років технології, такі як комп'ютери, планшети та Інтернет, набули великого значення в освіті, і їх використання як інструменту навчання стрімко зростає. Студенти, що володіють цифровою грамотністю, впевнено орієнтуються у цих платформах і зосереджуються на навчальному матеріалі, тоді як їхні однолітки без необхідних навичок можуть відставати. Крім того, цифрова грамотність забезпечує важливі знання для захисту від постійно мінливих кіберзагроз, допомагаючи студентам ефективно захищати свої дані та конфіденційність. Вона також сприяє розвитку цифрової відповідальності, що включає етичне споживання та передачу інформації, а також допомагає уникати проблем, пов'язаних з авторським правом, плагіатом та кібербулінгом.

Недостатній рівень цифрової грамотності є серйозною перешкодою для ефективного навчання, безпечної взаємодії та професійного розвитку. Одна з основних проблем – низький рівень інформаційної безпеки, який робить учасників освітнього процесу вразливими до фішингових атак, витоку персональних даних, зловмисного програмного забезпечення та інших кіберзагроз. Відсутність базових знань про кібербезпеку може призвести до втрати важливої інформації, фінансових збитків і компрометації освітніх платформ.

Ще однією серйозною проблемою є нездатність критично оцінювати інформацію. Недостатня медіаграмотність сприяє поширенню фейкових новин, маніпуляцій та дезінформації, що може негативно впливати на освітній процес і

формування світогляду здобувачів освіти. Окрім цього, обмежене використання цифрових технологій у навчанні знижує ефективність освітнього процесу. Викладачі, які не володіють сучасними цифровими інструментами, не можуть повною мірою використовувати онлайн-платформи, інтерактивні ресурси та дистанційні технології, що погіршує якість освіти та обмежує можливості індивідуалізованого навчання.

Цифровий розрив між поколіннями також є важливим аспектом цієї проблеми. Часто здобувачі освіти мають вищий рівень цифрової грамотності, ніж педагоги, що створює труднощі у взаємодії та впровадженні нових технологій у освітній процес. Водночас низький рівень цифрової етики та конфіденційності може призводити до таких негативних явищ, як кібербулінг, порушення авторських прав, поширення неналежного контенту та некоректне використання інформації.

Наслідки недостатньої цифрової грамотності виходять за межі освітнього середовища, впливаючи й на майбутнє професійне зростання. Сучасні професії вимагають від працівників впевненого володіння цифровими компетентностями, зокрема роботи з інформаційними системами, аналітичними інструментами та кібербезпекою. Відсутність цих навичок може суттєво обмежити можливості працевлаштування та кар’єрного розвитку [1, с. 119–129].

Викладачі відіграють ключову роль у формуванні цифрової грамотності здобувачів освіти, оскільки саме вони виступають провідниками сучасних знань і навичок у сфері цифрових технологій. Їхня професійна компетентність, методи викладання та готовність до впровадження інноваційних технологій безпосередньо впливають на рівень цифрової підготовки майбутніх фахівців [2, с. 260-261].

Одним із важливих аспектів діяльності викладача є інтеграція цифрових технологій у освітній процес. Використання інтерактивних платформ, онлайн-

курсів, відеолекцій, симуляторів і віртуальних лабораторій сприяє активному залученню здобувачів освіти, робить навчання більш доступним і гнучким.

Не менш важливою є роль викладачів у формуванні інформаційної безпеки. Педагоги повинні навчати здобувачів освіти основам безпечної поведінки в цифровому середовищі, правилам захисту персональних даних, методам розпізнавання фейкової інформації та кіберзагроз. Крім того, важливо розвивати критичне мислення та навички роботи з інформацією, що дозволить майбутнім фахівцям свідомо використовувати цифрові ресурси та уникати маніпуляцій.

Важливим аспектом є також створення мотиваційного середовища для самостійного розвитку цифрових компетентностей. Викладачі можуть стимулювати інтерес до цифрових технологій через проєктну діяльність, інтерактивні завдання, групові обговорення та дослідницькі роботи. Саме такий підхід сприяє не лише засвоєнню технічних навичок, а й формуванню стійкого інтересу до самонавчання та професійного зростання в умовах цифрової трансформації.

Викладачі є центральною ланкою у процесі формування цифрової грамотності здобувачів освіти. Їхня здатність адаптувати освітній процес до вимог цифрової епохи, впроваджувати сучасні технології та розвивати інформаційну безпеку є визначальним фактором у підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно працювати в сучасному цифровому середовищі.

Таким чином, недостатня цифрова грамотність є не лише особистою проблемою, а й загальносуспільним викликом, що впливає на якість освіти, інформаційну безпеку та конкурентоспроможність фахівців на ринку праці. Саме тому розвиток цифрових компетентностей усіх учасників освітнього процесу є стратегічно важливим завданням сучасної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Захаревич, М., & Григоренко, В. ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2024. С. 119–129. URL: https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2024.302215

2. Князєва М. О. ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ДЕФІНІЦІЇ ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ПЕДАГОГА ТА ЇЇ ОЦІНКА. *Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих в системі неперервної освіти: збірник тез VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (16 грудня 2021 р.)* / за наук. ред. Сидоренко В. В., Біла Церква : БІНПО ДВНЗ УМО, 2021. С. 260-261.

3. Удовіченко Г. М., & Тимченко В. О. ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГНУЧКОГО НАВЧАННЯ. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*, 2024. С. 14-21. URL: https://doi.org/10.33274/2079-4835-2023-26-1-14-21

УДК 378.032:004

Замора Ярослав Петрович,
кандидат технічних наук, доцент кафедри машинознавства та транспорту Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль;
Чалий Андрій Дмитрович,
аспірант Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль;
Мяхкота Володимир Петрович,
аспірант Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль;
Стельмах Олег Миколайович,
аспірант Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПРОСТІР МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

На сьогодні питання використання соціальних мереж молоддю є дуже актуальним. Молодь буквально живе в інтернет-просторі. Там вони спілкуються, дружать, закохуються, діляться думками, планами, творчістю, словом, роблять усе те, що з успіхом можна робити насправді. У зв’язку з вимушеним переходом на дистанційне навчання навесні 2020 року, важливою

проблемою освіти стала необхідність проводити навчально-виховну роботу віддалено [1]. Потрібно було не тільки донести до студентів складні теми, а й попередити про небезпеку поширення нової коронавірусної інфекції COVID-19, про небезпеку в мережі Інтернет у військовий стан, нагадати норми та правила спілкування з однолітками.

Поряд із розвитком освітньо-виховного простору мережі Інтернет особливої актуальності набуває інформаційна культура студентів. Інформаційна культура постає як частина загальної культури людини, як запорука його активної та продуктивної життєдіяльності в умовах інформатизації суспільства в цілому та системи освіти зокрема.

Інформаційна культура студентів – це компонент базової культури особистості як системної характеристики людини, що дозволяє їй ефективно виконувати всі види роботи з інформацією (отримання, накопичення, кодування, переробка, створення на цій основі якісно нової інформації, її передача, практичне застосування) з використанням різних засобів, розуміти природу інформаційних процесів і відносин, розвивати гуманістично-орієнтовану інформаційну ціннісно-змістову сферу, здійснювати інформаційну рефлексію, творчість в інформаційній поведінці та соціально-інформаційну активність. Розвинена інформаційна культура передбачає не тільки здатність орієнтуватися в новому інформаційному просторі, а й уміння використовувати його можливості у своїй професійній діяльності.

Інформаційна культура студента має ряд складових: інформаційну активність, розвинену інформаційну мотивацію, пізнавальну, читацьку активність, засвоєння навичок інформаційної діяльності, пошукова діяльність, ступінь усвідомлення власних інформаційних потреб, включеність у комунікативний процес. Культура поводження з інформацією передбачає:

– культуру пошуку інформації (знання інформаційних ресурсів, номенклатури інформаційних послуг, що пропонуються електронними

бібліотеками та каталогами, інформаційними виданнями та довідковими системами);

– володіння алгоритмами індивідуального пошуку тощо;

– культуру відбору та переробки інформації (усвідомлення власних інформаційних потреб, знання критеріїв релевантності інформації, володіння елементами аналітико-синтетичної переробки інформації, тощо);

– культуру передачі інформації (знання процесів інформаційно-комунікаційної діяльності та навичок у цій галузі).

На думку дослідників [2], формування інформаційної культури студентів буде ефективною за дотримання низки умов:

– якщо система інформаційної підготовки носить безперервний та комплексний характер;

– якщо інтеграція педагогічних та інформаційних технологій є основою освітнього процесу;

– якщо викладацький склад має високий рівень професійної підготовки в галузі інформаційних та комп'ютерних технологій;

– якщо зміст навчальних планів та програм відповідає тенденціям розвитку інформаційних технологій у конкретних галузях;

– якщо забезпечено випереджальний характер змісту професійної освіти з урахуванням перспективи розвитку засобів інформаційних технологій та засобів автоматизації навчального процесу.

Темпи технологічного та науково-технічного прогресу сьогодні такі, що більшість отриманих студентами знань старіють вже упродовж року. Не враховувати цього фактора у перспективі розвитку системи вищої освіти неприпустимо. Однак підхід до формування навичок поводження з інформацією в сучасній освітній системі здійснюється малоефективно.

Якщо провести анкетування студентів із метою визначення розуміння ними поняття інформаційної культури та її ролі у формуванні професійних компетенцій майбутнього фахівця, то після анкетування молоді аналіз

отриманих результатів дозволив отримати відповіді на важливі питання дослідження.

Так, студентам пропонувалося самостійно дати визначення «Що таке інформаційна культура?». Трохи більше половини опитаних (61 %) розуміє під цим «уміння працювати з інформацією, використовуючи для її отримання, обробки та передачі сучасні інформаційні комп'ютерні технології». Значна частина студентів відносить до цього поняття тільки використання інформаційних технологій, зокрема, навички поводження з комп'ютером.

Серед компонентів інформаційної культури студенти відзначили інформаційну грамотність, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі (включаючи віртуальний простір Інтернету), знання інформаційних ресурсів та вміння вести пошук, аналіз, обробку та оформлення одержаної інформації, знання відповідних правових документів.

На запитання «Чи хотіли б ви підвищити рівень своєї інформаційної культури?» всі опитані відповіли ствердно, оскільки, на їхню думку, це дозволить їм ефективніше навчатися та вести науково-дослідну діяльність, стати компетентним фахівцем у своїй галузі та отримати можливість влаштуватися згодом на цікаву роботу.

Таким чином, можна зробити висновок, що студенти ЗВО мають досить розрізнене уявлення про інформаційну культуру, дана тема практично не розкривається в рамках навчальних дисциплін. Разом із тим самі учні наголошують на необхідності наявності уявлень про сучасні інформаційні ресурси, їх можливості для роботи з інформацією різного характеру у повсякденній та навчальній діяльності. На основі проведеного теоретичного дослідження вважаємо доцільно розробити програму додаткового курсу «Інформаційна культура студентів у мережі Інтернет». Курс спрямований на формування у студентів комплексу знань, умінь та навичок інформаційного самозабезпечення у процесі їх життєдіяльності, у тому числі навчальної та

науково-дослідної діяльності. Мета – сприяти розвитку в студентів необхідних компетентностей у сфері інформаційної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків. URL: https://cedos.org.ua/researches/osvita-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/

2. Проценко Т. Формування інформаційної культури користувачів / Т. Проценко // *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 3. С. 34-38.

УДК 378.046.4

Олексюк Олеся Романівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри змісту й методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УЧНІВ: ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ТА ЇХ ПРЕВЕНЦІЯ

В умовах динамічного розвитку цифрових технологій інформаційно-психологічна безпека учнів стає однією з ключових проблем сучасної освіти. Діти та підлітки щодня взаємодіють з медіапростором, що віддзеркалює потреби суспільства, тенденції розвитку культури, науки, економіки, технологій. Школярі активно використовують інтернет для навчання, спілкування та розваг. Проте, поряд із позитивними можливостями цифрового середовища, існують значні ризики, які можуть впливати на їхню інформаційну та психологічну безпеку. Процес формування особистості відбувається у конвергентному просторі, де переплітаються реальний і віртуальний світи. Якщо раніше діти самовиражалися через стиль одягу, сленг або належність до певних субкультур, то сьогодні невід'ємною частиною їхньої соціалізації є онлайн-комунікація: блоги, соціальні мережі, онлайн-ігри, платформи обміну повідомленнями. Однак поряд із новими можливостями для самовираження та творчості цифрове середовище створює нові загрози й ризики для безпеки дітей та підлітків.

Інформаційно-комунікаційні технології та засоби інформаційно комунікаційних мереж у поєднанні з педагогічними технологіями навчання сприяють формуванню і розвитку інформаційно-освітнього середовища навчання, формуючи нові рішення, які можуть впливати на базові процеси в освітній системі: формування/розвиток компетентностей, передачу й засвоєння знань і навичок, фіксацію досягнень, оцінювання якості навчання, створення мотивації і самопізнання [2].

Освітнє середовище, як частина життєвого середовища особистості, формується під впливом різних несприятливих чи негативних суспільно-політичних, економіко-правових та психологічних факторів. Поведінка особистості залежить не лише від знань людини, а й від її світогляду, переконань, ставлень, почуттів, що формуються у процесі пізнання й перетворення інформаційного середовище, реалізуючи свої здібності, потреби й прагнення [1]. З позицій системного підходу, освітнє середовище – штучно побудована система, структура і складові, якої призначені для створення необхідних умов для ефективного й безпечного формування особистості здобувачів освіти.

Безпечне освітнє середовище Т. Цюман і Н. Бойчук визначають як середовище, де створено безпечні умови для навчання та праці, для комфортної міжособистісної взаємодії, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів, батьків; як середовище, де немає будь-яких проявів насильства і достатньо ресурсів для запобігання цим негативним явищам, а також де дотримуються права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [3].

Значна частина загроз, з якими учні можуть зіткнутися в інтернеті є відображенням проблем реального світу. Зокрема, небезпеки, пов’язані з шахрайством, знайомствами, розголошенням особистої інформації, отриманням подарунків від незнайомців та булінгом, мають свої аналоги в онлайн-середовищі. Відмінністю онлайн-взаємодії є анонімність, опосередкованість

спілкування, та розмиття моральних і соціальних меж. Психологи наголошують, що соціалізація дітей і підлітків усе частіше відбувається у віртуальному просторі, де вони встановлюють контакти, приєднуються до референтних груп і засвоюють нові соціальні ролі. Окрім того, занурення у цифровий світ змінює характер міжособистісного спілкування.

Не менш вагомою є проблема впливу маніпулятивної інформації на розвиток та формування свідомості учнівства. У цифрову епоху діти щодня стикаються з інформаційними потоками, серед яких не завжди легко розрізнити правду від дезінформації, фейкові новини, маніпулятивні заголовки, вірусний контент та спотворені образи реальності – усе це може мати значний вплив на несформовану психіку дітей. Інформаційні маніпуляції можуть бути здійснені через соціальні мережі, блоги, відеоплатформи, чат-боти. Ідеалізовані образи, нереалістичні стандарти краси, демонстрація «ідеального» життя можуть викликати у школярів почуття меншовартості, тривожність та навіть депресію. Багато дітей прагнуть відповідати створеним медіа-образам, не усвідомлюючи, що за красивими картинками часто приховується монтаж, фільтри та спеціально підібрані кадри. Політичні та соціальні маніпуляції також впливають на свідомість учнів. Відеоролики, що емоційно забарвлені, тенденційні новини та вплив блогерів можуть змінювати думку школярів, змушуючи їх приймати певну точку зору без критичного аналізу. Це особливо небезпечно під час виборів або суспільних криз, коли діти можуть стати жертвами дезінформації та пропаганди. Основні ризики зумовлюють спотворення реальності, формування стереотипів, спонукання до небезпечних дій.

Можливості доступу до величезної кількості інформації можуть спровокувати перенасиченість, що виявляється у втраті здатності ефективно сприймати та аналізувати інформацію; зниженні рівня концентрації уваги, когнітивного перевантаження та розвитку тривожності через надлишок суперечливих даних. Також внаслідок постійного перегляду коротких відео,

новинних повідомлень, мемів учні можуть втрачати навички глибокого мислення.

Очевидно, що у сучасних умовах значного впливу цифрових технологій на освіту, робота з проєктування та створення безпечного освітнього середовища – це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Відповідно захист дітей від негативного впливу медіаполя вимагає системного підходу, що передбачає:

Розвиток медіаграмотності, формування навичок перевірки фактів, аналізу заголовків і виявлення маніпуляцій сприятиме формуванню інформаційної стійкості. Практичні заняття з розбору реальних прикладів фейкових новин та дезінформації допоможуть учням краще розуміти механізми медіавпливу.

Формування критичного мислення також відіграє важливу роль у захисті школярів від маніпуляцій. Вивчення когнітивних упереджень дозволяє зрозуміти, як інформація впливає на сприйняття реальності.

Розвиток емоційної стійкості допомагає учнівству уникати впливу маніпулятивного контенту. Проведення тренінгів із розпізнавання емоційних маніпуляцій у медіа допоможе учням розпізнавати, коли їхні почуття використовуються з метою впливу. Також важливо обговорювати вплив ідеалізованих образів у соціальних мережах на самооцінку підлітків та навчати їх усвідомленому сприйняттю контенту без надмірної емоційної реакції.

Підвищення соціальної відповідальності передбачає розвиток культури відповідального ставлення до інформації. Учнів необхідно ознайомлювати з поняттями інформаційної етики, пояснювати ризики поширення фейків і розвивати навички конструктивного онлайн-спілкування. Також того, важливо формувати активну громадянську позицію щодо протидії дезінформації та маніпулятивним технологіям.

Ефективна превенція маніпулятивного впливу має базуватися на комплексному підході, що включає розвиток медіаграмотності, критичного мислення, психологічну підтримку. Впровадження відповідних освітніх програм і заходів сприятиме формуванню інформаційної стійкості учнів та підготовці їх до свідомого та відповідального споживання медіаконтенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітенко І. М., Олексюк О. Р., Кучер Л. А. Реалізація концепції STEM-освіти в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, *Наукові записки МАН України*, 2022, (3(25), с. 39–47. doi: 10.51707/2618-0529-2022-25-05.

2. Олексюк В. П., Олексюк О. Р. Стан сформованості компетентностей з інформаційної безпеки майбутніх учителів інформатики. *Інформаційні* технології і засоби навчання. 2017. № 62(6). С. 277–291. 6.

3. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П . К. : 2018. 56 с.

УДК 378.015.311:377]:004-049.5

Плужник Артем Леонідович,
аспірант І року навчання кафедри професійної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активною цифровізацією, яка докорінно змінює традиційні підходи до навчання. Використання цифрових технологій у професійній освіті відкриває нові можливості для підвищення ефективності освітнього процесу, забезпечує доступ до великої кількості навчальних матеріалів та сприяє розвитку ключових компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності.

Водночас із поширенням цифрових технологій зростає кількість загроз, пов’язаних із інформаційною безпекою. Кіберзагрози, витоки персональних даних, дезінформація, неналежне використання цифрових ресурсів можуть негативно впливати на освітнє середовище та особисту безпеку здобувачів

освіти. Це зумовлює необхідність формування інформаційно-цифрової компетентності, яка включає не лише володіння цифровими інструментами, а й розуміння принципів кібербезпеки, етичної поведінки в інформаційному просторі та критичного мислення.

Особливої актуальності набуває ця проблема в закладах професійної освіти, де цифрова грамотність є важливим чинником підготовки конкурентоспроможних фахівців. Більшість сучасних професій вимагають не лише володіння ІКТ, а й уміння працювати з даними, захищати інформацію та запобігати кіберзагрозам.

М. О. Медведєва, Л. О. Тітова, І. І. Ковтанюк [3, с. 184] відзначають, що інформаційно-цифрова компетентність охоплює сукупність знань, умінь і ставлень, що забезпечують ефективну роботу з інформацією в різних форматах – від друкованих матеріалів, до сучасних цифрових носіїв. Вона також передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання як професійних, так і повсякденних завдань.

На нашу думку, інформаційно-цифрова компетентність – це здатність ефективно, відповідально та безпечно використовувати цифрові технології в навчанні, професійній діяльності та повсякденному житті. Вона включає інформаційну грамотність, комунікацію, створення цифрового контенту, кібербезпеку та вирішення технічних проблем.

Інформаційна безпека визначається авторами (В. Виздрик, О. Мельник) [1, с. 196–202] як комплексна сфера, що вимагає системного підходу для досягнення ефективного захисту даних. Вона охоплює широкий спектр завдань, пов'язаних із забезпеченням доступності, цілісності та конфіденційності інформаційних ресурсів і підтримуючої інфраструктури. Захист інформації не обмежується лише запобіганням несанкціонованому доступу, оскільки ризики можуть включати також технічні збої, що призводять до порушення роботи інформаційних систем і можуть завдати шкоди їхнім користувачам.

Основні принципи інформаційної безпеки: конфіденційність, цілісність, доступність та захист персональних даних.

Рівень цифрової грамотності здобувачів освіти безпосередньо впливає на їхню здатність захищати особисті дані та безпечно використовувати цифрові технології. Чим вищий рівень цифрової компетентності, тим краще здобувачі освіти усвідомлюють потенційні ризики в інформаційному середовищі та застосовують заходи кібербезпеки.

Основні аспекти взаємозв'язку включають:

- Розпізнавання загроз – здобувачі з високим рівнем цифрової грамотності вміють ідентифікувати фішингові атаки, шкідливі програми та шахрайські сайти.
- Захист персональних даних – розуміння принципів конфіденційності допомагає безпечно використовувати паролі, налаштовувати приватність у соцмережах та уникати витоку інформації.
- Критичне мислення – здатність аналізувати джерела інформації та відрізняти достовірні дані від маніпуляцій.
- Кібергігієна – дотримання безпечної поведінки в інтернеті, оновлення програмного забезпечення, використання антивірусного захисту.

Формування цифрової грамотності є ключовим фактором підвищення рівня інформаційної безпеки в освітньому середовищі, що сприяє захисту даних та безпечній роботі в цифровому просторі.

Для безпечного використання цифрових ресурсів здобувачі освіти повинні володіти ключовими навичками та знаннями у сфері кібербезпеки. Насамперед це кібергігієна, що включає використання надійних паролів, двофакторної автентифікації, регулярне оновлення програмного забезпечення та безпечне підключення до публічних Wi-Fi мереж. Важливим є вміння розпізнавати загрози, зокрема фішингові атаки, шахрайські сайти та ненадійні мобільні додатки. Також необхідно знати принципи захисту персональних даних, що передбачає правильне налаштування конфіденційності в соцмережах,

розуміння методів соціальної інженерії та використання шифрування для безпечного обміну файлами.

Критичне мислення відіграє важливу роль у цифровій безпеці: здобувачі освіти повинні вміти перевіряти достовірність інформації, оцінювати ризики поширення особистих даних та усвідомлювати наслідки свого цифрового сліду. Не менш значущим є дотримання правил безпечної комунікації, зокрема використання захищених месенджерів, реагування на онлайн-загрози та запобігання цифровому булінгу. Крім того, варто враховувати правові аспекти інформаційної безпеки: ознайомлення з законодавством щодо захисту персональних даних, дотримання авторських прав та академічної доброчесності.

Формування інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти є ключовим фактором забезпечення інформаційної безпеки в освітньому середовищі. Для цього використовуються різні методи, зокрема інтерактивне навчання, практичні тренінги, онлайн-курси, розвиток критичного мислення, проєктна діяльність та інституційна підтримка.

Формування інформаційної культури в освітньому процесі є поетапним і багатогранним процесом безперервної підготовки здобувачів освіти. Рівень цієї культури визначає готовність особи до навчання, самоосвіти, розвитку та саморозвитку, а також відображає ефективність використання інформації та інформаційних ресурсів у навчальній і професійній діяльності. Важливим аспектом є дотримання вимог інформаційної безпеки в умовах сучасного інформаційного середовища [2, с. 56–65].

Інтерактивні методи, такі як кейс-метод, рольові ігри та групові дискусії, допомагають здобувачам аналізувати реальні кіберзагрози та розробляти стратегії їх подолання. Практичні тренінги та віртуальні лабораторії дають змогу відпрацьовувати навички розпізнавання фішингових атак, захисту персональних даних та адміністрування цифрових середовищ.

Онлайн-курси на платформах типу «Дія. Цифрова освіта», Coursera та Udemy забезпечують доступ до навчальних матеріалів із цифрової безпеки, а тестування допомагають перевіряти рівень знань. Важливим елементом є розвиток критичного мислення та інформаційної грамотності, що включає навички фактчекінгу, аналізу медійного контенту та усвідомлення ризиків цифрового середовища [4, с. 28-30].

Проєктна діяльність сприяє глибшому засвоєнню знань: здобувачі можуть розробляти стратегії кібербезпеки для навчальних закладів, створювати інформаційні кампанії або навчальні матеріали для своїх однолітків. Водночас, на рівні закладів освіти необхідно впроваджувати курси з цифрової грамотності, розробляти кодекси цифрової безпеки та проводити систематичні тренінги з кібербезпеки.

Комплексне застосування цих методів сприятиме не лише розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти, а й підвищенню рівня інформаційної безпеки в освітньому середовищі загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виздрик, В., & Мельник, О. Інформаційна безпека в Україні: сучасний стан. *Grail of Science*, 2023. С. 196–202. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.034
2. Козубцов, І., Зінченко, Н., Котенко, А., & Аверічев, І.. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки суб'єктами освітньої діяльності в цифровому освітньо-науковому середовищі закладів освіти. *Pidvodni Tehnologii*, 2024. С. 56–65. URL: https://doi.org/10.32347/uwt.2024.15.1204
3. Медведєва, М. О., Тітова, Л. О., & Ковтанюк, І. І. Цифрові інструменти у формуванні інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2024. № 9. С. 184.
4. Ямковенко, В. О. Інформаційна грамотність здобувачів освіти як навичка XXI століття. *Глухівські цитання – 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : Збірник матеріалів XIII міжнародної науково-практицної інтернет-конференчії /* За заг. ред. А. С. Полякова. С. 28-30. URL : http://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/podii-ta-oholoshennia

УДК 378.147

Подліняєва Оксана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх та інформаційних технологій Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Суми

«BRAIN ROT» В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ВИКЛИК ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ

Сучасний світ стрімко трансформується під впливом цифрових технологій, які стали невід'ємною частиною життя молоді. Соціальні мережі, такі як Instagram і TikTok, пропонують широкий спектр розваг та інформації, але їх надмірне використання викликає все більше занепокоєння. Термін «brain rot» (буквально «гниль мозку»), який став словом 2024-го року за версією Oxford University Press, відображає стурбованість суспільства щодо впливу низькоякісного онлайн-контенту на психічне та інтелектуальне здоров'я молодого покоління [1].

«Brain rot» визначається як уявне погіршення психічного або інтелектуального стану людини, особливо внаслідок надмірного споживання тривіального або нескладного контенту. Цей термін набув популярності в соціальних мережах серед поколінь Z та Alpha, але зараз використовується ширше, охоплюючи всі верстви суспільства. Початково, перше зафіксоване використання поняття «brain rot» датується 1854 роком Генрі Девідом Торо, у його книзі «Волден» [3]. Він критикує тенденцію суспільства знецінювати складні ідеї, та загальне зниження розумових та інтелектуальних зусиль.

Причини поширення «brain rot» криються в доступності та привабливості низькоякісного контенту, який не вимагає значних розумових зусиль. Алгоритми соціальних мереж часто сприяють поширенню вірусного контенту, який не завжди є якісним або корисним. Особливе занепокоєння викликає явище «приманки гніву» (rage bait), коли автори контенту навмисно провокують негативні емоції з метою збільшення залучення та монетизації [2].

Наслідки «brain rot» є багатогранними та мають серйозний вплив на розвиток молоді. Надмірне споживання короткого та розважального контенту призводить до зниження концентрації уваги, погіршення критичного мислення та аналітичних навичок. Постійний вплив негативного контенту викликає емоційне виснаження та стрес, а надмірне занурення у віртуальний світ призводить до відчуження від реального спілкування та соціальної ізоляції. Перегляд контенту, що викликає гнів, може нормалізувати агресивну поведінку, що негативно впливає на соціальну взаємодію.

Шляхи подолання «гниття мозку»:

- **Обмеження часу, проведеного в соціальних мережах:** встановлення часових обмежень на використання соціальних мереж та інших цифрових пристроїв.
- **Фільтрація контенту:** вибір якісного та корисного контенту, відмова від споживання низькоякісного та негативного контенту.
- **Розвиток критичного мислення:** навчання молоді критично оцінювати інформацію, отриману з соціальних мереж.
- **Сприяння активному відпочинку:** заохочення молоді до активного відпочинку, спорту, читання та інших видів діяльності, що сприяють розвитку інтелекту та фізичного здоров’я.
- **Відповідальне використання соціальних мереж:** навчання молоді відповідальному та етичному використанню соціальних мереж.
- **Діалог між поколіннями:** розмова з дітьми про те, що вони бачать в інтернеті, допомога у фільтрації контенту, та пояснення чому деякий контент є шкідливим.

Педагоги та батьки повинні відігравати активну роль у формуванні відповідального ставлення до використання соціальних мереж. Важливо вести відкритий діалог з дітьми про те, що вони бачать в інтернеті, допомагати їм фільтрувати контент та пояснювати, чому деякі матеріали є шкідливими. Спільні зусилля педагогів, батьків та суспільства в цілому допоможуть

захистити молоде покоління від негативного впливу цифрових технологій та сприяти їхньому гармонійному розвитку.

«Brain rot» є серйозним викликом, який потребує негайного реагування. Лише спільними зусиллями ми зможемо забезпечити молоді можливість використовувати цифрові технології для розвитку та самореалізації, а не для деградації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Brain rot» named Oxford Word of the Year 2024. URL: https://corp.oup.com/news/brain-rot-named-oxford-word-of-the-year-2024/ (дата звернення : 15.02.2025 р.).

2. Gruet S.,Lawton M. What is rage-baiting and why is it profitable? URL: https://surl.li/jozdru (дата звернення : 15.02.2025 р.).

3. Rufo Y. Losing your mind looking at memes? The dictionary has a word for that. URL: https://surl.li/ibgzrc (дата звернення : 15.02.2025 р.).

СЕКЦІЯ 6. СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 378.1

Вітенко Ігор Михайлович,
заступник директора Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти з науково-методичної роботи та міжнародного співробітництва, кандидат географічних наук, м. Тернопіль;
Городецька Оксана Володимирівна,
доцент кафедри менеджменту і методології освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Миколів Зоряна Петрівна,
методист, в.о. завідувача лабораторії STEM-освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

РОЛЬ STEM-ОСВІТИ У РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ XXI СТОЛІТТЯ

Сучасна парадигма розвитку і становлення суспільства вимагає нових підходів у галузі освіти. Одним із найбільш актуальних напрямів інноваційного розвитку природничо-математичної освіти є STEM-орієнтована система навчання [1].

STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics – наука, технології, інженерія та математика) спрямована на розвиток критичного мислення, творчих навичок та практичного застосування знань, що особливо важливо в умовах сьогодення. Суспільство вимагає, щоб підростаюче покоління було здатне креативно, нестандартно, оригінально мислити, могло створювати інновації, адже у XXI столітті світ змінюється швидше, ніж будь-коли раніше, тому успішна людина має володіти не лише знаннями, а й ключовими навичками, які допомагають адаптуватися до нових викликів.

Ключові навички XXI століття:

Критичне мислення є мисленням вищого порядку, яке характеризується самостійністю, цілеспрямованістю, обґрунтованістю, рефлексивністю тощо. Це здатність аналізувати, синтезувати, досліджувати, перевіряти інформацію; оцінювати її цінність, достовірність та аргументи; формулювати власні думки та приймати обґрунтовані рішення на основі логічних міркувань. Воно дозволяє сприймати ситуацію глобально, знаходити причини, наслідки і альтернативи; займати чи змінювати свою позицію на основі фактів, коректно застосовувати отримані результати до проблем і приймати виважені рішення.

У сучасному світі, де інформації стає все більше, критичне мислення є необхідною навичкою для успішного навчання, адаптації та становлення особистості.

STEM-освіта пропонує сучасному вчителеві набір конкретних прийомів методів, видів та форм роботи, які орієнтовані на осмислений творчий процес, постановку проблеми та її креативне розв’язання [3, с.136].

Цікавим і продуктивним методом є STEM-проєкти, що дають можливість застосувати учням знання з різних дисциплін для вирішення конкретних

проблем на практиці. Це сприяє розвитку аналітичних навичок, вміння працювати в команді, планувати, розробляти рішення та оцінювати результати. Такий метод стимулює критичне мислення через: **аналіз інформації**; **розв'язання проблем**; **співпрацю;** т**ворчість, рефлексію**.

Проєктна діяльність сприяє активному залученню учнів у процес навчання, розвитку їх аналітичних навичок, здатності до критичного та самостійного мислення.

Метод проєктів – сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, прийомів, які базуються на творчих здібностях та активності виконавців. Варто систематично використовувати таку педагогічну технологію, поступово ускладнюючи завдання-проєкти для здобувачів освіти. Це дозволить учням застосовувати знання на практиці, працювати в групах, обмінюватися ідеями та розвивати комунікативні навички.

STEM-проєкти дають учасникам освітнього процесу багато свободи у виборі того, як саме вони хочуть отримувати інформацію та ділитися своїми знаннями. У перспективі це сприяє зміні ціннісних пріоритетів, світоглядної позиції здобувачів освіти та сприяє формуванню відповідальної, соціально-активної, громадянсько-патріотичної, виваженої поведінки [**2].**

Компетентності та цінності, які формуються в учнів у результаті реалізованих STEM-проєктів, стають міцним підґрунтям для формування цілісної всебічно розвиненої особистості, здатної до критичного мислення, з активною позицією та стійким бажанням змінювати навколишній світ [**2].**

До основних аспектів проєктної діяльності можна віднести: **актуальність теми**; **інтеграція знань**; **співпраця та командна робота**; комунікація; практичне застосування; д**ослідження та** критичний аналіз; **презентація результатів**.

Важливо, щоб здобувачі освіти мали можливість проводити експерименти, перевіряти свої гіпотези та робити висновки на основі аналізу й синтезу отриманих даних, приймати обґрунтовані та виважені рішення.

Формуванню та розвитку критичного мислення учнів сприяє використання сучасних технологій у навчанні. Це дає змогу дітям отримувати доступ до великого масиву інформації. STEM-освіта навчає аналізувати дані, факти, оцінювати джерела, їхню якість, достовірність та формувати власні висновки.

Для ефективного вирішення реальних проблем, здобувачам освіти необхідно вчитися формулювати запитання, збирати дані, аналізувати результати, робити висновки та знаходити рішення для складних завдань. Це вимагає від учнів креативного підходу, інноваційного мислення та критичного аналізу, що допомагає їм розвивати компетентності, які будуть корисні в майбутньому.

Спільна діяльність допомагає розвивати навички співпраці, комунікації та обміну ідеями. STEM-проєкти часто передбачають роботу в групах. Це надзвичайно важливо для обговорення ідей, критичного аналізу, прийняття рішень та виконання поставлених завдань.

STEM-освіта об’єднує різні дисципліни, що дозволяє учням бачити зв’язки між ними. Це потужний інструмент розвитку системного мислення та здатності оцінювати інформацію з різних точок зору.

Критичне мислення здобувачів освіти характеризується: самостійністю, наполегливістю, соціальністю, наявністю переконливої аргументації, допитливістю [3, с. 137].

Мислення є критичним тоді, коли учні використовують певні методи для обробки отриманої інформації та мають власний погляд на ту чи іншу проблему; ставлять питання і з’ясовують проблеми, які слід вирішити; наводять переконливу аргументацію та надають обґрунтовані докази; цікавляться всім, що їх оточує; сперечаються з іншими, обмінюються думками, уточнюють, підсилюють та укріплюють власну позицію з певних питань; щоб отримати потрібну інформацію опрацьовують значну кількість матеріалу [3, с. 137].

Завдяки інтеграції науки, технологій, інженерії та математики, використанню інтерактивних методів навчання, проєктів та міждисциплінарного підходу, учні отримують можливість не лише здобувати знання, але й розвивати важливі навички, які допоможуть їм у навчанні та стати успішними у своїй професійній діяльності. У сучасному світі, де критичне мислення є необхідним, STEM-освіта стає важливим елементом освітнього процесу для якісного особистісного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітенко І., Кучер Л., М'ялковська О. Прикладні аспекти впровадження STEM: ключова формула як шлях до якісної освіти. STEM-освіта: теорія та практика : збірник науково-методичних матеріалів / уклад.: О. В. Лозова, І. П. Василашко, О. В.Коршунова. К. : Видавничий дім «Освіта», 2023. 254 с.
2. Упровадження STEM/STREAM-освіти в освітній процес ліцею. *Рожнівський ліцей «Гуцульщина» імені Федора Погребенника* : веб-сайт. URL: https://surl.li/wquitb (дата звернення: 19.02.2025).
3. Швець О.В. Ефективні технології розвитку критичного мислення в молодших школярів під час вивчення природничої освітньої галузі в Новій українській школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2021 р. № 78. С. 135–141. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.23

УДК 004.8:37.091.3:5/6

Гайда Василь Ярославович,
доктор філософії, викладач кафедри змісту і методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ STEM-ОСВІТИ

Швидкі технологічні зміни в сучасному світі вимагають постійного оновлення методів навчання та підготовки молодих поколінь. Розвиток цифрових технологій модифікує робочі процеси та вимагає нових, більш гнучких підходів до вирішення технічних завдань. У цьому контексті наука, технологія, інженерія та математика (STEM) набувають особливого значення, становлячись важливою основою сучасного глобального розвитку [4, с. 6]. Використання штучного інтелекту в STEM-освіті відкриває нові можливості

для учнів та учителів. ШІ дозволяє закладам загальної середньої освіти індивідуалізувати підхід до навчання, надаючи персоналізовані матеріали та завдання для кожного учня. Крім того, він допомагає створювати інтерактивні навчальні середовища, які забезпечують мотивацію та зацікавленість учнів до освітнього процесу [2]. Зростаюче значення STEM-освіти в економіці та суспільстві вимагає постійного розвитку та удосконалення педагогічних підходів. Впровадження штучного інтелекту у STEM-освіту є важливим кроком у цьому напрямку, оскільки він допомагає підготувати молоде покоління до майбутніх викликів у цифрову епоху, забезпечуючи їм необхідні навички та знання [3].

Штучний інтелект – це галузь комп'ютерних наук, що займається створенням систем, які здатні виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту [3]. Як машинний інтелект, так і людський інтелект можуть вирішувати завдання, такі як розпізнавання образів, мовний аналіз, прийняття рішень тощо [1]. Обидва можуть навчатися з досвіду та покращувати свої навички з часом, використовувати алгоритмічне мислення для вирішення проблем, аналізувати складні ситуації та шукати оптимальні рішення, мати певні когнітивні функції, такі як спроможність запам'ятовувати, робити висновки та навчатися на основі отриманої інформації, можуть взаємодіяти з іншими суб'єктами через мовні, письмові або інші способи комунікації тощо [7].

Незважаючи на ці спільні риси, важливо зауважити, що ШІ на даний момент не досягає повного рівня людського інтелекту в багатьох аспектах, таких як креативність, інтуїція та загальний розум. Ще одна відмінність полягає у тому, що машинний інтелект зазвичай базується на програмах та алгоритмах, тоді як людський інтелект оперує біологічним мозком і може відчувати емоції та має свідомість.

Штучний інтелект набув широкого застосування в різних сферах життя, включаючи освіту. Дослідниками [7] визначено п’ять особливостей у царині ШІ, які мають знати здобувачі освіти:

1. Комп’ютери сприймають світ за допомогою датчиків. Здатність комп’ютерів збирати інформацію про навколишній світ за допомогою датчиків (камери, мікрофони та інші пристрої). Ця інформація потім може бути використана для прийняття рішень і виконання дій.

2. Агенти підтримують моделі/представлення світу й використовують їх для міркувань. Здатність комп’ютерних агентів створювати внутрішні моделі або уявлення світу, засновані на інформації, отриманій від датчиків або інших джерел. Ці моделі потім використовуються для логічних міркувань і прийняття рішень.

3. Комп’ютери можуть навчатися на даних. Здатність комп’ютерів навчатися на основі даних за допомогою методів машинного навчання. Це дає змогу комп’ютерам покращувати свої моделі й алгоритми, щоб якісніше виконувати завдання та ухвалювати точніші рішення.

4. Змусити агентів взаємодіяти з людьми є серйозною проблемою для розробників ШІ. Складність створення комп’ютерних агентів, які можуть ефективно взаємодіяти з людьми. Це включає в себе розуміння природної мови, розпізнавання емоцій та інші складні завдання, які вимагають «просунутих» методів ШІ.

5. Додатки ШІ можуть впливати на суспільство як позитивно, так і негативно. Наприклад, ШІ може використовуватися для поліпшення охорони здоров’я або безпеки, але також може призвести до втрати робочих місць або посилення нерівності [7].

У сфері STEM ШІ відкриває перед учнями безліч можливостей для поглибленого навчання та розвитку універсальних навичок. Адже ШІ дозволяє створювати індивідуалізовані навчальні програми для кожного учня на основі їхніх потреб, здібностей та темпу навчання. Алгоритми машинного навчання

аналізують дані про успішність кожного учня та надають персоналізовані завдання та матеріали для максимально ефективного засвоєння матеріалу. Важливою складовою ефективного навчання є інтерактивність [1]. В цьому контексті ШІ допомагає створювати візуалізації, симуляції та інші інтерактивні додатки, які сприяють кращому засвоєнню складних STEM-концепцій та стимулюють інтерес учнів до вивчення навчальних дисциплін. Додавання мистецтва до STEM, щоб отримати STEAM, надає учням можливість розвивати творчі навички через застосування технологій. ШІ може бути ідеальним інструментом для створення нових мистецьких робіт, а також для дослідження взаємодії між мистецтвом і технологією. Учні можуть використовувати ШІ для аналізу даних, розробки моделей та проведення досліджень у різних наукових областях. Це розширює можливості для учнів вивчати і робити висновки з реальних даних, що сприяє їхньому науковому розвитку. У різних галузях STEM, таких як наука, технологія, інженерія та математика, штучний інтелект знаходить широке застосування [3]. Наприклад, в біології він використовується для аналізу генетичних даних, в інженерії – для автоматизації виробничих процесів, а в математиці – для прогнозування різних подій.

Хоча штучний інтелект має безліч переваг для STEM-освіти [5], він також стикається з певними викликами та обмеженнями. Адже не всі школи та учні мають доступ до технологій штучного інтелекту, що може створювати нерівності в освітньому процесі. Збір та аналіз великих обсягів даних може породжувати питання про захист приватності та етику використання особистої інформації. Штучний інтелект вимагає спеціалізованого навчання для вчителів та студентів, щоб вони могли ефективно користуватися ним у навчальному процесі. Незважаючи на ці виклики, перспективи використання штучного інтелекту для STEM-освіти є обнадійливими. Він може значно покращити освітній процес, забезпечуючи індивідуалізоване навчання, створюючи цікаві та інтерактивні навчальні середовища, які орієнтовані на підготовку учнів до майбутніх викликів у світі STEM.

Щоб успішно впровадити штучний інтелект у STEM-освіту, важливо розробити стратегії, які враховують потреби учнів, вчителів та освітніх закладів. Надважливо забезпечити вчителів STEM необхідними знаннями та навичками з використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Це може включати вебінари, курси підвищення кваліфікації та практичні заняття з використання нових технологій. Забезпечення доступу до необхідних технічних засобів та програмного забезпечення для використання штучного інтелекту в навчанні. Це може включати закупівлю комп'ютерів, програмного забезпечення та засобів зв’язку. Розробка навчальних матеріалів, які використовують штучний інтелект для підтримки навчання у STEM-предметах. Ці матеріали можуть включати відеоуроки, інтерактивні завдання та навчальні ігри. Стимулювання зацікавленості учнів у використанні штучного інтелекту через практичні завдання та проекти. Це може включати участь у студентських конкурсах, хакатонах та проектах дослідження. Визначення ключових показників ефективності впровадження штучного інтелекту в STEM-освіту та вимірювання їхнього впливу на навчання та успішність учнів.

Ці стратегії можуть допомогти забезпечити успішне впровадження штучного інтелекту в STEM-освіту та зробити навчання більш цікавим, ефективним та доступним для всіх учнів.

Штучний інтелект відкриває безліч можливостей для покращення STEM-освіти. Він допомагає створювати індивідуалізовані навчальні програми, розробляти інтерактивні навчальні інструменти, сприяє розвитку творчих навичок та підтримує дослідницьку діяльність. Крім того, штучний інтелект відіграє важливу роль у різних STEM-практиках, забезпечуючи автоматизацію, оптимізацію та прогнозування у різних галузях науки та технологій.

Для реалізації STEM-орієнтованого навчання предметів природничої освітньої галузі можна використовувати такі додатки на основі штучного інтелекту:

Labster: Цей додаток дозволяє учням вивчати наукові дисципліни, такі як біологія, хімія та фізика, через віртуальні експерименти. Він надає можливість безпечно проводити складні експерименти, які можуть бути недоступні в стандартних лабораторних умовах.

BioDigital Human: Цей додаток дозволяє вивчати анатомію людини через інтерактивну 3D-модель. Учні можуть досліджувати різні системи тіла та їх функції, використовуючи цей інтерактивний інструмент.

AnkiDroid: Даний додаток використовує алгоритми штучного інтелекту для створення персоналізованих навчальних карток. Він допомагає учням запам'ятовувати важливі поняття, терміни та процеси в біології та інших наукових предметах.

Molecular Materials Informatics (MMI): Цей додаток використовує штучний інтелект для дослідження матеріалів та хімічних сполук. Він може допомогти студентам розуміти структуру та властивості різних речовин, що є важливими для вивчення хімії та матеріалознавства.

Periodic Table: Цей додаток надає детальну інформацію про хімічні елементи та їх властивості. Він може бути корисним для учнів, які вивчають хімію та хочуть дізнатися більше про різні елементи й періодичну систему.

Ці додатки дозволяють студентам активно залучатися до вивчення природничих наук за допомогою штучного інтелекту та інтерактивних технологій.

Хоча використання штучного інтелекту в STEM-освіті має свої виклики, такі як доступність, приватність та необхідність навчання вчителів, стратегії впровадження можуть допомогти зробити навчання більш ефективним та доступним для всіх учнів. Загалом, штучний інтелект відкриває нові горизонти для STEM-освіти, допомагаючи учням отримувати навички та знання, які є необхідними для майбутнього успіху у цифрову епоху.

Перспективи використання штучного інтелекту в STEM-освіті також стимулюють подальші наукові дослідження в галузі штучного інтелекту,

нейронауки, когнітивної психології та інших відомств. Можливості застосування штучного інтелекту для індивідуалізованого навчання, розробки нових методик та платформ для STEM-освіти, а також виявлення та розв'язання складних проблем в навчальних процесах відкривають шлях для інновацій та вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балик Н. Р., Шмигер Г. П. Методичні прийоми навчання учнів основам штучного інтелекту та машинного навчання. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023).* С. 177–181.
2. Гайда В. Я. Ефективні прийоми STEM-навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2024.* №212. С.81–85.
3. Олексюк О. Р., Реалізація STEM-проєктів на основі технологій штучного інтелекту. *Інноваційні практики наукової освіти: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 6–12 грудня 2023 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023.. С. 575-580.
4. Поліхун Н. І., Постова К. Г., Сліпухіна І. А., Онопченко Г. В., Онопченко О. В. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: *методичні рекомендації.* Киї: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
5. Соменко Д. В., Трифонова О. М., Садовий М. І. Штучний інтелект та нейромережі в освітньому процесі: переваги та недоліки. *Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти : матеріали VII Всеукр. науковопракт. Інтернет-конф., м. Тернопіль*, 20–21 квіт. 2023 р. Тернопіль, 2023. С. 78– 81.
6. Толочко С, Годунова А. Теоретико-методичний аналіз закордонних практик використання штучного інтелекту в освіті й науці. *Вісник науки та освіти, 2023.* № 7. С. 832–849.
7. MIT Media Lab. 2020. Learning about artificial intelligence: A hub of MIT resources for K-12 students. URL: https://signalprocessingsociety.org/learning-about-artificial-intelligence-hub-mit-resources-k- 12-students

УДК 37.016 : 167.1 – 047.3

Дудко Сергій Григорович,
кандидат педагогічних наук, заступник директора Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського,
https://orcid.org/0000-0002-2560-0825

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ЯК СОЦІАЛЬНА, ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА ТА ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку і модернізації системи освіти в Україні відбувається перехід і переорієнтація від традиційної парадигми освіти, що базується на передачі знань, умінь та навичок учням, до навчання, на гуманістично-компетентнісній основі, де в центрі освітнього процесу знаходяться учні і вчитель як рівноправні партнери. В останні десятиліття проблемами гуманістично-компетентнісної парадигми освіти займаються відомі міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів тощо. У нашій країні в рамках цієї парадигми, котру можна розглядати основою стратегії сталого розвитку моделі системи освіти загалом, народилася концепція Нової школи як нормативно визначена модель ЗЗСО. Сучасні українські вчені вважають: «Нова українська школа визначає три взаємопов'язаних компоненти: 1. Навчання учнів на засадах компетентнісного підходу. 2. Масова підготовка вчителів. 3. Створення середовища, сприятливого для безпеки, здоров'я, соціалізації і самореалізації дітей та підлітків» [1, с. 17].

В Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо покращення здоров'я дітей» підкреслено, що метою забезпечення додержання конституційних гарантій з охорони дитинства, реалізації права дітей на безпечне для життя і здоров'я середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління є: створення у закладах освіти безпечного середовища, організації здорового, раціонального та безпечного харчування учнів та вихованців, поширення знань і навичок здорового харчування; формування позитивного ставлення підростаючого покоління до фізичної культури і спорту як складової збереження і зміцнення їх здоров'я, запровадження сучасної методології організації уроків фізичного виховання, підвищення рухової активності учнів та вихованців під час освітнього процесу; проведення ефективних інформаційних кампаній, спрямованих на протидію

поширенню серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для фізичного або психічного здоров'я [6].

В Указі Президента України «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій української школі» зазначено, що учні мають оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно: формування індивідуальних характеристик поведінки та звичок, що забезпечують необхідний рівень життєдіяльності, достатній рівень фізичної активності та здорове довголіття; усвідомлення важливості здорового способу життя та гармонійного розвитку, високої працездатності, духовної рівноваги, збереження та поліпшення власного здоров'я; усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя [5].

В умовах модернізації освіти проблема здоров'язбереження набуває глобального характеру. Недотримання режиму дня, здорового способу життя (зниження рівня рухової активності, шкідливі звички, нераціональне харчування та ін.), погана екологія сприяють погіршенню здоров'я учнівської молоді; саме тому важливим завданням педагогів є прищеплення учням знань про формування та розвиток здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентності, уміння використання їх у повсякденному житті [2].

Проблеми зі здоров'ям учнівської молоді підтверджено дослідженнями ЮНІСЕФ та Інститутом Геллона, які свідчать про негативний вплив пандемії на психічне здоров'я дітей і молоді, що відчувають страх і невпевненість у завтрашньому дні через уведення карантинів, закриття шкіл, порушення розпорядку дня, ведення воєнних дій. Переважна більшість країн світу спостерігають обмежену картину стану здоров'я підлітків, відрив життя дітей від друзів, шкільних класів та ігор як ключових елементів дитинства, що веде до значних порушень соціального, фізичного, психічного здоров'я (близько одного із семи дітей віком від 10 до 19 років (13%) мають діагностовані психічні розлади, а це 89 млн. хлопців і 77 млн. дівчат). Зазначене є

підтвердженням того, що система освіти, що потребує істотного оновлення підходів до здоров'язбереження і культури здоров'я, парадигмального переосмислення ролі та значення освітнього середовища в розвитку кожного члена соціуму – від народження до зрілого віку, впродовж усього життя. У нашій країні ситуацію загострюють обставини ведення військових дій та умови воєнного стану.

Н. Мацола та Л. Щур переконані, що здоров'язбереження як педагогічний процес спрямоване на збереження і зміцнення здоров'я здобувачів освіти, формування мотивації на дотримання здорового способу життя, свідомого, відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Тобто, здоров'язбереження в освітньому процесі – це діяльність, спрямована на збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я його суб'єктів; воно є результатом впливу педагогічних чинників освітнього процесу на збереження здоров'я його учасників [4, с. 199].

Розглядаючи здоров'язбереження як педагогічний процес, спрямований на збереження, розвиток і зміцнення здоров'я учнів, формування в них мотивації на дотримання здорового способу життя, Н. Хольченкова акцентує на аспектах свідомого, відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих [7, с. 220]; подібний акцент на збереження, розвиток і зміцнення здоров'я учнів знаходимо в праці Т. Ткачук та О. Нікіфорова, де під здоров'язбереженням дослідники розуміють вирішення освітніх завдань із урахуванням стану їх здоров'я з метою його збереження і, по можливості, зміцнення. Як бачимо, здоров'язбереження сучасними науковцями тлумачиться як процес, що сприяє формуванню, зміцненню і збереженню здоров'я учнів у ЗЗСО.

Сучасна наука розглядає здоров'я як складний феномен глобального значення, вважає його однією із найвищих суспільних цінностей, явищем системного характеру, що постійно змінюється і залежить від багатьох різноманітних чинників. До групи суб'єктивних чинників розвитку здоров'я

належать: недостатня рухова активність учнів; пропаганда позитивного впливу занять фізичною культурою на здоров'я, ведення здорового способу життя; ефективність залучення школярів до занять спортом; наявність бажання займатися фізичною культурою і спортом; належна інформованість батьків і дітей про сучасні оздоровчі технології, засоби зміцнення й збереження здоров'я, активного дозвілля, різноманітного використання можливостей фізичної культури і спорту в сімейному вихованні; дотримання режиму дня, раціональне харчування, відсутність шкідливих звичок (паління, вживання алкоголю, наркотичних речовин) тощо [3].

Отже, у підсумку системного аналізу нормативно-правових документів, праць провідних українських дослідників, інших матеріалів доходимо висновку: у вітчизняному досвіді державотворчості, надбаннях соціальних наук, наук про освіту та педагогіки існують аспекти, які вможливлюють моделювання середовища ЗЗСО як здоров'язбережувального та здоров'ярозвивального (гуманістично-компетентнісні стандарти, відображені в Концепції Нової української школи; Стандарт базової середньої освіти; низка концепцій наукових колективів та окремих учених; відповідні методичні розробки та рекомендації, тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та ін. Нова українська школа: формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентностей у 5-6 класах закладів загальноїсередньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Видавництво «Алатон», 2022. 232 с.
2. Дудко С. Г. Особливості формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей учнів 5-6 класів в освітніх галузях Державного стандарту базової середньої освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3(181) С. 3–13.
3. Дудко С. Г. Теоретичні засади компетентнісного підходу в освітньому процесі загальноосвітнього закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: *Педагогічні науки: реалії та перспективи.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. № 88. С. 75–79.
4. Мацола Н., Щур Л. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія 15 : *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт*). Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 5 К (86). С. 197–200.

5. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій української школі. Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020.
6. Про невідкладні заходи щодо покращення здоров'я дітей. Указ Президента України № 894/2019 від 07.12.2019 року.
7. Хольченкова Н. Підходи до інтерпретації поняття «Здоров'язбережувальна компетентність» в умовах реформування системи освіти України. URL: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Kholchenkova .pdf (дата звернення 10.10.2023).

УДК 502 (072) 1 73

Каменярська Лілія Ростиславівна,
завідувач методичного відділу Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, м. Тернопіль

STEM–СВІТ ІННОВАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: ДОСВІД РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Стрімкі зміни – одна з основних характеристик сучасного суспільства. Інтенсивне впровадження прогресивних технологій в усі сфери життя зумовило безупинне вдосконалення людської діяльності. Різко зменшується час на втілення нових ідей, знань, технологій у життя, отже зростає потреба в нових формах освіти, навчання, набутті нових навичок [3].

Одним із актуальних напрямів модернізації та інноваційного розвитку освіти виступає STEM-орієнтований підхід до навчання, який сприяє популяризації інженерно-технологічних професій серед молоді, підвищенню поінформованості про можливості їх професійної кар'єри в інженерно-технічній сфері, формуванню стійкої мотивації у вивченні дисциплін, на яких ґрунтується STEM-освіта.

STEM-освіта – це категорія, яка визначає відповідний педагогічний процес (технологію) формування і розвитку розумово-пізнавальних і творчих якостей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці: здатність і готовність до розв'язання комплексних задач (проблем),

критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності.

Для забезпечення ефективної та продуктивної комунікації між усіма суб'єктами освітнього процесу щодо розвитку STEM-освіти на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка створено STEM-центр, завданням якого є впровадження новітніх методик викладання.

З метою реалізації теоретичних напрацювань щодо STEM-освіти, втілення їх в практику роботи педагогів області у Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти працює лабораторія STEM-освіти. Завдання її формувати STEM-орієнтовне освітнє середовище, максимально задовольнити запити замовників освітніх послуг, створити такий диференційований акмеологічний простір, що мотивує до постійної творчої самоактуалізації в професійному та особистісному вимірах через формальну та неформальну види освіти, впроваджувати багатоваріантні освітньо-професійні програми, моделі, форми освіти дорослих.

Сьогодні STEM-освіта стає все більш актуальною в освітньому процесі. Особливу роль вона відіграє в позашкільній освіті, гуртках природничого профілю, де інтеграція різних дисциплін дозволяє здобувачам освіти глибше усвідомлювати екологічні проблеми та шукати їх рішення.

Навчальні програми гуртків Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості базуються на інтегрованому навчанні відповідно до певних тем, а не окремих природних дисциплін.

Педагогами Центру розроблений цикл STEM-занять, STEM-екскурсій, STEM-проєктів. Впровадження елементів STEM-освіти на заняттях гуртків еколого-натуралістичного напряму відбувається через експериментальні дослідження, проєктну діяльність та використання сучасних технологій.

Керівниками гуртків закладу проведенні такі заняття:

Гурток «Природа рідного краю». Тема заняття «Вивчення і визначення корисних копалин рідного краю. Виявлення їх властивостей». Вихованці вивчали корисні копалини та брали участь в арт-майстерні, розфарбовували гіпсові фігурки (Рефлексія). Арт-мистецтво допомагає вразити, здивувати, задіяти емоції. На заняттях гуртка вихованці проводять дослідження екосистем, вивчають флору та фауну свого регіону. Це не тільки поглиблює їх знання, а й формує екологічну свідомість.

Гурток «Основи сталого розвитку». Тема заняття «Вода – джерело життя. Кругообіг води в природі». Вихованці ознайомилися з хімічними та фізичними властивостями води. Розглянули де можна побачити воду у природі, розгадували загадки про три стани води, створювали акровірш.

Гурток «Юні рослинники». Тема заняття «Біологічні особливості зернових культур». Вивчали зернові культури (яра, озима пшениця), строки їх висівання, ознайомилися з звичаями та традиціями українського народу а саме виготовлення різдвяної атрибутики: павуки, дідухи. При створенні виробів використовувались елементи математики: рахування колосків для дідуха, а також повторення геометричних фігур при виготовленні павука. Геометричне моделювання це основа розвитку просторової уяви.

Гуртки «Юні квітникарі – аранжувальники», «Юні кролівники». Інтегроване заняття. Тема заняття «Квітково-декоративні однорічні рослини,їх різноманітність. Лікарські рослини для годівлі кролів». Гуртківці ознайомилися з різноманітністю квітково-декоративних однорічних рослини, вивчили їх лікарське значення, а також згадали рослини які можна використовувати для годівлі та лікування кролів. На підсумок вихованці виготовляли квіткові композиції з використанням чорнобривців.

На заняттях гуртків еколого-натуралістичного напряму вихованці створюють QR-коди, де є зашифрована інформація про рослини та тварини, також користуються електронними визначниками рослин, фотографують природні об’єкти для проведення різноманітних досліджень.

На території Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості гуртківцями висаджено квіткові клумби. Для створення клумб школярі підбирали посадковий матеріал, розраховували скільки рослин потрібно на одиницю площі, розробляли дизайн клумби та малювали ескізи.

При проведенні дослідницьких робіт на навчально-дослідній земельній ділянці вихованці проводять підрахунок схожості насіння, вкорінених рослин при живцюванні, розрахунок внесених біопрепаратів, вимірювання приросту рослин, визначення врожайності рослин методом зважування. При цьому використовуються графіки, діаграми, таблиці.

Заклад позашкільної освіти співпрацює з агропромисловою компанією «Контінентал Фармерз Груп». Окрім різноманітних гуртків, екскурсій проведених на базі агрокомпанії цікавими є ще й проєкти, які популяризують сільськогосподарські професії та пропагують екологічне виробництво, зокрема освітній проєкт для молоді «Розумний город», започаткований компанією «Контінентал». Вихованцям роздавали сортове насіння та біопрепарати фірми «Жива земля». Учні висівали овочеві культури та квіти (мальви, нагідки), підживлювали їх біопрепаратами, доглядали за рослинами. Свої результати досліджень виставляли на сайтах Центру та соціальних мереж. У межах ініціативи діти вивчають основи агрономії, технології землеробства та здобувають досвід у волонтерстві. Адже з вирощених овочів готують сухі борщі, а з лікарських трав формують чаї для українських захисників. Варто зауважити, що учасники «Розумного городу» цьогоріч крім вирощування уже традиційних овочів борщового набору та лікарських трав, вперше збирали урожай арахісу, який планують додавати до енергетичних батончиків, і гарбузів, з яких готуватимуть цукати.

На базі Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості працює Літня екологічна школа. На заняттях школярі створюють акваріуми, флораріуми, (інженерія), картинки з насіння, ароматичне саше (це дизайн, а отже мистецтво).

На базі закладу проводиться цикл тренінгів «Зміна клімату. Освітній аспект» для педагогів та учнівської молоді. На тренінгах розглядаються проблемні питання з точки зору різних природничих наук щодо причин зміни клімату, також відбувається пошук рішень екологічних проблем на регіональному рівні. При цьому використовуються всі компоненти STEM освіти.

Педагогами центру розроблено Релаксаційно-екологічну стежку здоров'я. На якій працює 8 локацій (дендрарій, рокарій, стежина дотику, галявина ароматичних трав, зимовий сад, живий куточок, акваріумний клуб, духовно-етична). На кожній із локацій проводиться дослідницька робота та використовується природна тематика в арт-терапевтичній роботі з інтеграцією в кольоротерапію, казкотерапію, звукотерапію, фототерапію, ізотерапію.

Працює в ТОЦЕНТУМ інформаційний проєкт – виготовлення методичних розробок, буклетів. Вихованці проводять просвітницьку роботу по природоохоронній роботі з учнями шкіл та жителями м. Тернопіль.

Використання елементів STEM-освіти на заняттях гуртків еколого-натуралістичного напрямку є важливим кроком у підготовці свідомих громадян, готових брати на себе відповідальність за збереження природи. Це не лише розвиває їхні наукові знання, а й формує активну позицію щодо екологічних викликів, з якими стикається сучасний світ.

STEM-освіта – це творчий простір світогляду дитини, де вона не тільки реалізовує свої потреби, а й готується до дорослого життя у соціумі, роблячи усвідомлений вибір майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, поєднання науки, технологій, інженерії та математики з екологічною освітою відкриває нові горизонти для молоді, спонукаючи їх до активних дій у збереженні навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Володимир Сіпій. STEM-освіта, як різновид політехнічної освіти у закладах загальної середньої освіти RL: https://lib.iitta.gov.ua/713093/1/Сіпій_Тези_НАУ_24102018.pdf

2. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text
3. Про науково-теоретичні аспекти STEM-освіти та перспективи її впровадження URL: https://naurok.com.ua/materiali-pedagogichno-radi-pro-naukovo-teoretichni-aspekti-stem-osviti-ta-perspektivi-vprovadzhennya-275051.html
4. Засоби та обладнання STEM. Інноваційні засоби та форми організації навчального процесу STEM-освіти URL: https://imzo.gov.ua/stem-osvita/zasobi-ta-obladnannya-stem/

УДК 72.012:502.17:69.001.5

Коркушко Андрій Леонтійович,
аспірант Київського національного
університету технологій і дизайну,
м. Київ

ДИЗАЙН І ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОЛОГІЧНОМУ БУДІВНИЦТВІ: ІНТЕГРАЦІЯ ІННОВАЦІЙ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Екологічне будівництво або зелене будівництво – це практика будівництва та експлуатації будівель, метою якої є зниження рівня споживання енергетичних і матеріальних ресурсів протягом всього життєвого циклу будівлі: від вибору ділянки, до проєктування, будівництва, експлуатації, ремонту і знесення. Екологічне будівництво трансформується у пріоритетний напрям сучасної архітектури та дизайну, що відповідає глобальним викликам зміни клімату та енергетичної кризи.

Екологічний дизайн – це проєктно-творча діяльність, спрямована на застосування принципів сталого розвитку й використання екологічно чистих матеріалів, енергозберігаючих технологій та процесів, що сприяють збереженню природних ресурсів і зменшенню екологічної шкоди природному довкіллю.

Інтеграція інноваційних технологій із принципами сталого дизайну створює підґрунтя для формування енергоефективного, екологічно безпечного та естетично привабливого життєвого простору. Аналіз сучасних технологій і дизайнерських рішень в екологічному будівництві дозволяє визначити їх вплив

на формування сталого середовища та окреслити перспективи розвитку галузі в умовах зростаючих екологічних викликів.

Сучасні будівельні матеріали активно розвиваються у напрямку екологічної безпеки та ефективності. До них належать композити: біорозкладні полімери, що використовуються для тимчасових конструкцій та внутрішніх елементів, забезпечуючи можливість природної утилізації будівельних компонентів після завершення їх життєвого циклу. Інноваційні деревні матеріали, зокрема CLT-панелі (крос-ламінована деревина), які поєднують міцність і екологічність, стають все більш популярними у сучасному будівництві завдяки своїм унікальним властивостям та екологічній безпеці. Використання геополімерного бетону, що суттєво знижує викиди CO2 порівняно зі звичайним цементом, відкриває нові можливості для зменшення впливу будівельної галузі на навколишнє середовище. Натуральні ізоляційні матеріали, такі як овеча вовна, конопляні плити та пробка, забезпечують високу теплоізоляцію та створюють здоровий мікроклімат у приміщеннях [1], [2].

Біомімікрія – це інноваційний підхід до проєктування, який черпає рішення з природи для створення більш ефективних конструкцій. Фасади, що імітують структуру листя, здатні ефективно регулювати температуру та забезпечувати природну вентиляцію будівель. Архітектурні форми, натхнені природними структурами, дозволяють оптимізувати енергоспоживання та підвищити стійкість конструкцій. Використання гідрофобних покриттів, подібних до поверхні листя лотоса, значно зменшує забруднення фасадів та витрати на їх обслуговування. Впровадження динамічних сонцезахисних систем, що наслідують механізми руху квіткових пелюсток, забезпечує ефективний захист від сонячної радіації та оптимізує природне освітлення приміщень. Концепція циркулярної економіки в будівництві реалізується через впровадження розбірних модульних конструкцій, які можна повторно використовувати або переробляти. Активно розвиваються технології переробки будівельних відходів та їх повторного використання у новому будівництві.

Запровадження комплексних програм утилізації будівельних відходів сприяє зменшенню навантаження на навколишнє середовище та економії природних ресурсів. Інноваційні будівельні технології дозволяють ефективно використовувати воду й енергію, створюючи замкнені цикли ресурсоспоживання.

Гібридні системи енергозабезпечення, що поєднують різні відновлювані джерела енергії, стають невід'ємною частиною сучасних будівельних проєктів. Інтеграція сонячних панелей, вітрових генераторів та геотермальних систем у житлові комплекси дозволяє значно знизити залежність від традиційних джерел енергії. Інтелектуальні системи розподілу енергії оптимізують споживання та забезпечують ефективне використання наявних ресурсів. Геотермальні насоси створюють комфортний мікроклімат у приміщеннях протягом усього року, суттєво знижуючи витрати на опалення та охолодження [3].

Цифрова трансформація будівельної галузі через впровадження BIM-технологій дозволяє оптимізувати весь життєвий цикл будівлі від проєктування до утилізації. Інформаційні моделі будівель надають можливість аналізувати екологічний вплив проєкту на всіх етапах його реалізації та експлуатації. Предиктивна аналітика (*використання статистичних методів, алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту для аналізу даних з метою прогнозування майбутніх подій або тенденцій*) допомагає прогнозувати та оптимізувати споживання ресурсів, виявляти потенційні проблеми та запобігати їх виникненню.

Концепція «міста-губки» передбачає створення міської інфраструктури, здатної ефективно управляти дощовими водами та запобігати підтопленням. Використання проникних поверхонь та створення природних водних резервуарів допомагає відновити природний водний баланс у міському середовищі. Вертикальне озеленення та зелені дахи не лише покращують естетичний вигляд міста, але й сприяють очищенню повітря, зниженню температури та створенню комфортного міського мікроклімату.

Створення біофільних просторів, що інтегрують природні елементи в архітектурне середовище, стає важливим аспектом сучасного міського планування. Використання природних матеріалів та органічних форм у громадських просторах сприяє покращенню психологічного комфорту та здоров'я містян. Природне освітлення та вентиляція забезпечують створення здорового та енергоефективного середовища життєдіяльності [9].

Розвиток освітніх програм у сфері екологічного будівництва має критичне значення для підготовки нового покоління фахівців. Міждисциплінарний підхід до навчання, що поєднує архітектуру, інженерію та екологію, дозволяє формувати комплексне розуміння принципів сталого будівництва. Практико-орієнтоване навчання через участь у реальних екологічних проєктах та використання сучасних цифрових інструментів забезпечує формування необхідних професійних компетентностей. Архітектурні рішення, що впроваджуються сьогодні, повинні не лише відповідати технічним та естетичним вимогам, але й виховувати екологічну свідомість та відповідальне ставлення до навколишнього середовища [8].

Таким чином, сучасне екологічне будівництво являє собою комплексний підхід до створення сталого середовища життєдіяльності, що поєднує інноваційні технології, природні матеріали та розумні системи управління. Подальший розвиток галузі потребує постійного вдосконалення технологій, розширення використання відновлюваних ресурсів та підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних впроваджувати принципи сталого розвитку в архітектурну практику.

«Новий європейський Баугауз» (НЄБ) – це ініціатива Європейської комісії, спрямована на поєднання принципів сталого розвитку з мистецтвом та культурою для створення нової естетики сталого розвитку. Ініціатива НЄБ має значний потенціал для трансформації будівельної галузі, сприяючи створенню більш сталого, естетичного та інклюзивного життєвого середовища. Її успішна

реалізація залежить від активної участі всіх зацікавлених сторін, включаючи політиків, професіоналів галузі, освітні заклади та громадян [10].

Наведемо приклади реалізованих проєктів у сфері екологічного будівництва (зарубіжний досвід):

- *The Edge (Амстердам, Нідерланди):* один із найенергоефективніших офісних будівель у світі; використання сонячних панелей, інтелектуальних систем освітлення та вентиляції; система автоматизованого керування ресурсами за допомогою IoT.
- *Bosco Verticale (Мілан, Італія):* вертикальні сади, що зменшують рівень CO_2 та покращують якість повітря; висока ефективність використання води та енергії.
- *One Central Park (Сідней, Австралія):* використання дзеркальних систем для природного освітлення; інтегровані зелені насадження та система повторного використання води.
- *Bullitt Center (Сіетл, США):* будівля повністю забезпечує себе енергією завдяки сонячним панелям; концепція «нульових відходів» та система збору дощової води.
- *Ecovillage at Ithaca (США):* екологічно орієнтоване поселення з енергоефективними будинками; використання місцевих природних матеріалів та альтернативної енергетики.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки нормативних документів, створення освітніх програм та реалізації архітектурних проєктів. Інтеграція сучасних технологій та екологічного дизайну формує нову парадигму будівництва, орієнтовану на сталий розвиток [2]. Доцільно зосередити увагу на розробці методології оцінки екологічного впливу будівельних проєктів та створенні стандартів екологічного будівництва з урахуванням регіональних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кабінет Міністрів України. (2024). Постанова від 1 листопада 2024 р. № 1245. Про реалізацію експериментального проекту щодо посилення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану.URL:: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2024-%D0%BF#Text
2. Edwards, B. (2014). Rough Guide to Sustainability. RIBA Publishing.
3. Kibert, C. J. (2016). Sustainable Construction: Green Building Design and Delivery. Wiley.
4. McLennan, J. F. (2004). The Philosophy of Sustainable Design. Ecotone Publishing.
5. Yeang, K. (2008). Ecoarchitecture: The Work of Ken Yeang. Wiley.
6. Van der Ryn, S., & Cowan, S. (2007). Ecological Design. Island Press.
7. Lehmann, S. (2010). The Principles of Green Urbanism: Transforming the City for Sustainability. Earthscan.
8. Hagan, S. (2001). Taking Shape: A New Contract Between Architecture and Nature. Routledge.
9. Beatley, T. (2011). Biophilic Cities: Integrating Nature into Urban Design and Planning. Island Press.
10. European Commission (2020). A New European Bauhaus Initiative: Shaping a Sustainable Future through Design and Creativity.

УДК: 373.2.015.31-502

Левицький Вадим Едуардович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії і спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дидактичні ігри – ефективний засіб, що сприяє більш повному та успішному вирішенню завдань виховання дітей дошкільного віку. Організація дидактичних ігор здійснюється у трьох основних напрямках: підготовка до проведення, проведення, аналіз [1].

У підготовку до проведення дидактичної гри входить: вибір гри відповідно до завдань навчання та виховання, поглиблення та узагальнення знань, розвитку сенсорних здібностей, активізація психічних процесів (пам'ять, увага, мислення, сприймання, мовлення); визначення оптимального часу

проведення гри (у процесі організованого навчання на заняттях або у вільний від занять та інших режимних процесів час); вибір місця; визначення кількості гравців (вся група, підгрупи, індивідуально); підготовка необхідного дидактичного матеріалу; підготовка педагога: він має вивчити хід гри, визначити свою роль, методи керівництва та підтримки; підготовка дітей: збагачення знаннями, уявленнями про предмети та явища навколишнього життя необхідними для вирішення ігрового завдання [4].

Проведення дидактичних ігор включає: ознайомлення дітей із змістом гри, з дидактичним матеріалом, який буде використаний у грі (показ предметів, картинок, матеріалів, коротка бесіда, під час якої уточнюються знання та уявлення дітей); пояснення ходу та правил гри, вихователь звертає увагу на поведінку дітей відповідно до правил, на чітке виконання правил (що вони забороняють, дозволяють, вказують); показ ігрових дій, у процесі якого вихователь вчить правильно виконувати дію; визначення ролі вихователя у грі, його участь як гравця, вболівальника, арбітра; підбиття підсумків гри, оскільки за результатами можна зробити висновки про її ефективність.

Аналіз проведеної гри спрямований на виявлення прийомів її підготовки та проведення: які прийоми виявилися ефективними у досягненні поставленої мети, що не спрацювало і чому. Крім того, аналіз дозволить виявити індивідуальні особливості у поведінці, характері дітей і, отже, правильно організувати індивідуальну роботу [4].

Керуючи іграми необхідно враховувати можливості дітей. Дітям властиві допитливість, спостережливість, інтерес до нового, незвичного: їм хочеться самостійно відгадати загадку, знайти правильне рішення завдання, висловити власне судження. З розширенням обсягу знань відбуваються зміни у характері інтелектуальної діяльності. Тому при відборі ігор головна увага звертається на ступінь складності ігрових правил та дій. Останні мають бути такими, щоб при їх виконанні діти виявляли розумові та вольові зусилля.

Дидактичні ігри організовуються за планом у години занять. Крім того, в час, відведений для ігор, у розпорядженні дітей надається різноманітний матеріал, з яким вони можуть грати за своїм бажанням індивідуально, групами, усім колективом.

Можливо зазначити наступну класифікацію ігор, що використовуються у дошкільному закладі для екологічного виховання [4].

Дидактичні ігри, в яких діти уточнюють, закріплюють, розширюють уявлення про предмети та явища природи, рослин та тварин. Багато ігор підводять дітей до узагальнення та класифікації. Дидактичні ігри сприяють розвитку пам'яті, уваги, спостережливості, вчать застосовувати наявні знання в різних умовах, активізують різноманітні розумові процеси, збагачують словник, сприяють вихованню в дітей вміння грати разом.

При ознайомленні з природою використовують дидактичні ігри з предметами, настільно-друковані та словесні.

Предметні ігри – з листям, насінням, квітами, фруктами, овочами: «Чарівний мішечок», «Дикі і свійські тварини», «Чиї дітки на цій гілці» і т.п. У цих іграх уточнюються, конкретизуються та збагачуються уявлення про властивості та якості, формуються вміння обстежувати їх, діти опановують сенсорні зразки. Предметні ігри особливо широко використовуються у молодшій та середній групах. Вони дозволяють дітям оперувати предметами природи, порівнювати їх, відзначати зміни окремих зовнішніх ознак.

Настільно-друковані ігри: «Зоологічне лото», «Ботанічне лото», «Чотири пори року», «Малюки», «Ягоди та фрукти», «Рослини», «Підбери листя», «Знайди пару». Вони дають можливість систематизувати знання дітей про рослини, тварини, явища неживої природи, формувати вміння за словом відновлювати образ предмета. Ігри супроводжують вербальним описом (слово або випереджає сприймання картинки, або поєднується з ним).

Словесні ігри. («Хто літає, бігає, стрибає?», «У воді, повітрі, на землі», «Потрібно – не потрібно») проводяться з метою закріплення знань про функції

та дії, узагальнення та систематизації знань. Ці ігри розвивають увагу, кмітливість, швидкість реакції, зв'язне мовлення.

У молодшій групі на першому етапі вихователь грає разом із дітьми. Під час гри повідомляє одне правило і відразу його реалізує. Під час повторної гри повідомляє додаткові правила. На другому етапі вихователь виключається з активної участі у грі, керує, спрямовує її. На наступному етапі діти грають самостійно.

Починаючи із середньої групи шлях навчання ігор інший. Спочатку вихователь розповідає зміст гри, попередньо виділяє одне-два важливі правила, під час гри ще раз підкреслює ці правила, показує ігрові дії, вводить додаткові правила. На наступному етапі діти грають самостійно, вихователь спостерігає за грою, виправляє помилки, вирішує конфліктні ситуації. Коли інтерес до гри спадає, вихователь пропонує її новий (оновлений) варіант.

Поряд із перерахованими іграми в роботі з дітьми використовують велику кількість ігрових вправ («Знайди дерево за листочком», «Дізнайся на смак», «Знайди пару до квітки», «Принеси листок» та ін.). Ігрові вправи допомагають розрізняти предмети за якостями та властивостями, розвивають спостережливість. Проводять їх з усією групою дітей або з її частиною. Особливе значення ігрові вправи мають у молодшій та середній групах.

Ігри-заняття («Зоопарк», «Ферма», «Ліс», «Квітковий магазин» та ін.) мають певний програмний зміст. Ігрова форма надає іграм-заняттям цікавості, навчання йде через ігрові дії. Використовуються ігри-заняття у молодших і середніх групах, у старших групах подаються як частина заняття.

Рухливі ігри. Рухливі ігри природознавчого характеру пов'язані з ознайомленням із звичками тварин, їх способом життя, в деяких відображаються явища неживої природи. Це такі ігри, як «Квочка і курчата», «Миші та кіт», «Веселка», «Весела річка», «Сонечко та дощик», «Вовки та вівці». Діти, наслідуючи дії, імітують звуки, у цих іграх глибше засвоюють

знання, а емоційно-позитивний настрій сприяє поглибленню інтересу до природи.

Творчі ігри. У цих іграх діти відображають враження, отримані під час занять, екскурсій, повсякденного життя, засвоюють знання про працю дорослих у природі (робота на фермі, на городі, у теплиці), при цьому формується позитивне ставлення до праці, відбувається усвідомлення значення праці дорослих у природі.

Одним із видів творчих ігор є будівельні ігри з природним матеріалом: піском, глиною, камінчиками, шишками. Діти пізнають властивості і якості матеріалів. Цими іграми слід керувати. Вихователь допомагає дітям у підборі та використанні природного матеріалу, показує способи його використання.

Екологічна культура – сукупність різноманітних форм діяльності, у яких знаходить зовнішнє відображення екологічне мислення. Розвиток людини і природи сприймається як спільна еволюція. На сучасному етапі питання традиційної взаємодії природи та людини виросли у глобальну екологічну проблему. Проблема екологічного виховання дітей не може втратити своєї актуальності на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Львів : Світ, 1994. 144 с.

2. Методика ознайомлення дітей з природою: Хрестоматія / Укладач Н.М. Горопаха. К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. 423 с.

3. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Навчально-методичний посібник / За ред. Г.С. Тарасенко. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.

4. Яришева Н.Ф. Екологічне виховання дошкільників : посібник для вихователів дитячих садків. К. : Грамота, 2001. 430 с.

УДК 378.014.5:006.015.8(043.2)

Леонтьєва Інна Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

СТВОРЕННЯ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЕКОСИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В основі еколітарної моделі вищої освіти, ідея якої за останні 25 років значною мірою масштабувалася в науковому дискурсі, замінивши попередні елітарну та егалітарну моделі, лежить екосистемний підхід. In medias res цього підходу полягає в орієнтації дослідників на системне бачення взаємозв'язків і процесів, необхідних для підтримки екологічних людських взаємин всередині та зовні системи освіти, збереженні її цілісності, регульованості, захищеності та усталеності протягом певного часу [1]. Загалом, таксон «еко» (від давньогрецького слова «οἶκος») вживається науковцями як ознака успішного співіснування й розвитку різних організмів в межах певного простору, середовища. Екосистема вищої освіти – це не частина освіти чи «додана її вартість», це новий сенс і мета сучасного освітнього процесу – унікальний і єдиноможливий в сучасних умовах механізм збереження й розвитку людства, системоутворювальний вектор нової якості життя [2, с.23].

Побудова дієвої освітньої екосистеми, зокрема й педагогічної освіти, неможлива без цілісного уявлення про її природу, невід'ємні складові компоненти (підсистеми) і екозв'язки між ними, які утворюють смисловий й управлінський контур відповідної екомоделі, сутнісні властивості, принципи, способи та рівні структурування, функціонування тощо [3, с.20; 4, с.22]. Дієва освітня екосистема володіє усіма властивими будь-якій системі властивостями й здатна до самоорганізації, саморегулювання й саморозвитку, з іншого боку, її створення, підтримка й розвиток потребує об'єднання людей, згуртованих

спільними інтересами, інфраструктурою, ресурсами й зв'язками й здатних забезпечувати побудову індивідуальних траєкторій (маршрутів) для навчання й соціального розвитку кожного здобувача [3, с.21].

Безпечне освітнє середовище є предиктором екосистеми вищої педагогічної освіти, що впливає на якість навчання та психологічний комфорт студентів. Це середовище повинно забезпечувати фізичну, психологічну та емоційну безпеку, що сприяє розвитку довіри та відкритості в освітньому процесі, тому його створення, підтримка та розвиток є актуальним питанням.

Еволюція поняття «безпечне освітнє середовище» відбувалася під впливом значних культурних, законодавчих та суспільних змін протягом кількох десятиліть. Історично концепт «безпека» стосувався фізичного захисту, запобігання нещасним випадкам, злочинам, надзвичайним ситуаціям у закладі освіти [6]. Однак з часом було визнано, що безпека виходить далеко за межі фізичних заходів і сьогодні дискурс навколо цього поняття масштабувався до терміносистеми «безпечне освітнє середовище», що включає психологічну, емоційну та цифрову безпеку, сприятливе інклюзивне середовище, де студенти можуть відчувати себе комфортно й недискримінаційно [9]. Створення безпечного освітнього середовища важливе для академічного успіху й особистого благополуччя здобувачів освіти й потребує комплексного підходу, що включатиме такі його ключові компоненти:

1) фізична безпека – забезпечення фізичної безпеки включає в себе створення комфортних і безпечних навчальних приміщень, що відповідають сучасним вимогам. Це може включати контроль за станом будівель, наявність безпечних евакуаційних шляхів та доступ до медичних послуг [7];

2) інклюзивність і різноманітність – інклюзивне середовище характеризується різноманітністю й справедливістю, гарантуючи, що всі студенти відчувають себе прийнятими та поважаними незалежно від їхнього походження, ідентичності чи переконань. Сприяння інклюзивності передбачає активне залучення студентів до створення доброзичливої атмосфери, яка цінує

різні погляди та заохочує конструктивний діалог. Педагоги можуть ще більше посилити інклюзивність, впроваджуючи стратегії спільного навчання, такі як групові проєкти та дискусії, які сприяють почуттю причетності та спільної відповідальності серед студентів і викладачів [8];

3) психологічна та емоційна безпека – психологічна безпека є критично важливою для студентів, оскільки вона дозволяє їм вільно висловлювати свої думки, ставити запитання та брати участь у дискусіях. Створення довірчої атмосфери, де студенти можуть відчувати себе комфортно, є ключовим елементом; важливо також забезпечити емоційну підтримку студентів, що включає в себе визнання їхніх досягнень, підтримку різноманітності та інклюзії. Створення культури, де кожен студент відчуває свою значущість, може суттєво підвищити їхню мотивацію та успішність;

4) культура взаємоповаги – взаємоповага між студентами, викладачами та персоналом має важливе значення для створення безпечного освітнього середовища. Вона включає в себе цінування різних думок і заохочення конструктивних розмов, що допомагає побудувати довіру та відносини співпраці в освітянській спільноті;

5) цифрова безпека – цифрова безпека стає все більш важливою в сучасному освітньому середовищі. Інституційна освіта повинна навчитися захищати студентів від кіберзагроз і гарантувати, що їх онлайн-взаємодія є безпечною та надійною, сприяючи загальному відчуттю благополуччя в навчальному середовищі [10].

Створення безпечного та сприятливого освітнього середовища потребує комплексного впровадження кількох практик, зосереджених на підвищенні активності студентів, через стратегії залучення; збереженні їхнього психічного здоров’я та благополуччя; комплексну підтримку через моніторинг й діагностику, академічний супровід й наставництво та різні механізми фінансової підтримки.

До основних методів підтримки безпечного середовища відносять:

- регулярні зустрічі (проведення регулярних зустрічей для обговорення емоційних потреб студентів може допомогти в створенні довірчої атмосфери);

- моніторинг булінгу (активний контроль за випадками булінгу та їхнє усунення є важливим для забезпечення безпеки всіх учасників навчального процесу);

- адаптація освітніх інструментів (важливо враховувати різні стилі навчання студентів і адаптувати методи викладання відповідно до їхніх потреб).

Отже, створення, підтримка й розвиток безпечного освітнього середовища в екосистемі вищої педагогічної освіти є комплексним процесом, що вимагає зусиль із боку адміністрації, викладачів та студентів. Забезпечення фізичної, психологічної та емоційної безпеки є основою для успішного навчання та розвитку майбутніх педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Леонтьєва І.В. Упровадження ідей екосистемного підходу в сучасному університеті. *Тенденції розвитку педагогіки та освіти в умовах цифрових трансформацій (ByteEd-2024)*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (17–19 квітня 2024 року, м. Харків, Україна) / за заг. ред. І. В. Таможської. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/18776

2. Леонтьєва І.В. Екосистемний підхід як методологічний орієнтир інноваційного розвитку вищої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* . 2024. № 41(1). с. 21-26. https://doi.org/10.28925/2311-2409.2024.413

3. Леонтьєва І.В. До проблеми розбудови екосистеми вищої педагогічної освіти *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2023. № 40 (2). с. 19-25. https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.403

4. Леонтьєва І.В. Концептуальні засади екосистеми сучасної педагогічної освіти *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2023. № 39(1). с. 19-24. https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.393

5. Нагайчук, О. В., Зоря, М. В., Кучинський, С. А. Інноваційні підходи до створення безпечного освітнього середовища для здобувачів вищої освіти в Україні під час війни. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2024. № 12. https://doi.org/10.5281/zenodo.14228532

6. A Handbook of Higher Education Leadership. Collected Works. https://open.oregonstate.education/handbookhighereducationleadership/

7. How to Create a Safe Learning Environment in Higher Education. https://eunitysolutions.com/blog/how-to-create-a-safe-learning-environment-in-higher-education

8. Making College Diversity Efforts Sustainable — and Impactful. https://www.gse.harvard.edu/ideas/education-now/21/12/making-college-diversity-efforts-sustainable-and-impactful

9. Social-Emotional Learning in Higher Education - Goodwin University https://www.goodwin.edu/enews/faculty-article-social-emotional-learning-in-higher-education/
10. The Critical Role of Safety in Higher Education: A Recipe for Enhanced Learning Environments. https://www.worldsafetech.com/blog/the-critical-role-of-safety-in-higher-education-a-recipe-for-enhanced-learning-environments

УДК 81'27 372.5

Магдюк Ольга Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький

ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНІЦІАТИВ: ЯК ЗРОБИТИ НАВЧАННЯ ЧАСТИНОЮ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

У сучасному світі, де екологічні проблеми стають дедалі гострішими, важливість розуміння глобальних змін і участі в екологічних ініціативах стає надзвичайно актуальною. Одним із інструментів, який може сприяти формуванню екологічної свідомості, є вивчення іноземних мов. Це не лише відкриває двері до нових культур і можливостей, а й дає змогу активно долучатися до міжнародних екологічних ініціатив, обміну досвідом та підвищення рівня екологічної обізнаності в глобальному масштабі.

Мовний бар’єр є однією з головних перепон на шляху до обміну інформацією та досвідом між країнами і культурами. Вивчення іноземних мов дає можливість долати ці бар’єри, дозволяючи людям із різних куточків світу співпрацювати в рамках екологічних проєктів. Такі ініціативи, як «Зелені угоди», боротьба зі зміною клімату, охорона біорізноманіття, зазвичай мають глобальний характер, і для їхнього успіху необхідний обмін знаннями та досвідом на міжнародному рівні.

Наприклад, вивчаючи англійську, німецьку чи іспанську мову, студенти мають змогу не лише освоювати нові лексичні та граматичні конструкції, а й дізнаватися про міжнародні екоініціативи, акції з охорони навколишнього

середовища, участь у яких може стати особистим внеском у збереження планети.

Одним із ефективних способів інтегрувати екологічні ініціативи в процес навчання іноземних мов є включення тем, пов'язаних з екологією, сталим розвитком і охороною навколишнього середовища, безпосередньо в мовну програму. Наприклад, викладаючи англійську, можна розглядати тексти на тему зміни клімату, важливості енергозбереження, збереження лісів чи відновлювальних джерел енергії.

Така інтеграція не лише збагачує мовний досвід студентів, але й формує у них відповідальне ставлення до планети, даючи можливість долучитися до глобальних змін через знання іноземної мови. Це може бути як вивчення словникового запасу з екології, так і розв'язування реальних задач, пов'язаних із захистом довкілля, шляхом проведення екологічних дебатів, створення міні-проєктів, обміну досвідом через віртуальні платформи зі студентами з інших країн.

Програми міжнародної співпраці в галузі екології, такі як програма ООН з охорони навколишнього середовища (UNEP), різноманітні фонди та міжнародні екоорганізації, часто вимагають використання іноземних мов для комунікації, обміну знаннями та участі в глобальних ініціативах. Завдяки знанню мов, студенти можуть активно брати участь у міжнародних проєктах, таких як вивчення впливу зміни клімату, охорона природних ресурсів, боротьба з відходами [1].

Особливо корисними є проєкти «Еразмус+» та «Global Education», що дозволяють молодим людям із різних країн навчатися, працювати і обмінюватися досвідом в екологічних ініціативах. Участь у таких програмах дозволяє не тільки отримати знання з екології, а й удосконалити мовні навички, покращити комунікаційні здібності та підвищити рівень міжкультурної компетентності [2].

Викладання іноземних мов у контексті екологічних ініціатив потребує використання відповідних методик і підходів. Одним із таких є метод проектів, де студенти можуть створювати еко-проєкти або брати участь у міжнародних екологічних кампаніях. Це дозволяє не лише вивчати мову, а й застосовувати її для вирішення реальних екологічних проблем.

Наприклад, під час вивчення англійської мови студенти можуть брати участь у кампаніях на підтримку біорізноманіття або скорочення використання одноразового пластику, готуючи презентації та обговорення на екологічні теми. Це дозволяє поєднати мовну практику з практичною діяльністю, сприяючи формуванню екологічної свідомості та активної громадянської позиції.

У майбутньому саме молоде покоління буде відповідати за прийняття важливих рішень щодо охорони довкілля та сталого розвитку. Знання іноземних мов допомагає формувати глобальних лідерів, здатних спільно працювати на вирішення екологічних проблем, зберігати природу та підтримувати ініціативи, які сприяють сталому розвитку.

Вивчення іноземних мов відкриває доступ до кращих екологічних практик з усього світу, дозволяючи молодим людям брати участь у міжнародних конференціях, форумах та волонтерських ініціативах, що впливають на поліпшення екологічної ситуації на планеті.

Таким чином, вивчення іноземних мов не лише сприяє особистісному розвитку студентів, а й відкриває нові можливості для участі в глобальних екологічних ініціативах. Інтеграція екологічних тем у програму навчання допомагає сформувати у молоді відповідальне ставлення до навколишнього середовища і робить їх активними учасниками міжнародних змін. Тому, іноземні мови стають не просто інструментом комунікації, а й важливим інструментом для досягнення сталого розвитку та збереження нашої планети для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Crystal D. English as a global language (2nd ed.). Cambridge University Press, 2003.

2. Stibbe A. Eco-linguistics: language, ecology and the stories we live by (second edition).London: Routledge, 2021.

УДК 373.3:502.1

Щербина Вікторія Миколаївна,
кандидатка політичних наук, доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, директорка закладу початкової освіти «Київська Школа Монтессорі Нової Епохи», м. Київ

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І МОНТЕССОРІ-ОСВІТА: ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА РІВНІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Педагогіка Монтессорі – це не просто система навчання, це філософія життя, яка закладає основи відповідального ставлення до людей і природи ще з раннього дитинства. І через уроки миру можна плекати в дітях екологічну обізнаність, усвідомленість та емпатію. Марія Монтессорі вважала, що шлях до миру починається з дитини. Її ідея полягала в тому, що виховуючи дітей у дусі співпраці, поваги та гармонії, ми будуємо мирне суспільство. Не дарма вона кілька разів номінувалася на Нобелівську премію миру.

Оскільки діти початкової школи знаходяться у віці пошуку себе, свого місця у суспільстві, важливо підтримати їх у пошуку миру у всьому, навіть у виконанні завдань по навчанню. Уроки миру по Монтессорі готують дітей до того, що вони братимуть на себе позитивні ролі у вирішенні різних ситуацій, і це допоможе їм зрозуміти, що світ – це єдине ціле, складне павутиння взаємовідносин та взаємозалежностей, а взаємовідносини між людьми, суспільствами, культурами, оточуючим середовищем повинні бути здоровими і гармонійними, щоб стояти на шляху досягнення всезагального миру. Уроки миру в монтессорі-класах допомагають дітям зрозуміти, що турбота про навколишній світ – це частина культури миру.

І саме тому у початкових школах Монтессорі постійно робиться акцент на єдності всього живого. Через свої дослідження учні бачать, що індивіди, суспільства, нації змінювали світ раніше і вони зроблять це знову, але тільки тоді, коли їхні зусилля пройняті духом суспільного блага, сповнені моралі, турботи про світ і спрямовані на досягнення миру. Тільки тоді результати будуть на краще.

З самого раннього віку діти у монтессорі-групах і класах доглядають за рослинами, поливаючи їх і спостерігаючи за їх ростом і розвитком (від насіння до квітки); створюють невеличкі грядки та сади на подвір'ї, вирощують рослини в горщиках. Вони навчаються правильно поводитися з природними ресурсами – економити воду, енергію, сортувати сміття. Ще одним чудовим прикладом є «спостереження у тиші» – коли діти виходять на подвір'я чи до парку й у тиші спостерігають за природою. Це допомагає розвивати уважність (майндфулнес) та емоційний зв'язок із навколишнім світом. Вони вчаться бачити красу природи, відчувати вдячність за неї й розуміти важливість її збереження.

«Квітка миру» – «серце» космічного виховання за методом Монтессорі. І вона дуже символічна. У багатьох культурах світу квітка символізує просвітництво, любов, красу. Одночасно вона демонструє чутливість, крихкість, делікатність життя. Саме тому квітка – це найкращий символ, аби побудувати у розумі дітей, що стан мирного співіснування є нестабільною й мінливою справою, що досягнення миру потребує зусиль.

«Квітка миру» використовується у монтессорі-класах для вирішення конфліктів. Дитина, яка тримає квітку, отримує право висловити свої емоції, а інші – слухають з повагою. Це вчить дітей емпатії, самоконтролю та співчуття. Але «квітка миру» – це не лише про стосунки між людьми. Вона символізує гармонію в широкому розумінні – включаючи повагу до природи, тварин, та нашої планети в цілому.

Квітка миру у монтессорі-педагогіці має чотири пелюстки: самоусвідомленість; усвідомленість щодо суспільства; усвідомленість щодо культури; усвідомленість щодо навколишнього середовища.

Усвідомленість щодо навколишнього середовища передбачає, що люди повинні дбати про потреби Землі, аби планета лишатися здоровою для всіх її мешканців та майбутніх поколінь, а також демонструє, як окремі індивіди, суспільства, різні культури дбають про Землю.

В цьому контексті вивчення природознавства допомагає дітям зрозуміти, що світ взаємозалежний, що люди пов'язані із Землею кожним подихом, кожною краплиною води та крихкою їжі. І це не тільки привід радіти та захоплюватися, але й питання відповідальності про турботу про планету. Люди повинні зрозуміти, що отруюючи Землю, вони отруюють себе та все на Землі!

Сучасне людство через ЗМІ знає, що планета забруднена і відбуваються доленосні зміни, що вплинуть на усіх: глобальне потепління, забруднення повітря і води, проблеми із доступом до чистої води у різних куточках світу, зникнення багатьох видів рослин і тварин тощо. Іноді зв'язки між діяльністю людини і світом природи дуже чітко видно, однак це не завжди так, особливо з огляду на стрімкий розвиток хімічної промисловості (рідко хто замислюється, що кожен день, миючись у ванні або приймаючи душ, він використовує хімічні речовини, які можуть шкодити навколишньому середовищу). І усвідомленість щодо навколишнього середовища допомагає дітям заповнити ці «пусті пазли» та побудувати міст між індивідуальною відповідальністю кожної людини і загальними тенденціями у світі.

Як наслідок, всі знання, які діти отримають в рамках уроків миру, в тому числі щодо усвідомленості про навколишнє середовище, сприятимуть тому, що вони стануть із повагою відноситися до Землі, відчувати власну відповідальність, що на ній відбувається, дбати про себе, своє оточення серед людей і природи. Навколишнє середовище так само потребує мирних взаємовідносин, які і інші напрямки життя. Повага, турбота, усвідомлення

важливості охорони довкілля призведуть до того, що нове покоління буде більш опікуватися про ці питання та створить у майбутньому більш гармонійний світ миру й процвітання шляхом:

- прямих дій людей, бо від кожного залежить, якою буде планета;

- непрямих дій (більш екологічне пакування, повторне використання, зниження використання того, що забруднює планету та не може бути перероблено),

- дій більш широкого спектру: листи у державні органи влади про проблеми і потреби охорони навколишнього середовища, вступ до груп екологів та активістів з питань захисту екології тощо.

Важко дітям лишатися оптимістичним, коли навколо вони бачать абсолютно протилежні речі. Завданням дорослих є показати і допомогти дітям зрозуміти, що навіть малі кроки у напрямку збереження природі є неоціненним внеском для всієї планети! І в цьому контексті «квітка миру» є містком, що об’єднує питання миру та екологічну свідомість. Щоб заохочувати дітей дбати про навколишнє середовище вчитель на колі може запропонувати, наприклад, тримати по черзі квітку миру і, передаючи її один одному, обговорювати такі питання, як:

- «Що я можу зробити, щоб допомогти природі?»

- «Чому важливо берегти воду та електроенергію?»

- «Як ми можемо допомогти тваринам, що живуть поруч з нами?»

- «Як сприяти чистоті на прилеглій до школи території?»

Серед практичних проєктів у монтессорі-класах популярні саджання квітів і дерев, догляд з клумбами і городом, долучення до волонтерських екологічних ініціатив типу прибирання території, сортування сміття, збирання відпрацьованих батарейок, виготовлення виробів з перероблених матеріалів (наприклад, «екологічна квітка миру» з використаного паперу або тканини) тощо.

Оскільки уроки миру також включають вправи на дихання і хвилинки тиші, такі практики допомагають дітям зосередитися, заспокоїтися та налаштуватися на гармонію із собою та світом. Це сприяє розвитку внутрішнього миру, що є основою для турботи про довкілля.

Наслідком таких уроків і діяльності стає підвищення уважності, відповідальності та емпатійності дітей. Свідченням цього є фрази дітей, які часто лунають у монтессорі-класах і групах: «Ця квітка сумна, бо її забули полити» або «Я не хочу викидати цей папір, я краще зроблю з нього щось нове».

Отже, мир починається з внутрішнього стану людини, а сталий розвиток – з відповідальності за світ, у якому ми живемо. Монтессорі-освіта об'єднує ці дві ідеї, виховуючи дітей, які не лише прагнуть гармонії у стосунках, а й бачать себе частиною більшого світу – природи, спільноти, планети, всесвіту.

Завдання дорослих – допомогти дітям вирости свідомими, відповідальними та чуйними громадянами, які зберігатимуть цей світ у гармонії для наступних поколінь.

«Війни завжди слідуватимуть одна за одною, і жоден народ не зможе досягти процвітання й добробуту, поки ми не повіримо у велику «зброю заради миру», що нею є освіта.» [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Монтессорі М. Освіта і мир., 2023. 166 с.
2. Montessori M. To Educate the Human Potential. - Aakar Books, 2019 - 110 p.
3. Mario Jr. Montessori. The Human Tendencies and Montessori Education. - Association Montessori Internationale, 1966 - 32 p.
4. Montessori M. The Montessori Method. - New York: Frederick A. Stokes Company, 1912. URL: https://digital.library.upenn.edu/women/montessori/method/method.html (дата звернення 23.02.2025 р.).
5. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives - 2017. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444 (дата звернення 23.02.2025 р.).
6. Lewis E. Education for Sustainability at a Montessori Primary School: From Silos to Systems Thinking // Australian Journal of Environmental Education. Cambridge University Press. - December 2012 - Vol. 28, No. 2. - 162-164. URL: https://www.jstor.org/stable/26422803 (дата звернення 23.02.2025 р.).

7. Exploring the Impact of Montessori Peace Education. – 2025. URL: https://gardenmontessorischools.com/montessori-peace-education-for-kids/ (дата звернення 23.02.2025 р.).
8. Duckworth Ch. Maria Montessori's Contribution to Peace Education. URL: https://www.tc.columbia.edu/epe/epe-entries/Duckworth_ch4_22feb08.pdf (дата звернення 23.02.2025 р.).
9. Peace Education in the Montessori Classroom! – 2024. URL: https://www.montessoritoledo.org/news-detail?pk=1525244 (дата звернення 23.02.2025 р.).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів
ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Тернопіль, 07 березня 2025 р.

Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна.

Підписано до друку 07.03.2025 р. Здано до друку 28.03.2025 р.
Формат 60 на 84\16. Папір офсетний.

Видавець та виготувач:
ФОП Осадца Ю. В
м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10
тел. (097) 988-53-23
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.